

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EN DRABE I HAVET

Langeland under den 2. verdenskrig

Bent Andersen, Jens Mollerup
& Gunnar Kjær Mortensen

EN DRÅBE I HAVET

Langeland under den 2. verdenskrig

af

Bent Andersen, Jens Møllerup
& Gunnar Kjær Mortensen

Rudkøbing byhistoriske Arkiv
1994

© Rudkøbing byhistoriske Arkiv
Sat med New Century Schoolbook.
1. oplag, 1000 eksempl.
Omslagstegning: Bent Andersen
Kortskitser og vignetter: Gunnar Kjær Mortensen.
Fotografisk tilrettelæggelse: Svend Erik Pryds-Pedersen.
Trykt af Langelands Centraltrykkeri, Rudkøbing.
ISBN 87-981799 6 9

Alle rettigheder forbeholdes.
Gengivelse af bogens indhold i uddrag
kun tilladt med kildeangivelse.

Trykt i 1000 eksemplarer,
heraf de første 200 nummererede.

Indholdsfortegnelse

Forord	5
1. Perioden før besættelsen	7
2. Begivenheder omkring besættelsen	29
3. Tyskerne på Langeland	54
4. Krigen i Luften	85
5. Krigen til søs	184
6. Dagliglivet	216
7. Politiske forhold	260
8. Modstandsbevægelsen	310
9. Begivenheder omkring Danmarks befrielse	336
10. "Krigens drivtømmer", krigsfanger og flygtninge ...	393
11. Retsopgøret	415
Resumé	440
English summary	442
Noter	445
Personregister	463

Forord

Ideen til denne bog opstod i vinteren 1989/90, da vi planlagde en lokal plancheudstilling i anledning af 50-årsdagen for Danmarks besættelse den 9. april. Udstillingen cirkulerede til biblioteker og plejehjem på Langeland, og i den forbindelse blev der udleveret blanketter, hvor øjenvidner eller implicerede i begivenheder kunne nedskrive oplysninger.

Der kom så mange positive reaktioner, at ideen var snublende nær: - at forsøge at skrive en samlet beretning om Langeland under besættelsen.

Vi var fire, der fandt sammen i denne hensigt, nemlig bogens forfattere samt Tage Heunecke. Desværre døde sidstnævnte inden vi for alvor var kommet i gang, og vi andre besluttede at gennemføre projektet alene.

Under indsamlingsarbejdet har vi mødt en utrolig velvilje m.h.t. at få oplysninger og ikke mindst at låne private breve, papirer og fotos, således at bogens indhold kunne blive så veldokumenteret som mulig. Mange af oplysningerne er endda hentet hjem fra andre landsdele og fra den anden side af jordkloden.

Det vil her være på sin plads at rette en særlig tak til flyhistorikeren Carsten Petersen, Århus, fhv. distriksfyrmester Th. Thoft, Hals, fhv. kommandørkaptajn Kaj Nolsøe Bang, Bornholm, og tidligere Oberfeldwebel i Luftwaffe, Franz Eitel, Tyskland, for særlig værdifulde beretninger og oplysninger.

Det er en bekostlig affære at udgive bøger, og den havde næppe set dagens lys uden velvillige bidrag fra:

Fyns Amt, Fonden til Fædrelandets Vel, Dansk Lokalhistorisk Forening, Tranekær kommune, Rudkøbing kommune, Sydlangelands kommune, Lolland-Falsters og Langelands Købstæders Brandsocietets Fond, Velux Fonden af 1981, Amtssparekassen, Unibank og Langelands Lærerkreds. Der rettes en varm tak for de modtagne bidrag.

Blandt de praktiske hjælpere vil vi specielt takke Svend

Erik Pryds-Pedersen for den fotografiske tilrettelæggelse og Erik Sommer for den engelske oversættelse (English summary). Et af vore første problemer var at afgrænse projektet. Vi valgte en geografisk afgrænsning, som omfatter de tre lange-landske kommuner med tilstødende farvande. Desuden har vi medtaget langelænderes bedrifter under andre himmelstrøg i det omfang vi er blevet bekendt med dem. Den tidsmæssige afgrænsning ligger som udgangspunkt fra krigsudbruddet i september 1939 til efteråret 1945 men med enkelte senere hændelser affødt af krigen.

Af hensyn til de læsere, som ønsker mere detaljerede oplysninger, er der i de enkelte kapitler numre, som henviser til tilsvarende noter bag i bogen. Ved hjælp af bogens navne-register kan man hurtigt finde frem til bestemte personer.

Vi er klar over, at nogle læsere vil finde bogen mangelfuld og behæftet med fejl, men vi må sige med pastor Erh. Quistgaard: "Mange kunne have gjort det bedre; alle kunne have gjort det anderledes, men sådan har vi nu gjort det, og hvis vi ikke havde gjort det, var det måske aldrig blevet gjort".

Forfatterne

Kapitel 1

Perioden før besættelsen af Danmark.

Af: *Bent Andersen*

Uroen i verden i slutningen af 1930'erne påvirkede også langelænderne og deres hverdag. Det tidligst nedskrevne vidnesbyrd om krigen set fra Langeland er fra toldvæsenets patruljejournaler, der blev ført om skibstrafik under hele krigen. Af disse journaler fremgår blandt andet, at fire armerede tyske trawlere gik nordefter i Langelandsbæltet den 3. september 1939 - 3 dage efter den 2. verdenskrigs begyndelse.

Samme dag ankom det danske inspektionsskib INGOLF sammen med nogle torpedobåde til den nordlige del af Langelandsbæltet, hvor de skulle overvåge, at den danske neutralitet ikke blev krænket. Tyske luftfartøjer og armerede trawlere havde indledt patruljeringerne gennem bæltet, og de tyske fragtskibe sneg sig op langs den danske territorialgrænse, - og helst inden for denne - af frygt for polske og engelske ubåde, som tyskerne mente opererede i danske farvande. Der er iøvrigt berettet om livlig trafik både til vands og i luften i de første dage af september 1939.

Den 4. september blev der observeret en tysk ubåd for nordgående. Ud for Illebølle vendte den dog om og sejlede i sydvestlig retning. Samme dag blev INGOLF's officerer samlet hos chefen, den senere admiral Kjølser, for at modtage instruktioner for skibets varetagelse af neutralitetshåndhævelsen, de instrukser, som var indeholdt i de såkaldte søværnskommandoorder.

Allerede i midten af september 1939 oprettede Søværnskommandoen under Marineministeriet 72 kystudkigsstationer overalt i landet.

Oprettelsen af stationerne havde et udenrigspolitisk sigte, idet den danske regering dermed understregede Danmarks suverænitet og neutralitet.

Kystudkigsstationernes opgave var primært at holde øje med trafikken i de indre danske farvande.

Stationerne fungerede officielt indtil den 10. april 1940. I løbet af sommeren 1940 blev stationerne dog genoprettet efter accept af de tyske myndigheder og fungerede indtil slutningen af august 1943, hvor de endeligt blev nedlagt i forbindelse med samarbejdspolitikens sammenbrud.

Kystudkigstjenesten var som nævnt organiseret under Marineministeriet og var lokalt underlagt de stedlige marine-distrikter. I de fleste tilfælde var de lokale udkigsstationer underlagt distriktsfyrmesteren, der i denne henseende fungerede på Marineministeriets vegne. I alle andre henseender var fyrmestrene underlagt Fyrdirektoratet.

I 39 tilfælde fungerede fyrene samtidig som kystudkigsstationer, mens 33 stationer var med kontraktansat personale.

Keldsnor fyr.

Tegning:

Gunnar Kjær Mortensen.

På Langeland blev der oprettet tre kystudkigsstationer, alle under ledelse af fyrmester Brandt Petersen på Keldsnor fyr, der i kraft af sit job som distriktsfyrmester var marinedistriktets efterretningsofficer på Langeland.

Den ene station var en såkaldt fyrstation, beliggende på Keldsnor fyr, mens de to andre stationer indtil den 10. april 1940 var beliggende ved Tranekær fyr og ved Spodsbjerg. Ved genetableringen i sommeren 1940 blev de to stationer flyttet til Snøde Øre og Ristinge - den sidste på vestsiden af Langeland.

Tyskerne oprettede i 1943 en observationspost ved Snøde Øre, få hundrede meter fra den danske post. Se nærmere om denne post i kapitel 3.

Stationerne ved Snøde Øre og Ristinge blev bemanded med lokale, kontraktansatte vagter, der alle var tidligere værnepligtige. Der var ansat seks vagter på hver station. Mandskabet udførte vagttjeneste i tre hold med to mand på vagt ad gangen.

Observationerne angik alt, hvad der bevægede sig på søen og undertiden også i luften, hvis trafikken dér var særlig intensiv eller interessant.

For at skabe sikkerhed for, at kystudkigsstationernes meldinger til efterretningsstationerne - på Langeland Keldsnor fyr - ikke skulle blive forsinkede som følge af, at telefon- og telegrafforbindelserne kunne være optaget af civil trafik, blev der i begyndelse af september 1939 truffet aftale mellem kystudkigsvæsenet og generaldirektoratet for post- og telegrafvæsenet, om at kystudkigsstationerne kunne benytte såvel stats- som ilsamtaler, hvor hurtig indberetning skønnedes at være af betydning.

For hver kystudkigsstation blev der ført en journalkladde. Disse journalkladder indeholdt oplysninger om det observeredes art, afstand, retning og hvem af personalet der havde gjort observationen.

Da tyskerne havde sat det danske militær ud af spillet den 29. august 1943, blev alle stationerne nedlagt. Nedlæggelserne skete, også på Langeland, uden direkte militær indgriben fra tyskernes side.

Nedlæggelserne af stationerne på Langeland skete ved, at posterne den 31. august 1943 klokken ca. 11.30 telefonisk fik meddelelse fra Keldsnor fyr om, at posterne skulle nedlægges samme dag.

Lederne af hver station, der i rapporterne benævnes som formænd, pålagdes samtidig at indsende afsluttende rapporter og iøvrigt iagttage de særlige forholdsregler, der gjaldt for deres virksomhed i en situation som den, der nu var opstået. Det har ikke været muligt at få oplyst, hvad disse særlige forholdsordrer gik ud på.

Posten ved Ristinge blev ledet af en tidligere søløjtnant, der stammede fra Marstal, mens posten på Snøde Øre blev ledet af fisker Ib Jensen.⁽¹⁾

Natten mellem den 3. og 4. september 1939 udlagde den danske marine et stort minefelt mellem Langelands sydspids og Albuen på Lolland. Disse minefelter bestod af såkaldte kabelminer, der kunne armeres og desarmeres fra land.

I starten var armeringsstedet midlertidigt etableret i et skur på Rødbjerghavns marker ved Hjortholm, men blev allerede en måned efter flyttet til det permanente armeringssted i det såkaldte PERS HUS, der i dag har adressen Påøvej 14.

Det siger sig selv, at armeringsstedet blev forsøgt holdt yderst hemmeligt. Det var derfor ikke overraskende, at tyskerne udfoldede et stort efterretningsarbejde for at opspore armeringsstedet, for straks ved besættelsens start at kunne overtage kontrollen med minefelterne. Tyskerne fik allerede den 9. april om morgenen kontrol over armeringsstedet, hvilket nærmere er beskrevet i kapitel 2.

Minefelterne blev etableret af Danmark for at hævde neutralitetsbestemmelserne af 31. maj 1938. Man kunne naturligvis ikke lukke en så vigtig international skibsrute, så derfor var der ikke mineret i en passage af få hundrede meters bredde. Dette drastiske skridt, med minering af bæltet, kom ganske uventet for den civile skibstrafik.

Allerede samme nat detonerede den første mine, uden at der dog skete skade på mennesker eller materiel.⁽²⁾

Fra tysk side var der udlagt minefelter og undervandsspærringer fra Falsterbo til Møn, og fra Dars på den tyske Østersøkyst gennem Østersøen sluttende ved Lillebælt syd for Ærø. En smal passage holdtes fri til lovlig gennemsejling, og afmærkede tvangsruiter skulle følges, ligesom lodstvang var påbudt i visse passager

Tidligere fyrassistent Th. Thoft fra Keldsnor fyr har fortalt, at personalet på fyret i begyndelsen af september 1939 observerede, at tyske marinefartøjer var begyndt at udlægge miner i farvandet syd for Langeland. Th. Thoft har fortalt, at fyret var udstyret med en meget fin og kraftig kikkert. I denne kikkert så Th. Thoft, at en mine sprang kort efter, at den havde forladt rampen på udlægningsfartøjet. Skibet sank ikke, men blev kort efter slæbt mod Kiel af hjælpefartøjer, medens andre fartøjer straks fortsatte mineudlægningen.

Th. Thoft har fortalt, at der fra fyret løbende blev sendt informationer om tyske bevægelser i området samt oplysninger om de tyske minefelters udstrækning. Disse oplysninger blev gennem fyrdirektoratet sendt til marineministeriet.

Den 7. september blev en ukendt damper minesprængt i farvandet 3-4 sømil sydvest for Keldsnor fyr. Skibet gik meget hurtigt ned, og der er ingen rapporter om overlevende. I dagene derefter blev der fra flere steder på Langeland og Ærø rapporteret om inddrevet vraggods fra skibet, der formodentlig har været tysk.⁽³⁾

Den 12. september 1939 modtog inspektionsskibet INGOLF et radiotelegram, som i al sin korthed beordrede chefen til at telefonere til Søværnskommandoen over kabeltelefon i land.

Efter chefens tilbagekomst blev alle officerer informeret om, at flådeledelsen havde beordret en skærpelse af reaktionerne imod neutralitetskrænkelser. Der skulle omgående skydes på krigsførende magters luftfartøjer, hvis de overskred territorialgrænserne eller luftrummet derover. Tilsyneladende havde man blot overset, at INGOLF i realiteten ikke havde noget at skyde med, idet de to 8 mm rekylgeværer ikke havde nogen

som helst virkning på luftfartøjer, med mindre skytten ramte piloten i øjet.

Hen imod midten af september stod det klart for de langedlandske fiskere, at de etablerede minefelter i Langelandsbæltet og Østersøen udgjorde en alvorlig trussel for dem og deres erhverv. Først og fremmest søgte de langedlandske fiskere til andre fangstpladser og 60-70 kuttere af den bagenkopske fiskerflåde tog til fangstpladser ved Rødby Havn på Lolland, Århus og Sjællands Odde.

Samtidig forsøgte et politisk pres for at opnå beskyttelse mod minefaren. Dette resulterede i, at den danske marine chartrede kerteminekutteren OLGA, der blev stationeret i Spodsbjerg som vagtskib mod drivminer i området fra Albuen på Lolland til Vresen på Fyn. OLGA af Kerteminde blev indsat den 18. september 1939.⁽⁴⁾

Andre fraktioner inden for skibsfarten havde også fået øjnene op for den alvorlige trussel, minefaren udgjorde. Dansk Lodsforening krævede den 18. september 1939 særlig krigsforsikring og forhøjelse af taksterne for lodsarbejde i bæltene.

For at sikre liv og ejendom på land blev der installeret projektorlys og nationalitetsmærker på Langelandskorn og elværkets bygninger i Bagenkop.

Kort efter krigsudbruddet blev der også på andre områder arbejdet med den nye verdenssituation. Falck i Rudkøbing var de første på øen, der arbejdede med mørkelægning, og kunne allerede i de første dage af september totalmørkelægge redningsstationen.

Fra Statens Civile Luftværn var der overvejelser om at opklassificere Rudkøbing, hvilket indebar, at der skulle træffes yderligere foranstaltninger til beskyttelse af civilbefolkningen. Dette byggede navnlig på, at der var udlagt større minefelter mellem det sydlige Langeland og Lolland.⁽⁵⁾

Allerede i begyndelsen af oktober 1939 strejfede krigsbegivenhederne Langeland. Den første militære overflyvning af øen under krigen fandt sted natten til den 1. oktober 1939. Det viste sig at være en engelsk maskine, der nedkastede flyveblade over Nordlangeland. Den pågældende flyver har ikke haft helt orden i navigeringen, men troet at han befandt sig over nordtysk område.

Flyvebladene var nemlig trykt på tysk og beregnet til at demoralisere den tyske befolkning. Flyvebladene stillede spørgsmålstejn ved tyske lederes hæderlighed, idet det hævdedes, at kendte tyske ledere havde stukket kæmpemæssige pengesummer til side til sig selv.

Fejlnavigation i forbindelse med nedkastning af propagandamateriale har fundet sted i mindst et tilfælde mere.

Da maskinen ikke holdt sig uden for territorialgrænsen, rettede det danske udenrigsministerium gennem gesandten i London, henvendelse til den engelske regering i sagens anledning.

I slutningen af måneden fandt der flere tyske overflyvninger, af specielt Rudkøbing, sted.

Den 14. oktober 1939 anløb en dansk damper Rudkøbing med fire tyske flyvere, som damperens besætning havde reddet fra et nødlandet fly i Nordsøen. Flyets chef - en løjtnant, der tydeligvis var nazist - insisterede på, at de ikke måtte interneres, eftersom de ikke havde været i kamp, men kun havde lidt havari. Efter endt afhøring sendte politimesteren i Rudkøbing sagen videre til rigspolitichefen og fik det svar, at tyskerne skulle indkvarteres under konstant bevogtning, indtil sagen havde fået sin endelige afgørelse om eventuel internering eller udbringelse af riget.

Flyverne blev indkvarteret på Hotel Langeland, hvor Rudkøbing Politi med assistance af politiet i Svendborg og Marstal holdt vagt over dem dag og nat, indtil vagten blev overtaget af militæret fra Odense den 17. oktober. Deres ophold på hotellet var trods dette under ret frie former. De måtte ganske vist ikke telefonere eller forlade bygningen uden tilladelse, men

Die amerikanische Presse

veröffentlicht folgende Einzelheiten :

Göring, des Führers vorbestimmter Nachfolger, verfügt im Ausland über nicht weniger als
RM 30 030 000.-

Goebbels hat in Buenos Aires, Luxemburg und Osaka (Japan) die Kleinigkeit von
RM 35 960 000.-

Ribbentrop ist der Reichste von allen. In Holland und der Schweiz liegen für ihn
RM 38 960 000.-

Heß, des Führers Stellvertreter, versteckt in Sao Paulo und Basel **RM 16 430 000.-**

Len hat sich bei seinem „A.D.F.“-Geschäft gesund gemacht. Er hat **RM 7 564 000.-**

Himmler, der wie ein Lux auspaßt, daß kein Deutscher mehr als 10 Mark über die Grenze nimmt, verschob selber **RM 10 550 000.-**

Streicher, ist bekanntlich der „Wächter der deutschen Ehre“. Er hat im Ausland einen Sparpfennig von **RM 3 000 000.-**

Die New Yorker Zeitung „Journal-American“ bemerkt hierzu :

„Man hört mit Genugtuung, daß so viele Nazi-Bonzen ganz selbstverständlich damit rechnen, daß der Tag kommt an dem sie Deutschland verlassen müssen.“

Das sind Eure Führer!

158

Flyveblad, der havde til formål at demoralisere den nordtyske befolkning, nedkastet på Langeland natten til den 1. oktober 1939. Bladet fortæller, at blandt andre Göring, Goebbels og Himmler havde indsat store pengesummer til sig selv i udenlandske banker. Nederst på bladet står: "Dette er jeres førere!"

de fik lov, under politibevogtning, at gå tur i byen. Den 15. oktober gav politimesteren dem tilladelse til at overvære en fodboldkamp mellem Rudkøbing Boldklubs mesterrækkehold og Fodboldklubben Marienlyst fra Odense. Den 19. oktober kom der besked fra rigspolitichefen, at de skulle frigives, og samme dag rejste de hjem til Tyskland.⁽⁶⁾

I november 1939 mente tyskerne, at det var lykkedes for engelske ubåde, i neddykket tilstand, at slippe igennem bæltterne og ind i Østersøen og udvidede derfor deres minefelter i internationalt farvand. Samtidig opfordrede tyskerne Danmark til at gøre det samme på dansk søterritorium i de sydlige dele af Storebælt og Lillebælt. Den danske regering besluttede at følge opfordringen, hvilket blandt andet skete ved, at det i september etablerede minefelt mellem Albuen på Lolland og Sydlangeland blev udvidet med ialt 180 miner. Dog var der stadig en smal sejlrende åben. Om natten til den 19. november 1939 ankom danske marinefartøjer til Langelandsbæltet for at foretage mineudlægningerne, og denne flåde blev yderligere forstærket de næste par dage. Lederskibet for denne styrke af mineudlægningsfartøjer var mineskibet LOSSEN under ledelse af Orlogskaptajn Dahl.

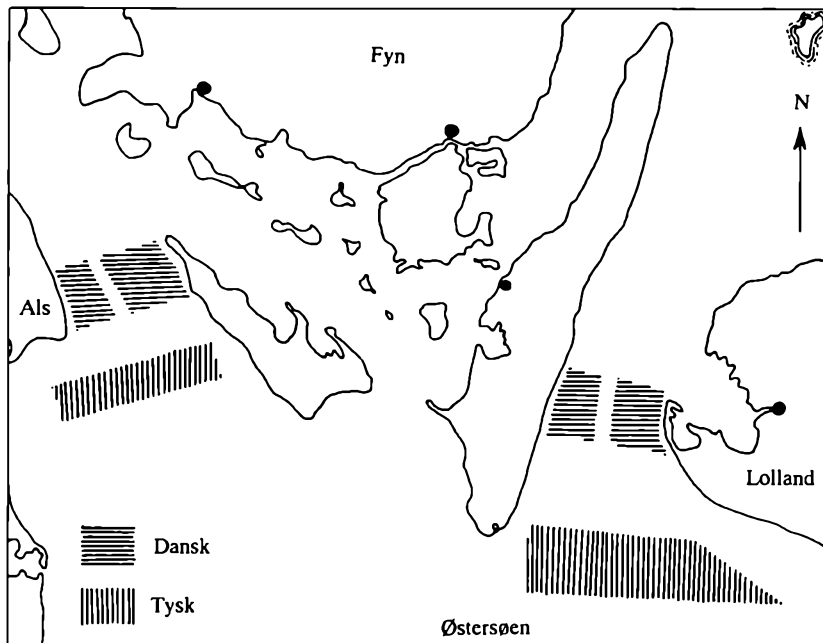
De miner, der blev udlagt i november 1939, var kontaktminer - såkaldte hornminer, der blev aktiveret ved, at hornene knækkede af ved påsejling. Som tidligere nævnt var de miner der blev udlagt i september 1939, kabelminer, der kunne armeres og desarmeres fra land.

Som følge af den udvidede minering af Langelandsbæltet blev der i begyndelsen af november måned 1939 stationeret endnu to vagtskibe ved Langeland. Det ene, KARLA af Kerteminde, blev stationeret i Spodsbjerg, til støtte for den tidligere omtalte OLGA af Kerteminde. Det tredje vagtskib blev stationeret i Bagenkop, idet der blev truffet aftale med fisker Aage Nielsen om patruljering på vestsiden af Langeland.

I slutningen af november, chartrede Marineministeriet 3 store hurtiggående kuttere, VIKING, HEDVIG og ELSE MARGRETHE, alle af Hundested, der skulle fordeles til kontrol-

poster i Langelandsbæltet til støtte for de tre vagtskibe, der allerede var indsat.

I maj 1940 blev alle seks minefartøjer malet grå og forsynet med kendingsbogstav og -nummer, P1, P2, o.s.v.⁽⁷⁾

De danske og tyske minefelters placering i farvandet omkring Langeland. De danske minefelter blev udlagt i to omgange - september og november 1939. Placering af de tyske minefelter, der omfattede ca. 500 miner, er behæftet med en vis usikkerhed. De tyske minefelter, der var delt i to områder, kaldes JADE og GROSSER BAR.

En af de første dage af november 1939 var en deputation af fiskere fra Bagenkop hos indenrigsministeren for at drøfte situationen.

Deputationen, der bestod af fiskerne Mogens Pryds, Anton Nielsen, Herman Theodorsen og fyrmester Brandt Petersen, overrakte en resolution om henstand med ydelser på statslån til redskaber samt banklån. Ministeren lovede at gøre, hvad han kunne og var i det hele taget velvilligt indstillet.

Deputationen var også hos langelandskredsens folketingsmedlem, udenrigsminister Peter Munch, der ved en forhandling med de tyske myndigheder ville undersøge muligheden for, at Bagenkop-fiskerne fik tilladelse til at sejle gennem minefelternes rende og ud til fiskepladserne i Østersøen. Denne tilladelse blev dog ikke givet.⁽⁸⁾

Den kommende tids dramatiske hændelser understregede, at fiskernes protester og advarsler ikke var overdrevne.

Allerede den 1. november fik fisker Egmosen fra Bagenkop en mine i garnet. Denne mine blev senere sprængt på land, og ingen kom iøvrigt noget til ved hændelsen.

To dage senere drev fem miner i land ved Nebbe. Alle fem miner blev sprængt af minører fra hærens afdeling i Nyborg.

Den 5. november blev atter en mine sprængt ud for Møllegården ved Nebbe. I tiden, der fulgte, blev der observeret adskillige drivminer meget tæt på land.⁽⁹⁾

Fisker Egmosen, havde igen "heldet" med sig, da han den 14. november fik to granater i sit garn. Heller ikke ved den lejlighed skete der nogen skade.

For at sikre fiskerne og andre søfarende yderligere mod minefaren blev der i midten af november måned etableret en ordning med flyvende minespejdere i Storebælt og Langelandsbæltet. Flyene, der var vandfly af Heinkel-typen, var stationeret på Værløse flyveplads på Sjælland. Flyene havde til opgave at lokalisere drivende miner, specielt i nærheden af ruteskibe. Når et fly havde lokaliseret en mine, affyredes en signalpatron mod stedet, hvorefter minekutterne - ofte med skud - uskadeliggjorde minen.⁽¹⁰⁾

Den 21. november 1939 genoptog inspektionsskibet INGOLF neutralitetsovervågningen i Langelandsbæltet, efter en kort overgang at have været afløst af et andet inspektionsskib, HVIDBJØRNEN, under ledelse af kommandørkaptajn Lichtenberg, som permanent overtog vagten i Langelandsbæltet, når INGOLF måtte i havn. INGOLF passerede ved ankomsten gennem nogle hemmelige minefrie ruter for om aftenen

at ankre op ud for Spodsbjerg. Til assistance for INGOLF fungerede to torpedobåde af Dragen-klassen. Disse to torpedobåde, DRAGEN og LAXEN, patruljerede henholdsvis nord og syd for den danske minespærring.

Allerede fra ankomstdagen meldte problemerne sig for INGOLF. Det var blevet pålagt inspektionsskibet, at det under ingen omstændigheder måtte tillade, at fremmede - og i særdeleshed tyske - skibe, på egen hånd sejlede op gennem spærringerne uden for den etablerede gennemsejlingsrende.

Årsagen var den simple, at der på grund af den danske marines mangel på miner kun var yderst få miner i det felt, som Danmark over for Tyskland havde erklæret for tæt mineret.

En af INGOLF's mest tidskrævende opgaver blev derfor at holde tyske skibe på afstand.

Det skete mange gange, at der opstod faretruende situationer når tyske skibe, der tilsyneladende ikke var opmærksomme på minefelterne, måtte standses og ledes uden om.

Den 23. november 1939 måtte INGOLF affyre varselsskud imod den tyske destroyer BERNT VON ARNIM, som for fuld fart og med alle kanoner i beredskab holdt ned mod spærringerne langs Langelands kyst. Destroyeren stoppede omgående, da varselsskuddet faldt og varselssignalflaget var blevet hejst. INGOLF ledte derefter det tyske skib gennem spærringen.

BERNT VON ARNIM blev iøvrigt kort tid efter sænket af engelske krigsskibe under en operation ved Narvik.

Senere på dagen den 23. november lodsede INGOLF de to lette tyske krydsere LEIPZIG og KÖLN gennem spærringerne.

Der gik ikke længe, før de første alvorlige mineulykker indtraf. Den 25. november 1939 kl. 12.45 stødte et tysk vagtskib på en mine ud for Keldsnor og sank i løbet af tre minutter. Tolv tyske soldater omkom ved ulykken. Inspektionsskibet INGOLF og torpedobåden HVALEN fra den danske marine deltog i redningsarbejdet og ydede førstehjælp til de sårede, der sammen med de øvrige overlevende blev ført til tysk havn.

Under redningsarbejdet modtog INGOLF et telegram fra

den danske flåderadio... "Giv agt" - miner syd for det officielle tyske felt. INGOLF og HVALEN befandt sig i det område, som tyskerne havde mineret. Der skete dog ingen yderligere ulykker ved den lejlighed.

Allerede to dage efter, den 27. november kl. 9.00, skete en anden ulykke i Langelandsbæltet. Igen var det ud for Keldsnor fyr, og denne gang var det den tyske trawler ISLAND, der var løbet på en mine. Trawleren sank i løbet af et par minutter.

Igen var den danske marine på pletten som livreddere, idet INGOLF og torpedobåden LAXEN reddede tre af de ialt sytten ombordværende.

Et øjenvidne, der var ombord på LAXEN, har fortalt, at en af de tyske trawlerfolk lå ubehjælpsomt i vandet omgivet af en blodpøl, da de nåede frem til ulykkesstedet. Da en af LAXEN's besætningsmedlemmer ville række ud efter den sårede mand, ramte en ubetydelig bølge den sårede, hvorefter han kæntrede rundt og forsvandt i dybet... det viste sig at han manglede underkroppen.⁽¹¹⁾

Samme dag, den 27. november, sluttede minestrygeren SØLØVEN sig til den danske flådestyrke i Langelandsbæltet. SØLØVENs opgave var at foretage minestrygning i området mellem de danske og tyske minefelter.

Den 29. november blev INGOLF prajet af Nakskov/Spodsbjergfærgen, hvis besætning stod ved lønningen og fægtede med armene. Færgen havde et kvarter forinden passeret en drivende mine.

INGOLF lattede omgående anker og fandt kort tid efter minen, der blev uskadeliggjort med riffelskud.

Årsagen til de mange drivende miner viste sig senere at være, at de tyske cementforankrede miner var for lette, og derfor meget let kunne "vandre" ud i frit farvand. Cementankrene blev anvendt af tyskerne for at spare på jern. Ankrene blev ofte beskadiget under udlægning, hvorefter ankeret ikke længere var i stand til at fastholde minen.

Fra Marineministeriet blev der i november givet tilladelse

til udlevering af specielle geværer til fiskere, der ville uskadeliggøre drivende miner. Udleveringen til den enkelte skete efter en særlig tilladelse fra politimesteren i Rudkøbing.

Dusøren for uskadeliggørelse af en drivmine var fastsat til 40 kroner, og for en rapport om en drivmine 8 kroner.⁽¹²⁾

Natten mellem den 4. og 5. december 1939 skete der igen en katastrofe i minedødsfælden ved Keldsnor, da en tysk armeret trawler løb på en mine, ret ud for fyret. Torpedobåden HVALLEN, der havde en læge ombord, blev af INGOLF øjeblikkelig beordret til stedet, hvor det lykkedes at redde to mand af besætningen. I alt omkom 37 tyske marinere ved denne ulykke.

De omkomne, der blev fundet, blev af danske marinefartøjer bragt til Nyborg, hvor begravelsen fandt sted den 11. december under deltagelse af besætningerne fra INGOLF og torpedobåden DRAGEN.

Allerede den 6. december sank et mindre tysk bevogtningsfartøj efter en minesprængning i Storebælt. Vraggods af forskellig slags drev de følgende dage ind til Nordlangelands kyst.

Den 7. december blev en minørofficer fra Nyborg lettere såret på Langelands østkyst under arbejdet med at demontere en mine.

Den 8. december skete atter en ulykke ved Keldsnor. Et tysk minefartøj sank efter at være løbet på en mine. Fem eller seks tyske marinesoldater omkom.

Den 11. december drev nogle miner i land ved Bammeskov og eksploderede, hvorved nogle store sprængstykker blev slynget gennem et bådhus tilhørende fisker Frederik Nielsen.

I forbindelse med vodfiskeri sydvest for Bagenkop den 27. december fik de to Bagenkop-fiskere, Christian Jacobsen og Verner Møller, en dybvandsbombe i garnet. Der skete dog ingen ulykker i den forbindelse.

Den 17. januar 1940 skete der en voldsom eksplosion få hundrede meter ud for havnen i Spodsbjerg. Store dele af Spodsbjerg var oplyst af ildskæret, og adskillige rudere blev knust.

Et par måneder senere fik købmand Carl Henriksen meddelelse fra Indenrigsministeriet om, at skaderne på hans ejendom i Pederstrup ville blive erstattet, hvorimod han ikke kunne få erstatning for ødelagt varelager. Bygningsskaden androg 470 kr.

Formentlig samme dag blev et tysk svinetransportskib minesprængt syd for Bagenkop. I dagene efter drev mange svinekroppe i land på øens sydlige kyster. Efterhånden som kroppene blev samlet sammen, blev de kørt til destruktionsanstalten i Tullebølle. Dagens begivenheder kulminerede med, at to tyske spærreballoner drev hen over den sydlige del af øen.

Begivenhederne i Langelandsbæltet var for langelænderne det håndgribelige bevis for det alvorlige i situationen ude i verden.

Under indtryk af disse begivenheder havde Rudkøbing Byråd på mødet den 9. februar 1940 en debat om nødvendigheden af luftværnsforanstaltninger i Rudkøbing.

Borgmesteren var af den opfattelse, at Rudkøbing - og i det hele taget Langeland - måtte anses for at ligge langt uden for krigsmæssige mål, og skulle en fjendtlig magt ønske at sætte sig i besiddelse af øen, ville det næppe være nødvendigt at foretage luftbombardement.

Fra Indenrigsministeriets side havde man tilkendegivet, at man anså Rudkøbing for at ligge helt uden for farezonen.

Tandlæge Kiilgaard var derimod af den opfattelse, at alle byer lå i farezonen, - man kunne jo blot se, hvorledes det var gået i Finland. I det mindste måtte man finde egnede placeringsmuligheder for nye beskyttelsesrum, samt sikre lagre af armeringsjern og cement. Kiilgaards synspunkter vandt ikke gehør, og et stort flertal tilsluttede sig borgmesterens og Indenrigsministeriets afventende holdning.⁽¹³⁾

Den 12. marts 1940 fik fisker Thorvald Christensen og hans 17-årige hjælper Erling Frandsen en mine i voddet på kutteren FYLGIA af Bagenkop (RU 244).

Minen eksploderede under kutterens agterstavn, men ved et usansynligt held slap de to fra det uden en skramme. Kutteren begyndte straks at synke, og de to begyndte med det samme at svømme mod kysten i det iskolde vand. Her var heldet endnu engang med dem, idet tililende kolleger hurtigt fik halet dem indenbords.

Redningsmændene var H. Jensen Kristensen og Rasmus Frandsen fra Bagenkop, der senere modtog en anerkendelse for redningsaktionen, idet Carnegie Fonden tildelte dem hver 400 kr. i belønning.

To drenge - Holger Hansen og Niels Johansen - foran resterne af FYLGIA af Bagenkop.

Foto: Preben Theodorsen.

Første påskedag 1940 kunne det senere meget berømte tyske skib ALTMARK - kendt fra krigsbegivenhederne i Norge - ses fra Langeland, liggende for anker ud for Spodsbjerg.

På baggrund af forskellige observationer kan situationen i farvandet omkring Langeland i krigens første måneder sammenfattes til følgende:

Et større antal tyske trawlere måtte i begyndelsen af september 1939 på grund af minespæringerne, gå gennem Svendborgsund for at komme til Tyskland. I månedens sidste halvdel åbnede tyskerne en kraftig fly-offensiv mod handelsskibe i Kattegat. De tyske flyvemaskiner kunne hver dag ses over Langeland. På månedens sidste dag sås et større antal tyske krigsskibe. Af danske bevogtningsfartøjer sås kun inspektions-skibet INGOLF og tre vandflyvere af Heinkel-typen.

Den begyndende krig mod handelsskibe i Kattegat fortsatte i oktober måned 1939 for først at ebbe ud mod månedens slutning. Den 6. og 10. oktober passerede nogle skibe, der i Kattegat var blevet opbragt af tyskerne. To af de opbragte skibe - SVANGEN og FREDEN - var svenske, hvilket førte til diplomatiske forviklinger mellem Sverige og Tyskland.

Der sås ikke tyske krigsskibe ud over den armerede trawler, der den 10. oktober ledsagede konvojen af opbragte skibe. Der passerede daglig uarmerede trawlere, ligesom der også var en del trafik af andre dampere. Af danske orlogsfartøjer sås kun INGOLF, en minekran og de samme tre vandflyvere som i september patruljerede over bæltet.

Trawlertrafikken fortsatte i november, men kulminerede i midten af måneden, hvorefter den langsomt aftog. Af tyske krigsskibe sås kun tre minestrygere og to armerede trawlere. Flyvirksomheden var aftaget meget. I midten af måneden var der en livlig dansk marineaktivitet, som skyldes, at de danske minespæringer i de sydlige dele af Lillebælt og Storebælt blev overvåget. Den danske marineenhed, der overvågede minefelterne, var stationeret i Nyborg. Vandflyvere patruljerede hele måneden efter drivende miner, og lejede fiskekuttere deltog i eftersøgningen. Enheden bestod, foruden de nævnte fly, af INGOLF, torpedobådene DRAGEN, HVALEN og LAXEN, samt en af de nyeste minestrygere af Søløven-typen.

I begyndelsen af måneden var enheden forstærket med mineskibet LOSSEN og en minekran af gammel type, samt tre vandfly af Heinkel-typen.

Såvel trawler- som flytrafikken aftog stærkt i december

måned. I dagene omkring jul og nytår var den helt indstillet. Den øvrige trafik i bæltet var så godt som også gået i stå. Kun ganske enkelte større dampere blev set. Tyske krigsskibe blev kun set i månedens begyndelse. Den 20. december blev der observeret to moderne kampfly, der kom nordfra enkeltvis. Af danske marinefartøjer blev LOSSEN, INGOLF, en minekran og en torpedobåd af dragen-typen kun set få gange. Enkelte gange i månedens slutning var et par danske vandfly på patrulje over bæltet.

I begyndelsen af januar 1940 sås en konvoj af fem tyske armerede trawlere for nordgående. Da det midt på måneden satte ind med hård frost, søgte de fleste fisketrawlere hjem. En enkelt dag midt på måneden sad fem fiskefartøjer og en armeret tysk trawler fast i isen. De danske vagtskibe forlod omtrent samtidig bæltet og sejlede til Nyborg. Tyske fly passerede af og til bæltet, der mod månedens slutning til dels var spærret af is. Ved månedens slutning var så godt som al trafik i bæltet umuliggjort af is.

Al trafik gennem bæltet var i hele februar 1940 spærret på grund af is. Af fly så man kun enkelte tyske, der patruljerede over bæltet.

Isen dækkede i begyndelsen af marts hele bæltet. Hen imod midten af måneden brød isen langsomt op. I slutningen af måneden var der stærk isdrift. Først den 27. marts observeredes de første skibe i bæltet. Disse skibe var fire armerede tyske trawlere. Dagen efter dukkede INGOLF og torpedobåden STØREN op. De sidste dage i måneden udfoldede tyske fly livlig aktivitet over bæltet.

INGOLF's første opgave ved ankomsten til Langelandsbæltet den 28. marts var at kontrollere, om de danske - og til en vis grad også de tyske - miner havde flyttet sig på grund af det massive islag i bæltet. Desuden hjalp INGOLF fyrinspektions-skibet ABSALON med at udlægge bøjer, hvor fyrskibe senere skulle ankre op.

Ude i verden deltog langelændere også i dramatiske begivenheder som følge af krigen. Den 3. december 1939 minespræng-

tes den danske damper OVE TOFT ved Englands kyst, hvorved flere personer omkom. Blandt de dræbte var den 32-årige Emil Lindberg fra Oure ved Tryggelev.

Den 7. december 1939 forliste en anden dansk damper SCOTIA i Nordsøen, formentlig efter en minesprængning. Blandt de ombordværende var to Rudkøbing - søfolk, kaptajn E.A. Nielsen og matros Viggo Hansen. Viggo Hansen var blandt de omkomne.

Allerede den 9. december 1939 minesprængtes den danske damper MAGNUS ved Englands kyst. Kun en person blev reddet fra ulykken, der kostede 19 personer livet. Af de omkomne havde to nær tilknytning til Langeland, idet den dræbte kaptajn Laurits Olsen var søn af Hans Olsen, Snøde. En af de omkomne matroser, Frederik Lindahl Henriksen, var søn af Jens Henriksen, der en overgang boede i Rudkøbing.

Den 15. februar 1940 blev den danske fragtbåd RHONE torpederet af en tysk U-båd i Nordsøen, hvorved flere danske søfolk omkom. Blandt de omkomne var den 28-årige Ove Fay Boesgaard, der var født og opvokset på Langeland. På tidspunktet for forliset var han bosiddende i København og efterlod sig kone og to små børn.

Med udbruddet af den Finsk-Russiske vinterkrig den 30. november 1939 nåede krigen Skandinavien. Efter en række forhandlinger, hvor Sovjetunionen havde stillet krav om grænsereguleringer på det Karelske Næs og forlangt militære baser på Hangø, angreb Sovjetunionen uden varsel Finland, og en række byer, her iblandt Helsingfors, blev udsat for svære bombeangreb.

Overgrebet udløste en storm af harme mod Sovjet og kommunisterne i hele Norden, og en sympatibølge for finnerne startede overalt i det øvrige Norden.

Herhjemme blev en storstilet indsamling sat igang, hvor befolkningen på Langeland også deltog aktivt.

I januar 1940 kunne overskrifter som de følgende læses i de langelandske aviser: "Finlandsfest i Rudkøbing til fordel for Røde Kors' Finlandsindsamling. Sække til Finlandstøjet. Kassebøllekoret sang 200 kr. ind til finnerne. Forsvarsbrødrene på Langeland giver 500 kr. til Finlandsindsamlingen".

Som initiativtagere til disse aktiviteter stod en række kendte Rudkøbing-borgere, blandt andre borgmester Marinus Larsen, købmand Løgager, glarmester Jensen og fotograf Knudsen.

Aviserne berettede dagligt om krigens rædsler side om side med opgørelser over de indkomne beløb til finlandshjælpen.⁽¹⁴⁾

Da den finsk-russiske krig blev genoptaget i slutningen af 1941, blev mange danske hjem åbnet for finske børn, da disse blev evakueret fra de krigsramte områder.

Gennem et omfattende hjælpearbejde blev de finske børn fordelt til midlertidige plejefamilier overalt i landet. I slutningen af april 1942 kom ca. 100 finske børn til Langeland, hvor de blev modtaget i Rudkøbing af deres plejefamilier. Arbejdet med tilvejebringelse af plejefamilier blev varetaget af en kommission, der var nedsat allerede i 1941 med repræsentanter fra hele øen. Fru Hinrichsen, gift med landsretssagfører Hinrichsen, var formand for denne kommission.

I maj 1943 kunne fru Hinrichsen meddele, at der først på sommeren ville komme 60 finske småbørn i alderen fra 2 til 6 år til Langeland på et 6 måneders ophold. Det lykkedes uden større besvær at skaffe de nødvendige værtsfamilier, og den 9. juni 1943 kom 30 drenge og 30 piger ledsaget af en svensk-talende finsk lotte, der skulle have fast ophold i Rudkøbing, så længe børnene var her. Børnene fald hurtigt til og lærte på forbavsende kort tid at tale dansk med langelandsk dialekt.

Det halve års ophold blev forlænget, så børnene først kom hjem til Finland i slutningen af 1945.

Årsagen til dette var, at forholdene på østfronten i løbet af 1944 udviklede sig så dramatisk, at det ville være uansvarligt at sende børnene afsted. Udviklingen i krigsbegivenhederne bevirkede også, at der i 1944 ikke kom finske børn til Danmark. Der var ingen transportmuligheder.

Børnenes forlængede ophold på Langeland medførte, at nogle af plejefamilierne ikke længere var i stand til at have dem. Man må her huske på, at ifølge den oprindelige aftale skulle de kun have været her i 6 måneder. I de fleste tilfælde lykkedes det at finde andre plejefamilier på øen. Hvor dette ikke lykkedes, fandt man plejefamilier andre steder i landet.

Nogle få af børnene fandt et blivende hjem på Langeland - krigen havde forvoldt, at der ikke mere var nogen familie at vende tilbage til i Finland.⁽¹⁵⁾

En af de begivenheder fra perioden før besættelsen, der endnu huskes af mange langelændere, var da den såkaldte "finlandsambulance" gik gennem isen i Langelandsbæltet på vej til Lolland.

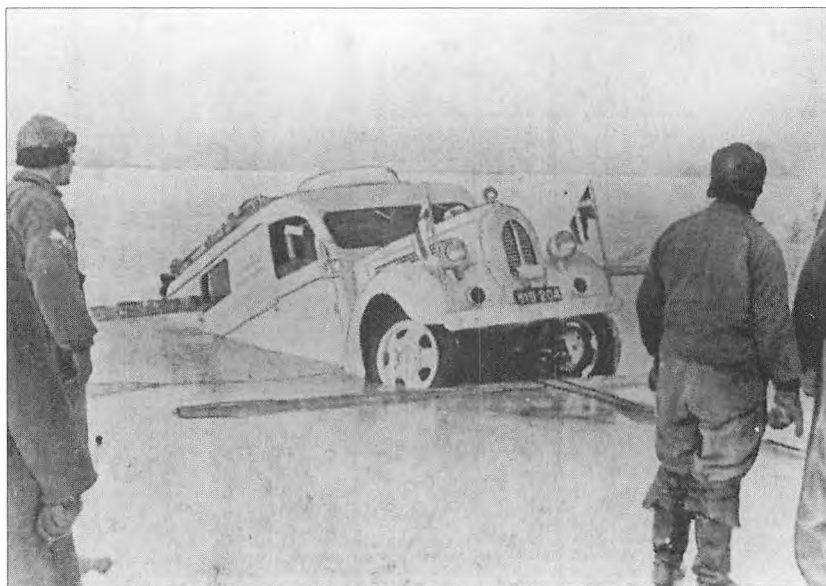
Ambulancen, der er ved at køre ud på isen ved Spodsbjerg, fulgt af interesserede langelændere. Herren i den lyse overfrakke til venstre for bilen er ambulancens giver, direktør Gudmundsen fra Odense. Foto: Langelands Avis.

Fra Odense skulle den hvidmalede og fuldt udstyrede ambulancevogn til Finland som gave.

På grund af issituationen var alle sunde og bæltet tilfrosset, og alle færgeoverfarter indstillet. Derfor besluttede man at føre ambulancen med hjælpekøretøjer over isen fra Spodsbjerg til Lolland. Torsdag den 16. februar 1940 startede transporten, der trods kraftige isskruninger gik godt indtil ca. en kilometer fra Tårs. Her gik det galt. En revne i isen, en såkaldt pilkevåge, kunne ikke bære det tre tons tunge køre-

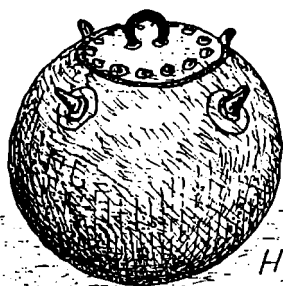
tøj, der sank i med bagpartiet. Vanddybden var dog ikke større, end at det om lørdagen lykkedes at få vognen op igen, således at den efter klargøring kunne fortsætte mod København.

Ambulancen var ivotrigt den første bil nogensinde, der krydsede Langelandsbæltet over isen.⁽¹⁶⁾

Ambulancen i isen, efter at der er stukke bundgarnspæle gennem de bagerste vinduer og under den, for at hindre den i at gå til bunds.

Foto: Langelands Avis.

*Hornmine
GILM*

Kapitel 2

Begivenheder omkring Danmarks besættelse.

Af: *Bent Andersen*

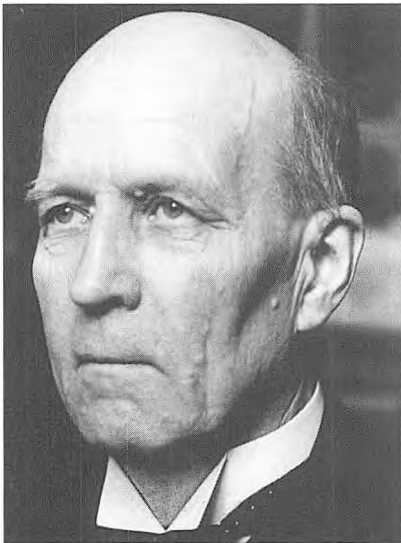
Den danske udenrigspolitik omkring den tyske besættelse af Danmark er vel nok et af de mest omdiskuterede emner i vor nyere historie. For Langeland er de omdiskuterede politiske forhold af særlig interesse, idet to af begivenhedernes nøglepersoner havde tilknytning til Langeland, nemlig udenrigsminister Peter Munch og legationsråd i Berlin, Vincens Steensen-Leth fra Steensgård på Nordlangeland.

Ved krigsudbruddet i september 1939 var der både i regeringen og i offentligheden enighed om, at Danmark skulle føre en stram neutralitetspolitik i den kommende svære tid. Ligesom under den første verdenskrig havde de radikale udenrigsministerposten. Doktor Peter Munch, der var valgt i Langelandskredsen, havde været udenrigsminister siden 1929, og efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933 havde han ført en udenrigspolitik, som skulle undgå at udæske de nye magthavere i Berlin. Militærpolitisk ønskede Peter Munch, at de forsvarsmidler, Danmark rådede over, skulle benyttes til at opretholde neutraliteten, ikke blot ved tilfældige episoder såsom overflyvninger, men også, hvis landet blev udsat for alvorlige krænkelser. Han var samtidig klar over, at blev Danmark direkte angrebet af en stormagt, ville man kun være i stand til at yde en meget beskednen modstand.

Peter Rochegune Munch blev født den 25. juli 1870 i Redsted på Mors. Han tog skoleembedseksamen med historie som hovedfag og blev dr. phil. i 1900. Han var blandt stifterne af Det Radikale Venstre og blev i 1909 valgt ind i Folketinget som repræsentant for Langeland, som han repræsenterede indtil 1945. Fra 1913 til 1920 var han forsvarsminister og markerede sig i de følgende år som en af tidens mest betydende

danske politikere. I 1929 blev han udenrigsminister og beklædte denne post indtil sommeren 1940. Hans stilling til forsvarssagen og hans holdning til begivenhederne op under den 9. april 1940 medførte en stærk kritik af ham fra flere sider. Peter Munch døde den 12. januar 1948.

Peter Munch var vellidt på Langeland, og det var naturligt, at der blev taget initiativ til at rejse ham en mindesten her på øen. En indsamling blev iværksat, og man fandt en egnet plads til stenen på hjørnet af Ringvejen og Jens Winthersvej i Rudkøbing. Ved afsløringshøjtideligheden den 25. juli 1950 indtraf en pinlig episode. Da højesteretsdommer Jesper Simonson trak dækket over stenen til side, viste det sig, at der tværs over stenens inskription var malet et hagekors med sort farve. Man fandt aldrig gerningsmændene.

Peter Munch
Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Det vil føre for vidt her at komme ind på de tyske bevæggrunde til angrebene på Danmark og Norge den 9. april 1940, men det skal nævnes, at regeringen i dagene op til den 9. april modtog flere advarsler fra det danske gesandtskab i Berlin om et forestående angreb på Danmark. Blandt andet havde

den danske marineattaché Kjølsten personligt advaret udenrigsminister Peter Munch allerede den 1. april. Advarslerne blev måske nok taget alvorligt, men dog ikke mere, end at man ikke turde indkalde sikringsstyrken, men nøjedes med at sætte de danske styrker i Sønderjylland i højeste alarmberedskab. Man passede samtidig på, at der ikke slap alarmrende meddelelser ud til offentligheden.

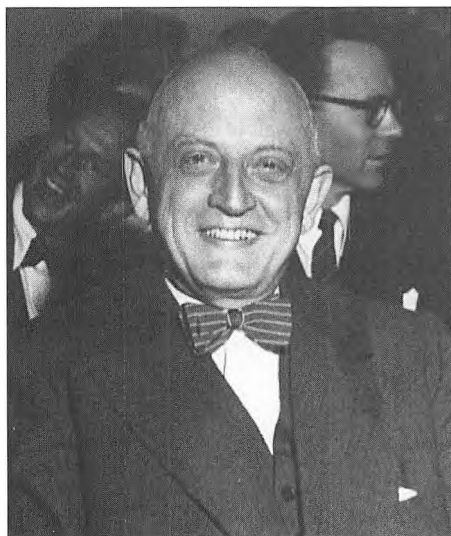
Med hensyn til oplysning af offentligheden havde man dog glemmt at tage misteltenen i ed. Allerede den 5. april havde legationsråd V. Steensen-Leth og marineattaché Kjølsten underrettet redaktørene Helge Knudsen fra Berlingske Tidende og Jacob Kronika fra Dagens Nyheder om gesandskabets viden om de tyske angrebsplaner. De fire mænd var enige om, at der ikke skulle skrives noget, der kunne provokere tyskerne, men samtidig skulle artiklerne være egnede til at forstærke indberetningerne til udenrigsminister Munch og alarmere den danske offentlighed. Den 8. april havde Jacob Kronika en artikel på forsiden af Dagens Nyheder. Han skrev: "På ny har mørke skyer trukket sig sammen om Europa. En fuldkommen nøgtern vurdering af øjeblikkets storpolitiske fakta tillige med iagttagelsen af bestemte fremtoninger tvinger til den konstatering, at freden i Norden atter en gang er i yderste fare. Skæbnens hjul er øjensynlig allerede sat i gang. Om et døgn eller mindre kan der være skabt en helt ny situation i Skandinavien".⁽¹⁾

Få timer senere faldt de tyske hære over Danmark og Norge.

Vincens Steensen-Leth blev født på Steensgård på Langeland den 26. december 1896. Han blev cand. jur. i 1920 og indtrådte samme år i udenrigstjenesten. I 1939 blev han udnævnt til legationsråd i Berlin, og det var i kraft af denne stilling, han var i stand til at lade underretningen om den kommende tyske besættelse af Danmark slippe ud. Under krigen blev hans hjem i Berlin møde- og fristed for en række tyske antinazister, og han blev en værdig repræsentant for den gruppe danske diplomater, der klart var imod det tyske diktatur.

Vincens Steensen-Leths nationale sindelag gav sig også udslag i, at han i 1942 lod møllen ved Steensgård rive ned, idet der gik rygter om, at tyskerne ville beslaglægge møllen og bruge den til en marineobservationspost på Langelands østkyst. Tyskerne etablerede, i marts 1943, i stedet en marineobservationspost ved Snøde Øre, der stort set kun bestod af en hvidmalet træbænk. Se nærmere herom i kapitel 3.

Efter krigens afslutning i 1945 kom Steensen-Leth hjem til Danmark via Sovjetunionen og blev samme år udnævnt til chef for udenrigsministeriets administrationsafdeling. I 1954 blev han ambassadør i London, og i 1961 udnævntes han til ambassadør i Rom og gesandt i Nicosia. Han udtrådte af udenrigstjenesten den 31. december 1966 og døde i Hillerød den 4. august 1978. Vincens Steensen-Leth er begravet på Snøde Kirkegård.

*Vincens Steensen-Leth.
Fotografiet er stillet til rådighed
af Christian V. Steensen-Leth.*

Allerede den 3. april 1940 kunne man konstatere en meget livlig, tysk trafik i Langelandsbæltet. Ikke mindre end tretten tyske skibe opererede syd for den danske minespærring. En stor, armeret trawler var nordpå gennem spærringen for at kikke lidt på inspektionsskibet INGOLF, der på det tidspunkt lå på sin ankerplads ud for Spodsbjerg - men kort efter forsvandt trawleren atter sydover.

Samme dag ankom tre danske orlogsfartøjer, SØLØVEN, SØRIDDEREN og STØREN. De strøg miner både nord og syd for den danske minespærring. Store ismasser drev med hyp-pige mellemrum forbi ude i bæltet, og det voldte store gener for de arbejdende minestrygere.

Den 5. april indtraf der en begivenhed, som på mange måder måske burde have givet anledning til eftertanke hos officerene ombord på INGOLF. Ingen af skibets officerer lagde dog mere i begivenheden, end den tilsyneladende gav udseende af.

En tysk minestryger med kontreadmiralsflaget vajende kom op på formiddagen på prajehold af INGOLF, der stadig lå på sin sædvanlige ankerplads ud for Spodsbjerg. Minestrygeren sendte et fartøj over til INGOLF med en Kapitänleutnant zur Zee ombord. Den tyske officer meddelte, at man i de kommende dage ventede en stærk trafik mod nord, og han bad sig derfor oplyst om INGOLF kunne forventes at blive liggende på fyrskibets plads, indtil dette igen blev udlagt.

Dette blev besvaret bekræftende.

Den tyske officer må have følt sig mærkelig til mode, da han modtog INGOLF's chefs forsikring om, at inspektionsskibet ville blive liggende og således være tyskerne behjælpelig med at passere de danske spærringer i sikkerhed. Ingen må dog kunne forlange, at man skulle tiltro tyskerne fjendtlige motiver på det tidspunkt.

Ingen ombord på INGOLF var i besiddelse af nogen form for efterretningsmæssige oplysninger eller andre informationer om den udenrigspolitiske udvikling, som kunne være medvirkende til, at der kunne opbygges et samlet billede af trussel-mønsteret mod Danmark.

Søværnskommandoen, og dermed regeringen, må imidlertid forudsættes at have været i besiddelse af en sådan samlet efterretningsmæssig oversigt. Dette forekommer sandsynligt, idet udenrigsminister Peter Munck, som tidligere nævnt, allerede den 1. april havde modtaget de alarmerende meldinger fra den danske marineattaché i Berlin, INGOLF's tidligere chef, kommandørkaptajn Kjølser.

Denne mødte nemlig personligt op i Udenrigsministeriet på denne dato medbringende et temmelig foruroligende brev fra gesandten i Berlin. I brevet rapporteredes om troppeansamlinger umiddelbart syd for den danske grænse.

Den 4. april om aftenen - ved 19-tiden - modtog udenrigsministeren en ny - og denne gang endnu mere alarmerende - rapport fra Berlin. Heri meddelte Kjølser, at han fra pålidelige kilder i sine attaché-kredse havde fået oplysning om, at en aggression imod Danmark skulle finde sted i den kommende uge - altså i ugen begyndende med den 7. april. Også denne - særdeles alarmerende - melding, som yderligere blev fulgt op og forstærket af de tidligere omtalte danske presserepræsentanter i Berlin, blev ignoreret.

Fra den 6. april og frem til besættelsen steg skibstrafikken i bæltet meget kraftigt. Fra INGOLF's bro kunne observeres omkring 60 skibe om dagen. Det måtte simpelthen være umuligt for flådeledelsen at ignorere disse indikationer af forestående hændelser, idet de observerede skibstyper ikke egnede sig til krigsførelse på oceanet, men givetvis var bestemt for operationer i mere beskyttede farvande.

Søndag den 7. april ankom fyrinspektionsskibet ABSALON med begge de danske fyrskibe, som blev placeret på deres gamle pladser nord og syd for gennemsejlingen af spærringen. Tyskerne havde derefter ingen yderligere grund til bekymring.

Den 8. april passerede 45 tyske dampere og 32 tyske krigsskibe af alle størrelser Langelandsbæltet for nordgående. Blandt de passerende krigsskibe sås slagkrydserne BLÜCHER, EMDEN og LÜTZOW samt tre destroyere af Albatros-klassen. Danske torpedobåde af Dragen-typen samt inspektionsskibet

INGOLF iagttog sammen med to vandflyvere af Heinckel-typen, hvad der foregik i Langelandsbæltet, mens andre danske flådefartøjer patruljerede højere oppe i Storebælt. Inspektionsskibet INGOLF havde siden den 16. december 1939 været under kommando af kommandørkaptajn Scheibel, idet den tidligere chef, kommandørkaptajn Kjølse, i perioden omkring besættelsen var marineattaché i Berlin.

Trediekommanderende på INGOLF, søløjtnant Kaj Nolsøe Bang, stod på broen og betragtede skibene med faglig interesse og synes, det var et imponerende syn at se disse kompakte, højeffektive krigsmaskiner passere tæt forbi det lille danske inspektionsskib, hvis "luftværnsartilleri" bestående af to stk. 8-millimeter Madsengeværer "skamfuldt gemte sig under deres overtræk nede på det hvidskurede agterdæk".

Kort før midnat, natten mellem den 8. og 9. april blev officerene i de danske marinefartøjer i Langelandsbæltet klar over, at noget ganske alvorligt var nært forestående. Kaj Nolsøe Bang har om dette fortalt:

"Jeg gik tidligt på broen, da jeg skulle op og afløse løjtnant Pfeiffer på hundevagten".

Den meget stærke, tyske aktivitet syd for spærringen og op gennem vor gennemsejlingsrende gav en følelse af utryghed.

Det var mig derfor magtpåliggende at have så god tid, at jeg var helt på stikkerne og velinformeret, før jeg endelig overtog vagten.

Vi lå fortsat til ankers nord for den danske minespærring. Foruden INGOLF befandt der sig følgende danske enheder i området: Mineskibet LOSSEN, der lå ved Albuen inde under Lolland. Minestrygerne STØREN, SØLØVEN og SØRIDDEREN, der ligeledes lå inde i Nakskovfjordens munding".

Torpedobåden GLENTEN, under orlogskaptajn Quistgaard, den senere forsvarschef, lå på sydlig patrulje, mens torpedobåden HØGEN var på nordlig patrulje i nærheden af INGOLF.

Der befandt sig således syv danske orlogsfartøjer i området, hvilket - i forhold til sædvane - var ganske ekstraordinært.

Da Kaj Nolsøe Bang kom på broen for at overtage vagten, var området syd for den danske spærring oplyst af skibslan-

terner, som om det var en storby. Kort før han overtog vagten, indtraf der syd for spærringen en episode, der havde et meget alvorligt perspektiv.

Torpedobåden GLENTEN bjærgede i dette område besætningen fra en tysk bugserbåd, der var sunket efter kollision med et andet tysk fartøj.

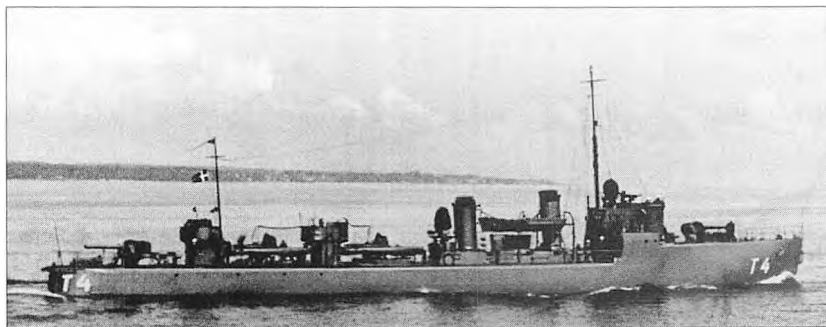
Da besætningen fra bugserbåden blev bjærget ombord i den danske torpedobåd, viste det sig, at de skibbrudne fortrinsvis bestod af tyske, feltudrustede soldater, som - inden bugserbåden sank - forsøgte at lange deres våben over i den danske torpedobåd.

Dette blev dem dog nægtet.

At der lå en hel del mere bag bjærgningen af de tyske soldater, viste et blinkesignal, som INGOLF modtog fra GLENTEN klokken 00.30:

"Anmoder HØGEN afløse mig omgående".

Ved GLENTEN's ankomst til INGOLF aflagde chefen, orlogskaptajn Quistgaard, melding om det passerede.

Torpedobåd T4 GLENTEN, der tidligt om morgenen den 9. april 1940 blev sendt ind til Spodsbjerg for at advare regeringen om det forestående tyske angreb. Foto: Orlogsmuseet.

De feltudrustede soldater ombord i et lille et fartøj kunne efter orlogskaptajnens opfattelse ikke være bestemt for Norge... det måtte nødvendigvis være Danmark, det gjaldt...

For ikke at røbe sin viden for tyskerne, og for at efterleve ordren i søværnskommandodirektivet om ikke at sende med-

delelser pr. radio, hvis oplysninger omhandlede de krigsførende magters skibsbevægelser, valgte chefen på INGOLF - som styrkechef for Storebæltstyrken - at sende GLENTEN ind til Spodsbjerg for at indtelefonere denne overordentligt vigtige meddelelse over kabeltelefonen.

Kommandørkaptajn Scheibel bebrejdede senere sig selv denne forsinkelse, idet han med rette måtte betragte meddelelsen af så stor vigtighed, at det ville have været helt korrekt at ignorere alle forsigtighedsforanstaltninger for at få advarslen frem så hurtigt som muligt.

Den Parlamentariske Kommission, som blev etableret efter befrielsen i 1945 i den hensigt at søge ansvaret for besættelsen placeret, gav imidlertid et klart svar på dette problem. Det havde overhovedet ikke betydet noget for regeringens dispositioner, om denne melding var blevet modtaget et par timer tidligere, idet man tilsyneladende havde truffet sin beslutning på Christiansborg.

Den Parlamentariske Kommissions klarlæggelse af, at chefen for Søværnskommandoen umiddelbart forinden mødet hos kongen på Amalienborg klokken ca. 5.30 den 9. april skulle have afsendt ordre til flåden om "Alarmberedskab" med den tilføjelse, at der ikke måtte skydes før efter nærmere ordre - må for INGOLF's chef have været temmelig overraskende, idet der ikke ombord i INGOLF blev modtaget et sådant signal i tidsrummet mellem klokken 4.55 og 6.36...

Alarmberedskabet ombord på INGOLF blev etableret på skibschefens egen foranledning som en direkte følge af de tyske enheders bevægelser omkring de danske skibe.

Kaj Nolsøe Bang har fortalt, at han som INGOLF's navigations- og radioofficer samt fungerende vagtchef på broen i den kritiske periode på intet tidspunkt har dechiffreret noget som helst signal fra Søværnskommandoen, som befalede "sikrings-tjeneste 3" (kampberedskab).

Der er meget, der tyder på, at det omtalte signal, som givetvis ville have bragt den danske flådeafdeling yderligere på stikkerne, fortrinsvis har været møntet på kystbefæstningen

og skibene i og omkring København, selv om det påstås udsendt - også til skibene i søen.

Efter at torpedobåden GLENTEN for højeste fart var afgået mod Spodsbjerg, indtraf der en pause, hvor hele situationen syntes at være blevet mere rolig. Da Kaj Nolsøe Bang fornemmede en vis truende og skæbnesvanger atmosfære, beordrede han - da chefen var gået - vagthavende kvartermester til at hente sin tjenestepistol og placere sig i bagbords brovinge for at lytte. Selv placerede han sig på tilsvarende måde i styrbords brovinge. Dette blev gjort for at være forberedt på eventuel overrumpling ved god gammeldags entring.

Klokken 3.00 slukkedes lanterneerne pludselig ombord på et armeret tysk handelsskib, der lå til ankers nord for INGOLF. INGOLF's mandskab kunne tydeligt høre ankerspillet arbejde. Kort efter stod en tysk hjælpekydser under langsom fart sydover imellem INGOLF og Langeland - blændet og mørk.

Samtidig begyndte et antal armerede trawlere at fordele sig omkring INGOLF. Da disse tyske bevægelser indledtes, gik Kaj Nolsøe Bang ned i chefbeboelsen for at varsko chefen og sætte ham ind i situationen.

I sydvestlig retning imellem INGOLF og de danske mine-spærringer holdt hjælpekydseren langsomt ned mod grænsen af spærringen, idet den totalt ignorerede advarsels- og stop-signal. Ej heller belysning af hjælpekydseren med projektør blev der reageret på.

Først da GLENTEN, som var på vej tilbage fra Spodsbjerg, lagde sig lige for boven af tyskeren, stoppede han, ankrede op og tændte sine lanterner.

Agten for INGOLF havde tre armerede trawlere anbragt sig, og mellem inspektionsskibet og Langeland sluttede endnu et par armerede trawlere sig til omringningsmanøvren.

I Nakskov-fjordens munding fordelte nogle mindre, tyske minestrygere sig tværs over fjordmundingen, som om de havde til hensigt at indespærre de danske enheder, der lå til ankers ved Albuen.

Efter et hurtigt skøn over situationen besluttede chefen at give ordre til "Klart skib".

En sådan ordre til kampberedskab gives i et orlogsfartøj normalt med hornsignaler eller et kraftigt lydende ordresystem. For imidlertid ikke at røbe klargøringen til kamp i den stille nat, hvor tyskerne kunne høre alt, hvad der foregik, blev kvartermesteren og Kaj Nolsøe Bang sendt rundt i skibet for at purre ud over alt.

INGOLF var kampberedt i løbet af et kvarter. Under hviskende samtaler blev overtrækket taget af kanonerne. Ivrigte bashedænder slæbte forhåndsammunitionen op til skytset, og alle klartskibsposter blev besatte. Ankeret blev hevet "op og ned", således at INGOLF var klar til at gå an med et øjeblikks varsel. Maskinen var gjort klar, og dampen var sat op, så man var beredt til at bide fra sig.

Umiddelbart før klokken fire observeredes, at panserskibet SCHLESWIG-HOLSTEIN var grundstødt på Vengeancegrunden (Nord-øst for Hou). Med sine 24 cm. kanoner var dette skib en langt alvorligere trussel mod INGOLF end de armerede trawlere.

Klokken 4.00 observeredes en motorbåd, som tilsyneladende var på vej ned mod INGOLF fra et af de agten for liggende skibe.

Klokken 4.30 løb motorbåden op til INGOLF's faldereb, og en tysk Korvettenkapitän og en Leutnant Zur See kom ombord og bad om at få foretræde for chefen.

Kaj Nolsøe Bang modtog dem ved falderebet.

Sammen med næstkommanderende og med skibslægen som tolk blev Kaj Nolsøe Bang beordret til chefbeboelsen for at overvære samtalen.

Her meddelte den ældste tyske officer nu, at den danske grænse klokken 4.00 var overskredet af tyske tropper, og han stillede derfor følgende krav til INGOLF's chef som den ældste, danske officer i Storebæltsafsnittet:

1. Minespærringerne skulle overgives til Tyskland.
2. Meddelelse herom gives til betjeningsstationerne for spærringerne.
3. Spærringerne desarmes øjeblikkelig.

4. Samtlige danske orlogsskibe trækkes tilbage. Fyrskibene og lodskutterne skulle blive på stationerne.
5. Orlogsskibene skulle afgå til Nyborg og forblive der.
6. Kanoner, torpedorør mv. aflades. Ammunition og armering anbringes i ammunitions-kasserne under skibschefens ansvar.
Bemanding af skyts forbydes.
7. Efter ankomst til havn skulle maskiner og radioanlæg af-rigges.

Om reaktionen på dette har Kaj Nolsøe Bang fortalt:

"Jeg vil ikke påstå, at vi blev synderlig forbavsede over at høre disse krav. Det var, som om de havde ligget i luften de sidste par dage...

Der blev set på den tyske officer med kølig formalitet. Svaret, der blev givet, var kort og formelt.

Det var en blank afvisning.

Chefen præciserede, at vi kun modtog ordre fra den danske Søværnskommando - en bemærkning, som egentlig var overflødig, men som bidrog til at fremhæve den kølige holdning til de tyske krav.

Chefen lovede dog at indhente forholdsordre fra de danske myndigheder.

Vi var alle overbeviste om, at vi om få minutter ville stå bag hvert sit våben i den kamp, som givetvis måtte blive resultatet af de tyske krav".

Tyskerne meddelte, at de ville søge samtale med chefen igen klokken 6.00, idet de forventede, at de danske officerer da havde modtaget de nødvendige forholdsordre. Man kan mene, at der i dette lå en mistænkelig indikation af, at man fra tysk side roligt kunne give denne "humane margin", idet man havde sikkerhed for, at resultatet - det svar, som INGOLF's chef ville få på sin forespørgsel til Søværnskommandoen - ville blive i tyskernes favør.

INGOLF's anmodning om forholdsordre blev afsendt til Søværnskommandoen og Slipshavn klokken 4.55, umiddelbart efter de to tyske søofficerers afgang fra skibet:

Kommandørkaptajn Scheibel udpenslede ikke signalet til Søværnskommandoen i detaljer, idet han på baggrund af de oplysninger, de tyske officerer havde fremsat om grænseoverskridelsen, forudsatte, at Søværnskommandoen udmærket vidste, hvad grunden til forespørgslen var. Klokkeren 5.30 afsendte Søværnskommandoen følgende signal til torpedobåden HØGEN: "Afgå til Nakskov".

HØGEN var underlagt styrkechefen i Storebælt, nemlig chefen for INGOLF, men INGOLF blev ikke underrettet om denne ordre til en underlagt enhed.

Klokkeren 6.00 var den tyske parlamentærbåd atter på siden af INGOLF, men svar på Scheibel's forespørgsel til Søværnskommandoen var endnu ikke modtaget, da tyskerne klokken 6.05 atter stod på dækket.

Atter en gang blev Kaj Nolsøe Bang sammen med næstkommanderende og lægen kaldt til chefbeboelsen for at overvære mødet med tyskerne.

Chefen meddelte, at han ingen forholdsordre havde modtaget fra den danske Søværnskommando, hvorfor man fortsat ikke kunne imødekomme de tyske krav.

Den tyske korvettenkapitän udtrykte forståelse for styrkechefens situation, men da han tilsyneladende havde bemærket INGOLF's klartskibsberedskab, udtalte han samtidig, at ethvert forsøg på modstand fra dansk side ville blive slået ned med alle midler. Idet han forlod chefkahytten, bad han om at måtte blive informeret, når forholdsordre indløb.

Umiddelbart før tyskerne kom om bord i anden omgang, havde Scheibel sendt en ny telegrafisk anmodning om forholdsordre. Denne gang var den adresseret direkte til kommandostationen på Slipshavn.

Forespørgslen fra INGOLF til Slipshavn blev videresendt af Slipshavn til søværnskommandoen klokken 6.15.

Forespørgslen havde følgende ordlyd: "Tysk officer beordrer INGOLF til Nyborg og ønsker disposition over minespærringer, stop, udbeder sig nærmere ordre".

Da tyskerne var gået fra borde i anden omgang, rettede INGOLF kanonerne ind mod de nærmeste tyske skibe. Samti-

dig blev der pr. blinklampe afsendt signalet "Yrsa" til enhederne i Nakskov-fjorden.

Dette signal betød, at enhederne skulle samle sig om det kommanderende skib - INGOLF.

SØLØVEN, SØRIDDEREN OG STØREN brød derefter igennem den blokadeagtige spærring og lagde sig agten for INGOLF. Disse skibe blev nu orienteret om situationen gennem råber.

Da marinerne på INGOLF baksede de to 12,5 centimeters kanoner i stilling mod de nærmeste, tyske skibe, blev dette fulgt op af pibesignaler og kommandoråb fra disse, samtidig med at de også rettede deres kanoner mod INGOLF. Der herskede en febrilsk og hektisk stemning ombord i INGOLF og de omkringliggende danske enheder.

Torpedobåden GLENTEN havde sluttet sig til styrken, efter at den havde standset den tyske hjælpekrydser inde under Langeland. Bådens torpedorør var svinget ud, og alt var gjort klar til kamp.

GLENTEN var den kraftigst armerede enhed i styrken, og dens torpedoer ville have været en alvorlig trussel - selv mod SLESWIG-HOLSTEIN oppe på Vengeancegrunden.

Klokken 6.36 modtog INGOLF et telegram afsendt i kode fra Søværnskommandoen. Signalet havde højeste prioritet og var forsynet med tidspunktet 6.26. Ingen ombord kunne se berettigelsen af, at et så vigtigt signal - af hvis indhold liv og død for hundrede af orlogsgaster afhang - nødvendigvis behøvede at være affattet i kode. Dechiffringen ville kun skabe yderligere forsinkelse.

Kaj Nolsøe Bang stod ved kortbordet på broen med kodebogen med det tunge blybind foran sig, mens chefen, næstkommanderende løjtnant Pheiffer og radiokvartermesteren så hen over hans skulder, mens han i største spænding aflæste de ord, som han - med dirrende fingre - udtog af kodebogen.

Ordene blev udtaget et for et - de ord, der skulle blive afgørende for det danske marinepersonels skæbne de næste minutter.

I sin sammenhæng formede de den forholdsordre, som man i så lang tid havde ventet på i stor spænding.

"Efter... kongens... og ... regeringens... ordre".

Spændingen har været uudholdelig, mens kodegrupperne blev dechifrerede en efter en.

Flåden havde tre beredskabsgrader 1, 2 og 3. Sikringstjeneste 1 var den laveste grad. Nummer 3 var den højeste - den der gav ordre til kamp.

Med tilbageholdt åndedræt udtog Kaj Nolsøe Bang tallet af kodetabellen - Sikringstjeneste 1 - *ikke skyde*. Spændingen var udløst.

Man havde i København besluttet, at der ikke skulle kæmpes.

Kaj Nolsøe Bang har fortalt, at han meget vel forstod, at torpedobådschefen, der med sit skib i højeste alarmberedskab lå på siden af INGOLF, græd. Han var opdraget til at skulle forsvare sit land - om nødvendigt med sig selv som indsats.

Rorgængereren på INGOLF stod også og tudbrølede, da skibet stod nordefter mod Nyborg.

Kaj Nolsøe Bang, der som vagthavende officer på inspektionsskibet INGOLF, modtog kongens og regeringens ordre om ikke at kæmpe mod den tyske besættelsesmagt. Billedet er fra 1975.

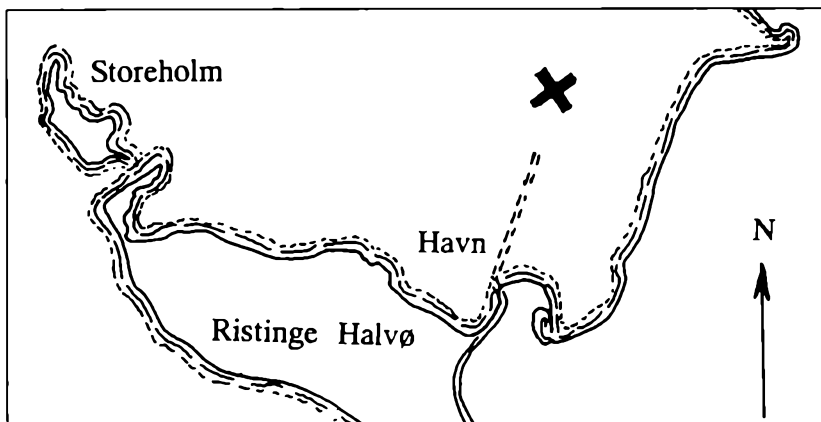
Fotografiet er stillet til rådighed af Kaj Nolsøe Bang.

Om følelserne hos det danske marinepersonel har Kaj Nolsø Bang fortalt følgende:

"Ankomsten til Nyborg senere samme dag blev et nedværdigelsens klimaks. På kajen var der samlet et hylekor af landsmænd. De spyttede efter gasterne, da vi fortøjede, og de spærede ikke på sprogets værste ukvemsord i deres bedømmelse af "marinens heltemodige indsats...". Denne tildragelse sved mere i mit sind, end jeg havde troet".⁽²⁾

Om formiddagen den 9. april fortsatte den stærke skibstrafik i Langelandsbæltet, ligesom mange formationer af såvel bombefly som jagerfly blev set over Fyn og Langeland. Ved ni-tiden om formiddagen ankom en svær slæbebåd og en armeret trawler til den nordlige del af Langelandsbæltet for at forsøge at få trukket SCHLESWIG-HOLSTEIN af grunden. Først ved middagstid lykkedes det at få skibet af grunden. SCHLESWIG-HOLSTEIN var dog så beskadiget, at den måtte sejle tilbage til tysk havn.

Ved ni-tiden om formiddagen styrtede et tysk fly af typen Fieseler Storch Fi 156 i vandet få hundrede meter nord for Ristinge Havn ud for Helsned Møllevænge på Langelands vestkyst, hvorved de to ombordværende blev dræbt.

Stedet hvor det tyske fly den 9. april om formiddagen styrtede i vandet ved Ristinge.

Maskinen, der tydeligt var i vanskeligheder på grund af motorproblemer, kom fra nord og kredsede et par gange over Ristinge og ud over vandet inden den, i en skrå linie, styrtede ned.

Lokale øjenvidner tilkaldte politiet i Rudkøbing, der senere på dagen var i området, hvor de optog rapport om det passerede.

Mellem klokken 14.30 og 15.00 landede en tysk vandflyver ved vraget, men littede igen kort efter. Nogle øjenvidner hævder, at vandflyverens besætning tog de dræbte med sig i flyet.

Vraget blev senere bjærget af den tyske værnemagt.⁽³⁾

Det står klart, at der ikke kom egentlige besættelsestropper til øen den 9. april. I to tilfælde har der dog været tyske soldater på øen, på selve dagen den 9. april. I begge tilfældene drejede det sig om målrettede militære opgaver.

Siden de danske mineudlægninger i Langelandsbæltet blev etableret i september og november 1939, havde der boet en lille gruppe danske marinesoldater i det såkaldte PERS HUS, nuværende Påøvej 14. Se herom i kapitel 1. Deres opgave havde været at bevogte minefeltet, der som tidligere omtalt strakte sig fra Sydlangeland til Lolland. Om formiddagen den 9. april blev soldaterne afhentet af et af de danske marinefartøjer, der sejlede dem til Slipshavn. Tidligere samme dag havde et tysk marinefartøj landsat en gruppe tyske soldater, der i overensstemmelse med de tyske krav, overtog bevogtningen af minefeltet.⁽⁴⁾

Det kan tilføjes, at tyskerne i besættelsens første periode desarmerede de danske kabelminefelter, idet tyskerne efter besættelsen af Danmark og Norge havde interesse i, at der i de danske bæltet nu var så få miner som muligt til at genere den tyske skibstrafik ud af Østersøen.

Som det vil fremgå af kapitel 4 om krigen i luften, udlagde englænderne miner i de danske bæltet, herunder Langelandsbæltet (i besættelsens første periode), idet også de havde andre interesser end tidligere.

I det andet tilfælde var det Keldsnor fyr, der fik besøg af tyske soldater. Tidligt på formiddagen den 9. april lagde et

tysk skib for anker ud for fyret, og syv tyske officerer i to både blev roet i land. Tidligere fyrassistent Th. Thoft har fortalt, at fyrmester Brandt Petersen og han, da det blev klart, at tyskerne ville gå i land ved fyret, åbnede nogle store gule kuverter med Marineministeriets laksejl. Fyrene havde ordre til, i tilfælde af en truende fjendtlig besættelse af fyrene, at bryde disse kuverter, der indeholdt forholdsordre til fyrene. I forholdsordren stod, at fyrpersonalet, i et tilfælde som dette, skulle gøre brugen af fyret umulig. Th. Thoft har fortalt, at der i forholdsordren ikke var anvisninger på, hvordan fyrene skulle gøres ubrugelige. Th. Thoft gik derfor igang med at demontere pærer, samle reservepærer samt demontere brændstofrør og pumper til fyrets to dieselmotorer.

Disse ting bragte Th. Thoft op til gårdejer Alex Petersen på Rathgården, hvor de blev skjult. De tyske officerer havde herefter en halv times samtale med fyrmester Brandt Petersen og roede derefter ud til skibet igen, og sejlede bort. Det har ikke været muligt at finde oplysninger om indholdet eller formålet med dette besøg af tyske officerer. Da tyskerne, der iøvrigt optrådte korrekt og høfligt, var væk, blev det afmonterede materiel monteret påny.⁽⁵⁾

Ved den dansk/tyske grænse i Sønderjylland deltog nogle langelændere i kampene mod de fremrykkende tyske styrker. Kampene i Sønderjylland kostede én langelænder livet, medens tre blev lettere såret. Ialt var omkring 10-15 langelændere i kamp i Sønderjylland den 9. april. Dette skyldes, at en stor del af de danske soldater, der var stationeret i Sønderjylland, var fra fynske regiment, der også omfattede Langeland.

Ved landsbyen Hokkerup nord for Kollund faldt den 25-årige sergent ved hærens 16. bataillons 4. kompagni, Carl Henrik Vous fra Humble, i kamp mod de fremrykkende tyske tropper.

Om de nærmere omstændigheder, der førte til Carl Henrik Vous's død, har M.K. Jepsen fra Nyborg, der selv blev såret under træfningerne ved Hokkerup, berettet følgende:

Nogle af de styrker, der var stationeret på Søgårdslejren, herunder 4. kompagni, blev om aftenen den 8. april udkom-

manderet til forskellige overnatningssteder, der lå i nærheden af strategiske steder, såsom vejkryds, jernbaner og lignende. Fjerde kompagni skulle i tilfælde af alarm begive sig til landsbyen Hokkerup og besætte vejgaflen lidt nord for hovedvejen (nu hovedvej A 8).

Fjerde kompagni var udkommanderet til et forsamlingshus ikke langt fra vejgaflen. Ved halvfemtiden om morgenen den 9. april blev soldaterne, der havde sovet med udrustningen på, alarmeret, og man begav sig i hast til den udpegede stilling ved vejgaflen.

Kort tid efter ankomsten kom tre tyske panserkøretøjer fra hovedvejen med kurs mod vejgaflen. De danske rekylgeværskytter åbnede straks ild og satte to af panserkøretøjerne ud af spillet.

Det er anslået, at kampen varede ca. tre kvarter. Under kampen sendte tyskerne ca. 100 mand afsted langs hovedvejen og Kelstrup Skov, for uset at komme bag på de danske soldater, der ustandseligt måtte i dækning på grund af beskydning fra tyske jagerfly.

Da de bagfra kommende tyske soldater var tæt nok på de danske soldater, åbnede de ild, hvorved sergent C.H. Vous, sekondløjnant A. Olsen, samt de menige M.K. Jepsen og B.I. Jensen blev såret. De danske soldater overgav sig herefter straks ved at række hænderne i vejret. M.K. Jepsen og C.H. Vous, der var hårdt såret af to skud i lungen, blev nu båret ind i et hus tilhørende fru Botilde Hansen. C.H. Vous blev båret på en dør, som man havde taget af hængslerne i Botilde Hansens hus.

Botilde Hansen forsøgte straks at berolige den stærkt forpinte og halvt bevidstløse Vous, og havde da også en kort, men delvis uforståelig samtale med ham. Kort efter døde C.H. Vous.⁽⁶⁾

Carl Henrik Vous blev født den 9. februar 1915 på Mogensgården ved Hallinggade i Humble, hvor faderen var bestyrer.

Carl Henrik Vous var søn af Martha og Johannes Vous, som havde ialt syv børn. Efter at have taget mellemskoleeksamen

fra Humble Realskole tjente Carl Henrik Vous på forskellige gårde, sidst hos Carl Bruun i Helsned. Carl Henrik Vous aftjente første del af sin værnepligt i Odense, hvor han blev hjemsendt som sergent. Inden han blev genindkaldt som sergent af reserven i slutningen af vinteren 1940, havde han fået ansættelse som fængselsbetjent ved Statsfængslet i Vridsløse på Sjælland. Carl Henrik Vous er begravet på Humble Kirkegård. På graven er anbragt en mindesten rejst af officerskammerater. På stedet ved Hokkerup, hvor Carl Henrik Vous blev dræbt, blev der straks sat et trækorset. Trækorset, der senere blev erstattet af en mindesten, findes nu på Tøjhusmuseet i København.⁽⁷⁾

*Carl Henrik Vous.
Fotografiet er stillet til rådighed
af Frida Vous Nørregaard.*

Den 22-årige smedevend Arne Maegaard, søn af smedemester Maegaard fra Snøde, blev såret i den ene hånd under en træfning ved landsbyen Klipleve. Også sygepasser nr. 80, H. Finseth fra Snøde af 4. bataillon, blev lettere såret under kamp. I

dette tilfælde var det ved Bjergskov, tæt ved den danske kaserne på Søgård.⁽⁸⁾

For at give et indtryk af, hvad de danske soldater oplevede i Sønderjylland den 9. april, har Carlo Hansen fra Rudkøbing, der var en af de langelændere, der deltog i kampene, og som også blev lettere såret, berettet følgende:

Den 9. april 1940 lå han ved 4. bataljons 4. kompagni på kasernen på Søgård, hvortil de var flyttet fra Odense.

Mandskabet blev alarmeret allerede den 8. april og beordret i skjul i Bjergskoven - 3 til 4 km nord for kasernen. Først på aftenen blev de beordret tilbage til kasernen og fik udleveret skarp ammunition. Derefter fik soldaterne lov til at gå til køjs, men med fuld uniform og støvler på, og det skarpladte gevær stående ved siden af køjen.

Tidligt om morgenen den 9. april blev soldaterne vækket af sergenten, og lidt efter kom kaptajn Bahnsen og sagde: "Nu er det alvor, drenge". Man løb nu ned i kasernegården og kom op på lastbiler, der transporterede dem ud til krydset ved Bredevad. Lastbilerne måtte stoppe adskillige gange, så soldaterne kunne søge flyverskjul i grøfterne på grund af de tyske overflyvninger. De blev dog ikke beskyttet. Senere fik de at vide, at grunden til, at der ikke var blevet skudt på dem var, at de ikke havde fået deres sorte kapper på. Tyskerne havde ordre til at skyde på soldater med sorte kapper.

Ude ved Bredevad gik man i stilling med en 20 mm. maskinkanon nord for vejen mod Tønder. Der var fire mand ved maskinkanonen. Carlo Hansen lå ved en rekylgeværgruppe i en have syd for byen. Kaptajn Bartholdy havde kommandoen.

Man var kun lige kommet i stilling, men havde ikke haft mulighed for at grave sig ned, da tyskerne kom. De tyske kampvogne kom fra Tønder mod Bredevad, og den første var forsynet med et hvidt flag.

Mandskabet ved maskinkanonen fik nu ordre til at skyde et varselsskud, og hvis tyskerne ikke standsede, skulle man derefter skyde på dem. Tyskerne standsede ikke!

Der blev nu skudt på tyskerne, og den forreste kampvogn

blev ramt og kørte i grøften. Vogn nummer to blev også truffet og uskadeliggjort. Imens var den tredie kampvogn kommet så tæt på, at den kunne få et skud i siden og var ude af stand til at køre. Denne kampvogn kom til at stå skævt op mod et træ inde i en have 10-15 meter bag ved rekylgruppen. Fra denne kampvogn blev der skudt mod den danske maskinkanon, hvorved alle fire blev såret af granatsplinter.

Det tyske fodfolk var nu kommet frem og begyndte at skyde mod rekylgruppen, hvor skytten blev dræbt ved et skud gennem hjelmen. Hjælperen forsøgte nu at fortsætte skydningen, men blev selv ramt i maven. Han døde senere på Tønder Sygehus.

Gruppen måtte nu forlade stillingen ved rekylgeværet og trække sig ind på kroen, og under denne tilbagetrækning var der bud efter Carlo Hansen. Et skud gik gennem hans gasmaske, og projektilet blev liggende i hans feltflaske. Han mener selv, at hans hjelm blev strejft, for hans hoved var frygtelig ømt bagefter, og han mistede delvis bevidstheden. De danske soldater måtte nu overgive sig, og de sårede blev umiddelbart efter kørt til Tønder Sygehus, her iblandt også Carlo Hansen.

Det var lykkedes de danske soldater at standse tyskerne i henvend en time. De usårede danske soldater blev kommanderet ind i en lille indhegning, og blev beordret til at lægge sig ned. De blev derefter overvåget af maskingeværskytter fra begge sider af indhegningen. Senere på dagen blev de sendt videre til kasernen ved Søgård.⁽⁹⁾

At Danmark nu var direkte berørt af verdenskrigen, satte naturligvis sit præg på det civile liv, og også langelændernes hverdag blev præget af den nye situation.

På selve besættelsdagen den 9. april udstedte indenrigsminister Bertel Dahlgaard en bekendtgørelse om mørkelægning, og for at understrege sagens alvor trådte bekendtgørelsen i kraft samme dag. I kapitel 4 berettes mere indgående om det civile luftværn på Langeland.

Den tyske magtovertagelse medførte også andre indgreb, der skulle tilgodese den tyske krigsførelse. I de første dage efter besættelsen blev de vigtigste danske fyr overtaget af

tyskerne, men fik på trods af almindelig mørkelægning lov til af være tændt i ca. en måned efter den 9. april. I maj 1940 krævede tyskerne fyrene mørkelagt og nogle slukket - tænding måtte kun finde sted efter ordre.

Dette fremgår blandt andet af en ordre om slukning af Keldsnor fyr fra den 15. april 1940, stemplet som fortroligt, og afsendt af fyrmester Brandt Petersen til Fyrdirektoratet. Meddelelsen har følgende ordlyd:

"Til Fyrdirektoratet/Fortroligt.

Herved skal jeg indberette, at der er givet ordre til, at samtlige fyr på Langeland ved foranstaltning herfra skal tændes og slukkes, når signal herom modtages fra den i området værende tyske krigsstyrke.

Under fyrenes mørkelægning må tågesignal ikke afgives. Om dagen skal der holdes udkik efter eventuelle signaler fra vagtskibene. Marineministeriet bekræfter ordren til udførelse".

Disse tyske ordre blev iøvrigt udført med en sådan langsommelighed på Keldsnor fyr, at fyret en dag fik besøg af en tysk officer, der meddelte, at fyrets drift ville blive overtaget af tysk militær, såfremt ordrene om slukning ikke blev efterkommet, straks efter de var givet.⁽¹⁰⁾

Ordrene om fyrenes slukning er bekræftet af tidligere oberfeldwebel i det tyske luftvåben, Franz Eitel, der dengang var stationeret i Odense.

Han fortæller:

"Engang i min tid i Odense blev vi fra den tyske marine anmodet om hjælp. Et stort tysk slagskib var på vej gennem Langelandsbæltet. På grund af usigtbart vejr havde man problemer med at få det navigeret igennem. Kort ind i krigen blev alle fyr slukket og kun tændt efter ordre. Nu bad man om at få Hou fyr tændt. Vi ringede til observationsposten på Hou. Se om denne observationspost i kapitel 3. De fik vækket fyrmesteren og tændt fyret. Fyrmesteren fik senere, fra tysk side, en anerkendelse for dette".⁽¹¹⁾

Det første møde i Rudkøbing Byråd efter besættelsen, blev afholdt den 27. april 1940. Mødet var stærkt præget af den

nyligt indtrufne situation, og borgmester Marinus Larsen indledte mødet med at udtale:

"Siden byrådets sidste møde er der for land og folk sket begivenheder, som vi i øjeblikket føler som noget smertefuldt, idet et fremmed land har besat vort land. Vi må nu søge at overvinde de vanskeligheder, som rejser sig, på bedst mulig måde og iøvrigt bære tilskikkelsen med ro og værdighed, idet vi knytter vort håb til det givne løfte om, at vort land, når krigens vanskeligheder er forbi, skulle få sin frihed og selvstændighed igen. Vi sætter vor tro til indfrielsen af dette løfte og imødegår imens vanskelighederne på bedst mulig måde".

Byrådets medlemmer rejste sig derefter alle.⁽¹²⁾

*Marinus Larsen.
Foto: Rudkøbing byhistoriske
Arkiv.*

Marinus Larsen blev født i 1886 i Alsted ved Sorø og blev uddannet som maskinarbejder. Han kom i 1906 til Rudkøbing og fik i 1912 ansættelse på Rudkøbing Kommunale Elværk, hvorfra han i 1920 overgik til Langelands Elværk som elværksassistent.

Marinus Larsen blev i 1921 medlem af Rudkøbing byråd for socialdemokratiet, og den 22. oktober 1929 blev han byens borgmester.

Marinus Larsens arbejde som borgmester var præget af hans store interesse for sociale spørgsmål og bestræbelser for at styrke byens position, hvilket skaffede ham talrige tillidshverv.

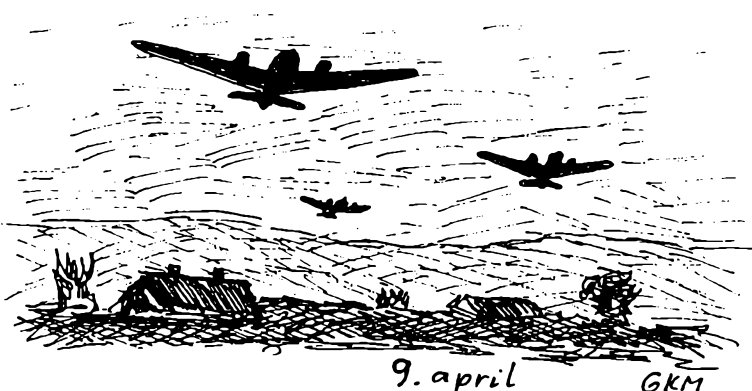
Marinus Larsens evner som målsøgende forhandler kom flere gange under besættelsen hele øen til gavn.

Som købstadsborgmester var han ofte den centrale figur i løsningen af de opgaver, som efter samarbejdspolitikken sammenbrud og politiets internering blev lagt i hænderne på kommunerne.

Disse opgaver løste Marinus Larsen med stor snilde og dygtighed, og ofte i tæt samarbejde med kæmner Aage Nielsen, som han knyttede et nært venskab til.

I 1946 blev Marinus Larsen medlem af landstinget, og i 1954 afgik han som borgmester - efter 33 år i byrådet.

Marinus Larsen døde den 19. januar 1965 i Rudkøbing.

Tyskerne på Langeland.

Af: Bent Andersen

Som tidligere nævnt kom der ingen egentlige besættelsestropper til øen i de hektiske dage omkring besættelsen af Danmark. I begyndelsen af maj 1940 blev der dog oprettet en marinepost ved havnen i Rudkøbing. Posten, der holdt til i et lille skur på havnens midtermole, bestod af et par mand, der havde til opgave at føre tilsyn med havnen og trafikken der. Vagtmandskabet boede på Hotel Skandinavien, og viste sig iøvrigt ved flere lejligheder meget nyttig for modstandsbevægelsen, idet en af tyskerne var kommunist og lod forskellige oplysninger "sive ud".

En anden af havnevagterne - Ehrenreich - var angiveligt en ældre gnaven herre, der ved flere lejligheder var på kant med byens ungdom.⁽¹⁾

En tilsvarende vagt blev oprettet i Bagenkop, ved Keldsnor fyr og ved Lohals Havn.

Vagten ved Bagenkop og Keldsnor fyr bestod af ialt 12 soldater, der var fordelt med 6 soldater på hver post. Seks af soldaterne boede i et hus ved siden af Brugsen i Bagenkop, medens de andre seks boede på Bagenkop Kro. Alle 12 soldater spiste på Bagenkop Kro.

Fyrpersonalet på Keldsnor fyr var meget interesseret i, hvilke opgaver vagtmandskabet ved fyret havde. Det viste sig dog snart, at tyskerne knapt nok selv viste, hvad deres opgave var. Når soldaterne ikke gik vagt ved stranden og ved fyret, sad de i deres vagtstue på fyret og spillede kort og kedede sig iøvrigt bravt.

Efterhånden som tiden gik, opstod der nærmest et venskabeligt forhold mellem fyrpersonalet og soldaterne - et forhold der var båret af gensidig forståelse for hinandens situation. På et tidspunkt ind i krigen oprettede fyrmester Brandt

Petersen et lager af rifler med tilhørende patroner et sted ved fyret. Det var fyrassistent Thofts opgave at gemme patronerne i gamle olietønder. Dette arbejde foretog Thoft om natten, hvor den tyske vagt sov. En nat kunne vagten ikke sove og gik over i en bygning, hvor lyset stadig brændte for at få en snak med personalet og overrumplede derfor Thoft, der var midt i sin illegale syssel. Den tyske vagt var heldigvis tydeligt ligeglad med, hvad Thoft foretog sig, bare han kunne få fred. Han forlod derfor omgående bygningen med en afværgende og forstående håndbevægelse.⁽²⁾

Havnevagten i Lohals bestod under det meste af krigen af det samme mandskab, der var flinke og omgængelige. Vagterne boede ved observationsposten på Hou, der senere vil blive omtalt. På havnen blev der opført et lille skur, hvor vagterne holdt til, når de havde vagttjeneste på havnen.

Om et møde med to af havnevagterne har Peder Wagner Pedersen fra Lohals fortalt:

"En nat var min makker Johannes Jørgensen og jeg ude for at blusse ål. Skønt vi prøvede at afskærme blussene - af hensyn til påbuddet om mørkelægning - gik det alligevel galt.

Den tyske havnevagt i Nyborg observerede blussene og telefonerede til havnevagten i Lohals, der ventede os på havnen, da vi kom ind. Vi fik ordre om at komme til havnevagten næste dag, hvor der ventede os et bødeforlæg på to og en halv krone.

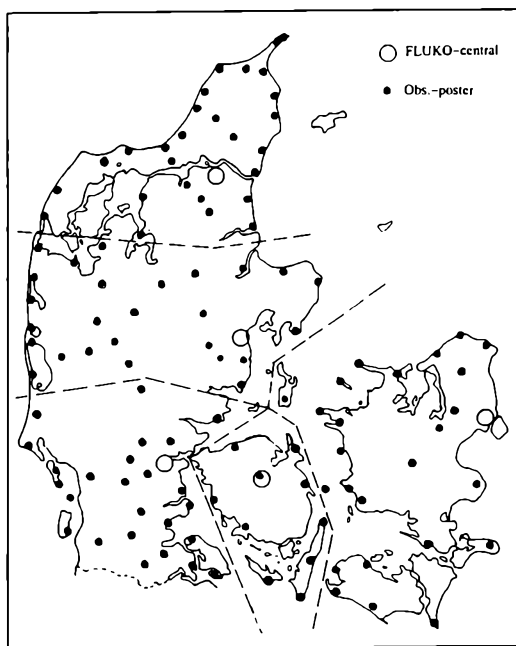
Vi betalte pengene og kunne derefter se, at der fra havnevagten gik bud til købmand Flindt efter 4 bajere, 2 til hver tysker. Så var retfærdigheden sket fyldest".

Den danske flyvervarsling, iværksat af Statens Civile Luftværn, havde alene til formål at beskytte den danske civilbefolkning, og var derfor opbygget i tilknytning til alle større bysamfund. Se nærmere herom i kapitel 4.

Den tyske militære ledelse havde derimod et andet behov: at kunne fastlægge indflyvende fjendtlige maskiners position og retning med henblik på at lede et effektivt jagerforsvar og

alarmering af eget antiluftskyts. Det var ligeledes vigtigt at kunne koordinere observationer over både tysk og dansk område, idet Danmark fungerede som overflyvningsområde på de allieredes vej til Tyskland.

Til det formål opbyggede den tyske militærledelse Luftwachkommando, kaldet FLUKO, hvor Danmark var opdelt i fem varslingsdistrikter med hver sin varslingscentral, der stod i indbyrdes forbindelse og tillige stod i forbindelse med FLUKO i Kiel og Rostock. I den sammenhæng hørte Fyn med omliggende øer til FLUKO i Odense. Fra tysk side overvejede man i begyndelsen at nøjes med meldinger fra Statens Civile Luftværn, men var simpelthen bange for at denne ordning på et eller andet tidspunkt ville blive saboteret, således at meldingerne til det tyske luftforsvar ville være for upålidelige og forældede, inden de nåede frem. Opbygningen af et tysk varslingsystem var nødvendiggjort af et stigende antal allierede overflyvninger til mål i Tyskland samt minelægningsoperationer fra fly for at genere den tyske skibstrafik.⁽³⁾

FLUKO's net af observationsposter i Danmark.

Allerede den 7. maj 1940 ankom nogle officerer fra den tyske luftmeldetjeneste FLUKO til Langeland for at finde egnede pladser til 3 luftmeldeposter.

Tidligere oberfeldwebel Franz Eitel, der var en af de officerer, der foretog besigtigelse på øen den 7. maj 1940, har fortalt følgende:

"Vores første større opgave var at opbygge en luftmeldetjeneste på Fyn og etablere et antal luftmeldeposter. Jeg kan blandt andet huske Asperup ved Båring, Agernæs på Nordfyn samt en post ved Hesselager, som dog snart blev nedlagt, Svanninge Bakker, Assens Sukkerfabrik, Odense KFUM's bygning, samt Hou, Tullebølle og Bagenkop på Langeland og endelig St. Rise på Ærø - ialt 10 meldeposter".

*Oberfeldwebel
Franz Eitel.
Fotografiet er stillet til rådighed
af Franz Eitel.*

Franz Eitel blev født den 29. december 1917 i Würzburg i det nordlige Bayern. Efter endt skolegang påbegyndte han bygningsingeniørstudiet i 1935. Han blev indkaldt til militærtjeneste i 1936, hvor han blev uddannet som telegrafist i Luft-

waffe. Ved krigsudbruddet i september 1939 var han stationeret i Hannover ved Luftgaukommando 10 under general Wolff.

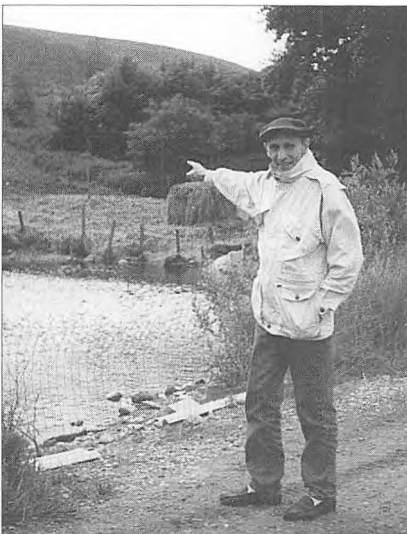
I november 1939 blev han udnævnt til underofficer og forflyttet til Hamburg, hvor han oplærte indkaldte reserveofficerer fra 1. verdenskrig i luftmeldetjeneste. Sidst i marts 1940 blev han forflyttet til Lübeck til v. L.N.R. 11, hvor enheden var i venteposition. I ventetiden fik enheden undervisning i radar af typerne Drehfreja og Würzburggerät.

Allerede den 16. april 1940 kom Eitel med sin enhed til Odense efter at have passeret grænsen ved Kruså. På Odense kaserne blev enheden indkvarteret side om side med danske soldater.

Enheden fik tildelt en tolk ved navn Wildhagen, der flere gange tidligere havde været i Danmark, og hvis mor var dansker.

Den 28. marts 1942 blev Franz Eitel gift med Inge Madsen fra Odense. Vielsen fandt sted i Thomas Kingos Kirke i Odense.

"Jeg kan huske, at jeg på Langeland var med til at udpege stederne, hvor meldeposterne skulle placeres. Vi begyndte med at trække nogle interimistiske telefonledninger ud til stederne. Disse ledninger blev senere erstattet med ledninger ophængt i træmaster".

*Tidligere oberfeldtwebel Franz Eitel udpeger for anden gang - med 53 års mellemrum observationsposten på Oldenbjerg ved Tullebølle.
Foto: Gunnar Kjær Mortensen.*

"I Hou plantage blev det nødvendigt at rejse et trætårn, da der ikke var nogen naturlig bakke i området. Jeg har forøvrigt derhjemme et foto af observationstårnet i Hou. Den videre forbindelse gik derpå ad det eksisterende telefonnet. Vi havde dog et enkelt problem: de tyske telefonapparater var med vekselstrømsgenerator og sendte vekselstrøm, når man drejede på håndtaget og forsøgte et opkald, hvorimod de danske var med jævnstrøm. Dette fik vi dog klaret ved at indskyde et relæ".

Enheden, der havde til opgave at trække telefonledninger til observationsposterne på Langeland. Dette foto er taget ved St. Rise på Ærø. Det er Franz Eitel i midten med cigaretten.

Fotografiet er stillet til rådighed af Franz Eitel.

Alle forbindelser fra hele Fyn samledes i KFUM-bygningen i Odense hos FLUKO. Så snart der blev observeret eller hørt et allieret fly ved en observationspost, blev dette indtelefoneret til FLUKO i Odense. For at meldingen skulle være så kort og præcis som muligt, angav man retningen som på en urskive, hvor klokken 12 er mod nord, klokken 3 mod øst o.s.v.

En melding kunne feks. lyde på en overflyvning kl. 10 - 4.

For at få et bedre overblik over de fjendtlige flybevægelser

fik Frantz Eitel fremstillet et stort bord med en glasplade øverst, på ca. 2,5 x 2,5 meter. Dette bord dækkede hele det fynske område, med angivelse af alle observationsposterne i indbyrdes korrekt afstand, angivet ved små lamper. Efterhånden som der indløb meldinger om en overflyvning, tændtes lamperne på de observationsposter, som havde afgivet melding. Man kunne nu med farvekridt indtegne flyveretningen på glaspladen og ud fra tidsforskellen mellem de indløbne meldinger, ved hjælp af en specielt indrettet målestok, beregne den omtrentlige flyvehastighed, naturligvis behæftet med en vis usikkerhed.

Franz Eitel har videre fortalt:

"En af mine overordnede, Hauptmann Köper, stolede ikke på telefonforbindelsen til de langlandske observationsposter. Han rekvirerede derfor et nyt søkabel ved forsyningstjenesten i Hamburg, uden at ane at et søkabel kun kan udlægges af specialfartøjer. I Hamburg undrede man sig noget over denne bestilling. Der blev derfor ringet og forespurgt, hvem der havde bestilt kablet og til hvilket formål. Da de hørte, hvad det var, blev ordren annulleret. I Hamburg mente de sagkyndige, at Köper måtte være et fjols.

I stedet for havde jeg forhandlinger med overingeniør Koch fra Fyns kommunale Telefonselskab. Der var i begyndelsen tale om, at vi skulle have tre telefonlinier til Langeland - en til hver observationspost, men det var telefonselskabet ikke så begejstret for, fordi vi så ville lægge beslag på en alt for stor del af kapaciteten til Langeland.

Vi aftalte så, at vi ville forsøge at klare os med mindre. Det viste sig snart, at alle tre observationsposter kunne klare sig med en fællesledning, for når et fly blev observeret i Bagenkop, kunne det ikke høres i Hou på samme tid. Når jeg havde været til forhandling med overingeniør Koch, og vi havde fundet en acceptabel løsning på et problem, blev jeg altid budt på en stor cigar.

Når det var dejligt sommervejr, havde jeg ikke megen lyst til at sidde inde i Odense, og derfor tog jeg gerne ud på inspektion af observationsposterne. Når vi skulle til Hou, tog vi fær-

gen Lundeberg - Lohals, og når vi skulle til de sydlige poster, tog vi færgeren Svendborg - Rudkøbing. Vi betalte ikke med rede penge, men udskrev en rekvisition, som færgeselskabet kunne sende ind og modtage betaling for".⁽⁴⁾

Observationspostinspektionen er midlertidigt aftrådt på landevejen mellem Rudkøbing og Bagenkop. Fotografiet er stillet til rådighed af Franz Eitel.

Allerede i midten af maj 1940 stod den første observationspost på Hou færdig. Denne post blev bygget i en lille granskov.

Få måneder senere blev denne post dog erstattet af et bedre bygget trætårn, der lå på det sted i Hou Plantage, der i trediveerne blev brugt som privat flyveplads, og hvorfra der enkelte gange har været afholdt flystævner. Den første observationspost var beliggende på det, der i dag er Fyrrevej 2. Den anden observationspost var beliggende for enden af den grund, der i dag har adressen Lyngvej 12.

I slutningen af 1943 blev posten udstyret med et let maskingevær. Dette har muligvis været inspireret af, at en af vagterne

om natten mellem den 20. og 21. april 1943 med sit håndvåben skød efter Lancaster ED 818 fra 12. squadron, RAF, der senere styrtede ned ved Vresen, og for hvilket han angiveligt fik tilkendt æren. Se nærmere herom i kapitel 4 ved note 55.

Beboere i området har fortalt, at maskingeværet flere gange var i aktion under overflyvninger. Dette har mandskabet tilsyneladende ikke altid indberettet, idet tyske arkiver kun omtaler et tilfælde af beskydning med maskingevær fra Hou.

Denne ene gang var den 8. oktober 1944, hvor maskingeværskytten kl. 14.08 affyrede 7 salver mod et to-motoret allieret fly, der i lav højde overfløj Hou i nord-østlig retning. Maskinen var dog ude over Langelandsbæltet, inden skytten kunne få ordentligt sigte.⁽⁵⁾

Den 5. april 1945 ankom en tysk motortrawler til Lohals havn, hvor 8 ingeniørsoldater og materiel blev landsat. De 8 ingeniørsoldater havde til opgave at opføre en pejlestation af typen HANS E-MESS GERÄT i tilknytning til observationsposten. HANS E-MESS GERÄT var et pejlesystem, der fungerede i tæt samarbejde med en radar af typen HEINRICH PEILER. Tilsammen udgjorde systemet radarenheden FuS AN 733 Y-BODENSTELLE. Radarenheden, der skulle samarbejde med Hou-senderen, var beliggende ved St. Rise på Ærø, som havde kodeordet AAR.

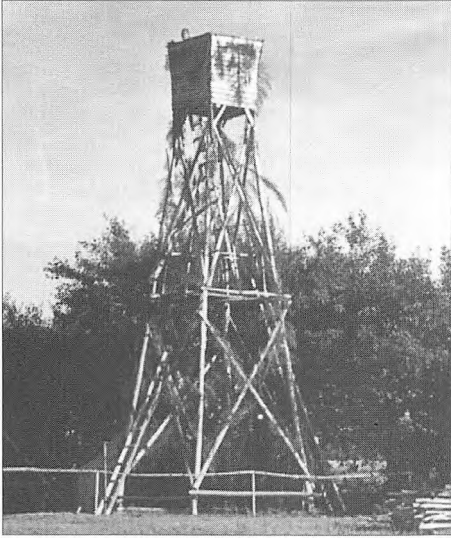
Den 6. april blev ingeniørsoldaterne indkvarteret i et hus, der blev beslaglagt til formålet, i Hou Plantage.

Allerede den 11. april var antennen til pejlestationen rejst, og samtidig ankom 11 tyske soldater, der skulle færdiginstallere og betjene stationen.

De 11 soldater, der tilhørte enheden 4/Ln-Rgt 232, blev indkvarteret i en beslaglagt villa i Lohals.

Stationen nåede aldrig at komme i operativ tjeneste, og den 30. juni 1945 blev stationen demonteret og kørt væk af engelske ingeniørtropper.

Indtil begyndelsen af marts 1944 boede mandskabet i et træhus i granskoven et stykke fra observationsposten. Herefter boede mandskabet i et lille træhus tæt ved posten, og mandskabet blev samtidig indskrænket til seks mand.⁽⁶⁾

Oberfeldwebel Franz Eitels foto af den første observationspost i Hou Plantage.

Ligeledes i midten af maj 1940 oprettedes observationsposten på Oldenbjerg ved Tullebølle. På grund af Oldenbjergs høje beliggenhed (Langelands næsthøjeste punkt) var det ikke nødvendigt at bygge et tårn. Man nøjedes derfor med at bygge noget, der nærmest må betegnes som et skur. Mandskabet boede i det hus, der i dag har adressen Løkkebyvej 71, og som tilhørte gården Oldenbjerg. I løbet af besættelsen havde denne observationspost to ledere, der tillige var øverstbefalende for de øvrige observationsposter på Langeland og Ærø. Den ene var en lieutenant ved navn Völlmann, medens den andens rang og navn ikke er forfatterne bekendt, bortset fra, at han angiveligt blev kaldt "Klemme". Begge ledere var sammen med deres motorcykelførere indkvarteret på gården Marienlund (Løkkebyvej 81).

Samtidig med observationsposterne på Hou og Oldenbjerg blev observationsposten på Fakkebjerg ved Bagenkop oprettet.

Heller ikke her blev der bygget et tårn, idet Fakkebjerg er relativt højtliggende (37 meter o.h.). Posten på Fakkebjerg blev betjent af 24 ældre soldater.

Tolv af soldaterne boede på Akselbjerggård, hvor de også spiste. De tolv andre soldater boede og spiste på Søndebro Møllegård. På samme sted blev der iøvrigt i 1806 opført et fyr, som var i virksomhed, indtil Keldsnor fyr blev sat i drift i 1905.

Omtrent et år efter, i midten af maj måned 1941, begyndte FLUKO at udskifte de midlertidige telefonledninger med mere vejrbestandige ledninger ophængt i træmaster.

Enheden, der udskiftede telefonledningerne i løbet af ca. 3 måneder, bestod af 7 menige soldater, en underofficer og en feldwebel ved navn Jessen, der stammede fra Sydslesvig. Enheden var indkvarteret i Hennesved forsamlingshus, der blev beslaglagt til formålet.

Proprietær Erland Hansen fra gården Mariendal blev af feldwebel Jessen beordret til at tilvejebringe en bespisningsordning for soldaterne. Efter et beboermøde i forsamlingshuset i Hennesved, som blev ledet af forsamlingshusets formand, gårdejer Ingvor Hansen Karlebjerg, enedes man om en ordning, der betød, at proprietær Hansen på Mariendal skulle bespise tre soldater. Gårdejer Arengot Mogensen på Borregården skulle have to soldater, mens gårdejerne Ditlev Larsen, Valdemar Hansen, Jacob Jensen og Ingvor Hansen Karlebjerg skulle bespise hver en soldat.

De ni soldater blev hver morgen afhentet på en lille lastbil, der tilhørte en gårdejer i Haugbølle. Gårdejeren var blevet pålagt opgaven af de tyske myndigheder, der havde søgt oplysninger hos sognefogeden om lokale muligheder for leje af køretøjer.⁽⁸⁾

Samtidig med udskiftningen af telefonnettet til observationsposterne blev der trukket ledninger til en kanonstilling bestående af fire 120 mm. kanoner og et luftværnsbatteri, der i juni 1941 blev opstillet på Østergårds marker ved Søndebro Østeregn.

Mandskabet, der skulle bemane kanonerne, bestod af ca. 80 mand under ledelse af en kaptajn og 4 løjtnanter, der sammen med materiellet kom med jernbanen fra Rud-

købing. Ca. 60 af soldaterne boede på Østergård hos gårdejer Hans Degn, medens ca. 20 soldater blev indkvarteret på Vangbjerggård. Alle ca. 80 mand spiste på Østergård, hvor der blev oprettet et feltkøkken.

Kort efter tyskernes ankomst blev tre af gårdejer Hans Degns heste smittet af tyskernes heste, der havde lungepest. Alle tre heste døde hurtigt af sygdommen. Om tyskerne på Østergård har gårdejer Hans Degn iøvrigt udtalt, at kaptajnen, der i det civile liv var sagfører i Hamburg, var en rigtig "skrupsak", brutal over for mandskabet og ubehagelig over for andre. Det første, han foretog sig, var at forbyde mandskabet at tale med gårdens beboere. Motivet med dette var, at "de befandt sig blandt en fjendtlig befolkning", og overtrådte de forbuddet, blev de straffet.

En af de tyske soldater der var indkvarteret i Hennemved, her sammen med gårdejer Ingvor Hansen Karlebjergs yngste søn Hans Jørgen.

Fotografiet er stillet til rådighed af Preben Karlebjerg.

Hans Degn fortalte, at godt halvdelen var flinke folk, men mellem resten var der nogle fanatiske nazister. To løjtnanter opførte sig særdeles pænt, især når kaptajnen var ude af sigte, og desuden var der en storslået vagtmester, som forstod at holde god orden.

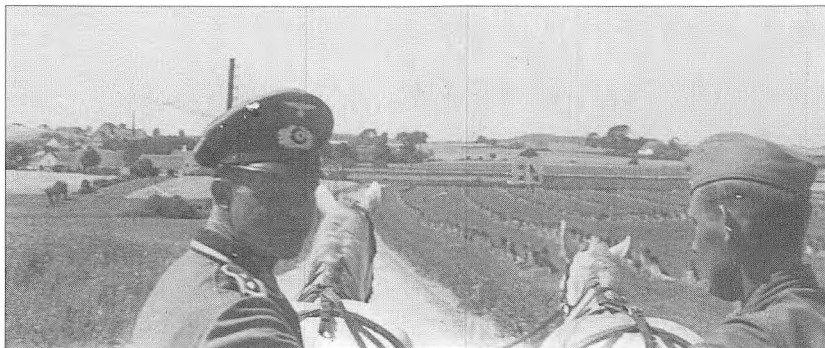
Kaptajnen på Østergård taler til mandskabet i Østergårds have.

Foto: G. Degn.

Under tyskernes ophold på Østergård blev der indrettet ikke mindre end to mørke arrester, det ene i et brændehus, det andet i hestestalden. Hans Degn har fortalt, at arresterne til stadighed var belagt, uden at de indsatte havde forsyndet sig særligt.

Der var et stort lager af ammunition på gården. I det hele blev der ført 30 vognlæs dertil. Tyskerne benyttede ofte Hans Degns vogne og overlæssede dem med ammunition i en sådan grad, at et par af dem blev ødelagt. Granaterne vejede ca. 30 kg., og vognene havde ofte et læs på ca. 3-3,5 tons. Engang imellem blev der holdt skydeøvelser fra kanonstillingerne ved stranden. Vagtafløsningen ved kanonerne og på gården foregik efter de strammeste militære foreskrifter.⁽⁷⁾

Tyskerne blev kun på Østergård i ca. tre måneder, hvorefter kanonstillingerne blev flyttet til Bovballe Skov nord for gården Broløkke. Mandskabet blev herefter indkvarteret i avlsbygningerne til Broløkke, som ejedes af K.B. Ahlefeldt-Laurvig.

På grund af den store indkvartering løb Østergårds brønd tør, kort efter tyskernes ankomst. Der blev derfor dagligt hentet vand på Søndebro Mejeri. Billedet er taget under en sådan tur efter vand. Foto: G. Degn.

Kort før afrejsen fra Østergård bad kaptajnen Hans Degn om at underskrive et dokument, hvoraf fremgik, at Hans Degn for opholdet, skulle have en betaling på 400 kr. Hans Degn nægtede pure at gå ind på dette og fremsatte derfor en klage til de danske myndigheder, idet det var de danske myndigheder, der havde pålagt danskere, på forlangende af tyske myndigheder, at tåle indkvartering af tyske soldater.

Som straf lod kaptajnen hagekorsflaget vaje over Østergård i flere dage. Kort efter blev kaptajnen arresteret af de tyske myndigheder, sigtet for underslæb og rod i regnskaberne.

Efter denne episode lod Hans Degn sin flagstang save til brænde, fordi han ikke ville lade Dannebrog vaje på en flagstang, der havde båret et hagekorsflag.

Det er aldrig opklaret, hvorfor tyskerne kun ønskede at have kanonstillingerne ved Østergård i ca. tre måneder. Noget kunne tyde på, at beslutningen om at flytte er taget ret hurtigt, idet det næste indkvarteringssted, Broløkke blev taget i brug få dage efter, at ejeren Ahlefeldt-Laurvig havde fået underretning om indkvarteringen.

En aften mens familien Ahlefeldt-Laurvig sad og spiste på Nordenbrogård, ankom nogle tyske officerer, en kaptajn, en Hauptmann, 3-4 underofficerer samt en tolk, der iøvrigt var lektor i dansk ved Universitetet i Kiel.

Kaptajnen meddelte, at han ville beslaglægge Nordenbrogård til indkvartering af knapt 100 soldater, ca. 10 officerer og 35 heste.

Ahlefeldt-Laurvig protesterede voldsomt over dette. Da han fandt ud af, at beslutningen allerede var truffet, fandt han på at foreslå gården Broløkke, som han også var indehaver af, i stedet for Nordenbrogård. Dette accepterede tyskerne med det samme, hvilket Ahlefeldt-Laurvig var meget lettet over. Ahlefeldt-Laurvig og hele det store følge tog samme aften til Broløkke for at besigtige forholdene. Tyskerne blev straks meget begejstret for hovedbygningen, som de mente var yderst velegnet som officersbolig og kontorer. Hertil sagde Ahlefeldt-Laurvig meget bestemt, at hovedbygningen var forbeholdt ham selv. Til hans store overraskelse sagde kaptajnen blot "Jawohl", og så var det uddebatteret, selv om der var en af officererne, der begyndte at besvære sig over, at han og soldaterne skulle bo i en svinestald.

Næstkommanderende på stedet, Hauptmann Steiner, har Ahlefeldt-Laurvig beskrevet som en flink mand, der forsøgte at få alt til at glide. Hauptmann Steiner var i det civile liv proprietær i Østpreusen lige ved den russiske grænse. Engang sagde Steiner til Ahlefeldt-Laurvig, at han godt kunne forstå, hvis han ikke kunne fordrage tyskerne, for han ville selv have haft det på samme måde, hvis der havde været russisk indkvartering på hans gård hjemme i Østpreusen. Steiner tilføjede, at han jo havde ordre til at være på Broløkke, så de måtte se at få det bedste ud af det. Hauptmann Steiner og hans soldater havde, inden de kom til Langeland, deltaget i besættelsen af Frankrig.

Steiner og de andre officerer nåede aldrig indenfor i hovedbygningen. Når en officer bankede på, gik Ahlefeldt-Laurvig uden for og lukkede døren i efter sig, således at snakken altid foregik udenfor, uanset vejret. Selv et par gange, hvor der var

inspektion af en general, var tyskerne ikke inde i hovedbygningen.

Der blev også på Broløkke indrettet en arrest, der dog efter sigende ikke blev brugt så hyppigt, som den på Østergård.

I foråret 1944 blev soldaterne på Broløkke sendt til Rusland, og stillingerne i Bovballe Skov blev nedlagt. Ahlefeldt-Laurvig erfarede senere, at mange af dem, her iblandt Hauptmann Steiner, var blevet dræbt under de hårde kampe, der fandt sted i forbindelse med de tyske troppers tilbagetrækning fra øst.⁽⁸⁾

Omtrent samtidig med oprettelsen af forlægningen og kanonstillingerne ved Østergård blev der opstillet tre luftværnskanoner og en lyskaster ved Egedgård nord for Keldsnor.

De tre luftværnskanoner var 2 cm. Oerlikon maskinkanoner. Lyskasteren havde en diameter på 150 cm.

Samtidig blev der lidt nord-øst for Gulstav Klint opstillet to almindelige 120 mm. kanoner til brug mod mål på søen samt en marineradar. Marineradaren var en mindre konstruktion af typen SAMOS.⁽⁹⁾

Disse stillinger kaldes undertiden Flakbatteriet ved Dovns Klint eller Flakstellung Bagenkop med kodebetegnelsen IV Zug 3/lei 844. På selve Egedgård boede 24 soldater. Tolv soldater boede hos gårdejer Tuxen, som havde den sidste gård før klinten. Alle 36 soldater spiste på Egedgård.

At der ved Østergård og Egedgård også blev opstillet kanoner, der ikke var luftværnskanoner samt en marineradar hang sammen med, at tyskerne under hele krigen frygtede en russisk landgang på øen.

Den 14. juni 1944 var flakstillingen meget tæt på at skyde to allierede fly ned, idet disse var så optaget af at jage to tyske maskiner, at de overhovedet ikke iagttog at de blev beskydt fra flakstillingen. Se nærmere om denne episode i kapitel 4.

Flakstillingen var iøvrigt flere gange i aktion under de store overflyvninger i 1944 og 1945. En dag i februar 1945 skød man fra stillingen mod en patrulierende engelsk jagermaskine,

dog uden at ramme. Da piloten blev klar over, at der blev skudt efter ham, vendte han om og foretog et angreb i et kraftigt dyk mod stillingen. Da de tyske soldater opdagede, at der ville blive foretaget et angreb imod dem, ophørte skydningen, idet alle soldater ved kanonerne meget hastigt forlod deres poster for at søge dækning i dækningsgravene, der var gravet rundt om kanonstillingerne. Der foreligger ikke oplysninger om skader efter dette angreb. Efter angrebet passerede jagerflyet det vinkende personale på Keldsnor fyr, hvorefter piloten kippede med vingerne til hilsen.⁽¹⁰⁾

Om aftenen og natten til den 7. november 1941 blev der opstillet 2 luftværnskanoner ca. 100 meter nord for færgebroen i Spodsbjerg. De to kanoner og en lyskaster blev opsat på dæmningen ud mod vandet. Transportvogne, beboelsesvogne og andet materiel blev installeret ved vejen bag dæmningen hen imod Ankerhus, den senere Spodsbjerg Lysfabrik.

Den 28. april 1943 blev stillingen nedlagt. Stillingen havde ugen før været udsat for et meget voldsomt angreb fra en engelsk flyver. Se nærmere herom i kapitel 4.

I tyske befalinger benævnes stillingen Flakstellung Spodsbjerg.⁽¹¹⁾

I marts 1943 blev der oprettet en tysk marineobservationspost ved Snøde Øre. Posten havde til opgave at holde øje med skibstrafikken i Langelandsbæltet. Posten var bemanded med 6-8 soldater, der alle var ganske unge. Posten blev ledet af en officer ved navn Orth, der i det civile liv var ingeniør - og gløddende nazist. Observationsposten og dens mandskab var underlagt flådebasen i Kiel. Mandskabet boede i annekset til Snøde Kro - iøvrigt det samme annekts, som rummede det værelse, hvor Kaj Munk i slutningen af trediverne skrev teaterdramaet "Egeløkke", der senere blev opført på Det Kongelige Teater i København. Bygningen eksisterer ikke mere, idet kroen med annekts nedbrændte i 1974.

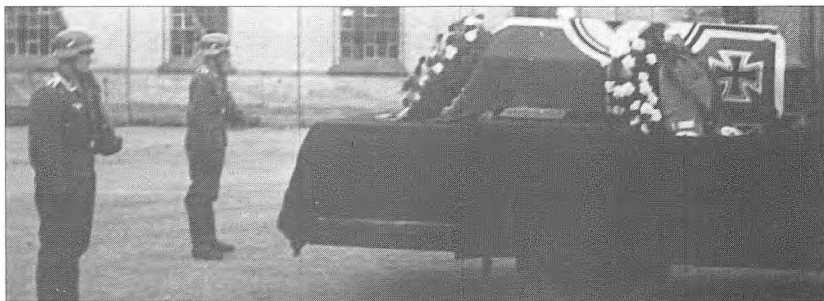
Selve observationsposten på Snøde Øre bestod stort set ikke af andet end en hvidmalet bæk, hvor soldaterne hvilede sig,

når de var på patrulje langs stranden. Soldaternes udstyr bestod af nogle stærke - og meget tunge - kikkerter. Soldaternes bevæbning var rifler.⁽¹²⁾

En aften i 1942 under en fest på Hotel Skandinavien i Rudkøbing skete en ulykke, der tvang det danske og tyske politi til at samarbejde for en stund. En tysk officer, stabsfeldwebel Steffensen, der til daglig var stationeret ved observationsposten på Oldenbjerg, faldt ned fra en balkon og blev dræbt.

Oberfeldwebel Franz Eitel har fortalt følgende om episoden:

"Fra observationsposten på Oldenbjerg ved Tullebølle husker jeg en sønderjyde ved navn Steffensen, han fik en sørgelig skæbne. Han døde i Rudkøbing. Han var til fest i en restaurant, hvor der var en balkon, som Steffensen stod på. Jeg ved ikke, om han havde drukket for meget, men i hvert fald mistede han balancen og røg på hovedet ud over gelænderet og ned i salen, hvor han ramte så uheldigt, at han døde. Der blev et farligt ståhej med undersøgelser både fra dansk og tysk side, men man fandt aldrig ud af, om han var faldet selv, eller om nogen havde skubbet ham. Steffensen blev begravet i Åbenrå, og forinden var der en mindehøjtidelighed på Odense Kaserne".

Mindehøjtideligheden på Odense Kaserne inden stabsfeldwebel Steffensens kiste med tog førtes til Åbenrå, hvor Steffensen, der var mindretalstysker, kom fra. Fotografiet er stillet til rådighed af Franz Eitel.

Dette foto er taget på Odense Banegård i forbindelse med en officers afrejse til Tyskland. Den kraftige herre i forgrunden, som nummer fem fra venstre er stabsfeldwebel Steffensen. Nummer syv fra venstre er Franz Eitel. Den lille mand, der ses som nummer tre fra højre, er lieutenant Völlmann, der en overgang var øverstbefalende for observationsposterne på Langeland og Ærø. Om Völlmann har Franz Eitel fortalt: "Han var en lille kraftig type. Han kom fra Østprøjsen, hvor han havde været godsforvalter. Han var ugift og det, man vil kalde en junkertype - en rigtig prøjser - men jeg tror bestemt ikke, han var nazist". Fotografiet er stillet til rådighed af Franz Eitel.

Den tyske aktion den 19. september 1944, hvor det danske politi blev passiveret og interneret, gik heller ikke sporløst hen over Langeland.

Kæmner Aage Nielsen fra Rudkøbing kommune har berettet herom:

"Den 19. september 1944 ved 11.00-tiden, da hver især sad optaget af sit lille gøremål, hørtes de kendte støvletramp i Brogade. I næste øjeblik gjordes holdt på Torvet foran rådhusindgangen. En deling infanteri fra garnisonen i Svendborg under kommando af en oberleutnant stormede i næste øjeblik ind på kontorene, hvor de gik rundt og prikkede med geværene, medens de kommanderede "Hände hoch!". Det var unge nervøse mennesker - i hvert fald rystede deres hænder med geværene, så vi følte os ubehageligt til mode ved det. De rodede

rundt i skuffer og gemmer, og først efter nogen tid stod det klart for os, at det var våben, de ledte efter. Efter nogen tid lagde soldaternes nervøsitet sig, og vi fik lov til at fortsætte med vort arbejde. Kastede man et blik ud på torvet, så det meget krigerisk ud, idet to maskingeværer - et ved Hotel Langelands port og et ved cigarhandler Christiansen - pegede truende mod rådhusets indgang".

Foto fra tyskernes aktion mod det danske politi den 19. september 1944. Den civile mand bagerst i flokken er kæmner Aage Nielsen. Læg mærke til den liggende maskingeværskytte ved cigarhandler Christiansens forretning. Årsagen til at aktionen mod politiet var rettet mod rådhuset var, at politiet i Rudkøbing under krigen havde til huse der.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Kæmner Aage Nielsen har videre fortalt følgende:

"Vi sad fangne på rådhuset indtil kl. ca. 14.00, og først da vi kom hjem og fik åbnet for radioen, gik aktionens karakter og

alvor op for os. I øvrigt gik afvæbningen af politiet planmæssigt, bortset fra, at tyskerne glemte afdelingen på Ærø, hvor politimester Madsen samme dag var på besøg. Politimester Madsen blev således ikke "entwaffnet" ved den lejlighed".

*Kæmner Aage Nielsen.
Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.*

Aage Nielsen blev født i Ålborg den 4. april 1900 og blev cand. jur. i 1925. Den 27. april 1935 blev han ansat som socialinspektør og byrådssekretær i Rudkøbing. Den 1. maj 1944 blev han udnævnt til kæmner. Aage Niensens arbejde som leder af Rudkøbing kommunes administration i den sidste del af besættelsen var præget af hans solide indsigt i kommunal forvaltning, hans store arbejdsevne og venlige optræden. Aage Nielsen løste, i tæt samarbejde med borgmester Marinus Larsen, på en god måde de opgaver, der opstod i krigens sidste del, blandt andet i forbindelse med indkvartering af de mange flygtninge, der kom til øen. Aage Nielsen fratrådte som kæmner den 10. januar 1969 og flyttede derefter til København.

Under aktionen mod politiet mødte en kvindelig trikotagehandler, der drev forretning i farvehandler Haghs ejendom i

Ørstedsgade, og som nærrede tyske sympatier, pludselig op for at byde tyskerne velkommen.

Da ungdommen havde ladet sig ophidse af denne demonstration og kastede nogle sten mod trikotagehandlerens vindue, søgte hun beskyttelse hos tyskerne. Om eftermiddagen, medens der blev holdt møde i kasse- og regnskabsudvalget, blev der ringet op til borgmesterkontoret, og den tyske værne-magt forlangte omgående at tale med borgmesteren. Borgmester Marinus Larsen tog efter en passende tid telefonen, og tyskeren i den anden ende af ledningen beordrede, at der straks skulle træffes foranstaltninger til beskyttelse af trikotagehandleren. Borgmesteren protesterede imod dette, idet han gjorde gældende, at han ikke var udstyret med politimyndighed, og dermed sluttede samtalen. Kort efter ankom oberleutnanten med tre soldater og en tolk til borgmesterkontoret.

Der blev påny stillet krav om, at trikotagehandleren skulle beskyttes. Borgmesteren gentog sin udtalelse, som han havde fremsat i telefonen, og tilføjede, at værnemagten, nu da den havde sat politiet ud af spillet, selv måtte sørge for beskyttelse af personer. Oberleutnanten med følge forlod derefter vrede kontoret, idet han stillede arrestation af hele byrådet i udsigt, dersom der blev tilføjet trikotagehandleren overlast.

Det rygtedes hurtigt, at tyskerne havde anbragt en vagtstyrke på 7-8 mand hos trikotagehandleren. Da udvalget endnu var samlet, drøftede man situationen og blev enige om, at det ville være trist, om ungdommen skulle risikere liv og førlighed ved at udsætte sig for de mindre ligevægtige tyske soldaters geværkugler. Man besluttede derfor at afspærre Ørstedsgade, således at demonstrationer blev umulige. Brandkorpset blev overladt denne opgave, og kom således allerede den 19. september til at varetage en politimæssig opgave.

Senere blev brandkorpset under ledelse af brandinspektør Axel Christiansen anvendt som vagtværn i den politiløse tid. Vagtværnets ordning på Langeland beskrives nærmere i kapitel 6.

Trikotagehandleren fra Ørstedsgade har fået nok og flytter derfor med hjælp fra sine tyske beskyttere. Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Tyskerne opholdt sig et par dage hos trikotagehandleren, men da hun på forespørgsel fik oplyst, at forplejningen af hendes beskyttere var byrådet uvedkommende, foretrak hun åbenbart at flytte. En dag kørte en tysk lastbil med hendes ejendele gennem byens gader. Ved siden af chaufføren sad hun selv. Bag ved vognen marcherede hendes garde strittende af håndgranater og andet farligt. Bagerst trak en svært bevæbnet wehrmachtssoldat af med hendes bidske schäferhund.

Omkring den 1. oktober 1944 henvendte den tyske kommandør Kastenbauer fra Svendborg sig på borgmesterkontoret. Med sig havde han nogle soldater. Han forlangte under et møde med borgmester Marinus Larsen et kvarter til 200-400 soldater udpeget og stillet til rådighed. Borgmesteren forsøgte først at argumentere for, at tropper i det hele taget ikke burde stationeres i Rudkøbing i større tal. Da det ikke lykkedes, nævnedes borgmesteren nogle forskellige smårum, der var uegnet til formålet. Nogle dage senere dukkede Kastenbauer atter op på borgmesterkontoret og meddelte borgmesteren og kæmner Aage Nielsen, at han selv havde fundet et egnet kvar-

ter, nemlig Ørstedspavillonen, til daglig kaldet ØP. Borgmesteren og kæmneren fik nu meget travlt med at få ham til at frafalde den tanke, idet det ville betyde store afbræk i byens og hele øens kultur- og foreningsliv, dersom den blev realiseret.

Den 10. oktober 1944 kom Kastenbauer imidlertid med en underofficer og en snes soldater og foretog en besættelse af Ørstedspavillonen.

Ørstedspavillonen besættes af tyske soldater den 10. oktober 1944.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

I løbet af de næste 14 dage blev der arbejdet på at gøre Ørstedspavillonen egnet som indkvarteringssted, og i slutningen af måneden ankom der ca. 200 soldater. Soldaterne viste sig at være ganske unge drenge, der her i fred og ro skulle gennemgå en nødtørftig soldateruddannelse.

Den første kommandant på Ørstedspavillonen var Oberleutnant Arrenth. Han afløstes hurtigt af Oberleutnant Buschmann. Buschmann var angivelig en noget grovkornet herre, men iøvrigt høflig og nem at have med at gøre for de kommunale myndigheder. Han kom altid og meddelte borgmesteren,

hvornår og hvor der skulle være skydeøvelser m.v., samt hvilke områder han var nødt til at afspærre.

En dag mødte Oberleutnant Buschmann op på borgmesterkontoret og forlangte af kærner Aage Nielsen, at kommunen skulle stille ti lastvogne til hans disposition. Kærner Aage Nielsen forsikrede ham, at kommunen ikke rådede over så mange vogne. Dette tvivlede han åbenbart på, og spurgte derfor, hvem der kunne bekræfte dette. Kærner Aage Nielsen henviste da til motorregistret på dommerkontoret. Dommerfuldmægtig Hallenberg på dommerkontoret nægtede at give Buschmann de ønskede oplysninger, og henviste i den anledning til regler fra justitsministeriet.

Buschmann blev aldeles rasende over den manglende samarbejdsvilje hos offentlige myndigheder i Rudkøbing og truede med at indhente ordre fra højere sted. Da kærner Aage Nielsen et par dage senere, stille og roligt, gjorde Buschmann opmærksom på, at han blot kunne rekvirere vogne og hjælp hos de lokale vognmænd, faldt han helt til ro, og man hørte ikke mere til den historie.

En anden gang indfandt Buschmann sig, igen aldeles rasende, på borgmesterkontoret. Denne gang var det, fordi hans soldater angiveligt var blevet nægtet adgang til biografen i Rudkøbing. Biografdirektør Andersen blev tilkaldt, og han forklarede, at han ikke kunne ødelægge sin forretning ved en enkelt aften at fylde den med tyskere. Biografdirektør Andersen foreslog, at tyskerne fik en række hver aften, forudsat at der blev bestilt pladser inden klokken 16.00. Oberleutnant Buschmann var såre tilfreds med denne ordning, og det var direktør Andersen også, for der kom efter dette ikke mange tyske soldater i biografen.

Engang i begyndelsen af april 1945 meddelte Oberleutnant Buschmann borgmester Marinus Larsen og kærner Aage Nielsen, at en del lokaler i byen, herunder den gamle skole, ville blive beslaglagt til indkvartering af flygtninge.

Kærner Aage Nielsen havde optrænet en remse om, hvad det ene og det andet lokale skulle bruges til, og anførte om den

gamle skole, at denne blev benyttet som husvildebolig, og at der i løbet af to måneder skulle oprettes folkekøkken i skolens gymnastiksal og køkken. Buschmann trak på skulderne og bemærkede, at der kunne ske meget i løbet af to måneder. Denne bemærkning referede Aage Nielsen til alle, der gad høre på det, og ad snørklede veje nåede Buschmanns bemærkning til redaktionen af BBC's danske udsendelser i London, og blev et par dage senere publiceret i den engelske radios danske udsendelse.

Da Buschmann netop samme dag indfandt sig på borgmestertkontoret, spurgte Aage Nielsen ham, om han havde hørt engelsk radio. Det havde han ikke, og Aage Nielsen fortalte ham så, hvad der var sket. Buschmann var ikke chokeret over således at været blevet omtalt af fjenden og bemærkede kun, at han udmærket erindrede, hvad han havde sagt.

En søndag i midten af april 1945 blev kæmner Aage Nielsen kaldt til den gamle skoles gymnastiksal, hvor der befandt sig en tysk kaptajn, en militærlæge, en uniformeret kvinde samt Oberleutnant Buschmann. De forlangte kvarter til 200 flygtninge på skolen. Da dette som før omtalt ville gribe forstyrrende ind i bospisningsordninger m.v., bad Aage Nielsen tyskerne om først at besigtige andre lokaler, herunder højskolen. Tyskerne foretog besigtigelsen og vendte tilbage med besked om, at de beslaglagde højskolen.

Den sidste søndag i april måned ankom 30-40 drenge fra Hitlerjugend til Ørstedspavillonen. De var 12-15 år gamle og klædt i uniformer, der hang omkring dem.

Eksercitsen foregik for disse drenges vedkommende, som for de andre soldater i byen, foran pladsen ved Ørstedspavillonen. Skydeøvelserne foregik på skydebanen ved Fredeskoven.

Den 1. maj 1945 afløstes oberleutnant Buschmann som kommandant på Ørstedspavillonen af Oberleutnant Huggestein, der i det civile liv var kommunaldirektør i Wuppertal. Han var fuld af værdighed og fjernede sig yderst nødigt fra pavillonen.

Om aftenen den 3. maj 1945 blev kæmner Aage Nielsen afhentet af to underofficerer og ført til Ørstedspavillonen, hvor Huggestein holdt en tale for ham og opfordrede ham til "im

Nahmen der Menschlichkeit" at hjælpe de flygtninge, der var sat i land fra bombede skibe ved Spodsbjerg.

Efter eksercits på pladsen foran Ørstedspavillonen er nogle af de tyske soldater på march gennem byen. Her kommer de ad Platanvej og krydser Nørrebro for at fortsætte ad Ahlefeltsgade. Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Efter konference med borgmester Marinus Larsen blev flygtningene indkvarteret i løbet af natten på Højskolen, som tidligere var gjort klar til brug, og i mindre grupper på Borgerskolen og på Hotel Skandinavien. De nærmere omstændigheder ved disse krigsforlis og tyskerne sidste periode som besættelsesstyrker på øen vil blive omtalt i kapitel 9.⁽¹³⁾

Den 12. maj klokken 8.15 forlod tyskerne fra Ørstedspavillonen sammen med tyskerne fra observationsposterne øen med en ekstra færge fra Rudkøbing mod Svendborg. Det drejede sig om ialt ca. 240 soldater. De øvrige styrker havde kort inden befrielsen forladt øen, som et led i de omfattende tyske troppebevægelser i krigens sidste hektiske periode.

Efter ankomsten til Svendborg marcherede soldaterne til Ollerup, hvor de fik forplejning. Derfra gik turen, stadig til fods, til Fåborg, hvor de med færgen blev sejlet til Mommark.

Umiddelbart før afrejsen holdt Huggestein en tale til soldaterne, hvor han blandt andet sagde, at det, de nu stod over for, ville blive vanskeligt for dem. Afrejsen fra øen forløb iøvrigt fuldstændig gnidningsløst, uden lokale demonstrationer.⁽¹⁴⁾

Tyske soldater forlader Rudkøbing.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

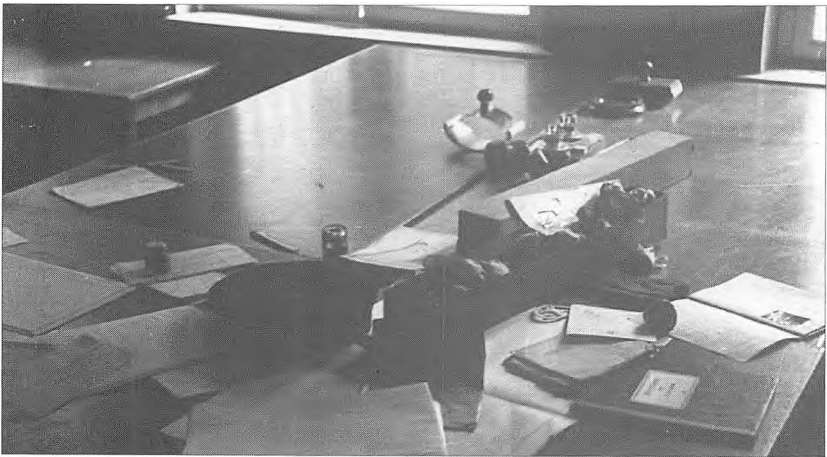
Dagen før var observationsposten på Fakkebjerg blevet rømmet.

Aflleveringen af posten skete til repræsentanter for modstandsbevægelsen, blandt andre grev Ahlefeldt-Laurvig. I den sidste tid før kapitulationen var posten udvidet, så den nærmest lignede en fæstning. Der var lavet pigtrådsspærringer og gravet skyttegrave, ligesom tyskerne var i færd med at opføre en bunker. Soldaternes rejse til Rudkøbing foregik til fods. Da Fakkebjergposten blev overgivet til modstandsbevægelsen, fandt man en radiosender, der senere blev overgivet til englænderne.

En tilsvarende sender blev også fundet ved observationsposten på Hou. Denne sender var inden overgivelsen til mod-

standsbevægelsen blevet ødelagt af de tyske soldater. Det viste sig iøvrigt, at senderen havde tilhørt den danske marine.

Den 12. maj blev Ørstedspavillonen besigtiget af Borgerforeningens bestyrelse, der fandt alt i et syndigt rod. Et rengøringshold under ledelse af Borgerforeningens formands kone, fru Christensen, samlede alt brugbart sammen. Dette var først og fremmest støvler, skosvælte, barberblade og tøj. Disse ting blev sammen med nogle dybe tallerkener kørt til skolen på Kastanievejen og givet til russerne, der var indkvarteret på skolen, idet der her var mangel på alt.

Tyske efterladenskaber i Ørstedspavillonen efter befrielsen.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Mandag den 28. maj 1945 besøgte den af indenrigsministeriet nedsatte erstatningskommission Ørstedspavillonen for at takserere skaderne efter den tyske indkvartering. For kommissionen mødte blandt andet amtmand Lassen og kontorchef Glente fra amtskontoret i Svendborg.

Skaderne på Ørstedspavillonen blev af kommissionen opgjort til ialt 25.000 kr. Håndværkerne gik herefter igang med at udbedre skaderne, og den 13. juli 1945 blev Ørstedspavillonen genindviet og atter frigivet til borgerforeningen og øens kulturliv.

Virkningerne af den tyske kapitulation og troppernes hjemrejse fik langelænderne også på anden måde at føle. Det hændte flere gange i løbet af sommeren 1945, at tyske skibe med soldater på vej hjem, lagde ind til Langeland for at gå på plyndringstogt efter fødevarer. En nat i slutningen af august gik der således nogle marinere i land, hvor de stjal en kalv, et par får samt mælk, æg og grøntsager fra et par gårde i nærheden af stranden. Tilsvarende tyvetogter fandt sted andre steder langs øens østkyst i et sådant omfang, at der blev etableret et samarbejde mellem politi og toldvæsen for at bekæmpe fænomenet.

Fra midten af september 1945 er der ikke rapporteret om flere tyverier af den art. Om det skyldes det omtalte samarbejde, kan man ikke vide, men at der fra toldvæsenets side er udfoldet bestræbelser på at holde uvæsenet borte, fremgår af Bagenkop Toldsteds årsberetning for 1945, hvor man kan læse, at toldkontrollen en del gange i løbet af året har beklaget sig over mangelen på cykelgummi.⁽¹⁵⁾

Med til historien om tyskerne på Langeland hører, to unge dansksindede sydslesvigere i tysk krigstjeneste den 22. november 1944 deserterede fra deres afdelinger under den tyske hær og skjulte sig på Strynø.

Det var straks deres hensigt at komme til Strynø, idet de havde hørt, at der ingen tyskere var der. På Strynø blev de godt modtaget, og skjult til krigen var ovre.

Den ene, Hans Büchert, blev senere gift med en pige fra Strynø. Om selve flugten har Hans Büchert fortalt:

"Vi var to sydslesvigere, der deserterede fra den tyske værne-magt den 22. november 1944. Vi flygtede i båd fra Als, idet Strynø, hvor der ingen tyskere var, fra starten var vores mål.

Vi var klar over, at enhver der blev grebet i faneflugt, omgående blev skudt. Det skræmte os ikke, idet vi hellere ville dø for Danmark end for de sindsforvirrede nazister.

Vi var på rejse fra Neumünster til Bramming i Jylland, hvor vi var anbragt i nogle kreaturvogne med vores udrustning og alt, hvad der ellers hører til sådan en soldatertransport. Da vi

nåede Flensborg, havde vi fem timers ophold uden for bane-
gården. Det var lige noget for Anders og mig, fordi vore hjem
lå fem kilometer uden for Flensborg.

Klokken tre om natten blev beslutningen om at desertere
taget i mit hjem, efter samråd med mine forældre. Da troppe-
transporten holdt hvil i Tønder, stak vi af, lige idet toget satte
sig i bevægelse igen. Vi tog nu til Rens Efterskole, hvor jeg
kendte forstanderen og en lærer, idet jeg tidligere havde
været elev på skolen. Her fik vi civilt tøj og nogle madpakker.
Straks herefter begav vi os ud på vor rejse til Strynø".(16)

Kapitel 4

Krigen i luften

Af: Gunnar Kjær Mortensen

Under hele besættelsen var der stor aktivitet i luftrummet over det sydlige Danmark, herunder Langeland og omgivende søterritorium.

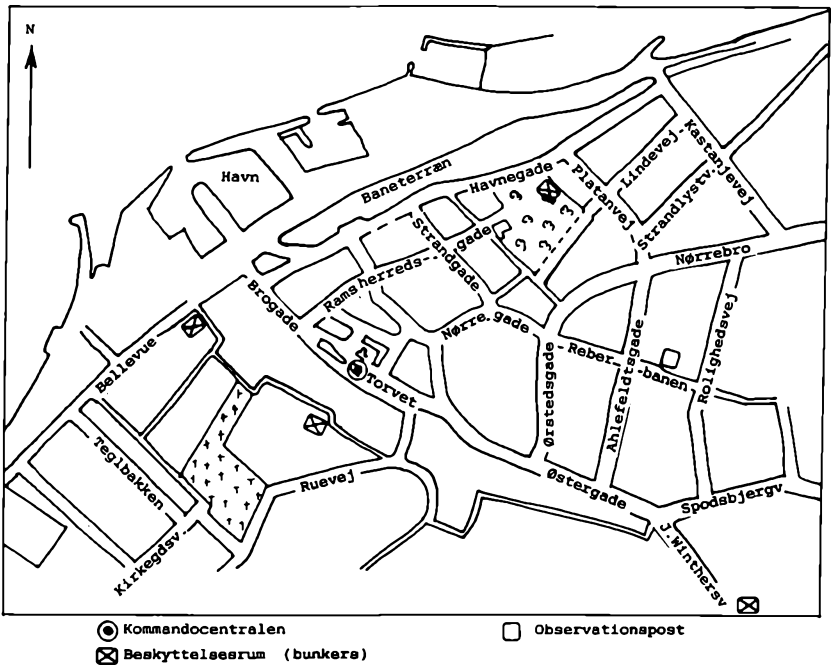
På selve besættelsesdagen den 9. april udstedte indenrigsminister Bertel Dahlgaard en bekendtgørelse om mørklægning, og for at understrege sagens alvor, trådte bekendtgørelsen i kraft samme dag.

Baggrunden for bekendtgørelsen var et pres fra de tyske myndigheder, idet englænderne kort efter verdenskrigens udbrud i september 1939 havde forsøgt dagangreb med fly på tyske byer. På grund af store tab gik englænderne dog hurtigt over til at angribe om natten. For at hindre englænderne i at navigere efter de oplyste byer, havde Tyskland allerede i midten af oktober 1939 gennemført fuldstændig mørklægning. Fra dette tidsrum og op til den 9. april 1940 var det derfor til stor gene for tyskerne, at de danske byer, navnlig de sønderjyske nær grænsen, var fuldt oplyste.

I den første tid efter bekendtgørelsens ikrafttræden var det dog ikke alle, som helt havde forstået sagens alvor, men efterhånden som manglerne blev påtalt, lykkedes det at få mørklægningen gjort effektiv. Især under luftalarm var håndhævelsen skærpet, og der kom ofte ordre fra Fynske Distriktskommando om at slukke de sidste sparsomme lys ved havneindsejlingerne, der delvis var opretholdt af hensyn til færgerne.

Efter bestemmelse fra indenrigsministeriet var Rudkøbing udpeget som luftbeskyttelsesområde under Statens Civile Luftværn, og politimester E.E. Madsen blev udpeget til luftværnschef for såvel Rudkøbing som Ærøskøbing og med politifuldmægtig H. Oppermann som stedfortræder.⁽¹⁾

Kommandocentralen blev i begyndelsen etableret på politimesterens kontor på rådhusets 2. sal, men senere blev det flyttet ned i et lokale i kælderen i samme bygning. Fra kommandocentralen var der direkte telefonforbindelse med Fyns Distriktskommando (FDK) i Odense. Til FDK indrapporteredes alle observationer af fly eller andre begivenheder på Langeland og Ærø, og den modsatte vej indløb flyvervarsler og luftalarmer.⁽²⁾

For at kunne blæse luftalarm og advare befolkningen, blev der i rådhusets tagetage installeret to håndtrukne sirener, men det var mildest talt ingen succes. Når de skulle benyttes, bedøvede de nærmest den arme mand, som skulle betjene dem, men ude i byen kunne sirenerne ikke vække mange af nattesøvnen. Årsagen til dette viste sig senere at være forkert monterede tragte, således at lyden gik ind i stedet for ud af bygningen. De håndtrukne sirener blev hurtigt erstattet af

tre motorsirener, hvoraf en blev placeret på rådhuset, den anden hos købmand Heide på Nørrebro (nu Nørrebro 30) og den sidste på Nordisk Skindgarveri (nu Spodsbjergvej 87).

Kommandocentralen betjentes normalt af to CB-betjente (Civil Beskyttelse), og under flyvervarsel af 20 CB-betjente og den lokale ordenspolitistyrke.

Under kommandocentralen hørte også alle beskyttelsesrum og bunkers. Der var ialt etableret 37 private tilflugtsrum i bygninger af en vis størrelse, og desuden fandtes 12 offentlige beskyttelsesrum fordelt over hele Rudkøbing. I den forbindelse skal det nævnes, at der i kælderen under Langelands Kornsbjerg bygninger blev indrettet beskyttelsesrum til 400 mennesker, og i kælderen under Kastanievejens Skole blev der sikret plads til 600 elever. Den del af kælderetagen, som lå højere end det omgivende terræn, blev udvendigt dækket af ca. 1000 sandsække. I den sidste halvdel af besættelsestiden blev der endvidere opført 12 bunkers fordelt på Jens Winthersvej, Kastanievej, Ørstedsparken, Bellevue og Ruevej, men disse blev først færdiggjort i perioden fra efteråret 1944 til maj 1945.⁽³⁾

Meldinger om fly eller andre observationer blev indtelefoneret til kommandocentralen fra observationsposten, som var etableret i Falcks slangetørretårn på Rolighedsvej. Øverst oppe blev tårnets sider forsynet med glastruder, således at der var frit udsyn til alle sider. Efter mørkets frembrud var observationsposten bemandedet med to mand forsynet med stålhjelme og kikkerter. Om dagen var observationsposten ubemandedet, med mindre der var forvarsel, alarmtilstand eller flyvervarsel.⁽⁴⁾

CB-mandskabet var almindelige værnepligtige, som kun havde fået en nødtørftig instruktion ved etableringen, men i tilfælde af en katastrofesituation var dette selvsagt helt utilstrækkeligt. I løbet af 1941 begyndte man derfor at afholde øvelser, hvor husvagter og CB-mandskab efter et fingeret luftangreb kunne få mulighed for at indøve redningsaktioner. Det hele kulminerede på "Luftværnsdagen" den 10. oktober 1941. Ca. 1000 tilskuere havde lejlighed til til at følge en storstilet

øvelse. På sygehuset flyttede man operationsstuen ned i kælderen, og Danske Kvinders Beredskab (DKB) arrangerede et storkøkken og bospiste flere hundrede af tilskuerne med hvidkålssuppe. Dette var dog blevet annonceret forud, således at publikum selv kunne medbringe tallerkener og spisebestik. Der var endvidere arrangeret plancheudstillinger.⁽⁵⁾

I begyndelsen af 1942 ville man i lighed med året før arrangere en foredragsrække om civilbefolkningens opgaver under luftangreb, men i Rudkøbing var der et skuffende lille fremmøde, - kun 75 havde vist interesse. Det blev besluttet, at man det følgende forår ville forsøge at hverve flere lotter.⁽⁶⁾

Også ude i landdistrikterne forsøgte man at agitere for luftværnssagen, og det lykkedes at samle 100 deltagere til et møde i Snøde Gæstgivergård i slutningen af maj 1942, og få dage efter arrangerede Langelands Luftværnsforening en stor katastrofeøvelse på Broløkke, som kunne samle 600 mennesker. For at skaffe midler til dette arbejde solgtes nogle små luftværnsmærker, og i forsommeren 1942 lykkedes det 140 sælgere at få solgt 7000 luftværnsmærker.⁽⁷⁾

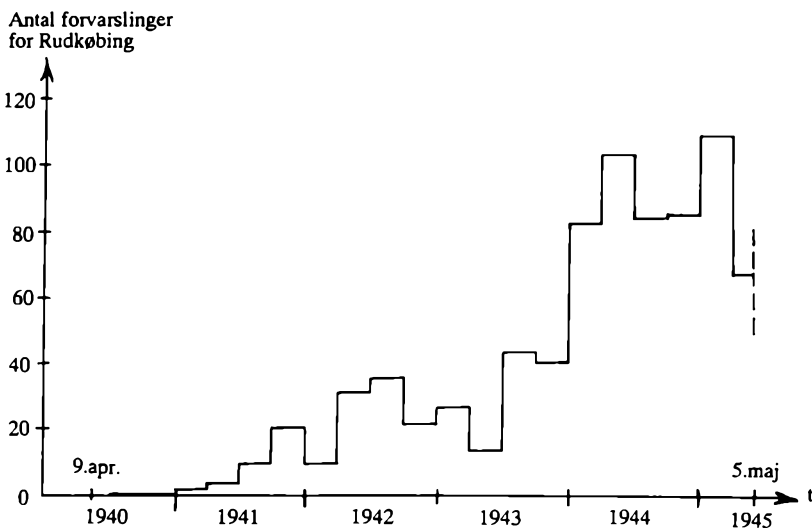

Fig. 4.1.

Antal forvarslinger, kvartalsvis. Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

For at belyse hvorledes intensiteten af de allierede overflyvninger udviklede sig i løbet af krigen, er det på fig. 4.1 anskueliggjort, hvilket antal flyvervarsler der blev registreret ved Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing.

Reelt var der planlagt flere operationer, men perioder med dårligt vejr kunne spille ind på den praktiske gennemførelse.

Kort efter krigserklæringen indledte englænderne angreb på tyske bombemål, men ved disse angreb, som gennemførtes ved dag, havde man forfærdende tab, og man gik derfor over til næsten udelukkende at gennemføre angreb om natten.

Ved angreb på byområder i det østlige Tyskland var det en fordel for de allierede at lægge ruten over Danmark, idet man indledningsvis kunne tilbagelægge en længere strækning (over Nordsøen) uden at blive opdaget af tyskerne.

På fig. 4.2 er vist en sådan typisk flyverute, som den blev anvendt ved et storangreb på Berlin den 15. februar 1944.

Fra midten af 1943 kunne man på Langeland iagttage overflyvninger om dagen, og dette var amerikanske luftstyrker. De amerikanske "flyvende fæstninger" fløj i store luftflåder med flere hundrede maskiner, men normalt uden jagerstøtte (indtil den 9. april 1944). Som navnet antyder, var de derimod udstyret med et stort antal maskingeværer, som kunne skyde i alle retninger, og det var derfor ikke særlig attraktivt for tyske jagere at nærme sig en sådan luftflåde. Denne arbejdsdeling med engelske angreb om natten og amerikanske om dagen blev stort set bibeholdt resten af krigen.

En gruppe overflyvninger, som spillede en væsentlig rolle, var i forbindelse med allierede minelægninger i danske farvande og den vestlige Østersø for at genere den tyske skibstrafik mest muligt.

På Langeland kom man til at mærke en hel del til disse minelægninger. Som beskrevet i afsnittet om krigen til søs skete

der en del minesprængninger i Langelandsbæltet, men det forekom også, at miner fejlagtigt blev kastet over land, eller drev i land ved kysterne og gav anledning til, at nærliggende huse måtte evakueres, indtil minerne var demonteret eller sprængt. Tilsvarende skete det også, at der blev kastet bomber over Langeland. Der var i disse tilfælde ikke tale om planlagte bombninger, men snarere at man skilte sig af med nogle få resterende bomber under returflyvning, og så har flybesætningerne ikke haft føling med, om man var over land eller hav.

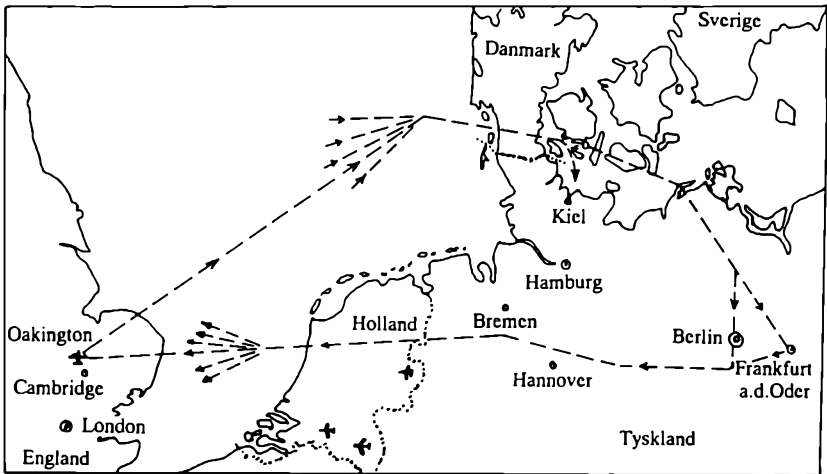

Fig. 4.2.
 Royal Air Forces angreb på Berlin natten mellem den 15. og 16. februar 1944. Kilde: Martin Middlebrook: "The Berlin Raids, RAF Bomber Command Winter 1943-1944". London 1988.

Fra tysk side søgte man at opretholde skibstrafikken til Norge og Sverige, men man måtte bruge meget store ressourcer på at foretage minestrygninger, og alligevel mistede man megen værdifuld skibstonnage.

De danske farvande nåede at blive nogle af de mest minerede i hele verden. Fra foråret 1943 steg intensiteten, og det kulminerede i foråret 1944. Fra tysk side troede man, at de allierede ville stoppe al skibstrafik, men fra allieret side ville man bl.a. sikre sig, at der ikke fra de tyske Østersøhavne afgik

ubåde, som ville kunne virke stærkt generende for invasionen i Normandiet.

En del overflyvninger skyldtes også våbenedkastninger til den danske og polske modstandsbevægelse. Sidstnævnte flyvninger blev hovedsageligt udført af polske besætninger i allieret tjeneste, og der stod stor respekt om deres indsats, som udførtes med dødsforagt, og hvor flyvningerne gennemførtes med det yderste af flyenes rækkevidde m.h.t. brændstofbeholdning.

For at imødegå de allierede overflyvninger udbyggede man fra tysk side jagerforsvaret og varslingsystemet, og man fik udviklet et system, hvormed man var i stand til at kombinere radarobservationer med radiodirigering af natjagerne så tæt, at jagerpiloten kunne observere bombeflyene med det blotte øje.

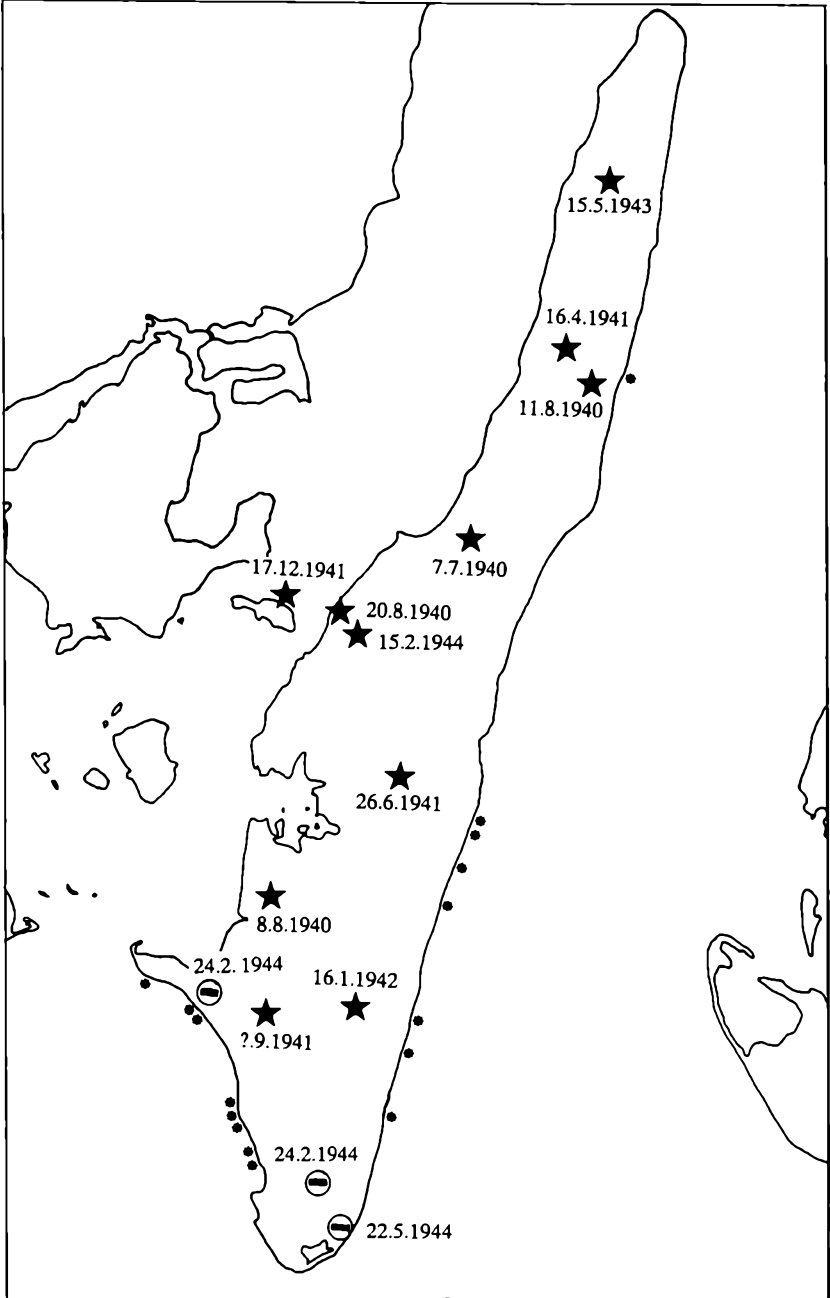
Der foregik en kappestrid i nye metoder, og i slutningen af juli 1943 introducerede de engelske fly en ny metode: nedkastning af store mængder lange smalle staniolstrimler, som gav utallige falske radarsignaler og dermed forvirrede det tyske jagerforsvar.

Især minelægningerne var stærkt generende for tyskerne, og det blev derfor fra tysk side besluttet at styrke jagerforsvaret og etablere flere lette flakstillinger langs de mest truede gennemsejlingsfarvande, såsom Langelandsbælt.

I slutningen af krigen var brændstofmangel et voksende problem for tyskerne, og til sidst måtte man prioritere og kun sende nogle få jagere op mod de allierede overflyvninger. Ved de store amerikanske dagangreb var det dog næsten selvmord for en mindre tysk jagerstyrke at inlade sig i kamp med de store luftstyrker, som navnlig i krigens sidste halve år havde luftherredømmet.

I det daglige så man naturligvis også mange tyske fly, men der var ikke noget tydeligt mønster i disse overflyvninger. Der var naturligvis en jævnlig lufttrafik til Norge. Når højtstående officerer skulle til Norge i embeds medfør, benyttede de som oftest fly.

Tyskerne overvågede også farvandene med fly, navnlig var

★ Bomber

⊖ Miner

• Ilanddrevne allierede flyvere

man bange for, at engelske ubåde skulle snige sig ned i Kattegat, og man opretholdt derfor en regelmæssig flyovervågning. Til dette formål anvendte man ofte det lille vandfly Arado 196A-2. Desudes sås nu og da tyske skolefly (uden bevæbning).

Om natten kunne man høre de tyske natjagere, når de jagtede allierede fly på vej til bombninger af tyske byer eller minering af farvandene. Fra jorden kunne man således blive vidne til luftkampe, d.v.s. man så ikke selve flyene men striberne på himlen af sporlysprojektiler, når de beskød hinanden.

For den langelandske befolkning generelt gav de mange overflyvninger anledning til utryghed, idet man utilsigtet kunne risikere at blive offer, men langt de fleste tog det med sindsro. Når angrebene gjaldt Kiel, var der mange langelændere, der begav sig op på den nærmeste bakketop og betragtede sceneriet med de kraftige ildglimt fra bomberne og lyskasternes fejen over himlen samt sporlysene fra beskydningen.

Nu og da kom krigens rædsel på nærmeste hold, når der drev dræbte flyvere i land, eller Bagenkop-fiskerne fik et lig i garnet. I alt drev der 16 lig af flyvere i land, og 8 blev bjærget i rum sø eller fra nedstyrtede fly. Lokalbefolkningen forsøgte at give dem en værdig begravelse, men den tyske værnemagt tillod, navnlig mod krigens slutning, ikke en sådan gestus.

Begivenhederne i krigens sidste måned med beskydning af flygtningeskibe i Langelandsbælt m.m. er ikke medtaget i dette kapitel, men er behandlet særskilt.

Efter disse mere generelle betragtninger, vil vi se nærmere på hvad der skete på Langeland. Begivenhederne er fortrinsvis beskrevet kronologisk.

Straks efter tyskernes besættelse af Danmark og Norge indledte englænderne minelægninger fra fly, og således blev der allerede den 11. og 14. april 1940 udlagt miner i Storebælt og Lillebælt.⁽⁸⁾

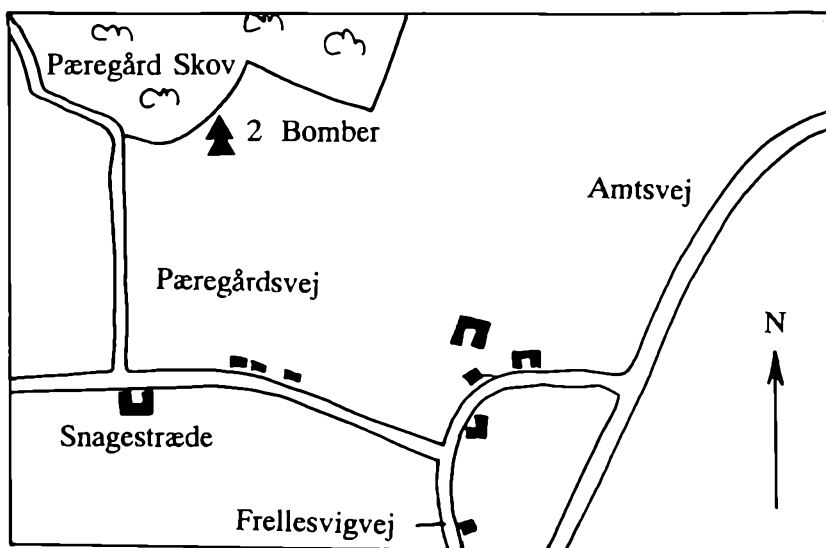
Den første nedstyrtning på Langeland fandt sted den 17.

april, hvor et tysk fly af typen Arado 196A-2 nødlandede ved Langelands sydspids kl. 6.10 om morgenen. Maskinen, som tilhørte enheden 5./196, havde været på ubådsjagt i det sydlige Kattegat, men under nødlandingen vippede flyet om på ryggen, hvorved de to besætningsmedlemmer blev dræbt, og flyet blev totalskadet. De to dræbte besætningsmedlemmer var Hans Waldemar Kappen, observatør og Leutnant zur See, født 18. december 1918 i Flensburg og Friedrich Starke, pilot og Unteroffizier, født 22. juni 1915 i Hagen, Westfalen. På grund af den tyske censur stod der intet om denne begivenhed i de langelandske aviser.⁽⁹⁾

Den 4. juli blev der kastet bomber fra et allieret fly ved sydspidsen af Langeland, og i samme forbindelse blev et skib ud for Keldsnor fyr beskydt. Overflyvningen skete i forbindelse med en minelægningsoperation.⁽¹⁰⁾

Den 7. juli gennemførte 12 Hampden-fly et angreb mod Nyborg.

Maskinerne passerede Esbjerg i 900-1500 fods højde og blev beskydt af let flak (uden at blive skadet) og fløj derpå via Fåborg syd om Fyn op til Arnakke ved Nyborg, hvor der blev kastet en lysbombe.

Dette udløste kraftig beskydning fra flak, men det lykkedes dog at få kastet et antal miner, og de forlod området i sydlig retning. Da de nåede ned over Langeland kastede det ene fly den medbragte bombelast ved Frellesvig i Tullebølle sogn, formentlig for at lette flyet. Trods stor tysk aktivitet fik et andet fly kastet miner i Lillebælt, og de undslap begge til England ved at flyve nede i bølgetophøjde.⁽¹¹⁾

Fra bunden af det første bombekrater i Frellesvig. På højre side af personen er krateret delvis fyldt op med jordmateriale fra den næste bombe.

Foto: Karl Mortensen, Tranekær.

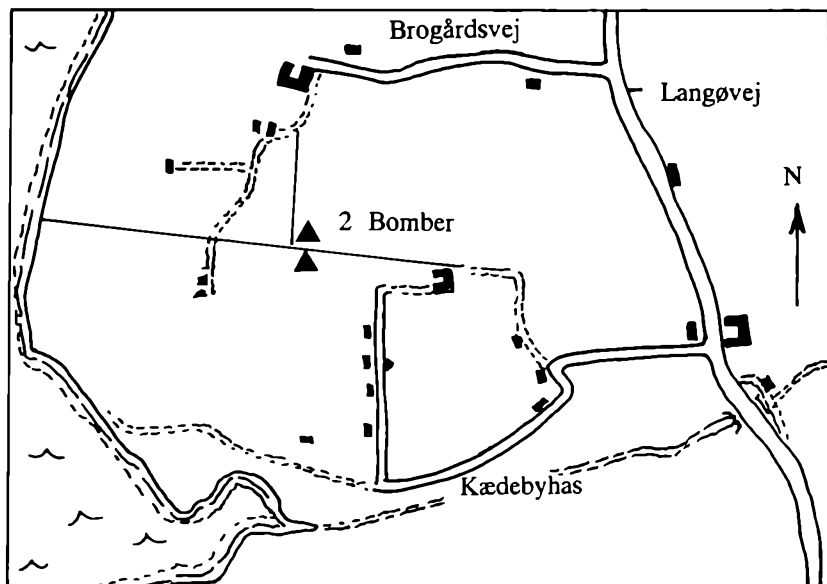
De to bomber, som blev kastet ved Frellesvig (jfr. markeringen på kortskitsen) eksploderede begge ved nedslaget, og dette skete mellem kl. 2.00 og 2.15. Så snart kommandocentralen i Rudkøbing fik meddelelsen, blev området afspærret. Om eftermiddagen blev området besøgt af mandskab fra den tyske observationspost på Oldenbjerg, underofficer Hermann Lange og de to menige Hinrichsen og Koch, og de erklærede, at beg-

ge bomber var sprængt. Da den første bombe eksploderede, lavede den et vældigt krater, men da den næste ramte meget tæt ved, blev det første krater delvis fyldt med jordmateriale fra den sidste eksplosion.

Luftrykket fra de to eksplosioner var så voldsomt, at al understrygningen på tegltaget på nordsiden af ejendommen Snagevej 4 raslede af.⁽¹²⁾

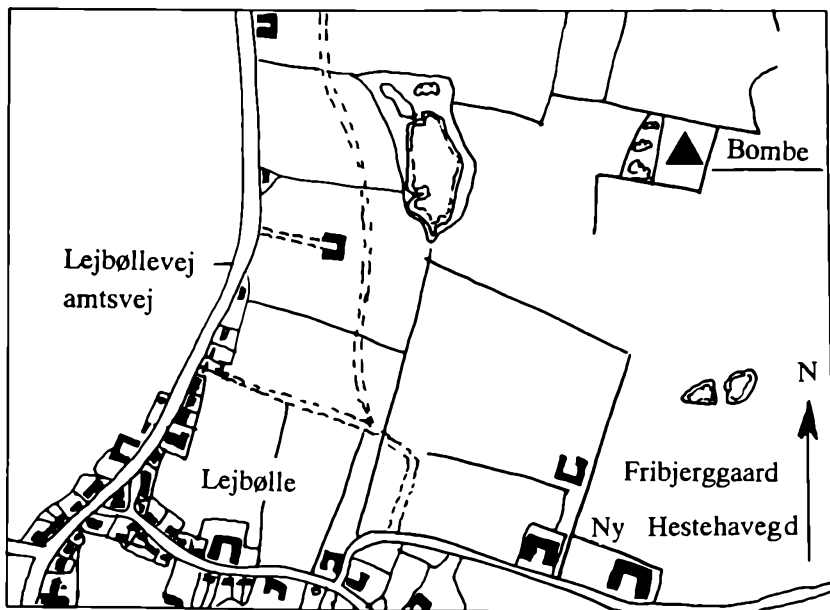
I de følgende par måneder blev der indberettet fund af genstande hidrørende fra fly, bl.a. brudstykker af et fly fundet ved Ristinge, en lysbombe fundet ved Lejbølle og et magasin fundet ved Hesselbjerg.⁽¹³⁾

Den 8. august 1940 gennemførtes en minelægningsoperation i den del af Langelandsbæltet, som de allierede gav kodebetegnelsen Quince. Formentlig deltog 12 Hampden-fly i operationen. Seks af flyene havde under indflyvning til nedkastningsområdet været generet af beskydning fra tyske flakbatterier ved Svendborg og Korsør. Fra denne gruppe fly blev der kl. 0.40

kastet 2 bomber mod et oplyst mål, som besætningerne selv antog for at være et skib. Det har efterfølgende vist sig, at bomberne i virkeligheden ramte på land ved Kædeby Has. Kl. 4 om morgenen fandt man 2 bombekratere - det ene i en jordvold 200 m vest for murer Otto Rasks ejendom (Kædeby Has 10), og det andet ca. 10 m nordligere i en hvedemark. Ved nedslagsstederne blev der senere fundet sprængstykker på op til 2 cm tykkelse. Ved eksplosionerne blev en del ruder i Kædeby knust. Det er nærliggende at antage, at det, som flyverne antog for at være et skib, i virkeligheden var en utilstrækkelig mørklagt ejendom, hvilket kunne have givet anledning til en tragedie.⁽¹⁴⁾

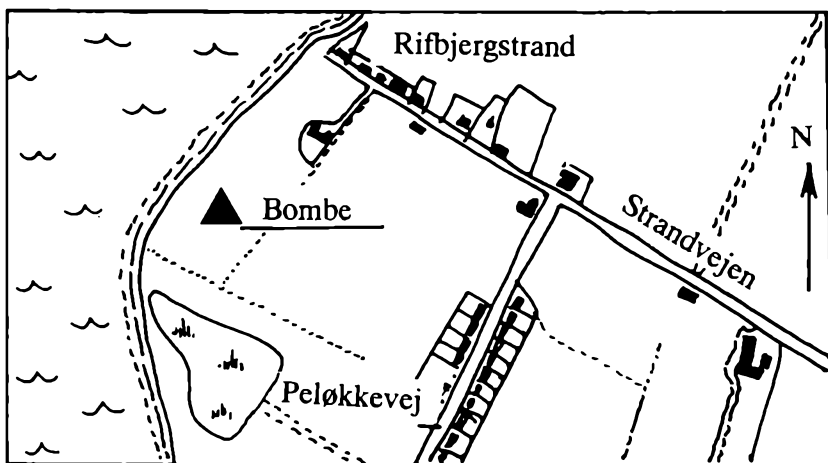
Den 11. august 1940 blev der høstet på Nordlangeland. En af dem, som var ude med selvbinderen, var Ejnar Gotfredsen, Lejbølle. Han var i færd med at høste en mark mellem Lejbølle og Bøstrup, da han pludselig fik øje på en bombe, som var boret delvis i jorden og stod med styrefinnerne ca. 70-80 cm over jorden. Denne opdagelse kom helt uventet, og selv om

han straks standsede hestene, var han så nær, at vingerne på selvbinderen rørte ved bombens styrefinner. Han fik straks drejet fri og spændt fra og fik alarmeret myndighederne.

Da han havde sundet sig lidt, genoptog han høstarbejdet og fik resten af marken høstet, bortset fra en firkant omkring bomben. Da stedet lå afsides fra nærmeste bebyggelse, blev der ikke foretaget evakuering. Den følgende dag kom et sprængningshold, som foranledigede bomben slæbt ind på nabomarken (mod nord), hvor den blev sprængt.⁽¹⁵⁾

Natten mellem den 19. og 20. august var der også luftaktivitet. Kl. 1.18 blev det meddelt til kommandocentralen, at et fly kredsede over byen, og man havde hørt bombenedslag. Ved telefonisk forespørgsel til fyrmestrene meddelte Botofte fyr, at man havde hørt en eksplosion i vestlig retning, og fra Kjeldnor havde man hørt en eksplosion i sydvestlig retning.

Gåden blev dog snart opklaret, idet snedker Petersen, Kulepile indfandt sig på kommandocentralen kl. 6.20 og kunne berette, at der var faldet ca. 6 bomber på hans faders mark, boelsmand P.M. Petersen, (i dag ejendommen Rifbjerg Strand 5). De 5 detonerede ved nedslaget, men en af dem var ikke

eksploderet! Bombekastningen skete formentlig i forbindelse med en minelægningsoperation. Der blev straks iværksat afspærring af området, og området blev besigtiget af den tyske værnemagt, og den ueksploderede bombe blev bortsprængt af et tysk sprængningshold den 24. september 1940 ved 19-tiden.⁽¹⁶⁾

Under krigen så man undertiden eksempler på, at sprængbomber, som landede i moseområder, ikke eksploderede. Dette skyldtes, at de ikke ramte et hårdt anslag, som kunne få bomben til at detonere. Når en bombe ramte ned i en mose, gik den først gennem et eventuelt vandlag og derpå en strækning med mudder, som gradvist bremsede faldhastigheden indtil stilstand.

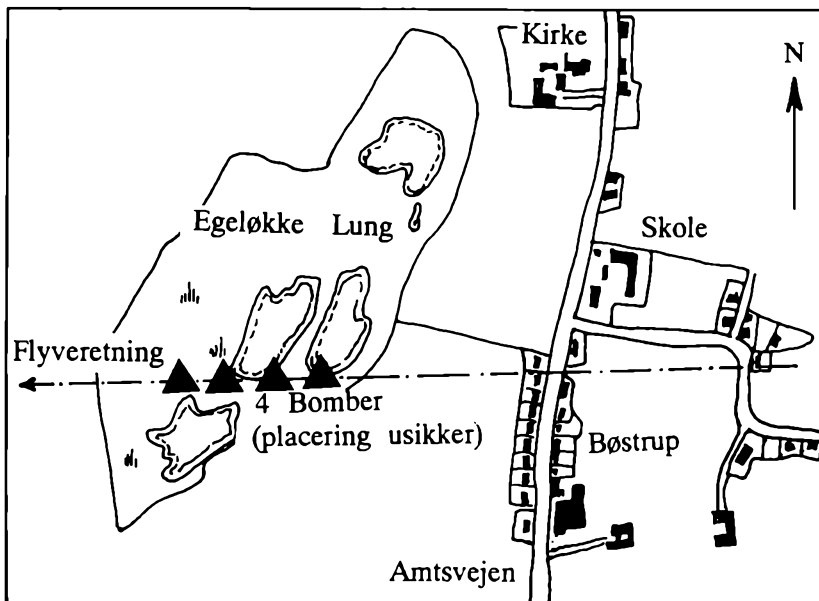
Dette fænomen fandt formentlig sted både ved Rifbjerg og i Egeløkke mose ved Bøstrup. Det er dog ikke efterfølgende lykkedes at finde de pågældende bomber.

I det følgende halve år skete der ikke større begivenheder, ud over at der blev observeret et stort antal overflyvninger, fund af lysbomber og løsdele, og fra Kjeldsnor fyr observeredes jævnlige skyderi og luftkampe i stor afstand i sydlige og vestlige retninger. I det hele taget blev der under hele krigen foretaget mange værdifulde observationer fra Kjeldsnor fyr, og mange af disse nåede via modstandsbevægelsen til England.

Natten mellem den 15. og 16. april 1941, formentlig i tidsrummet kl. 0-2 faldt der et antal bomber i Egeløkke mose ved Bøstrup. Den daværende lærer i Bøstrup Verner Brun Rasmussen hørte fra sit hjem den tydelige fløjten af faldende bomber og kort derefter hørte han detonationerne. Så snart han hørte fløjtelyden, havde han kastet sig ned på gulvet og havde derfor ikke set selve detonationerne. Beboere i området mente at have hørt 4 eksplosioner.

Afstanden til nærmeste beboelse var 4-500 m, men da der formodedes at være forsagere, blev det besluttet at afspærre området. Selv om der blev fundet huller i mosen, lykkedes det

aldrig, hverken i 1941, 1977 eller 1991, at finde formodede forsagere.⁽¹⁷⁾

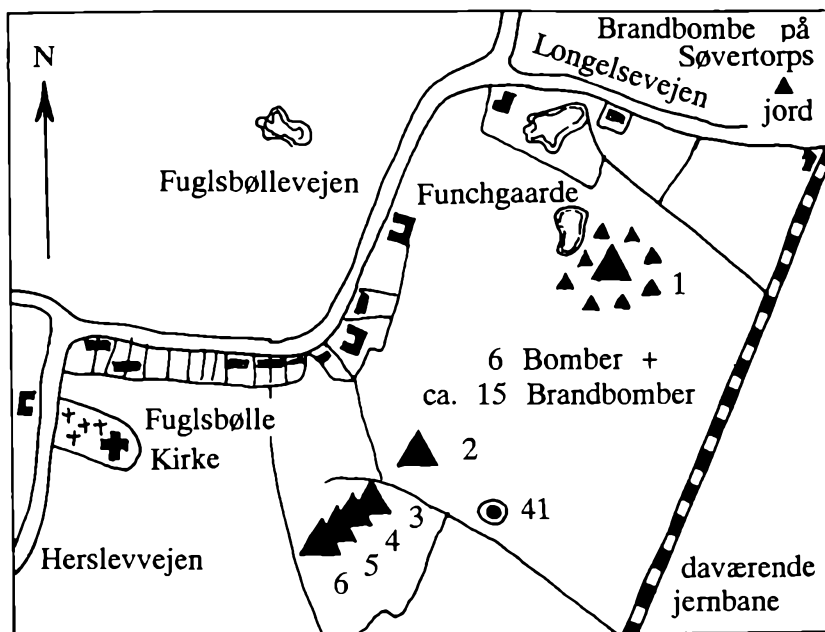

Allerede den 26. juni 1941 skete der atter bombenedkastning på Langeland. Om natten kl. 2.28 blev det meddelt, at der var observeret 3-4 kraftige eksplosioner i retning af Longelse, og det forlød, at der også var kastet brandbomber, og at en høstak brændte.

Da sagen blev undersøgt nærmere, konstateredes det, at der var faldet 6 sprængbomber i en linie fra Fuglsbølle kirke mod Longelse station og over en strækning på ca. 500 m. Der skete betydelige skader, idet bombekraterne var 7-8 m i diameter og noget lignende i dybden, og der skete skader på tage, vinduer og døre ved et nærliggende husmandssted tilhørende Aksel Eriksen (beskadiget af bombe nr. 5) Endvidere fandtes 14-15 brandbomber samt en nedbrændt høstak.⁽¹⁸⁾

Gdr. Henning Busch-Petersen har om begivenheden berettet, at nogle beboere i Fuglsbølle ved bombninger af Kiel gik op på

en nærliggende bakketop, som lå 41 m.o. havet (markeret med en prik og tallet 41 på kortskitsen). Også denne aften var man gået derop og befandt sig på dette sted, da maskinen passerede og kastede bomberne. De pågældende blev naturligvis rædselsslagne og turde dårligt nok gå samme vej tilbage, da de så skulle passere mellem to af bombekraterne og ikke kunne vide, om de ville ramle ind i en forsager i mørket. De slap uskadt hjem, men resten af krigen gik de ikke derop!

I det aktuelle tilfælde er vi så heldige at have bevaret fotos af et af disse bombekrater (bombekrater nr. 2 på skitsen). Desuden er der fra dyrlæge B.S. Benson modtaget en ca. 40 cm lang bombesplint, som med al tydelighed viser krigsindustriens opfindsomhed. Bombens metalkappe var bearbejdet på en sådan måde, at sprængstykkeerne fik brudflader, der var skarpe som en nysleben økse!

Bombe nr. 1 var iøvrigt en forsager, som blev sprængt på foranledning af den tyske værnemagt.

Over middag den følgende dag fandt man desuden et hul i jorden, hvor der sad en forsager (sprængbombe), og området blev straks afspærret (på kortskitsen er der tale om bombe nr. 5) Dette fund blev indberettet, men først den følgende nat kl. 1.20 blev forsageren bortsprængt.

Halvanden måned senere, den 9. august 1941, fandt man under frøhøsten på "Søvertorp" yderligere en (formentlig ueksploderet) brandbombe. Da flyet kom fra nordøst, var dette den første brandbombe.⁽¹⁹⁾

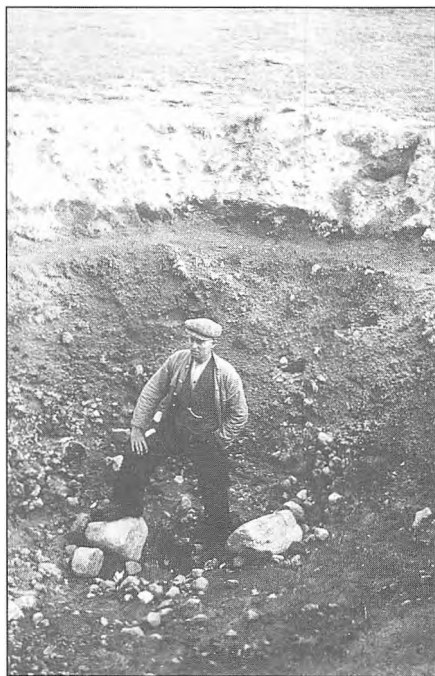
Bombekrater nr. 2 ved Fuglsbølle. Krateret var ca. 8 m i diameter og 4 m i dybden. Det er overvejende sandsynligt, at der var tale om en 500 pounds SAP bombe (delvis panserbrydende) ud fra kraterets store omfang.

Foto: Eline Clausen, Fuglsbølle.

Næste gang, der rapporteredes om bombenedkastninger, var natten mellem den 11. og 12. september 1941. Klokkeren meddelte det, at der var kastet et stort antal brandbomber syd og øst for Humble jernbanestation, og de antændtes ved faldet, og enkelte af dem lå endda og brændte på perronen, hvorved en presenning antændtes, men hvor der iøvrigt til alt held ikke skete yderligere skader. Pågældende nat var der et luftangreb

på Warnemünde, og det kan have været et fly fra denne styrke.⁽²⁰⁾

Medens brandvæsenet var travlt beskæftiget på Humble station, meddeltes det, at der samme aften var kastet et stort antal brandbomber i et område fra Ristinge Nor over Nyby og ud mod kysten syd for Ristinge halvø. En del af brandbomberne (sekskantede metalhylstre, ca. 60 cm lange) borede sig i jorden og stod og brændte op i luften som store uhyggelige fakler. Der var også nogle, som ikke havde boret sig i jorden, men blot lå på jordoverfladen.⁽²¹⁾

*Gdr. Knud Clausen, Funchgaard,
i bunden af bombekrater nr. 2.
Foto: Eline Clausen, Fuglsbølle.*

Blandt de nedkastede brandbomber var der også fosforbranddunke, og til alt uheld faldt de på en eng, hvor der gik kvier og græssede, og nogle af disse kvier blev den følgende dag fundet døde, sandsynligvis fordi de havde slikket fosfor i sig.⁽²²⁾

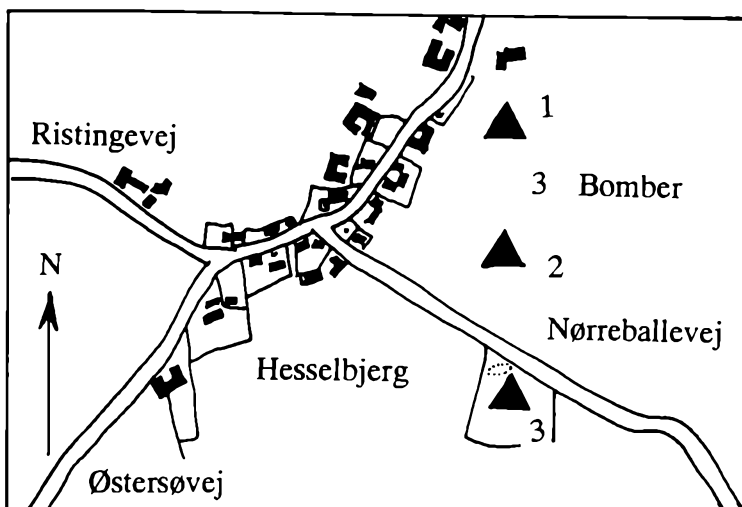
Den 19. september 1941 bragte Langelands Avis en advarsel til alle landmænd om de giftige fosforbrandbomber.

Mange af brandbomberne i området brændte voldsomt og gav et kraftigt ildskær, og flere ringede derfor til brandvæsenet i Humble. Herfra meddeltes det, at man var i fuld sving på Humble station, og da ingen ejendom var i farezonen, besluttede man at undlade at rykke ud.⁽²³⁾

I slutningen af september 1941 var der atter overflyvning af Langeland, og i den forbindelse blev der kastet bomber et par steder på Langeland. Af uforklarlige årsager er disse bombenedkastninger ikke registreret i Statens Civile Luftværns rapporter, men ud fra flere øjenvideberetninger og fotos har det været muligt at fastlægge begivenhederne.

Det ene sted var umiddelbart syd for Hesselbjerg, hvor der blev kastet tre bomber af forskellig størrelse.

Det største bombekrater var placeret sydøst for Nørreballevej, ikke så langt fra den store langdysse.

Et øjenvide, Gunner Degn, Bagenkop, har fortalt, at der den pågældende aften var en overflyvning, formentlig mellem kl. 23 og 24, da der pludselig lød et kæmpemæssigt brag, hvorved et stort antal vinduer i Hesselbjerg blev blæst ind.

Den følgende dag cyklede Gunner Degn ud til stedet sammen med fyrassistent Th. Thoft, Keldsnor fyr, og Gunner Degn tog det viste foto, som viser Thoft stående i bunden af det kæmpe-mæssige krater. Billedet giver et godt indtryk af den enorme sprængkraft. Det er efterfølgende oplyst, at der gik 50 læs jord til at fylde krateret op (med hestevogne).⁽²⁴⁾

*Fyrassistent Th. Thoft stående i bunden af det største bombe-krater i Hesselbjerg.
Foto: Gunner Degn, Bagenkop.*

Den næste bombe faldt på M. Jørgensens mark og den mindste bombe faldt på marken over for Carl Johan Jørgensens ejendom (Ristingevej 77). De to mindste bomber forvoldte mest skade, fordi de faldt tættest på bebyggelsen. Til at fylde det mindste bombekrater gik der ca. 13 læs jord.⁽²⁵⁾

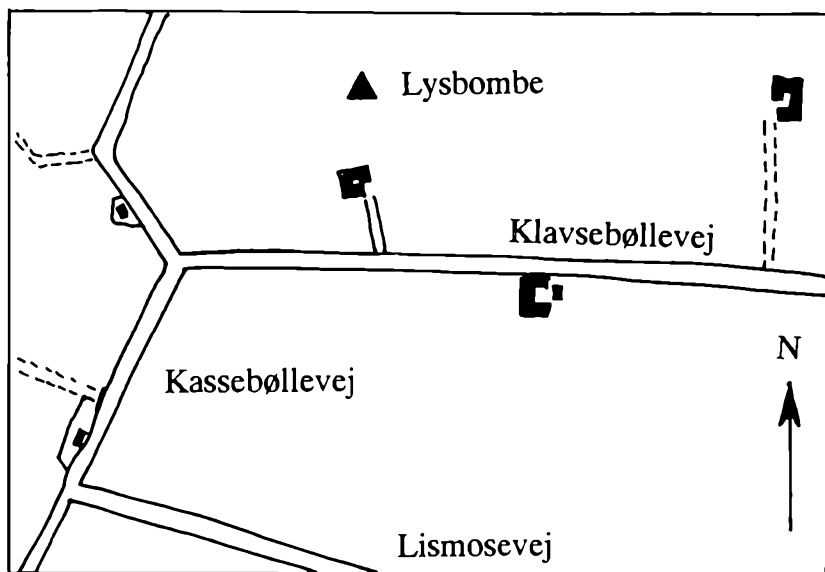
Samme nat faldt der 2 bomber på Præstens Eng i Ristinge. I dag er der sommerhusområde, og der forløber nu en vej, som hedder Præstens Eng. Mellem denne vej og kysten faldt der 2

bomber, idet den nordligste var størst. Der har helt op mod 70-erne været et par vandhuller, som var de sidste vidnesbyrd om bombekraterne.

Den pågældende aften kom en tjenestepige intetanende cyklende sammen med sin veninde, da de to bomber faldt. De fik naturligvis et chock, men kom i øvrigt intet til.⁽²⁵⁾

Resten af efteråret var der en del landmænd på den sydlige del af Langeland, som under markarbejde fandt ueksploderede brandbomber.⁽²⁶⁾

Den 20. september 1941 rapporteredes det, at der kl. 2.15 skulle være faldet bomber på "Bregnegaard"s marker ned mod stranden ved Helletofte, Bøstrup sogn. Der foreligger ikke nærmere oplysninger herom.⁽²⁷⁾

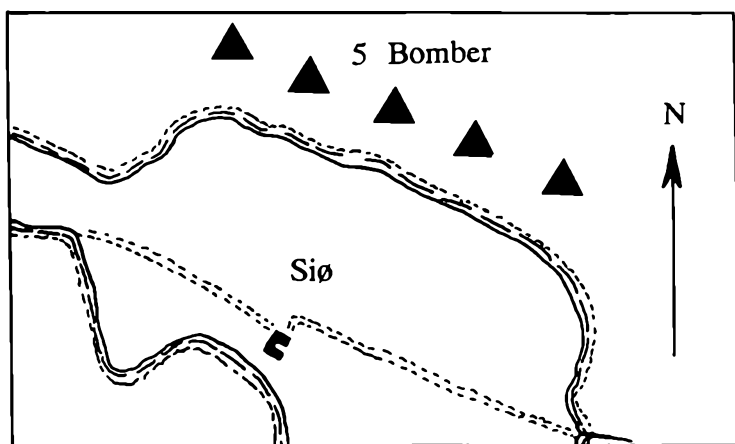

Den 17. december 1941 fandt man hos gårdejer Carl Rasmussen, Klavsebølle (Klavsebøllevej 22) et hul i jorden, hvor man formodede, at der sad en forsager. Da stedet kun lå 100 m fra

gården, blev det besluttet at evakuere såvel beboerne som husdyrene. Bombehullets størrelse opmålt til 32 cm i diameter.⁽²⁸⁾

Det viste sig dog "kun" at være en lysbombe, hvis faldskærm ikke havde foldet sig ud, hvorfor den havde boret sig i jorden.

Samme dags aften kl. 22.30 hørtes flere kraftige eksplosioner i umiddelbar nærhed af Siø, og man troede i begyndelsen, at nedslagene var sket på selve Siø. Først den 25. december blev sagen opklaret. Den foregående dag var det meget lavvandet, og gårdens folk blev sendt ned for at hente sand og grus. Der ved bemærkede de, at der ca. 200 m fra land ret nord for øen fandtes 5 store sprængkratere. Ved daglig vande stod der ca. 1 m vand over kraterne.⁽²⁹⁾

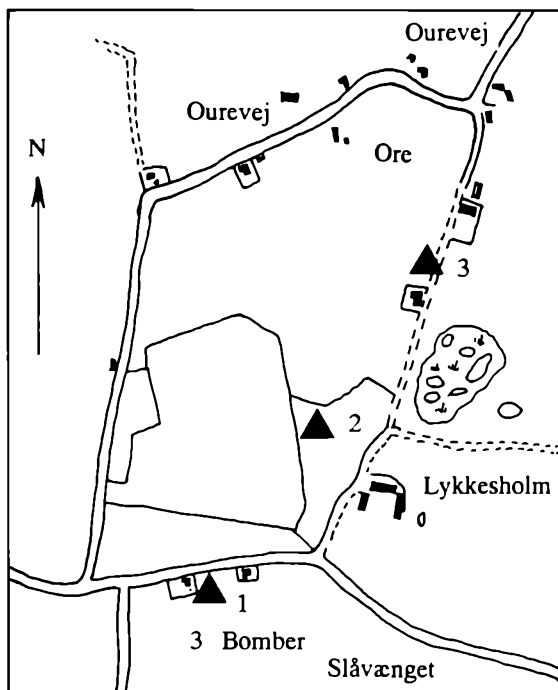

Den 27. december 1941 blev Langeland overfløjet af den maskine, som nedkastede de første to faldskærmsfolk til modstandsbevægelsen i Danmark. Det var kaptajn C.J. Bruhn og telegrafist, maskinmester Mogens Hammer, men desværre skete det tragiske, at Bruhn blev dræbt, idet faldskærmen ikke foldede sig ud, da de landede i det snedækkede landskab ved Haslev på Sydsjælland.⁽³⁰⁾

Den 16. januar 1942 skete der atter en bombenedkastning på Langeland, og denne gang fandt det sted ved Ore, Tryggelev. Da man ankom til stedet fandt man 2 bombekratre på åben mark og 1 i skovbrynet. Det største var 10-12 m i diameter og 5 m dybt, det næste var 4 m i diameter og det sidste 3-4 m i diameter og 2 m dybt. 4 landejendomme og et hus fik mindre skader.⁽³¹⁾

De nævnte skader var forårsaget af den største (nordligste) bombe, som beskadigede husmand Anton Hansens ejendom (Orevej 14).

Der er modtaget kopi af en skrivelse af den 18. februar 1942 fra "Forvaltningsnævnet for Krigsforsikringen af Landbrugets Løsøre", hvori det anføres: "Efter at man nu har modtaget Genpart af den Politirapport, der er optaget i Anledning af den Bombenedkastning, som den 16. f.M. fandt sted på Deres Mark, skal man herved meddele, at man skal

være villig til at ansætte Skaden til det Beløb kr. 130,00, som De har anført i Deres Skrivelse af den 26. f.M. I § 3 i Loven om Krigsforsikring af Landbrugsjord er det bestemt, at den enkelte Skadelidte selv skal bære Skaden indenfor 1% af Ejendommens Grundværdi, dog højst 200 Kr. Det er oplyst, at Grundværdien for Deres Ejendom er 7.800, og Deres Selvrisiko i Henhold til ovenstående bliver herefter Kr. 78,00, hvorefter Erstatningsbeløbet bliver Kr. 130,00 med Fradrag af Kr. 78,00 eller Kr. 52,00, hvilket Beløb man derfor har noteret som den Dem tilkommende Erstatning". Som det fremgår, så var det ikke den store rundhåndethed der prægede disse erstatninger.⁽³²⁾

I de følgende måneder skete der ikke de voldsomme ting, men i perioden var der en del overflyvninger, således også den 20. august 1942, hvor en Stirling bombemaskine fra 218. Squadron udlagde miner, men styrtede i Østersøen.

Det drejede sig om Stirling W 7615 m. kendingsbogst. HAM, som var ude på sin 6. minelægningsoperation, men blev nedskudt af et tysk let flakbatteri (1/lei Flak Abt.828) og styrtede ned i Østersøen kl. 23.46.

Besætningen bestod af følgende:

Pilotofficer G. Macaulay, pilot.

Sergent S.E. Stevens, navigatør.

Sergent B.W. Roberts, telegrafist.

Sergent H.R. Davies, bombeskytte.

Sergent E. Nettleton, topskytte.

Sergent A.E. Burkitt, agterskytte.

Sergent G.L.A. Neale, flymekaniker.

Hele besætningen omkom.

Et af besætningsmedlemmerne, sergent Hiley Rhys Davies, RAF, omkom og drev i land ved Fuglsbølle Sønderkov den 27. september 1942. Den dræbte blev transporteret med tog til Odense, og derfra til kapellet på Odense Assistenskirkegård, hvor kisten stod indsvøbt i det engelske flag indtil begravelsen, som fandt sted kl. 8 om morgenen den 1. oktober 1942.⁽³³⁾

Hiley Rhys Davies var 22 år og søn af Benjamin og Ame Jane Davies, Cardiff, England.

Fra samme fly ligger 1 besætningsmedlem, Stanley Edgar Stevens, begravet i Aabenraa og 1 besætningsmedlem, E. Nettleton, i Kiel, hvorimod 4 besætningsmedlemmer aldrig er fundet.⁽³⁴⁾

Den 2. oktober kl 0.47 observeredes det, at det tyske anti-luftskytsbatteri ved Spodsbjerg havde skudt i nordøstlig retning.⁽³⁵⁾

Ca. halvanden time senere meddeltes det fra Tranekær fyr, at de havde observeret et fly, som havde passeret fyret 1-2 sømil fra land i en højde af ca. 50 m over vandet kl. ca. 0.50. Fra fyret kunne man høre, at motorerne gik meget ujævnt og derpå stoppede brat kort efter, at maskinen havde passeret fyret.

Fyrmesteren iværksatte en eftersøgning, men derudover foreligger ikke yderligere oplysninger. Maskinen må formodes at være styrtet ned i Langelandsbæltet nord for Tranekær fyr.⁽³⁶⁾

Samme nat, den 1. oktober 1942 kl. 22.30 styrtede en engelsk bombemaskine ned ca. 300 m fra land ud for "Stenbækgaarden", Nordenbro Vestereg, Magleby sogn.

Der var tale om Halifax DT 520 m. kendingsbogst. ZA-J fra 10. Squadron. Maskinen var undervejs på et bombetogt mod Flensborg.

Besætningen bestod af følgende:

Sergent David Campbell, pilot, RAF.

Sergent Donald Arthur Ivers, skytte, RAF.

Sergent Herbert Sydney Moore, skytte, RAF.

Sergent Leslie Smythson, bombeskytte/observatør, RAF.

Sergent Henry Edward Sullivan, bombeskytte/observatør, RAF.

Flyversergent Robert Francis Gourlay, telegrafist, RCAF.

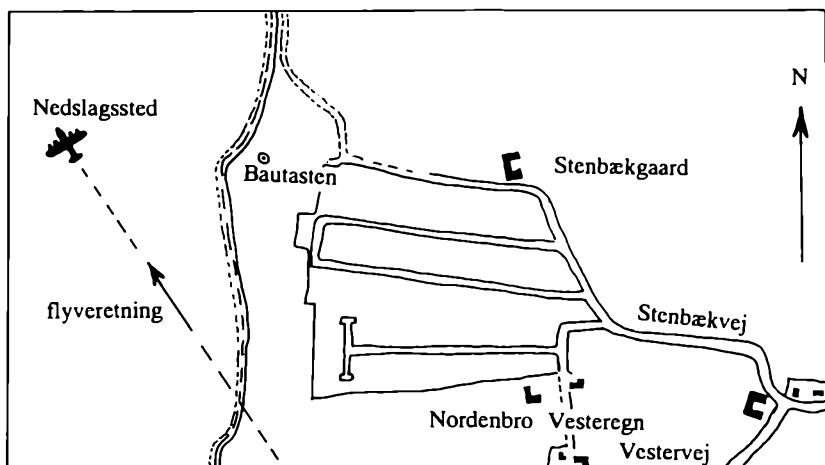
Flyversergent George William Spowart, flymekaniker, RAF.

Flyet blev formentlig nedskudt kl. ca. 22.08 af det lette flak-

batteri IV Zug 3/lei 844, som på det tidspunkt var placeret på Sydlangeland.⁽³⁷⁾

De følgende dage indbjærgedes ligene fra maskinen, og af uforklarlige årsager er de to førstbjærgede (Gourlay og Spowart) af tyskerne transporteret til Sjælland og begravet på Svinø kirkegård på Sydsjælland, hvorimod de resterende er begravet i Odense.

De to førstnævnte blev transporteret til Avnø og derpå begravet den 7. oktober (Gourlay) og den 9. oktober (Spowart).⁽³⁸⁾

Robert Francis Gourlay var 22 år og gift med Catherine Watson Gourlay, Canada.

George William Spowart var 22 år og søn af George Bertram Spowart og Jeannie Spowart, Doncaster, Yorkshire, England.

Af de, som kom til Odense, blev Campbell, Ivers og Sullivan begravet den 17. oktober 1942, Moore blev begravet den 14. oktober 1942 og Smythson blev begravet den 23. oktober 1942.⁽³⁹⁾

Donald Arthur Ivers var 26 år og søn af John Henry Ivers og Yvonne Ivers og var gift med Sally R. Platt Ivers, Toronto, Canada.

Leslie Smythson var 22 år og søn af George William Smythson og Ethel Smythson, Paddington, London.

Henry Edward Sullivan var 22 år og søn af Henry Bartholomew Sullivan og Johanna Elizabeth Sullivan, Wembley, Middlesex, England.

Der blev efterfølgende indbjærget vragele af flyet til kysten, men der formodes stadig at være vragele på havbunden.

Der skulle således i 1993 være indbjærget en flymotor til Bagenkop havn, men det har ikke været muligt at få denne oplysning nærmere belyst.

Allerede en halv snes dage senere indtraf den næste dramatiske begivenhed, - denne gang ved Siø.

Sent om aftenen den 11. oktober 1942 fandt en minelægningsoperation sted i Østersøområdet. Heri deltog Stirling R 9190 fra 218. Squadron, og maskinen var på returflyvning fra farvandet ud for Swinemünde.

Besætningen bestod af følgende:

Sergent Francis William Nesbitt Hill, pilot, RAF.

Sergent John Thomas Harkin, observatør, RAF.

Sergent Joseph Curle, bombekaster, RAF.

Sergent John Gardner, flymekaniker, RAF.

Sergent Herbert Frederick Harold Frost, telegrafist/skytte, RAF.

Flyversergent Kenneth Leslie Richards, topskytte, RAF.

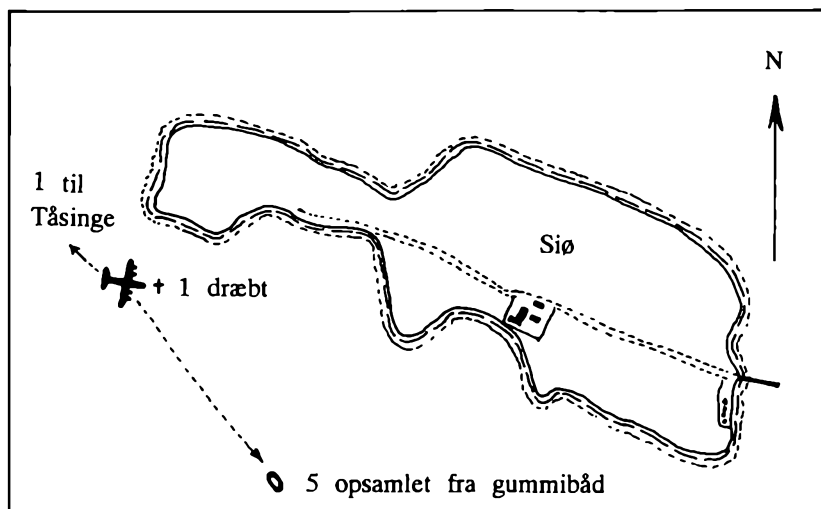
Sergent James Patrick John Weight, agterskytte, RAF.

Da der ikke foreligger oplysninger om at maskinen skulle være beskudt af flak, må det formodes at den er blevet ramt af en tysk natjager.

Under alle omstændigheder så piloten sig nødsaget til at forsøge en nødlanding, som fandt sted ved den nordvestlige spids af Siø.⁽⁴⁰⁾

Det havarerede fly fløj i lav højde over Rudkøbing, og kort efter hørtes et dumpt brag i retning af Siø. Ifølge tyskernes rapportering skete dette kl. 23.47. I et kort sekund tog flyet vandet, hvilket bevirkede at flyet drejede rundt og kom til at ligge modsat flyveretningen på lavt vand. Under dette blev

flyets bombekaster sergent Joseph Curle dræbt, og flere af de øvrige besætningsmedlemmer blev lettere såret. 5 af de overlevende besætningsmedlemmer pustede en gummibåd op og padlede væk fra flyet, og da de åbenbart ikke i mørket har kunnet ane konturerne af Siø, som de var så tæt på, gled de med vind og strøm mod sydvest, i retning af Strynø.⁽⁴¹⁾

I Rudkøbing havde man konstateret, at der var sket en nedstyrtning et eller andet sted, og man iværksatte en eftersøgning under ledelse af lods Laurits Andersen, Rudkøbing.

Efter forgæves at have ledt i nogen tid fik man øje på nogle nødraketter, og efter kort tid lokaliserede man gummibåden med de 5 besætningsmedlemmer. Da de 4 var lettere såret, blev de bragt til sygehuset, medens den sidste blev indsat i arresten. Da det blev lyst næste morgen, sejlede man ud til vraket af flyet, hvor man foran den ene vinge fandt den dræbte Joseph Curle. Da man visiterede ham, for at fastslå hans identitet, fandt man bl.a. hans pibe og et eksemplar af Ny Testamente.⁽⁴²⁾

Den indsatte i arresten opgav sit navn til James Weight, men ville derudover intet oplyse.

Flyveren i arresten og de 4 på sygehuset var i begyndelsen i dansk politis varetægt, men den tyske Feldwebel Martinsen forlangte nu, at politiet beslaglagde englændernes penge. Disse besætningsmedlemmer var Harkin, Frost, Gardner og Nesbitt Hill. Tyskerne fik derpå udleveret besætningsmedlemmerne - og pengene (mod kvittering).

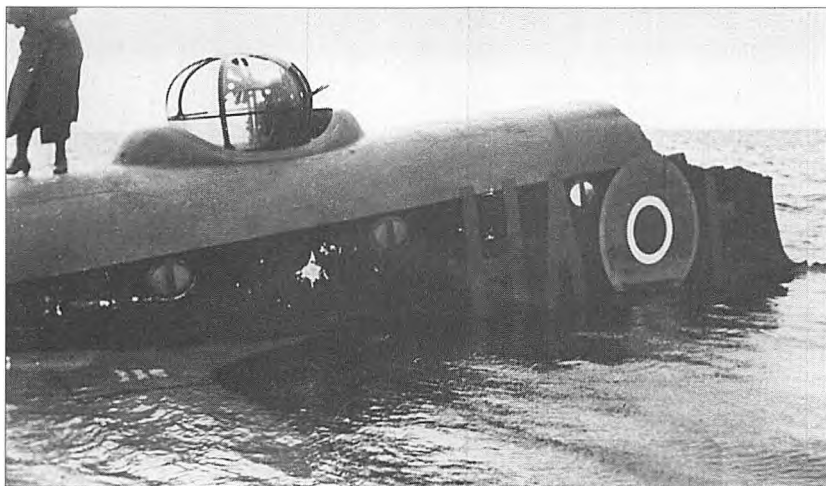

Fra begravelsen af Stø-flyets bombekaster, sergent Joseph Curle, på Odense Assistenskirkegård den 14. oktober 1942. To tilfangetagne besætningsmedlemmer fra samme fly fik lov at overvære begravelsen. (Fra A. Bjørnvad: "Faldne Allierede Flyvere 1939-1945").

Billedet venligst udlånt af Frihedsmuseet.

Om det sidste besætningsmedlem, sergent G.T. Richards skæbne hersker der lidt uklarhed. Han har muligvis været bekvemt efter nødlandingen, og de 5 øvrige kan have antaget, at han var dræbt siden de ikke tog ham med. På et tidspunkt kom han imidlertid til bevidsthed, og da de øvrige besætningsmedlemmer var forsvundet, begyndte han at vade i retning mod Tåsinge og råbte samtidig om hjælp. Til alt held var en vennenæsfisker, Anders Andersen den aften ude at slæbe ålevod sammen med sin kompagnon, og de hørte flyvemaskinen nødlande og senere råbene om hjælp.

De fandt hurtigt flyveren men havde stort besvær med at få ham halet om bord på grund af den tunge vandfyldte flyverdragt. De fik ham ned i kahytten og gav ham noget varmt at drikke og noget af deres medbragte mad. Flyveren blev derpå bragt til Vemmenæs kro, hvorfra der blev sendt bud til politiet i Svendborg, som var nødt til at udlevere ham til tyskerne. Inden han blev afhentet, fik han en varm punch og sagde med galgenhumor: "Hvordan det end går, skal jeg hjem, - for jeg skal giftes til jul!"⁽⁴³⁾

*Bagerste del af Siø-flyet med rygskyttens tårn. Personen er Ellen Heuser, Vemmenæs.
Foto udlånt af Laur. Heuser, Svendborg.*

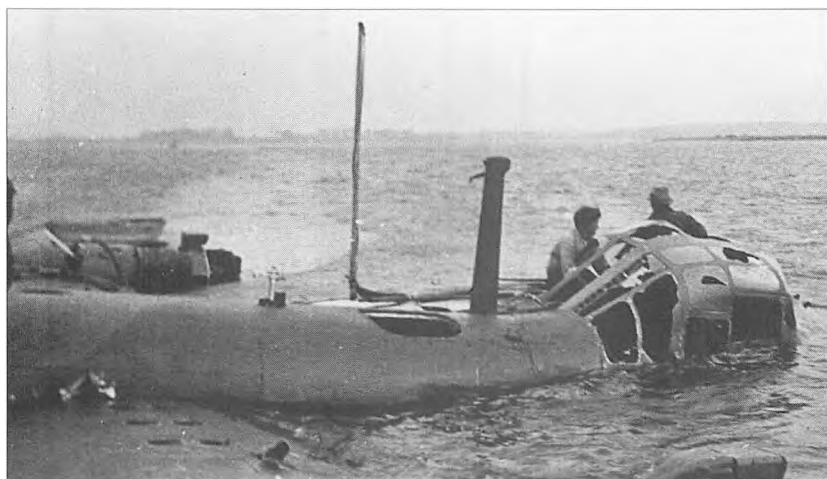
Alle de overlevende kom derpå i tysk krigsfangenskab, men to af dem fik lov at deltage i begravelsen af Curle på Odense Assistenskirkegård den 14. oktober 1942. Disse to var formentlig sergent G.T. Richards og warrantofficer J. White.⁽⁴⁴⁾

Joseph Curle var 22 år og søn af Joseph Curle og Mary Alice Curle, Sunderland, Durham, England.

De følgende dage var der en sand valfart ud til flyvraget, hvor mange sikrede sig souvenirs. Det lykkedes endda en daværende landbrugsmedhjælper på Siø, Karl Andersen, at få

fat i nogle dunke og en håndpumpe, hvormed han pumpede flyverbenzin op fra vingetankene og solgte det til taxavognmændene i Rudkøbing. I den følgende tid skulle det have lugtet fælt af udstødningen fra disse taxaer, da det var et noget andet oktantal!⁽⁴⁵⁾

Fra Strynø har en af forfatterne modtaget en transportabel iltbeholder i en kraftig sejldugspose med messingkrog. Når besætningsmedlemmerne var på deres faste pladser, kunne de koble deres iltmaske via en slange til en stuts på en fast rørinstallation, men hvis de skulle bevæge sig rundt, kunne denne løsning ikke anvendes. Iltslangen sluttede i en slags bajonetfatning, og den kunne kobles over på en transportabel ilttank. Med en messingkrog kunne man hægte ilttanken på flyverdragten foran, og så kunne vedkommende bevæge sig frit omkring i flyet.⁽⁴⁶⁾

Forreste del af Siø-flyet. Personerne er fra venstre Karl Hansen (Smed) og skoufoged Larsen, Vemmenæs. Foto udlånt af Laur. Heuser, Svendborg.

I den følgende tid fik tyskerne størstedelen af vraget sønderdelt og transporteret til Rudkøbing, hvor det blev læsset på 4 jernbanevogne nede ved havnen. Selv om der døgnet rundt

gik en ældre værnemagtssoldat rundt med gevær over skulder og skulle passe på jernbanevognene, så var det en yndet sport for byens store knægte at forsøge at skaffe sig en spændende souvenir. En blev endda taget på fersk gerning og jaget bort, da han sad med en nedstryger og forsøgte at save flyets rat af!

Den, som oplevede dette, har desuden oplyst, at der på forkanten af hver vinge var monteret et aggregat til at klippe wirer over med. I forsøget på at afværge allierede bombeangreb, blev der opsendt spærreballoner, hvilket var en effektiv metode. Når et fly ramte disse stålwirer, kunne f.eks. en vinge blive revet af. For at modvirke dette udførte man eksperimenter med bl.a. at montere en wireklipper på forkanten af vingen. Når wiren løb ind i det åbne gab og udløste en pal, aktiveredes en sprængladning, som fik kæberne til at hugge sammen - og forhåbentlig hugge wiren over. Eksperimentet forløb desværre ikke efter hensigten, og da man havde mistet et antal fly på den konto, opgav man forsøget.⁽⁴⁷⁾

Universalværktøj/økse fra Sø-flyet, fjernet af souvenirjægere dagen efter nødlandingen. Nu i privat eje på Langeland.

Foto: Erik Hansen, Vindeby Tåsinge.

Jernbanevognene blev derpå overført med færgen og gik formentlig videre til Tyskland til omsmelting til den hårdt pressede tyske flyindustri.

Flyet var iøvrigt ret nyt, men i krigens barske virkelighed fik det ikke lang levetid. Det blev leveret fabriksnyt den 16. september 1942 fra Short-fabriken i Rochester, og foretog i den følgende tid minelægninger ved de frisiske øer og et par bombeangreb på Krefeld og Aachen, men endte som vrage ved Siø, og fik kun en flyvetid på i alt 37 timer!⁽⁴⁸⁾

Stirling R9190 lettede for sidste gang fra sin base Downham Market i Norfolk den 11. oktober 1942 kl. 18.20 med kurs mod øst.

Den 27. oktober 1942 meddeltes det, at der til Bagenkop var indbragt liget af en tysk flyver, Obergefreiter Frits Kalkacher, født den 28. april 1921. Liget blev indbragt i et hus ved Bagenkop havn, og formentlig afhentet på værnemagtens foranledning.⁽⁴⁹⁾

Samme dag blev der på Storholmen mellem Ristinge Hale og Marstal fundet en magnetisk mine med faldskærm. I første omgang blev der sat vagt på stedet, og to dage efter blev minen sprængt af den tyske værnemagt.⁽⁵⁰⁾

Resten af 1942 indtraf der ikke væsentlige luftmilitære begivenheder.

Den 27. januar 1943 kl. 16.15 blev Rudkøbing overfløjet af den luftstyrke, som bombede B&W Diesel, København. Under oprydningsarbejdet på en nærliggende sukkerfabrik omkom iøvrigt en rudkøbingenser, tømrer Fr. Schaadt, søn af arbejdsmand C. Schaadt, Nørrebro, idet et forkullet spær knækkede og faldt ned over Fr. Schaadt, hvorved han brækkede det ene lår og fik hjernerystelse og kort efter døde.⁽⁵¹⁾

En af de store overflyvninger med mange dramatiske begivenheder i området var natten mellem den 20. og 21. april 1943, hvor der blev iværksat et bombeangreb på Stettin.

Der blev givet flyvervarsel for hele det fynske område allerede kl. 23.22, og kl. 23.45 hørtes de første flyvemaskiner.

En stifindergruppe på 10 Stirlings og 5 Halifaxes havde til opgave at finde målområdet og markere det med røde lysbomber inden hovedstyrken ankom. En del af flyene medbragte endvidere en normal bombelast. Disse fly, som var fra 35. Squadron, blev anset for at være en eliteenhed. Et af flyene, Halifax W 7779 blev ramt af flak under passage af Langeland, sandsynligvis fra Spodsbjerg. Kl. 23.57 blev flyet ramt i næsen af en luftværnsgranat, hvorved telegrafisten og navigatøren blev såret. I samme forbindelse blev bombesigtet, fartmåleren, kompasset og det interne kommunikationsanlæg sat ud af spillet. Piloten, sergent Petrie-Andrews var koldblodig nok til, trods 2 sårede besætningsmedlemmer og et beskadiget fly, at fortsætte missionen, og kl. 01.30 bombede de Stettin fra en højde af 18.000 fod, og slap helskindet tilbage til England, hvor de landede kl. 5.21, hvorefter navigatøren og telegrafisten kom under lægebehandling.⁽⁵²⁾

Den pågældende nat fløj alle observerede fly indtil kl. 00.25 i sydlige og østlige retninger og var således på vej til målområdet, hvorimod observerede fly i tidsrummet kl. 1.04 til kl. 2.42 fløj i retninger mellem nord og vest og var således på returflyvning til England.⁽⁵³⁾

Senere på natten, kl. 2.10 kom flakstillingen i Spodsbjerg atter i aktion. 2 4-motorers fly i lav højde passerede i vestlig retning syd om flakstillingen, og blev ved passagen fanget af lyskasteren og beskudt. Det ene fly blev ramt i cockpittet og det andet i krop og hale. Man kunne derefter høre, at motorerne på den første maskine rykvis satte ud, og maskinen tabte højde. Efter en halv time, kl. 2.32-2.34 passerede et 4-motorers fly i NNW-retning i kun ca. 50 m højde, og man indledte straks beskydning. Lyskasteren belyste flyet i 10 sekunder, og der blev observeret træffere i flyets haleparti.

Besætningen på flakstillingen skulle dog sande, at det ikke var ufarligt at sidde på landjorden. Alle 3 fly svarede igen og beskød flakstillingen med maskingeværer.

Bagefter kunne man opgøre tabene:

1 underofficer såret (højre ben, lår og knogle gennemskudt)
1 gevær 98K beskadiget af maskingeværild. Maskingeværtræffere i beboelsesvogn og tilhørende udstyr, telefon- og lysledning samt master gennemskudt. Eget ammunitionsforbrug: 213 skud m. rød sporlys.

Ud fra afrapporteringen efter hjemkomsten kan det fastslås, at det sidst beskudte fly var Halifax JB856 fra 77. Squadron. Pilot, sergent A. Symmons, kunne oplyse, at flyets agterskytte, flyversergent MacQueen, havde beskudt en lyskaster på Langeland. Flyet blev belyst og beskudt af let flak, men da han åbnede ild med sine 4 maskingeværer ophørte belysning og beskydning øjeblikkelig.⁽⁵⁴⁾

Der hersker derimod usikkerhed om, hvilken flakstilling i Storebæltsområdet, der nedskød Lancaster ED 818 fra 12. Squadron ved øen Vresen i det sydlige Storebælt. Flyet styrtede brændende ned i tidsrummet 2.20-2.28. Daværende Oberfeldwebel Franz Eitel har om denne begivenhed berettet, at en af de tyske vagter på observationsposten i Hov med håndvåben havde beskudt et lavtgående allieret fly, som kort efter styrtede ned ved Vresen. Den pågældende Luftwaffe-soldat skulle have fået tildelt æren for nedskydningen, hvilket blev mødt med stor skepsis af hans kammerater.⁽⁵⁵⁾

Lancaster ED 818 havde følgende besætning:

S/L John Colverd Richards, pilot, RAF, 26 år.

F/O Gordon Francis Jones, navigatør, RAF, 27 år.

Sgt. Fergus Thomas Peake, telegrafist, RAF, 22 år.

P/O Robert Pickering Cryer, agterskytte, RAF, 32 år, gift.

Sgt. Lavrence Arthur Rummery, bombskytte, RAF, 21 år.

Sgt. Wallace James Colwill, topskytte, RAF, 21 år.

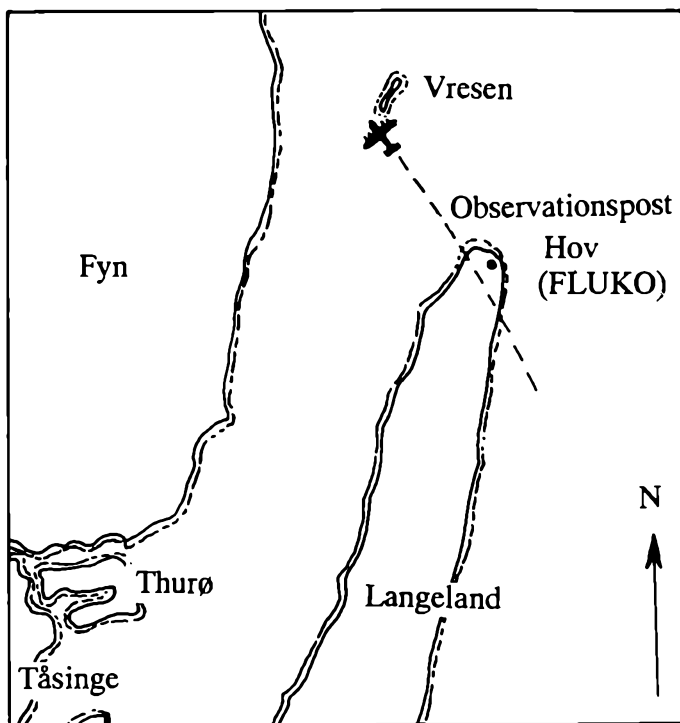
Sgt. Harold Vivian Durrant, flymekaniker, RAF, 19 år.

Hele besætningen blev dræbt ved nedstyrtningen, og den følgende dag fandt man det svært beskadigede og delvis udbrændte flyvrage på lavt vand ved Vresen.

To af besætnings-medlemmerne, R.P. Cryer og G.F. Jones, blev begravet på Nyborg Assistens Kirkegård.

L.A. Rummery blev begravet i Odense, og F.T. Peake blev begravet på Bispebjerg kirkegård, København, hvorimod besætningsmedlemmerne J.C. Richards, W.J. Colwill og H.V. Durrant aldrig er fundet eller identificeret.⁽⁵⁶⁾

Da flyet styrtede ned, havde det stadig sin bombelast ombord, men på grund af tidspunktet, kan flyet kun have været på returflyvning, men har af ukendte årsager ikke fået kastet sin bombelast over bombemålet, Stettin.

Den daværende sognefoged på Hov, Rasmus Nielsen, har i sine minutløse dagbøger levende beskrevet luftkampene den pågældende nat. Skydningen begyndte ved 23-tiden i nordlige retninger, tilsyneladende mod Korsør og Nyborg, og han så mindst 1 maskine styrte brændende til jorden mod Korsør.

Der passerede et stort antal maskiner i østlig retning, men ved 00.30-tiden var alt roligt.

Men allerede ved 1-tiden begyndte skyderiet atter, og der sås en masse lyssporprojektiler og eksploderende granater. Der rasede en brand i retningen nordøst for Nyborg kirkespir, og til tider blussede branden kraftigt op, og en kulsort røgsky sås i månelystet at trække over mod Sprogø. Han blev senere klar over, at der var tale om det nedstyrkede fly ved Vresen.

Den 13.-14. maj 1943 arbejdede et tysk specialskib ved Vresen med bjærgning af flyvraget, og den 14. maj om aftenen observeredes skibet for sydgående med flyvraget liggende på agterdækket.⁽⁵⁷⁾

Som nævnt hersker der tvivl om, hvorvidt denne begivenhed har relation til Langeland.⁽⁵⁸⁾

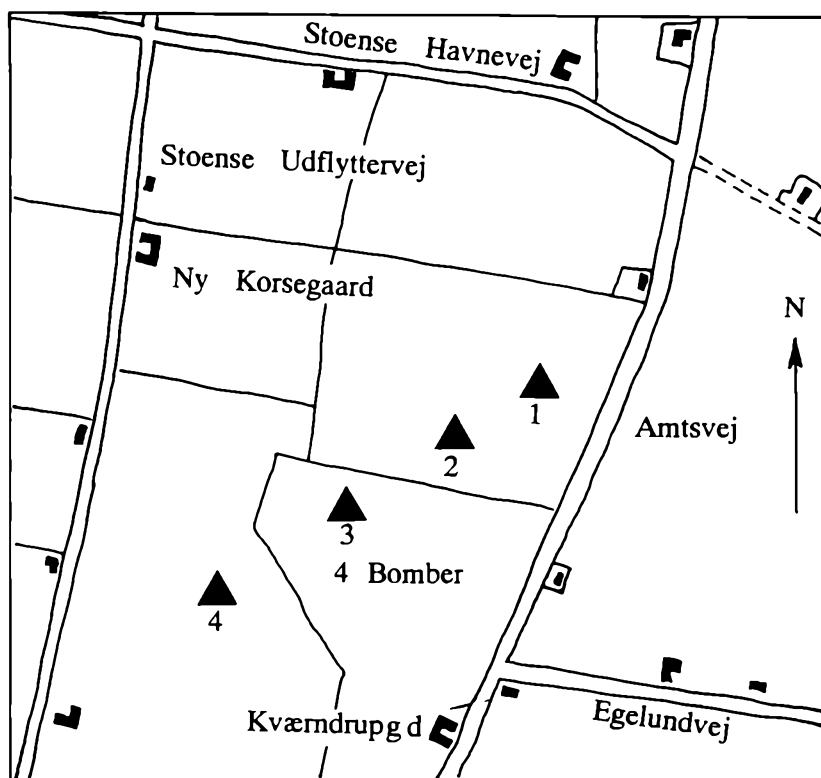
Den 15. maj 1943 meddeltes det, at der nord for Stoense, nærmere betegnet på "Ny Kassegaard"s og "Kværndrupgaarden"s marker var fundet 4 forsagede 250 pounds sprængbomber.

Bomberne er formentlig kastet natten mellem den 13. og 14. maj, da der denne nat var kraftig overflyvning. Amtsvejen blev afspærret på strækningen fra Stoense til Stoense Havnevej, og al trafik var henvist til at køre ad Stoense Udflyttervej - Stoense Havnevej, og 3 ejendomme med ialt 6 beboere blev evakueret. 2 af bomberne (nr. 1 og 2 på skitsen) blev ved hjælp af et spand heste og en stålwire slæbt hen til nr 3, som forinden var blevet demonteret, og en tysk sprængningskommando sprængte alle tre.

Den sidste bombe (nr. 4) var det ikke muligt at lokalisere, da den var gået ned i en mose og gået mange meter i dybden.

Bendt Andersen har om begivenheden berettet, at afspærringen og bevogtningen af området blev håndhævet meget bogstaveligt, og dette fik han selv at føle. På trods af forbuddet begav han sig ind på sine forældres mark, som var omfattet af afspærringen, men blev råbt an af en af de vagthavende CB-betjente. Episoden blev indberettet, og Bendt Andersen blev idømt en bøde på 100 kr.

I over en måned i forårstiden kunne man ikke komme på marken. Da man sprængte bomberne, blev der et stort krater, og den bortsprængte jord lå spredt over marken og skulle fyldes i hullet igen. Der kom derfor ingen afgrøde på marken det år, og faderen søgte derfor erstatning ved "Forvaltningsnævnet for Krigsforsikringen af Landbrugets Løsøre", og i den forbindelse var politiassistent Iversen fra Tranekær og 2 vurderingsmænd ude at taksere skaderne. Man vurderede skaderne til 1000 kr, men på grund af selvriskoen blev der kun udbetalt 500 kr.⁽⁵⁹⁾

Grunden til, at bomberne i Stoense ikke detonerede ved nedslaget, var, at de var kastet fra meget lav højde, og derfor havde ramt jorden med bagenden og med spidsen pegende opad. Ved

normalt anslag (med spidsen forrest) fungerer tidsinstillede bomber ved, at en stift gennembryder en kapsel med celloton, som løber ned og langsomt gennemætser et lag cellouid, hvorefter bomben eksploderede (indtil et døgn efter nedkastningen).

En af de større begivenheder i luften, som blev iagttaget af mange, var det amerikanske dagangreb på Kiel den 13. juni 1943. Angrebet blev en fiasko, og på Langeland kunne man iagttage luftkampene umiddelbart syd for Langeland.

Et af de alvorlige problemer for de amerikanske B-17 fly var funktioneringsfejl på de fremadrettede maskingeværer. Hvis der var lidt for meget olie på de bevægelige dele, frøs de fast. Dette problem blev især kritisk, da tyskerne foretrak at angribe forfra.⁽⁶⁰⁾

Luftkampen fandt sted ved 10-tiden om formiddagen, og i alt så man 3 amerikanske bombere og et tilsvarende antal tyske jagere styrte i havet.

Boeing B-17F nr. 4230118 fra 335. Squadron, 95. Bomber Group blev nedskudt af en tysk jager.

Besætningen bestod af 10 mand:

Capt. Owen W. Cornett, pilot

2.Lt. Herbert C. Wood, 2. pilot (336.Squadron).

1.Lt. Noah T. Hughes, navigatør.

1.Lt. Jack J. Wisznoski, bombeskytte.

T/Sgt. John J. Timko, telegrafist og skytte.

S/Sgt. Drakeford L. York, topskytte.

S/Sgt. Frederick C. Gay Jr., bugskytte.

S/Sgt. Raymond L. Brown, højre sideskytte.

T/Sgt. Kenneth C. Chambers, venstre sideskytte.

S/Sgt. Roderich W. Hale, agterskytte.

Hele besætningen omkom. 8 er begravet i Kiel, 1 i Magleby og 1 er aldrig fundet. Liget af 2. Løjtnant Herbert C. Wood blev den 10. juli 1943 fundet i Østersøen, idet fisker Pryds, Bagenkop, fik liget i sit garn, og det blev derpå indbragt til Bagenkop og begravet på Magleby kirkegård den 12. juli 1943.⁽⁶¹⁾

Boeing B-17F nr. 4229702 fra 336. Squadron, 95. Bomber Group med øgenavnet RAT KILLER blev nedskudt af en tysk jager.

Besætningen bestod af 10 mand:

- 1.Lt. William G. Renaud, pilot.
- 2.Lt. Glenn W. McMurty, 2. pilot.
- 2.Lt. John J. Lambert, navigatør.
- 2.Lt. Harley H. Riley, bombeskytte.
- T/Sgt. Joseph L. La Sarge, telegrafist og skytte.
- T/Sgt. Louis J. Julliard, topskytte.
- S/Sgt. Albert J. Poley, bugskytte.
- S/Sgt. William G. Guse, højre sideskytte.
- S/Sgt. Chester L. Riatkowski, venstre sideskytte.
- S/Sgt. Cicero J. McNeeley, agterskytte.

Alle 10 mand omkom. To er begravet i Magleby og 1 i Rise, men af de øvrige 7 mand er der kun fundet en.

Liget af 2. Løjtnant Glenn W. McMurty blev den 6. juli 1943 fundet drivende i Østersøen syd for Langeland. Begravelsen fandt sted i Magleby den 8. juli 1943.

Liget af T/Sgt. Louis J. Julliard fra Muskegun i Michigan, USA, blev bjærget i Østersøen af fisker Valdemar Kølle, Bagenkop, den 11. december 1943, og begravelsen fandt sted i Magleby den 13. december 1943.⁽⁶²⁾

Først lang tid efter krigen blev yderligere et besætningsmedlem fundet.⁽⁶³⁾

Den 13. april 1956 var bagenkopkutteren "Nordlyset" på fiskeri i Østersøen på en position midtvejs mellem Bagenkop og Eckernförde. Kutteren førtes af Eigil Hansen og med som medhjælper var Ole Frandsen. Da de trak trawlet ind, viste det sig at rumme en ubeskadiget faldskærm og de jordiske rester af en allieret flyver i flyveruniform. I uniformen fandt man resterne af 4 identifikationsmærker, et krucifix (benyttet som halssmykke) og rester af en slipsenål.

Af identifikationsmærkerne fremgik det, at der var tale om pilot William G. Renaud, og på et andet var yderligere anført

Anne V.R. Der var desuden anført en adresse i Brighton, England, og "San Francisco, Californien".

Det uhyggelige fund blev taget med til Bagenkop og afleveret til sognefoged Leo Hansen og politiass. Madsen, Humble. Så vidt Eigil Hansen erindrer, blev der ikke gjort forsøg på at opspore familien ud fra de anførte adresseangivelser. Han husker iøvrigt, at de også fandt en slags penge-bælte med nogle helt vandopløste dollarsedler. William G. Renaud ligger begravet på Ardennes American Cementery, Belgien.⁽⁶⁴⁾

Boeing B-17F nr. 423187 fra 410. Squadron, 94. Bomb Group blev nedskudt af en tysk jager.

Besætningen bestod af 10 mand:

- 1.Lt. Lloyd H. Welden, pilot.
- 2.Lt. Wilson F. Brown, 2. pilot.
- 2.Lt. Robert L. Curtis, navigatør.
- 2.Lt. Quinton S. Williams, bombeskytte.
- T/Sgt. Willis L. Rosenberger, telegrafist.
- S/Sgt. Charles L. Hale, topskytte.
- S/Sgt. Roggie L. Beadle, bugskytte.
- S/Sgt. Harry R. Pyle, højre sideskytte.
- S/Sgt. Samuel L. Collins, venstre sideskytte.
- S/Sgt. John S. Gonzales, agterskytte.

Hele besætningen på nær 1 omkom.

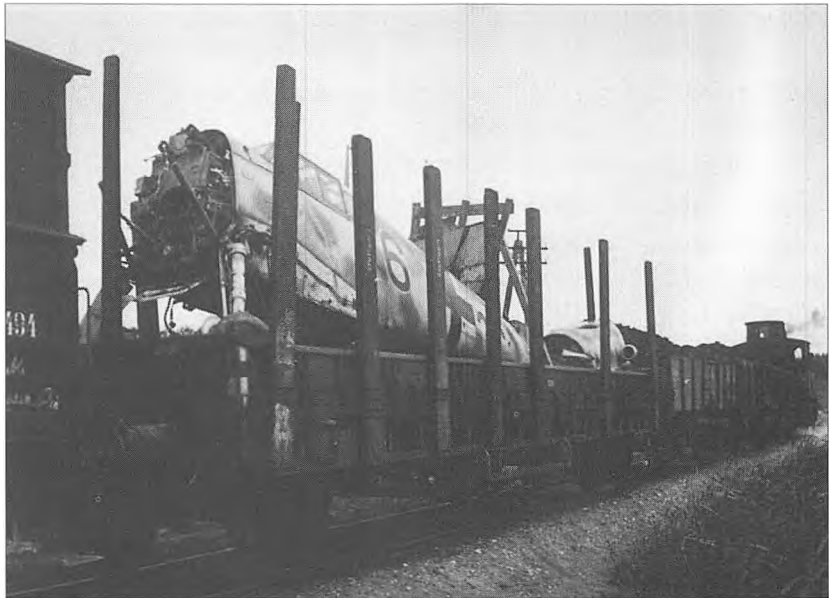
1 er begravet i Magleby og 1 i Tyskland, men de resterende 7 er aldrig fundet.

Topskytten S/Sgt. Charles L. Hale sprang ud med faldskærm og landede i Østersøen, hvor han blev samlet op af tililende skibe, men blev efter ordre udleveret til tyskerne, og kom i tysk krigsfangenskab.

Liget af 2. Løjtnant Wilson F. Brown, formentlig hjemmehørende i Roff i Oklahoma, USA, blev den 29. juli 1943 fundet ilanddrevet på kysten ved Fuglsbølle Sønderoskov, og begravelsen fandt sted i Magleby den 31. juli 1943.⁽⁶⁵⁾

Et af de tyske jagerfly, som deltog i luftkampen, måtte

nødlande på Sydlangeland. Det drejer sig om Messerschmitt Bf 109G-4 fra 8. Staffel/Jagdgeschwader 54 ført af løjtnant Boch. Han oplyste efterfølgende, at han ca. 4 sømil syd for Bagenkop nedskød en bombemaskine, hvis besætning han derpå iagttog i vandet (formentlig sprunget ud med faldskærm).⁽⁶⁶⁾

Vragdelene af Messerschmitt Bf 109 G-4 læsset på åben godsvogn på Longelse station.
Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Han blev imidlertid selv så kraftigt beskudt, at han måtte nødlande ved Hesselbjerg, og flyet blev efterfølgende erklæret for 65% beskadiget.⁽⁶⁷⁾

Det er lykkedes at finde et foto af det ødelagte fly efter at det var adskilt og læsset på to jernbanevogne på Longelse station.

Et af de øjenvidner, som iagttog disse begivenheder, var daværende fyrassistent Th. Thoft, Keldsnor fyr. Han har berettet om denne begivenhed:

"Vi kunne høre den stadige brummen højt oppe, men man

kunne ikke se maskinerne. Pludselig hørte vi skudsølver, som blev udvekslet mellem bombemaskinerne og angribende tyske jagere, og i løbet af kort tid så vi tre eller fire maskiner styrte ned.

Den første var en tysk jager, som med stor hastighed fløj lodret ned mod havoverfladen. Ved nedslaget rejste der sig en vandsøjle, men da den havde lagt sig, var der intet spor at se. Den anden jager, som var noget længere borte, eksploderede i luften, og store stykker af vingerne dalede ned, som man ser bladene om efteråret.

En af bombemaskinerne eksploderede ligeledes i luften og dalede ned på samme måde.

Synet af den sidste maskine indprentede sig dog mest i min bevidsthed. Det var en bombemaskine, som tilsyneladende var ubeskadiget, og som dalede ned langsomt drejende om en lodret akse".⁽⁶⁸⁾

Den 9. juli 1943 blev det meddelt, at hjulet fra en flyvemaskine var drevet i land ved Nordenbro Vesteregn. Aksel og styrestænger sad stadig intakt. Hjulet blev taget i forvaring hos forpagter Carlin Rasmussen (Vestervej 43), men allerede samme aften blev det hentet af den tyske værnemagt. Det antages, at hjulet stammer fra Nordenbro-flyet (Halifax DT 520, nedstyrtet den 2. oktober 1942).⁽⁶⁹⁾

Den 19. juli 1943 blev der indrapporteret fund af store mængder af papir- eller staniolstrimler langs kysten i den sydlige del af Langeland. De fundne strimler blev indsamlet og udleveret til den tyske værnemagt. Allerede den 3. august blev der atter fundet store mængder, denne gang ved Fårevejle.⁽⁷⁰⁾

Dette fænomen havde det engelske kodenavn "window" og var et virksomt våben mod den tyske radarvarsling. Når staniolstrimlerne blev udkastet i stort antal fra fly, reflekterede de radarstrålerne og kunne for tyskerne forveksles med et stort antal fly. Resten af krigen var dette til stor gene for det tyske luftforsvar.

Den 30. juli 1943 indrapporteredes det, at der var fundet 2 net med i alt 7 brandflasker i en kornmark tilhørende skovfoged Niels Nielsen, Hov (Hovvej 59).⁽⁷¹⁾

Flaskerne blev anbragt nedsænket under vand til den følgende dag, hvor de blev uskadeliggjort af repræsentanter for Det Sømilitære Distrikt. Langelands Avis bragte i samme forbindelse en generel advarsel og instruks om, at man i påkommende tilfælde ikke måtte røre dem, men straks skulle tilkalde politiet.⁽⁷²⁾

Taktikken bag nedkastningen af sådanne brandflasker var, at man under flyvning til og fra målområdet i Tyskland nedkastede disse brandflasker i den hensigt at antænde flest mulige skovbrande, således at det tyske brandvæsen fik endnu mere at se til udover de bomberamte områder. Om det var led i et bestemt mønster vides ikke, men på Langeland blev brandflaskerne kun fundet i sommerhalvåret.

Den 23. august 1943 meddeltes det, at vragsfisker Jens Olsen fra Aalbæk havde indbragt dele fra en flyvemaskine til havnen i Spodsbjerg. Da der mellem det indbragte bl.a. fandtes maskingeværer med en del tilhørende ammunition samt nogle bomber, - sandsynligvis lysbomber, blev havnen afspærret og Det Sømilitære Distrikt underrettet. Vragfiskeren kunne oplyse, at der var tale om en firemotorers bombemaskine, som var beliggende ved Langø ved Lolland. Han havde fundet 3 maskingeværer med ammunition og 1 lysbombe. Maskinens motorer var på et tidligere tidspunkt blevet bjærget på tysk foranledning.⁽⁷³⁾

Natten mellem den 23. og 24. august 1943 gennemførtes et luftangreb på Berlin. En af maskinerne, Lancaster EE 180 fra 100. Squadron styrtede i Østersøen syd for Langeland. Flyet blev nedskudt af en tysk natjager af typen Me 110 fra 5./NJG 3 (basen i Schleswig), ført af Hauptmann Szametat.⁽⁷⁴⁾

Besætningen bestod af følgende:

Pilot Officer Thomas Collins, pilot, RAF.

Sergent Norman Pendlebury, flymekaniker, RAF, 21 år.

Flyversergent Douglas John Bigham, navigatør, RAF, 25 år.
Pilot Officer Joseph Arthur Webb, bombeskytte, RAF, 26 år.
Sergent Woodward Russell Acland, telegrafist, RAF, 35 år, gift.
Sergent James Herbert Brown, topskytte, RCAF, 29 år.
Flyversergent Samuel John McEllenborough, agterskytte, RAF,
22 år.

Hele besætningen gik tabt. 1 blev begravet i Magleby, 4 blev begravet i Kiel og 2 besætningsmedlemmer er aldrig fundet.

Liget af sergent Norman Pendlebury drev i land ved Ristinge klint den 23. september 1943, og begravelsen fandt sted i Magleby den 26. september. Norman Pendlebury var 21 år og søn af Arthur og Jessie Pendlebury, Poynton, Cheshire, England.

De 4 besætningsmedlemmer, som ligger begravet i Kiel, er D.J. Bigham, J.H. Brown, S.J. McEllenborough og J.A. Webb.⁽⁷⁵⁾

Den 9. oktober 1943 gennemførtes et stort dagangreb på Danzig, Polen og den østlige del af Tyskland. Kl. ca. 5.45 passerede et opklaringsfly af typen Mosquito over Nordlangeland. Senere fulgte hovedstyrken, som passerede ved 11-tiden om formiddagen, og den bestod af 378 amerikanske bombefly.

Ved Sydlangeland/Lolland blev den amerikanske styrke indhentet af en tysk jagerstyrke bestående af flytyperne Messerschmitt Bf 109 og Focke Wulff 190.

I den amerikanske styrke indgik Boeing B-17 nr. 4229868 fra 508 Squadron, 351. Bomber Group. Maskinen var på mission til Arado-flyfabrikken i Anklam i Pommern. Syd for Lange-land blev det amerikanske fly skudt i brand af en tysk Messerschmitt Bf 109, og de andre besætninger i formationen kunne tælle 6 udfoldede faldskærme bag flyet, inden det eksploderede i luften.

Besætningen bestod af 10 mand:

- 1.Lt. Joseph H. Turley, pilot.
- 1.Lt. Frank E. Williams Jr., 2. pilot.
- 2.Lt. Robert W. Coe, navigatør.

2.Lt. Abraham Silverman, bombeskytte.
T/Sgt. Theodore P. Curtis, topskytte.
T/Sgt. Theodore W. Brantz, telegrafist.
S/Sgt. Raymond A. Hammond, venstre sideskytte.
S/Sgt. Nelson O. Harmon, højre sideskytte.
Sgt. Alvin L. Jeanes, bugskytte.
S/Sgt. William E. Trask, agterskytte.

De to overlevende, 2. pilot Williams og topskytte Curtis blev samlet op af tyske skibe i området, hvorimod resten af besætningen omkom.

Liget af A. Silverman drev den 10. oktober 1943 ind på kysten ved "Bukkemose" i Fodslette sogn, og begravelsen fandt sted i Magleby en 13. oktober 1943.⁽⁷⁶⁾

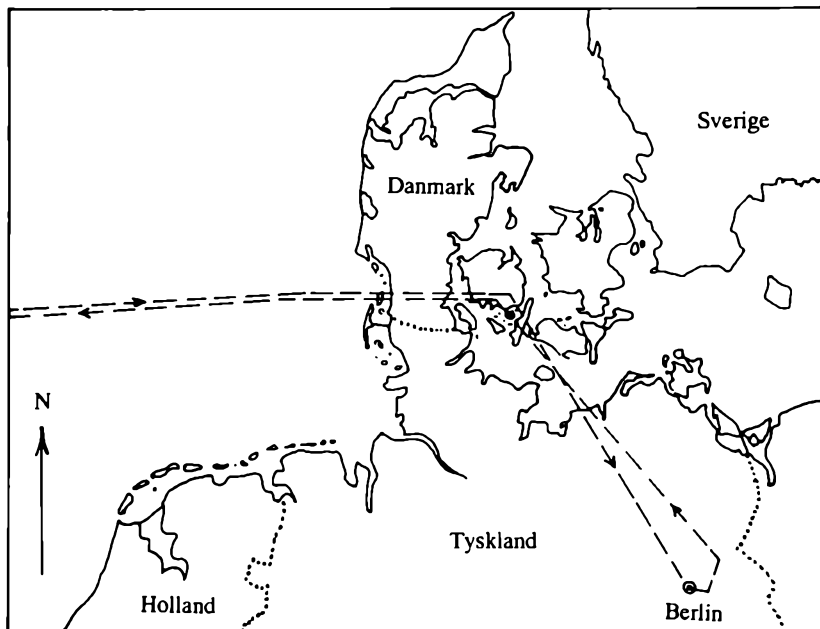
Et andet besætningsmedlem er begravet i Tyskland, hvori-
mod de øvrige aldrig er fundet.

Den 14. november 1943 blev det indrapporteret, at der på kysten vest for Magleby kirke, 1 km nord for Stenbækgaarden var drevet en mine i land. Minen lå ude i havstokken, og der var 300 m til nærmeste beboelse. Stranden blev afspærret, og der blev givet underretning til den tyske værnemagt, som sprængte minen om formiddagen den 17. november 1943.⁽⁷⁷⁾

Allerede den 21. november 1943 drev atter en mine i land, denne gang lige ud for Restaurant "Havblik", Ristinge. Minen lå og rullede frem og tilbage i bølgeslaget, og bygningen blev derfor evakueret. Den følgende dag blev minen sprængt af en tysk sprængningskommando.⁽⁷⁸⁾

Natten mellem den 28. og 29. januar 1944 gennemførtes et større luftangreb på Berlin.

Man havde denne gang valgt en rute over det sydlige Danmark, og styrken bestod af 241 Halifax bombemaskiner, 432 Lancaster bombemaskiner samt 10 Mosquito bombemaskiner, i alt 683 maskiner.

For at forvirre fjenden gennemførtes tidligere på aftenen en minelægningsoperation i Kieler bugt. For at lokke så mange tyske jagere på vingerne som muligt, iværksatte man et helt festfyrværkeri m. lysbomber for at give indtryk af, at det var en virkelig stor operation. Formålet var at bortlede opmærksomheden fra angrebet på Berlin. I minelægningsoperationen deltog 63 Stirling og 4 Halifax bombefly. Samme nat gennemførtes jagerangreb på tyske jagerbaser i Holland og ved Hannover. På hovedruten til Berlin var der spredt skydække, men iøvrigt god sigt.

Formationen blev observeret første gang kl. 01.10 nordvest for Texel, og allerede vest for Rømø og Sild iværksattes de første natjagerangreb. Herfra og indtil Berlin (hvortil hovedstyrken ankom kl. 3.10) formodes 12 maskiner at være gået tabt, og af disse styrtede formentlig 7 ned i dansk område.⁽⁷⁹⁾

I denne styrke indgik Halifax HX 294 m. kendingsbogstaver HD-A fra 466. Squadron, fra basen Leconfield i Yorkshire.

Besætningen bestod af følgende:

Pilot, squadron leader Alan Owen McCormack, Australien.

Navigatør, pilot officer Jack Wilfred Tylor, Australien.

Bombeskytte, flyversergent Geoffrey Walker, Australien.

Telegrafist, flyversergent Jack Clark, Australien.

Mekaniker, sergent R. Collings, England.

Agterskytte, flyversergent Ross A. Whitfield, Australien.

Topskytte, flyversergent Sydney L. Smith, Australien.

Maskinen fulgte bomberstrømmen mod Berlin og undgik det jagerangreb, som blev sat ind nord for Berlin. Stifinderflyene fik sat en god afmærkning af målområdet med lysbomber, og de fly, som derefter ankom, fik kastet deres bombelast, bøjede af øst om byen og fløj nordpå. I området øst for Berlin gik adskillige fly tabt, medens hovedstyrken begyndte den farefulde hjemtur.

I Berlinområdet fik Halifax HX 294 kastet den medbragte bombelast, men til alt held undgik maskinen at blive ramt af flak, men på et tidspunkt blev de forfulgt af en tysk natjager. Ved at foretage nogle kraftige undvigemanøvrer lykkedes det at ryste den forfølgende jager af. Efter at have kastet bombelasten fløj de i en bue øst om Berlin og påbegyndte hjemturen, der stort set fulgte samme rute som udturen - over det sydlige Danmark.⁽⁸⁰⁾

Da de sydfra nærmede sig det punkt over Sydfyn, hvor de skulle ændre kurs mod vest, skulle der kobles over på andre brændstoftanke, men da blev man klar over, at disse tanke var tomme, - formentlig som følge af beskydning fra flak i Berlinområdet. Piloten, McCormack, indså nu, at de ikke havde tilstrækkelig brændstofbeholdning til at nå tilbage til England. Han besluttede derfor at vende om og om muligt at nå det neutrale Sverige. Der gik dog kun ganske kort tid inden det blev klart, at dette ikke ville være muligt, og det blev derfor besluttet at lade besætningen springe ud med faldskærm.

Den aften var det klart i vejret med vind fra vest, men hen på morgenen blev det mere overskyet, og vinden drejede lidt sydligere og aftog.⁽⁸¹⁾

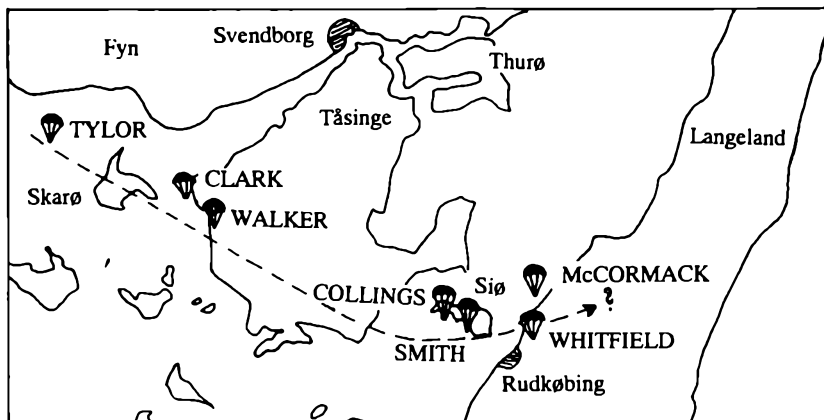
*Besætningen på Halifax HX 294. Personerne er fra venstre: 1: Squadron Leader og pilot Alan Owen McCormack, Australien; 2: flymekaniker R. Collings, England; 3: navigatør Jack Wilfred Tylor, Australien; 4: bombeskytte Geoffrey Walker, Australien; 5: telegrafist Jack Clark, Australien; 6: topskytte Sydney L. Smith, Australien; 7: agterskytte Ross A. Whitfield, Australien.
Foto udlånt af Betty Beck, Australien.*

Den første, der blev beordret til at springe ud, var navigatør Jack W. Tylor, som desværre landede i vandet syd for Fyn, og da det var i januar, havde han ikke chancer for at overleve.

Ved efterfølgende afhøringer af de øvrige besætningsmedlemmer fremgik det samstemmende, at han var den første, der sprang ud, men eftersøgninger i området gav intet resultat.

Først flere måneder senere, da en ung mand var ude at røgte ruser i Nakkebølle fjord mellem Fåborg og Svendborg den 16. april 1944, dukkede liget op, og samme dag blev det bragt ind til kysten, hvorfra det blev transporteret op til kapellet ved Aastrup kirke. Den følgende dag blev liget lagt i kiste og ført

til Fåborg, og begravelsen fandt sted den 18. april på Fåborg Ny Assistens kirkegård ved siden af 5 medlemmer af en 7-mands besætning fra en Lancaster, som styrtede ned i Fåborgs nordlige udkant 15. februar 1944.

På 20-årsdagen den 15. februar 1964 blev der afholdt en stor mindehøjtidelighed med deltagelse af bystyret, Flyvevåbnet, repræsentanter fra den britiske ambassade, den australske konsul, Hjemmeværnet m.fl.⁽⁸²⁾

Det er lykkedes at opspore navigatør Jack Tylors søster, Betty Beck, som i dag bor i Perth i Vestaustralien. Betty Beck har i efteråret 1993 besøgt Danmark sammen med Hilda Clark (enke efter telegrafist Jack Clark).

Jack Wilfred Tylor var født 24. oktober 1920 og var søn af Horace W. Tylor og hustru Ethel Rose Tylor, Katanning, Vestaustralien. Han havde desuden to nulevende søstre, Betty og Pauline.

Jack meldte sig som frivillig til flyvevåbnet i september 1940, så snart han havde minimumsalderen. Efter en kort grunduddannelse blev han stationeret i Kota Bharu på Malakkahalvøen nord for Singapore og befandt sig her ved japanernes angreb på Pearl Harbour. Da japanerne rykkede frem gennem Sydøstasien, lykkedes det Jack at gå under jorden og undgå japansk fangenskab, og det lykkedes ham at

slippe sydpå via de indonesiske øer, og i over et halvt år anede forældrene ikke, om han var i live, eller hvor han befandt sig. Efter en kort tid hjemme påbegyndte han et uddannelsesforløb for at kunne indgå som besætningsmedlem i bombefly, og i april 1943 blev han overflyttet til England, og han blev i juli 1943 forfremmet til flyversergent og den 20. oktober 1943 til pilot officer med funktion som navigatør.

*Navigator Jack Wilfred Tylor,
Australien; ligger begravet i
Fåborg.
Foto udlånt af Betty Beck,
Australien.*

Den 25. september 1943 blev han overflyttet til operativ tjeneste i 466. Squadron.

Desværre er Betty Beck ikke i besiddelse af broderens logbog, så det vides ikke, hvilke øvrige missioner han har deltaget i. Efter at være meldt savnet og siden erklæret død, er han dekoreret med følgende æresbevisninger: 1939-45 Star, Aircrew Europe Star, Pacific Star, Defence Medal, War Medal 1939-45, Australia Service Medal.⁽⁸³⁾

Efter befrielsen fandt man blandt tyskernes efterladenskaber et armbåndsur med Tylors indgraverede navn. Uret blev sendt tilbage til forældrene, og Jacks fader, Horace Tylor,

kunne i 1964 berette, at han stadig havde uret, og at det gik perfekt!

Den næste, som forlod flyet, var telegrafist Jack Clark. Han landede på lavt vand ved vestkysten af Vornæs skov. Efter at have skjult faldskærmen, begav han sig til fods i retning mod Bregninge, men da han ikke vidste, hvor han befandt sig, gik han ind i Stougård smedie (på hjørnet af Bjernemarksvej - Vornæsvej) for at spørge om vej. Smeden, Niels Peder Jensen, havde været i USA i sine unge dage, og kunne derfor tale engelsk. Clark fik oplyst, hvor han befandt sig, og smeden tilrådede ham stærkt at holde sig skjult om dagen og kun bevæge sig om natten. Flyveren gik videre mod Bregninge, og smeden så ikke mere til ham. Denne episode har efter al sandsynlighed fundet sted lørdag den 29. januar 1944.⁽⁸⁴⁾

Jack Clark er iflg. øjenvidner gået op forbi Bregninge kirke og ind i granskoven nord for kirken, og gemte sig der i ca. et døgn. Det er sandsynligt, at han i dette tidsrum har undersøgt mulighederne for at slippe til Fyn, men har måttet opgive. Efterhånden var han blevet så forkommen af kulde, at det ikke mere var til at udholde, så om søndagen d. 31. januar bankede han på ved frugtavlser Holger Larsen i Eskær.

Fra Australien er der fremkommet kopi af et maskinskrevet brev på engelsk, som i oversættelse lyder omtrent således:

"Til Flyversergent T.J. Clarks familie, Yorkshire, England. Hermed bekræftes, at Mr. Clark og hans kammerater sprang ud fra deres maskine på tilbagevejen fra Tyskland den 29. januar kl. 5.30 om morgenen og landede på øen Taasinge.

Mr. Clark nåede vores hus søndag aften (den 30. januar) og var noget forkommen men på ingen måde tilskadekommen. Han fik noget at spise og ønskede at sende en meddelelse hjem, men blev anholdt, før han nåede at blive færdig med dette. Han er nu tysk krigsfange men ellers rask. Håber at dette vil nå hans familie.

Den 31. januar 1944

Holger Larsen"

At brevet fra Holger Larsen er adresseret til Yorkshire i England, når Clark var fra Australien, må hænge sammen med at deres base, Leconfield, lå i Yorkshire. Det er derimod mere gådefuldt ad hvilke kanaler et brev fra Tåsinge når til England i 1944, for det anføres, at brevet var forsynet med 5 danske frimærker!⁽⁸⁵⁾

Clark blev afhentet samme aften og overgivet til den tyske værnemagt i Svendborg, hvorfra han kom i tysk krigsfangelejr sammen med nogle af de øvrige besætningsmedlemmer.

Jack Clarks enke, Hilda Clark, har fortalt, at hendes mand gennem hele deres ægteskab aldrig ville tale om sine oplevelser i Danmark og det efterfølgende ophold i tyske fangelejre. Oplevelserne satte et stærkt præg på resten af hans liv. Da han kom tilbage til Australien og de kort efter skulle giftes, var det meningen, at han skulle bære sin flyveruniform. Han var imidlertid ikke helt tilfreds med uniformsjakken, så derfor lånte han Jack Tylors jakke, som var syet hos en god skrædder i London.⁽⁸⁶⁾

Brudbillede af Jack Clark og Hilda Clark.

Ved denne lejlighed havde brudgommen lånt navigatør Jack Tylors uniformsjakke.

Foto udlånt af Hilda Clark, Australien.

Hvis vi vender tilbage til den 29. januar 1944, så var den næste, som sprang ud med faldskærm, bombeskytte Geoff Walker.

Han landede på den lille mark nordvest for Vejlegaard ved Vornæs Vejle.

Det er i efteråret 1992 lykkedes at opnå kontakt med bombeskytte Geoff Walker, Australien, og han har nedskrevet det, han kan huske om begivenheden. Han sprang ud med faldskærm og landede på en mark, men da det var fuldstændig mørkt, kunne han ikke orientere sig, så han måtte vente, til det var ved at blive lyst.

Han var landet på en mindre mark tæt ved vandet, og til den modsatte side kunne han se en vej og et stykke længere oppe en gård. Han pakkede faldskærmen sammen og skjulte den i et levende hegn, så den ikke var synlig, og derpå begav han sig op til vejen (Søren Lolks Vej) og gik sydpå hen mod Vejlegaard.

Lige før gården traf han på to medhjælpere, som han ville have til at fortælle, hvor han befandt sig, men de kunne ikke engelsk, i stedet bragte de ham derpå hen til en, som kunne formentlig gårdens ejer. Denne turde ikke skjule flyveren og ringede derfor til det danske politi. I ventetiden kom Walker med ind på gården og fik en snaps og derpå et solidt morgenmåltid bestående af bacon og æg. Han lånte endvidere nål og tråd for at sy sine destinktioner på uniformen igen. Dem havde han ellers flået af uniformen efter landingen for ikke at blive for let genkendt. Da politiet ankom, blev han taget med i bilen til politistationen i Svendborg, hvor han blev hentet af den tyske værnemagt, og snart genså han resten af besætningsmedlemmerne bortset fra Jack Tylor og Alan McCormack.

De blev derpå transporteret med tog til krigsfangelejren "Dulag Luft" ved Frankfurt am Main i Tyskland. Da flere af hans kammerater fra samme Squadron dukkede op, verserede der en tid den teori, at de havde været udsat for sabotage udført af jordpersonellet i England - hvilket skulle være årsagen til de tomme brændstoftanke, men Walker hældede ikke selv

til denne teori. Problemet kunne jo også skyldes jagerbeskydning eller fejl på grund af overisning.

Walker slap velholdent gennem krigsfangenskabet og rejste tilbage til Australien, hvor han forlod luftvåbnet i 1947 som Warrant Officer. Desværre har han mistet sin logbog og sine fotos fra krigen.

Som sin fader og broder var han uddannet som lærer, og genoptog dette arbejde efter hjemkomsten. I 1949 forlod han lærergerningen og fik en administrativ stilling indenfor det sociale pensionsvæsen, hvorfra han blev pensioneret i 1976. Han er gift, har to børn, og er nu bosat i en forstad til Melbourne.⁽⁸⁷⁾

Efterfølgende er det lykkedes at finde frem til, hvem der fandt Walkers faldskærm. 2 døtre på en nabogård fandt faldskærmen skjult i udkanten af en lille lund noget sydligere end landingsstedet. Efter at have skjult faldskærmen nogle dage (indtil faren var drevet over) blev den fundet frem og syet til undertøj for de to store piger.⁽⁸⁸⁾

De to følgende besætningsmedlemmer, mekaniker R. Collings og topskytte Sydney L. Smith landede ved Siø.

Det er efterfølgende lykkedes at få kontakt med Sydney L. Smith, som i november 1992 skrev en beretning om, hvad han kan huske om begivenhederne.

Sidney L. Smith fortæller:

"Vores besætning havde været på bombetogt til Berlin, og på hjemvejen blev vi forfulgt af en tysk jager, men det lykkedes os at ryste ham af. Som du måske ved, er der på flyet en nød-tank med reservebrændstof, men da flymekanikeren ville koble over på den, opdagede han, at der ingen brændstof var i den, og vi havde kun brændstof til 5 minutters flyvetid på de tanke, som var i brug, og det blev derfor besluttet, at vi skulle springe ud med faldskærm. Da vi ikke var helt sikre på, hvor vi var, tænkte vi, at vi måske kunne nå til Sverige. Vores faldskærme havde aldrig været i brug, og vi var spændt på om de nu også ville folde sig ud, men vi var enige om det. Klokkeren var ca. 5 om morgenen, og Jack Tylor sprang først - så vidt jeg

ved, blev han aldrig fundet. Jack Clark sprang som den næste fulgt af Geoff Walker, Ross Collings, jeg selv, Ross Whitfield og derpå Alan McCormack. Jeg landede i vandet i nogen afstand fra Siø (og kom ud af selerne på faldskærmen, som derpå drev væk på vandoverfladen). Jeg så et lysskær og svømmede i den retning, men opdagede så, at jeg kunne bunde og vadede i land, hvor der var en smal sandstrib. Jeg fulgte en bugtet markvej i retning af lyset, men jeg kom ved siden af vejen og faldt i nogle huller, og det kan godt have været møddingen? - det kan jeg ikke huske.

Jeg gik efter lyset i stalden og forskrækkede en mand, som var ved at malke en ko. Han kunne ikke forstå engelsk og jeg kunne ikke tale dansk, så vi prøvede med håndbevægelser, og han tog mig med ind i huset til et dejligt varmt køkken, hvor der befandt sig to høje kvinder. De hjalp mig af med mit våde tøj og hængte det til tørre foran komfuret, og førte mig derpå ind i et soveværelse, hvori der var en dobbeltseng, som de fik mig puttet i (forresten havde jeg aldrig set en fjerdyne før). Gårdejeren og jeg forsøgte at gøre os forståelige for hinanden ved fingersprog, og jeg fik ham forklaret, at vi var syv flyvere, som var sprunget ud med faldskærm, og han forsvandt straks for at tage ud og lede efter de øvrige, og han fandt Ross Collings, som lå og flød i vandet, fordi han ikke kunne svømme. Han var meget kold og blev puttet ned i sengen ved siden af mig. Gårdejeren kom ind og fik ved hjælp af fingersprog gjort forståeligt, at han ville være nødt til at meddele tyskerne, at vi var i hans hus, for hvis ikke han gjorde det, ville han få alvorlige problemer, idet tyskerne var på den store ø lige tæt ved, og han vidste, at tyskerne ville lede efter os alle steder. Jeg gav ham derpå vores "flugtpenge".

Vi sov begge, da vi brutalt blev vækket af to tyske soldater, som pegede på os med deres våben og kommanderede: "Ouch - Ouch" i stedet for "Out - Out" (= ud - ud), og de gav os de våde uniformer tilbage.

Vi kom nu ind i køkkenet og fik et pragtfuldt morgenmåltid med bacon og æg. Så tog tyskerne os med ned til en bro og fik os ned i en lille båd, som bragte os over til en større ø. På

kajen stod der en masse mennesker, og de hujede og råbte ad tyskerne, og et øjeblik troede jeg, at vi måske kunne slippe fri, men tyskerne truede med deres rifler og førte os op til en slags arrest, hvor vi blev kropsvisiteret meget, meget grundigt. På dette tidspunkt dukkede Ross Whitfield op, og senere Jeff Walker. Vi var selvfølgelig meget glade for at se dem. 4 af os kom nu med færgen og videre med bil til Odense, og det varede omkring 4 timer. Så kom vi med toget sammen med tyske vagter gennem Danmark og til Tyskland, hvor vi ankom til en gennemgangslejr "Dulag Luft" i nærheden af Frankfurt am Main, hvor vi mødte "Macco" og Johnny Black, hvorved vi udgjorde 6, men det så ud til, at Johnny (skal være: Jack) Tylor sandsynligvis var druknet.

I denne lejr fik vi udleveret det nødvendigeste tøj og en amerikansk forplejningspakke, og efter 5 dage blev vi anbragt i jernbanekreaturvogne - med 50 i hver og transporteret til Heydekrug til lejren "Stalag Luft VI", hvor vi ankom den 12. februar 1944 og blev anbragt hos amerikanerne i lejr E, men efter nogen tid blev vi overflyttet til den britiske Lejr A. Dette var en velorganiseret lejr, selv om vi var op til 60 i hvert rum.

"Dockie Deans", en britisk leder af officererne havde kommandoen, og dette skulle blive vores bedste lejr med organiseret forplejning fra et lejrkøkken. Rationerne, som leveredes af tyskerne, bestod af 1/7 brød, 4 papirtynde skiver pr. dag, samt supplerende meget små mængder fødevarer. Nogle af fødevarerne fra køkkenet stammede fra Røde Kors forplejningspakkerne og blev serveret til frokost. Vi overlevede, men tabte i vægt. Den mad, som blev leveret fra køkkenet, var for det meste "byg- og rosinsjask" og lignende.

Vi opholdt os her i ca. 5-6 måneder, men den 14. juli 1944 blev vi forflyttet fra Stalag Luft VI. Jeg tror vi skulle flyttes, fordi russerne rykkede frem mod os. På det tidspunkt havde jeg samlet flere Røde Kors pakker og mange cigaretter (forøvrigt blev cigaretter brugt som "gangbar mønt" i lejren, og man kunne købe for dem, som om det var rede penge). Jeg havde været omhyggelig med at opspare et lille lager i tilfælde af at der kunne komme en periode med smalhans, hvor vi

ikke kunne regne med mad fra tyskerne. Vi gik til fods i 1 1/4 time til Heydekrug station (5 km), og selvfølgelig gik nogle fødevarer tabt undervejs. Da vi ankom, blev vi lukket ind i jernbanekreaturvogne med 25 i hver, og turen tog 34 timer, og vi kom gennem smukke landskaber i Polen og passerede floden Vistula og ankom til Thorn kaldet "Fort Thorn". Vi blev anbragt i en ny lejr ved navn "M-Stamlejr 357" den 15. juli 1944, og dette var en blandet lejr for allierede krigsfanger, og vi var nu under bevogtning af enheder af hæren i stedet for Luftwaffe.

Denne lejr rummede ca. 3000 briter og også australiere, som var blevet taget til fange på Kreta. Der var en russisk afdeling og en italiensk, men disse var arbejdslejre. Vi skulle ikke arbejde for tyskerne, for i henhold til Genevekonventionen måtte de ikke sætte os til at arbejde.

Den 9. august 1944 blev der givet ordre til at evakuere lejren, og igen måtte vi ud på en 8 km gåtur med fuld oppakning til stationen, hvor vi afgik til Fallingbostel ved Hannover, hvor vi blev i nogen tid, men så kommanderede tyskerne os til at marchere afsted om natten og gå i skjul om dagen i skovene, og vi krydsede Elben. Undervejs bar vi vores kapper fra luftvåbnet, men vore egne fly, som overfløj området, troede at vi var tyske soldater, og beskød os og dræbte 67 krigsfanger før de opdagede, at det var en fejltagelse. Derpå vendte vi det hvide foer udad på kapperne, for tyskerne havde ikke hvidt foer i deres kapper. Til sidst blev vi indkvarteret på et stats-ejet landbrug i nogle uger; på dette tidspunkt var det så godt som slut med forplejning, men på det tidspunkt brød de allierede gennem tyskernes forsvarslinier og ankom til vores stats-ejede landbrug, og vi opdagede, at det tyske vagtmandskab var flygtet bortset fra en enkelt officer. Af ham købte jeg for 50 cigaretter en pragtfuld pistol, som kunne affyre 12 projektiler uden at lade. Royal Air Force nedkastede fødevarepakker til os, og vi kunne bevæge os frit omkring, og på vejene var der uendelige rækker af tyske køretøjer i vejsiden.

Vi gik ind på nogle tyske gårde og byttede os til friske æg for cigaretter, og konerne var glade for at kunne handle med os.

Et lille stykke nede ad vejen var der et amerikansk depot med tyske biler, bl.a. Mercedes Benz og Opel, og vi fik lov at låne en Mercedes og så på vores tur mange tusinde tyskere vandrede på vejene efter overgivelsen.

Vi blev derpå bragt til en lejr (vistnok Røde Kors), hvor vi skulle fedes op så meget vi kunne spise, men desværre kunne jeg ikke spise meget - maven var skrumpet, og jeg vejede kun 45 kg. Nogen tid efter blev vi fløjet til Nordengland - muligvis Scotland, hvor vi fik nyt tøj og derpå tog vi nattoget til Brighton i England, hvorfra jeg rejste hjem til Australien".

På et tidligt tidspunkt efter tilfangetagelsen blev Sidney L. Smith taget med ind til en tysk officer, som talte perfekt engelsk. Officeren ville afhøre ham om funktionen af nogle maskindele, som var udtaget af flyvrag af engelske bombemaskiner, men Smith ville kun opgive rang, navn og nummer. Sidney L. Smith vidste godt, at der var tale om en radar, men han lod sig ikke mærke med sit kendskab til den.

Om sig selv fortæller Sidney L. Smith, at han er født den 7. november 1915 i Queensland, og at han i sin opvækst dyrkede meget sport. Efter endt skoleuddannelse gik han på Tecnicol College for at lære kvalitetsbedømmelse af uld. Han meldte sig derpå til luftvåbnet, og efter krigen tog han som nævnt atter til Australien.⁽⁸⁹⁾

Ud fra hans oplysninger er der grund til at antage, at han er landet på lavt vand ved øens sydligste spids (hvor der nu står vindmøller). Området var på det tidspunkt ikke inddæmmet.

Ifølge Statens Civile Luftværn ankom den første flyver (Sidney L. Smith) til Siøgaard kl. ca. 6.30. Efter at det var oplyst, at besætningen bestod af 7, som alle var sprunget ud med faldskærm, blev der udsendt to både for at lede efter de øvrige, men denne eftersøgning gav intet resultat. Ved 11.30-tiden dukkede imidlertid den anden flyver op på Siøgaard, hvilket også fremgår af Sidney L. Smiths beretning.

Da tyskerne ankom til Siøgaard kom det til en episode med ejeren, Peter Hansen Petersen. Datteren på Siøgaard, Ellen Petersen, har om episoden fortalt, at tyskerne straks efter ankomsten ville have de to flyvere med sig, hvorimod P.H.

Petersen var af en anden opfattelse. De var ved at stille an med morgenmad til flyverne, og han mente derfor, at de skulle have lov at spise, inden de blev ført bort. Ordvekslingen med tyskerne endte i alt fald med, at P.H. Petersen blev så fortørnet, at han slog i bordet og sagde noget i retning af:

"Jeg ved godt, at nede i Tyskland er det Hitler, der bestemmer, - men her på Siø er det altså mig!"

Derpå måtte tyskerne modstræbende lade de to flyvere få deres morgenmåltid. I øvrigt blev både flyverne og tyskerne bænket på samme bænk, men man kunne godt se på flyverne, at de var trykkede af situationen.⁽⁹⁰⁾

Tyskerne og de to fanger gik derpå ned til den rekvirerede motorbåd "Maagen", og de sejlede så til Rudkøbing. Ved halvfiretiden samme dag blev flyverne ført til Svendborg under tysk bevogtning.

Agterskytte Ross A. Whitfield sprang som den næstsidste ud af maskinen og landede på en mark i den nordlige udkant af Rudkøbing, hvor i dag Ringvejen munder ud i Brovejen. Da han var landet, forsøgte han at orientere sig i mørket, og efter nogen tid fik han øje på et svagt lysskær fra et hus. Han havde imidlertid lidt vanskeligt ved at orientere sig i mørket og havnede derfor i hønsegården, som hørte til huset (Nørrebro 207). I huset boede overpostbud Rudolf Navne. Han var netop stået op og skulle til at gå på arbejde. Han blev lidt forundret over larmen fra hønsegården, men et øjeblik efter blev han klar over årsagen: en mørk skikkelse i flyveruniform. Rudolf Navne kunne ikke tale engelsk, men fik så den ide at få fat i naboens to store drenge, Knud og Erik Rasmussen. Det lykkedes at få fat i dem, men alt postyret havde bevirket, at en del mennesker efterhånden vidste besked med, hvad der gik for sig. Ingen havde umiddelbart et godt bud på, hvorledes man skulle få en mand i flyveruniform, og som ikke talte et ord dansk, væk fra øen, for slet ikke at tale om, hvordan man skulle få ham til Sverige! Ross Whitfield kunne godt fornemme, at han var blevet lidt af en varm kartoffel for værtsfolkene. I løbet af kort tid vidste en masse mennesker besked om hans ekssi-

stens, og samtidig forlød det, at der var landet flyvere på Siø, så det kunne nu forventes, at tyskerne var blevet særlig agtpågivende. Whitfields værter følte sig derfor tvunget til at tilkalde det danske politi, og ved halvfjereden om eftermiddagen blev han og de to fra Siø ført til Svendborg af den tyske værnemagt og blev der forenet med de to besætningsmedlemmer, som landede på Tåsinge.⁽⁹¹⁾

Huset Nørrebro 207, hvor agterskytte Ross A. Whitfield søgte ind til ejeren, overpostbud Rudolf Navne. Foto udlånt af Arne Navne.

En af de daværende naboer, Erik Rasmussen kunne oplyse, at han af Whitfield fik et kort over Frankrig, trykt på tyndt silke, - formentlig for at kunne orientere sig ved en eventuel flugt gennem besat område. Endvidere havde Whitfield udleveret sin hjemadresse i Australien, og da han var sluppet uskadt hjem efter ophold i tysk krigsfangenskab, havde de korresponderet sammen i nogle få år, men så var det efterhånden ebbet ud.⁽⁹²⁾

På dette spinkle spinkle grundlag er det lykkedes at opspore Ross A. Whitfield, som nu lever sin pensionisttilværelse i Sydaustralien.

Om sin baggrund fortalte han, at han havde meldt sig til tjeneste i efteråret 1942, og i oktober ankom han med skib til England ("Ruahine" fra New Zealand Shipping Co.), og de medbragte samtidig en last lammekød fra New Zealand til England. Han blev uddannet til at gøre tjeneste på bombefly, og efter endt uddannelse skulle han gøre aktiv tjeneste i RAF 35. Squadron, men han faldt ikke rigtig til, da han var den eneste australier. Efter ca. 9 mdr. i denne enhed søgte han derfor om at blive forflyttet til en australsk enhed, og kom derfor til 466. Squadron, som ligeledes fløj Halifax-maskiner. Han havde kun været i denne enhed i godt en måned, inden de skulle på det skæbnesvangre togt til Berlin den 28/29 januar 1944.⁽⁹³⁾

Om årsagen til de tomme brændstoftanke på hjemvejen fra togtet til Berlin, er Ross Whitfield af den opfattelse, at det skyldtes sabotage fra jordpersonellet i England. Hans teori er, at en eller anden har surret en rørstump på stutsen til benzinpåfyldningen, hvorved flyet mistede brændstof under flyvningen, men de øvrige besætningsmedlemmer deler ikke denne opfattelse. Teorien blev dog ivrigt drøftet blandt de tilfangede flyvere under opholdet i fangelejrene.

Som nævnt forlod piloten, McCormack, som den sidste maskinen, og han landede i vandet, formentlig nogle få hundrede meter nord for Langelandsbroens nuværende placering.

Om selve nattens begivenheder beretter McCormack: "Den 28/29 januar 1944 gennemførtes et luftangreb på Berlin, i hvilket jeg deltog, og angrebet gennemførtes iflg. arkivernes oplysninger af 677 fly: 432 Lancasters, 241 Halifax og 4 Mosquitos. Afgangstidspunktet blev fremrykket, og jeg mener, at vi afgik lidt over midnat og fulgte ruten som vist på kortet.

Det var min opfattelse, at vi over Berlin var blevet ramt i maskinens bug, mens bombelemmene var åbne, og senere formodede jeg, at en brændstoffledning var blevet beskadiget.

Under hjemturen passerede vi den tyske kyst og nærmede

os det punkt, hvor vi skulle ændre kurs, da den ene motor satte ud og nummer to begyndte at opføre sig på samme måde. Der var stærk modvind fra Nordøen, så jeg besluttede at vende og forsøge at nå Sverige på to motorer. Jeg havde netop fået vendt, da yderligere en motor svigtede, så jeg besluttede at lade besætningen springe ud med faldskærm, mens jeg endnu havde maskinen under kontrol ved hjælp af en motor, og flyverutens omtrentlige forløb kan rekonstrueres ud fra besætningsmedlemmernes landingssteder.

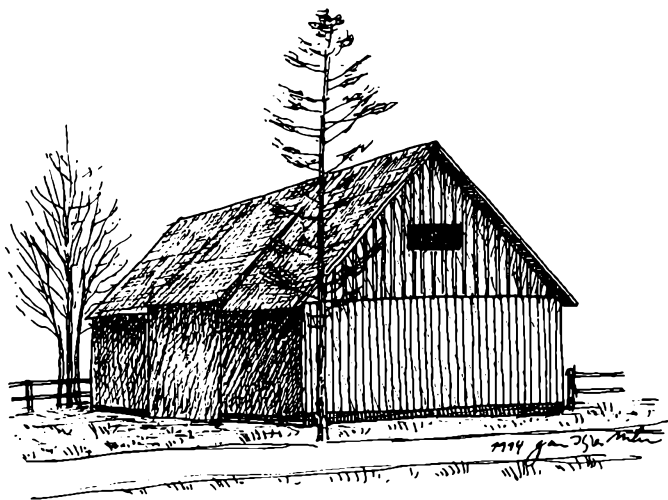
Det har været ved femtiden om morgenen, at vi sprang ud med faldskærm, og i lighed med nogle af de andre landede også jeg i vandet. Jeg kom fri af faldskærmen og pustede min Mae West (svømmevest) op og trådte vande, da mine fødder ikke kunne nå bunden. Faldskærmen drev væk fra mig, og da den var det eneste jeg kunne lokalisere i mørket, fulgte jeg dens retning. Vinden blæste i en ret linie, og den strammede faldskærmens liner ud, og til sidst trak den af sted med mig. Efter nogle få minutter fik jeg med fødderne kontakt med havbunden, og jeg kunne vade i land. Jeg trak faldskærmen ind, pakkede den godt sammen og begravede den i sandet.

Derpå åbnede jeg min flugtpakke og tog en Horlicks mælke-tablet og løb i luntetrav hen ad stranden, så godt jeg nu kunne orientere mig, da det gjaldt om at komme væk fra området og finde et sted at skjule mig. Jeg krydsede ingen hegn eller vej, men kom hen til et skur, som indeholdt landbrugsredskaber og en hestevogn. Skuret lå ikke så langt fra stranden. Jeg havde ikke bevæget mig ret langt.

Vi bar ikke specielle flyverdragter, men fløj i vores almindelige uniformer (som ses på billedet af besætningen), så jeg måtte løbe på stedet for at få varmen, således at kropsvarmen kunne tørre uniformen. Jeg frøs utrolig meget, men fik det ret hurtigt bedre.

Jeg rev mine destinktioner og officersstriber af uniformen og stoppede dem ind mellem brædderne i skurets vægge (det havde vi fået ordre til af vores efterretningsofficerer ved vores briefing, for hvis vi var landet i Tyskland og bar flyveruniform, kunne det let medføre umiddelbare repressalier, men

hvis man ikke bar den, kunne man slippe væk for en tid, indtil følelserne havde lagt sig noget, så man ikke påkaldte sig opmærksomhed.

"McCormacks skur".

Tegning: Gunnar Kjær Mortensen.

Min første opgave var at finde ud af, hvor jeg befandt mig. På stien uden for skuret var der et vejskilt med et uforståeligt navn. Jeg besluttede at pakke noget ud af min "flugtpakning". Jeg havde to flugtkort syet ind under skulderstropperne, to magnetiske knapper syet på uniformen, en kam med to magnetnåle skjult i den tykke del af kanten, en kniv fastgjort langs det nederste af højre ben inde under buksebenet, et sammenfoldeligt barbersæt og mit "flugt-sæt" (mælketabletter, barberblade, tændstikker, koncentreret frugt ect. samt et kondom), flugtpenge (Kroner og Reichsmark), (jeg har altid fået fortalt, at kondomet skulle bruges til at anbringe armbåndsuret i, hvis man var nødt til at svømme; men når man var i besiddelse af flugtpenge, gad jeg nok vide hvor ofte uret blev puttet deri). Jeg sprættede en søm op på mit battle dress og tog flugtkortene ud, skar en tynd strimmel af tændstikæskan og afsøgte kortet oppefra og nedad for at forsøge at

fastslå, hvor jeg var. Desværre må stedet have været for lille til at være angivet på kortet.

Jeg rev en af knapperne af min våbenfrakke og balancerede den på enden af en tændstik. Disse knapper havde en meget lille hvid prik. Når man snurrede knappen rundt og lod den falde til ro, ville prikken pege mod nord, og på den måde kunne man fastlægge nord og de øvrige retninger. Det var naturligvis lidt simpelt, men jeg fandt snart ud af, hvilken retning der var øst og fik igen orienteringen, for da jeg sprang ud i mørket fra flyvemaskinen, var der kun en retning: ned!

Da det blev lyst, stod jeg uden for skuret, og jeg troede ikke, at der var nogen i nærheden, og jeg prøvede at lægge en plan, men så kom der pludselig en stor dreng hen til mig. Det var ikke muligt for os at tale sammen, men han viste mig på kortet, hvor jeg var, men derefter forsvandt han, men kom senere tilbage med nogle sandwiches, hvilket jeg trængte til (teoretisk skulle min overlevelsesration have kunnet holde mig i live i mindst 5 døgn, suppleret med hvad jeg havde kunnet fange ved hjælp af min kniv).

Om natten tog jeg ud for at lede efter en båd. Jeg gik ad små markveje, men mine anstrengelser gav intet resultat. Jeg vendte tilbage til skuret, idet jeg havde besluttet at gå langs stranden den følgende nat. Jeg regnede med, at hvis jeg kunne få fat i en båd, kunne jeg tage fra ø til ø, indtil jeg nåede Sverige. (På det tidspunkt syntes jeg, at ideen var god, men når jeg tænker tilbage, tror jeg nok, at jeg skulle have været meget heldig for at gennemføre den).

Den næste dag dukkede drengen op igen, men til min store ærgrelse og forbavselse havde han en politibetjent med. Politibetjenten tog mig med til, hvad jeg formodede var Rudkøbing rådhus eller politistation, og jeg blev sat ind i arresten. Lige inden jeg skulle ind i cellen, var der forsamlet en hel flok mennesker, og det vakte almindelig jubel, da jeg kastede alle mine flugtpenge hen til dem, inklusive kondomet! - Så i stedet for at krydse den smukke Østersø, måtte jeg modstræbende og under tvang nyde gæstfrit ophold i "Det Tredje Rige!"

Jeg blev samme aften bragt til Svendborg og derpå til Odense

og videre til krigsfangelejren Dulag Luft ved Frankfurt am Main. Indtil da var jeg ikke blevet krops-visiteret, og jeg havde stadig min kniv, barbersæt, kam og den afrevne knap samt flugtkort. Ved visitationen før forhøret tog de mit armbåndsurs, kniv og sammenfoldelige barbersæt, men resten fandt de ikke.

Efter afhøringen blev jeg flyttet til Stalag Luft III, nordsektionen. Jeg ankom dertil et par måneder før flugten, som er kendt som "Den store flugt". Jeg sluttede mig til flugtorganisationen og overlod min kam, knap og kort til organisationen, og nogle af deltagerne tog disse ting med sig på denne flugt".⁽⁹⁴⁾

McCormack anførte, at han straks efter at være kommet i land begravede faldskærmen i sandet på strandbredden. Ca. otte dage senere blev den fundet af Ejnar Lollesgaard Rasmussen, og nogle år efter krigen blev han ejer af det skur, som McCormack skjulte sig i. Gavlen af det pågældende skur kan i dag tydeligt ses mod nord, når man ankommer til Langeland og netop har forladt brodæmningen.⁽⁹⁵⁾

Politikreds 25 Nr.	Legitimationskort for danske Statsborgere.
Navn	<u>Palle Kidmose</u>
Stilling	<u>Frissørlærling</u>
Bopæl	<u>Nørrebro 26, Rudkøbing.</u>
Født d.	<u>5/8-1928</u> , <u>Rudkøbing.</u>
Indehaverens Underskrift	<u>P. Kidmose</u>
	<u>d. 27/10 1944</u> <u>Ole Kidmose</u>
<small>©. O. S. & Co.</small>	<small>Kortet skal altid medføres.</small>

Palle Kidmoses legitimationskort.

*Udlånt af Ole Kidmose,
Frederikssund.*

Gennem et større detektivarbejde er det lykkedes at finde frem til den dreng, som fandt McCormack. Drengen hed Palle Kidmose og var født i 1928 og var således på daværende tidspunkt 15 år. Da han imidlertid døde i 1947, har han ikke selv kunnet berette om begivenheden.⁽⁹⁶⁾

Ved et af de besøg, hvor Palle Kidmose bragte en madpakke til McCormack, havde han endvidere følgeskab af sin fætter, og denne kan tydeligt huske begivenheden.⁽⁹⁷⁾

Blandt befolkningen har der i eftertiden verseret de utroligste historier om McCormacks færden inden tilfangetagelsen. Et sejlivet rygte ville vide, at han var gået ad jernbanelinien til Spodsbjerg og skulle have forsøgt at få en fisker til at sejle sig til Lolland. Et andet rygte ville vide, at han skulle have vandret helt ned til Nordenbrogaard, hvor lensgreve Kai Ahlefeldt-Laurvig på dette tidspunkt boede, men disse historier savner ethvert hold i virkeligheden.

Om sin egen baggrund har Alan O. McCormack oplyst, at han er født i Melbourne den 19. marts 1919, at hans forældre var 3. generation australiere, og at de første var indvandret fra Skotland og Irland.

McCormack fik sin skoleuddannelse i Melbourne op til datidens niveau for indtræden på universitetet, men meldte sig i stedet til luftvåbnet, hvor han gjorde tjeneste i over 20 år.

Han meldte sig i 1937 og gennemførte flyveruddannelsen og blev udnævnt til officer i juni 1938. Da krigen brød ud, gjorde han tjeneste i Darwin v. 12. Squadron. Efter i en periode at have været instruktør, blev han den 31. marts 1943 stationeret i England. Han fuldførte operativ træning i Wellingtonmaskiner, men blev senere omskolet til Halifax, og den 25. september 1943 blev han udnævnt til chef for A-gruppen i 466. Squadron, som hovedsageligt var bemanded med australiere og var stationeret i Leconfield i Yorkshire. Denne enhed havde netop skiftet fra Wellington (2 motorers) til Halifax (4 motorers), og anvendte denne flytype for første gang ved en mine-lægningsoperation ved de hollandske frisiske øer i december 1943. Hver maskine medførte 4 stk. 1000 pounds miner. McCormack er dog ikke i besiddelse af optegnelser over, hvor

mange togter han tog del i frem til den 28. januar 1944. Efter krigsfangenskabet fortsatte han i det australske luftvåben og gjorde bl.a. tjeneste i Japan, Indonesien, Malaysia og naturligvis i selve Australien, bl.a. i Forsvarskommandoen, afd. f. langtrækkende våben, atomvåbenforsøg m.v.

Squadron Leader og pilot Alan Owen McCormack, Australien. Foto udlånt af Alan O. McCormack, Australien.

Siden han afgik med pension i 1957 har han drevet en farm i Queensland, men han er stadig i besiddelse af flyvercertifikat og er jævnligt ude at flyve, og det vil han blive ved med så længe han kan bestå de regelmæssige helbredsundersøgelser.

I forbindelse med efterforskningsarbejdet med denne bog er der skabt kontakt mellem de overlevende besætningsmedlemmer, og ud fra de enkeltes beretninger har McCormack desværre måttet konstatere, at de enkelte besætningsmedlemmers første kontakt med den danske civilbefolkning skulle

vide sig at blive skæbnesvanger. Selv om begivenheden fandt sted næsten et halvt år efter den 29. august 1943, så var befolkningen tilsyneladende temmelig hurtig til at tilkalde det danske politi, som derpå måtte overlade de pågældende flyvere til en uvis skæbne i tysk varetægt. På dette punkt har han desværre ret. Ingen overlevende flyvere i området Tåsinge-Langeland undslap til Sverige, men kom alle i tysk varetægt.

Med hensyn til selve bombeflyet, som fløj videre forladt af hele sin besætning, ved vi desværre intet. Da der ikke foreligger oplysninger om nedslag over land i området, er maskinen formentlig styrtet i havet og knust i større og mindre dele og evt. spredt over et større område. Da vragedykkere stadig finder efterladenskaber fra krigens tid, er det ikke umuligt, at vragedele fra dette fly en skønne dag dukker op.

På dette togt til Berlin gik 43 fly tabt, svarende til 6,3% af styrken.

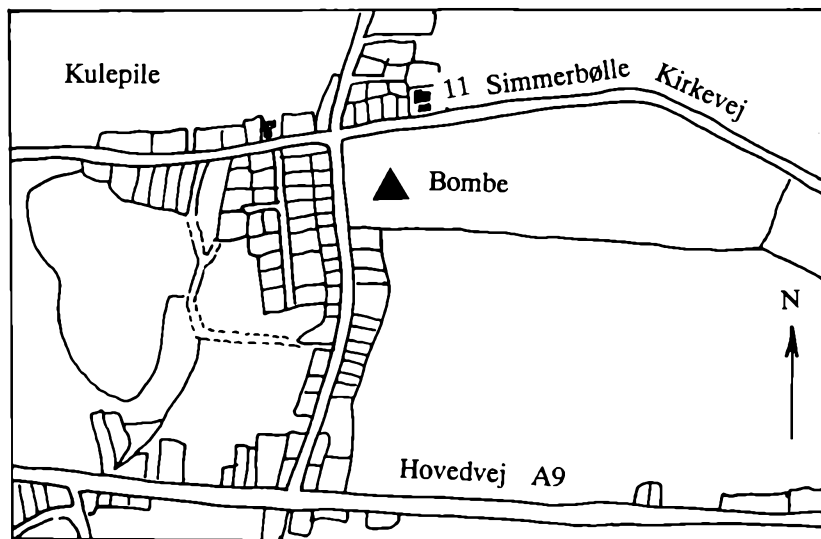
Den 15. februar 1944 gennemførtes et stort luftangreb på Berlin med deltagelse af 875 maskiner. Over dansk område gik formentlig 7 maskiner tabt, heraf i det sydfynske område 2 maskiner, nemlig Lancaster ND 478, som blev nedskudt af en tysk natjager i den nordlige udkant af Fåborg, samt Lancaster ND 365, som blev nedskudt af en tysk natjager ved Vornæs på Tåsinge.⁽⁹⁸⁾

Den benyttede flyverute fremgår af kortskitsen forrest i dette kapitel.

Den nat gik Langeland heller ikke ram forbi. Allerede kl. 20.22 indgik melding om, at der var observeret et bombenedslag nord for byen. Det blev senere tilføjet, at der muligvis kun var tale om en brandbombe.

Kl. 21.07 blev det meddelt, at der var faldet en del brandbomber på gdr. Andreas Brandts marker i Herslev (Statenevej 23) En af bomberne havnede i en roekule, som var dækket med halm. Roekulen lå kun 3-4 m fra bygningen, og der gik ild i halmen, men heldigvis bar vinden væk fra bygningerne, så det lykkedes at afværge faren.

Hos gdr. Johs. Askebjerg (Statenevej 16) var det endnu tættere på, idet en brandbombe var gået ned gennem taget og videre gennem loftet ned i svinestalden. Til alt held blev den straks opdaget og resolut tildækket med jord og roer, inden den nåede at anrette alvorlig skade.⁽⁹⁹⁾

Ved midnat samme nat faldt der en bombe i Kulepile nord for Rudkøbing. Til alt held faldt bomben et stykke inde på en mark tilhørende sognerådsformand Chr. Frederiksen, men stuehuset tilhørende boelsmand Ingvard Hansen (Simmerbølle Kirkevej 11) blev svært beskadiget. Ingvard Hansen sad sammen med hustruen og deres datter i køkkenet, da eksplosionen fandt sted. Taget blev fuldstændig revet af stuehuset, og rejsningen delvis ødelagt. Alle ruder blev knust, og selv fliserne over komfuret blev revet ud af væggen. I ydermuren kunne man senere finde adskillige bombesplinter, og overalt i møblerne kunne man finde glassplinter. Som ved et mirakel kom ingen personer noget til. Først næste morgen, da det var blevet lyst, havde man lejlighed til at lokalisere nedslagsstedet.⁽¹⁰⁰⁾

Samme dag (den 16. februar 1944) fandt man yderligere 2 fosforbrandbomber i Herslev på marker tilhørende Johs. Askebjerg (Statenevej 16) og Andreas Brandt (Statenevej 23). Området blev ikke afspærret, da bomberne havde boret sig halvanden til to meter i jorden. Næste dag blev de to bomber uskadeliggjort af Statens Civile Luftværns bombesagkyndige, kaptajn Nedergaard.

Ved samme lejlighed besøgte kaptajn Nedergaard bombekrateret i Kulepile og kunne ud fra kraterets størrelse fastslå, at der havde været tale om en 1900 pounds sprængbombe!⁽¹⁰¹⁾

Natten mellem den 15. og 16. februar 1944 blev Halifax JD 456 med kendingsbogstaverne VR-B fra 419. Squadron skudt ned over Østersøen, ligeledes på togt til Berlin, hvorved hele besætningen omkom.

Besætningen bestod af følgende:

Pilot Officer John Allen Parker, pilot, RCAF, 23 år.

Sergent Harold Thomas Raine, flymekaniker, RCAF, 26 år.

Flying Officer Frederick Hartnett, navigatør, RCAF, 23 år, gift.

Pilot Officer James Leo Donald, bombeskytte, RCAF, 25 år.

Flyversergent Reginald Norman Ross, telegrafist, RAF, 21 år.

Pilot Officer Marc Alexander Gerard Fournier, skytte, RCAF, 21 år, gift.

Sergent Dennis Albert Hopper, skytte, RAF, 19 år.

Liget af J.L. Donald blev indbjerget fra Østersøen den 17. februar 1944 af en Bagenkopfisker og begravet på Magleby kirkegård den 20. februar 1944.

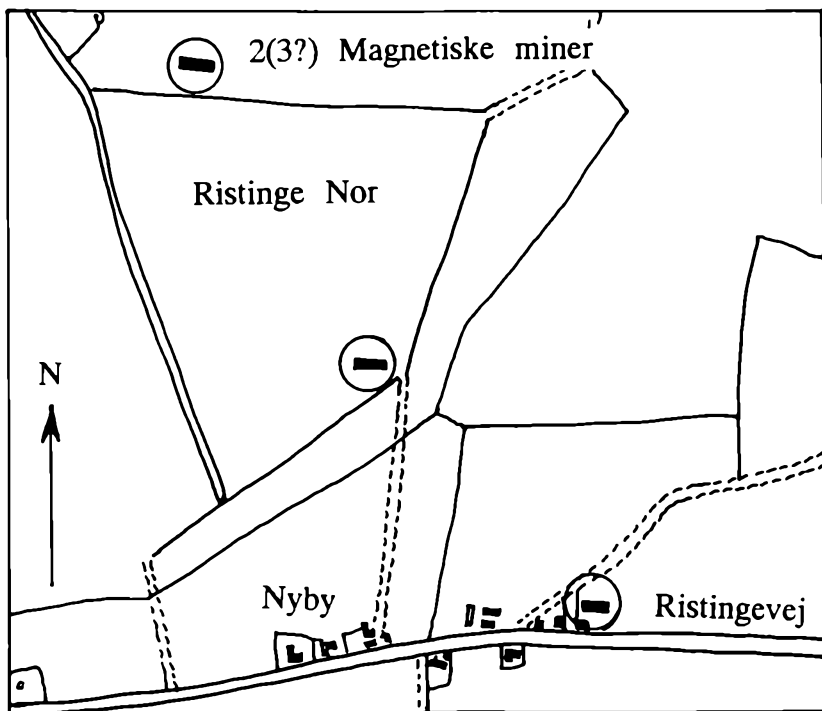
Liget af H.T. Raine drev i land ved Mommark den 21. februar 1944 og blev begravet i Åbenrå den 25. februar 1944.

Liget af M.A.G. Fournier drev ind på kysten ved Rødbjerg-havn skov, Fodslette sogn, den 18. juni 1944 og blev begravet den 21. juni 1944 i Magleby. Begravelsen foregik under dramatiske omstændigheder, idet en tilfangetagen allieret flyver blev sat til at grave hans grav. Se nærmere herom under den 21. juni 1944.

De resterende 4 besætningsmedlemmer er aldrig fundet.⁽¹⁰²⁾

Den 24. februar 1944 blev der foretaget minelægning, hvorved et antal magnetiske miner blev kastet over land kl. ca. 22 om aftenen. Der er en vis sandsynlighed for, at disse miner blev kastet af en maskine, som samme nat styrtede ned ved Bramming. Den følgende formiddag ved 11-tiden meddeltes det, at der var fundet 3 magnetiske miner ved Søndebro, kun 30 m fra nærmeste hus og ca. 100 m fra et mejeri.

Johs. Jørgensen, Nyby ved Hesselbjerg, ringede lidt før kl. 8 om morgenen til landpolitiet i Humble og berettede om fundet af en magnetmine, og denne meddelelse blev videregivet til Statens Civile Luftværn. Minen lå kun en halv snes meter fra de to nærmeste huse tilhørende Karl Jørgensen og Johs. Jørgensen.⁽¹⁰³⁾

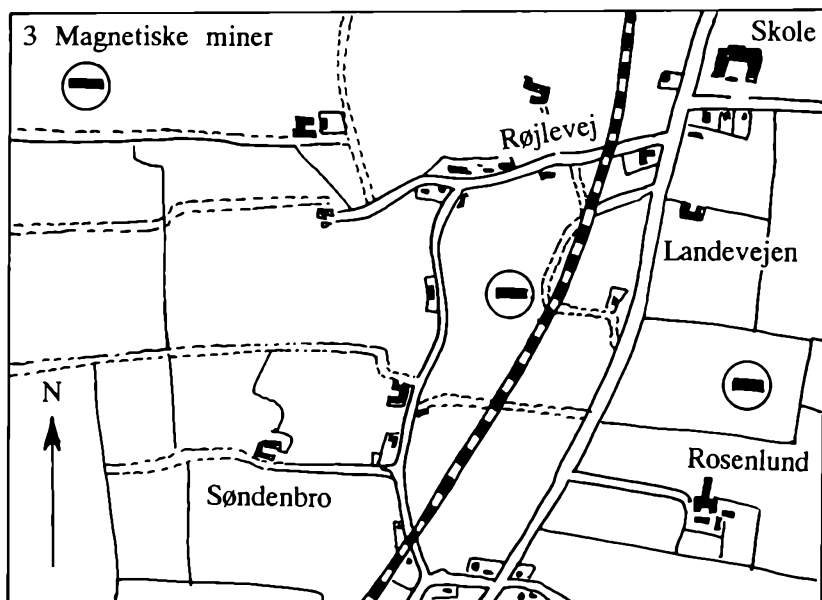

Ved Søndebro blev rentier Jens Henriksen (Landevejen 22) og hmd. Hans Chr. Rasmussen (Røjlevej 13) evakueret, og ved

Hesselbjerg evakueredes rentier Karl Jørgensen (Ristingevej 80), arbejdsmand Johs. Jørgensen (Ristingevej 82), arbejdsmand Rasmus Jørgensens enke (Ristingevej 84) og gårdejer Erik Kristensen, "Søvang" (Ristingevej 86).

Da den ene mine lå kun ca. 70 m fra Rudkøbing-Bagenkopbanen, blev al togtrafik på strækningen fra Røjlevejens trinbræt til Bagenkop indstillet, og passagererne befordret ad vejene. Ligeledes blev skolen i Hesselbjerg midlertidigt lukket.

Statens Civile Luftværns bombesagkyndige kom til stede ved 17-tiden, men han gav besked på straks at tilkalde den tyske sprængningskommando, da samtlige miner lå ubeskadigede på jordoverfladen. Den tyske sprængningskommando blev dog først færdig med at uskadeliggøre minerne sidst på formiddagen den følgende dag, og evakueringen blev derefter straks ophævet.⁽¹⁰⁴⁾

Et øjenvidne, Jens Rasmussen, Humble, har fortalt, at han dengang boede hos sine forældre (Røjlevej 13), da begivenhe-

den fandt sted. Om aftenen havde de hørt motorstøj fra fly, hvilket ikke var usædvanligt, men de havde også hørt tre tydelige dumpe lyde, uden at kunne vide, hvad det var.

Den følgende morgen ved nitiden kom naboen, Jens Henriksen, over og spurgte, om de havde set deres nye "nabo", og da de kom ud, så de toppen af en lang cylindrisk mine stikkende op af jorden, og fra toppen hang der en faldskærm ud til den ene side.

Flere blev evakueret, og Jens Rasmussen og hans søster fik husly hos et ældre ægtepar på Røjle, mens forældrene overnattede hjemme. Næste dag ankom der en tysk lastbil, som skulle afhente minerne, men da disse havde boret sig 2/3 i jorden, måtte tyskerne have assistance fra Falck til at trække dem op af jorden. Mandskabet fra Falck rejste et treben over minen, satte en strop omkring og ved hjælp af en talje trak man så minen op af jorden.

Under oprækning af minen ved Munkegaard (den vestligste) knækkede en krog, hvorved minen faldt ned over skulderen på en af de tyske soldater, hvorved han fik et grimt slag.

Den lastvogn, som tyskerne anvendte, var tilpasset således i laddet, at der netop kunne ligge tre miner side om side.

Imidlertid skulle man også have den ene mine med fra Nyby, og den blev læsset oven på de tre øvrige, og det var helt tydeligt, at køretøjet havde overlæs.

Den 13. marts 1944 blev der ligeledes fundet en magnetmine, denne gang ved Risting Nor i Humble sogn. Magnetminen, der var forsynet med faldskærm, var landet i blød mosebund, så den var delvis dækket af vand. Da der var over 500 m til nærmeste beboede ejendom, blev der kun afspærret ved skiltning.

Den 16. marts blev minen uskadelliggjort af den tyske værne-magt tillige med en anden mine, som man først opdagede senere.⁽¹⁰⁵⁾

Den sidste større minelægningsoperation inden invasionen i Normandiet (den 6. juni 1944) fandt sted om aftenen d. 23. april 1944, og i den forbindelse blev Stirling EF 139 skudt i brand af en tysk natjager og styrtede ned tæt ved kysten ved Vem-

menæs, hvorved hele besætningen på 7 mand blev dræbt (og senere begravet i Åbenrå).

Besætningen bestod af følgende:

P/O Manson Lammas, pilot, RNZAF, 30 år, gift.

F/Sgt Douglas William Vaughan, navigatør, RNZAF, 28 år, gift.

F/Sgt Robert Bailey, bombeskytte, RNZAF, 20 år.

Sgt William Frederick Harrison, telegrafist, RAF, 21 år.

Sgt Edwin Henry Thomas, flymekaniker, RAF.

Sgt Patrick Frederick Butler, topskytte, RAF.

Sgt Ivar Larson, agterskytte, RCAF, 33 år (f.i Norge).⁽¹⁰⁶⁾

Vraget af maskinen brændte, hvilket tydeligt kunne ses fra Rudkøbing og Nordlangeland, og i den efterfølgende tid drev vragede i land på kysten ved Dageløkke.⁽¹⁰⁷⁾

På 50-årsdagen for den tragiske begivenhed blev der i Vemmenæs afsløret en mindsten over de 7 besætningsmedlemmer. Biskop Vincent Lind var hovedtaler, og den britiske ambassadør, Hugh Arbuthnott, og Wing Commander G.J. Sibbald fra New Zealand Defence Staff i London samt pårørende nedlagde kranse.

Generelt blev der i april måned gennemført det hidtil største antal minelægningsoperationer, i alt 85 togter med udlægning af i alt 2643 miner. Det var hensigten at lukke søvejen op gennem bælteerne for tyske marinefartøjer, herunder u-både, således at de ikke kunne gribe forstyrrende ind i invasionens gennemførelse.⁽¹⁰⁸⁾

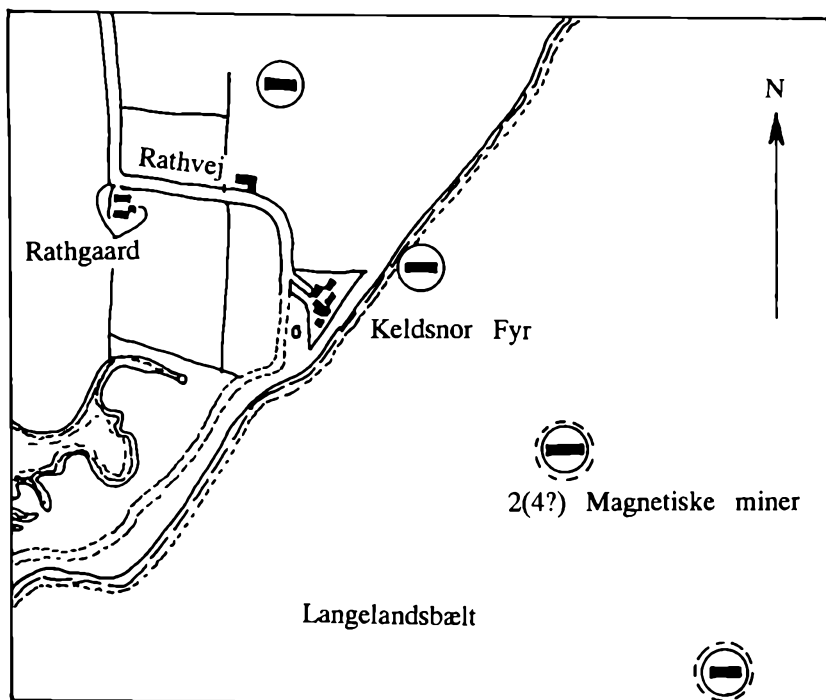
Den 10. april 1944 meddeltes det, at der ved gården "Sofielyst" ved Illebølle (Gillesbjergvej 16) var fundet en ueksploderet 2,5 cm sprænggranat, formentlig hidrørende fra skydning fra et af de tyske vagtskibe i Langelandsbæltet. Granaten blev af den minesagkyndige afleveret til den tyske værnemagt i Bagenkop.⁽¹⁰⁹⁾

Den 19. maj 1944 ved 15-tiden observeredes i Hov en enlig lavtgående 4-motorers bombemaskine, hvor den ene styrbords

motor tilsyneladende gik uregelmæssigt. Maskinen kom syd-fra og blev beskydt af de tyske flakskibe i bæltet, men tilsyne-ladende blev maskinen ikke ramt.⁽¹¹⁰⁾

Den 22. maj 1944 blev der på boelsmand Oscar Petersens mark (Rathvej 5) fundet en magnetmine. Findestedet lå ca. 300 m nord for Kjeldsnor fyr og ca. 100 m fra ejerens ejendom. Man fandt det dog ikke nødvendigt at evakuere ejendommens beboere.

Kort efter fandt man yderligere en magnetmine ca. 150 m øst-nordøst for Kjeldsnor fyr på 2 m vand. Området blev af-spærret og den tyske værnemagt underrettet.

Den følgende dag uskadeliggjorde den tyske værnemagt den ene mine, men på grund af dårligt vejr måtte man indtil videre lade den anden ligge. Der blev i samme forbindelse udsendt

en advarsel til fiskerne, idet man formodede at de sidste 2 miner kunne ligge ude i Langelandsbæltet i samme linie.⁽¹¹¹⁾

Den 14. juni 1944 fandt der en luftkamp sted over det sydlige Langeland-Ærø-område.

To Mosquito-jagere overfløj denne dag kl. 15.32 Langeland, da de fik øje på to tyske fly. Det ene engelske fly førtes af F/Lt. Robert Allan Kipp og med sig som navigatør havde han F/O Peter Huletsky. Det andet fly førtes af P/O M.H. Sims med P/O J.D. Sharples som navigatør.⁽¹¹²⁾

Det ene observerede fly var en Heinkel He 111 H-6 nr. 7133, som fløj i sydlig retning i 2000 fods højde.

Kipp indledte et angreb bagfra men fik kun få træffere, inden det tyske fly forsvandt ind i en sky. Kipp fulgte efter og fik atter det tyske fly i sigte, denne gang på så nært hold, at de to fly nær havde kollideret. Kipp afgav en skudsalve direkte mod det tyske fly, som derpå brød i brand og styrtede i havet 4 km syd for Ærø, hvorved alle 5 besætningsmedlemmer blev dræbt.

Beskydningen fandt sted kl. 15.37 iflg. den engelske rapport.

Besætningen bestod af:

Feldwebel (pilot) Helmut Georg Konzack, født 7. juni 1912 i Cottbus.

Feldwebel (telegr.) Arthur Karl Bernhard Brodersen, født 8. oktober 1913 i Wyk på Föhr.

Feldwebel, Bordwart, Walter Karl Richard Köhn, født 4. juni 1913 i Kiel.

Gefreiter (pilot) Helmut Haschke, født 22. november 1923 i Leippen.

Gefreiter (telegr.) Herbert Schnitzer, født 19. november 1928 i Brixlegg/-Tirol.

Det andet fly var en Juncker Ju W34 nr. 3073, som fløj i vestlig retning i 2500 fods højde, da den blev observeret af det engelske fly. For at undvige drejede det tyske fly mod nord, men blev kl. 15.34 beskudt på meget kort afstand, hvorefter det brød i brand og styrtede ned fra 1500 fods højde og ramte

jordoverfladen og eksploderede ved Lille Rise på Ærø, hvorved den 3 mands besætning omkom.

Besætningen bestod af:

Oberfähnrich (pilot) Walter Schwarting, født den 10. september 1924 i Bremen.

Feldwebel (telegr.) Peter Heinrich Gustav Krüger, født den 10. april 1906 i Kiel.

Unteroffizier, Bordwart, Wilhelm Hess, født den 15. juli 1921 i Münster.⁽¹¹³⁾

Nedskydningen af de to fly blev bl.a. observeret af de tyske kanonbesætninger på flakstillingen ved Dovns klint, men de kunne intet stille op.

Flakstillingen bestod af tre 2 cm Oerlikon maskinkanoner og en 150 cm lyskaster. I tidsrummet 15.40 til 15.42 var de to engelske maskiner så nær, at flakstillingen åbnede ild og affyrede i alt 260 skud men uden at få træffere. De to jagere landede i England kl. 18.00 og havde slet ikke observeret, at de var blevet beskudt fra Langeland.

Den 19. maj 1944 meddeltes det kl. 15.25 fra Kjeldsnor fyr, at der ca. 600 m nord for fyret var nødlandet et fly antagelig en tysk maskine. Man kunne senere oplyse, at der var tale om en tysk jager, som var landet på flad mark, og at føreren var uskadt. Den tyske jageraktivitet hang formentlig sammen med en større amerikansk overflyvning. Den 1. juni 1944 oplystes det, at den tyske maskine var afhentet på lastvogn af den tyske værnemagt og kørt til Rudkøbing og overført med færgen til Svendborg.⁽¹¹⁴⁾

Den 20. juni 1944 gennemførtes et dagangreb på Politz, og under overflyvningen blev formationen beskudt af det tyske flakbatteri ved Kjeldsnor.

Piloten på Convair B-24J nr. 42100351 fra 565. Squadron, 389. Bomber Group mistede herunder kontrollen med flyet, som ændrede retning og kolliderede med et andet fly i formationen (Convair B-24H nr. 4295144 fra 565. Squadron, 389. Bomber Group).

En propel blev revet løs, og maskinen gik ind i et svagt dyk. Fra de øvrige maskiner i formationen kunne man observere 5 besætningsmedlemmer forlade maskinen i faldskærm, hvorefter flyet ramte havoverfladen og eksploderede.

Besætningen bestod af følgende:

- 1.Lt. William Powers, pilot.
- 2.Lt. Oscar J. Boudreaux, 2. pilot.
- 2.Lt. Milton L. Hymes Jr., navigatør.
- 2.Lt. Robert T. McCollum, bombeskytte.
- T/Sgt. Brenton W. Baker, telegrafist.
- T/Sgt. Joseph Danis Jr., topskytte.
- S/Sgt. Jessie C. Vancil, bugskytte.
- S/Sgt. Richard P. Gordon, højre sideskytte.
- S/Sgt. John H. Danneker, venstre sideskytte.
- S/Sgt. Robert W. Holly, agterskytte.

Kun de to piloter, W. Powers og O.J. Boudreaux overlevede og blev opsamlet.⁽¹⁰⁴⁾

En af de personer, som blev direkte impliceret i redningen af disse to besætningsmedlemmer var daværende fyrassistent ved Kjeldsnor fyr, Th. Thoft, som har berettet om denne begivenhed: "Pludselig så man besætningsmedlemmer forlade maskinen. Nogle af faldskærmene foldede sig ikke ud, og man så skikkelserne falde med stigende hastighed ned mod havoverfladen. Et par af faldskærmene foldede sig dog ud, men så kunne man høre at det tyske vagtskib begyndte at beskyde de værgeløse i luften. Det var for os oprørende, men vi var fuldkommen magtesløse.

Fyrmester Brandt Petersen og jeg fik pludselig travlt med at komme ned til fyrets lille robåd, og snart roede vi alt hvad remmer og tøj kunne holde ud mod de forulykkede.

Vi forsøgte at få dem halet op i båden, men dette var helt umuligt, da de var alt for tunge i de våde flyverdragter. Men til alt held dukkede et lille stenfiskerfartøj op, og det lagde bi så vi kunne få de to forkomne og chokerede flyvere op på stenfiskerfartøjet, og de blev straks bragt til køjs, for at de kunne få varmen igen. Jeg kan huske, at den ene var så chokeret, at

han flere gange fremsagde sætningen: "I belong to the crew" (jeg hører til besætningen).

Umiddelbart efter dukkede imidlertid en tysk hurtigbåd op, og den kredsede om os, mens dens maskinkanon hele tiden pegede på os. Officeren spurgte, om der var tyskere eller amerikanere om bord, så vi måtte jo svare, at det var amerikanere. Både flyverne og vi blev bragt over på den tyske hurtigbåd, og chefen for denne afhørte Brandt Petersen, og det var hans hensigt at bringe os med til Kiel. Brandt Petersen protesterede på det bestemteste imod dette og fremførte, at vi var danske statstjenestemænd, som skulle forestå fyrets drift. Efter nogen diskussion fik vi derpå lov at ro hjem til fyret.

The President
OF THE UNITED STATES OF AMERICA
has directed me to express to
Hr. FYRASSISTENT TH. THOFT
the gratitude and appreciation of the
American people for gallant service
in assisting the escape of Allied
soldiers from the enemy

Dwight D. Eisenhower

DWIGHT D. EISENHOWER
General of the Army
Commanding General United States Forces European Theater

Under bjærgningen af de to flyvere bemærkede vi, at deres svømmeveste var uheldigt konstrueret, idet de lå for lavt og med munden lige i vandlinien. Så snart vi var kommet hjem, satte Brandt Petersen sig hen og skrev en rapport om denne iagttagelse, og rapporten blev ad illegale veje sendt til de allierede, og efter krigen modtog jeg et diplom underskrevet af general Dwight D. Eisenhower".⁽¹¹⁵⁾

Den maskine, som blev ramt under kollisionen, var som nævnt Convair B-24H nr. 4295144 fra 565. Squadron, 389. Bomber Group, og denne maskine fik hele halepartiet skåret af i 20.000 fods højde, hvorefter de to dele styrtede i havet.

Besætningen bestod af følgende:

1.Lt. Herschell R. Chappell, pilot.

2.Lt. Donald M. Fuller, 2. pilot.

F/O Alex M. Rodek, navigatør.

2.Lt. Richard M. Mullins, bombeskytte.

T/Sgt. Richard V. Owen, telegrafist.

T/Sgt. Harold H. Valentine, topskytte.

S/Sgt. Jacob G. Heilich, ball turret gunner (skytte).

S/Sgt. Howard R. Penfield, højre sideskytte.

S/Sgt. Ralph P. Feliz, venstre sideskytte.

S/Sgt. Jack E. Wagner, agterskytte.

Hele besætningen med undtagelse af ball turret gunner J.G. Heilich omkom.⁽¹¹⁶⁾

Den 2. september 1944 inddrev et lig på østkysten af Langeland ud for "Nordenbrogaard", men på grund af manglende identifikation antog man det for at være et besætningsmedlem fra dette fly, og liget blev begravet på Magleby kirkegård den 4. september 1944.

Fra dette fly er 1 begravet i Marstal og 1 i Korsør, hvorimod 6 besætningsmedlemmer aldrig er fundet.

Som nævnt overlevede ball turret gunner J.G. Heilich. Han sad anbragt i en kugleformet maskingeværstilling, som var ophængt under flyets bageste del, og tårnet kunne dreje og skyde i alle retninger til siden og nedad.

Heilich har senere berettet om denne dramatiske begivenhed:

"Det var en helt normal mission, og vi fløj i en stor formation mod målet. I agtersektionen var vi kun tre: Jack, Howard og jeg selv. Pludselig brød en B-24 ud af formationen og kolliderede med os, hvorved halepartiet, hvori vi sad, blev skåret af. Jack forsøgte at komme ud af sit skyttetårn, men det skete så hurtigt, at han faldt ud uden faldskærm og forsvandt. Jeg tror ikke at gutterne i den forreste del havde opdaget, hvad der var sket før flyet gik i spin. Howard tog sin faldskærm på og sprang ud af det åbne hul, og jeg rakte ud efter min faldskærm, men blev presset op mod væggen og kunne ikke bevæge mig, så jeg troede, at jeg ville falde ned med flyet. På kollisions tidspunktet fløj vi i 20.000 fods højde, men i de følgende øjeblikke antager jeg, at halepartiet var faldet 5.000 fod, men tabte så højde i en mere stabil bevægelse, så jeg fik mulighed for at bevæge mig. Det lykkedes mig at få faldskærmen på, hvorefter jeg sprang ud. Mens jeg dalede ned, kunne jeg se Howard meget længere nede. Jeg kiggede også efter, om der var flere faldskærme, men kunne ikke se nogen. Mens jeg stadig hang i luften, kunne jeg se et fly styrte ned og eksplodere, idet flyet ramte havoverfladen. Jeg kunne ikke se, om det var vores fly eller det, som havde ramt os. Jeg så, at Howard landede i vandet, og kort efter ramte jeg selv havoverfladen. Jeg tror, jeg var i vandet en halv times tid, og jeg havde en del besvær med faldskærmen, og jeg var ved at gå ned flere gange, men blev så endelig taget op af en dansk fisker, som fortalte, at han ikke havde mulighed for at hjælpe mig med at flygte eller gemme mig, og kort efter blev jeg bragt over i et tysk marinefartøj. Kollisionen skete ved 9.30-tiden, og ved 11-tiden blev jeg bragt i land og gik mellem to tyske soldater op til en tysk observationspost. Undervejs kom vi forbi en bygning, som nærmest lignede en lade, men med en del vinduer i. Jeg troede, at jeg skulle føres derhen, men vi gik videre forbi, og i det samme kiggede jeg derind og fik øje på en fyr der lignede Howard, men da vi var passeret forbi, turde jeg ikke se mig tilbage og henlede tyskernes opmærksomhed på min iagttagelse.

Senere på dagen fik jeg overladt en cykel, hvorpå der var bundet en skovl og en spade. To tyske soldater havde ligeledes cykler, og snart begav vi os af sted adskillige miles, til vi kom til en kirkegård. Vi satte cyklerne og begav os ind på kirkegården, og tyskerne gjorde mig forståelig, at jeg skulle gå i gang med at grave. Jeg anede ikke, hvad dette her dog var for noget, og jeg fik den tanke, at det nok var min egen grav, jeg var blevet sat til at grave. Efter nogle timer kunne jeg ud fra deres samtale forstå, at der var tale om ilanddrevne flyvere, som skulle begravnes næste morgen. Da vi kom tilbage til observationsposten, anmodede jeg den tyske officer om at måtte se de dræbte, men det afviste han og oplyste, at det ikke kunne være nogen jeg kendte, for der var ikke ret meget tilbage. Vi havde jo under flyvningen hele bombelasten med, og hvis ingen af dem i den forreste sektion kom ud, forstår jeg godt, at tyskerne ikke kunne identificere dem. Jeg blev derpå bragt til Tyskland som krigsfange.

For at vende tilbage til Howard, så husker jeg fra, da jeg blev fisket op af danskerne, at en anden dansk båd løb op på siden, og jeg oplyste i hvilken retning, jeg mente Howard var landet. De sejlede ud for at lede efter ham, men kom ikke tilbage. Måske fandt de ham, og måske er han i Danmark. Mit højeste ønske var, om alle gutterne var vendt hjem.

Piloten og 2. piloten fra det andet fly traf jeg senere. Jeg så piloten i Nürnberg i februar 1945, og 2. piloten så jeg i Frankrig i maj 1945, da jeg var på vej tilbage til USA.

Jeg spurgte dem, hvad årsagen var til, at de fløj så tæt på os. De sagde, at de havde fået øje på os for sent, og derfor ikke kunne undgå at ramme os. Piloten sagde ikke så meget; jeg kunne se, at det pinte ham at tale om det, og jeg kunne også godt forstå det".(117)

Det er senere lykkedes at opspore, hvilket fartøj der indbjærgede Heilich til Bagenkop. Det var "Nordlyset" af Bagenkop, og den lå i havnen, da flykollisionen fandt sted først på formiddagen. Da man observerede faldskærmene, beordrede tyskerne fiskekutterne i Bagenkop til at gå ud på eftersøgning, og bl.a. "Nordlyset" stævnedes ud, ført af ejeren Aksel

Hansen. Om bord var desuden en yngre dansk-amerikaner Jørgen Madsen.

"Nordlyset" var det første fartøj, som nåede frem til Heilich, som på det tidspunkt havde ligget længe i vandet ved siden af faldskærmen. Han blev bjærget om bord, og han var meget forkommen og sagde selv, at han ikke ville have kunnet klare sig i mere end et par minutter til.

Da fartøjerne vendte tilbage til Bagenkop, blev de undersøgt af tyskerne, efterhånden som de ankom. De tyskere, som foretog undersøgelsen, var meget uøvede og nervøse, og det foregik på den måde, at de stak geværmundingen ned i kahytten, før de kiggede efter. Det er svært at sige, hvem der blev mest overrasket, Heilich eller tyskerne, for de sidstnævnte havde øjensynlig ikke regnet med at finde nogen. Heilich blev taget med, men i skyndingen glemte tyskerne at tage faldskærmen med (den hentede de dog senere). De, som befandt sig på havnen, blev forarget over, at Heilich måtte løbe mellem to tyske soldater, som cyklede. Han var stadig meget forkommen og havde fået gnavsår i skridtet og over skuldrene fra remmene på faldskærmen.⁽¹¹⁸⁾

Lige inden bogens manuskript blev afleveret til trykning, er det lykkedes at opnå kontakt med Jacob G. Heilich, som lever i bedste velgående i en af sydstatene i USA. Han har givet tilsagn om at fremsende yderligere oplysninger, fotos m.v., men desværre er det ikke muligt at nå at bringe dette.

Statens Civile Luftværn oplyste følgende om begivenhedsforløbet: "2 amerikanske bombemaskiner er i dag styrtet ned ca. 1000 m øst for Kjeldsnor fyr i Langelandsbæltet. 5-6 personer sprang ud i faldskærm og gik ned på vandet. Der blev foretaget eftersøgning, dels af et tysk vagtskib, dels af motorbåde fra Bagenkop og dels af en robåd udsendt fra Kjeldsnor fyr. Endvidere deltog i eftersøgningen en tysk hurtigbåd, der kom til stede. Den ene fiskerbåd indbragte til Bagenkop en amerikansk flyver, der blev afleveret til den tyske værne-magt. Den pågældende blev tilset af læge Larsen, Tryggelev. Ambulancen, der var tilkaldt, blev sendt tilbage, da værne-magten modsatte sig indlæggelse på dansk hospital.

2 andre flyvere og liget af en tredje blev opsamlet af et tililende stenfiskerfartøj, og fra dette blev såvel flyverne som liget bragt over i hurtigbåden.

Eftersøgningen fortsattes til kl. 11.30, men yderligere blev ikke set eller reddet fra dansk side.

Rasmussen, politiass".(119)

Jacob G. Heilich nævner agterskytten Jack E. Wagner, som sprang ud først - uden faldskærm, hvorved han blev dræbt, og hans lig drev i land ved Eriks Hale ved Marstal d. 8. juli 1944.

Den tyske værnemagt foretog begravelsen meget tidligt om morgenen den 11. juli 1944 på Marstal kirkegård uden gejstlig medvirken. Den foregående dag blev graven gravet, men ingen kunne få oplyst, hvornår begravelsen skulle finde sted. For en sikkerheds skyld var et antal borgere på benene allerede ved 4-tiden den følgende morgen, og ved 5-tiden ankom tyskerne ledsaget af den lokale politibetjent. Tyskerne var lidt forundret over det store antal morgenfriske marstallere.

Da tyskerne skulle til at sænke kisten i graven, så de til deres overraskelse, at gravens bund var arrangeret som et dannebrogslag dannet af afskårne røde og hvide blomster. Op ad formiddagen, da tyskerne var væk, holdt sognepræsten andagt ved graven, og i løbet af dagen dækkedes graven af blomster i røde, hvide og blå farver i et mønster, som tydeligt viste "Stars and Stripes".(120)

Den 4. august 1944 gennemførtes et bombeangreb på Schwerin. En af eskortejagerne, P-51B nr. 42106978 fra 357. FG fik motorproblemer efter at formationen havde forladt Kiel, og piloten, 2.Lt. Wallace John Reid, besluttede at forsøge at nå Sverige, men inden han nåede Langeland, var motoren så overophedet, at den brød i brand, og piloten forlod maskinen og sprang ud med faldskærm. Maskinen forlod formationen og blev af de øvrige fly sidst set kl. 15.45 på en position 15 miles nordøst for Kiel.(121)

Fra Kjøldsnor blev det meddelt, at der var observeret en mand dale ned med faldskærm i pejling 1950 ca. 1-1 1/2 sømils

afstand. Fiskerne i Bagenkop blev anmodet om at gå ud på eftersøgning, men der blev givet det svar, at det skulle de ikke nyde noget af. Sidste gang de havde været ude på eftersøgning, havde man fra tysk side skudt på dem.

Imidlertid kom et tysk vagtskib i området til stede ved nedstyrtningsstedet, og man kunne se at de tog faldskærmen om bord. Derimod så man ikke, om der blev taget en person om bord. Maskinen var der intet spor af, den sank straks efter nedstyrtningen.⁽¹²²⁾

Den 5. august 1944 blev det meddelt, at der om eftermiddagen var fundet en ilanddrevet engelsk eller amerikansk flyver ved østkysten af Bøstrup. Liget havde ligget længe i vandet, og det var derfor ikke muligt at finde legitimationsmærker eller papirer. Liget blev lagt i kiste og hensat i kapellet i Bøstrup til næste morgen.

*AN AIRMAN OF THE WAR.
ROYAL AIRFORCE 1939-45
KNOWN UNTO GOD.*

Tyskerne startede med at afspærre hele kirkegården og foretog begravelsen uden gejstlig medvirken. Sognepræsten,

Arne Gamst, kunne fra køkkenvinduet i forpagterboligen følge med i, hvad der foregik, men det eneste han hørte, var ordet "langsam". Da tyskerne havde forladt kirkegården, dukkede sognets beboere frem fra præstegårdshaven og "Lunden", og flere medbragte kranse og blomster. Arne Gamst iførte sig straks ornat og begav sig op på kirkegården, hvor han foretog jordpåkastelsen med engelsk begravelsesritual.⁽¹²³⁾

I den følgende tid blev der flere steder fundet forskellige efterladenskaber nedkastet fra fly, såsom en iltbeholder med manometer fundet i strandkanten ved Klausebølle, Tullebølle. Den 8. august 1944 blev der fundet 110 maskinkanonpatroner i Bukkeskov ved Tranekær, og to dage senere blev der fundet yderligere 25 på markerne tilhørende Tranekær slots ladegård. Sidst på måneden, den 25. august, blev der fundet et større antal små brandbomber i Løkkeby, Tullebølle, og på gårdejer Alfred Nogels mark i Skattebølle, Snøde, blev der fundet 62 maskinkanonpatroner.⁽¹²⁴⁾

Natten mellem den 16. og 17. august 1944 fandt en minelægningsoperation sted i Kielerbugten, hvorved bl.a. Halifax MZ 863 og Halifax MZ 899 gik tabt, idet begge blev nedskudt af tyske natjagere.

Besætningen på Halifax MZ 863 med kendingsbogstaverne BM-E fra 433. Squadron bestod af:

Flyverløjtnant John Chester Valk, pilot, RCAF, 27 år, gift.

Pilot Officer John Andrew Tolmie, navigatør, RCAF, 25 år.

Flying Officer John Coles Sprott, telegrafist, RCAF.

Flying Officer George Scott, bombeskytte, 32 år, gift.

Pilot Officer Thomas Lloyd Baker, agterskytte, RCAF, 20 år.

Sergent Ralph Ian Atkinson, flymekaniker, RAF, 19 år.

Flying Officer Maleon Henry Fleming, topskytte, RCAF.

Den 21. august 1944 blev liget af J.A. Tolmie indbjærget til Bagenkop havn. Liget blev lagt i kiste og henstillet i havnehuset i Bagenkop. Begravelsen blev foretaget den følgende dag

på Bagenkop kirkegård under medvirken af den tyske feltpræst.

John Andrew Tolmie blev født den 29. juni 1919 i Montreal og var søn af Roderich G. Tolmie og hustru Mary M. Tolmie, Montreal, Canada.

Tolmies grav på Bagenkop kirkegård.

Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.

De tre besætningsmedlemmer Fleming, Scott og Sprott blev fundet ved Kegnæs på Als den 25. august 1944 og den 26. august 1944, og de blev begravet på Åbenrå kirkegård.

Baker ligger begravet i Kiel, hvorimod de to sidste, Valk og Atkinson aldrig er fundet.

Ifølge britiske oplysninger skulle dette fly være udsendt for at bombe Essen i Ruhr-området, hvilket ikke umiddelbart lyder sandsynligt.⁽¹²⁵⁾

Det andet fly var Halifax MZ 899 ligeledes fra 433. Squadron, med kendingsbogstaverne BM-D og hvis besætning bestod af:

Pilot Officer Joseph Georges Marcel Savard, pilot, RCAF, 19 år.
Pilot Officer Bernard Bercuson, telegrafist, RCAF, 28 år, gift.
Sergent George Henry Lilley, flymekaniker, RCAF, 20 år.
Pilot Officer Maurice Elmer Fairall, skytte, RCAF, 23 år.
Flying Officer H. Grimble.

2 øvrige besætningsmedlemmer (navne ikke forfatterne bekendt)

Liget af J.G.M. Savard inddrev på kysten ved Aagabet i Magleby sogn den 8. september 1944 og begravelsen fandt sted på Magleby kirkegård den 12. september 1944.

Joseph Georges Marcel Savard var søn af Joseph Odilon Savard og hustru Antoinette Savard, Montreal, Canada.

Liget af Bernard Bercuson drev ind på østkysten i Lindelse sogn den 17. september 1944, og begravelsen fandt sted den 19. september 1944 i Magleby. Bernard Bercuson var søn af Jack og Sarah Bercuson og gift med Regina Bercuson, Saskatchewan, Canada.

G.H. Lilley ligger begravet på Åbenrå kirkegård, M.E. Fairall ligger begravet på Bogø og H. Grimble ligger begravet i Kiel, hvorimod de to sidste besætningsmedlemmer, hvis navne ikke er forfatterne bekendt, aldrig er fundet.

Den 28. august 1944 blev det meddelt, at der til Bagenkop havn var indbjærget liget af en tysk militærflyver, som straks blev overgivet til den tyske værnemagt. Man fik ikke fra dansk side fastslået flyverens identitet.⁽¹²⁶⁾

Den 25. august 1944 observeredes fra Hov en lavtgående amerikansk bombemaskine med kurs mod øst. Den inderste venstre motor og den yderste højre motor fungerede ikke. Maskinen fløj i en højde af ca. 3000 fod og var øjensynlig på vej til Sverige. Ifølge dagspressen et par dage senere var maskinen landet kl. 12.50 svensk tid i Bultofta.⁽¹²⁷⁾

I forbindelse med et bombeangreb på Kiel den 30. august 1944 skete der en tragisk fejltagelse, hvorved en amerikansk flyver mistede livet.

Der var tale om flyet Boeing B-17G nr. 42102565 fra 601. Squadrøn, 398. Bomber Group, som havde følgende besætning:

1.Lt. William A. McCarty, pilot.

1.Lt. Charles B. Weeks, 2. pilot.

2.Lt. Darell H. Argubright, navigatør.

S/Sgt. Frank A. Yarmoski, tiggelier.

T/Sgt. Larry A. Ruth, skytte.

T/Sgt. David E. Haight, skytte.

S/Sgt. Joseph P. Adelman, skytte.

S/Sgt. Robert D. McMichael, bugskytte.

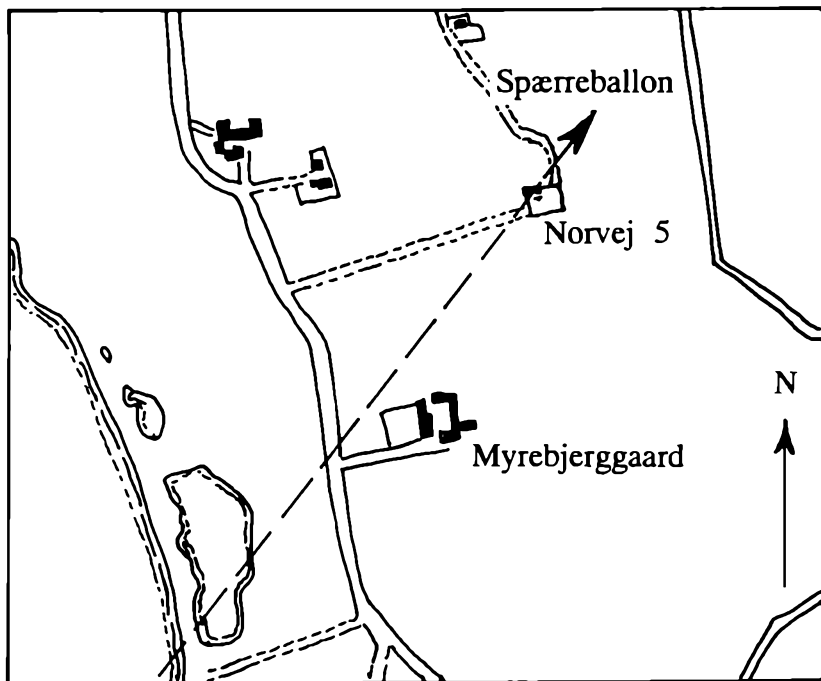
S/Sgt. Ralph W. Hall, agterskytte.

F.R. Yarmoski har efter togtet afgivet beretning om hændelsesforløbet:

"Efter at have kastet bomberne over målområdet blev en af motorerne ramt af flak, og der strømmede olie ud, som kort efter brød i brand. Derpå beordrede piloten besætningsmedlemmerne i den forreste del af flyet til at gå bagud i maskinen. Herunder bemærkede jeg, at navigatøren sluttede sine hovedtelefoner til, og han kunne derfor kun have hørt en lille del af pilotens ordre. Han sad på det tidspunkt foran forreste nødluge, og jeg bevægede mig hen imod ham for at påkalde mig hans opmærksomhed, hvis han ikke skulle have forstået det, men han har åbenbart troet, at vi havde fået ordre til at forlade maskinen og springe ud med faldskærm, og lige med et åbnede han lugen og sprang ud med faldskærm. Jeg gik derpå bagud, som vi var blevet beordret. Tidspunktet for, hvor han sprang ud, var kort efter, at vi havde forladt målområdet".(128)

Flyet blev ramt kl.16.20, men efterfølgende lykkedes det at få slukket branden, og maskinen med den resterende besætning returnerede til basen.

Liget af navigatøren D.H. Argubright drev i land ved Hellenor, Magleby sogn den 26. september 1944 og blev begravet på Magleby kirkegård den følgende dag uden gejstlig medvirken.(129)

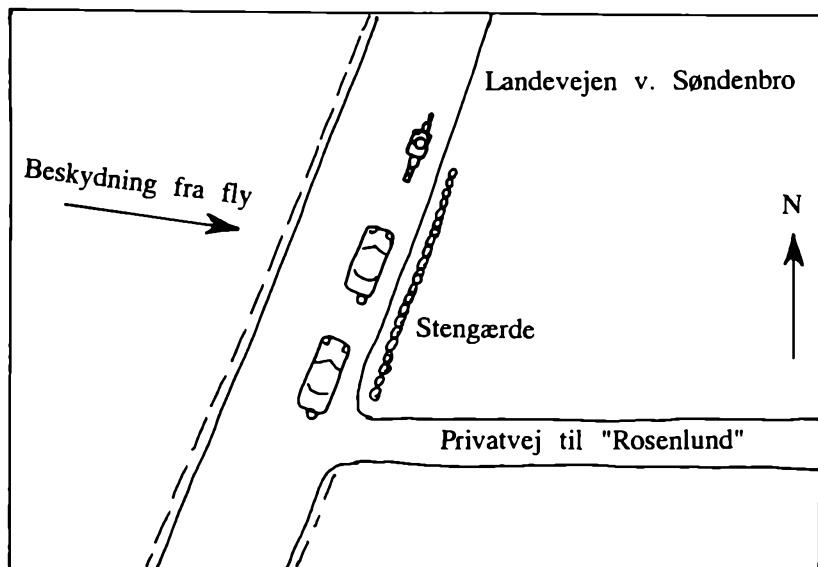

Under besættelsen hændte det nu og da, at spærreballoner fra de nordtyske byer rev sig løs og med vinden blev ført over Langeland, men normalt medførte det ikke større skader.

En markant undtagelse forelå dog den 3. september 1944, da en løsreven spærreballon drog hærgende over det sydlige Langeland!

Fra Statens Civile Luftværn blev det meddelt, at der kl. ca. 10.30 var observeret en spærreballon, som var drevet ind over land umiddelbart syd for Bagenkop med kurs mod nordøst. Spærreballonen slæbte en lang wire efter sig og allerede vest for gården "Myrebjerg" i Nordenbro (Vestervej 8) gik det galt, idet telefonledningerne blev revet ned. Ca. 300 m længere fremme ramte den ind i husmand Karl Larsens stuehus (Nordvej 5), hvorved skorstenen blev revet ned og taget beskadiget. Spærreballonen drog videre med vinden, men blev kort efter hængende i nogle elektriske ledninger, som slog sammen og kortsluttede. Dette antændte ballonen, som

eksploderede og brændte op. De elektriske ledninger brændte helt over, og da man efterfølgende undersøgte stedet, fandt man nogle delvis forkullede papirstumper med tysk tekst.⁽¹³⁰⁾

Den 29. oktober 1944 kl. ca. 22.30 blev en bil beskudt, formentlig af et allieret fly, hvorved 1 person blev såret.

Den pågældende aften var to biler og en motorcykel på vej nordpå ad landevejen ved "Rosenlund" i Søndebro (Landevejen 19).

I den forreste bil, som tilhørte dyrlæge Knud Stokholm, Humble, befandt sig dyrlægens assistent, Helge Broager Jensen samt dyrlæge Stokholms kone Marie og datteren Grethe. Dyrlæge Stokholm kørte på motorcyklen. I en efterfølgende bil befandt sig læge Larsen, Tryggelev. Uden mindste varsel havde et vestfra kommende fly observeret kortegen og det dykkede ned imod bilerne og afgav en maskingeværssalve, og sekunder efter blev bilen beskudt fra siden. Fru dyrlæge Stokholm blev ramt i det ene håndled, hvorved pulsåren blev skudt over, og blodet strømmede ud. Bilerne kørte øjeblikkelig

Nærbilleder af dyrlæge Stokholms bil efter beskydningen fra et allieret fly. Til venstre den gennemskudte frontrude i bilens højre side. Til højre den gennemskudte gengasgenerator, som var monteret bag på bilen. Nederst: Skudhullerne bag på bilen var tilsyneladende af større kaliber. Foto stillet til rådighed af Grethe Broager Jensen, født Stokholm, Rudkøbing.

ind til siden og slukkede lygterne, og passagererne søgte dækning i vejgrøften til faren var drevet over. Dyr lægefruen fik bundet en gummislange stramt om armen for at stoppe blodet, og man fik fra en nærliggende ejendom tilkaldt en ambulance, som bragte den tilskadekomne til Rudkøbing sygehus. Her konstaterede man, at kuglen var splintret og at nogle af stumperne var trængt op i underarmen. Da man fik undersøgt bilen nærmere, viste det sig, at den var gennemhullet af en snes projektiler, og et stykke af kofangeren var skudt af, og endda generatoren var gennemskudt.⁽¹³¹⁾

Grethe Broager Jensen (f. Stokholm) har om begivenheden fortalt, at de havde været til middag på "Holmegaard" og var på vej hjem. Hun sad bag i bilen i højre side på nogle sække med generatorbrænde, da de pludselig blev beskudt, og det lød som knitren som fra elektriske udladninger. De sprang ud i vejgrøften, og flyet kom tilbage - dog uden at skyde denne gang. Lidt efter kom en halv snes tyske soldater på cykel. De var ikke så stolte af situationen, men bedyrede, at det var en allieret maskine.

Marie Stokholm fik underbundet armen og fik en morfin-sprøjte, for det varede næsten 1 1/2 time inden ambulancen nåede til sygehuset.

Da den minesagkyndige den følgende dag undersøgte stedet, fandt han ca. 150 nedslagssteder af 20 mm og 9 mm ammunition på vejstrækningen. At ikke nogen blev dræbt eller flere såret måtte anses for noget af et mirakel.

Den pågældende aften havde Fighter Command 100. Group et antal Mosquitojagere på vingerne, og det kan meget vel have været et fly fra denne enhed.⁽¹³²⁾

Den mulige årsag til, at den forreste bil blev beskudt, kan være, at den bageste bil har belyst den, så den var synlig fra et fly, og derfor er den bageste bil gået helt fri.

Den 14. februar 1945 fandt en minelægningsoperation sted i Fehmern Bælt i tidsrummet kl. 20.51-21.08. Heri deltog Halifax MZ 865 fra 429. Squadron med kendingsbogstaverne ALV,

og den havde følgende besætning:

Flyverløjtnant Ross Conger Charlton, pilot, RCAF, 25 år.

Flying Officer Robert Aubray Thorne, navigatør, RCAF, 22 år.

Pilot Officer Robert John McCallum, bombeskytte, RCAF, 22 år.

Sergent Wolodmir Fedorchuck, flymekaniker, RCAF, 20 år.

Flying Officer Keith Willard Rainford, telegrafist, RCAF.

Fl./Sergent Stanley Edward Bostwick, topskytte, RCAF, 22 år.

Fl./Sergent Gordon John Lunney Barnes, agterskytte, RCAF, 26 år.⁽¹³³⁾

Ud fra bevarede tyske kilder kan det fastslås, at flyet blev nedskudt af Hauptman Eduard Schröder fra 1./NJG 3., hvorved hele besætningen omkom.⁽¹³⁴⁾

Liget af S.E. Bostwick drev i land ved Vindeby den 16. juli 1945 og blev begravet i Magleby den 20. juli 1945. Begravelsen blev forrettet af en canadisk feltpræst, W. Rodger, og til stede var 24 soldater fra Royal Canadian Air Force under kommando af major C.E. Pimlot, og 20 soldater fra Royal Air Force under kommando af F/O Robinson. Endvidere blev begravelsen overværet af 30 russere fra flydedokken samt en række fremtrædende medlemmer af modstandsbevægelsen, bl.a. lensgreve K. Ahlefeldt-Laurvig, Nordenbrogaard, og fyrmester Brandt Petersen, Keldsnor fyr.⁽¹³⁵⁾

3 flyvere blev fundet i Sydsverige og ligger begravet i Häl-singborg (R.C. Charlton, G.J.L. Barnes og W. Fedorchuck). 1 besætningsmedlem, R.A. Thorne, ligger begravet på Malmø østre kirkegård, medens 1 besætningsmedlem, R.J. McCallum, aldrig er fundet.⁽¹³⁶⁾

En af de mest omtalte begivenheder fra besættelsestiden var RAFs luftangreb på Shellhuset i København den 21. marts 1945.

På trods af, at mange blev grebet af panik, bevarede en lange-lænder fatningen og befriede en række betydende modstandsfolk fra tysk fangenskab. Der var tale om politiass. Christen Lyst Hansen, født i Longelse Sønderskov.

Det var i den foregående periode lykkedes Gestapo at arrestere en række personer i modstandsbevægelsens inderkreds, og der

blev derfor presset på, for at få RAF til at bombe Shellhuset. Tyskerne havde imidlertid forudset denne mulighed, og havde indrettet den øverste etage med fange celler og regnede med, at dette skridt ville dæmpe lysten til luftangreb.

RAF sammensatte en angrebsstyrke bestående af 18 Mosquitos og som eskorte 31 Mustang jagerfly.

Flyene angreb fra lav højde i tre bølger, og umiddelbart før Shellhuset blev bomberne kastet, samtidig med at flyene steg. Derved ramte bomberne fortrinsvis de underste etager.

*Christen Lyst Hansen.
Foto udlånt af Jørgen Lyst Hansen.*

En af fangerne på øverste etage, C. Lyst Hansen, slap ud af sin celle efter første angrebsbølge. Ude på gangen stod en ældre SS-mand og rystede af skræk, som var hans sidste time kommet. Det lykkedes Lyst Hansen ved trusler og overtalelser at få tyskeren til at udlevere sit nøgleknippe med nøgler til alle celledørene, og så fik Lyst Hansen ellers travlt med at få alle dørene låst op. Ved at gå hen over et loft og ned ad en bagtrappe lykkedes det et stort antal fængslede modstandsfolk at undslippe, heriblandt Mogens Fog.

Ved angrebets første bølge skete der desværre det tragiske, at et af flyenes vinger ramte en lysmast på baneterrænet, hvorefter flyet ramte den franske skole, hvorved 93 børn blev dræbt og 67 såret.⁽¹³⁷⁾

De begivenheder i luften, som udspillede sig i relation til befrielsen, har vi valgt at sammenfatte i et særskilt kapitel, som beskriver befrielsesdagene. Se kap. 9.

Utallige militærpersoner og civile omkom i Østersøen i krigens sidste dage, og en del skyllede i land på Langelands kyster. Således fandt man den 29. maj 1945 liget af en tysk flyver på stranden i nærheden af Magleby. Politiasistent Madsen, Humble, ankom til stedet, og den dræbte blev ført til Magleby kapel og blev begravet i Magleby den 1. juni 1945. Den dræbte flyver var Obergefreiter Karl Hermann Herr. En snes år senere samledes de tyske grave på færre centrale steder, og i den forbindelse blev de jordiske rester af Karl Hermann Herr den 27. november 1965 overført til Odense. Ifølge kirkegårdsforvaltningens oplysninger er dødsdagen anført som den 31. marts 1945, men derudover foreligger der ikke yderligere oplysninger.⁽¹³⁸⁾

Selv om Danmark i krigens løb blev overfløjet af utallige fly, så krævede disse operationer en langt større organisation på landjorden i England. Således gjorde en langelandsk kvinde, Ketty Hjorth, (datter af træskomager Anders Hjorth, Strandgade i Rudkøbing) tjeneste i Royal Air Force. Allerede ved krigens begyndelse meldte hun sig til RAF, og først i slutningen af august 1945 besøgte hun sin hjemby under en orlov.

Hun havde fået sendt sin kuffert fra England, men da den ankom, var den skåret op, og en række eftertragtede varer, såsom pipetobak og kaffe, var sporløst forsvundet. ⁽¹³⁹⁾

Selv om krigsbegivenhederne hørte op i maj 1945, så er der mange år efter dukket mange genstande op, som kan tilbageføres til krigsbegivenhederne i luften. Mange genstande er i

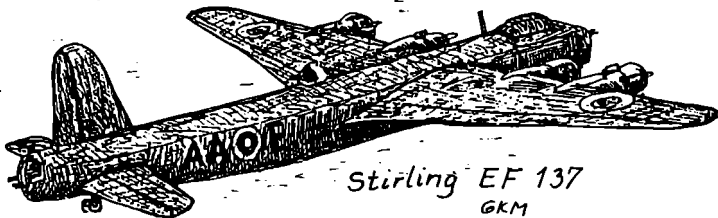
tidens løb skyllet i land ved kysterne, og under fiskeri er der gået mange vragdele i nettene.

I 1976 blev der således indbjerget en stor gitterkonstruktion, som stammede fra en flyvinge. Der er ingen tvivl om, at der nu, 50 år efter, stadig vil dukke mindelser om krigen frem for dagens lys.⁽¹⁴⁰⁾

De indbærgete rester af en flyvinge på Bagenkop havn, 1976.

Bragt i Fyns Amts Avis 1976, nu Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Krigen til søs.

Af: Bent Andersen

Efterhånden som de engelske mineudlægninger i den vestlige del af Østersøen og Langelandsbæltet tiltog, steg risikoen for ulykker tilsvarende. I begyndelsen af besættelsestiden var det dog de danske minefelter i specielt Storebælt, der var den største trussel for den civile skibstrafik. Kort efter besættelsen betød dette, at Langeland en kort overgang var et trafikalt knudepunkt for trafikken mellem landsdelene, idet Storebæltsoverfarten den 19. april 1940 blev indstillet midlertidigt på grund af minefaren. En meget stor del af trafikken blev derfor omlagt til ruten Spodsbjerg/Nakskov. Denne rute blev imidlertid også indstillet den 10. juni 1940 på grund af de engelske mineudlægninger. Spodsbjerg/Nakskov-ruten kom først igang igen den 30. juli 1945.

Den engelske minering af Langelandsbæltet er beskrevet i kapitel 4.

Det første forlis i Langelandsbæltet efter besættelsen som følge af en minesprængning fandt sted den 5. juni 1940. Det var en tysk damper, formentlig et mineskib, der efter at være sejlet på en mine i bæltet lidt nord for strandvejen ved Botofte, sank i løbet af meget kort tid.

Den 9. juni minesprængtes den norske damper KONG HALVDAN lidt nord for Tranekær fyr. Om denne ulykke findes detaljerede optegnelser i Toldvæsenets patruljejournaler for Spodsbjerg Toldsted, med følgende indhold:

"Kl. ca. 9.50 iagttoges fra broen et norsk handelsskib KONG HALVDAN af Tronhjem ca. 1400 t.nt., der ca. 2 sømil fra Tranekær fyr blev minesprængt. Den 20 mands store besætning, hvoraf en var såret, gik i bådene og blev indbragt til kysten.

Efter ca. en times forløb kæntrede damperen og forsvandt. Et tysk vagtskib sejlede rundt om stedet og udlagde en grøn bøj. En motorredningsbåd og en almindelig redningsbåd med tilbehør blev taget i forvaring af fyrmesteren på Tranekær fyr".

Den 5. september 1940 har en medarbejder ved toldstedet berettet følgende:

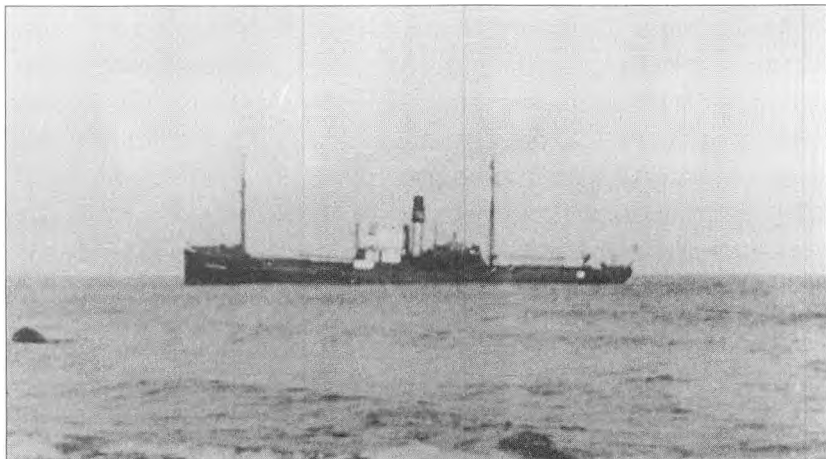
"Pr. cykel til stranden ud for Tranekær fyr, hvor der stadig arbejdes med bjergningen af den sunkne damper KONG HALVDAN af Tronhjem".

Den 12. september berettes følgende:

"Den ved Tranekær fyr sunkne damper hævet til vandoverfladen".

Først den 28. juni 1941 lykkedes det bjergningsselskabet Switzer, at hæve KONG HALVDAN, som af to slæbebåde blev bugseret til Nakskov.

Den 25. juni 1940 kl. ca. 12.30 minesprængtes den tyske damper HARALD SCHRÖDER af Rostock ret ud for Tranekær fyr. Det lykkedes mandskabet at sætte den 551 tons damper, der var på rejse fra Rostock til Horsens med 1385 tons kul, på grund. Inget menneskeliv gik tabt.

Den grundstødte tyske damper HARALD SCHRÖDER.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Dagen efter stod skibet stadig på grund, da to skibe fra bjergningselskabet Switzer kom til assistance. Klokken halv tre dagen efter lykkedes det at trække skibet af grunden, efter at lækagen var tætnet. Natten til den 28. juni forlod HARALD SCHRÖDER endelig stedet for at afsejle til Ålborg.⁽¹⁾

Den 11. juli 1940 blev det danske skib s/s KAJ af København på 1746 bruttoregistertons fra Dampskibsselskabet Myren minesprængt kl. 18.00 ved Snøde Rev ud for Andemose, hvor ved maskinmesteren blev dræbt. Skibet blev allerede den 13. juli bjærget af Switzers bjergningsbåde GARM og VULCAN. Under bjergningsarbejdet førte KAJ flag på halv stang, idet den dræbte maskinmester stadig var ombord. Skibet gik tabt ved et forlis den 5. december 1941.⁽²⁾

Den 17. juli 1940 gik en ukendt damper, formentlig tysk, på en mine ret nord for Hou. Der foreligger ikke yderligere oplysninger om dette forlis.

Den 1. august 1940 klokken 16.20 sprang ikke mindre end to miner under kølen på en af de danske minekuttere, der var stationeret i Langelandsbæltet. Sprængningen skete i en afstand af ca. to sømil fra Keldsnor fyr. Minekutternes opgaver er beskrevet nærmere i kapitel 1. Kutteren gav nødsignal med fløjten, hvorefter tre fiskekuttere fra Bagenkop straks gik til undsætning. En af disse kuttere indkom senere med fire tilskadekomne besætningsmedlemmer, der i ambulance blev bragt til behandling på Rudkøbing Sygehus. De to andre kuttere slæbte den havarerede minekutter til ankerplads. Klokken ca. 18.00 ankom to tyske slæbebåde, hvis mandskab derefter overtog vagten på kutteren.⁽³⁾

Den 30. august 1940 minesprængtes den tyske damper LINDENAU 3 sømil fra Tranekær fyr. Der foreligger ikke yderligere oplysninger om dette forlis.

Vinteren 1940/41 blev, som den forrige, en af dette århundredes strengeste vintre.

Natten mellem den 23. og 24. januar 1941 kulminerede frosten i området, og der var fastis i hele Langelandsbæltet. Den 26. og 27. januar måtte storebæltsfærgerne have assistance af isbryderne FENRIS og STOREBJØRN, som blev i området til et stykke ind i februar.

Den 31. januar pressede en stærk kuling isen nordpå i Langelandsbæltet og Storebælt, således at kæmpemæssige iskruninger skød op på strandene og i havnene. Den 1. og 2. februar 1941 var isskruningen så voldsom, at flere fiskerbåde i Spodsbjerg havn blev presset op mod bolværket, hvorved et par af dem nærmest blev knust.

Et sørgeligt syn! Isen har ødelagt fiskerbåde i Spodsbjerg havn den 2. februar 1941.

Foto: Peter A. Hansen.

Den 9. februar sad storbæltsfærgerne ustandseligt fast i isen, således at de to isbrydere i området måtte sejle i pendulfart mellem færgerne.

Dagen efter satte et omskift i vejret ind, og isen brød langsomt op fra dette tidspunkt.

Allerede den 11. februar kunne storebæltsfærgerne selv gå igennem isen, når blot isbryderne med jævne mellemrum gennemsejlede ruterne.

Den 9. marts 1941 var der pletvis åbent vand i Langelandsbæltet, men først den 17. marts sås de første tyske trawlere gennem bæltet. Samme dag sås de tyske vagtskibe fra Korsør i bæltet. Disse skibe havde ikke været i Langelandsbæltet siden den 26. januar.

I foråret 1941 genoptog englænderne minelægningsoperationerne i Langelandsbæltet. Det havde samtidigt vist sig, at isen havde løsrevet mange miner, der derefter drev om i farvandet.

Den tyske krigsmarine brugte derfor mange kræfter på at holde den strategisk vigtige rute åben ved til stadighed at have mange minestrygere i området.

Minestrygningen foregik oftest ved hjælp af såkaldt paravane-ring, hvilket er en metode, hvor minestrygningsfartøjerne slæber en magnetiseret, torpedolignende metalbeholder efter sig. Derved tiltrækkes minerne til vandoverfladen, hvor de kan uskadeliggøres på forskellig måde.

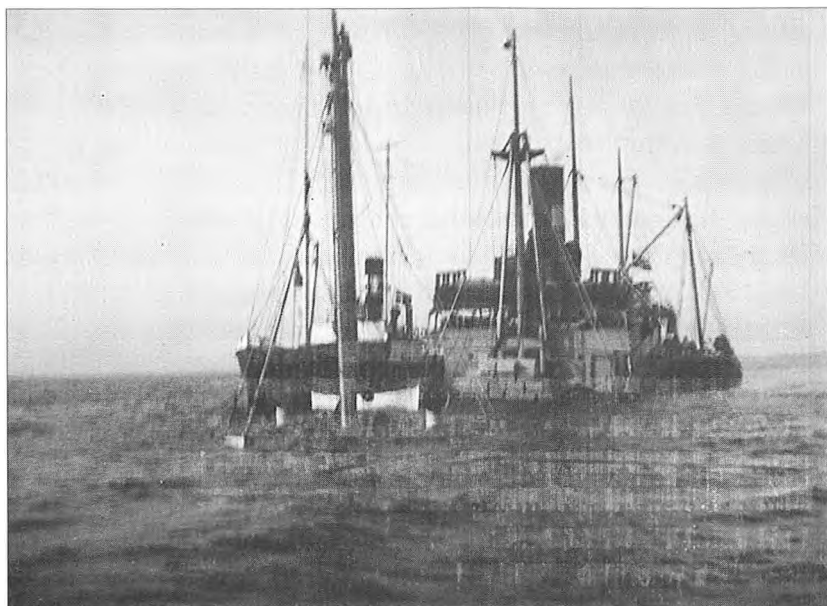
Brødrene Svend og Poul Hansen fra Tullebølle fotograferet med en tysk paravane inddrevet ved Botofte i foråret 1941.

Foto: Peter A. Hansen.

Paravanerne - de torpedolignende metalbeholdere - blev en gang imellem, ved minesprængninger eller af andre årsager, løsrevet fra trosserne og drev derefter ind på strandene.

Man skal helt frem til juledag den 25. december 1941, før det næste forlis i Langelandsbæltet fandt sted. Da var det den norske damper s/s J. HALVORSEN, der klokken halv syv om aftenen sejlede på en mine tre sømil syd-øst for Tranekær fyr. Skibet var på vej til Tyskland med papirmasse da ulykken indtraf. Et medlem af den femten mand store besætning blev dræbt på stedet. s/s J. HALVORSEN drev derefter sydover uden motorkraft, indtil den gik på grund i nærheden af Keldsnor. De tilbageværende fjorten mand indkom til kysten i en redningsbåd. Fire hårdt sårede blev straks indbragt til Rudkøbing Sygehus, hvor den ene døde dagen efter.

s/s J. HALVORSEN blev senere slæbt til Nakskov af slæbebåde fra Switzer.⁽⁴⁾

s/s J. HALVORSEN på grund ud for Keldsnor. På siden ses Switzers slæbebåd URD.
Foto: Preben Theodorsen.

Der gik næsten fire måneder, før der igen skete en ulykke i bæltet. Det var den 22. april 1942 klokken kvart i tolv om formiddagen, da det svenske skib s/s ARETE af Göteborg på 750 tons minesprængtes lidt syd for Spodsbjerg. Skibet var på rejse fra Göteborg til Tyskland med papirmasse. Af besætningen på tretten mand druknede fire, medens de øvrige senere blev taget op af et forbigående skib. Af et andet fartøj blev de overlevende sejlet til Spodsbjerg, hvor fem af dem blev indbragt til Rudkøbing Sygehus, der konstaterede, at det drejede sig om tre lettere sårede og to hårdt sårede søfolk.⁽⁵⁾

Omkring en måned senere, den 17. maj 1942 klokken kvart over otte om morgenen, minesprængtes den norske damper GUDRID af Trondheim, ført af kaptajn Kaald, tre sømil fra Spodsbjerg havn.

En tysk minetrawler, der lå i nærheden, tog det 1304 brutto-registertons skib på slæb, og satte det på grund ved Stengade Skov. Ingen kom til skade ved ulykken, selv om maskinrummet var fuld af vand. Besætningen på 22 mand kom ind til kysten i redningsbåde. Da de var noget forkomne, henvendte de sig på et par gårde i nærheden, hvor de fik mad og varme. I løbet af dagen ankom to bjergningsfartøjer til stedet, blandt andet bjergningsdamperen GORM. Det voldte dog de to slæbefartøjer en del vanskeligheder at få GUDRID af grunden, og først den 20. maj kunne GUDRID slæbes til Nakskov Fjord.⁽⁶⁾

Det norske skib GUDRID på grund ud for Stengade Skov.

Foto: Peter A. Hansen.

Den 26. maj 1942 fik fiskekutteren MAX af Bagenkop en mine i nettet, hvorved den straks eksploderede. Ingen kom til skade ved uheldet, og en anden Bagenkop-kutter fik senere slæbt MAX ind til havnen i Bagenkop.⁽⁷⁾

Den 2. juni 1942 klokken seks om eftermiddagen minesprængtes det 197 bruttutons tunge m/s ANTARES af Groningen i Holland, 2 1/2 sømil fra Tranekær Fyr. Et tysk motorskib, der ligesom ANTARES var for sydgående, tog tilsyneladende mandskabet, eller en del af det, ombord og fortsatte sydover. Da en bjergningsdamper fra Nakskov ankom til stedet ved nitiden om aftenen, var agterskibet knækket af og sunket, medens forskibet holdt sig flydende på grund af dækslasten. Der var på dette tidspunkt ingen personer ombord. Den 4. og 13. juni indbragte fisker Arvid Hansen en del brædder og planker fra ANTARES's last, til havnen i Spodsbjerg. Det samme gjorde m/s FLADSTRAND af Spodsbjerg den 28. juni og 15. juli.⁽⁸⁾

Den 15. juni 1942 klokken 10.45, minesprængtes det danske skib m/sk ESTHER af Ålborg fra rederiet P.A. Jørgensen, fem sømil fra Keldsnor fyr. Skibet blev ret hurtigt efter bugseret på grund af to Bagenkop-kuttere, idet skibet, der havde taget meget vand ind, var begyndt at synke. Skibets maskinmester blev alvorligt såret ved ulykken. Skibets kaptajn fik senere en bøde for ikke at have fulgt tvangsruuten; m/sk ESTHER blev senere bjerget.⁽⁹⁾

Samme dag minesprængtes det tyske skib m/s WESER II ud for Longelse Sønderkov. Der foreligger ikke yderligere oplysninger om dette forlis.

Den 15. juli 1942 klokken halv tolv om formiddagen eksploderede en mine 10 meter agten for fiskekutteren HVALEN af Bagenkop, medens mandskabet var ved at trække voddet ind. HVALEN sank i løbet af fire minutter. De ombordværende to mand, der intet var kommet til, blev taget ombord af tililende kolleger.⁽¹⁰⁾

I begyndelsen af november 1942 minesprængtes skibet s/s LIDINGØ ca. 3 sømil fra Gulstav på Langelands sydspids. Skibet, der var ejet af det danske rederi Rex, var på 5895 bruttoregister tons og var bygget i 1916 i Gøteborg. Alle ombord blev reddet og indbragt til tysk havn. I dagene efter sprængningen drev en del vraggods i land på det sydlige Langeland og Ærø.

Den 14. januar 1943 fik fisker Carl Hansen fra Lohals en mine i skovltrawlet under fiskeri i Storebælt, hvorved hele trawlet blev ødelagt. Ingen personer kom noget til ved eksplosionen.⁽¹¹⁾

Den 16. februar 1943 klokken 20.25 minesprængtes det 1998 bruttotons s/s LISTØ af Kristianssand 3 sømil øst-syd-øst for Spodsbjerg. Skibet tilhørte Herluf Andersens Rederi a/s, og havde O. Thisland som kaptajn. Klokken 22.54 sank skibet på 30 meter vand. Den 20 mand store besætning blev alle indbragt til havnen i Spodsbjerg. Fisker Poul Bølle havde 16 mand i sin båd, medens sognefoged Nielsen indbragte de resterende 4 mand. Skibet var på rejse fra Narvik til nordtysk havn med 3200 tons jern. To redningsbåde, to redningsflåder, en motorredningsbåd og en del andet gods blev senere indbragt til Spodsbjerg havn, hvor det blev taget i forvaring af havnefogeden.⁽¹²⁾

Den tidligere omtalte fiskekutter HVALEN af Bagenkop, der var udsat for et mineuheld den 15. juli 1942, mødte sit endeligt i Storebælt den 23. februar 1943. Ved denne ulykke omkom Peter Emil Hansen, som aldrig blev fundet. På Bagenkop kirkegård er der rejst en sten til minde om ham. Se nærmere om Peter Emil Hansen i kapitel 7 ved note 27.

Den 11. marts 1943 minesprængtes den lille fragtbåd ELISE af Troense i farvandet tæt ved Thurø ved påsejling af en drivende mine. Ulykken kostede to personer livet. Den ene af de omkomne var den 18-årige matros Jack Jensen fra Rudkøbing, der er begravet på Rudkøbing kirkegård.

Den 25. marts 1943 minesprængtes det danske motorskib CAPELLA af Egersund i farvandet mellem Elsehoved på Fyn og Skattebølle på Langeland. Også her var der tale om en drivende mine, idet der ikke var minefelter i dette område. Fem personer, 4 mænd og 1 kvinde, omkom ved ulykken. Alle fem omkomne drev i perioden mellem den 30. maj og 2. juni 1943 i land på strækningen mellem Klavsebølle og Snøde på Langelands vestkyst.

Den 10. april 1943 ved et-tiden om natten minesprængtes den finske damper KALEVA af Helsinki ud for Hou i pejling af Vejrø, hvorved skibets første-maskinmester, omkom.

Ekspllosionen var så kraftig, at den rystede flere huse i Lohals og Hou. Ved halv-firetiden kom en redningsbåd med 11 mænd og 2 kvinder ind til Hou Fyr.

Den 10. april udlagde fyrdamperen ARGUS vragsvager på ulykkesstedet, hvor vraget stod med mastetoppene over vand-overfladen.⁽¹³⁾

Den 9. juli 1943, klokken ca. 16, observerede en af toldvæsenets betjente i Spodsbjerg ved hjælp af kikkert en meget kraftig eksplosion i retning af Taars på Lolland. Et fartøj, som toldbetjenten kort forinden havde set i kikkerten, var nu forsvundet, medens vragstykker til gengæld sås hvirvle rundt i luften. Skibet, der var totalt søndersprængt, var m/gl. WIL-LEMOES af Assens, der var afgået fra Nakskov. En person blev dræbt ved ulykken, medens to personer blev reddet ind til Taars.

Den 21. juli 1943 var en tysk militær konvoj på vej nordpå i Langelandsbæltet. Konvojen bestod af en hjælpekrydser, to transportskibe, to mindre transportbåde, samt en ubåd. Klokken 14.00 hørtes en kraftig eksplosion i nærheden af konvojen, og et øjenvidne fra toldvæsenet i Spodsbjerg har berettet, at man i kikkert kunne se et af fartøjerne synke. Det er dog aldrig blevet oplyst, hvilket fartøj af konvojen, det drejede sig om, eller hvilke konsekvenser, ulykken iøvrigt havde.⁽¹⁴⁾

Den 16. august 1943 ramte en løsreven mine bolværket på havnen i Bagenkop. Det pågældende bolværk blev totalt ødelagt, ligesom mange ruder i Bagenkop blev knust ved lufttrykket efter eksplosionen.

Tre dage senere, den 19. august 1943 klokken 16.15, mine-sprængtes det 96 bruttotons m/gl MINDE IV af Marstal ved en voldsom eksplosion ret ud for Hou fyr. Skibet, der blev ført af kaptajn Johannes Hansen, var på rejse fra Vejle til Nakskov med brunkul. To personer af ialt fire besætningsmedlemmer sprang over bord og blev bjerget i land af det til-ilende skib HELENE af Haderslev og bragt til Nakskov, mens kaptajn Johannes Hansen og skibets styrmand blev dræbt.

Et minut efter eksplosionen krængede skibet voldsomt over og forsvandt i en skumhvirvel, men rettede sig igen op, da det ramte bunden, og blev derefter stående med mastetoppene i vandlinien.

Øjenvidner så fra land en mand klamre sig til mastetoppen, og man alarmerede straks Hou fyr og havnefogeden i Lohals. Da 2 motorbåde fra Lohals nåede derud, var HELENE af Haderslev allerede afsejlet med de to overlevende.

Dagen efter forliset arbejdede danske minestrygere omkring vraget. Ved mørkets frembrud indkom et vragfiskerfartøj til Lohals havn med flaget på halv stang. Fartøjet medbragte liget af skibets kaptajn, Johannes Hansen, der blev landsat. Liget af skibets styrmand sad fastklemt i maskinrummet og blev først bjærget den 23. august, hvor det med et stenfiskerfartøj med flaget på halv stang blev sejlet til Nyborg.

Først den 11. maj 1944 lykkedes det vragfiskere med fartøjerne NELLY af Hirtshals og EMMY af Nyborg at slæbe vraget på grund og derefter, ved hjælp af to store pontoner, at få det slæbt til Nyborg.⁽¹⁵⁾

Den 29. august 1943 - dagen, hvor samarbejdspolitikken sammenbrød kulminerede med militær undtagelsestilstand og tysk krav om det danske militærs fuldstændige overgivelse - udløste nogle dramatiske episoder i den nordlige del af Lange-landsbæltet.

Igen var det inspektionsskibene INGOLF og HVIDBJØRNEN, der spillede hovedrollerne i begivenhederne.

INGOLF og HVIDBJØRNEN var i sommeren 1943 udrustet som kadetskoleskibe og gjorde tjeneste i det sydfynske område med base i Svendborg.

INGOLF var på det tidspunkt under kommando af kommandør Christian Vilhelm Evers, medens HVIDBJØRNEN var under kommando af kommandørkaptajn Frederik Hempel-Jørgensen.

Efter at INGOLF og HVIDBJØRNEN på mindre end tre timer lørdag eftermiddag den 28. august havde provianteret og fyldt vand på i Svendborg, sattes kursen ud af sundet for at ankre op i Lunkebugten syd for Valdemars Slot.

På grund af de sidste dages uroligheder i forskellige fynske byer var al landlov ophævet.

Søndag morgen den 29. august lidt før klokken 6.00 ankom en lodsbåd fra Thurø med meddelelse til officerene på INGOLF og HVIDBJØRNEN om, at der var undtagelsestilstand i landet, og at et tysk militært kup var nært forestående.

Mandskabet blev derfor vækket med signalet "Klart Skib", og kort efter var kadetterne i fuld sving med at klargøre skytset. Ti minutter efter kunne søløjtnant E. Bisp melde "Klart Skib" til artilleriofficeren, kaptajnløjtnant Helms. Mand og mand imellem blev der spurgt, hvad der var på færde, og hvad der var sket.

Klokken 6.35 ankom et patruljefartøj fra Svendborg med en melding til cheferne Hempel-Jørgensen og Evers.

Klokken 6.45 blev der pebet "baksmønstring på agterdækket, alle mand med op".

Cheferne meddelte nu mandskabet, at tyskerne forsøgte militært kup overalt i Danmark og at der blev kæmpet i København og ved Ringe, og at militæret om morgenen var rykket ud af Svendborg.

Kommandør Evers på INGOLF holdt en kort tale for mandskabet, hvor han lod forstå, at situationen var meget alvorlig og bad derfor alle om at gå til arbejdet med ro og besindighed. Kommandør Evers sluttede med et "Gud bevare Kongen", som mandskabet gentog.

Klokken 7.35 ankom atter et patruljefartøj med meddelelse om, at modstanden var indstillet på Fyn, og at forbindelsen til Sjælland var afbrudt.

INGOLF og HVIDBJØRNEN gjorde klar til at lette anker, mens kutterne SVANEN og THYRA samt DAMPBÅD A skulle blive liggende.

Derpå lettede de to inspektionsskibe og satte kursen mod nord. Stemningen ombord var rolig og behersket.

Efterhånden rygtedes det, at Hempel-Jørgensen og Evers havde til hensigt at søge til Sverige, og blandt mandskabet diskuterede man ivrigt, om man nu skulle gå sønden om under Storstrømsbroen, eller norden om Sjælland.

Klokken ca. 10.00 var de to skibe i Langelandsbæltet.

En del skibe var i sigte, blandt andet et par tyske vagtskibe.

Klokken 10.15 så man fra INGOLF's bro en tysk ministryger (ministryger M.13) stævne imod inspektionsskibene med sydvestlig kurs.

Af røgen kunne man se, at den havde fuld damp oppe. Den passerede de danske orlogsfartøjer i en afstand af ca. 1 sømil.

Forhåndsammunition var hejst op, og kanonerne ladte, klar til den første ilddåb mod levende mål. Fra ildlederbroen kom der ordre for opsatshøjde og sideforskydning; men til stor skuffelse for mandskabet udeblev ordren "salve".

Ministrygeren afgav nu følgende signal "Afgå øjeblikkelig til Korsør", hvorpå INGOLF afgav signalet "Går til København efter ordre".

Dette signal besvarede tyskerne ikke.

Derimod satte de signalet "Vi sætter båd i vandet".

I mellemtiden gav chefen på INGOLF ordre til, at alle skulle tage stålhjelmene af og så vidt muligt gå i dækning, antagelig for at give tyskerne det indtryk, at skibet ikke var kampklar.

Der blev nu udlagt stormlejder om styrbord, og næstkommanderende, Orlogskaptajn Westrup, stod klar til modtagelse.

Med lynets hastighed entrede tyskerne i næste nu op ad lejderen. Så snart de havde fået fødderne på dækket, rettede de deres maskinpistoler mod de omkringstående og beordrede dem afvæbnet. En oberstløjtnant og to menige sprang op på

kommandobroen, hvor de over for kommandør Evers erklærede skibet for prise, og at de nu havde overtaget kommandoen.

Tre eller fire mand sprang ned i maskinen, mens to mand blev på agterdækket.

Tre mand entrede straks bådedækket.

Medens søløjtnant E. Bisp stod ved agterste kanon, entrede en tysker over gelænderet og truede med sin maskinpistol, idet han ganske forvirret og nervøst råbte: "Unter! unter!"

Bisp var hurtigt klar over, at det var flaget, han ville have ham til at stryge, da flaget netop var fastgjort til gelænderet, hvor Bisp stod.

Om dette har søløjtnant E. Bisp fortalt:

"Jeg tænkte i øjeblikket, hvilke alvorlige konsekvenser, det kunne få, når det ikke var efter ordre fra broen, og gik, som om jeg ikke havde forstået et muk af det hele. Også den øvrige kanonbesætning forsvandt, så snart de erfarede tyskernes hensigt.

Den sidste, som blev tilbage, var aspirant Christoffersen, som meget mod sin vilje bøjede sig for tyskerens krav. Præcis klokken 10.40 gik Dannebrog ned for nu at vige pladsen for hagekorsflaget.

Vi gjorde front, blottede hovederne, og uden nærmere ordre fra broen varskoede banjermesteren: "Huerne af".

Klokken 11.30 fortalte næstkommanderende, at der nu var gjort klar til at sænke skibet. Det havde dog ikke været let, eftersom de fleste bundventiler blev betjent fra maskinrummet, hvor der var sat tysk vagt.

Overfyrbøderen Bastrup havde dog i al ubemærkethed fået åbnet for bundventilerne i maskinrummet, mens et par mand åbnede alle de køjer, de kunne komme i nærheden af.

Samtidig havde næstkommanderende og søkadet Thamsborg åbnet for bundventilerne i agterste krudtmagasin.

Mens dette foregik, begyndte den tyske minestryger at skyde mod INGOLF. Et skud faldt foran INGOLF og et andet kun 25 meter tværs om styrbord.

Spændingen ombord på INGOLF var på bristepunktet, idet det samtidigt nu gik fra mund til mund, at bomben til sænk-

ning af eget skib var anbragt og antændt af næstkommanderende i 1. mesterens lukaf.

På et tidspunkt opdagede de tyskere, der var ombord på INGOLF, at skibet havde fået stærk slagside og var i færd med at synke, hvorpå de råbte: "Was ist los, hinter, hinter".

Under stærk trussel og med maskinpistoler i ryggen blev det danske mandskab jaget ud og trængt op på skansen.

Tre mand stillede sig tværs over dækket med munden pegende imod danskerne.

Da kommandør Evers opdagede, hvilken farlig situation, besætningen var bragt i, forhandlede han med næstkommanderende, som derefter ubemærket af tyskerne gik ned og fjernede tændmekanismen på bomben.

Hvad der derefter skete har søløjtnant E. Bisp fortalt:

"En feltweibel kom nu farende med sin maskinpistol imod os, mens han råbte: zehn Mann, zehn Mann. Der var kun at adlyde ordren, og 10 mand fra de forreste rækker måtte frem og stå på geled, der iblandt Prins Flemming.

Fem minutter senere kom kaptajnløjtnant Thostrup ned fra kommandobroen og forklarede, at hvis ikke det lykkedes at få maskineriet igang igen og skibet ført ind til Korsør, ville de ti gidsler blive skudt.

I denne situation var mandskabet nødt til at lukke for bundventilerne og få maskinen til at arbejde igen, hvorefter kursen blev sat mod Korsør".

Kommandør Evers' beslutning om at efterkomme de tyske krav blev senere behandlet af søværnets myndigheder under forhør.

Kommandør Evers' handlemåde i situationen, som den så ud på det tidspunkt den 29. august, forekommer at være både realistisk og yderst fornuftig af hensyn til mandskabets sikkerhed.

Baggrunden for Evers' beslutning går formentlig helt tilbage til den såkaldte "Septemberkrise" i 1938, hvor Evers var chef for marinens største skib NIELS JUEL, som i skarpt beredskab og under stadig patruljering lå i Køge Bugt i tre uger.

Kanonbesætningerne lå på dækket ved deres kanoner under skibets dag- og natkrigsvagt.

Efter krisens afblæsning satte Evers en række spørgsmål op til politikerne i "Berlingske Tidende".

Han skrev blandt andet:

"Lad rigsdagens medlemmer skaffe oplysninger om, hvorvidt vi ved denne lejlighed, hvor søværnet faktisk blev holdt i skarpt beredskab i ca. tre uger, kan siges at være blot tilnærmelsesvis udrustede.

Var der befalingsmænd nok til de få skibe, som vi i øjeblikket råder over?

Var der besætninger nok til at besætte vore kanoner?

Var gasmasker, mine- og dybdebombmateriel tilstede i tilstrækkelig mængde?

Var der ammunition nok?

Havde vi tilstrækkeligt fartøjsmateriel til at holde vore gennemsejlingsfarvande ryddede for miner, således at skibsfarten og derigennem de nødvendige tilførsler kunne holdes igang?

Har søforterne været tilstrækkeligt bemandede, og er de bestykkede og udrustede på en sådan måde, at de kan yde de lette flådestyrker den støtte, som er en livsbetingelse for disse, efter at flåden har mistet sin ryggrad, artilleriskibene?"

Kommandøren sluttede sit lange indlæg med at konkludere:

"Såfremt man måtte svare negativt på disse spørgsmål, da ville en indsættelse af dansk værnepligtigt personel imod en stærkt udrustet fjende være mord på værgeløs ungdom".

HVIDBJØRNEN blev, som INGOLF, entret af mandskab fra den tyske minestryger M.13.

Da tyskerne bordede HVIDBJØRNEN, iværksatte næstkommanderende, kaptajnløjtnant Knud Heine Seehusen, skibets sprængning ved at igangsætte forsinkelsesmekanismen til bomben i skibets bund.

Da tyskerne var kommet ombord, gav skibschefen Frederik Hempel-Jørgensen ordre til, at alle mand skulle springe overbord, og samtidig sprang bomben.

Da besætningen, overvejende kadetter og aspiranter, var ved at blive samlet op af de omkringliggende fartøjer, og mens HVIDBJØRNEN var ved at synke, ankom den tyske jager T

18, og lagde sig ca. 400 meter på styrbords side af HVIDBJØRNEN, hvorefter den åbnede ild med 20 mm kanoner mod fartøjerne.

HVIDBJØRNEN sank kun langsomt.

Søkadetterne Svend Schack von Fyren Kieler og L.G. Brink samt aspirant W.W. Christensen svømmede tilbage til HVIDBJØRNEN, hvor de kravlede ombord ad rorkæderne agter. Kieler løb op og halede det tyske flag ned, som de bordende tyskere havde nået at sætte, mens de øvrige begyndte at sætte skibets motorbåd i vandet. Under dette arbejde blev de beskudt fra den tyske jager.

Alle besætningsmedlemmerne blev herefter bjærget op af tyskerne og senere ført ind til Korsør.

HVIDBJØRNENS langsomme sænkning gav tyskerne lejlighed til at nedhale det danske orlogsflag, som Søkadet Kieler havde sat, således at skibet sank under tysk flag.

Senere tegnede en af HVIDBJØRNENS kadetlærlinge en tegning af skibet, der synker. Tegningen blev senere forsynet med alle besætningsmedlemmernes navne. Tegningens motiv benyttede kommandørkaptajn Frederik Hempel-Jørgensen på den personlige erindringsmedalje, som han lod præge og uddele til alle, der havde været ombord på HVIDBJØRNEN den 29. august 1943.

Fra Langeland kunne de dramatiske begivenheder ses, idet det var relativt klart vejr.

Sognefoged Rasmus Nielsen fra Hou har berettet følgende om begivenhederne, som de tog sig ud fra Hou.

"Om formiddagen ses en minestryger liggende stoppet ved Agersøflakket. Et større fartøj, antagelig et moderskib, en trawler, et camoufleret fartøj og en minestryger ligger ankret op ud for Korsør. Klokkeren ca. 9.30 kommer en tysk jager af ældre type ud fra Korsør og går nord om Vresen og op under Fyn i stærk fart.

Samtidig kommer de danske inspektionsskibe INGOLF og HVIDBJØRNEN gennem Kobberdyb og styrer østover, hvor den ved Aggersøflakket liggende tyske minestryger kommer

dem i møde. De stopper alle og udveksler signaler; en sydfra kommende damper hejser også en signalstænder.

Kort efter nedhaler de danske skibe deres store Dannebrogsgflag.

Særlig HVIDBJØRNEN, der har hejst et mægtigt flag under gaffelen, stryger dette meget langsomt. Derefter hejses et lille flag på dem begge; men farverne kan ikke ses. Et kvarter tid efter formerer de eskadre med tyskerne i spidsen og går langsomt nordefter; HVIDBJØRNEN er lidt længe om at komme igang, men slutter dog op.

Da de når til begyndelsen af Korsør Skov, er HVIDBJØRNEN faldet ud af linien og ligger med stævnen mod øst, mens spildedampen vælder ud af dampfløjten.

Lidt længere nordpå ligger INGOLF; også den slipper damp ud, men i små stød.

Lidt efter vælter der en masse røg ud fra HVIDBJØRNENS forskib, som derfor er skjult en kort tid.

Den ene af de ved Korsør liggende tyske skibe kommer nu derop for fuld fart, hvor INGOLF nu krænger over, for kort efter atter at komme under styring, hvorefter den løber østpå fulgt af den tyske minestryger. Helt inde ved Sjællands kyst vender de og glider langs landet til Korsør, hvor de tabes af syne.

Kort efter klokken 13.00 begynder HVIDBJØRNEN at synke dybere med forskibet og krænger samtidig over til bagbord. Samtidig ses en mindre eksplosion på skibet, som nu for alvor begynder at synke lidt nord for fyrskibet på Vengeancegrunden. Tilsidst krænger den så voldsomt, at den ligger med mastedoppene i vandkorpen og synker helt kort efter".⁽¹⁶⁾

Efter at HVIDBJØRNEN var sænket, tog OLGA af Kerteminde, der var en af de danske minekuttere som var stationeret i Spodsbjerg, kursen mod stedet for at sikre at alle besætningsmedlemmer fra HVIDBJØRNEN blev reddet.

Så snart OLGA af Kerteminde nærmede sig stedet, blev den beskydt af den tyske minestryger, der lidt før havde skudt mod INGOLF.

OLGA af Kerteminde blev dog ikke ramt, men forlod skyndsomt stedet og måtte kort efter overgive sig og følge med et

tysk skib til Korsør, hvor besætningen blev interneret i to dage.

OLGA blev få dage senere indsat til minestrygning i Langelandsbæltet - med tysk mandskab og under tysk flag.

Nogenlunde samtidig beordrede tyske marinefartøjer de andre danske minekuttere, KARLA, VIKING, HEDVIG og ELSE MARGRETHE, der også var stationeret i Spodsbjerg, til at overgive sig.

Få dage senere var også disse minekutterne i aktion i Langelandsbæltet - med tysk mandskab og under tysk flag.

Den 1. oktober 1943, iøvrigt dagen da tyskerne startede deres hæslige jagt på de danske jøder, grundstødte den tyske damper RADBOD ret ud for Keldsnor. Skibet blev senere bragt flot af tyske hjælpeskibe.

Den 15. oktober 1943 blev INGOLF bugseret sydpå gennem Langelandsbæltet af en tysk bugserdamper. Fra land kunne man se røg fra INGOLF's skorsten, hvilket tyder på, at den helt eller delvist har anvendt egen motorkraft.

Den 3. november 1943 ankom to tyske bjærgningsfartøjer til vraget af HVIDBJØRNEN. Bjærgningsfartøjerne forsøgte forgæves at bjærge skibet, og måtte den 7. november have forstærkning af en stor kran. Først den 11. november lykkedes det at få HVIDBJØRNEN slæbt til Korsør.

Den 16. december 1943 klokken 14.50 ankom det tyske Jagerleitschiff TOGO til Langelandsbæltet, hvor det ankrede op. Skibet og dets tilstedeværelse var et led i tyskernes bekæmpelse af de allieredes flymissioner til Tyskland og det besatte Danmark. TOGO var et radioskib, hvis konkrete formål var at lede de tyske natjagere, mod observerede allierede fly. Informationerne fik TOGO blandt andet via det tidligere omtalte FLUKO-system, som lytteposterne på Langeland var en del af.

TOGO var således en flydende radar- og jagerkontrolstation. TOGO havde tidligere været et fragtskib tilhørende Den Tyske

Afrika-Linie. TOGO blev bygget i 1938, men havde siden krigsudbruddet været anvendt som troppetransportskib, mine-lægger og handelsskib under navnet CORONEL.

I februar 1943 blev CORONEL beskadiget under et luftangreb, og det blev besluttet at bygge det om til jagerkontrolskib. Skibet blev udstyret med følgende radartyper: 2 Y-linier, 1 Würzburg Riese samt en Freya radar. Til forbindelse mellem fly og skib blev der installeret et såkaldt FuG 16 radiosæt, hvorved TOGO var i stand til at fungere på samme måde som en radarstation på land.

Den 18. oktober 1943 blev TOGO taget i brug, og en uge senere var prøvesejladserne færdige. Dernæst blev skibets luftværnsskyts afprøvet. Skytset bestod af tre 10,5 cm luftværnskanoner og 30 maskinkanoner i 20 og 37 mm opstillet som enkelt, dobbelt eller firling-montering.

Da TOGO var ankret op på sin plads i Langelandsbæltet ud for Spodsbjerg den 16. december 1943, var den første opgave at kalibrere skibets elektroniske udstyr. Til den opgave var det aftalt med Luftwaffe, at TOGO den 19. december skulle overflyves af et specialudrustet fly af typen He 111. På grund af tåge blev flyvningen udskudt, men dette blev ikke meddelt marinen og TOGO. Lidt efter klokken 13.00 kunne kanonbesætningerne høre lyden af kraftige motorer, og da man på det tidspunkt ikke havde fået besked om nogen anflyvende tysk maskine, antog man flyet for at være fjendtligt. Flyet kom i lav højde fra styrbords side med direkte kurs mod TOGO. TOGO's chef, Korvettenkapitän Luck, beordrede affyring af dagens kendingssignal, der bestod af en flerfarvet lyspatron. Flyets besætning besvarede ikke signalet, og klokken 13.07 åbnede TOGO ild med al det luftværnsskyts, der var i stand til at rette kanonerne ind mod flyet. Den tyske pilot trak flyet op og drejede væk fra TOGO. Først nu kunne kanonbesætningerne se de tyske nationalitetsmærker på flyet. Klokken 13.08 blev skydningen indstillet, medens flyet forsvandt i en tågebanke.

Det tyske fly var He 111 H-6 (Werk Nr. 7834) tilhørende 6./Luft-Nachrichten Versuchsregiment Kasthen. Den tyske pilot var i stand til at nå Lollands kyst, hvor han foretog en nød-

landing. Besætningen nåede at komme ud af flyet, før dets brændstoftanke eksploderede. Flyet blev totalt ødelagt af den efterfølgende brand.

Den 3. januar 1944 sejlede TOGO til Århus og var igen tilbage på ankerpladsen i Langelandsbæltet den 20. januar. TOGO deltog i bekæmpelsen af de store engelske overflyvninger mod Berlin i slutningen af januar 1944. I februar 1944 lå skibet en tid i Århus, før det den 1. marts var tilbage i Kiel. Resten af krigen lå TOGO hovedsagelig i den østlige del af Østersøen.

Efter krigen sejlede TOGO under norsk flag som STELLA MARINA af Narvik.⁽¹⁷⁾

Den 23. marts 1944 minesprængtes det 95 bruttotons m/gl LIBRA af Middelfart, 7 sømil sydvest for Keldsnor. LIBRA, der var på rejse mellem Lübeck og Vejle med salt, sank på 22 meter vand. Besætningen blev reddet over på et andet skib af ukendt oprindelse. LIBRA blev senere hævet og slæbt til Svendborg.

Den 16. september 1944 inddrev ved Nebbe på Langelands østkyst en genstand, der efter undersøgelse af en marinesagkyndig, viste sig at være en ufarlig tysk øvelsestorpedo. Torpedoen blev indbragt til havnen i Spodsbjerg af fisker Svend Petersen, og blev to dage senere afhentet af et tysk vagtskib.

På en for forfatterne ukendt dato i 1944 løb den norske damper BONN på grund ud for Keldsnor efter en minesprængning ved Bagenkop. Der findes tilsyneladende ikke sikre efterretninger om dette forlis, men det forlyder, at ingen mennesker kom noget til ved ulykken.

Den 13. februar 1945 indtraf en af krigens store katastrofer i den del af Østersøen, der grænser op til Langelandsbæltet. Det tyske skib HEDWIGSHÜTTE, med mange flygtninge herunder børn, løb på en mine, hvorved 96 civile personer omkom. Den 19. februar drev 8 lig fra denne ulykke i land på strækningen mellem Spodsbjerg og Tranekær fyr. Ligene blev

senere samlet og afhentet af den tyske værnemagt. Samme dag fandt Hans Rosendahl Christensen, 5 meter fra land, en pose, der indeholdt 1150 Rigsmark og to sparekassebøger lydende på ialt 20.000 Rigsmark. Effekterne blev straks afleveret til toldvæsenet i Spodsbjerg.

Den 9. marts 1945 klokken ca. 13.00 sank Galeasen SVANEN af Bogø ud for Stoense havn på vestsiden af Langeland efter en eksplosion som følge af påsejling af en drivende mine. SVANEN var på rejse fra Korsør til Vejle med hvede, da eksplosionen indtraf. Ingen personer kom alvorligt til skade ved ulykken. Selv om skibet sank på få minutter, lykkedes det alle ombordværende at komme i redningsbåden, der kort efter indkom til Lohals havn.

En måned efter forliset blev SVANEN hævet af vragsfiskere og slæbt til Lohals. Efter midlertidig reparation blev SVANEN den 13. maj 1945 slæbt til sit hjemsted.⁽¹⁸⁾

Den 22. april 1945 sejlede det tyske skib INGRID LEONHARDT på en mine i den del af Østersøen, der grænser op til Langelandsbæltet. Dette skib havde også civile tyske flygtninge ombord, men tabene ved forliset er ikke oplyst.

HEDWIGSHÜTTE og INGRID LEONHARD var langt fra de eneste flygtningeskibe, der forliste i den vestlige del af Østersøen. I perioden fra februar til april 1945 blev der fundet relativt meget vraggods af forskellig art ved Langeland og Ærø.

Den 3. april 1945 indbragte fisker Arvid Hansen fra Spodsbjerg et norsk trefliget krigsflag i en sejldugspose. Sejldugsposen var mærket "Kreigs Flg. Norwegen". Posen, der blev afleveret til sognefoged Aage Nielsen i Spodsbjerg, var fundet i farvandet ud for Hjortholm. Den 16. april fandt samme Arvid Hansen i Langelandsbæltet en interimistisk platform til en kanonstilling. Platformen stammede sandsynligvis fra et armeret handelsskib.

Den 1. maj 1945 fandt Hjalmar Larsen og Peter Rasmussen fra Bammeskov to store tømmerflåder i strandkanten nord for

Stengade skov. Fundet blev straks indberettet til sognefoged Mortensen, Tranekær.

Trods den meget tætte minering af Langelandsbæltet var det kun en relativt lille del af den samlede militære og civile skibs- trafik i Langelandsbæltet, der led forlis under krigen. Det har vist sig, at der ikke findes meget materiale om den militære skibstrafik. Da Langelandsbæltet var den eneste brugbare udgang til Atlanterhavet for den tyske østersøflåde, bevirkede dette, at den tyske militære skibstrafik i Langelandsbæltet under hele krigen var meget tæt.

Gennemlæsning af Toldvæsenets patruljejournaler for Spodsbjerg Toldsted giver et godt indtryk af trafikken intensitet. Det fremgår af disse journaler, at Langelandsbæltet eksempelvis i februar måned 1943 blev besejlet af 6 ubåde, 12 minestrygere, 3 lette krydsere, 16 armerede trawlere, 13 forsyningsskibe, 3 patruliefartøjer, 6 jagere, 28 andre tyske marinefartøjer samt 33 civile skibe.

Hertil kom de danske orlogsfartøjer, der på dette tidspunkt til stadighed befandt sig i området.

Hvad denne trafik og mineringen af Langelandsbæltet betød for fiskerne og deres erhverv, berettede to Spodsbjergfiskere, Mads Hansen og H.P. Bølle, i Langelands Avis den 2. februar 1943.

Det fremgår af denne beretning, at fiskebestanden i Langelandsbæltet steg i krigsårene, fordi der ikke længere blev fisket med trawl i Langelandsbæltet på grund af minefaren. En anden forklaring på den øgede fiskebestand giver de to fiskere med, at muslinger og anden fiskeføde samlede sig på mineanker kæder og miner i stort tal. Trods den øgede fiskebestand var der på grund af minefaren og den stærke trafik i bæltet tale om en markant tilbagegang for fiskerierhvervet ved Langeland i krigsårene.

Mange langelandske søfolk deltog også i krigsbegivenheder ude i verden. I det følgende berettes om nogle af de begivenheder langelandske, søfolk kom ud for i fremmede farvande.

Matros Holger Groth Eriksen fra Strandgade i Rudkøbing har i juli måned 1945 afgivet en beretning om sine oplevelser som sømand i allieret søtransporttjeneste. Beretningen giver et godt indtryk af de ofte nervepirrende og opslidende begivenheder, som søfolkene under krigen var udsat for.

Holger Groth Eriksens skib blev i Middelhavet ramt af en torpedo, hvorved skibet brød i brand. Med nød og næppe nåede skibet, inden der blev fare for besætningen, ind til fransk havn. I 1944 gjorde Holger Groth Eriksen tjeneste på et amerikansk Røde Kors skib. Begivenhederne var ofte ikke mindre dramatiske for sådanne skibe end for egentlige krigsfartøjer. Groth Eriksen har berettet om utallige bombeangreb mod skibet, selv under indladning af hårdt sårede krigsfanger.

Hovmester Svend Orla Hansen fra Rudkøbing har berettet om sine oplevelser som hovmester i den engelske marine. Svend Orla Hansen deltog blandt andet i invasionen i Nordafrika. Han havde forinden prøvet at blive torpederet to gange, første gang på den danske damper INGER TOFT, anden gang på et engelsk skib. I det sidste tilfælde måtte Svend Orla Hansen springe i iskoldt vand for at forsøge at nå et rednings-skib. Vandet var så koldt, at han hurtigt besvimede og først vågnede op dagen efter på et hospital i New York.⁽¹⁹⁾

Forhenværende matros Helge Jensen, Bellevue i Rudkøbing har til forfatterne i 1993 berettet om, at han den 12. januar 1940 var med til at blive torpederet ombord på en tankbåd tilhørende selskabet DDP - det senere ESSO. Da skibet lå ud for Kirkwall på Shetlandsøerne og ventede på kontrol af myndighederne, blev det ramt af en torpedo fra en tysk ubåd. Ved et mirakuløst held udbrød der kun en mindre brand i skibet, som hurtigt blev slukket. Ingen personer kom til skade.

I begyndelsen af december måned 1941 krigsforliste en dansk damper i Atlanterhavet. Hele besætningen, heraf 18 danskere, omkom. Skibets kaptajn, A.M. Knudsen stammede fra Strynø.

Den 22. september 1942 kl. 18.30 skete en voldsom eksplosion tæt ved motorskonnerten SARA af Lohals, medens den befandt sig i Kattegat tæt ved Øresund. Skibet sank i løbet af to minutter. Besætningen blev bjærget ind til Helsingør, hvor skibsføreren straks kom på sygehuset. Skibet blev senere hævet og repareret.

Langelands Avis meddelte den 9. december 1942, at Hovmester Rasmus Rasmussen fra Rudkøbing var død efter et skibsforslis. Der meddeltes intet om, hvor forliset fandt sted. Der blev blot angivet, at andre danske søfolk omkom ved samme ulykke.

I slutningen af året 1943 minesprængtes motorgaleasen MESTER af Rudkøbing i Køge Bugt. På tidspunktet for forliset havde skibet en bornholmsk ejer, men havde kort forinden tilhørt skipper P. Due fra Rudkøbing.

Den 13. oktober 1944 blev den danske damper HILMA LAU torpederet i Østersøen af en russisk ubåd. Forliset skete 26 sømil sydøst for Christiansø. Fire medlemmer af besætningen blev dræbt ved ulykken. Blandt de omkomne var skibets tredie-styrmand, Kristian K. Nielsen fra Lohals.

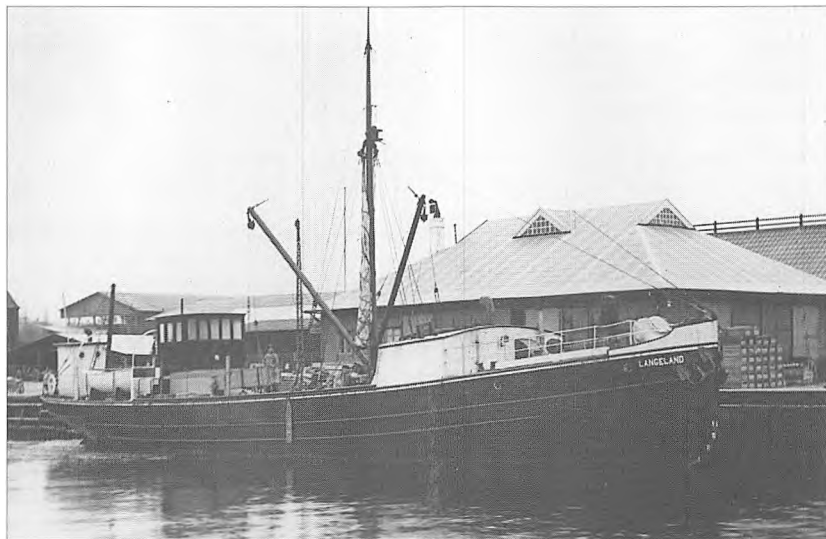
Efter krigen, den 10. oktober 1945, minesprængtes m/s LANGELAND af Rudkøbing syd for Drogden Fyr. Skibet, der var på 158 brt og normalt besejlede Lohals, var på rejse mellem Rudkøbing og København, da ulykken indtraf. Den 15. oktober fandtes ved Falsterbo 15 jerntromler fra skibets dækslast. Den 22. oktober fandtes en redningsbåd fra skibet ved Møns sydkyst, og dagen efter drev forskelligt vraggods fra skibet ind på Amager.

De fem ombordværende, der alle var hjemhørende i Rudkøbing, omkom. De omkomne var: Skibets fører, Gothar Madсен, der var 29 år, gift og havde en lille søn. Maskinmester Axel Jensen, 52 år, gift og havde en halvvoxsøn. Bedstemand Willy Jacobsen, gift og to børn. Matros Thomas Olsen,

der også var gift og havde et barn, samt matros Peter Petersen, der var ugift.

Føreren af skibet, Gothar Madsen, drev i land ved Prøvestenen ved København den 4. november. Den 7. november drev liget af skibets maskinmester Axel Jensen ind på Saltholm. Den 13. november fandt man ved Stevns Fyr liget af bedstemand Willy Jacobsen.

Thomas Olsen og Peter Petersen blev aldrig fundet.

Motorskonnerten LANGELAND.

Foto. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Vraget af m/s LANGELAND fandtes syd for Drogden på 14 meter vand den 26. juli 1946. Samme år i november besluttedes det, at man ikke ville hæve skibet, da omkostningerne ville blive for store. Skibets ejer, Jens Hansen, fik forsikringssummen på 150.000 kroner udbetalt, men led et direkte tab på 55.000 kroner, idet den nyinstallerede motor endnu ikke var forsikret. Senere blev vraget af LANGELAND alligevel hævet af stenfiskere, der bragte det ind til Rødvig, hvor motoren blev taget ud. Fra Rødvig skulle vraget bugseres til Århus, men netop kommet ud af Rødvig havn, sprængtes stropperne,

hvor skibet hang imellem to stenfiskerfartøjer, og vraget gik til bunds for ikke mere at blive hævet.⁽²⁰⁾

Også i farvandet omkring Langeland skete der lang tid efter krigens afslutning forlis som følge af minesprængninger.

Torsdag den 14. november 1946 minesprængtes motorjagten ESTHER af Thurø i Langelandsbæltet på rejse mellem Rødbyhavn og Hov ved Århus. Ved forliset omkom skibets bedstemand, skibsførerens hustru og mindreårige barn.

Den 17. november 1947 behandlede retten i Rudkøbing sagen, idet anklagemyndigheden rejste sigtelse mod skibsføreren for overtrædelse af sølovens bestemmelser om forbud mod besejling af ikke frigivne områder med minefare.

Skibsføreren erkendte, at hans skib befandt sig inden for det område, hvor der var fuldstændig forbud mod ophold og sejlads for fartøjer af enhver art.

Skibsføreren fortalte, at han kort før den ulykkelige sejlads havde købt et søkort, hvor det forbudte område var angivet som meget mindre, end det faktisk var.

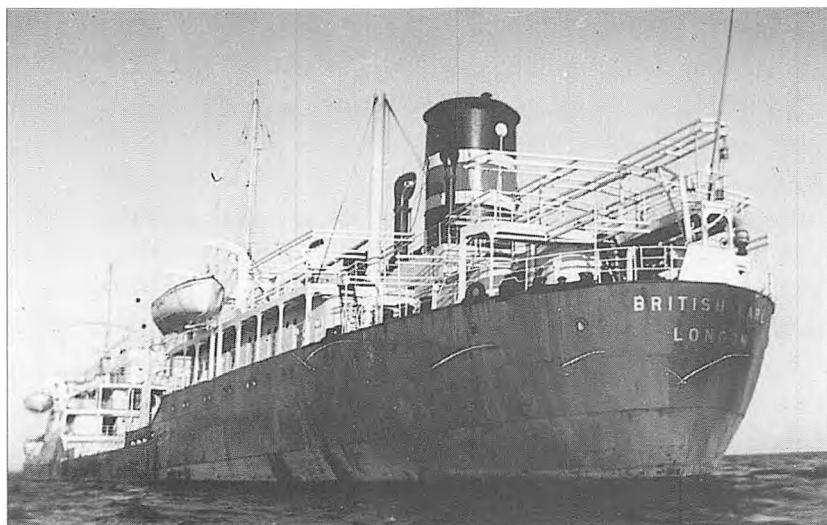
Ved dommen blev skibsføreren idømt en bøde til Statskassen på 75 kroner, idet retten fandt, at han burde have sat sig ind i de aktuelle bestemmelser fra handelsministeriet vedrørende besejling af områder med minefare. Skibsføreren modtog dommen.

Lørdag den 18. januar 1947 klokken 15.15 grundstødte den engelske tankbåd BRITISH EARL efter en minesprængning ud for Stengade. Det var nødvendigt at losse en del af lasten over i tilkaldte lægttere. Tankbåden blev tømt for 4000 tons olie, inden den kunne bringes flot og bugseres til Nyborg. Ladingen på ialt 12000 tons olie blev fordelt til danske havne.

Under bjærgningsarbejdet skete en ulykke, hvorved en matros på en bugserbåd blev dræbt, da en slæbetrosse sprang.

Kort efter befrielsen gik den danske marine igang med at rydde minefelterne i danske farvande. Da den danske marine ikke

havde fungeret siden forsvarets opløsning den 29. august 1943, blev arbejdet organiseret og udført i samarbejde med den engelske marine, der stillede nogle fartøjer til rådighed. Trafikruterne var de første, der blev strøget for miner, og mandag den 30. juli 1945 kunne færgen MJØLNER på Nakskov/Spodsbjerg-ruten sejle sin første tur siden sommeren 1940.

Den grundstødte britiske tankbåd BRITISH EARL. Foto. Peter A. Hansen.

Turen startede fra Spodsbjerg om formiddagen uden passagerer, således at den første tur med passagerer foregik fra Nakskov. En stor menneskeskare med SFDS's direktør Bondo Lauritsen i spidsen tog imod færgen, da den om eftermiddagen ankom til Spodsbjerg med de første 250 passagerer. Dampfærgen MJØLNER's første kul stammede iøvrigt fra den tyske damper DORTRICHT, der var sat på grund syd for Langeland efter beskydning fra fly i befrielsesdagene. Switzer bjergede ca. 3000 tons kul fra damperen, hvoraf en del blev solgt til SFDS.

Den 11. september 1945 udsendte Fyr- og Vagervæsenets direktør, P. Sinding, meddelelse om, at der nu var etableret en

minefri rende gennem Langelandsbæltet. Direktør Sinding udtalte samtidig, at man havde kontrol over de dansk-etablerede hornminefelter i Langelandsbæltet, men at der formentlig ville gå op imod to år, før de engelske og tyske minefelter i farvandene omkring Langeland var under kontrol.

Det var dog ikke blot minerne, der endnu var til fare for søfolkene. Den 28. september 1945 fik Spodsbjergfiskerne Martin Petersen og Niels Flindt en kasse tysk-fremstillede håndgranater i deres sildegarn. Tilsvarende fund blev af og til gjort overalt i farvandene omkring Langeland lang tid efter krigens afslutning.

I august 1947 var den danske marines minestrygningstjeneste færdige med at stryge miner i dansk søterritorium omkring Langeland.

I slutningen af august 1948 var de to tyske minefelter, der var beliggende i Østersøen umiddelbart syd for Langeland og Lolland, også ryddet. Disse minefelter, der havde haft navnene JADE og GROSSER BAR, omfattede ca. 500 hornminer.

Minestrygningstjenesten meddelte samtidig, at der endnu fandtes magnetiske miner i Kattegat, Øresund, bælteerne og langt ned i Østersøen. Disse minefelter var ikke strengt afgrænsede, idet det drejede sig om engelske miner, der var udlagt fra fly. Se nærmere herom i kapitel 4.

Den danske marines minestrygningstjeneste, der indtil fredag den 31. oktober 1947 havde stået for oprydningen af JADE og GROSSER BAR, havde ialt kun fundet 11 miner. Dette var i god overensstemmelse med de spådomme, eksperter før oprydningen havde givet om at vind, strøm og is havde kappet de fleste mineankerkæder, hvorved minerne var drevet i land langs Østersøens kyster.

Den 1. november 1947 overtog den engelske marines afdeling i Kiel det fulde ansvar for den fortsatte oprydning af JADE og GROSSER BAR og den øvrige del af det tyske Østersøområde.

Allerede i januar 1948 måtte det danske marineministerium dog påny gå ind i opgaven med rydning af JADE og GROSSER BAR, idet de engelske myndigheder anvendte det tyske minerydningsmandskab andre steder.

Der blev derfor stationeret to danske minestrygningsfar-

tøjer i Bagenkop, som arbejdede, til man i slutningen af august 1948 kunne melde JADE og GROSSER BAR fri for miner. I samme periode blev farvandet mellem Als, Ærø og Sydlangeland frigivet for civil skibstrafik.

En anden stor opgave i efterkrigsperioden var lokalisering og afmærkning af de skibsvrag, der var til fare for trafikken i Langelandsbæltet. Denne opgave blev løst under ledelse af Fyr- og Vagervæsenet.

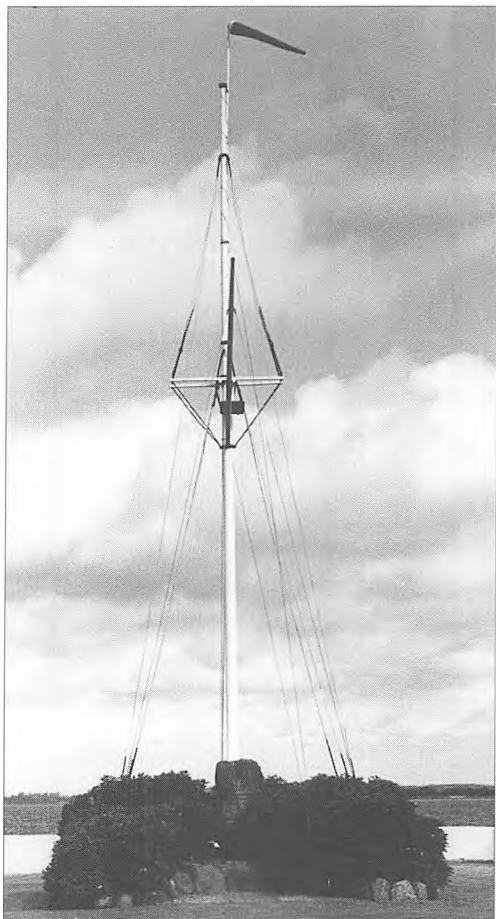
Regeringen overvejede en overgang at forsøge at bjerge både vrug og gods fra skibene. Denne tanke blev dog af forskellige grunde opgivet, og det blev besluttet at søndersprænge vrugene, således at disse blev spredt over et større område og derfor ikke var til fare for skibstrafikken. På grund af opgavens omfang på landsplan (ca. 680 skibe i alle størrelser), besluttedes det i første omgang, at bortsprængningerne skulle tilvejebringe en sejldybde på mellem 9 og 10 meter.

Sprængningerne påbegyndtes i midten af 1948 og blev afsluttet i begyndelsen af 1949.

Yderligere beretninger om søkrigen i relation til Langeland vil blive beskrevet i kapitel 9, der sammenfatter begivenheder omkring Danmarks befrielse.

På den brede mole midt i Rudkøbing havn blev der i 1947 rejst en sten til minde om de langelandske søfolk, der omkom på havene under krigen. Selve mindestenen er kun en del af det anlæg, der nu findes på molen. Stenen fik den nuværende placering i 1954, i forbindelse med nedrivningen af den gamle ventesalsbygning på midtermolen. Genindvielsen fandt sted den 19. december 1954. Mindeanlægget består af en flagstang, som minder om en skibsmast, og et stort anker ligger på brostenene inden for den rundkreds, som dannes af nogle bænke. Stenens inskription er forfattet af tidligere byarkivar ved Rudkøbing byhistoriske Arkiv, Christian Kiilsgaard.

Fire foreninger i Rudkøbing, alle med tilknytning til havet, foranledigede stenen rejst. Foreningerne var Sømandsforeningen, Marineforeningen og de to fiskeriforeninger.

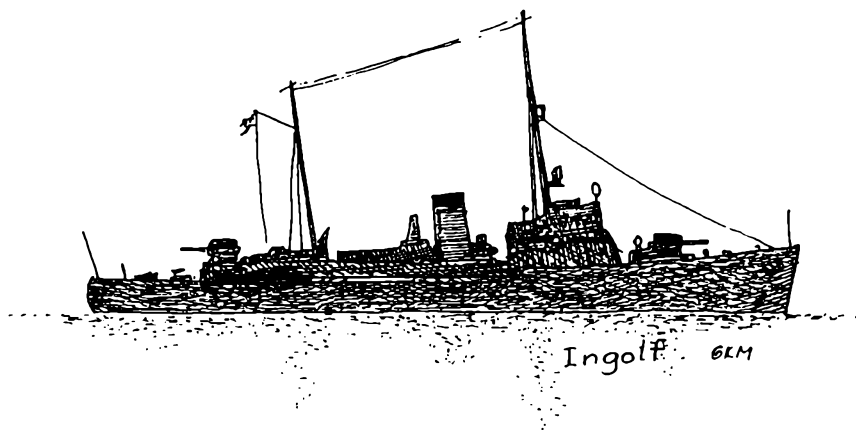
*Mindeanlægget på havnen i
Rudkøbing.
Foto: S.E. Pryds-Pedersen.*

Søndag den 20. juli 1947 om eftermiddagen var en stor skare af byens borgere mødt frem til afsløringshøjtideligheden på molen. Fiskeeksportør Valdemar Due bød velkommen på foreningernes vegne og holdt en smuk mindetale for de omkomne søfolk. Da Valdemar Due afslørede stenen, sænkedes de opstillede faner til ære for de faldne søfolks minde. Derefter talte provst Thelle og borgmester Marinus Larsen, og ved stenens fod blev der nedlagt kranse. Rudkøbing Havneudvalg overtog derefter stenen, og højtideligheden sluttede med salmen "Altid frejdig når du går..."

Inskriptionen på stenen lyder:

ÆRET VÆRE
MINDET OM VORE SØFOLK
SOM OMKOM PÅ GRUND
AF VERDENSKRIGEN
1939-1945

VENNER REJSTE
DETTE MINDE

Kapitel 6.

Dagliglivet.

Af: Jens Møllerup

Vinteren 1939-1940 - den første krigsvinter - blev også den første isvinter i en række på tre, der satte deres præg på Den anden Verdenskrig og måske også var medvirkende til dens endelige udfald. Ved vestfronten lå de stridende parter ret uvirksomme overfor hverandre, men oppe ved Nordens østgrænse rasede den finsk-russiske vinterkrig. Et lille folk kæmpede her en tapper forsvarskamp mod en imperialistisk stormagt, der havde regnet med et let bytte og fuldstændig havde undervurderet det finske folks modstandsvilje og den finske hærs kampkraft.

Verdenskrigen, der indtil nu ikke havde berørt Danmark direkte, virkede trods alt ind på det daglige liv her i landet. Hen på vinteren blev der indført en række begrænsninger i forbruget af en del vigtige varer. Der indførtes rationering af petroleum og benzin, og prisen på brød blev stabiliseret ved maksimalpriser på mel.

Hen i januar 1940 begyndte isen at lukke de danske bæltter og sunde, og forbindelsen til Langeland blev efterhånden mere og mere uregelmæssig. Hen i februar måtte man indstille færgeforbindelsen mellem Langeland og den øvrige verden, og denne isolation kom til at vare en måneds tid. Der blev nu oprettet istransportveje fra Vemmenæs til Rudkøbing og fra Rudkøbing til Strynø, således at der kunne opretholdes en nødtørftig forbindelse til Langeland, men naturligvis kunne man ikke få den mængde varer til de to øer, man skulle bruge. I særdeleshed blev manglen på brændstoffer følelig herovre i den periode, og de forskellige langelandske elværker måtte opfordre forbrugerne til den yderste sparsommelighed. Langelandsbanen skar antallet af ture ned, og driftige forretningsmænd begyndte så småt at lægge planer for udnyttelsen af øens reserver af tørv.

Istransport til Siø.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

På selve besættelsesdagen den 9. april 1940 så langelænderne ikke noget til besættelsesmagten. I kapitel 2 er fortalt om de tyske soldater, der overtog bevogtningen af minefeltet i Langelandsbælt fra "Pers Hus" den 9. april, og det tyske besøg på Keldsnor fyr. Der kom først tyske soldater til den øvrige del af øen nogle dage senere. Virkningen af overfaldet mærkedes derimod straks i form af mørkelægning og restriktioner på brændselsområdet.

Allerede inden besættelsen havde der foreligget tanker om mørkelægning, men af en helt anden årsag. I begyndelsen af september 1939 blev det foreslået at afbryde elektriciteten på Langeland fra klokken 10 om aftenen og til 5-6 tiden om morgenen for at spare energi, men denne ide faldt ikke i god jord. Sygehuset, frøfirmaer og virksomheder, som havde køleanlæg afviste blankt, og man opgav derfor ideen.⁽¹⁾

Straks den 9. april 1940 blev der udsendt krav om total mørkelægning. De danske oplyste byer, navnlig i Sønderjylland, havde virket som gode støttepunkter for navigeringen af de engelske fly, som angreb nordtyske mål i perioden fra krigsudbruddet og indtil april 1940. Men det tog selvfølgelig

sin tid at få mørkelægningen effektiv, da der med et slag opstod et enormt behov for mørkelægningspapir. Den 11. april kunne Langelands Avis således berette, at der var solgt 23 kilometer mørkelægningspapir og fremstillet mere end 1500 rullegardiner - bare i Rudkøbing.

Mørkelægningen kom også til at betyde en ændring i butikernes åbningstid, idet de handlende i Rudkøbing på grund af den besluttede at indføre tidlig lørdagslukning. Så allerede fra den 13. april lukkede forretningerne nu klokken 19 om lørdagen.⁽²⁾

Da man nåede hen på eftersommeren, hvor det begyndte at blive mørkt om aftenen, gik det op for folk, hvilke besværligheder mørkelægningen gav anledning til, og man iværksatte derfor en række forholdsregler. Flere steder blev fortovskanterne forsynet med en hvid stribe, og det samme gjaldt den nederste del af fritstående lygtestandere og andre faste genstande, man kunne falde over.⁽³⁾ Det blev endvidere forbudt at stille cykler op ad husfacaderne i byerne - de skulle ind i baggårde eller i udhuse, så folk, der i mørket famlede sig frem langs husene, ikke faldt over henstillede cykler. Da det kneb med at lære disse nye skikke med det gode, måtte politiet gå over til grove midler. Cyklerne blev simpelthen fjernet - og så kunne de formastelige senere få lov til at indløse deres køretøjer mod et passende gebyr.⁽⁴⁾

I et interview med inspektør Westermann på Korsebølle oplyste denne, at det var et problem på de større gårde at gennemføre en konsekvent mørkelægning efter de stillede krav. Dels havde man store vinduesflader, og dels var der nødt til at stå åbent ved ud- og indlæsning.⁽⁵⁾ Ligeledes udgjorde mørkelægningen et særligt problem for forretninger med store udstillingsvinduer, men man fandt frem til et brugbart kompromis, således at man tillod permanent belysning med en særdeles svag lyskilde og afskærmning af denne.

For at få mørkelægningen effektiv på landsplan indførte man en konsulentordning, og i den forbindelse havde Langeland i begyndelsen af oktober 1940 besøg af mørkelægningskonsulent, ingeniør Hansen, Odense. Han besøgte talrige for-

retninger og beboelseslejligheder og gav gode råd. I den forbindelse udtalte han den 8. oktober 1940 til Langelands Avis, at efter hans opfattelse var Rudkøbing den bedst mørkelagte by i Fyns stift.

Generelt søgte man at tage højde for eventuelt kommende krigsbegivenheder ved at styrke det civile beredskab. For større ejendomme blev der indført husvagtordninger, og på apoteket kunne man nu købe gasmasker. Apoteker Bauer kunne dog efter nogen tids forløb fortælle, at der ikke var nogen efterspørgsel efter denne artikel, som der da heller aldrig blev brug for. For 25 større ejendomme i Rudkøbing blev der udpeget to husvagter pr. ejendom. Det var ejendommens ejer, som foretog udpegningen, og de udpegede kunne ikke nægte hvervet. Ejeren havde ansvar for, at følgende ting til enhver tid var til rådighed: 200 liter vand, 200 liter sand, 2 spande, svaber samt brækjern. Hver af vagterne skulle desuden være udstyret med røgmaske, økse, skovl og elektrisk lygte, og desuden skulle de bære armbind. I løbet af vinterne 1940 og 1941 blev denne husvagtordning så fulgt op med instruktionsmøder på Hotel Langeland, hvor de implicerede blev oplært i de forskellige bombetypers virkning, brugen af gasmasker m.m.

I slutningen af august 1940 fik politiet i Rudkøbing i lighed med landets øvrige politikredse tildelt et antal unge mænd fra sessionsårgangene 1935-1938 til den såkaldte CB-tjeneste. Stationen i Rudkøbing fik tildelt 10 CB-værnepligtige, og som i det øvrige land fik de også herovre i daglig tale kælenavnet "føl".

Et problem for for øen var den noget anspændte brændsels-situation. På grund af isvinteren 1939-1940 var der i længere tid ikke kommet de nødvendige forsyninger af kul og olie til Langeland. Det kunne mærkes nu, da den tyske besættelse betød landsomfattende restriktioner for de her nævnte brændstoffer. Oliemangelen medførte, at rutebiltrafikken her på øen blev nedskåret med 50%, motorvognstrafikken på Langelandsbanen blev skåret ned med 40% - som en erstatning blev der indsat damptog på nogle af afgangene, men de måtte i løbet af få måneder gå over til at benytte danske brunkul, der kun

havde en virkningsgrad på det halve af stenkuls. De lange-landske elværker måtte meget hurtigt indføre begrænsninger i forbruget. Lohals elværk måtte allerede den 21. maj 1940 meddele sine forbrugere, at kraftforbruget skulle ligge i tidsrummet mellem 6 morgen og 22 aften. Forbruget efter klokken 22 skulle være meget minimalt. Endvidere blev elprisen sat betydeligt op.⁽⁶⁾

På de langlandske elværker forsøgte man sig efter bedste evne med alternative energikilder. I Lohals var man så heldig at kunne aftage strøm til en pris af 2 kroner pr. kWh fra Chr. Jensens gamle savværk, der havde rigelige forsyninger af træ. I Tranekær forsøgte man med noget mindre held at efterligne Lohals. Man installerede som drivkraft et lokomobil, der blev fodret med frisk grantræ fra grevskabets skove. Det kneb imidlertid med at få brændslet sønderdelt tilstrækkelig hurtigt, så man anskaffede derfor en elektrisk drevet kvashugger, der skulle klare det problem. Resultatet blev, at den strøm, der her blev frembragt ved lokobilets hjælp, kun lige var tilstrækkelig til at drive kvashuggeren, så i 1943 indgik Tranekær elværk en 5-årig kontrakt med Rudkøbing elværk om levering af elektricitet gennem et omformeranlæg.⁽⁷⁾ På Siø byggede man en 30 meter høj vindmølle, der skulle støtte produktionen, og på Humble elværk gik man i november 1940 over til at anvende tjæreolie som brændstof med kraftige prisstigninger til følge. For at sikre sig yderligere, anskaffede man sig der i februar 1941 en dampmaskine, der skulle "fodres" med tørv. Normalt ville man fyre med tjæreolie, som man på det tidspunkt havde nok af til et års forbrug, mens dampmaskinen skulle anvendes i et par sommermåneder.⁽⁸⁾ I slutningen af 1941 var tjæreolien imidlertid ved at slippe op, og man anskaffede et sugegasanlæg. Bagenkop elværk kørte også på tjæreolie, men da denne allerede i december 1940 truede med at slippe op, tog man samme måned et sugegasanlæg i brug, men man havde dog endnu 12 tønder tjæreolie tilbage og søgte derfor myndighederne om tilladelse til at benytte denne beholdning i nødstilfælde.

På det store elværk i Rudkøbing var situationen ikke bedre.

Det stod klart for elværkets ledelse og byrådet, at man var nødt til at foretage drastiske ændringer for at klare forsyningen fremover, og den 27. maj 1940 vedtog man at gå over til en anden driftsform - sugegasdrift og brug af tørv. Der ville imidlertid gå nogle måneder, inden ombygningen af maskinerne var tilendebragt, og man blev i den periode nødt til at lukke for strømmen fra klokken 21 til klokken 4, lørdag dog undtagen. Man skulle nemlig også tage hensyn til byens forlystelsesliv, så den dag blev der først lukket klokken 24. Om søndagen blev strømmen også afbrudt i tidsrummet 12-16. Sygehuset kunne forsynes med strøm fra et batteri, når maskinerne på værket stod stille, så her var intet problem.⁽⁹⁾

Arbejdet med monteringen af gasanlægget og ombygningen af Rudkøbing elværks to store motorer blev afsluttet den 19. oktober 1940, men der gik flere dage, inden det virkede efter hensigten. Tørvetjæren fik man omdannet til tørvetjæreolie, som blev brugt til drift af den 250 HK store dieselmotor. Til betjening ved sugegasanlægget blev der ansat 10 arbejdere og til hjælp ved maskinerne 2 maskinassistenter. Der var en hel del gener ved den nye driftsform. Sugegassen forårsagede en slem lugt i nabolaget, og da gassen indeholdt en hel del svovl, blev de omliggende haver slemt afsvedet. Økonomien i projektet var heller ikke god, hvilket skyldtes de langelandske tørvs højst svingende kvalitet. Mange var dårlige med et meget stort svovl- og askeindhold.⁽¹⁰⁾

De langelandske mejeriers ledelser havde været forudseende i denne periode af besættelsen. Man var klar over, at kulforsyningen de kommende år ville blive skåret kraftigt ned, så allerede den 16. april 1940 kunne Langelands Avis berette, at adskillige af øens mejerier havde indgået aftaler med lokale tørveproducenter. Longelse mejeri havde således på forhånd sikret sig 400 tons tørv fra Ristinge, Skrøbelev mejeri havde bestilt 500 tons fra Stengade og Ristinge, og derudover ville mejeriet foretage forsøg med halmfyring.

Tørvegravningen gik nu i gang i alle de langelandske moser, hvor der overhovedet fandtes tørveforekomst af nogen betydning. I Magleby kommune blev der skåret tørv i alle moser, og

i begyndelsen af juni 1940 producerede kommunens tørveværk 30.000 tørv om dagen. Få dage senere startede Magleby kommune endnu et tørveværk, så dagsproduktionen blot i den kommune kom op på over 50.000 tørv.⁽¹¹⁾ I Ristinge startede tørveproduktionen den 1. maj med en halv snes mand, og der var allerede før arbejdet blev påbegyndt, forudbestilt 1300 tons tørv. Den 9. juli kunne Langelands Avis oplyse, at grevskabet havde 80 mand i gang med tørvegravning i den gamle, tørlagte Stengade Sø, og man regnede med en årlig produktion på 10 millioner tørv.

I anledning af tørvegravningen indrykkede stifteren og lederen af Langelands Museum, Jens Winther, en annonce i den lokale presse, hvori han bad tørvearbejderne være opmærksomme på oldtidsfund og aflevere sådanne til museet snarest muligt. Allerede den 11. juli kunne aviserne fortælle, at der var indsendt flere mosefund til museet, så Jens Winthers annonce havde båret frugt.

Ud over levering af livsnødvendigt brændsel medførte tørvegravningen endnu et gode. Allerede midt i juni 1940 var der ikke flere arbejdsløse i de langelandske landkommuner; kun i Rudkøbing by kunne man på det tidspunkt endnu møde ledig arbejdskraft. Tørvegravning og roelugning sørgede for rigelig beskæftigelse.⁽¹²⁾

Knaphed på adskillige råmaterialer gjorde sig gældende allerede i den første krigssommer. Den 9. juli var der stor indsamling af jern, flasker, øl- og mælkekapsler, og dagen efter stod provst Thelle i spidsen for en indsamling af hvide klude, der skulle anvendes til vat og forbindsstoffer. Allerede den 20. juli stod der 10 sække med klude i præstegården, og provst Thelle ventede adskilligt mere fra landdistrikterne. Den slags indsamlinger, der naturligvis var landsomfattende, fortsatte iøvrigt i hele besættelsestiden.

Ved krigsudbruddet den 1. september 1939 havde en kreds af kvinder dannet en landsdækkende organisation "Danske Kvinders Beredskab", i daglig tale kun benævnt som DKB, der havde til formål i krigs- og katastrofetilfælde at bistå med evakueringshjælp, forplejningstjeneste, hjemmesygepleje og

indkvarteringshjælp. Der havde hidtil ikke været nogen lokalafdeling af DKB på Langeland og Strynø, men i maj måned 1940 blev de langelandske kvinder gennem annoncer i de lokale aviser opfordret til at indmelde sig i DKB, der havde oprettet et kontor på rådhuset i Rudkøbing. Bag henvendelsen stod et udvalg bestående af fru borgmester Larsen, frk. Edith Rasmussen, Strandlyst, fru lærer E. Hansen og oversygeplejerske Margrethe Skaarup. Tilmeldingerne gik til at begynde med noget trægt, så den 25. maj havde kun 55 kvinder meldt sig. Det er formodentlig landsognene, der har svigtet, men efter et par hvervemøder i henholdsvis Snøde skole og Humble skole i begyndelsen af juni gik det bedre, og man nåede op på de omkring 100 medlemmer, man oprindeligt havde satset på.⁽¹³⁾ Allerede den 13. juli var man så godt i gang med arbejdet, at forplejningsholdet kunne invitere 100 mennesker til "evakueringsmiddag" på Galgebakken i Rudkøbing. Menuen stod på forløren skildpadde fremstillet på et feltkøkken, man havde lånt til lejligheden hos hæren. Samtlige DKB-kvinder fra Nord- og Sydlangeland var inviteret, og som særligt indbudte var mødt politimester Madsen, borgmester Marinus Larsen, politifuldmægtig Oppermann, overlæge Lauesen og repræsentanter for den lokale presse. Arrangementet forløb udmærket og kunne faktisk stå som eksponent for det arbejde, der i de følgende år blev udført inden for DKB. Et arbejde, der stod sin prøve, da de russiske og franske krigsfanger i maj 1945 strandede med den tyske flydedok ved Påø. Da klarede DKB forplejningen for de 1500 forkomne mennesker på allerbedste måde under vanskelige vilkår.

Hen på efteråret 1940 stod det imidlertid klart for DKB's ledelse, at man skulle forsøge at øge medlemstallet, og den 12. februar 1941 agiterede man efter nye medlemmer i de lokale aviser. Hvervekampagnen blev understøttet af den kendsgerning, at man nu fik et fast mødested, idet lensgreve Frederik Ahlefeldt-Laurvig i foråret 1941 stillede den gamle godsforvalterbolig i Tranekær til rådighed for DKB.⁽¹⁴⁾ Man sørgede også for at vise ansigtet udadtil - den 3. april 1941 kunne DKB i Rudkøbing udlevere 120 portioner gule ærter med

flæsk til trængende familier i byen. I løbet af sommeren 1941 fik man mange nye medlemmer, og i oktober 1941 kunne Langelands Avis fortælle, at der nu var 250 "lotter" på Langeland.

DKB's bespisning med gule ærter i gymnastiksalen på den gamle skole i Rudkøbing.
Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Det gjaldt om at udnytte alt, hvad der kunne bruges, og allerede i sommeren 1940 var Rudkøbing Husmoderforening gået i spidsen med et godt eksempel herpå. For - som det hed i den lokale presse - at lette husholdningsbudgettet i mange hjem i Rudkøbing den kommende vinter, gik 10 damer fra foreningen i gang med fremstilling af marmelade i det tidligere skolebespisningslokale i den gamle skole, som byrådet havde stillet til rådighed sammen med 500 kroner til indkøb af sukker. Frivillige fra Rudkøbing Roklub havde den foregående uge indsamlet mere end 1000 kg nedfaldsfrugt rundt om på øen.⁽¹⁵⁾ Resultatet af den første marmeladefremstilling blev så lovende, at Husmoderforeningen den 9. september gentog programmet. Denne gang blev der kogt 600 kg frugt, som spejdere og roere havde indsamlet.

Marmeladen kom til at gøre god nytte. Hen på vinteren begyndte det at knibe med beholdningen hos adskillige familier, og den 12. februar 1941 kunne socialudvalget i Rudkøbing uddele 800 kg "beredskabsmarmelade" til børnerige familier - efter ansøgning. Marmeladekogning blev herefter en årlig tilbagevendende begivenhed rundt om i sognene. Rudkøbing Husmoderforening og Danske Kvinders Samfundstjeneste kogte i eftersommeren 1941 godt 700 kg marmelade, og på Strynø stod man ikke tilbage. Den 10. september samme år kogte man der 100 kg nedfaldsfrugt, som Strynø Gymnastikforenings medlemmer havde samlet. Arbejdet foregik i Afholdshjemmets køkken.

Men også på andre områder kunne der udnyttes ting, der ellers ville være gået til spilde. I eftersommeren 1941 holdt Lindelse Husmandsforening et møde, hvor fru Nina Andersen fra Ryslinge viste, hvad man kunne få ud af gammelt kasseret tøj. En nydelig lysedug blev fremstillet af gamle slips, og på et lille øjeblik kunne hun fremtrylle et par handsker af et par gamle sportsstrømper.⁽¹⁶⁾

Trods den gode beskæftigelsessituation, der herskede på Langeland i sommeren 1940, kunne man forudse, at der ville opstå en betragtelig arbejdsløshed i den kommende vinter, når tørvegravning og markarbejde blev indstillet, så den 19. juli 1940 stiftede man en lokalafdeling af L.A.B. (Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse) her på øen. Foreningens første formand blev isenkræmmer Frederik Thorsen, Rudkøbing. Den nystiftede forening lod snart høre fra sig, idet den allerede i september startede en indsamling af køkkenaffald, der skulle anvendes til svinefoder - en aktivitet, der kom til at fortsætte gennem alle krigsårene.

Rudkøbing byråd var dog allerede kommet L.A.B. i forkøbet, idet det i begyndelsen af juli 1940 havde nedsat et udvalg med det formål at organisere en indsamling af brugbart affald fra alle byens husstande, hvorved man dels kunne tilføre samfundet et tilskud af råmaterialer og dels kunne skaffe beskæftigelse til arbejdsløse. Foruden indsamling af køkkenaffald, som L.A.B. kort tid efter overtog, indsamlede man her

konservesdåser, tuber, sølvpapir, ølkapsler, propper, klude, ben, sejl garn, aviser og rent papir, gummi og glas. Den kommunale indsamling af tørt spild blev dog i første omgang kun en betinget succes. Da man den 23. oktober foretog en opgørelse over resultatet indtil da, viste det sig, at de indsamlede mængder ved salg havde indbragt 300 kroner. De to mænd, der havde været beskæftiget ved projektet, havde brugt ialt 384 timer på arbejdet og havde således tjent ca. 70 øre i timen.

Krisetider giver ofte kvikke folk gode muligheder for kreativ virke og tænkning. Gartner Carlo Rasmussen i Humble så tidligt skriften på væggen. Allerede først i juni måned 1940 annoncerede han med tobaks-planter til salg. Bestillingerne strømmede ind, og Carlo Rasmussen solgte mellem 2000 og 3000 tobaksplanter til langelændere, der nu ville dyrke tobak. Den 31. juli anslog Langelands Avis, at der groede mindst 3000 planter på øen. Avlerne så med forventning og spænding frem mod den tilstundende høst, men desværre havde man glemte at tage misteltenen i ed. Den 23. august meddelte toldvæsenet, at der skulle betales afgift af planterne - 50 øre pr. kg. Dette økonomiske slag i den første besættelsessommer kunne dog ikke knække modet hos de langelandske tobaksavlere, og de følgende år blev tobaksavl en ikke ubetydelig indtægtskilde for en del langelændere.

Dagliglivet på Langeland blev i efteråret 1940 stærkt præget af manglen på olie og benzin. Som tidligere nævnt var det blevet besluttet, at Rudkøbing elværk skulle gå over til at anvende et sugegasanlæg, men uheldigvis blev installationen af det forsinket, så man sommeren igennem kørte med olie-drevne dieselmotorer som tidligere. Men oliebeholdningen var næsten opbrugt, så man måtte indføre skrappe restriktioner. Den 12. september var bunden ved at være nået i olietanken, og dagen efter måtte elværkets bestyrelse indrykke følgende annonce i de lokale aviser:

"Langelands Elektricitetsselskab meddeler herved sin Kunder, at al Korntærskning er forbudt, også hvor det drejer sig om Omgangstærskværker. Strøm til Frøtærskning kan mu-

ligvis leveres, naar der i hvert enkelt Tilfælde træffes Aftale med Elektricitetsværket forud.

Værkets største Maskine er for Tiden under Ombygning, og man raader derfor kun over en mindre Maskine. Overstiger Forbruget denne Maskines Ydeevne, vil der uden videre blive afbrudt for Forsyningen straks.

Bestyrelsen".

Det var ikke rart for de langelandske bønder at få den besked i høsttiden. Heldigvis kunne man tage sugegasanlægget i brug tre uger senere, og så kom der gang i tærskværkerne igen. Ligeledes var det også et held, at elværket i Rudkøbing på det tidspunkt kun dækkede en mindre del af laddistrikterne, så skaden var begrænset. Det viste sig iøvrigt, at sugegasanlægget, da det rigtig kom i gang, brugte omkring 20 tons tørv i døgnet, så det blev et grådigt bekendtskab.⁽¹⁷⁾

Kun biler tilhørende læger, jordemødre, politi og brandvæsen kunne få tildelt benzin; langt de fleste private biler blev efterhånden klodset op, indtil krigen sluttede. Langeland havde før krigens udbrud haft 70 benzintanke - da man kom hen i slutningen af november 1940, var der kun 7 i drift. Benzinnanglen var naturligvis ret katastrofal for vognmænd og rutebilejere, men en ny opfindelse reddede til en vis grad situationen for mange - gasgeneratoren, hvor brændstoffet var brændestykker, der ved forbrænding i en kakkelovns-lignende beholder udviklede en gas, der drev motoren. Man kunne i begyndelsen af sommeren 1940 indsende en ansøgning om at få foretaget den nødvendige ombygning af bilen, men interessen blandt de langelandske vognmænd var i begyndelsen ringe. Den 12. juni kunne Langelands Avis fortælle, at der kun var indkommet en halv snes ansøgninger her fra øen. Efterhånden som krisen på brændstofområdet spidsede til, steg dog interessen for gasgeneratorer, der nu blev installeret ikke blot i biler, men også i mindre både. En "gengas-bil" kunne i fart absolut ikke hamle op mod en benzindreven bil, og der var mange stop, når der skulle fyldes i "kakkelovnen" fra den medbragte sæk brænde. Men noget positivt kunne man dog sige om gas-

generatoren; den gav arbejde til en del mekanikere. Nedenstående annonce fandtes i Langelands Avis den 6. august 1940:

Gas-Generatorer

af forskellige Fabrikater leveres med kort Varsel.

Vi er gerne til Tjeneste med Tilbud og Oplysninger.

A u t o - C e n t r e t .

Telefon 463.

OLUF CHRISTENSEN

I november måned 1940 blev rutebilen på ruten Rudkøbing-Lohals bygget om til gengas. Foruden det rent tekniske medførte det også andre ændringer. Generatoranlægget krævede 2 mands betjening i bilen, idet chaufføren ikke samtidig kunne passe rat og fylde brænde på, så til det sidste hverv blev der ansat en mand ekstra. Derudover måtte passagererne fra nu af ikke stige på ved foden af en bakke, da det så ville blive vanskeligt at få tilstrækkelig fart på op ad bakken. Man vil forstå, at strækningen blev befaret i et moderat tempo efter overgangen til gengas.⁽¹⁸⁾

Det samme var tilfældet med færgeruten Rudkøbing-Svendborg. Forsyningerne af kul var også utilstrækkelige, så dampfærgen "Langeland" sejlede på tørv. Der gik 4 tons tørv til en dobbelttur i "tørvetempo", som Langelands Avis udtrykte sig.⁽¹⁹⁾

Manglen på råstoffer prægede også den langelandske hverdag på andre områder. Bindegarnsfabrikken havde i løbet af sommeren opfordret sine kunder til at tilbagelevere det brugte høstbindegarn efter høst, men kunne i november 1940 konstatere, at denne kampagne var slået fejl. Man havde kun fået to tons garn tilbage af de 2100 tons, man havde produceret det foregående år. Så fabrikken måtte derefter gå over til at fremstille papirbindegarn og måtte i sommeren 1942 nedsætte sin produktion til 600 tons.⁽²⁰⁾

Trods rationering var der ingen mangel på mad i Danmark under Den anden Verdenskrig. Faktisk levede befolkningen

sundere, end den gjorde under normale forhold, idet fedt og sukker ikke kunne leveres i de vante mængder til husholdningerne. Fra myndighedernes side var man dog klar over, at der for børnenes vedkommende kunne opstå problemer på grund af mangelfuld ernæring, og den kommunale børnebespisning, man havde påbegyndt i Rudkøbing i 1936/37, fortsatte derfor under hele krigen og de påfølgende år i tidsrummet 1. december til 1. marts. De børn, der deltog i bespisningen, fik 5 halve stykker rugbrød med fedt og pålæg, et stort krus mælk og et æble. Skolebespisningen fandt sted i 1921-bygningens gymnastiksal på Kastanievejens skole.⁽²¹⁾

Julen 1940 nærmede sig, og de fleste hjem på Langeland og Strynø havde sikret sig anden, gåsen eller flæskestegen til julemiddagen. I Rudkøbing var bygassen også sikret, så man kunne få stegt det, der skulle steges. Gasværket havde endnu ikke rationeret, men man havde opfordret forbrugerne til sparsommelighed. Gasprisen havde i 1939 været 23 øre pr. kubikmeter, den var nu steget til 35 øre. En egentlig gasrationering blev først indført fra den 8. juli 1942, hvor gasrationen blev sat til 4 kubikmeter til hver person samt 10 kubikmeter til husstanden pr. måned. Allerede i 1940 havde man dog lukket for gasforsyningen om natten, så folk ikke blev fristet unødvendigt, når tiden for aftenkaffen nærmede sig.⁽²²⁾

Nytårsaften 1940/41 gav langelænderne lejlighed til at mindes de gode, gamle dage, hvor man kunne feste til langt ud på natten. Myndighederne havde denne aften givet restauranterne lov til at holde åbent til klokken to om natten.

Også vinteren 1940-1941 blev meget hård. Frostensatte tidligt ind, og allerede den 3. januar 1941 var isen ved at skabe alvorlige vanskeligheder for færgefarten. Vemmenæsfærgen var den dag 4 timer om at nå frem til Rudkøbing. Der var iøvrigt heller ikke mange færgeruter i gang mere. Sydfyenske Dampskibsselskab havde allerede i 1940 "midlertidig" indstillet sejladsen på ruterne Lohals-Korsør og Spodsbjerg-Nakskov. Et stop, der kom til at vare besættelsestiden ud. Skolebørnene i Rudkøbing beklagede dog ikke vintervejret, for på grund af kulden og for at spare på brændslet blev skoleferien forlæn-

get til den 13. januar, dog ikke for eksamensklasserne 4. medlem og realklassen.

Vinteren skabte mange problemer. Godt brændsel såsom koks og cinders var strengt rationeret og kunne kun fås i små mængder, så folk havde efter bedste evne forsynet sig med tørv. Kvaliteten var stærkt svingende, men generelt var de langlejdske tørv af ret ringe kvalitet. Derudover var en del ikke tørre nok, og i løbet af foråret 1941 viste fænomenet løbesod sig for første gang i hundredevis af skorstene over hele øen. Vi, der har oplevet krigen, mindes endnu den kvalmende stank fra skorstenen og de sortbrune pletter, der viste sig på væggene. Mange skorstene måtte det forår rives ned og bygges op fra grunden igen, blandt andet i Langelands Sparekasse i Rudkøbing, og de lokale aviser offentliggjorde mange gode råd i forbindelse med tørvefyring. Men det gav jo arbejde til murerne.⁽²³⁾

På grund af kulde og brændselsmangel måtte de langlandske gartnere i begyndelsen af det nye år lukke halvdelen af deres drivhuse, og den 13. februar 1941 gik Lohals elværk over til sugegasdrift. Aftalen med Lohals Savværk var blevet for dyr under de nu herskende naturforhold.

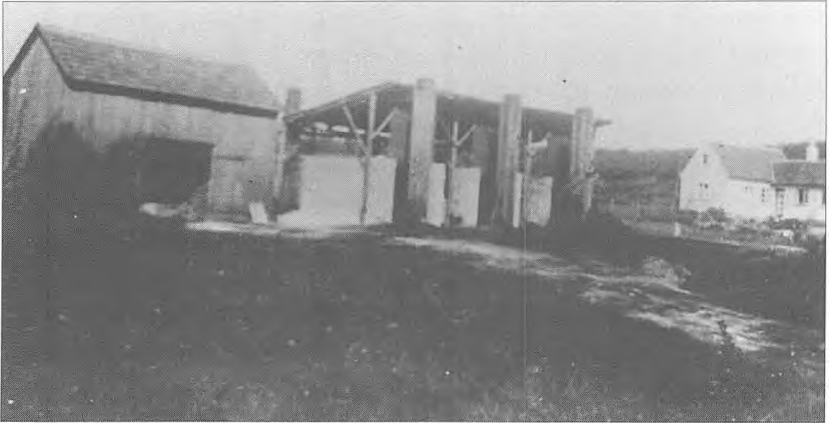
Endnu i 1941 kunne det knibe for enkelte handlende at forstå den dybere filosofi bag rationeringsmærkerne. En lille købmand ude i et landsogn lukkede i februar 1941 sin forretning, og da han havde en del sukker- og smørmærker liggende, forærede han dem i sit hjertes godhed til venner og bekendte. Retten i Rudkøbing belærte ham om, at mærkerne skulle have været afleveret til myndighederne, og idømte ham en bøde på 75 kroner. Få måneder efter blev en brugsuddeler sigtet for at have udleveret brændsel til flere personer uden at få deres underskrift på, at det var til husholdningsvask; endvidere havde han udleveret mere ad gangen, end der var lovligt. Skønt han forsvarede sig med, at det var blevet udleveret til ingen ringere end den lokale formand for brændselsudvalget samt præsten og skolelæreren, vistest der ham ingen nåde. Han idømtes en bøde på 100 kr.⁽²⁴⁾

Mangelsituationen skabte nye muligheder for øen. Først på året 1941 blev der afsendt omkring 200 jernbaneladninger

sukkerroer fra Langeland til kaffeerstatningsproduktion i Nyborg. Købmand H.C. Hansen i Fodsløtte havde formidlet handelen. Størsteparten af roerne kom fra Rødbjerghavn.⁽²⁵⁾ De følgende krigsår blev der også en ret betydelig eksport af halm til Jylland. Lohals Savværk og Langelands Kulkompagni startede først på året 1941 en fabrikation af generatorbrænde. Det var et ansvarsfuldt arbejde, der krævede, at producenten havde autorisation fra myndighederne. I slutningen af juli 1941 havde de to firmaer tilsammen fremstillet o. 700 rummeter, hvoraf en ret stor del blev sendt udenøs. Rent lokalt var man nemlig endnu ikke i stand til at aftage hele produktionen.⁽²⁶⁾ Langelænderne forholdt sig stadig afventende overfor den nymodens opfindelse gasgeneratoren. Endnu i maj 1941 kørte der kun 18 generatorbiler i Rudkøbing politikreds, det var det halve af det normale for politikredse af den størrelse.⁽²⁷⁾ Langelandsbanen havde dog allerede i februar forsynet en af sine vogne med gasgenerator.

I skoven ved Åsøvej i Tranekær oprettede et udenøs firma en lille industrivirksomhed, der fremstillede trækul. Produktionen fandt sted fra efteråret 1940 og indtil august 1946. Der var bygget tre ovne, hvori brændingen fandt sted. Hver ovn rummede 10 kubikmeter træ, og den daglige produktion lå på 30-40 sække med 20 kg. i hver. Træet til fremstillingen blev leveret af Tranekær Gods og bestod hovedsagelig af el og bøg. Trækullene blev af vognmænd kørt til Rudkøbing, hvor de blev læsset på jernbanevogne til levering rundt om i landet. Trækul er ret lette, og en banevogn lastede 250 sække. Herman Nielsen, Tranekær, der stod for fremstillingen af trækullene, fortæller, at man inden afsendelsen af de færdige kul hældte godt med vand på dem. Så kom de til at veje lidt mere!⁽²⁸⁾

Det var ikke mangel på føde, tøj, sæbe eller kaffe, der voldte langelænderne de største problemer i besættelsesårene. Det var mangel på brændsel og brændstoffer. Som ø-samfund var man ekstra sårbar overfor det problem om vinteren, hvor forbindelse til det øvrige land kunne svigte, undertiden i ugevis. Man måtte i høj grad sætte sin lid til de lokale forsyningsmuligheder.

Trækulsovne ved Åsø.

Foto: Herman Nielsen, Tranekær.

Den 17. marts 1941 kunne Langelands Avis oplyse, at der det år skulle produceres ca. 37000 tons tørv på øen mod ca. 16000 i 1940. Der var på det tidspunkt 22 tørveproducenter på Langeland, hvoraf de tre var kommunale, nemlig Magleby kommune, Simmerbølle kommune og Snøde-Stoense-Hou kommune. De tre største producenter var Grevskabet Langeland, der i 1940 havde gravet 2500 tons i Stengade Sø, og Snøde-Stoense-Hou kommune, der ligeledes havde gravet 2500 tons, samt P. Larsen, Rudkøbing, der tegnede sig for 2300 tons fra Ristinge.

Efterspørgslen var imidlertid stor. Man anslog, at sugegasanlægget ved elværket i Rudkøbing på årsbasis ville bruge godt 5200 tons, og bindegarnsfabrikken i Simmerbølle, der også var gået over til sugegasanlæg, regnede man med, ville aftage 1000 tons om året.⁽²⁹⁾ Allerede den 5. marts 1941 havde firmaet P. Larsen i Rudkøbing modtaget bestillinger på fem millioner tørv den kommende sommer. Man var ikke i stand til at levere flere, så man havde allerede på det tidspunkt måttet sige nej til ordrer på 2 millioner tørv.

Under disse forhold kunne småfolk godt komme til at stå sidst i køen, når det gjaldt om at skaffe sig det nødvendig forråd af brændsel til vinteren. Politikerne i Rudkøbing var klar over problemet og angreb det utraditionelt, men effektivt. Rudkøbing kommune lejede i foråret 1941 en tørvemose i

Løkkeby og stillede den til rådighed for arbejdsløse rudkøbingborgere. De måtte grave 5000 tørv hver, men skulle selv udføre alt arbejde med gravning og transport. Godt 130 familier fik på den måde gratis tørv i vinteren 1941/42.⁽³⁰⁾ Et yderligere supplement til brændselsforsyningen skaffede en del rudkøbingensere sig ved daglig at indfinde sig på lossepladsen og samle ubrændte tørv fra sugegasanlæggets affald - de erhvervede sig i den anledning øgenavnet "tørvepillerne". Ved tørvegravningens afslutning i efteråret 1941 måtte man konstatere, at tørvemoserne ved Ristinge og Stengade var ved at være tømte.

For at støtte det civile beredskab, der var blevet oprettet i løbet af 1940, dannede man i maj 1941 Dansk Luftværnsforening, hvis første formand blev konsulent P. Johs. Nielsen. Foreningens formål var at være en fællesnævner for de forskellige beredskabsorganisationer, uddanne husvagter og tilrettelægge undervisning i befolkningens egenbeskyttelse.⁽³¹⁾

Trods de alvorlige tider kunne man dog ikke helt undertrykke den danske sans for gammeldags hygge. I midten af maj 1942 udskrev Langelands Avis en konkurrence om, hvem der kunne fremvise det bedste og hyggeligste beskyttelsesrum - offentlige beskyttelsesrum kunne ikke deltage i konkurrencen. Dommere var overbetjent Rasmussen og stadsingeniør Johansen. Vinder blev bagermester Anton Heide, hvis tilflugtsrum var udstyret med billeder på væggene, tæppe på bordet og et batteri af øl- og sodavandsflasker. Førstepremien var en sølv-ske med grundtvigmotiv.

Arbejdsløsheden var stor i Danmark i de første krigsår, og understøttelsen for de arbejdsløse var ringe. Regering og folketing besluttede derfor i efteråret 1941 at yde 500 millioner kroner som støtte og lån til iværksættelse af arbejde, og den langlandske lokalafdeling af L.A.B. kom her til at yde en bemærkelsesværdig indsats. I oktober 1941 udsendte foreningen et spørgeskema til de langlandske landmænd med anmodning om at anføre muligheder for nyt arbejde, såsom landvinding, dræning og mergling. Langt de fleste skemaer blev returneret i udfyldt stand, og over halvdelen af de ad-

spurgte kunne foreslå arbejder, som kunne udføres med støtte fra statens 500 millioner. Den 30. oktober kunne man konstatere, at beboere i 9 kommuner på øen tegnede sig for kultivering af 600 tdr. land gennem L.A.B. Direktør Johannes Sylvest, der havde afløst isenkræmmer Thorsen som formand for lokalafdelingen, kunne den 1. november gøre resultatet op for Langelands og Strynø vedkommende. Der var anmeldt 665 tdr. land til dræning, og 58 landmænd havde sagt ja til mergling af deres jorder. Der var tegnet 50 medlemmer i byen og 108 i landkommunerne.⁽³²⁾ Slutfacit for L.A.B.'s kampagne det år blev, at der hen i slutningen af året 1941 ikke var nogen arbejdsløshed i de langlandske landkommuner. Dette fine resultat blev dog grundigt spoleret af isvinteren, der de følgende tre måneder satte en effektiv bom for alt grundforbedringsarbejde.

Kort tid før julen 1941 havde Rudkøbing by sendt en delegation til København, idet man ville forsøge at få trafikministeren til at støtte et andragende om genåbning af ruten Spodsbjerg-Nakskov. Det fik man nu ikke noget ud af - andragendet blev blankt afvist, så man måtte fortsat sætte sin lid til Rudkøbing-Svendborg ruten som hovedforbindelse til resten af Danmark.

Det var blevet tiden at købe julegaver. Træskostøvler til børn var højeste mode nu, og skotøjshandler Bay i Rudkøbing forklarede til avisen, at de var langt bedre end det maksimalfodtøj, der ellers kunne købes. Endvidere kunne træskostøvlerne fås i flere farver, så der var faktisk noget for enhver smag. Boghandlerne havde rekordsalg det år. Den mest solgte bog var "Let gang på jorden" af Agnes Henningsen. En del af handlingen foregår som bekendt på Søvertorp, så der er nok ingen tvivl om, at det lokale indslag har virket tiltrækkende.⁽³³⁾

I dagene op under jul kom en god nyhed, der var medvirkende til at underbygge den gode julestemning, der trods krig og andre besværligheder, alligevel havde indfundet sig på øen. Der blev åbnet for salg af ægte kaffe til jul, så længe beholdningerne rakte. Der var ganske vist ikke dækning for alle kaffemærkerne, men som trøst var der ægte te til dem, der ikke

nåede at få kaffe.⁽³⁴⁾ Havde man været så heldig af få fat i rigtig kaffe, blev den ikke ødet bort, men blev gemt til særlige lejligheder. Distriktsjordemoder fru Mathiesen i Longelse kunne således den 3. februar 1942 fortælle Langelands Avis, at folk, der redte til barsel, altid havde sat rigtig kaffe hen til den store begivenhed. Hun havde endnu ikke oplevet at få serveret erstatningskaffe.

Hvad erstatningskaffen angik, kunne den fremstilles af de særeste ting. Johannes Sylvest, der var direktør for Langelands Frøavlskompagni, anbefalede i en avisartikel i februar 1942 varmt gule kogeærter som det bedste råmateriale til kaffeerstatning. De skulle brændes i en gryde med tætslutende låg og med tilsætning af smør, så de blev glinsende.

Hvis man ved nytårstid 1942 så tilbage på det gamle år, kunne man konstatere, at troskab og gammel dyd endnu syntes at være holdt i hævd på Langeland og Strynø, idet der i 1941 ikke havde været en eneste skilsmisse på de to øer.⁽³⁵⁾

Vinteren satte allerede ind i slutningen af november 1941 og udviklede sig hurtigt til en af de store isvintre. Det satte sit præg på dagligdagen de følgende måneder, hvor der ikke fandt større begivenheder sted. Kulden satte bom for forskellige aktiviteter. Rudkøbing Sangkreds måtte opgive sin 60 års jubilæumskoncert den 31. januar. Den 26. januar 1942 frøs det 24 grader i Rudkøbing, og kommuneskolen på Kastanievej måtte lukke, idet man ikke var i stand til at fyre den store bygning tilstrækkeligt op, og først den 10. februar var man i stand til atter at gennemføre normal skolegang. Eleverne i realklassen og 4. mellem var dog blevet overflyttet til den gamle skole på Kirkepladsen, hvor man så gennemførte undervisningen for dem i nogle få klasselokaler. En hylende snestorm nogle få dage senere lukkede ikke alene skolerne ude på landet, men stort set al samfærdsel på øen. Den 11. februar 1942 var et par hundrede snekastere i arbejde på de langelandske veje, hvor sneen lå meterhøjt. De hestetrukne snepløve, man rådede over, formåede ikke at udrette meget. Bedst gik det med sneploven fra Nedergård, der var forspændt med 6 heste. Den nat frøs det 16 grader, og næste dag

blokerede sneen igen vejene. Toget sydpå sad fast. Den 14. februar måtte man sætte 360 mand ind på at rydde hovedvejene. Men stormen voldte ikke kun problemer på vejene. Den 16. februar rapporterede man fra Spodsbjerg, at der var isskruninger ved havnen på højde med et 3 etagers hus, og der var sket store skader på molerne.

Isskruninger ved Strynø 1942.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Den stærke frost lukkede naturligvis hurtigt de omliggende farvande. Fra den 27. januar var Langeland og Strynø kun i forbindelse med omverden ved istransport, og den 31. januar åbnede man en officiel isvej på 7 kilometers længde mellem Rudkøbing og Vårø på Tåsinge. Man forsøgte dog tappert at holde færgedriften i gang. Den 3. februar nåede færgen fra Svendborg frem til Rudkøbing efter en sejlads, der havde varet i tre dage. Dagen efter returnerede den på rekordtiden 4 timer.

Den 24. februar var brændselsbeholdningerne på Strynø ved at slippe op, og man måtte spare, som man bedst kunne. Nogle var dog helt udgået for brændsel - den 3. marts fik læge Scheel Madsen på Strynø transporteret 1 1/2 tons tørv på slæde over isen. Det var dyrt, men han havde dog råd til det; værre var det for dem, der ikke kunne betale den slags transporter.

Den første marts satte ind med stærk blæst, og isvejen måtte lukkes. Den 6. marts genoptog man istransporten via Siø. Samme dag sad færgeren "Langeland" fast i isskruninger ud for Thurø, og den kom først fri to dage senere. Den 12. marts frøs det 12 grader, men alligevel gik postslæden med tre mand igennem isen ved Siø bro. Alle blev reddet, men en stor del af posten blev beskadiget, deriblandt 40 pakker, hvoraf en del indeholdt tobak. Der blev ved den lejlighed ødelagt tobak for over 1000 kroner. Endnu den 18. marts var isen mellem Rudkøbing og Marstal 15 tommer tyk, men i slutningen af måneden kunne man igen begynde en normal besejling af øerne syd for Fyn. En sidste hilsen sendte vinteren dog den 7. april, hvor man måtte indstille sejladsen mellem Rudkøbing og Svendborg på grund af kraftig drivis.

Der skæres våger i isen 1942.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Manglen på vigtige råmaterialer var efterhånden stor. En del fiskere fra Spodsbjerg havde i efteråret 1941 mistet mange garn under en storm og ansøgte derfor fiskeridirektoratet om tildeling af garn til erstatning for de ødelagte. Den 20. januar

1942 fik de svar fra direktoratet. Der blev tildelt 10-25 kg. garn, hvor ansøgningerne havde været på fra 90-175 kg.⁽³⁶⁾

Materiemanglen kunne dog også give sig de besynderligste udslag. I januar gæstedes øen af en herre ved navn K. Sørensen, der opkøbte gamle gebisser, som han plyndrede for ædle metaller og andre brugelige dele. Der blev ganske vist ikke megen handel for ham her i området, men nogle proteser fik han dog fat i. Den ældste var en ærværdig genstand på godt 40 år.⁽³⁷⁾

Man måtte benytte de forhåndenværende materialer. Hotel Langeland, dengang øens førende hotel, der altid havde holdt fanen højt, hvad stilen angik, måtte i begyndelsen af 1942 krybe til korset og gå over til at benytte papirsduge. De mindre håndværkere herovre fik ingen nytte af de store landsdækkende metalindsamlinger, hvor metallet i stedet for gik til de store virksomheder. De langelandske smedemestre ophørte med at sælge deres gamle jern, men genanvendte det nu selv, fortalte deres formand, smedemester H.P. Hansen i Stoense. Men det gav også problemer, da de heller ikke havde kul nok, når det gamle jern skulle smedes om. Manglen på kul var i det hele taget et stort problem for de mindre øer. I slutningen af juni måned 1942 måtte teknisk udvalg i Rudkøbing meddele, at på grund af manglende kultilførsel ville byens gasværk snart være helt udgået for kul. Man havde næppe nok til en uges forbrug. Der var blevet tildelt kul og skibe nok, men der kom bare intet frem. Den 25. juni måtte gasværket meddele sine forbrugere, at man lukkede for gasforsyningen mellem klokken 19 og 5, og byrådet sendte en kraftig henvendelse til København om den alvorlige situation, som byen befandt sig i. Den 30. juni kom der skib med kul til gasværket, i første omgang til 3 ugers forbrug; senere mere, så krisen blev overstået.⁽³⁸⁾

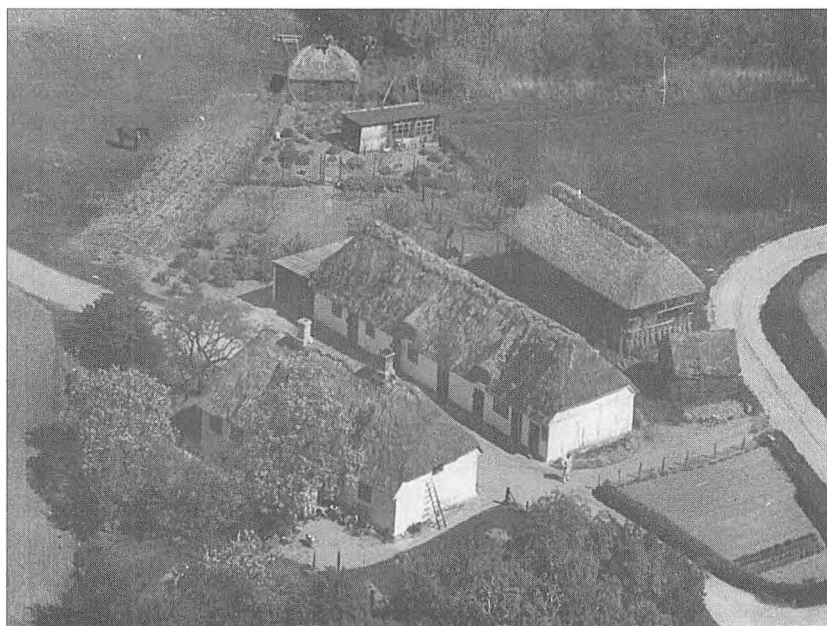
Tørveproduktionen i de langelandske moser blev det år en måned forsinket på grund af den hårde vinter og kom først i gang i begyndelsen af maj 1942. Som tidligere nævnt var nogle af moserne ved Ristinge og Stengade ved at være tømte, men heldigvis havde man i begyndelsen af 1942 opdaget, at en eng

ved Steensgård, hvor der ikke tidligere havde været skåret tørv, formodentlig indeholdt omkring 60 millioner tørv. Man ville iøvrigt i den kommende sommer forsøge at skære ialt 60 millioner tørv på Langeland. Den største produktion ville finde sted ved Bogøgård, hvor proprietær Clausen ville have 80 mand i arbejde med at skære ca. 13 millioner tørv. Clausen var det år øens største tørveproducent, den næststørste var grevskabet med en anslået produktion på omkring 5 millioner tørv.⁽³⁹⁾

Tørvegravningen og de beskæftigelsesforanstaltninger, som L.A.B. havde fået sat i gang, havde en gunstig indflydelse på beskæftigelsen. I begyndelsen af maj måned 1942 kunne myndighederne erklære, at der sikkert ikke ville være nogen arbejdsløshed på Langeland den kommende sommer. Det slog til. Allerede den 20. maj kneb det med at få tilstrækkelig arbejdskraft til roemarkerne. Alene i Skrøbelev kommune manglede man 40-50 mand.⁽⁴⁰⁾

Der var ved at være penge i tobaksavl. Landets aviser kunne den 14. april fortælle, at de kommende maksimalpriser på tobak ville blive 9 kr. pr. kg. for den bedste sortering, 5 kr. for 2. sortering, og 1,50 kr. for 3. sortering - "bondetobak" blev anbragt i en klasse for sig og betales med 1,50 kr. pr. kg. Det var mange penge i 1942 og gav folk blod på tanden. Toldvæsenet der jo aldrig forsømmer at inddrive penge, hvor det er muligt, havde allerede som tidligere nævnt bestemt, at hvis man havde mere end et beskedent antal tobaksplanter, skulle der betales en afgift pr. kg. til toldvæsenet. De større avlere skulle opgive antallet af planter til de lokale vurderingsmænd til ejendomsvurdering. Trods afgifter var der så mange penge i foretagendet, at adskillige langelændere begyndte som tobaksavlere i større stil. Allerede i 1941 var der blevet avlet adskillige kilo herovre, men sommeren 1942 gav en betydelig fremgang for tobaksavlens herovre. Den 21. august kunne vurderingsmændene fortælle, at der på den nordlige del af øen var 8 avlere, der havde udplantet ialt 11.800 planter, og direktør Boesgaard, der var vurderingsmand for Sønder herred, havde modtaget anmeldelse om 22 avlere med ialt 17.750 planter.

Medtager man så de planter, der groede i et så ringe antal i haver, at de ikke skulle angives, kan man nok anslå, at der i sommeren 1942 har groet over 30.000 tobaksplanter på Langeland.⁽⁴¹⁾ Denne særlige afgrøde krævede sine specielle faciliteter, for eksempel tørrelader til de høstede blade, og netop i årene 1942 og 1943 blev der opført flere af disse tørrelader herovre. Der er kun bevaret et enkelt eksemplar af disse bygninger, men den er til gengæld blev omhyggelig restaureret af sine nuværende ejere, Berna og Jørgen Møller-Holst. Laden er offentlig tilgængelig og rummer i sit indre et fint lille tobaksmuseum.

Tobaksladen ved Tranekær.

Foto udlånt af Jørgen Møller-Holst.

Med den noget usikre brændselsforsyning for øje, kunne man forudse, at gasværket i Rudkøbing måske for en tid måtte indstille driften, hvilket ville sætte byens indbyggere i en meget uheldig situation, da næsten alle husholdninger anvendte bygas til madlavning. Kommunen indrykkede derfor

en annonce i de lokale aviser, hvori den opfordrede folk til at tilmelde sig til deltagelse i den fællesspisning, som kommunen ville arrangere i den situation. Prisen for maden skulle kun omfatte prisen for råvarerne, idet stat og kommune ville yde tilskud. Folk, der ikke meldte sig, kunne ikke påregne at få varm mad udleveret, hvis problemet skulle opstå. Man havde regnet med, at der ville melde sig omkring 400, men der kom 710 tilmeldinger.⁽⁴²⁾

Høsten tegnede ganske godt for året 1942. Størstedelen af de større gårde havde nu fået udstyret deres traktorer med gasgenerator, men papirbindegarnet voldte en del besvær, skønt kvaliteten var blevet bedre end den foregående sommer. Der kom en del regn sidst på sommeren, og det bevirkede, at det kneb med at få alle tørv bjerget i hus i tilstrækkelig tør tilstand. Tørveproduktionen ophørte i august, og på grund af det dårlige vejr, var der kun blevet produceret mellem 55 og 60 millioner tørv, altså lidt mindre end beregnet.⁽⁴³⁾ Man måtte iøvrigt forudse, at en del lastbiler ville blive klodset op, når tørvene var kørt i hus. Deres dæk var slidt helt ned, og det var umuligt at få nye, medmindre vognmændene ville forsøge at køre videre på erstatningsdæk, der var lavet af bøgetræ. Det sidste gav ikke nogen rar kørsel og blev iøvrigt kort tid efter forbudt.

Nedfaldsfrugten skulle udnyttes det år, så Danske Kvinders Samfundstjeneste opfordrede de lokale husmoderforeninger til at lave marmelade. I 1941 havde husmoderforeningerne kun lavet marmelade på Strynø og i Rudkøbing, men foruden de her to nævnte gik man nu i Magleby, Lindelse, Longelse, Humble, Skrøbelev og Simmerbølle ind på tanken. 25% af marmeladen skulle afleveres til D.K.S. og resten anvendes til uddeling i kommunerne. Skolebørn kunne få fri for skole, hvis de deltog i indsamlingen af frugt. I Humble samlede spejderne ind, og 400 kg. marmelade blev kogt på Frederiksberg. De forskellige mængder frugt, der blev kogt i 1942 kendes ellers ikke mere, men alene i Rudkøbing fik 500 borgere udleveret marmelade en uges tid inden jul. Simmerbølle Husholdningskreds uddelte den 15. januar 1943 100 kg. til gamle, syge og

børn. Enlige fik 1 kg., familier med børn 3/4 kg. pr. familie-medlem. Senere på vinteren skulle så de resterende 30 kg. uddeles til børnefamilier.⁽⁴⁴⁾

Årets lokale mediebegivenhed blev indspildningen af Knud Grove Christensens langelandsfilm "Rosengrenen i Havet". Filmen blev vist i næsten alle de langelandske sogne, hvor den gjorde stor lykke, og den fik også en god modtagelse i København, hvor den blev vist i Foreningen for Langelændere. De medvirkende i filmen var alle lokale, og pastor Hansen-Lavind havde stået for instruktionen. I Rudkøbing opførte Rudkøbing Sangkreds syngespillet "Molboerne". Stykket, der havde Svend Orloff som instruktør, havde premiere den 13. november 1942 i teatersalen på Ørstedspavillonen, og interessen var så stor, at det blev spillet ialt 5 gange.⁽⁴⁵⁾

Det var dog ikke alle påvirkninger fra den store verden, man tog lige gæstfrit imod. I oktober 1942 vedtog bestyrelsen i Lohals Borgerforening enstemmigt at forbyde den nye dans "Jitterbug" ved foreningens baller. Man ønskede ikke, at foreningens ældre medlemmer skulle udsættes for de voldsomheder, denne dans kunne medføre.

Belært af erfaringen fra sidste vinter tog man sine forholdsregler på Strynø, hvor man opbyggede et beredskabslager af brændsel på 30 tons briketter og 435 hl. koks. Rudkøbing kommune havde 11 mand i arbejde med optagning af stød i proprietær Hansens skov ved Mariendal. Man regnede med på den måde at få mellem 250 og 300 rummeter brænde, der skulle bruges i de kommunale institutioner. Blev der noget tilovers, skulle det fordeles til trængende medborgere.⁽⁴⁶⁾

På L.A.B.'s generalforsamling den 16. oktober 1942 kunne formanden i sin beretning se tilbage på et år, hvor der på Lange-land var udført arbejder for ialt 559.000 kroner, siden man sidste år uddelte spørgeskemaer.

Den 25. november 1942 havde tømrer Jørgensen i en stor annonce i dagbladene, der var underskrevet af en række kendte borgere, foreslået, at man skulle oprette en tøjcentral til indsamling af gammelt tøj. Direktør Toft Jacobsen bakkede ideen op og stillede et lokale til rådighed. Man skulle blot

afløvere tøjet der, så skulle han nok sørge for den videre fordeling.

Det var just ikke sulten, der prægede det langelandske samfund ved juletid 1942. Postmesteren kunne den 19. december fortælle aviserne, at der nu blev sendt en masse gæs og ænder i postpakker til familier rundt om i Danmark, og sparekassedirektør Lund fortalte to dage senere, at terminen var præget af pengeregighed. Renter og afdrag gik godt ind fra alle sider. Formanden for landhåndværkerne kunne ved nytårstid se tilbage på et godt år for håndværkerne, skønt de havde været generet noget af materialemangel, og også Handelsstandsforeningens formand var tilfreds med det forløbne år; kun købmændene røbede en del utilfredshed. Der var ved at komme for mange erstatningsvarer i butikkerne.

Vinteren 1942-1943 blev heldigvis mild, og man undgik de fleste af de besværligheder, man havde døjet med de foregående vintre. Både brændsels- og transportsituationen udviklede sig ret tilfredsstillende, tiden taget i betragtning. Elværket i Rudkøbing havde brændsel nok indtil sommerens komme og havde forudbestilt 6000 tons tørv af den kommende sommers produktion, så det var dækket ind til et godt stykke ind i 1944. Forsyningerne af kul til gasværket nåede også frem, som de skulle, men for at mildne lidt på den herskende arbejdsløshed i Rudkøbing måtte byrådet i januar 1943 - efter anmodning fra Arbejdsmændenes Fagforbund - tillade, at kullene blev losset med håndkraft og ikke med kran. I Rudkøbing havde kommunen oparbejdet et lager på 550 tons tørv, hvoraf den selv skulle bruge de 150 tons til sine egne institutioner; resten kunne sælges i fri handel, hvad der da heller ikke kom til at volde nogen vanskelighed.⁽⁴⁷⁾

Udtrykket "ret tilfredsstillende" om transportsituationen må nok siges at være en sandhed med modifikationer. Manglen på benzin og gummi var ved at være katastrofal. I begyndelsen af 1943 søgte ejerne af en halv snes lastbiler og ejerne af 10 af øens hyrebiler om tilladelse til at gå over til gengas, hvilket blev bevilget. Vognmand Frits Johansen, der stod for den offentlige rutebilforbindelse Rudkøbing-Lohals, havde gen-

nem flere måneder gentagne gange søgt ministeriet om lov til at indsætte endnu en rutebil på strækningen, idet den bil, der betjente ruten, var ganske utilstrækkelig til det antal passagerer, der var. Kort tid før jul havde nogle unge mennesker måttet ligge på rutebilens tag, fordi der simpelthen ikke kunne presses flere mennesker ind i den, og i begyndelsen af januar havde et par unge mænd måttet sidde på bilens bagagebærer over en strækning på 8 km af samme årsag. Ganske vist var det en mild vinter, men alligevel!! I slutningen af januar gav hans regn af ansøgninger resultat, idet ministeriet gav ham tildeling af generatorbrænde til en vogn med personvognsgummi. Johansen måtte nu i gang med at skaffe en vogn, der kunne falde ind under den her nævnte kategori, og i begyndelsen af februar 1943 købte han en 7 personers Hudson-vogn i København. Den skulle så ombygges til gengas og fik påkoblet en påhængsvogn, der kunne tage 11-12 personer. Det hjalp noget.⁽⁴⁸⁾

De fleste landbohjem havde dengang brændekomfur i køkkenet, og det satte i foråret 1943 sit præg på landskabet, idet de levende hegn, der var så karakteristiske for det sydfynske område, blev fældet for at tjene som brændsel. Dog - de ville jo vokse op igen, og det var trods alt en mildere skæbne, der blev dem til del, end den hensynsløse rydning, der har ramt dem gennem de seneste 30 år.

Knapheden på tøj var ved at være følelig. Skrædderne på øen havde i lange tider ikke fået ny stoffer, de fleste sad og vendte gammelt tøj. Hvad der kunne genbruges, blev brugt. Lindelse Husmandsforening, der jo allerede i 1941 havde udvist initiativ på det område, gik nu også her i spidsen. Den 23. februar 1943 havde foreningen kludepose-kursus for damerne, hvor Nina Andersen fra Ryslinge viste, hvad man kunne få ud af kludeposens brogede indhold - kludesko, huer, vanter og handsker. Strynø Husholdningskreds syede i vinterens løb 100 sæt spædbørnstøj, der blev opbevaret hos jordemoderen og uddelt til trængende.⁽⁴⁹⁾ Senere på året da knapheden blev endnu mere udtalt, måtte man hjælpe til fra offentlig hold. I slutningen af november 1943 oprettede Rud-

købing kommune en tøjreparationscentral i lokaler i den gamle skole på Kirkepladsen. Den blev ledet af fru Martha Jansen, der havde tre syersker til hjælp. For en ganske ubetydelig betaling kunne folk, der havde en skattepligtig årsindtægt på under 2600 kroner, her få syet al slags tøj om. Man skulle møde med tøjret rensat og sprættet op og medbringe knapper. Sytråd sørgede centralen for. Den fik meget hurtig god søgning.⁽⁵⁰⁾

Tørvegravning i Stengademoseerne i 1940'erne. Den lille dreng er Karlo Banke. Maskinernes ejer er købmand Nielsen, Botofte, der ses til højre i billedet foran en transportør. Fotoet udlånt af Karlo Banke.

Dæk og slanger til cykler var også blevet en mangelvare. De dæk af kunststof og syntetisk gummi, der undertiden dukkede op hos forhandlerne i mikroskopiske mængder, holdt i heldigste tilfælde kun en to - tre måneder, så også her måtte man klare sig med nødløsninger. Cykelhandler Nielsen på Nørrebro i Rudkøbing fremstillede cykeldæk, lavet af bøgeklodser med en bandage af bildæk yderst. I sommeren 1943 trillede et par hundrede langelændere rundt på disse dæk, og deres køretøjer har nok i høj grad levet op til det gamle øgenavn "skærveknusere".⁽⁵¹⁾

Vejret var meget mildt først på året 1943, og allerede den 2. februar kunne man se landmændene pløje. Det milde vejr

fortsatte, og den første såning gik i gang den 26. februar, mens tørveproduktionen kunne begynde den 26. marts. Den 25. maj var produktionen i gang over hele øen, og fabrikanterne kunne fortælle kunderne, at kvaliteten ville blive bedre end det foregående år, idet vinteren ikke havde været så fugtig. En trøst for kunderne - skorstensfejeren kunne sidst på sommeren fortælle, at 2/3 af Rudkøbings skorstene var angrebet af løbesod, fordi man den foregående vinter havde fyret med for våde tørv. Tørvegravningen gav også Falck nok at bestille; alene i juni måned måtte man slæbe strejkende tørve-gengaslastbiler hjem 53 gange. En lille opmuntring var det dog, at regeringen midt på sommeren gav en tildeling på 6000 lastbildæk til landets tørvelastbiler. Langeland fik sin del deri, og det lettede problemerne med transport af tørv herovre noget. Den sommer blev der skåret 70-80 millioner tørv på Langeland. Kun en af producenterne skar til udenøjs kunder, resten af tørvene blev solgt her.⁽⁵²⁾ Arbejdet i moserne havde også en gunstig virkning på beskæftigelsen. Den 9. juli 1943 var der ingen arbejdsløse i landsognene og kun 30 i Rudkøbing.

Sommeren gav en stor tilstrømning af badegæster til Nordlangeland. Størsteparten kom fra Sjælland, hvor man i høj grad svigtede de kendte badesteder i Nordsjælland. De lave priser på Langeland trak folk hertil. På Sjælland skulle man det år betale 20-30 kr. pr. dag på et pensionat, i Lohals og Hou kunne man slippe med 9-10 kr. Tilstrømningen voldte dog problemer hos de lokale slagtere. Tildelingerne af kød var ikke tilstrækkelige til at fylde de ekstra 500 sultne maver, der nu i sommertiden var dukket op. Myndighederne klarede dog problemet ved at bevilge Lohals-slagterne O.E. Nielsen og R. Watson en ekstra tildeling på tilsammen 1/2 kreatur og 75 kg. flæsk mere om ugen.⁽⁵³⁾

Den sommer kom der rigtig gang i tobaksavlens på Langeland. En af de største avlere var Bendix Hansen i Kædeby, der havde en halv tønde land med 8000 planter virginia-tobak. I begyndelsen af september var høsten godt i gang hos ham, der havde 4 mand i arbejde kun med at høste tobak. Han havde

fået bygget en tørrelade og anslog, at de 8000 planter ville give mellem 400 og 500 kg. tobak, hvoraf halvdelen ville være førsteklases. Den 2. oktober 1943 annoncerede C. Juul i Midelfart, at man modtog tørret tobak fra Sydlangeland på Lindelse station en bestemt dato. Tobak fra Nordlangeland kunne samme dag afleveres på Rudkøbing toldkammer. Partierne skulle anmeldes til Aksel Pram Nielsen i Herslev. Det år blev der afsendt 3 tons tobak af god kvalitet fra Langeland.⁽⁵⁴⁾

D.K.B. forøgede i den tid stadig sit medlemstal. Den 12. februar 1943 kunne formanden, fru direktør Andersen, fortælle, at man nu havde 335 medlemmer på Langeland og afdelinger i alle sogne på øen undtagen i Skråbelev og Tullebølle. I marts blev der dannet en lokalafdeling på Strynø med 37 medlemmer.⁽⁵⁵⁾

Knud Grove Christensen fulgte det foregående års filmsucces op med en filmatisering af Oehlenschlägers "Langelandsreisen" med tandlæge Børge Minor Andersen i hovedrollen som den unge Adam Oehlenschläger og med en række mere eller mindre kendte langelændere i birollerne. Svend Orloff havde skrevet melodier til en række af digtene, og filmen gjorde stor lykke den påfølgende vinter. I begyndelsen af 1945 præsenterede Knud Grove Christensen endnu en film, der havde titlen. "End blomstrer Rosen". Den fortæller Langelands historie i billeder og tekst. De meget smukke digte, der forekommer i denne film, er skrevet af Sigfred Pedersen, der på det tidspunkt var gået under jorden og opholdt sig nogle måneder i fredelige omgivelser i Rudkøbing.

Høsten blev god i 1943. Foruden korn og frugt blev der også høstet andre afgrøder som for eksempel hyben. Selv om prisen på hyben hen på efteråret faldt noget, kunne en dygtig plukker godt tjene en god dagløn. Materialist Veie aftog hybnene og sendte dem videre. De blev bl.a. anvendt i medicinalindustrien. Marmeladekogningen gik nu også i gang rundt om i sognene. På Strynø kogte husholdningskredsen således 600 kg. marmelade i Afholdshjemmets køkken - den blev leveret til Danske Kvinders Beredskab.

Rudkøbing kommune havde den vinter igen folk i gang med

at bjærge stødbrænde nede i skoven ved Mariendal, og allerede umiddelbart efter årsskiftet var der god afsætning af det kommunale træ. Et par år i forvejen havde Folketinget vedtaget en lov om pligthugst i de danske skove. Den 2. februar 1944 kunne Langelands Avis fortælle, at Tranekær skovdistrikt det år skulle aflevere 6000 rummeter træ til generatorbrænde, industrivirksomheder og til fremstilling af trækul. Øens kommuner ville ligesom det foregående år få tildelt forsyninger heraf, men ikke i så store mængder som sidst. Det var derfor ganske forudseende af Rudkøbing kommune at investere i optagning af stød.⁽⁵⁶⁾

Julehandelen begyndte først et godt stykke hen i december. Den var præget af pengeregighed og varemangel. To ting, der passer dårligt sammen. Og så gled man sagte og uden nytårsfyrværkeri ind i året 1944.

De medvirkende i "Sommer i Tyrol". Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Som en art erstatning for det manglende nytårsfyrværkeri kunne Rudkøbing Sangkreds indlede året 1944 med et sandt festfyrværkeri af en operette. Den 3. februar havde sangkredsen premiere på "Sommer i Tyrol". Svend Orloff havde instrueret stykket, og det vakte jubel i byen. Der blev spillet ialt 8 forestillinger og solgt 3000 billetter.

I slutningen af 1943 var organisationen D.K.B. på landsplan løbet ind i en intern organisatorisk krise, der i Rudkøbing havde til følge, at hele ledelsen af lokalafdelingen i januar 1944 gik af, og næsten halvdelen af medlemmerne meldte sig ud. De tilbageblevne medlemmer var dog ikke til sinds at lade de foregående års arbejde synke i grus. Ved et møde på Hotel Langeland blev der valgt et nyt kvindeudvalg, og den afgående leder, fru direktør Andersen, blev efterfulgt på posten af fru Ellen Christensen. Det lykkedes da også i løbet af sommeren 1944 at genvinde størstedelen af de tabte medlemmer.⁽⁵⁷⁾

Ufredstider medfører altid stigende kriminalitet, og lige fra besættelsestidens begyndelse var antallet af politimæssige opgaver steget kraftigt. Der var indført en lang række nye restriktioner, som skulle håndhæves, og desuden var der mange af "mørkets gerninger", som kunne foregå uforstyrret på grund af mørkelægningen. I takt med at der opstod knaphed på flere og flere ting på grund af de svigtende tilførsler udefra, blev fristelserne til berigelseskriminalitet så meget desto større. Navnlig gik det ud over cyklerne. Hvis ikke ligefrem hele cyklen blev stjålet, kunne man risikere at genfinde den "skrællet" for slanger og dæk.

Skønt den danske politistyrke var blevet forøget med CB-betjentene, led den under disse forhold stadig under en betragtelig mandskabsmangel, der også blev følelig på Langeland. Sammenlignet med det øvrige Danmark lå Langeland i bunden, hvad kriminalitet angik, og de tilfælde, der fandt sted herovre, var ubetydeligheder, sammenlignet med hvad der skete andre steder. Selvfølgelig skete der også herovre en stigning i lovovertrædelserne, men ofte var det folk udefra, der spredte ugræs i den langelandske ager. På grund af mangel-situationen åbnede der sig rige muligheder for svindlere og plattenslagere. Således kom to handelsmænd til øen, hvor de forsøgte at sælge heluldent stof, som ved nærmere eftersyn viste sig at være celleuld.

Visse overtrædelser af straffeloven blev dengang vægtet

noget anderledes end i vore dage. I begyndelsen af maj 1941 udspandt der sig et slagsmål ved Egeløkke på Nordlangeland, hvor en CB-betjent blev overfaldet af to brødre, som efter vidneudsagnene var berusede. De to kom for en domsmandsret i Rudkøbing, hvor den ene blev frikendt, men den anden idømt 14 dages hefte. Den 10. marts 1943 fik en landarbejder fra Nordlangeland, der havde stjålet og skrællet et par cykler for deres gummi, ved retten i Rudkøbing 6 måneders fængsel, og en uge senere blev en arbejdsmand fra Rudkøbing idømt 3 måneders fængsel for at have stjålet et brugt dynebolster fra sin værtinde. De her nævnte sager ville have fået et andet udfald, hvis de var blevet behandlet i 1994.

En af de opgaver, som hørte under politiet, var blandt andet udstedelse af legitimationskort. Mange langelændere tog imidlertid ikke dette alt for tungt, og i sommeren 1944 beklagede man sig fra politiets side over, at folk ikke kom og afhentede deres legitimationskort. Sløseri fra folks side, naturligvis, men også et lille tegn på, hvor fredeligt man egentlig endnu levede herovre. Man havde ikke haft brug for at vise legitimationskort her på øen. Kontrasten til de større byer i resten af Danmark er slående. Der skulle man nok sørge for at have sit legitimationskort på sig, når man gik ud.

Det blev heldigvis atter en mild vinter, og allerede i begyndelsen af februar 1944 blomstrede vintergækker og eranthis i haverne. Det drøjede på det sparsomme og dyre brændsel, og man begyndte så småt at se frem mod den kommende sommer, og hvad der skulle dyrkes til den tid. Her var det ikke muligt at komme udenom den kære tobak. Gårdejer Aksel Pram Nielsen, der var repræsentant for tobaksfirmaet Juul i Middelfart, udtalte den 22. februar til Langelands Avis, at man den foregående sommer havde haft 5 tdr. land med tobak på Langeland, men at dette areal mindst ville blive tredoblet i indeværende år, og der ville også komme flere avlere til. Det kom til at passe - godt og vel endda. Den 25. marts havde de store tobaksfirmaer tegnet kontrakt med avlerne på Langeland, og firmaet Juul havde tegnet kontrakt for 25 tdr. land; firmaet Møllgaard Christensen, der var repræsenteret af

købmand Alf. Hansen i Rudkøbing, havde tegnet sig for 10 tdr. land.(58)

Varemanglen viste sig nu på talrige områder. Handelsstandsforeningen anmodede i annoncer husmødrene om at have tasker eller kurve med, når de gik på indkøb. Man havde næsten ikke mere indpakningspapir i butikkerne. Slagteriudsalget fik i marts 1944 kun 10% af det kvantum pergamentpapir, det hidtil havde fået. Den smule, man fik, blev fra da af kun anvendt til indpakning af pålæg, kød blev herefter kun pakket ind i gråt papir. Lidt hen på sommeren bad bagerne i Rudkøbing deres kunder medbringe de gamle bagerposer, når de kom på indkøb. De kunne jo fint bruges flere gange. Tøjcentralen arbejdede på højtryk, og her havde man nu 4 syersker i arbejde.(59)

Hov - Hov - det maa De ikke!

Kapselmanden er *Deres* Samvittighed:
Ikke en eneste Kapsel maa kastes bort!

- uden Kapsler intet Øl

Giv derfor Kapslerne tilbage til Deres Handlende

Langlands Folkeblad den 21. juni 1944.

Kunne man få adgang til nye råstofkilder, gjaldt det om at udnytte dem. Smedemester Verndal i Rudkøbing startede det forår en større fabrikation af hestesko, som han forarbejdede af jern, der var hentet op fra et sunket skib i Langelandsbælt. Den 22. maj 1944 havde han allerede eksporteret 30.000 hestesko til det øvrige Danmark.

Boligsituationen i Rudkøbing var på det tidspunkt af krigen ret fortvivlende. Borgmester Marinus Larsen rettede den 14. april en indtrængende appel til byens grundejere om ikke at udleje til tilflyttere, før man havde konfereret med borgmesterkontoret. Antallet af husvilde i byen var stort.

Den 18. april 1944 begyndte tørveproduktionen hos proprietær Clausen på Bogøgård, men sagkyndige anslog allerede på det tidspunkt, at årets produktion ville blive væsentlig mindre end sidste års - formodentlig ville der blive skåret omkring 65 millioner tørv, 15 millioner færre end foregående år. Problemet var, at det kneb med at skaffe tørvemoser nu. Ejerne ville ikke stille dem til rådighed mere. Men der skulle skaffes tørv, og til sidst måtte man skride til ekspropriation. Den 7. juni dukkede en kommission op på øen for at foretage de nødvendige ekspropriationer, der resulterede i, at der ved Blegholm blev eksproprieret et areal på 5-6 tdr. land mose og 8 tdr. land ved Stengade. Et andet problem var, at regnen styrtede ned en stor del af den sommer, så man kunne ikke få tørvene tørre nok. De blev en mangelvare, og producenterne måtte allerede lukke for flere bestillinger den 21. juni. Man måtte nu se sig om efter andre former for brændsel, og i løbet af sommeren 1944 gik de fleste mejerier på Langeland over til at fyre med halm. Det viste sig heldigvis, at de ved den nye form for brændsel ikke alene sparede en del penge, men også fik samme resultat i varme.⁽⁶⁰⁾

I august satte det ind med en varmebølge, og mekaniker Oluf Christensen i Rudkøbing, der kunne vulkanisere revnede dæk, var ved at drukne i sprængte lastbildæk. De eksploderede simpelthen i sommervarmen, men var der blot den ringeste mulighed for at lappe lidt på dem, måtte det gøres.

På grund af regnen fik også tobaksavlen en dårlig start den

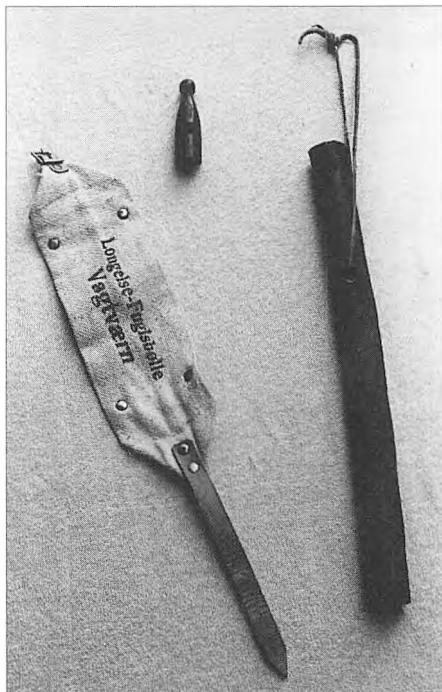
sommer. Væden bevirkede, at de unge planter blev angrebet af snegle. I juni anslog man, at over 11.000 planter var ødelagt og måtte sås om. Varmebølgen senere på sommeren rettede en del op, og den 12. oktober blev den første ladning tobak afsendt fra Langeland - det var et parti på 3 tons. Den 17. november foretog firmaet I.C. Juul i Middelfart sit 3. opkøb af tobak på Langeland det år. Der blev den dag i Lindelse og Rudkøbing indkøbt 5.800 kg til en samlet pris af 30.800 kroner. Det foregående parti havde indbragt 57.400 kroner. Den 1. december blev der i Lindelse og Rudkøbing indleveret 4.311 kg. tobak af 35 avlere på Sydlangeland og 18 til 20 avlere i rudkøbingområdet. Det parti indbragte avlerne 23.412 kroner. Det var mange penge i 1944.⁽⁶¹⁾

Tyskernes fængsling af det danske politi den 19. september 1944 kastede også sin skygge over Langeland, hvor en tysk afdeling på 50 mand afvæbnede vore lokale betjente. Selve aktionens forløb er nærmere beskrevet i kapitel 3. Aktionen havde imidlertid bragt sindene så meget i kog, at arbejdet i byen blev nedlagt og først genoptaget halvanden dag senere. En overgang svirrede der rygter om, at gas- og vandforsyningen ville blive afbrudt, men dette havde dog ikke noget på sig. Aktionen kom i en uges tid til at lamme civilbeskyttelsen, idet politifolk havde haft en del ledende funktioner der, og man måtte omorganisere ledelsen i kommunalt regi

Lykkeligvis var der ingen af de langelandske betjente, der blev fængslet af tyskerne. Den samme lykke blev desværre ikke de to langelændere, Ebbe Kjerulf Møller og Kristian Sofus Nielsen til del. De var begge grænsegendarmer, stationeret i henholdsvis Pluskær ved Padborg og Gråsten. De blev sammen med mange andre grænsegendarmer arresteret og ført til Frøslevlejren; herfra blev de den 5. oktober sendt til koncentrationslejren Neuengamme. Ebbe Kjerulf Møller, der var født i Rudkøbing den 11. juli 1918, døde i Neuengamme den 2. december 1944. Hans navn findes på en mindetavle i Rudkøbing kommuneskoles gamle bygning. Kristian Sofus Nielsen, der var født i Bøstrup den 21. marts 1910, var syg ved sin arrestation og var en af de første gendarmer, der ikke

kunne stå sine lidelser igennem. Han døde allerede den 1. november 1944 i Neuengamme.

Efter politiets opløsning anvendte Rudkøbing kommune brandvæsenet som vagtværn. I landdistrikterne havde man trods alt stadig sognefogederne, og i de følgende uger blev der rundt om i kommunerne udpeget vagtværn på en to - tre mand, der i påkommende tilfælde kunne bistå sognefogeden.

Knippel og armbind, der har tilhørt et medlem af Longelse vagtværn.

Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.

Lovovertrædelser kunne i den politiløse tid lokke folk til at begå selvtægt. 2 unge bøller lavede i tiden umiddelbart efter politiets forsvinden en række gale streger ude i Longelse, formodentlig i den tro, at ingen kunne gøre dem noget. Det endte med, at et par håndfaste mænd en nat mødte op på de to ungersvendes kammer og gav dem en forsvarlig omgang klø med en tovende. Det gav ro i Longelse, men var jo ikke blevet tolereret under normale omstændigheder.

En lille måneds tid efter at politiet var ophørt med at fungere, blev der rundt om i landet oprettet kredskontorer, der skulle behandle administrative og civile opgaver, der før var blevet varetaget af politiet. Der blev også oprettet et sådant kontor i Rudkøbing under ledelse af dommerfuldmægtig Hallenberg.⁽⁶²⁾

Den 30. oktober 1944 var tilmeldingerne til børnebespisning på kommuneskolen i Rudkøbing afsluttet med det lidt forbausende resultat, at antallet af tilmeldte børn var faldet fra de foregående års 130 til 78. Overlærer Ravn fortalte, at tendensen var den samme over hele landet og formodentlig skyldtes, at der ikke havde været nogen arbejdsløshed af betydning det sidste års tid. Medvirkende til den ringe arbejdsløshed var de kampagner, der blev iværksat over hele landet af L.A.B. Lokalforeningen her på øen gjorde også et godt stykke arbejde, og formanden, Johannes Sylvest, kunne på foreningens generalforsamling i november berette, at der var tegnet beredskabsarbejde for 5 millioner kroner på Lange-land, og at 450 landbrugere havde tegnet sig for ekstramandskab.⁽⁶³⁾

Julen 1944 nærmede sig, og for første gang i flere år blev der rejst et juletræ på Torvet i Rudkøbing; en 8 meter høj gran fra Lohalsområdet. Der var endda belysning på træet - i eftermiddagstimerne. Det var, som om det gav håb om lysere tider forude. Krigen gik mod sin afslutning, selv den tyske censur af aviserne kunne ikke skjule den kendsgerning. Ved aviserne sædvanlige nytårsrundspørge kunne man se, at både handel og håndværk kunne se tilbage på et år, der ikke havde været så ringe endda, selv om det havde været præget af varemangel. Det havde givet arbejde til mange og en ikke ringe indtjening.

Og så gik Danmark ind i det sidste besættelsesår!

Det første halvår af 1945 blev meget præget af den stadig stærkere varemangel på næsten alle områder. Det foregående års regnfulde vejr havde bevirket, at man ikke havde været i stand til at få alle tørv i hus om efteråret, så der lå stadig mange ude på tørrepladserne, hvor de nu delvis blev ødelagt.

Rudkøbing kommune havde oprindelig opbygget et beredskabslager på 1000 tons tørv til vinteren, men allerede den 10. januar var der kun 200 tons tilbage, og kommunen måtte standse salget. Det var en kedelig situation, for vinteren var ret streng det år. Den sidste uge i januar frøs det 12 grader om dagen, og den 27. januar måtte 250 mand i gang med rydning af sne på amtsvejene, hvor der lå driver på halvanden meters højde. Der blev da også skruet ned for varmen overalt for at spare på de svindende brændselsbeholdninger. Den 15. februar opførte Carl Alletorp turneen gyseren "Spøgelsestoget" i teatersalen på Hotel Langeland. Skønt skuespillernes præstationer af anmelderne blev betegnet som yderst middelmådige, klaprede publikums tænder højlydt under forestillingen. Temperaturen i salen lå nemlig kun få grader over frysepunktet.⁽⁶⁴⁾

Fra den 1. februar ophørte Statsbanerne med persontrafik på søn- og helligdage på grund af kulmangel, og Langelandsbanen fulgte trop af samme årsag. Derudover blev persontrafikken herovre også stærkt indskrænket på hverdage. Fra den 1. februar kørte der kun to tog daglig i hver sin retning på strækningen Rudkøbing - Bagenkop. Et tog fra Bagenkop tidligt om morgenen og ved middagstid, et tog fra Rudkøbing om formiddagen og et om eftermiddagen klokken 17. Men besparelsen var ikke tilstrækkelig. Allerede den 17. februar måtte Langelandsbanen meddele, at al trafik på banen foreløbig bortfaldt mandag, onsdag og fredag foruden søndag. Sydfyenske Dampskibsselskab strøg ved samme lejlighed den ene af dagens tre ture mellem Rudkøbing og Svendborg. Først hen i slutningen af marts blev restriktionerne lempet en smule, da der blev givet tilladelse til et dagligt morgentog fra Bagenkop til Rudkøbing og et retur klokken 17.30.⁽⁶⁵⁾

Manglen på kul kunne også føles på andre områder. Den 30. januar nedsatte gasværket i Rudkøbing sine leveringer til forbrugerne med 50% gældende fra 1. februar. Overtrådte man sin kvote med en bestemt brøkdels, blev der lukket for gassen. Den 9. april blev rationerne sat endnu længere ned. Værket havde på det tidspunkt kun kul til 14. dage. Befrielsen i maj

bragte ingen lysning på det område, selv om gasværket kort tid efter fik 100 tons kul fra Odense, hvorved driften blev sikret til hen i juli. Gasværksbestyrer Tom Nielsen kunne den 14. juni fortælle, at man inden for de sidste 14 dage havde måttet lukke for gasforsyningen til en halv snes forbrugere på grund af overforbrug.⁽⁶⁶⁾

Engangsflasker var et ukendt begreb, hvad efterfølgende annonce fra de langelandske apoteker tydeligt viser:

Vi behøver Emballage

for fortsat at kunne betjene vore Kunder, hvorfor vi henstiller til alle, der bestiller Medicin, saa vidt muligt at medbringe passende Glas-Emballage.

De af vore Kunder, der faar Medicinalvarer tilsendt, anmodes indtrængende om at tilsende os alle **tomme Krukker, Glas og Flasker**, der stammer fra os og som vil blive afregnet med de gældende Priser for brugt Emballage.

Pap-Emballage tages **ikke** retur.

Humble Apotek.

Rudkøbing Apotek.

Langelands Folkeblad 24/2 1945.

Formanden for Rudkøbing Vognmandsforening, Oscar Nielsen, redegjorde den 19. april for sine medlemmers fortvivlende forhold ud fra sine egne problemer. Han fik tildelt 3 liter olie om

måneden, men skulle bruge 3 gange så meget. Hans tildeling af generatorbrænde var på 1 hl. om dagen, hvor hans forbrug var på 5 hl.. Så måtte han supplere med briketter, op hugget stødbrænde og tørv. De sidste mange måneder var der ikke kommet gummi herover, men man kunne få lagt slidbaner på sine dæk - de kunne så holde 8 dage. Man forstår, at han imødeså den kommende tørvesæson med en vis skepsis. Fra den 25. april blev rutebilkørslen nordpå indskrænket til to daglige ture - årsag mangel på gummi.⁽⁶⁷⁾

Tørvesæsonen nærmede sig. Den 19. april ankom en ekspropriationskommission fra landbrugsministeriet for at skaffe de nødvendige arealer til gravning og tørrepladser. Den eksproprierede samme dag 3 tdr. land ved Pæregård til læggeplads og 25 tdr. land ved Korsebølle; den 24. april tog den 9 tdr. land ved Broløkke og 8 tdr. ved Henninge. Så kunne tørvegravningen begynde den 17. april, men den blev forfulgt af uheld den sommer på grund af al for megen regn. Der blev kun produceret små 80 millioner tørv på Langeland den sommer.⁽⁶⁸⁾

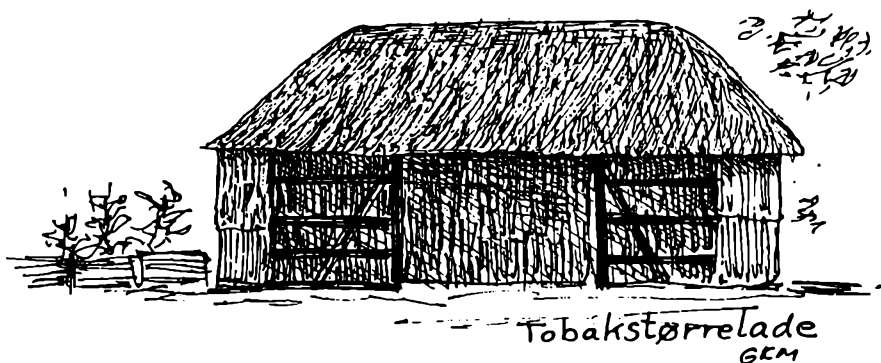
Man kunne mærke på efterspørgslen efter tobaksplanter, at folk nu ventede på krigens afslutning og på, at der snart ville komme oversøisk tobak til landet. Der blev ikke solgt nær så mange planter som det foregående år. Gartneriet Nedergaard solgte det forår 75.000 planter, hvilket var en betydelig nedgang fra forrige års salg, og man oplevede, at der efter den 5. maj kom en række afbestillinger på planter. Det kom nu ikke helt til at gå, som optimisterne forventede. Den 30. maj bebudede tobaksfabrikanterne, at leverancerne af cigaretter og shagtobak ville blive beskåret med henholdsvis 55% og 50%, og at der ikke ville komme udenlandsk tobak til landet foreløbig.⁽⁶⁹⁾ Det holdt stik, rationeringen fortsatte endnu flere år efter krigens afslutning. Dermed var der stadig grundlag for en dansk tobaksavl. I 1947 var der således endnu 134 avlere med tilsammen 853.150 planter her på Langeland. Altså et ikke ubetydeligt erhverv.⁽⁷⁰⁾

Så kom befrielsen, og varemangel og anden knaphed blev for en stund overskygget af den almindelige begejstring. Sammenlignet med størstedelen af de andre lande, som havde

været besat af tyskerne, var vor skæbne blevet mild. Vi var nu i stand til at dele ud af den overflod, som vi trods alt levede i. I Norge var forholdene slemme, og folk sultede. Der blev foranstaltet indsamling af fødevarer i hele Danmark til Norge, og den 22. juni kunne man fra Langeland afsende godt 21 tons fødevarer og 13.215 kroner til den komite i København, der varetog den videre forsendelse.⁽⁷¹⁾

D.K.B., der havde udført et bemærkelsesværdigt arbejde med forplejningen af de mange krigsfanger, som kom til øen i maj 1945, overførte den 14. juni sine arbejdsopgaver til Dansk Røde Kors.

Og ganske gradvis gled dagligdagen de følgende år over i normal gænge!

Politiske forhold.

Af: *Bent Andersen*

Besættelsestidens forløb og begivenheder hænger snævert sammen med den indenrigspolitiske udvikling i samme periode. Fra besættelsens start og indtil aktiv modstand mod besættelsesmagten var en faktor, der påvirkede besættelsens forløb, gik der omkring 2 1/2 år.

Dette forhold kan forekomme overraskende, når der allerede i sensommeren 1940 i flere kredse blev sået spirer til passiv modstand eller åbenlys uvilje mod samarbejde med tyske myndigheder.

Det er således betegnende, når amtmændene allerede i begyndelsen af september 1940 protesterede overfor indenrigsministeriet mod de instruktioner, der var givet om deres embedsmæssige forhold til tyskerne.

En tilsvarende virkning har det haft, når kendte personer tilkendegav deres nationale sindelag i forskellige sammenhænge.

Historien har vist, at sådanne tilkendegivelser ofte startede på et landspolitisk plan for derefter at sprede sig som ringe i vandet ved, at regionale og lokale personligheder sluttede op om den åndelige modstand.

Et betydningsfuldt eksempel på fænomenet er skoleborgmesteren i København og tidligere rektor for Ordrup Gymnasium, Ernst Kaper. Han havde i sommeren 1940 en artikelserie i Berlingske Tidende under titlen "Vi og de fremmede".

Borgmester Kapers artikler gav på en let fatteligt måde udtryk for de følelser omkring Danmarks situation, som mange allerede på det tidspunkt delte med ham.

Borgmester Kapers artikler var symptomatiske alene ved de udtryk, der var brugt om tyskerne - "de fremmede" og den ironiske brug af ordet "værnemagt".

De foreløbige resultater af de nationale strømninger kom ret hurtigt i form af fænomenet "alsang".

Alsangstævner, hvor folk mødtes til dyrkelse af den nationale sangskat, begyndte med et stævne i Ålborg en august-søndag i 1940, hvor over 8000 mennesker havde samlet sig om at synge de gamle nationale sange og til slut afsendte et hyldesttelegram til Kongen. I den følgende tid skød alsangstævner frem overalt i landet, enten som spontane eller planlagte stævner.

Det første alsangstævne på Langeland fandt sted i Ørstedsparken i Rudkøbing torsdag den 22. august 1940 om aftenen.

Initiativet til arrangementet var taget allerede seks dage tidligere, da formændene og næstformændene for Borgerforeningen, Foreningen Lyren og Rudkøbing Sangkreds mødtes første gang for at drøfte mulighederne for at afholde et sangstævne. På dette møde blev der nedsat et udvalg, der skulle stå for planlægningen af arrangementet. Formanden for udvalget blev næstformanden for Rudkøbing Sangkreds, købmand Thor Callesen, der iøvrig havde taget initiativ til at samle foreningerne om ideen med et sangstævne i Rudkøbing.⁽¹⁾

Omkring 2000 mennesker var mødt op til alsangstævnet. Borgerforeningens formand, fotograf Knudsen, bød velkommen til stævnet og tog derefter dirigentstokken, og som den første sang lød:

"I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme".

Borgmester Marinus Larsen, der derefter fik ordet, mindedes krigsudbruddet, de danske søfolk, der rammes af krigens ulykker og begivenhederne den 9. april. Marinus Larsen mindedes også det løfte, Danmark havde fået af Tyskland om, at Danmark på et tidspunkt atter ville blive frit og selvstændigt.

At alsangstævnernes baggrund dybest set var et fælles ønske om at udtrykke nationale følelser - de samme følelser der lå bag den senere mere åbenlyse frihedstrang - var i Marinus Larsens tale ganske åbenbar, omend han som tilhænger af regeringens samarbejdspolitik havde et andet sigte med sin tale end at puste til den aktive modstands flamme.

Marinus Larsen sagde videre:

"Det er vist rigtigt, som det er blevet sagt, at det er nye tider vi går i møde, at de gamle tilstande ikke vil vende tilbage, at meget vil blive forandret, og at mange vanskeligheder kan opstå.

Men vi tror også, at der i nationen er vilje til at kæmpe sig gennem vanskelighederne, og at der er sammenhold og enighed til stede. Således som vi ser et udtryk for det her ved det store fremmøde. Hvad der end sker, så er det vort fædrelands skæbne, der ligger os dybest på hjerte, og vi samles i det ønske, at Danmark må gå fri og frelst ud af situationen.

Vi ser bort fra tidligere stridspunkter. Alt det er gledet i baggrunden. Vi samles om Danmark, for at føre det frelst igenem, fremad og opad. Meget må vi give afkald på, og ofre må bringes. Men jeg tror, der er vilje dertil. Det er en god gerning at opretholde ro og orden under tidens forhold. Al letsindighed og uoverlagte handlinger må undgås. Gør vi det, tror jeg, vi har lov til at vente, at løftet af 9. april også vil blive opfyldt".

Som det tydeligt ses af Marinus Larsens tale, var tidens øverste politiske mål for samarbejdspolitikken tilhængere at overbevise befolkningen om det vigtige for danske interesser i at bringe landet så skånsomt som muligt gennem krigen.

Marinus Larsen gentog her, på lokalt plan, hvad Kongen og statsminister Stauning kort efter besættelsen havde formået - for enhver pris at undgå udenrigspolitiske konflikter med Tyskland. Disse formaninger blev i den følgende tid gentaget på alle politiske planer, helt op til kort tid før samarbejdspolitikken sammenbrød i august 1943.

Marinus Larsen var en af de lokale politikere, der vedkendte sig samarbejdspolitikken, som tidligst så, at stemningen i befolkningen bar den modsatte vej.

Sidste gang, Marinus Larsen offentligt opfordrede til at opretholde ro og orden, var i hans nytårskronikker i de lange-landske aviser den 30. december 1941.

I en pause mellem sangene talte sangkredsens formand, mekaniker Christensen fra Autocentralen i Rudkøbing og

opfordrede til oftere at samles om den nationale sangskat, idet han nævnte, at alle heri kunne finde trøst og lindring for tidens problemer.

Kort før mørkelægningstid sluttede det første alsangstævne på Langeland med sangen "Kongernes konge".⁽²⁾

Det andet alsangstævne i området blev afholdt i præstegårdshaven på Strynø, lørdag den 31. august 1940. Pastor Busch, der indledte med en tale til de omkring 200 fremmødte, havde fået den ide at stille et radioapparat op i haven, idet der på samme tidspunkt var en udsendelse fra et alsangstævne i København. Programmet gik således ud på blot at følge programmet fra København.⁽³⁾

Allerede søndag den 1. september 1940 blev der atter afholdt alsangstævne i Ørstedsparken i Rudkøbing. Stævnet blev denne gang arrangeret af Rudkøbing Sangkreds alene. Denne sangaften, der havde deltagelse af henved 3000 mennesker, blev afsluttet med en tale af provst Thelle.⁽⁴⁾

Samme dag blev der afholdt alsangstævne på Fredsbjerg ved Bagenkop med den lokale sangkreds og gymnastikforening som arrangører. Blandt de 500 deltagere var lensgreve og lensgrevinde Ahlefeldt-Laurvig. Efter at Svend Skyttes orkester havde indledt med et par melodier, bød arrangementkomiteens formand, kulhandler Skov, velkommen.

Afslutningstalen blev holdt af førstelærer Sigurd Larsen fra Bagenkop skole, der spurgte de fremmødte, om der var stemning for tilsvarende arrangementer i fremtiden, hvilket blev besvaret bekræftende.⁽⁵⁾

Søndag den 15. september 1940 blev der afholdt alsangstævne i Lohals med deltagelse af omkring 600 mennesker. Formanden for Snøde-Stoense-Hou sogneråd, H.P. Petersen, bød velkommen og holdt derefter en kort tale, hvor han blandt andet sagde:

"I disse tunge og bevægede tider bør vi alle stå sammen og vise samfølelse. Ved at synge vore gamle smukke fædrelands-sange har vi et godt middel dertil".

Forfatteren og den tidligere præst H.P. Hansen-Lavind fra

Snøde fik derefter ordet og holdt et interessant foredrag om sangens magt. Da foredragets emne, landets historie, som den er beskrevet i guldalderens poesi, er ganske tidstypisk, gengives talen i sin helhed.

"Så langt vi kan følge det danske folks liv tilbage, har det indtil denne dag ligesom været gennemdraget med en islæt af toner, på samme måde som de gamle danske nationaldragter har forskelligfarvet islæt i deres væv. Det var de gjaldende bronzelurer i oldtiden, der kaldte gennem skovene og over strandene - kaldte til samling og dåd. Det var harpen og folkeviserne i middelalderen, der tolkede ridderens hjertes følelser i glæde eller sorg, gav i sommeraftenerne eller i helligdagstimerne bonde-ungdommen udløsning for hvad der boede i sindets dyb, drømme og længsler. Det har i århundrede været kirkeklokken, der med sin malmtunge forkyndte det glade budskab over land og by, om hjemmene var i lyst eller nød i lykke eller ulykke. Og siden det store væld af digtere fostredes her i Danmark for hundrede år siden med Grundtvig og Inge-mann, Carl Ploug og siden Christian Richard som forsangere, har fædrelandssangen lydt i borg og vrå, i skov og på mark i forsamlingshuse og ved folkemøderne som et tusindstemmigt brus. Og så glemmer vi ikke den danske salmesang fra Kingo, Brorson, Grundtvig, Ingemann og så videre, der fylder sindet med højtid og håb, eller alle vore natursangere, lærken og drossel, stær og bogfinke og så videre, der ligesom gør rummet større, livet skønnere og arbejdet lettere fra gry til kvæld. Sådan har livet i Danmark slægt efter slægt været isprængt tonernes væld. I glæde og sorg, i fryd og smerte, i strid og fred i sejrstid eller mørketid. Samling og lysning, glæde og styrke, udløsning og befrielse, håb og livsmod er fra dette evige rige båret til det lille danske folk de skiftende tider igennem.

Landsmænd! I dag står vort lille folk ved tidens brusende strøm, står der med angst og bekymring for at blive borte i dens rasende hvirvler.

Vi griber da til den gamle danske harpe, det vil sige den danske folke-ånds stærke varme, syngende tro, håb og kærlighed, der ligesom er de tre guldstrengene på den danske harpe,

guldtonerne i den danske folkesang, hvorigennem vi bekender os med liv og sjæl, ånd og hånd til vort fædreland, vort folk og vort sprog.

Så lad os da synge så saare, så det høres over alle gårde - og over alle grænser: At vi er et enigt folk, et livskraftigt folk, et freds-og frihedskært folk".

Før hver sang gav Hansen-Lavind en kort orienterende introduktion af sangen og dens oprindelse.

Som det ses af Hansen-Lavinds tale, var han en person, der kunne forene det kraftfulde ord med den romantiske historieopfattelse - noget den almindelige dansker helt givet forstod meningen med på det tidspunkt.

Disse evner og hans glødende nationale sindelag gjorde, at han gennem hele besættelsen var medinitiativtager og hovedtaler ved en lang række arrangementer, der mere eller mindre åbenlyst tog afstand fra besættelsesmagten og samarbejdet med denne.

H.P. Hansen-Lavind deltog i den egenskab blandt andet i et møde i Venstres Ungdom på Ørstedspavillonen i Rudkøbing den 27. juli 1941, hvor han indledte med ordene: "Løft flaget, værn friheden, virk i folket". - en utilsløret tilkendegivelse, der på den tid nok måtte sætte nogle tanker i gang hos tilhørerne.

På et møde i Foreningen for Langelændere i København den 14. december 1941 blev Hansen-Lavind selv hyldet som den største langelandske hjemstavnsforfatter i nyere tid. Langelandsforeningens formand, typograf Madsen og redaktøren af Langelands Avis, Asger Karstensen, var hovedtalerne.

På et møde på Hotel Langeland den 9. januar 1942 stiftede en komité Langelands Hjemstavnsforening. H.P. Hansen-Lavind blev på den stiftende generalforsamling den 1. februar 1942 valgt som foreningens formand og stod i den egenskab i spidsen for foreningens arbejde under hele besættelsen.

Den 16. oktober 1942 var H.P. Hansen-Lavind igen hovedtaler, da der blev afholdt efterårsmøde i Lindelse forsamlingshus. I hans foredrag, der var meget stærkt nationalt præget, tog

han udgangspunkt i sangen "I Danmark er jeg født...", især linien "Gud giv dig fremtid, som han gav dig minder".

Efter besættelsen offentliggjorde Hansen-Lavind et skuespil, han havde skrevet i den sidste del af besættelsen, og som han gav titlen "Frit Folk".

Skuespillet blev opført af amatørskuespillere et par steder på øen i perioden umiddelbart efter besættelsen.

*H.P. Hansen-Lavind
Foto: Rudkøbing byhistoriske
Arkiv.*

Hans Peder Hansen-Lavind blev født den 23. september 1885 i Bøstrup på Langeland. Han blev cand. theol. fra Københavns Universitet i 1913, og blev den 5. juni samme år gift med Andrea Thomsen, der var født i Snøde. Efter en kort periode som højskolelærer på Antvorskov Højskole i 1913, blev han sognepræst i Ågerup sogn ved Holbæk i 1914. I perioden fra 1930 til han, af helbredsmæssige årsager, tog sin afsked i 1939, var han sognepræst i Endeslev sogn ved Herfølge, hvorefter han flyttede til Snøde på Langeland.

Hansen-Lavind skrev romanerne:

"Byskriveren" (1941)

"Bondens ven på Langeland" (1942)

"Kongehånd og folkestemme" (1949)

"Oldermanden tuder i byhornet" (1949)

Han har der ud over skrevet en lang række artikler og essays om religiøse og kulturelle forhold. Fra 1919 til 1924 var han formand for Roskilde-kredsens Samvirkende Ungdomsfor-eneringer, og i en del år var han freelance medarbejder ved Lange-lands Avis.

H.P. Hansen-Lavind døde den 3. marts 1964.⁽⁶⁾

Det første indendørs alsangstævne på Langeland blev afholdt søndag den 20. oktober 1940 på Fuglsbølle skole.

Her kom den åndelige modstandsvilje også til udtryk, da Pastor Christiansen fra Simmerbølle talte for de omkring 200 fremmødte om tidligere tunge tider i Danmark og om de danske mænd, der da var født til at vække folkeånden.⁽⁷⁾

Det foreløbigt sidste sangstævne blev afholdt på Kassebølle Friskole fredag den 8. november 1940. Efter velkomsttalen, der blev holdt af lærer Ask, sang Longelse Koret under ledelse af lærer Jørgensen fra Nørre Longelse skole. Lærer Ask afsluttede stævnet med en kort tale, hvor også han kom ind på sangens betydning som samlingspunkt i en mørk tid.⁽⁸⁾

Efterhånden klingede interessen for sangstævnerne af. En af forklaringerne på dette var sikkert det, som en anonym læser beskrev i et læserbrev i Langelands Avis for den 25. november 1940.

Læseren, der skrev under pseudonymet "sangelskeren", opfordrede til nye sangstævner, hvor man sløjfede de langtrukne og monotone taler, der altid havde det samme indhold.

Læseren foreslog, at man i stedet udelukkende koncentrerede sig om selve sangene og eventuelt fik Hansen-Lavind til at arrangere og indlede.

I marts 1941 forsøgte Rudkøbing Sangkreds at arrangere et indendørs sangstævne i Ørstedspavillonen. Stævnet blev dog aldrig til noget, idet politimesteren ikke gav den nødvendige dispensation fra det generelle mødeforbud, som blandt andet alsangstævnerne havde givet anledning til. De danske politikere, der vedkendte sig samarbejdspolitikken, havde set, at

alsangstævnerne og andre nationale manifestationer var spiren til en uro, som kunne få samarbejdet med besættelsesmagten til at vakle.

Allerede den 1. maj 1940 blev lov om skærpet straf for visse overtrædelser af straffeloven og ændring af politilovgivningen vedtaget.

I denne lovs § 2 var der givet hjemmel for justitsministeren til at "træffe midlertidige foranstaltninger til sikring af den offentlige orden, fred og sikkerhed". Samtidig blev det over for politimestrene indskærpet at anvende den eksisterende lovgivning over for mødevirksomhed, der kunne være en trussel mod roen og "den offentlige orden". Hvad der kunne anses som en trussel mod roen og den offentlige orden, blev i perioden før samarbejdspolitikens sammenbrud overladt til de enkelte politimestre at vurdere. Politimestrenes vurdering blev ofte, for at være på den sikre side, noget udvidet - udvidet til at omfatte indgreb mod afholdelse af møder, hvis indhold både før og efter besættelsen var fuldt lovlige.

I medfør af den nævnte lov blev der den 9. juni 1941 udstedt generelt mødeforbud af justitsministeriet, et forbud, der gjaldt indtil regeringen trådte tilbage i august 1943.

Mødeforbuddet var indeholdt i bekendtgørelse nr. 254 af 9. juni 1941, som blandt havde følgende ordlyd:

"Demonstrationer i ord eller gerning, som er egnede til at skade forholdet til de udenlandske militære styrker, der efter overenskomst med den danske regering befinder sig her i landet, straffes med bøde, hæfte eller fængsel indtil 2 år, såfremt højere straf ikke er forskyldt efter den øvrige lovgivning".⁽⁹⁾

Sangen var dog længe endnu midlet for det nationale sammenhold. I slutningen af 1941 udskrev Berlingske Tidende en konkurrence om en "danmarkssang", der blev vundet af Søren Hallar med sangen "Jeg har sortnende hede og hvidnende strande". Sangen blev dog ret hurtigt glemt af de fleste. Dyr-læge Knud Stokholm i Humble digtede "Langelands Kongesang", en hyldest til Kong Christian, og Langelands Avis udskrev en konkurrence om den bedste melodi til sangen.

Vinderen blev glarmester Jensen i Rudkøbing. Sang og vindermelodi blev udsendt på fint papir og blev da også kendt uden for øen, idet nogle skolebørn fra Langeskov havde den på programmet under en turné på fynske skoler. Sangen er senere, som Søren Hallars sang, glemt af de fleste.

Langelands Kongesang med tekst af dyrlæge Knud Stokholm fra Humble og melodi af glarmester Jensen fra Rudkøbing.

Vær hilset Konge! - Over Danmarks land
står solen atter over en dugfrisk morgen
og lover os en lys og vakker dag -
som frie mænd vi hejser Danmarks flag
med blikket rettet imod kongeborgen
i tak til dig, du Danmarks mærkesmand.

Du bor hos os, Konge! Af din stærke ånd,
din ranke vilje, blev os tro forlenet
med tillid til vor høvdings høje værd.
Du vandt al Danmark ved din kongefærd.
Du gav dig selv og blev med os forenet.
Trygt banker Danmarks hjerte i din hånd.

Vidt over verden toner nær og fjern
en stille bøn for Danmarks lyse væbner.
En tak til ham, som trofast stod på vagt
og gav os håb og tro på åndens magt -
End råder Gud for alle danske skæbner:
Hil være dig, Kong Christian, Danmarks Værn.⁽¹⁰⁾

Kongen havde straks fra besættelsens start været det nationale samlingspunkt, hvilket også klart fremgik af sangvalg og talertema under alsangstævnerne.

Forberedelserne til Kongens 70 års fødselsdag blev et folkeligt anliggende, som aldrig tidligere set.

Allerede i juli måned begyndte en national pengeindsamling, der skulle være et vidnesbyrd om det nære forhold mellem kon-

ge og folk. De indsamlede beløb, der også omfattede salg af det berømte kongemærke, blev anvendt til velgørende formål.⁽¹¹⁾

På Langeland blev der solgt 3200 kongemærker. Der kunne antageligt være solgt endnu flere, idet mærkerne ret hurtigt var udsolgt.

Det var øens pengeinstitutter og en række af de største forretninger, der stod for den lokale del af indsamlingen. Amtmand Lassen kunne i dagene efter kongens fødselsdag meddele, at der i hele Svendborg Amt var indsamlet ca. 16.000 kr. Hertil kom nogle ukendte beløb, der var sendt direkte til indsamlingshovedkontoret i København.⁽¹²⁾

Kongens fødselsdag torsdag den 26. september 1940 blev fejret overalt på øen. Forsvarsbrødrene på Langeland havde arrangeret en stor koncert på pladsen foran rådhuset i Rudkøbing, hvor henved 6000 mennesker var samlet. Hele øen var smykket med flag og kongesymboler, og næsten hver landsby havde sit eget kongearrangement.

I Humble afholdt idrætsforeningen en meget stemningsfuld kongefest, hvor de ca. 300 deltagere overværede, at en "kongeg" blev plantet på den store bakke foran sportspladsen.

Aftenen blev afsluttet med taler af amtsrådsmedlem Keilgaard fra Fodslette og pastor Gettrup fra Tryggelev.

I Bagenkop var ca. 250 mennesker samlet til kongefest i Gæstgivergården, og på Strynø var 200 mennesker samlet på Afholdshjemmet, hvor sognerådsformand Albert Rasmussen indledte med tale og sang.⁽¹³⁾

Også Kong Christian's 30-års kongejubilæum i juni 1942 blev gjort til et folkeligt anliggende, der blev fejret ved forskellige foreningsarrangementer overalt på øen.⁽¹⁴⁾

I begyndelsen af 1941 havde en ny national mode set dagens lys. Danmark gik algang.

Algang blev oftest arrangeret af idrætsforeninger i forbindelse med sportsstævner, og det første algangstævne på Langeland blev da også afviklet i forbindelse med sportsugen i Rudkøbing i dagene fra den 17. til den 24. august 1941.

Rudkøbing Sportsunion foranstaltede en algang på 10 kilo-

meter, hvis deltagere efter gennemført tur fik et kort, der bekræftede, at de havde bestået algangsprøven.⁽¹⁵⁾

Algang blev aldrig særligt udbredt, men nogle foreninger, navnlig hjemstavnsforeningen, som tidligere er omtalt, arrangerede i besættelsens første år "hjemstavnsvandringer", hvis idé for så vidt hviler på samme grundlag som algangen - en fælles national manifestation.

Foreningslivet blomstrede under besættelsens, og adskillige nye foreninger blev dannet.

Den 25. november 1941 afholdt Dansk Ungdomssamvirkes lokale afdeling et ungdomsmøde på Lohals Badehotel med deltagelse af omkring 60 unge mennesker. Formanden Bent Andersen, Snøde, bød velkommen til mødet, hvis hovedindhold var et foredrag af pastor Arne Gamst, Bøstrup. Arne Gamst sluttede sit foredrag med en appel til ungdommen om at slutte op om "hjemmet" som samfundets vigtigste institution.⁽¹⁶⁾

Aftenen efter, den 26. november 1941, afholdt Dansk Nordisk Ungdomsforbund og Sønderjysk Forening stort møde i Ørstedspavillonen i Rudkøbing med taler af højskoleforstander Damgaard-Nielsen fra Ryslinge og sang af Kassebølle-koret og Longelse-koret.⁽¹⁷⁾

I slutningen af maj 1942 dannede omkring 40 nuværende og tidligere CB-ere fra Langeland en lokal CB-forening. Formand blev kontorist Valdemar Kanstrup.

I løbet af sommeren og efteråret 1942 blev der afholdt en lang række "sommermøder" og "efterårsmøder" rundt om i de langelandske sogne. Nogle af disse er tidligere omtalt. Indholdet i disse møder var ofte religiøst eller nationalt præget, og samlede altid et deltagerantal, der ville få en nutidig foreningsbestyrelse til at blegne af misundelse.

Den 9. juni 1942 var der sommermøde i Venstres Ungdom med over 200 deltagere. Der var Sommermøde i Kassebølle den 14. juni og et tilsvarende møde dagen efter i Bøstrup, under ledelse af pastor Arne Gamst.

Den 29. juni 1942 blev der afholdt hovedkreds-fest på Humble stadion med 29 langelandske gymnastikhold og 3000 deltagere.

Samme dag var der egnsvandring i Tranekær med 400 deltagere. Det synes ikke at have påvirket deltagerantallet i negativ retning, at Humble Boldklub og Gymnastikforening en uge i forvejen havde holdt Sct. Hansfest med 1000 deltagere. Yderst få foredrag samlede færre end 100 tilhørere.

Det folkelige sammenhold viste sig på andre måder. I begyndelsen af juni 1942 vedtog Strynø sogneråd at stille en grund til rådighed til en sportsplads til byens ungdom. Hele øens befolkning gik sammen om at planere og indrette pladsen. Idrætsforeningens medlemmer leverede hver 2 hele arbejdsdage samt arbejde i 4 aftener i tiden fra klokken 20-22. Strynøs gårdejere stillede vogne til rådighed, og hver dag var 7-8 mand beskæftiget på pladsen.⁽¹⁸⁾

Når man ser nærmere på indholdet og afviklingen af nogle foreningsarrangementer, viser det sig, at der fra efteråret 1942 skete en udvikling i retning af mere åbenlys afstandtagen mod samarbejdet med besættelsesmagten.

I Langelands Avis for den 25. september 1942 kan man læse et referat fra et efterårsmøde på Humble Afholdshjem dagen i forvejen. Referatet har overskriften: "Det kristne islæt i den nationale kamp".

Man kommer uvilkårligt til at spørge sig selv om, hvad det er for en national kamp, der tales om - hvis det ikke er kampen mod besættelsesmagten.

Et tilsvarende, og måske mere raffineret eksempel på den skærpede modstandsvilje, så man ved et foredrag i Rudkøbing den 24. november 1942, som Håndværker- og Industriforeningen havde arrangeret i samarbejde med Borgerforeningen. Foredragsholderen var Reichstein-Larsen fra Svendborg, der fortalte om Gøngehøvdingens bedrifter som frihedskæmper på Sydsjælland.⁽¹⁹⁾

I december 1942 blev Simmerbølle Ungdomskreds dannet med hjælp fra sognepræsten Baun. Bag initiativet stod Johannes Knudsen, Rifbjerg, Svend Willum, Kassebølle, Laurits Jørgensen, Peløkke, Johannes Hune, Simmerbølle, fru

Hammerum, Kulepile, Johannes Drost Rasmussen og Jens Bay, begge fra Rifbjerg.

Ungdomskredsens formål var at arrangere foredrag, oplæsning og anden underholdning. Simmerbølle Ungdomskreds blev senere tilsluttet De Samvirkende Danske Ungdomsforeninger.⁽²⁰⁾

De mange foreningsarrangementer med store deltagertal fortsatte krigen ud.

Den 21. juni 1943 var der hovedkredsstævne i Tullebølle med 800 deltagere og 2500 tilskuere.

Da vejret blev til det, genoptog man hjemstavnsvandringerne rundt om på øen, hver gang med god tilslutning. Vandringer i Stoense den 10. juli 1944 samlede således 400 deltagere.

Sportsbegivenhederne havde også deres gyldne tid. Hovedkredsfesten i Tranekær havde 3000 tilskuere, et sportsstævne i Humble den 17. juli 1944 1200, og en uge senere var der mødt 500 op for at se fodboldkamp i Bagenkop.⁽²¹⁾

Danmarks tilslutning til antikominternpagten den 25. november 1941, som gjorde det kommunistiske parti forbudt i Danmark, det tyske krav om statsminister Staunings afgang og Christmas Møllers flugt til England i begyndelsen af maj 1942, var afgørende skridt i retning mod samarbejdspolitikens sammenbrud. Langelands Avis bragte iøvrigt allerede den 18. maj 1942 en artikel, der fordømte Christmas Møllers flugt til England og hans rolle som radiotaler der fra.

Samtidig med, at det kommunistiske parti blev forbudt, blev de danske kommunister interneret i Horserødlejren i Nordsjælland. Alle landets politimestre havde fået ordre fra rigspolitichefen om at fængsle personer, der var medlemmer af det kommunistiske parti. Disse fængslinger kunne gennemføres, fordi politiets efterretningsfolk havde skaffet sig adgang til det kommunistiske partis medlemskartoteker.

Heller ikke på Langeland gik man fri af fængslingerne.

Pakhusformand Valdemar Møller, arbejdsmand Henry Nielsen og fiskehandler Søren Sørensen fra Illebølle blev arresteret af politiet i Rudkøbing og underkastet et langt forhør af politi-

mester Madsen. Personer, der overværede forhøret af Valdemar Møller, har berettet, at politimester Madsen blev meget forarget, da Valdemar Møller under forhøret kaldte Hitler for en forbryder. Sådan måtte man, efter politimesterens mening, ikke omtale den tyske fører.

Efter forhørene blev de tre indsat i Rudkøbing arrest, hvor de angiveligt ikke fik den samme gode behandling som de kriminelle fanger. Alligevel var de tre langelandske kommunister heldige. Størstedelen af de danske kommunister i Horserødlejren blev efter den 29. august 1943 deporteret til koncentrationslejre i Tyskland, hvor mange af dem omkom. Der blev også givet ordre om at overføre de tre fanger fra Rudkøbing til Horserød. Af grunde, der aldrig er blevet fuldt opklaret, blev ordren om overførsel af nogle af kommunisterne fra det sydfynske område, herunder Langeland, saboteret af politibetjente i Odense. Efter 3 måneder i fængsel blev de tre indsatte løsladt mod at underskrive en erklæring om, at de ikke ville modarbejde tyskerne. Henry Nielsen og Søren Sørensen overholdt løftet, men det gjorde Valdemar Møller ikke, idet han senere var med til at opbygge modstandsbevægelsen på Langeland. Se nærmere herom i kapitel 8.⁽²²⁾

I samme periode blev det klart for besættelsesmagten, at de allierede i samarbejde med danskere i England arbejdede med planer om at organisere modstandsarbejde i Danmark ved indsættelse af agenter.

De første agenter, de såkaldte faldskærmsfolk, var Carl Johan Bruhn og Mogens Hammer, der blev nedkastet med faldskærm ved Haslev den 27. december 1941. Dette forsøg mislykkedes, idet Carl Johan Bruhn blev dræbt, da hans faldskærm ikke foldede sig ud.

I den følgende tid blev det klart, blandt andet ved nogle skud-episoder mellem det danske politi og faldskærmsfolk, at den allierede intervention i Danmark for alvor var sat i system.

Dette betød, at tyskerne pressede den danske regering til at gå med til foranstaltninger, der skulle medvirke til uskadelig-gørelse af faldskærmsfolk, og dermed de engelske forsøg på at starte en dansk modstandsbevægelse.

De første af disse foranstaltninger var vedtagelsen af Lov om midlertidig ændring af lov om tilsyn med fremmede og rejssende den 30. marts 1942, der blandt andet indeholdt en bestemmelse om skærpet straf til dem, som medvirkede ved andre personers ind- eller udrejse uden om paskontrollen.

Samtidig blev der udsendt en bekendtgørelse om pligt for logigivere til af afkræve logerende legimation samt om pligt til at give politiet oplysninger om alle nye logerende indenfor 24 timer.

På baggrund af en Kongelig Anordning udsendte justitsministeriet ved samme lejlighed en bekendtgørelse om pligt til at bære særlige legimationskort på rejser uden for den pågældendes lokalområde.⁽²³⁾

Alene i Rudkøbing blev der i perioden fra bekendtgørelsens ikrafttræden i marts 1942 til august samme år udstedt 600 legimationskort.⁽²⁴⁾

Også på andre områder viste den tiltagende uro sig. Forenings- og mødevirksomheden på Langeland fik fra omkring november 1942 et mere politisk præg. Den 28. og 29. november holdt ansvarshavende redaktør af Langelands Avis, Asger Karstensen, nogle foredrag i Rudkøbing og Humble om den indenrigspolitiske udvikling siden besættelsen den 9. april 1940. Foredragene vendte sig imod "kræfter, der arbejdede imod landets interesser og imod regeringens klare bud".

Møderne var arrangeret af partiet Venstres vælgerforening og blev, for Rudkøbing-mødets vedkommende, ledet af gård-ejer Aksel Larsen, Torpe. I Humble blev mødet ledet af arkitekt Alfred Nielsen, Kædeby.

Et tilsvarende møde blev afholdt i Snøde den 23. januar 1943, hvor det igen var Asger Karstensen, der var foredrags-holder. Indholdet i dette foredrag var stort set det samme som ved foredragene i november 1942. Asger Karstensen budskab blev bakket op i en efterfølgende tale af vælgerforeningens formand, gårdejer Thorvald Andersen, Snøde.⁽²⁵⁾

De afgørende prøvelser for samarbejdspolitikken og dens tilhængere kom, da de organiserede modstandsgrupper over

hele landet i slutningen af 1942 og begyndelsen af 1943 for alvor blev aktive med sabotagehandlinger, udgivelse af illegale blade og aviser m.m..

Efterhånden som den aktive modstand steg og blev mere åbenbar og markant, steg modreaktionerne tilsvarende.

En af de første skarpe reaktioner mod sabotagehandlinger i den danske presse kom fra Langeland. I en leder fra partiet Venstres Pressebureau på forsiden af Langelands Avis den 27. februar 1943 rettedes et skarpt angreb mod de "elementer i samfundet" der foranstaltede "den landsskadelige sabotage".

Lederen, der havde overskriften: "Sabotagen skal umuliggøres", var foranlediget af den seneste tids sabotagehandlinger, og indledte med at minde om statsminister Buhls antisabotage-tale den 2. september 1942.

Lederens budskab var, at sabotagehandlinger ikke blot ødelagde store danske værdier, som på den tid næsten var uerstattelige, men tillige skabte stor arbejdsløshed blandt de, hvis arbejdspladser var udsat for sabotage.

Lederen fastslog, at det alvorligste ved sabotagehandlingerne var det anslag mod "den politiske orden, som folkets langt overvejende flertal har givet tilslutning gennem det politiske samarbejde mellem de fem partier på Rigsdagen".

I lederen hed det videre:

"Fra statsmagtens side er der sat kraftigt ind mod sabotørerne, og man nærer godt håb om at kunne forebygge fremtidige sabotagehandlinger gennem den skete oprettelse af fabriksværn og gennem et nært samarbejde mellem statsbanernes personale og politiet, som der nylig er truffet aftale om. Alt tyder på, at sabotørerne må findes indenfor en meget lille kreds, og forhåbentligt vil det lykkedes myndighederne at ramme ondet i dets rod. Men dette kræver, at befolkningen som helhed står bag ordensmagten i dens bestræbelser for at umuliggøre de forbryderiske anslag, der også har omfattet tilfælde, hvor den ordinære toggang har været udsat for den alvorligste fare".

Med sådan en leder var der jo unægtelig - også på lokalt plan - lagt op til opgør mellem tilhængere af regeringens politik og oprørske kræfter.

Lederen blev allerede den 2. marts 1943 fulgt op af en kronik på forsiden af Langelands Avis. Kronikken var skrevet af Asger Karstensen selv.

I kronikken, der havde overskriften: "Sabotagens landsskadelighed", gentog Asger Karstensen stort set budskabet fra lederen tre dage tidligere. Ud over dette gav Asger Karstensen udtryk for, at det var alle vælgeres ansvar om der, så effektivt som muligt, skulle sættes ind mod den stigende sabotage. Asger Karstensen mindede her om det forestående folketingsvalg, og gjorde således sabotagen - eller rettere modstanden mod den, til et tema i valgkampen.

Asger Karstensen skrev blandt andet:

"Den senere tids sabotagehandlinger, som har fundet sted her i landet, er udtryk for denne overspændthed. (I det foregående var begrebet overspændthed brugt om stigende kriminalitet). De er ondartede, og de er et groft brud på alle retsbegreber både i forhold til den tilstand, vi nu engang har og ud fra de læresætninger for samfundets orden, som gælder i fredstid. Danske retsbegreber krænkes dybt i deres rod ved sådanne forbryderiske mørkemænds voldshandlinger, der, foruden at være retsstridige, bringer ulykke over sagesløse medborgere og landsmænd"...

"Lige efter Christmas Møllers optræden advarede kongen det danske folk i en tale fra Amalienborgs balkon, hvor han talte om "de utidige tilkendegivelser", og samtidig kom den daværende statsminister Buhls henvendelse til alle danske, da han påviste det "dødsens alvorlige", som knytter sig til alle sabotagehandlinger og dermed beslægtede forbrydelser".....

"Læserne kender, hvad der er forefaldet siden. Det begyndte i æteren, hvor en røst, der har unddraget sig lands- og folkefællesskabets risiko, (hentydning til Christmas Møllers tale i den engelske radio) gjorde landsmænd opmærksom på sabotagens nytte og velsignelser. Derefter kom de handlinger, der efter røstens anvisninger først rettedes mod trafikmidlerne, og som nu er blevet suppleret med andre handlinger".....

"Om noget tidspunkt er det nu tiden at råbe et varsko, der kan høres og forstås, ikke alene af dem, der giver sig sabota-

gen i vold - hvis de overhovedet kan råbes op - men også de kredse, som bevidst eller tankeløst støtter, animerer eller tolererer sligt"...

"Her må vælgerne tage klart og utvetydigt standpunkt. Netop ved denne lejlighed vil der blive tale om den enkelte vælgers ansvar. Her kan man ikke lade lokke til at fravige linien ved at lytte til halve ord og forsigtige talemåder. Her gælder et enten eller".

Den 12. september samme år holdt overretssagfører Ejnar Krenchel en radiotale, som han selv kaldte "Advarsel mod sabotage", og som i perioden efter besættelsen stemplede ham som landsforræder. Budskabet i radiotalen var det samme som i Asger Karstensens kronik i Langelands Avis ca. 7 måneder tidligere. Forskellen mellem Asger Karstensens kronik og Ejnar Krenchels radiotale var, navnlig med hensyn til eftertidens vurderinger, at de var fremkommet på hver sin side af samarbejdspolitikens sammenbrud den 29. august 1943. Hvor Asger Karstensen skrev i overensstemmelse med den daværende regerings politik, talte Ejnar Krenchel uden at kunne dække sig ind under en siddende regerings klare budskaber.

Ejnar Krenchels radiotale blev iøvrigt bragt i sin helhed i Langelands Avis den 14. september - to dage efter talen. Tidens politiske vinddrejning var formentlig årsagen til, at antisabotagebudskabet denne gang ikke blev bragt på forsiden - men helt inde på side 6.

Den danske presse kom til at spille en afgørende rolle både som meningsdanner og meningsformidler under krigen.

Den statslige kontrol med efterretningsstof og lignende, som havde været gældende under første verdenskrig fra 1914 til 1918, blev genindført i september 1939. Den udvidedes i april 1940 afgørende og suppleredes i stigende grad med forbud og anvisninger udsendt af udenrigsministeriets pressebureau.

De danske presseorganisationers første bestræbelser under besættelsen gik ud på at undgå direkte forbindelse med tyskerne, og der blev derfor udviklet en ordning, hvor uden-

rigsministeriet var formidler mellem pressen og besættelsesmagten. Bestræbelserne sattes derefter ind på at skabe et retsgrundlag for pressen.

Et stykke ind i besættelsen lykkedes det at skabe en ordning, hvis grundlag var statsministeriets cirkulære af 6. maj 1940, senere suppleret med et straffelovstillæg i juli samme år, der satte straf for ytringer egnet til at skade forholdet til "en fremmed magt". Hvem der her var den "fremmede magt", var der ingen, der var i tvivl om.⁽²⁶⁾

Statsministeriets cirkulære blev ændret flere gange i løbet af besættelsens første år. Den første udgave af cirkulæret foreskrev, at enhver omtale af krigsmæssige begivenheder indenfor dansk område, skibsfartsmeddelelser og omtale af besættelsestroppernes færden, skulle godkendes af udenrigsministeriets pressebureau. Endvidere skulle pressebureauet godkende meddelelser om løbende handelsforhandlinger og andre specielle, nøje angivne handels- og forsyningsforhold og alt udenlandsk telegramstof. Pressebureauet kunne endvidere, om nødvendigt, stille krav om censur eller forbud mod at bringe bestemte typer meddelelser eller meddelelser om konkrete begivenheder.

Denne ordning gik de danske dagbladsredaktører - formelt frivilligt - ind på at overholde. Hvis udenrigsministeriets pressebureau mente, at bureauets direktiver var overtrådt, skulle spørgsmålet pådømmes af et femmandsnævn, der var udpeget blandt pressens egne repræsentanter.

Femmandsnævnets afgørelser kunne ikke indbringes for domstolene.

I perioden fra 1. juli 1940 til 29. august 1943, hvor femmandsnævnet ophørte med at fungere, blev der indbragt ialt 120 sager. Fire sager nåede ikke at blive færdigbehandlet, 2 sager blev afvist og i 12 tilfælde trak udenrigsministeriet klagerne tilbage. De øvrige sager blev afgjort med 14 frifindelser, 24 advarsler og 64 bøder. De største bøder var på mellem 1000 og 3000 kroner.

Langelands Folkeblad tegnede sig for 2 af de 24 advarsler. Den første advarsel faldt, efter at avisen i midten af juni 1940 havde bragt en notits under overskriften: "Man må ikke sælge

ilanddrevet strandgods eller dyr". - thi derved fortalte man mellem linierne, at et skib var gået ned, hvilket var forbudt. Det hjalp ikke folkebladet, at en mere direkte notits tidligere havde stået i Langelands Avis - upåagtet. De to aviser havde med notitserne hentydet til den norske damper KONG HALVDANs forlis i Langelandsbæltet den 9. juni samme år. Se nærmere om dette forlis i kapitel 5.

Et eksempel på, hvordan aviserne måtte sno sig, når de ønskede at bringe stof vedrørende skibsforslis, kan man se i Langelands Avis for den 23. februar 1943. Her bringes meddelelsen om, at fisker Peter Emil Hansen fra Bagenkop var død. Dødsfaldet skyldes fiskekutteren HVALEN af Bagenkops' forlis i Storebælt, som er nærmere omtalt i kapitel 5. Årsagen til dødsfaldet måtte avisen som nævnt ikke angive, så meddelelsen fik følgende ordlyd:

"Fisker Peter Emil Hansen, Bagenkop er i morges pludselig død, kun 32 år gammel. Peter Emil Hansen var meget afholdt af alle i Bagenkop. Hans pludselige død har gjort et dybt indtryk på befolkningen i fiskerbyen, hvor man kendte ham som en dygtig og fremadstræbende mand og glimrende kammerat. Megen medfølelse vil samle sig om hans unge hustru, der nu sidder ene tilbage med deres kun et halvt år gamle barn. Peter Emil Hansen var netop ved at lade opføre sin egen ejendom i Bagenkop, hvor ægteparret havde glædet sig til at flytte ind til foråret. Afdøde var søn af købmand Alfred Hansen, Bagenkop, og gift med en datter af fisker August Hansen, Bagenkop".⁽²⁷⁾

Den anden advarsel til Langelands Folkeblad faldt i begyndelsen af 1941, da bladet omtalte en længerevarende natlig lufotalarm. Langelands Folkeblad var iøvrigt en af de første aviser, der blev indbragt for femmandsnævnet i sager af denne art.

Nakskov Tidende fik i midten af 1940 en advarsel for en notits om standsningen af ruten Nakskov/Spodsbjerg den 10. juni 1940. Selv om bladet ikke omtalte, at standsningen var på grund af minefaren, faldt advarslen alligevel, idet enhver omtale af uregelmæssigheder i den indenlandske skibsfart var forbudt.⁽²⁸⁾

Med nævnsordningen havde pressen et retsgrundlag for sit arbejde, men i en række tilfælde, særligt i 1943, tilsidesatte tyskerne ordningen og skred i nogle tilfælde til direkte aktioner mod enkelte bladhuse. Det skete f.eks. overfor "Demokraten" i Århus, der blev forbudt nogle dage. I nogle uger blev begge redaktører af denne avis tvunget bort. Da de fik tilladelse til at vende tilbage, var det med det vilkår fra tysk side, at den ene ikke mere måtte virke som redaktør. Endvidere fremtvang tyskerne Gunnar Helweg-Larsens afgang som redaktør af "Kristeligt Dagblad". Senere blev redaktørene Schoch fra "Nationaltidende" og Einar Black fra "BT" tvunget til at gå af. Lige siden den 9. april 1940 havde de to kendte udenrigspolitiske journalister Nic. Blædel og Franz Jessen været tvunget til at indstille deres journalistiske virksomhed.⁽²⁹⁾

I den første periode af besættelsestiden var udenrigsministeriets restriktioner over for pressen med hensyn til omtale af militære forhold i Danmark faktisk skrappere end de tyske forbehold med hensyn til omtale af militære begivenheder ude i verden.

Et af flere eksempler på dette fænomen er en omtale i Langelands Avis den 22. januar 1941 af de britiske styrkers sejr ved Tobruk i Afrika. Omtale af en militær begivenhed af langt mindre betydende karakter i Danmark, ville på samme tidspunkt ikke være blevet tilladt af udenrigsministeriets pressebureau.

Kort tid efter, den 15. februar 1941, bragte Langelands Avis en artikel med et stort kort over hele krigssituationen. I denne artikel lægges der dog meget vægt på at beskrive de engelske tab.

At udenrigsministeriets pressebureau var restriktiv med hensyn til de indenlandske krigsmæssige begivenheder, var et udslag af samarbejdspolitikernes ønske om ikke at skabe uro og forbitrelse ved, at der blev informeret om f.eks. mineulykker, trafikale indskrænkninger og handelspolitiske forandringer.

Ikke alle holdningsprægede artikler i de danske dagblade

var efter direktiver udefra, men et udslag af bladenes egne generelle holdninger eller holdninger til tidens aktuelle emner.

Det er således en kendsgerning, at det ikke var på grund af krav udefra, da den uhyggelige antisemitiske propaganda i et enkelt tilfælde sneg sig ind på Langeland. På forsiden af Langelands Avis for den 10. februar 1941 er der en artikel med foto af en person, der afsløres for varehamstring i Polen. Artiklen og fototeksten gør opmærksom på, at synderen er jøde.

Til gengæld er det veldokumenteret, at udenrigsministeriets pressebureau i en række tilfælde, efter anmodning fra justitsministeriet, stillede krav til dagbladene om at bringe efterlysninger af eftersøgte modstandsfolk.

Sådanne krav medførte, at de langlandske dagblade i perioden fra februar til april 1943 i 5 tilfælde bragte efterlysninger af modstandsfolk fra hele landet. Efterlysningerne var med foto af de eftersøgte og med angivelse af størrelsen på den dusør, der var udsat for oplysninger, der kunne føre til pågribelse.⁽³⁰⁾

Langelands Avis bragte på forsiden den 29. marts 1943 en artikel om Churchill-klubbens fængselsdomme. Artiklen sluttede med, at der samtidig med dommene var udsendt en officiel kommentar med appel til forældre og ungdomsopdragere om at advare ungdommen mod sabotage og alt, hvad der havde forbindelse dermed. Der blev her også advaret mod illegale skrifter.

Dagen efter, den 30. marts, havde Langelands Avis, ligeledes på forsiden, en artikel med overskriften "Alvorlige sabotagehandlinger i den sidste tid".

Artiklen beskæftigede sig hovedsagelig med sabotagen mod Valby Maskinfabrik i København (udført af BOPA), og sprængningen af en tysk militærbarak ved Århus.⁽³¹⁾

Fra den 29. august 1943 kom alt politisk, militært og økonomisk stof, alle overskrifter, kronikker, ledere mv. under direkte tysk censur, og tyske pressefolk havde deres daglige gang på de største danske dagblade. Aviserne blev tvunget til at bringe

regulær tysk propaganda, f.eks. SS-frontindberetninger, anti-sabotageartikler og hverveannoncer.

Aviserne blev ikke mindre efterspurgt i perioden efter den 29. august 1943. Årsagen til dette var formentlig, at aviserne var formidlere af meget andet stof end det, der var underlagt censur.

Behovet for alternativ information om krigssituationen og de politiske forhold blev til dels dækket af den illegale presse, der også spillede en vis rolle som informationsformidlere på Langeland. Se nærmere herom i kapitel 8.

I perioden efter den 29. august 1943 blev der rettet en række bombeattentater mod danske bladhuse. Disse attentater skyldes dels, at de tyske myndigheder naturligvis var klar over pressens stilling som meningsdannere og dels, at pressen altid vil være et oplagt mål for terror, således at befolkningen derved afskæres fra alle former for information.

Otte danske bladhuse blev bombesprængt af tyske terrororganisationer under besættelsen. Blandt disse gik det ud over Svendborg Avis og Svendborg Amtstidende, der blev bombesprængt natten til den 10. oktober 1944 af den berygtede Brøndum-bande.⁽³²⁾

De danske dagblades oplagstal faldt under besættelsen med ca. 20-25 procent, hvilket overvejende skyldes, at avispapir fra august 1942 var rationeret. Provinsbladene, herunder de langelsandske, rantes ikke så hårdt af rationeringen, som de største dagblade på grund af en fordeling af den rationerede papirmængde, der tilgodeså blade i tyndt befolkede områder. Fordelingen stod pressens organisationer selv for.

Vareknapheden i almindelighed bevirkede tillige, at aviserne annonceindtægter under besættelsen faldt med ca. 28 procent.⁽³³⁾

Trods de vanskeligheder, pressen generelt havde, steg de langelsandske avisers samlede oplagstal en smule under besættelsen.

I 1938 havde det samlede oplagstal pr. udgivelsesdag været på 5450 eksemplarer. I 1940 var det samlede daglige oplag

steget til 5800 eksemplarer. I 1943 steg oplaget kraftigt til ialt 6700 eksemplarer i gennemsnit pr. udgivelsesdag.

I 1945 var oplaget faldet en anelse i forhold til det store valgår i 1943 og udgjorde da 6550 eksemplarer pr. udgivelsesdag.

Stigningen fortsatte efter krigen, og oplagstallet nåede i 1948 op på ialt 6900 eksemplarer pr. udgivelsesdag. I 1950 var antallet faldet til 6800 eksemplarer.

Det er ikke muligt at sige præcist, hvad der har været årsagen til den relativt pæne stigning i oplagstallene under krigen. En rolle har det dog nok spillet, at Rudkøbings befolkningstal i 1940-erne steg med helt op til 10 procent, hvilket formentligt forklarer, at Langelands Socialdemokrat steg med 2 procent under besættelsen.

De samme tendenser med stigning i oplagstallene gjorde sig gældende for de fleste mindre provinsblade, mens de store landsdækkende aviser og hovedstadsbladene, som tidligere nævnt, oplevede et generelt fald i oplagstallene under besættelsen.⁽³⁴⁾

I 1938 havde Langelands Avis haft en andel på 40 procent af af det samlede oplag for de langelsandske aviser, mens Langelands Folkeblad tegnede sig for 48 procent.

Langelands Socialdemokrat, der i perioden fra 1933 til 1950 havde Hans Herman Nielsen som ansvarshavende redaktør, stod i 1938 for 7 procent af det samlede langelsandske oplag.

Langelands Tidende, der politisk var konservativ, stod i 1938 for 5 procent af det samlede oplag.

Langelands Tidende havde i perioden fra 1937 til 1943 Niels Aage Rasmussen som ansvarshavende redaktør. Richard G. Nielsen var i en kort periode, fra 1943 til 1944, redaktør af bladet, indtil han i sommeren 1944 overdrog redaktionen til N.A. Herner og Evald H. Nielsen. Bladet havde på det tidspunkt været i store vanskeligheder og måtte derfor allerede i slutningen af året 1945 indstille virksomheden.⁽³⁵⁾

Den indbyrdes fordeling af det samlede oplag ændrede sig en smule i løbet af besættelsen. Fordelingsprocenterne i 1940 og 1945 var, som det fremgår af følgende skema.⁽³⁶⁾

	1940	1945
Langelands Avis	43	43
Langelands Folkeblad	46	44
Langelands Socialdemokrat	6	8
Langelands Tidende	5	5

Det var muligvis modviljen mod Peter Munck, Scavenius og samarbejdspolitikken, som Langelands Folkeblad forsvarede bravt, der gjorde, at bladet tabte læsere under krigen.

Det har sikkert også spillet en rolle, at Langelands Avis var 20-25 procent større i formatet og hele tiden havde haft det bedste tag i annoncørene.

Langelands Folkeblad var på niveau igen omkring 1950 og bevarede herefter et lille forspring i en hård og meget jævnbyrdig kappestrid helt frem til 1959/60.

Selv om alle fire langelandske aviser under krigen udviste de samme tendenser med hensyn til opbakning af samarbejdspolitikken og forsigtig holdning til besættelsesmagten, var der dog langt fra altid forståelse mellem de langelandske blade og disses redaktører.

Asger Karstensen forsøgte under besættelsen på mange måder at miskreditere redaktøren af Langelands Folkeblad, Herman Borgstrup, og partiet bag avisen, Det radikale Venstre. Den daglige lederspalte i Langelands Avis blev ofte benyttet hertil, og i 1940-1941 blev Karstensens beskyldninger mod Borgstrup så voldsomme, at den konservative kommunalpolitiker Chr. Kiilsgaard, senere byarkivar i Rudkøbing, trådte frem og forsvarede Borgstrup offentligt.⁽³⁷⁾

Under kampagnen forud for det historiske folketingsvalg den 23. marts 1943 fik pressen en ny og vanskelig opgave. Pressens bevægelsesfrihed var i denne situation meget indskrænket, dels gennem udenrigsministeriets restriktioner og dels gennem den loyalitet, partipressen måtte udvise over for partierne bag samarbejdspolitikken.

Pressens angreb på det danske nazistparti måtte af den

først nævnte grund gennemføres som inddirekte beskyldninger holdt i relativt pæne vendinger.

Baggrunden for folketingsvalget i 1943 var, at alle folketingets mandater og halvdelen af landstingets mandater, efter grundloven, udløb i foråret 1943. Efter forhandlinger mellem de tyske myndigheder og udenrigsminister Scavenius tillod tyskerne, at der blev afholdt nyvalg, ikke blot til de to ting, men også til de kommunale råd. De kommunale valg havde været udsat både i 1941 og 1942.

Inden de tyske myndigheder gav den endelige tilladelse, blev der i det danske udenrigsministerium indhentet oplysninger om prognoser vedrørende den forventede stemmeforskydning mellem partierne. Endelig stillede tyskerne som betingelse, at regeringen afgav løfte om at føre en uforandret politik efter valget.

Den 8. marts 1943 blev valget udskrevet. Dagen efter udsendte de fem samarbejdende partier i fællesskab et valgopråb, hvor der indtrængende blev opfordret til, at alle stemmeberettigede borgere skulle afgive deres stemme for derved at vise nationens opbakning af folkestyret og den hidtil førte politik.

De samarbejdende partier aftalte på forhånd en politisk borgfred, hvorved al indbyrdes polemik skulle undgås.

De samarbejdende partiers og regeringens mål med valget var trods alt ikke helt ens. Der var bred politisk enighed blandt partiernes menige medlemmer om, at valget skulle blive en manifestation for folkestyret og det danske folks ønske om uafhængighed af Tyskland. Regeringens mål var, foruden dette - at få en positiv tilkendegivelse til den hidtidigt førte henholdende og samarbejdende politik.

Partiernes agitation forud for valget var ikke, som den plejede at være. Offentlige valg møder var forbudt. Partierne måtte kun afholde valg møder for personer med adgangskort, der var udleveret før møderne. Hele det sædvanlige valgapparat var sløjft. Der blev ikke omdelt eller ophængt plakater, og ingen højtalervogne var i virksomhed. Valgkampagnen forløb på landsplan også i det store og hele uden politiske sammenstød.

Valgkampagnen på Langeland blev præget af, at Asger Karstensen stillede op til folketingsvalget som Venstres kandidat i Langelandskredsen. På sin noget pågående facon rettede Asger Karstensen nogle skarpe angreb mod de øvrige partier bag samarbejdspolitikken og i særdeleshed mod Peter Munch.⁽³⁸⁾

Asger Kristjan Karstensen blev født den 22. marts 1874 i Gjelsted ved Middelfart som søn af sognepræst J.F.K. Karstensen og hustru, Povline Marie, født Lassen. I 1899 blev han gift med Emilie Benthien.

Ægteskabet blev senere opløst. I 1906 blev han gift med Inger Johanne Nielsen. Asger Karstensen blev student i 1894 og begyndte året efter at studere til cand. phil., hvilket han senere opgav. Asger Karstensen arbejdede allerede i studentertiden med journalistik, som han beskæftigede sig med hele livet, uden at have en egentlig uddannelse.

Allerede i 1894 begyndte han som medarbejder ved avisen Nordsjælland. I 1896 overtog han redaktionen af Tidens Krav, og havde på det tidspunkt sluttet sig til partiet Højres ungdomsorganisation, hvis formand han var indtil 1898. Han arbejdede herefter på dannelsen af et nyt mellemparti - Det Nationale Fremskridtsparti, hvilket mislykkedes, hvorpå han igen fik tilknytning til partiet Højre. Han blev kort efter medlem af Højres ledelse, og var i perioden fra 1903 til 1916 politisk medarbejder ved Nationaltidende. Asger Karstensen stillede flere gange op til folketingsvalg, første gang i 1901 i Ærøskøbing-valgkreds, men opnåede dog aldrig valg.

Efter en skiftende journalistisk løbebane forpagtede han i 1934 Langelands Avis, som han redigerede til kort før sin død i København den 10. september 1945. Asger Karstensens urne er begravet på Tryggelev kirkegård.⁽³⁹⁾

Asger Karstensens angreb kulminerede, da Peter Munch kom til Langeland lørdag den 13. marts for at føre valgkampen i sin egen kreds og deltage i valgmøder.

*Asger Karstensen.
Foto: Rudkøbing byhistoriske
Arkiv.*

De første møder fandt sted om eftermiddagen og om aftenen den 14. marts i Humble og Lindelse. Ved disse møder, der havde deltagelse af vælgere fra næsten alle partier, sagde Peter Munch, at den kommende tids politiske mål først og fremmest var at bevare den linie, der blev angivet i Kongens og ministeriets henvendelse til befolkningen i april 1940. Målet var, mente Peter Munch, at muliggøre opretholdelsen af det danske samfunds regelmæssige liv, såvidt som det var muligt under de foreliggende forhold. Peter Munch mente, med andre ord, at den danske regering, støttet af befolkningen, skulle vedblive at sørge for, at Danmark blev ført så skånsomt gennem krigen som muligt. Som andre af tidens fremtrædende politikere mente Peter Munch, at dette kun kunne lade sig gøre, hvis man, ved ro og selvbeherskelse, undlod at udæske tyske interesser.

Udover denne målsætning mente Peter Munch, at tidens politiske opgaver var at standse opgangen i priserne på landbrugsejendomme samt at få ført tankerne bag de nye skolelove,

som undervisningsminister Jørgen Jørgensen havde fået gennemført, ud i livet. Til det sidstnævnte hentydede Peter Munch til de kommende valg til kommunale råd, som skulle finde sted kort efter folketingsvalget.⁽⁴⁰⁾

Peter Munch fortsatte sit besøg på Langeland med valgmøder den 15. marts på Lohals Badehotel, den 16. marts i Longelse Forsamlingshus og den 17., 19. og 20. marts på hhv. Tranekær Gæstgivergård, Bagenkop Kro og Snøde Gæstgivergård.⁽⁴¹⁾

Den 16.-19. marts begyndte Asger Karstensen slutrunden i sin valgkampagne med vælgermøder på Lohals Badehotel, Borgerforeningens Hus i Tullebølle og i Bøstrup og Magleby forsamlingshuse. I alle møderne deltog formanden for venstrevælgerforeningen, gårdejer Thorvald Andersen, Snøde i møderne som indleder.

Ved alle møderne lagde Asger Karstensen vægt på, at placeringen af ansvaret for Danmarks militære og udenrigspolitiske situation i perioden op til den 9. april 1940 samt fortsættelse af den eftergivende politik måtte være valgets hovedtemaer.

Ansvaret for den udenrigspolitiske og militære situation i perioden omkring den 9. april lagde Asger Karstensen alene hos Peter Munch og de Radikale.

Under møderne sagde Asger Karstensen blandt andet, at Peter Munch, på helt uansvarlig måde, havde undladt at tage hensyn til de advarsler om den forestående besættelse, som han havde modtaget.

Under valgmøderne kom Asger Karstensen også ind på, hvad han tidligere havde sagt om de kræfter, der gennem sabotage og anden virksomhed bragte landets situation i fare.

Langelands Avis bragte, ikke overraskende, hver dag fyldige beretninger fra Asger Karstensens valgmøder.⁽⁴²⁾

I denne situation tog Herman Borgstrup bladet fra munden, da han i Langelands Folkeblad den 18. marts rettede et tordnende modangreb mod Asger Karstensen.

Herman Borgstrup skrev blandt andet:

"Venstres kandidat på Langeland har - som det af mange var ventet - ikke ønsket at respektere den politiske borgfred

ved valget, som samarbejdspartierne på rigsdagen har henstillet såvel til kandidaterne som til bladene at søge overholdt. Hr. Asger Karstensen holdt i forgaars sit første vælgermøde, og det fremgår af Langelands Avis' referat i aftes, at et hovedpunkt for ham har været de sædvanlige partipolitiske angreb på Det Radikale Venstre og specielt på Dr. Munch. Angreb, som han ved, det er ugørligt under landets besættelse af en fremmed magt at drøfte offentligt.

Det er en smule trist at se, at Venstre på Langeland således skal lægge navn til et brud på den smukke linie, der ellers landet over præger dette valg. Det sætter en grim plet på vor ø med dens hævdvundne politiske kultur. Men det må man altså tage med. Vi agter for vort parti ikke - Dr. Munch endnu mindre - at følge Asger Karstensen på den af ham udstukne bane. Det er denne gang større og alvorligere ting, valget gælder, end partiernes gamle stridigheder. Det Radikale Venstre løber ikke fra sit ansvar, og når tiden er inde til, at der kan tales frit, skal Asger Karstensen og ligesindede nok få det svar, de fortjener.

Et svar ønsker vi dog allerede nu at give Asger Karstensen, idet vi lader en af de mest ansete mænd i hans eget parti føre ordet".

Herman Borgstrup fortsatte artiklen med at gengive et festskrift skrevet af Venstres tidligere indenrigsminister Oluf Krag i anledning af Peter Munchs 70 års fødselsdag den 25. juli 1940.

Festskriftet, der tidligere havde været offentliggjort i Sjællands Tidende, var Krags anerkendelse af Peter Munch og hans politik i den periode af landets historie, der efter Krags opfattelse var den vanskeligste i nyere tid. Oluf Krag, der som konsultativ minister havde været en af Peter Munchs nærmeste medarbejdere i udenrigsministeriet fra april til juli 1940, mente, at Peter Munchs arbejde i den vanskelige tid var præget af ansvarsbevidsthed og stor politisk indsigt.

Oluf Krag havde sluttet sit festskrift med at sige: - at vel ville dansk militærberedskab have været nogle procent mere omfattende, hvis Venstre og Konservative havde fået deres

vilje. Men hvis man spurgte ham, om han så mente, at Danmark kunne have undgået 9. april, så måtte han i sandhedens interesse svare - nej.⁽⁴³⁾

Herman Borgstrup blev født den 11. februar 1884 i Keldby på Møn.

Herman Borgstrup var gift med Astrid Herskind Borgstrup, der i mange år var formand for Rudkøbing Husmoderforening, som hun selv havde taget initiativet til at få oprettet.

Efter endt journalistisk uddannelse kom Herman Borgstrup til Vensyssel Venstreblad i Hjørring, hvor han senere var redaktør, indtil han i 1926 blev redaktør af det radikale Langelands Folkeblad. Han var i perioden 1928-1947 formand for Langelands Turistforening, og i 1935 kom han ind i Rudkøbing Byråd, hvor han i mange år var den eneste radikale repræsentant. I 1937 gjorde han sin stilling i byrådet klar, da han stemte på den socialdemokratiske Marinus Larsen som byens borgmester.

*Herman Borgstrup.
Foto: Rudkøbing byhistoriske
Arkiv.*

Da Herman Borgstrup i 1951 havde 25 års jubilæum som redaktør af Langelands Folkeblad, kunne man i alle øens blade læse et opråb til en festlig sammenkomst med ham den 1. december på Hotel Langeland. Opråbet var underskrevet af Borgmester Marinus Larsen for socialdemokratiet, af tandlæge Kiilsgaard som konservativ, af gårdejer K. Hansen, Lystbjerggård, for venstre, samt af gårdejer Keilgaard, Stubbe- gård, for de radikale.

I 1958 forlod Borgstrup byrådet, og året efter afgik han også som ansvarshavende redaktør af Langelands Folkeblad.

I 1965 udsendte Herman Borgstrup selvbiografien "En journalists erindringer". Herman Borgstrup døde på Rudkøbing Plejehjem den 11. juli 1977 og er begravet på Rudkøbing kirke- gård.⁽⁴⁴⁾

De konservative på Langeland havde allerede på afdelingens generalforsamling lørdag den 6. februar 1943 i Ørstedspavil- lonen i Rudkøbing besluttet at opstille K.B. Ahlefeldt-Laurvig, Nordenbrogård som partiets folketingskandidat på Lange- land. K.B. Ahlefeldt-Laurvig havde siden 1933 været partiaf- delingens formand, og han opnåede på denne generalforsam- ling genvalg, hvilket også gjaldt hele den øvrige bestyrelse med undtagelse af købmand P.W. Kaalund, der ikke ønskede at fortsætte. I hans sted valgtes Lohmann-Hansen, Mønsters Garveri, Rudkøbing.

Folketingsmanden Ole Bjørn Kraft deltog iøvrigt i et møde, der blev afholdt samme dag i tilslutning til generalforsamlin- gen.⁽⁴⁵⁾

Retsforbundet opstillede Aksel E. Hansen i 6. valgkreds under Svendborg Amtskreds. Valgteknisk var Svendborg Amtskreds opdelt i 6 valgkredse, hvor Langeland udgjorde den 6. kreds.⁽⁴⁶⁾

På et opstillingsmøde i begyndelsen af marts valgte socialde- demokratiet på Langeland at opstille redaktøren af Langelands Socialdemokrat, Hans Herman Nielsen, i 6. valgkreds.⁽⁴⁷⁾

*Hans Herman Nielsen.
Foto: Rudkøbing byhistoriske
Arkiv.*

Hans Herman Nielsen blev født den 7. September 1899 i Nykøbing Falster. Efter endt skolegang blev han uddannet som bødker og fik kort efter arbejde som sådan i Rudkøbing.

På grund af sit aktive lederskab i socialdemokratiet på Langeland og på grund af sine organisatoriske evner blev han i 1933 ansvarshavende redaktør af Langelands Socialdemokrat.

På grund af omrokeringer indenfor A-pressen afgik han i 1950 som redaktør. Kort efter nedsatte han sig som restauratør, da han købte Fredeskoven i Rudkøbing. En halv snes år senere solgte han Fredeskoven og vendte så tilbage til sit gamle fag som bødker.

Den 1. februar 1966 afgik han som formand for socialdemokratiet i Rudkøbing, skønt han 14 dage efter kunne have holdt 50 års jubilæum som tillidsmand. Hans Herman Nielsen var folketingskandidat flere gange og virkede i mange år som fagbevægelsens instruktør og foredragsholder i det sydfynske område. Hans Herman Nielsen døde den 28. januar 1985 i Rudkøbing.⁽⁴⁸⁾

Valgets resultat på Langeland afveg ikke fra tendenserne på

landsplan i henseende til, at valget også her blev en enorm støtte til folkestyret og de samarbejdende partier bag regeringen.

Valgdeltagelsen blev den største i landets hidtidige historie.

I alt afgav 89,5 procent af vælgerne deres stemme. I hovedstadsområdet stemte 91,4 procent, på øerne 90 procent og i Jylland 88 procent. Den lave jyske valgdeltagelse skyldes formentlig, at det tyske mindretal i Sønderjylland ikke stemte.

På Langeland afgav 10915 af de 12343 stemmeberettigede vælgere deres stemme, hvilket svarer til en stemmeprocent på 88,4.⁽⁴⁹⁾

Det vigtigste resultat af valget var trods alt nok, at det danske nazistparti, DNSAP (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti) kun fik en forsvindende lille fremgang i forhold til valget i 1939. At de holdt skansen med 3 mandater og 12277 flere stemmer i forhold til 1939-valget, blev af alle, inklusive nazisterne selv, betragtet som et nederlag. Med besættelsesmagten bag sig burde partiet have haft gode forudsætninger for en markant fremgang, omend disse forudsætninger var falske og ulige.

På Langeland mærkede nazismens tilhængere en markant tilbagegang. Hvor partiet i 1939 havde fået 92 stemmer, opnåede det kun 51 stemmer ved valget i 1943.⁽⁵⁰⁾

Nazismen blev aldrig særligt udbredt på Langeland. Som medlemmer af partiet er der kun registreret 7. Som det var tilfældet på landsplan, fandt partiet størst udbredelse i landdistrikterne. Af de 7 medlemmer af partiet var kun 2 fra Rudkøbing. Den ene var faglært håndværker, mens den anden var arbejdsmand ansat i en privat virksomhed.

De øvrige 5 medlemmer af partiet var en forpagter, en gartner, en resturatør og en landmand - alle fra Midtlangeland og en husmand fra Nordlangeland.⁽⁵¹⁾

Selv om der kun var 7 medlemmer af DNSAP på Langeland var der alligevel 26 personer, der var stillere for DNSAP's folketingskandidat opstillet i Langelandskredsen, overpakmester ved postvæsenet Poul P.R. Nielsen fra Svendborg.

Den sociale fordeling af nazisternes tilhængere på Langeland var, hvis man måler den på stillernes erhvervsmæssige tilknytning, ikke anderledes end i det øvrige land. Fordelingen var relativt bred med en læge, en dyrlæge, 2 kunstnere, 6 gård-
ejere og disses ægtefæller, en selvstændig entreprenør og en købmand. De resterende 8 stillere var håndværkere, arbejdsmænd og en enkelt husmoder.

Nazisternes stillerliste blev offentliggjort i aviserne på lige fod med andre partiers stillerlister. Resultatet af dette blev, at 8 af stillerne i den følgende tid gennem indlæg i aviserne meddelte, at de var blevet lokket til at underskrive eller havde underskrevet under falske forudsætninger. Dette udslag af kolde fødder morede man sig meget over på Langeland det forår.

To af stillerne, entreprenøren og købmanden, blev under retsopgøret efter besættelsen, idømt bøder for overtrædelse af bestemmelserne vedrørende erhvervsmæssigt samarbejde med værnemagten. Se nærmere om dette i kapitel 11.

Af de fem folketingskandidater opstillet på Langeland i 6. valgkreds under Svendborg Amtskreds, opnåede kun Peter Munch valg. Peter Munch opnåede ialt 5355 personlige stemmer i Svendborg Amt, heraf 3865 stemmer på Langeland.

De konservatives kandidat, der var opstillet i Langelandskredsen, K.B. Ahlefeldt-Laurvig, opnåede ialt 1287 stemmer i amtet, heraf 902 på Langeland.

Asger Karstensen, der var opstillet for venstre i Langelandskredsen, opnåede 2428 stemmer i amtet, heraf 2405 på Langeland.

Socialdemokraten Hans Herman Nielsen opnåede 2814 stemmer i amtskredsen, heraf 2759 på Langeland.

Retsforbundets Aksel E. Hansen opnåede 237 stemmer i amtskredsen, heraf 63 stemmer fra Langeland.

Nazisternes kandidat i Langelandskredsen, Poul P.R. Nielsen fra Svendborg, fik 46 af partiets 51 stemmer på Langeland. To kandidater fra andre valgkredse i Svendborg amt, Heinrich

Schimmelmann og Johannes Th. Jørgensen, fik henholdsvis 3 og 2 stemmer fra Langeland. Poul P.R. Nielsen opnåede ialt 54 stemmer i amtskredsen.⁽⁵⁴⁾

Nedenstående skema viser den indbyrdes fordeling af stemmer og mandater på landsplan mellem partierne, sammenlignet med folketingsvalget i 1939.⁽⁵²⁾

	23. Marts 1943		3. April 1939	
	Stemmer	Mandater	Stemmer	Mandater
Socialdemokratiet	894632	66	729619	61
Radikale Venstre.....	175179	13	161834	14
Konservative Folkeparti....	421523	31	301625	26
Venstre.....	376850	28	309355	30
Retsforbundet.....	31323	2	33783	3
Bondepartiet.....	24572	2	50829	4
Nazisterne	43309	3	31032	3
Dansk Samling.....	43367	3	8553	0
Kommunister	-	-	40893	3
Nationalt Samvirke	-	-	17350	0
Slevigsk Parti.....	-	-	15016	1

Den danske presse ydede sit væsentlige bidrag til, at valgets resultat gav genlyd som den store nationale demonstration for folkestyret og mod diktaturet.

Morgenen efter valgdagen fastslog den langt overvejende del af pressen, at valget var en overvældende sejr for det folkelige sammenhold om umistelige danske værdier, vort demokratiske folkestyre og freds- og frihedsidealer. Det, der var den dybere mening hermed, var naturligvis, at de danske nazister blev valgets store tabere, og at regeringspartierne bag samarbejdspolitikken blev valgets vindere, omend der var tale om stemmeforskydninger mellem disse partier i forhold til valget i 1939.

Om eftermiddagen den 24. marts 1943 blev redaktørene af de største danske dagblade kaldt til møde i udenrigsministeriet. De tyske myndigheder, og angiveligt også udenrigsminister

Nedenstående skemaer viser fordelingen af stemmer mellem de opstillede partier ved valgene i 1939 og 1943 i de enkelte sognekommuner på Langeland og Rudkøbing købstad.⁽⁵³⁾

	Antal Vælgere 1939	Ved Folketingsvalget den 3. April 1939 stemte paa					
		Bondepartiet	Kommunistiske Parti	Nationalsoc. Arb. Parti	Retsforbundet	Dansk Samling	Konservative Folkeparti
1. Rudkøbing Købstad	2526	-	90	28	6	25	433
2. Strynø	361	-	2	-	-	-	25
3. Snøde - Stoense - Hov ..	1616	18	10	12	12	2	122
4. Bøstrup	717	26	1	8	9	3	39
5. Tranekær - Tullebølle ..	1229	32	3	7	3	4	111
6. Simmerbølle	365	-	-	1	7	-	17
7. Skrøbelev	487	7	14	3	4	-	14
8. Longelse - Fuglsbølle ...	894	8	14	12	2	3	26
9. Lindelse	808	12	23	7	-	1	31
10. Humble	1266	14	3	4	22	-	53
11. Tryggelev - Fodslette ...	618	6	1	6	-	-	23
12. Magleby	1238	13	23	4	20	-	57
Tilsammen.....	12125	136	184	92	85	38	951

	Ved Folketingsvalget den 3. April 1939 stemte paa							
	Radikale-Venstre	Nationalt Samvirke	Sleevgeek Parti	Socialdemokratiet	Venstre	Tilsammen	Ugyldige Stemmer	I alt afgivne Stemmer
1. Rudkøbing Købstad	425	12	-	983	81	2083	17	2100
2. Strynø	101	-	-	41	128	297	-	297
3. Snøde - Stoense - Hov ..	437	2	-	205	294	1114	-	1114
4. Bøstrup	201	-	-	164	139	590	4	594
5. Tranekær - Tullebølle ..	266	-	-	160	251	837	10	847
6. Simmerbølle	95	3	-	47	141	311	-	311
7. Skrøbelev	103	1	-	100	136	382	-	382
8. Longelse - Fuglsbølle ...	267	3	-	184	157	676	3	679
9. Lindelse	226	-	-	127	192	619	2	621
10. Humble	493	1	-	198	260	1048	2	105
11. Tryggelev - Fodslette ...	274	-	-	175	148	852	-	85
12. Magleby	412	-	-	175	148	852	-	85
Tilsammen.....	3300	22	-	2473	2008	9289	40	932

Antal Væl- gere 1943	Ved Folketingsvalget den 23. Marts 1943 stemte paa					
	Social- demo- kratiet	Ra- dikale Venstre	Kon- serva- tive Folke- parti	Venstre	Rets- for- bundet	
1. Rudkøbing Købstad	2604	1070	537	578	151	5
2. Strynø	341	54	101	16	132	-
3. Snøde - Stoense - Hov ..	1599	331	471	117	375	14
4. Bøstrup	721	185	221	31	178	4
5. Tranekær - Tullebølle ..	1287	251	321	139	358	4
6. Simmerbølle	365	49	87	22	168	-
7. Skrøbelev	491	115	135	24	134	2
8. Longelse - Fuglsbølle ...	902	234	309	29	185	7
9. Lindelse	836	169	280	30	232	-
0. Humble	1330	233	561	63	296	14
1. Tryggelev - Fodslette ...	629	121	324	17	106	2
2. Magleby	1238	220	546	66	188	13
Tilsammen	12343	3032	3893	1132	2503	65

Ved Folketingsvalget den 23. Marts 1943 stemte paa							
Bonde- partiet	Natio- nalsoc. Arb. Parti	Dansk Sam- ling	Uden for Parti- erne	Til- sam- men	Ugyl- dige Stem- mer	I alt afgivne Stem- mer	
1. Rudkøbing Købstad	-	17	27	-	2385	39	2424
2. Strynø	-	-	-	-	303	1	304
3. Snøde - Stoense - Hov ..	19	4	19	-	1350	1	1351
4. Bøstrup	19	4	19	-	645	-	654
5. Tranekær - Tullebølle ..	17	7	3	-	1100	-	1100
6. Simmerbølle	3	-	3	-	332	-	332
7. Skrøbelev	6	3	3	-	422	11	433
8. Longelse - Fuglsbølle ...	5	5	5	-	779	2	781
9. Lindelse	1	1	7	-	720	13	733
10. Humble	9	7	2	-	1185	2	1187
11. Tryggelev - Fodslette ...	-	1	1	-	572	-	572
12. Magleby	8	-	3	-	1044	-	1044
Tilsammen	87	51	83	-	10846	69	10915

Scavenius, var fortørnet over morgenbladenes valgkommentarer, og det blev indtrængende henstillet, at pressen undgik en for stor afstand mellem de danske og tyske kommentarer til valgets resultat.⁽⁵⁵⁾

De langelandske avisers dækning af valgresultaterne i udgaverne for den 24. marts 1943 var noget forskellig.

Lederspalten på forsiden af Langelands Avis havde en lang artikel om, hvordan tefremstillingen i Østens teplantager foregår. I øverste venstre hjørne er indsat ukommenterede billeder af det siddende ministerium. Midt på forsiden står med store typer "Valgresultaterne på side 2".

På side 2 bringes en talmæssig gennemgang af valgresultaterne for alle landets valgkredse. På side 3 bringes den eneste virkelige kommentar og stillingtagen til valgresultatet med overskriften "Venstres stemmeprocent steg stærkest".

Det mest iøjenfaldende budskab, som måske er en kommentar til valgresultatet - måske bare en overdreven tilfældighed - er en reklame på side 3 for den mangeårig kendte Rudkøbing-tøjforretning TIP TOP, med overskriften LYS FORUDE. Denne reklame blev også bragt i dagens udgave af Langelands Folkeblad.

Dagens udgave af Langelands Folkeblad for den 24. marts 1943 beskæftigede sig til gengæld stort set ikke med andet end valget og dets resultat. Forsiden havde artikler med overskrifter som "Et stolt valg", "Valget blev en strålende bekendelse til folkestyret", og "Glæde i vort naboland over det strålende danske valg".

Artiklen med overskriften "Et stolt valg" stod Herman Borgstrup selv for, han skrev:

"Lad det være sagt straks: Det valg, der i går afholdtes i Danmark, blev en vælgertilkendegivelse, som vi har lov til at være stolte af. Det blev i alle måder et godt valg. Det er jo så sandt, som det ofte er sagt i den forløbne valguge, at det ved dette valg gjaldt noget helt andet og langt større end det, der sædvanlig kalder vælgerne frem. I forholdet mellem de gamle

Lys forude..!

Det varer maaske nok nogen Tid endnu, inden vi kan skimte det Lys forude, som vi alle gaar og spejder efter. Men vi har stadig vor sunde Optimisme i Behold, og tror stadig paa, at vi nok skal klare Vanskelighederne.

Hos os lægger vi fortsat lige stor Vægt paa at betjene vore Kunder paa god gammel Vis, Selv om vi maaske nok ikke kan vise Dem det samme store Udvalg, som før Krigen, er vi dog stadig med — og vi er altid parate med et godt Raad. De kan med Tilid handle hos os.

TIP-TOP

Byens populære
Herre-Magasin

Rudkøbing -- Telefon 301 — Indeh. A. Madsen.

Oplagt tøjreklame? Oplagt valgkommentar?

Annonce i to langlandske aviser den 24. marts 1943, dagen efter det skelsættende folketingsvalg.

partier var det nærmest et fredsvalg. Mange nærrede ængstelse for, at det skulle knibe med at få vælgerne ud under disse forhold. Men vælgerne bestod prøven. Og de bestod den med glans. Aldrig nogensinde før har vort land oplevet en sådan valgdeltagelse. Aldrig før er der givet et så fuldtønt svar på et spørgsmål til vælgerne.

I sin tale på møderne i Langelandskredsen fremhævede Dr. Munch, at dette valg ville blive fulgt med opmærksomhed i landene omkring os. I stemmetallene ville man søge svar på spørgsmålet: Føler det danske folk sig for alvor knyttet til sit folkestyre, eller er det ligegyldig overfor det? Selv var Dr. Munch ikke i tvivl, om at svaret ville blive en bekræftelse af folkets trofasthed mod sin fortid, men han lagde indtrængende vælgerne på sinde, at bekræftelsen måtte blive så klar og kraftig, at ingen kunne være i tvivl om svarets karakter. Og netop så klart og kraftigt kom vælgernes svar til at lyde. Derfor skal der også i dag siges tak til hver og en, som var med.

Man kan være mere eller mindre tilfreds med resultatet set fra et partistandpunkt. Men hvor er dette småt og ligegyldigt i sammenligning med det, som var hovedsagen.

Valget blev en styrkelse til danske sind i en tid, da mange med bekymring ser ud i fremtiden. Det blev et lyspunkt, der langt frem i tiden vil stå som et smukt vidnesbyrd om et enigt folk".

Herman Borgstrups leder var af den karakter, som stødte udenrigsministeriets pressebureau, og som gav anledning til det tidligere omtalte møde om eftermiddagen i udenrigsministeriet mellem repræsentanter for dagspressen og udenrigsministeriet.

Alle var klar over, at den sejr for folkestyret, som Borgstrup talte om, først og fremmest var det klare nederlag for nazisterne og dernæst opbakningen til partierne bag den hidtil førte politik.

Langelands Socialdemokrat udkom den 24. marts i en dobbeltudgave på grund af valget. Af 9 overskrifter på forsiden havde de 5 relation til valget. Ikke overraskende fokuserede avisen på valgresultaterne i relation til socialdemokratiet og disses kandidater.

Den største overskrift på forsiden lød: "Plus 65 socialdemokratiske valgmand", hvilket relaterede sig til det indirekte valg til landstinget, der i nogle valgkredse fandt sted samtidig med folketingsvalget. I en mindre artikel på forsiden var der en kommentar til valget af forhændværende statsminister Wilhelm Buhl. I artiklen, der er ledsaget af et foto af Buhl, kommenterede han valget med følgende ord:

"Valget blev et nationalt opbud, som det danske folk kan være stolt af. Nationens sammenhold har helt og fuldt bestået sin prøve, og alle anslag mod vort folkestyre er slået tilbage. Vore dristigste forventninger er overtruffet, og valget vil for eftertiden stå som et lysende tegn på dansk trofasthed og levskraft i en mørk tid. Socialdemokratiet har sin store del af æren for dette strålende resultat. Vælgerne har sluttet op om vort parti som aldrig før. Med øget styrke vil socialdemokratiet i tillid til og tro på fremtiden fortsætte sin gerning".

Den 5. maj 1943 blev valgene til amtsråd, kommunalbestyrelser i købstadskommuner og sogneråd afholdt. Tidens indenrigspolitiske usikkerhed havde resulteret i, at valgene var blevet udsat både i 1941 og 1942. Så sent som den 20. februar 1943 vedtog rigsdagen en lov, der endnu engang udsatte de kommunale valg. I denne lov blev det bestemt, at der ved Kongelig Anordning kunne træffes bestemmelse om valgenes afholdelse, der senest skulle finde sted i første halvdel af marts måned 1944.

Som tidligere nævnt, medførte regeringens forhandlinger med de tyske myndigheder i begyndelsen af 1943 om opretholdelse af vort demokratiske system, at der blev givet tilladelse til afholdelse af folketingsvalg og valg til de kommunale råd.

Derfor blev der ret hurtigt efter vedtagelsen af den førnævnte lov truffet beslutning om, at valg til de kommunale råd skulle finde sted den 5. maj 1943.

Forberedelserne til de kommunale valg blev heller ikke, som de plejede at være. Der var meget få agiterende indlæg fra politikerne i de langlandske aviser op til valgene. Valgannoncerne var ligeledes få og små. Asger Karstensen havde

dog i dagene lige inden valget nogle indlæg i Langelands Avis, der havde til formål at støtte venstres kandidater til amtsrådsvalget. Langelands Folkeblad havde lørdag den 1. maj en leder af Peter Munch på forsiden med overskriften: "Dr. Munch om betydningen af de forestående valg". I lederen, der havde undertitlen: "Hvorfor frisindede vælgere bør stemme radikalt", udtalte Peter Munch blandt andet, at valgdeltagelsen til de kommunale råd på Langeland tit havde været ringere end ved folketingsvalgene. Han opfordrede derfor de langelandske vælgere til at gentage det, som han kaldte den beundringsværdige store valgdeltagelse ved folketingsvalget. Peter Munch mente, at de langelandske vælgere ved en stor deltagelse kunne påskønne det arbejde, der havde været udført i sognekommunerne. Peter Munch sluttede lederen med en opfordring til at stemme på Langelandskredsens radikale amtsrådsmedlem, gårdejer Anthon Keilgaard fra Fodslette, ved valget til amtsrådet.

Langelands Socialdemokrat havde haft nogle små valgannoncer og nogle få artikler om valget i tiden umiddelbart før valgene. I udgaven den 4. maj var der dog en artikel på forsiden om amtsrådsvalget med overskriften: "Vær med til at bryde det ensidige venstrestyre - stem socialdemokratisk".

Resultatet af amtsrådsvalget blev, at 2 af de 11 pladser i Svendborg Amtsråd blev besat med kandidater fra Langeland.

De to langelændere, der opnåede valg, var formanden for de radikale på Langeland, gårdejer Anthon Keilgaard fra Fodslette og sognerådsformand Jens Peter Fogedgaard fra Skrøbelev, der blev valgt for partiet Venstre.

Ved dette valg måtte nazisterne endnu engang indkassere et stort nederlag. Af de 42.918 gyldige stemmer opnåede partiet kun 192. Nazisterne havde opstillet 3 kandidater til amtsrådsvalget, Lars Vogn fra Søby på Ærø, Johannes Thomas Jørgensen fra Kallerød, der også stillede op til folketingsvalget i marts og H.V.R. Teglbjerg fra Gundestrup. De tre opnåede henholdsvis 88, 26 og 32 stemmer.

Venstre, der stillede op på 5 lister, blev valgets vindere med

18.460 stemmer. Socialdemokratiet opnåede 10.392 stemmer, mens de radikale, der stillede op på 2 lister, tog 8.414 stemmer. De konservative opnåede 5.460 stemmer.⁽⁵⁶⁾

Hovedpunktet i resultatet ved byrådsvalget i Rudkøbing var, at socialdemokratiet mistede et mandat til de radikale. Der var opstillet kandidater på tre lister til byrådsvalget. Socialdemokraterne opnåede 1056 stemmer, hvilket gav 7 af de 13 pladser i byrådet. De radikale opnåede 332 stemmer og 2 pladser i byrådet. Borgerlisten opnåede 684 stemmer og 4 pladser i byrådet.

Byrådet bestod herefter af følgende:

Socialdemokratiet:

Borgmester Marinus Larsen.
Lokomotivfører Rasmus Christensen .
Arbejdsmand Rasmus Peter Larsen.
Assistent August Christensen.
Slagteriarbejder S.P. Sørensen.
Arbejdsmand Knud Knudsen.
Forretningsfører Hahn Andersen.

Borgerlisten:

LRS. E. Hinrichsen.
Konsulent P.J. Nielsen.
Fru.Theordine Andersen.
Snedkermst. Rasmus Christiansen.

Radikale:

Red. H. Borgstrup.
Lærer Svend Olesen.⁽⁵⁷⁾

Efter valget fik sognerådende følgende formænd:

Snøde-Stoense-Hou Sognekommune:
Sognerådsformand H.P. Petersen, Snøde (Radikale)

Bøstrup Sognekommune:

Sognerådsformand Chr. Johansen, Egelund (Venstre)

Tranekær-Tullebølle Sognekommune:

Sognerådsformand Niels Ingvard Rasmussen, Tranekær
(Radikale)

Simmerbølle Sognekommune:

Sognerådsformand Peter Winther Madsen, Simmerbølle
(Venstre)

Skrøbelev Sognekommune:

Sognerådsformand Jens Peter Fogedgaard, Skrøbelev
(Venstre)

Longelse-Fuglsbølle Sognekommune:

Sognerådsformand Rasmus Hansen, Prydsgården (Venstre)

Lindelse Sognekommune:

Sognerådsformand Alfred Andreasen, Statene (Radikale)

Humble Sognekommune:

Sognerådsformand Aksel Jørgensen, Helsned (Radikale)

Tryggelev-Fodslette Sognekommune:

Sognerådsformand M.J. Larsen, Tryggelev (Radikale)

Magleby Sognekommune:

Sognerådsformand Laurits Larsen, Nordenbro Vesteregn
(Samlingslisten)

Strynø Sognekommune:

Sognerådsformand Albert Rasmussen (Venstre)⁽⁵⁸⁾

Det var disse kommunale råd der i de næste år løste det stigende antal nye opgaver, som af forskellige årsager blev lagt ud til kommunerne. Blandt opgaverne kan nævnes: oprettelse

af vagtværn, da politiet den 19. september 1944 ophørte med at fungere, civilbeskyttelse og indkvartering af flygtninge. Se nærmere i kapitel 6 om disse opgaver og, hvordan de blev løst på Langeland.

I løbet af sommeren 1943 kom befolkningens reaktion på folketingsvalgets nationale manifestation. Det, der begyndte med smådemonstrationer mod besættelsesmagten rundt om de større byer, viste sig snart at være begyndelsen til et begivenhedsforløb, der hurtigt tog fart. Demonstrationerne blev mødt med tyske krav om yderligere forbud og hårdere straffe overfor sabotører. De tyske krav blev mødt med en oplussende sabotage, flere demonstrationer og arbejdsnedlæggelser på byernes største arbejdspladser. I det hele var situationen et udtryk for, at tryk avler modtryk.

Der var ingen arbejdsnedlæggelser eller andre former for demonstrationer på Langeland i sommeren 1943.

Det var ellers ikke iderne udefra, det skortede på. De langlandske aviser, specielt Langelands Socialdemokrat, havde fra den 20. august og indtil undtagelsestilstanden var en kendsgerning den 29. august, daglige beretninger om befolkningens oprør i Odense og andre byer, og tilsidst også Svendborg.

De langlandske avisberetninger om disse begivenheder blev, i loyalitet over for regeringen, holdt i meget neutrale vendinger. Med andre ord var der bestemt ingen opfordringer til oprør mellem linierne i de langlandske aviser.

Et eksempel fra side 3 i Langelands Socialdemokrat for den 20. august ses ved en overskrift til en artikel om de begyndende uroligheder i Svendborg. Overskriften lød:

"I aftes i Svendborg - begivenheder, der ikke bør gentage sig". Avisen hentydede til uroligheder i gaderne, hvor unge mennesker var gået til angreb på forretninger, der havde nazistiske indehavere. Politiet havde henstillet til forældre at sørge for, at alvoren bag henstillingerne om ro og orden gik op for de unge, og om nødvendigt at holde dem inden døre om aftenen.

Dagen efter bragte Langelands Socialdemokrat på forsiden en opfordring til alle arbejdspladser fra De Samvirkende Fag-

forbund (senere LO) om at fortsætte arbejdet uforstyrret og at afvise enhver provokation.

Samme dag brød urolighederne løs i Nyborg. Allerede dagen efter kunne Langelands Socialdemokrat meddele, at der var truffet en aftale mellem politiet og De Samvirkende Fagforbund om, at politiet fremover ville fare med lempe og "optræde humant", såfremt fagforbundet udsendte en erklæring til alle arbejdspladser om at genoptage arbejdet og undgå uroligheder.

Den store konfrontation var dog på dette tidspunkt uundgåelig. Alle langelandske aviser havde i deres udgaver den 21. august - og så sent som den 28. august, en erklæring fra kongen og regeringen, hvor befolkningen indtrængende blev opfordret til øjeblikkeligt at stoppe alle former for uroligheder, såfremt regeringen fortsat skulle forsøge at bringe landet så skånsomt gennem krigen som muligt.

Selve dagen, hvor undtagelsestilstanden blev erklæret af tyskerne, og hvor den danske rigsdag nedlagde arbejdet, forløb roligt på Langeland. I kapitel 5 er der berettet om de flådemilitære begivenheder, der fandt sted i den nordlige del af Langelandsbæltet i forbindelse med afvæbningen af det danske militær.

Tiden fra den 29. august 1943 og frem til befrielsen var en periode, der ikke levnedde megen plads for det almindelige politiske liv.

Landet blev efter den 29. august ledet forretningsmæssigt af departementcheferne, uden vedtagelse af nye love. De kommunale- og amtskommunale råd havde nok at gøre med at klare det stigende antal opgaver med nedslidt materiel og knappe reserver.

Først i forbindelse med folketingsvalget i oktober 1945 blev der igen mulighed for, at politikerne kunne byde sig til ved løsningen af de opgaver der forestod efter krigen.

I Langelandskredsen opstillede Hans Hermann Nielsen igen for socialdemokratiet, og Aage Jacobsen Fogh opstillede for de radikale.

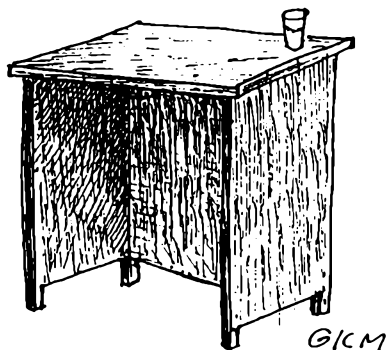
Jens Lauritz Larsen opstillede for de konservative, mens Thomas Rosenstand opstillede for venstre. Jytte Skadegaard opstillede for retsforbundet, Rasmus Madsen for dansk Samling, mens Villy Fuglsang opstillede for kommunisterne.

I en valgkreds på Sydfyn under Svendborg Amtskreds opstillede de radikale Kresten Helveg Petersen, der senere blev en kendt skikkelse.

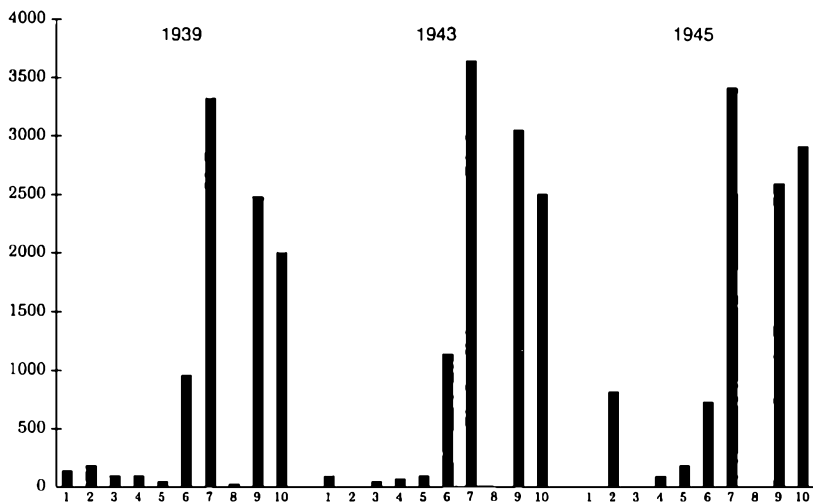
Stemmetallene for de nævnte kandidater i hele Svendborg Amtskreds blev som nedenstående opstilling viser.

Hans Hermann Nielsen	2433 stemmer
Aage Jacobsen Fogh	3668 stemmer
Jens Lauritz Larsen	687 stemmer
Thomas Rosenstand	3352 stemmer
Jytte Skadegaard	126 stemmer
Rasmus Madsen	191 stemmer
Villy Fuglsang	2482 stemmer

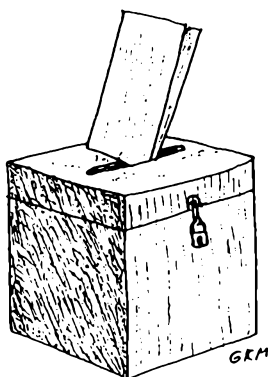
Kresten Helveg Petersen opnåede 2239 stemmer i amtskredsen.⁽⁶⁰⁾

Nedenstående skema viser de opstillede partiers indbyrdes stemmetal på Langeland ved folketingsvalgene i 1939, 1943 og 1945.

1. Bondepartiet	6. Konservative
2. Kommunister	7. Radikale
3. Nazister	8. Nationalt Samvirke
4. Retsforbundet	9. Socialdemokratiet
5. Dansk Samling	10. Venstre (61)

Kapitel 8.

Modstandsbevægelsen

Af: Jens Møllerup.

Den danske regerings samarbejdspolitik overfor den tyske besættelsesmagt i 1940 og vel frem for alt Danmarks tilslutning til Anti-Komintern Pagten den 25. november 1941 vakte den spirende modstandsvilje til live hos mange grupper i den danske befolkning. Man følte, at den danske regering med det skridt åbenlyst havde anbragt Danmark i en rolle som en af Hitlertysklands forbundsfæller.

Det tyske overfald på Sovjetunionen i sommeren 1941 og den grundlovsstridige fængsling af en række danske kommunister sendte de danske kommunisters partiorganisation "under jorden". Det første synlige resultat heraf blev udsendelsen af det illegale blad "Land og Folk", hvis første nummer udkom den 29. juni 1941. I december 1941 fik det følgeskab af "De frie Danske", der blev udsendt af en kreds af professionelle bladmænd. I foråret 1942 dannede folketingsmand Christmas Møller, folketingsmand Aksel Larsen, professor Mogens Fog, overlæge Ole Chievitz, biblioteksdirektør Thomas Døssing, redaktør Børge Houmann og andre en landsomspændende tværpolitisk gruppe, der den 9. april 1942 for første gang udgav "Frit Danmark", der med tiden skulle blive besættelsestidens største illegale blad.

Lige fra besættelsens første dage havde enkeltpersoner foretaget spredte sabotagehandlinger mod værnemagten, overskåret telefonledninger, ødelagt automobildek og biler - det var almindelig bekendt blandt den tids ungdom, at sukker i en benzintank i løbet af kort tid ødelagde motoren - og lignende, men det blev kommunisterne, der først satte sabotagen i system. I februar 1942 dannede nogle tidligere Spaniens-frivillige en sabotagegruppe "Ko-Pa" ("Kommunistiske Partisaner"), der senere ændrede navn til "Bopa" ("Borgerlige Parti-

saner"). Fra juni måned kom der mere systematik i deres virksomhed, og i sommeren 1942 kan man tale om et regulært sabotagefremstød.

I løbet af vinteren 1942-1943 forøgedes antallet af sabotagegrupper, og sabotagehandlingerne tiltog i kraft deraf. Kommunisterne, der hidtil havde været dominerende indenfor denne gren af modstandsbevægelsen, fik nu kraftigt følgeskab af folk fra partiet "Dansk Samling" og unge konservative. I foråret 1943 dannedes besættelsestidens anden store sabotageorganisation "Holger Danske".

Men både "Bopa" og "Holger Danske" blev stærkt hæmmet i deres virksomhed af mangel på våben og sprængstoffer, så det blev derfor af stor betydning, at englænderne, der via nedkastede faldskærmsfolk var kommet i forbindelse med flere grupper, fra begyndelsen af 1943 begyndte at støtte sabotagen med instruktører, våben og sprængstoffer.

Det stod imidlertid klart for modstandsbevægelsens ledende folk, at man manglede et fælles overordnet organ for de forskellige grupper, der var dannet rundt om i landet, og i september 1943 blev der på initiativ af cand. mag. Frode Jacobsen afholdt et møde i København. Tilstede var foruden Frode Jacobsen, der repræsenterede "Studieringen", professor Mogens Fog fra "Frit Danmark", redaktør Børge Houmann fra kommunisterne, redaktør Aage Schoch som repræsentant for en del mindre modstandsgrupper, Erling Foss fra "De frie Danske" og Jørgen Staffelt fra "Dansk Samling". Mødet resulterede i dannelsen af "Danmarks Frihedsråd".⁽¹⁾

Gennem sine medlemmer havde rådet forbindelse til alle de store modstandsorganisationer og til de fleste illegale blade, og i løbet af få uger blev Frihedsrådets navn da også kendt i alle egne af landet. Det var imidlertid ikke nok til at forlene det med den nødvendige autoritet - den skulle skabes gennem rådets arbejde. Det viste sig at være muligt. Ved sin beslutsomme dømmekraft markerede rådet sig overfor befolkningen som en illegal regering, og det blev det uundværlige centralpunkt i modstandskampen; i krigens sidste år anerkendt af stormagterne i øst og vest som partner i kampen mod nazismen og al dens uvæsen.

I vinteren 1943-1944 dannede Frihedsrådet flere udvalg, hver med sin opgave. I januar 1944 udpegedes Militærudvalget, der skulle lede opstillingen af en underjordisk hær, bestående af de såkaldte militærgrupper; i marts 1944 blev der nedsat et bladudvalg, der skulle sikre forbindelsen til den illegale presse, og da man i slutningen af 1944 kunne skimte enden på krigen, dannede man Juridisk Udvalg og Arrestationsudvalget. Fra august 1944 blev organisationen yderligere udbygget ved, at man overalt i landet ved siden af militærgruppernes ledelser oprettede lokalkomiteer med repræsentanter for de vigtigste modstandsgrupper.

Officerskorpset i hæren og flåden holdt sig de første tre år af besættelsen den danske regerings påbud om korrekt holdning til besættelsesmagten efterrettelig. Ganske vist havde Generalstabens Efterretningstjeneste siden 1940 opretholdt en militær aktivitet, der forsynede England med oplysninger via Stockholm, og med henblik på forholdene efter krigen havde man lagt den såkaldte P-plan, der senere vil blive omtalt. Men såfremt man ikke havde et nøje kendskab til de interne forhold, kunne man let få det indtryk, at det danske forsvar stod helt uden for modstandsudviklingen.

Man kan derfor ikke bebrejde modstandsbevægelsen, at man fra denne betragtede ikke mindst hæren med en betydelig skepsis. Begivenhederne den 29. august 1943, hvor tyskerne angreb den danske hær og flåde, og hvor langt den største del af hærens udrustning faldt ubeskadiget i tyskernes hænder, forstærkede kun den skepsis, der rådede i modstandsbevægelsen. De følgende linier skrevet af den jyske nedkastningschef A. Tholstrup giver et udmærket indtryk af den: "Det ville vel have været urimeligt at forlange, at hæren skulle have kæmpet den 29. august, men det var aldeles uforståeligt, at den uden sværds slag afleverede alt materiel, våben, vogne, heste, tæpper, lagner, uniformer o.s.v. til fjenden, når dette kunne være forhindret blot med nogle sprængladninger eller nogle tændstikker".⁽²⁾

Hærens og flådens personel blev interneret af tyskerne den 29. august, men fangenskabets varede ikke længe. Den 2. okto-

ber 1943 udsendte tyskerne den skændige meddelelse om, at efter jøderne var blevet fjernet fra det offentlige liv, ville soldaterne blive hjemsendt "i det Tempo, der bestemmes af de tekniske Muligheder". De sidste - officererne - blev hjemsendt den 22. oktober, efter at alle soldater var blevet sat på fri fod.

Efter den 29. august 1943 var forholdet mellem Danmark og Tyskland afklaret. Bruddet med den hidtidige samarbejds-politik var åbenlys. Regeringen var gået af, og der herskede faktisk krigstilstand mellem de to lande. Officererne med hærens øverste chef, generalløjtnant Ebbe Gørtz, i spidsen drog konsekvenserne heraf. Så snart han og de øvrige officerer var løsladt fra interneringen, gik han og en gruppe officerer i gang med at opbygge en illegal militærorganisation, der blandt de danske flygtninge i Sverige skulle organisere et korps, der ved den tyske hærs sammenbrud skulle vende tilbage til Danmark og være til støtte for den nye lovlige regering. Hovedstyrken af hærens faste befalingsmænd - ca. 1200 - skulle blive her i landet for at organisere illegale militærgrupper landet over. Hensigten med disse grupper var at skabe en pålidelig styrke, der ved krigens afslutning kunne stå til rådighed for landets lovlige regering. Arbejdet kom hurtigt i gang, og fra slutningen af november 1943 ledede general Gørtz og en lille gruppe kaptajner - "Den lille generalstab" - et hurtigt voksede antal militærgrupper, de såkaldte "o-grupper".

Fra engelsk side var man i høj grad interesseret i, at der blev dannet en dansk modstandshær, og man var heller ikke uinteresset i, hvem der i givet fald skulle have kommandoen over den, så i december 1943 blev Flemming Muus, der havde opholdt sig i England, i et britisk fly bragt til Sjælland med ordre om at forestå opbygningen af en sådan dansk undergrundshær. Det kan ikke skjules, at forholdet mellem "Den lille generalstab" og Frihedsrådet på det tidspunkt var ret køligt. Officererne frygtede for kommunisternes indflydelse og tvivlede på deres loyalitet overfor en legal regering efter krigen, og omvendt nærede en del af Frihedsrådets medlemmer heller ikke varme følelser for det danske militærkorps.

Men i løbet af foråret 1944 lykkedes det at slå bro over mod-

sætningerne. Officererne underkastede sig Frihedsrådets ledelse, og man kunne gå i gang med det fælles arbejde. Landet blev nu inddelt i 6 regioner, hver under sin ledelse, og under regionerne blev der igen oprettet amtsledelser og byledelser. Fra engelsk side havde man krævet, at de danske militærstyrker skulle stilles direkte under engelsk ledelse og modtage deres ordrer pr. radio fra et hovedkvarter i England. Dette synspunkt faldt ikke i Frihedsrådets smag, og efter en række forhandlinger opnåede man i maj 1944 et kompromis, der gik ud på, at de allierede anerkendte, at rådet ledede modstandsarbejdet, indtil der blev invasion i Danmark. Derefter skulle det allierede hovedkvarter overtage ledelsen af de danske styrker.

Frihedsrådets Militærudvalg blev derfor i juni 1944 afløst af Frihedsrådets Kommandoudvalg som den højeste danske instans over den underjordiske hær. Dets medlemmer bestod både af repræsentanter for Frihedsrådet og "Den lille generalstab." I oktober 1944 blev general Gørtz af Frihedsrådet udnævnt til at lede modstandsstyrkerne i tilfælde af kamp-handlinger i Danmark.

Det vil ikke her være på sin plads at komme yderligere ind på modstandskampen i Danmark som sådan, men her må omtales de tre modstandsfolk med tilknytning til Langeland, som satte livet til i kampen for deres lands frihed - borte fra deres hjemø. John Smith, Viggo Wedel-Brandt og Jacob Bøgh.

John Smith blev født i Svendborg den 28. august 1916. Han var søn af Emanuel Petersen Smith og hustru Elna Sophie, født Schleimann, der senere overtog en købmandsforretning i Humble. John Smith tog handelseksamen fra Købmandsskolen i Odense. Han aftjente derefter sin værnepligt ved ingeniørtropperne og deltog som frivillig på finsk side i den finsk-russiske vinterkrig 1939-1940. Efter den 9. april 1940 meldte han sig til den engelske efterretningstjeneste i Sverige og arbejdede derefter i Norge, Finland og Danmark. Han blev arresteret af tyskerne i København i juni 1944 og indsat i Vestre Fængsel. Derfra blev han ført via Frøslev og Neuen-

gamme til koncentrationslejren Porta Westfalica. Han døde på en sygetransport tilbage til Neuengamme i slutningen af november 1944. John Smith er dekoreret med Den finske Frihedsmedalje og det engelske Certificate of Service.

Viggo Wedel-Brandt blev født i Maribo den 13. september 1919 som søn af den senere mangeårige Rudkøbing-læge Otto Wedel-Brandt og hustru Hulda. Han tog realeksamen fra Rudkøbing kommuneskole i 1936 og var journalistelev på Langelands Tidende 1937-1938. Derefter blev han redaktionssekretær på ugeavisen "De danskes Vej". I 1938 blev han medlem af Dansk Samling. Under besættelsen arbejdede han som redaktionssekretær og lay-out mand på Samlerens Forlag og var samtidig medarbejder ved det illegale "Morgenbladet". I august 1943 blev han tilknyttet det illegale "Kirkens Front" og stod tillige for trykning og ombrydning af "Fri Presse", som han var med til at grundlægge. I april 1944 blev han arresteret på et af "Fri Presse"s trykkerier, da han indfandt sig med korrektoren på en række artikler, der skulle samles til et hefte om krigen og efterkrigstiden. Han blev først indsat i Vestre Fængsel og kom derfra gennem Horserød og Frøslev til Neuengamme. Derfra kom han på udekommando til Porta Westfalica, hvor han døde den 12. februar 1945. Hans lig blev efter befrielsen hjemført og bisat i Ryvangen. Foruden forældrene efterlod han sin unge kone Bente Edith Rye Jensen. På Rudkøbing kommuneskole er der opsat en mindetavle for ham.

Jacob Bøgh blev født den 25. januar 1897 i Longelse. Hans forældre var forpagter Jakob Mynster Bøgh og hustru Gunhilda Jørgine Vilhelmine, født Rafn. Han blev oprindeligt uddannet som landmand og blev senere sekondløjtnant i rytteriet. Efter flere års ophold i udlandet deltog han ligesom John Smith i den finsk-russiske vinterkrig på finsk side, først som løjtnant i det danske korps i Finland, senere i det internationale korps "Sisu". Han var med fra begyndelsen ved dannelsen af "Holger Danske" i foråret 1943, deltog i den første sabotageaktion mod "Standard Electric", senere i jernbanesabotagen ved Tåstrup og sprængningen af den kemiske fabrik "Simi". Men han var hele tiden interesseret i at komme til England, da

han mente, han med sin militære uddannelse kunne gøre større fyldest i den regulære engelske hær. Sammen med Mogens Fensbo, en modstandsmand, der ligeledes havde i sinde at komme til England, og en tredje modstandsmand, Niels Thy Christensen, forsøgte Jacob Bøgh at sejle til Sverige i en kano. Til brug for englænderne medbragte de udførlige tegninger over Helsingør Skibsværft med afmærkninger af de steder, hvor tyskerne eksperimenterede med indretninger til uskadeliggørelse af magnetiske miner. Kanoen kæntrede under sejladsen over Øresund, og Jacob Bøgh og Niels Thy Christensen druknede, medens Mogens Fensbo, der forsøgte at svømme i land, blev reddet af en båd.⁽³⁾ Hans navn findes på muren i Mindelunden i Ryvangen.

*Brandt Petersen.
Foto: Rudkøbing byhistoriske
Arkiv.*

*Lensgreve Kai Benedict
Ahlefeldt-Laurvig.
Foto: Inge Hartvig.*

Ligesom i det øvrige Danmark gik der også her på Langeland henvend halvandet år, inden de første spæde spirer til en modstandsbevægelse begyndte at dukke frem. Ved årsskiftet 1941/42 fik grev Kai Ahlefeldt-Laurvig på Nordenbrogård

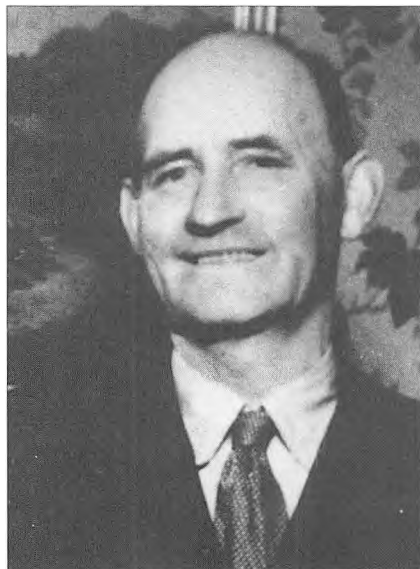
besøg af kaptajn Winkel fra generalkommandoen, der var på tur rundt i landet for at organisere et militært beskyttelsesorgan - den såkaldte "P"-ordning - der skulle anvendes, såfremt der skete et sammenbrud indenfor den tyske hær. Organisationens opgave skulle være at beskytte civilbefolkningens liv og ejendom og i givet fald neutralisere omstrejfende tyske bander.

På Winkels opfordring påtog Kai Ahlefeldt-Laurvig sig hvervet at oprette og lede en sådan organisation på Langeland. Han fik udleveret omkring 50 indkaldelsesordrer med bemyndigelse til efter nærmere angiven ordre at indkalde styrken, der skulle bestå af tidligere soldater. Udrustningen lå i Svendborg og skulle i givet fald bringes til Langeland på marinens foranstaltning. "P"-ordningen forblev i kraft indtil den 29. august 1943. I det tidsrum blev de før nævnte indkaldelsesordrer ført ajour, og Kai Ahlefeldt-Laurvig fik ligeledes føling med marinens tilsvarende ordning gennem fyrmesteren på Keldsnor fyr, Brandt Petersen.

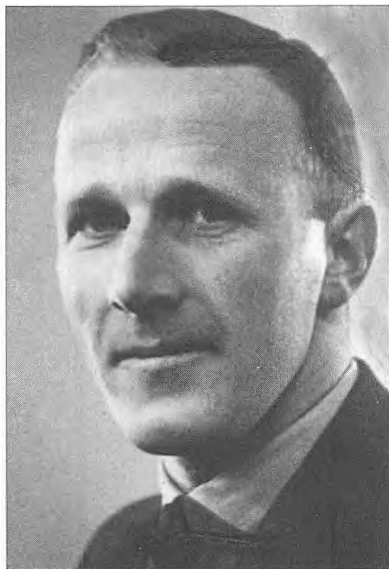
Begivenhederne den 29. august 1943, hvor tyskerne angreb den danske hær og flåde og satte regeringen ud af spillet, fjernede også grundlaget for "P"-ordningen. Det var ikke længere muligt at ajourføre indkaldelsesordrerne, ligesom den udrustning i Svendborg, der var bestemt for Langeland, var taget af tyskerne. For at indkaldelsesordrerne og andre papirer ikke skulle falde i tyskernes hænder og derved kompromittere de personer, der var nævnt, brændte Kai Ahlefeldt-Laurvig dette materiale.⁽⁴⁾

Men jævnsides hermed var der i Rudkøbing oprettet en modstandsgruppe, hvis initiativtagere var fisker og pakhusformand Carl Christian Valdemar Møller og isenkræmmer Svend Aage Thorsen. Allerede i sommeren 1941 havde Valdemar Møller, der var et mangeårigt og trofast medlem af Danmarks kommunistiske Parti, sammen med nogle kammerater drøftet mulighederne for at udgive et illegalt blad. Det tyske overfald på Sovjetunionen samme år og den derpå følgende fængsling af en række danske kommunister satte en stopper for planerne.

Heller ikke på Langeland gik man fri af fængslingerne. Valdemar Møller, arbejdsmand Henry Nielsen, Ramsherred i Rudkøbing, og fiskehandler Søren Sørensen, Illebølle, blev arresteret af det lokale politi. De nærmere omstændigheder ved deres fængsling er omtalt i kapitel 7. Ved deres løsladelse 3 måneder senere måtte de underskrive en erklæring om ikke at ville modarbejde tyskerne. Henry Nielsen og Søren Sørensen holdt løftet, men det gjorde Valdemar Møller ikke.⁽⁶⁾

Carl Christian Valdemar Møller.

Svend Aage Thorsen

Fotos: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

I forsommeren 1942 oprettede han sammen med sin hustru Helga og murermester Ernst Heide samt en enkelt medhjælper et "trykkeri" i kælderens i Heides hus, Strandløkken nr. 15 i Rudkøbing. De var kommet i besiddelse af en duplikator, ingen af dem var i stand til at skrive stencil, men de havde en bekendt på telefoncentralen i Rudkøbing, der kunne og turde. Man begyndte med at trykke det kommunistiske "Trods Alt", senere blev programmet udvidet med "Frit Danmark" og "Land og Folk". Der blev trykt to - tre gange om ugen, ca. 500

eksemplarer pr. gang. Bladene blev sendt til Odense og fordelt derfra.⁽⁷⁾

Samme forår havde isenkræmmer Svend Aage Thorsen, der rent politisk var konservativ, modtaget enkelte illegale blade, og han kom efterhånden til den anskuelse, at det var på tide, at han kom med i illegalt arbejde. Rudkøbing er en lille by, hvor alle kender alle, og mand og mand imellem blev der talt om, at kommunisterne vist var i færd med at lave et eller andet. Hen på sommeren opsøgte Thorsen Valdemar Møller, hvis politiske indstilling var kendt af alle, og sagde til ham, at hvis han kunne skaffe ham nogle illegale blade, ville han sørge for at omdele dem. Dog stillede han som betingelse, at de måtte ikke være kommunistiske. Det kunne Valdemar Møller godt forstå, og en dag kom han med et eksemplar af "Frit Danmark" og spurgte, om det kunne gå an. Det kunne det, og Thorsen fik nu nogle eksemplarer til omdeling og opklæbning.

Efter nogen tids forløb modtog Thorsen med posten en pakke, der indeholdt 25 eksemplarer af "Frit Danmark". Da han ikke var sikker på, at pakken kom fra venner, besluttede han at lade den ligge i to måneder, men inden de var gået, kom der endnu en pakke. Han delte nu indholdet af den første pakke ud, men lod den anden blive liggende. Skulle han blive spurgt ud, kunne han altid vise den frem og sige, at den første var blevet brændt. Møller havde allerede på det tidspunkt skaffet sig flere kontakter, og nogle blade blev herefter duplikeret om natten på Rudkøbing rådhus. Trods deres højt divergerende politiske opfattelser havde Thorsen og Møller et fint kammeratskab og samarbejde. Der herskede jo ingen tvivl om deres meninger vedrørende den tyske besættelsesmagt.

Hen på sommeren 1942 begyndte Thorsen at få besøg af folk, der var gået under jorden. De fik gerne et måltid mad og en overnatning og drog så videre på deres underjordiske færd, og denne trafik fortsatte de følgende år. En dag i begyndelsen af 1944 dukkede en noget forhutlet udseende herre op hos Thorsen. Så vidt denne husker, gik han under navnet "Sørensen", men var i virkeligheden identisk med den kendte gynæ-

kolog Teit Kaern og ivrigt medlem af Det konservative Folkeparti. Han spurgte, om man ikke kunne få en langelandsk bogtrykker til at trykke "Frit Danmark", da flere af modstandsbevægelsens trykkerier på det tidspunkt var blevet røbet og ødelagt af tyskerne. Thorsen drøftede sagen med Valdemar Møller, der henvendte sig til redaktør Richard G. Nielsen på Langelands Tidende i Østergade, og det varede ikke længe, før de begge var klar over, hvor de stod. Også Richard G. Nielsen var involveret i illegalt bladarbejde. Ved siden af stillingen som redaktør på Langelands Tidende var han også redaktionssekretær på Svendborg Amtstidende. Hans kollega, journalist Verner Hansen fra Langelands Avis var kommet til Nationaltidende i København, hvor han var i nær kontakt med Børge Outze, og via denne forbindelse fungerede Richard G. Nielsen nu som korrespondent til det illegale "Information".

Der blev nu aftalt et møde i Valdemar Møllers hjem; tilstede var "Sørensen", Ernst Heide, Valdemar Møller, Svend Aage Thorsen og Richard G. Nielsen. "Sørensen" indledte mødet med at gøre rede for situationen. Det trykkeri i Middelfart, der hidtil havde trykt en del af "Frit Danmark"s oplag var blevet afsløret, og ejeren, Victor Petersen, havde været nødt til at flygte til Sverige. Men han kunne også røbe, at det var lykkedes den fynske lokalredaktion for "Frit Danmark" at etablere et komplet sætteri et sted på Fyn. Historien herom kan nu fortælles:

Man havde indrettet sætteriet i en tandlægeklinik i Vestergade 82 i Odense efter at have måttet skifte tilholdssted et par gange. Typografer, blandt andet fra Andelsbogtrykkeriet i Odense, mødte i hold på skift efter arbejdstid, når klinikken lukkede. Bag paneler og fra hemmelige rum fremdrog de sættekasser, skrifter og hvad der ellers hører til et hånd sætteri. Efter endt arbejde blev det hele derefter stuvet væk, så tandlægen næste morgen uforstyrret kunne fortsætte sin behandling af patienterne. Det lykkedes at holde gang i dette sætteri indtil befrielsen i 1945, mens trykkestederne stadig måtte udskiftes

På mødet hos Valdemar Møller meddelte "Sørensen", at han havde to opgaver til den forsamlede kreds:

For det første. Kunne man formidle trykning af "Frit Dan-

mark" en gang om måneden i ca. 20.000 eksemplarer? Og for det andet: Kunne man formidle trykning af anslået 250.000 eksemplarer af Christmas Møllers manifest "Naar Danmark atter er frit?"

Hertil kunne Richard G. Nielsen bemærke, at ingen af de to lokale avistrykkerier kunne komme på tale. Det ville være for risikabelt blot at spørge dem. De ville næppe heller turde. Langelands Centraltrykkeri og Bredos Bogtrykkeri havde rigeligt med arbejde og kunne næppe tage mere ind, uden at det rygtedes, hvad sagen drejede sig om.

Men ude på Humble Bogtrykkeri var Holger Adolfsen ene mand, og han havde ikke ry for at have overvældende meget at trykke.

"Sørensen" kunne yderligere fortælle, at pengene for trykningen ville komme i det omfang, det var nødvendigt. Satsen ville komme i færdige klummer lige til at montere i trykpressen, og det papir, der skulle anvendes, ville ligeledes komme i den nødvendige mængde. Selve transporten af de færdigtrykte blade bort fra trykkeriet til videreforsendelse skulle gruppen i Rudkøbing stå for.

Næste dag gik turen på cykel ned til Humble. Adolfsen var ikke alt for interesseret. Ganske vist var der fredeligt på Langeland, og risikoen for afsløring var ikke stor, men han havde alligevel en del indvendinger. Der blev ikke lagt pres på ham, men brugt en del overtalelse, og den kontante betaling for arbejdet var fristende, så omsider kom aftalen i hus. Arbejdet kom hurtigt i gang, og alt gik efter planerne. Satsen dukkede op til rette tid, og papirballerne landede i Rudkøbing, hvorfra de blev sendt videre til Humble. Valdemar Møllers stilling som pakhusformand med kontakter på skibe, færges og tog havde også her sin store betydning. Oplaget af "Frit Danmark" skulle så hurtigt som muligt spredes over både Fyn og Sønderjylland. Det skete gennem mange led af hjælpere med færges, tog, biler og cykler. Richard G. Nielsen rejste selv adskillige gange med pakker til ham ubekendte modtagere, men han måtte senere hen på året 1944 "flytte" til Frederikssund, hvor han iøvrigt mødte en ny "Sørensen", der senere viste sig

at være direktør for General Motors i Danmark. Hvad arbejdet med bogtrykkeriet i Humble angår, var der kun involveret ganske få folk her - foruden Thorsen og Adolfsen, Knud Larsen, Herslev, Ejvind Christensen og en mand fra Fyn, man kun lærte at kende under dæknavnet "Olsen".

Trykkeriet i Humble.

Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.

Trykkeriet i Humble fik trykt de 250.000 eksemplarer af "Naar Danmark atter er frit" og nåede efterhånden op på den ønskede produktion på 20.000 eksemplarer om måneden af "Frit Danmark". I perioder kørte Adolfsens trykpresse næsten i døgndrift, og det gav anledning til nogen snak indbyrdes blandt indbyggerne i Humble, særlig da det undertiden kunne knibe noget med mørkelægningen i trykkeriet, men det blev aldrig opdaget, skønt det var tæt på en aften. Bladene var blevet pakket og lagt ud i bilen, men da den skulle starte,

strejkede gasgeneratormotoren. Medens vognmanden stod og rodede med motoren, kørte en militærbil med tyske soldater forbi. Den satte farten ned, tøvede lidt og kørte så videre.

"Olsen" og det illegale sætteri i Odense fik efterhånden kolde fødder med hensyn til Adolfsen og opgav trykstedet i Humble i begyndelsen af 1945.

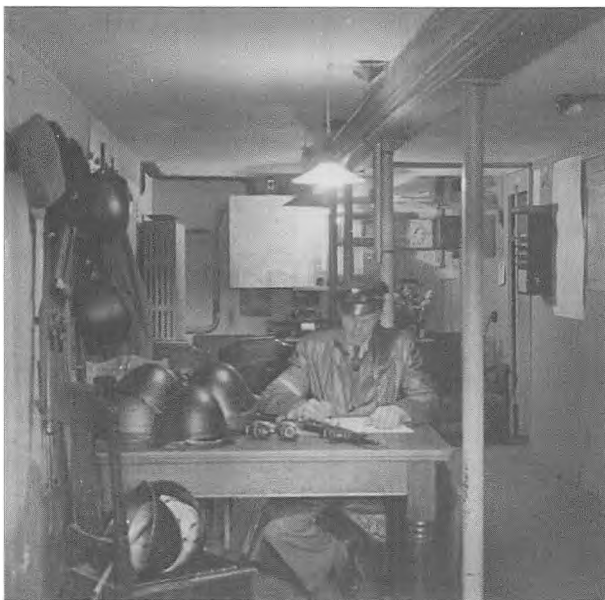
Efter at det en tid lang var gået godt med produktionen af illegale blade, blev Thorsen af "Sørensen" opfordret til at danne nogle illegale militærgrupper, de såkaldte "M-grupper". Thorsen påtog sig hvervet og fik snart dannet de første grupper, der ikke måtte være for store; 4-6 mand i hver gruppe. Hver enkelt gruppes mandskab kendte naturligvis hinanden, men havde intet kendskab til de øvrige grupper og deres sammensætning. Det var naturligvis en betingelse, at de implicerede kunne holde tæt med, hvad de foretog sig, og et lille eksempel fra kapitulationen viser, at det var man i stand til. Da de forskellige grupper ved den lejlighed mødtes for første gang, stod pludselig to brødre, snedker Ejner Delfs-Jensen og smed Poul Delfs-Jensen overfor hinanden. De udbrød samtidig: "Hvad Søren, er du også med?" De boede begge to hjemme hos deres forældre på det tidspunkt.

Mens grupperne var under opbygning i 1943, kom der en dag en banepakke fra Fyn til Svend Aage Thorsen indeholdende 1 stk. US-karabin, 1 stk. Stengun og 3 håndgranater, og få dage efter dukkede en mand med dæknævnet "Ivar" op. Han havde til opgave at instruere Thorsen i våbnenes adskillelse og samling, og ved samme lejlighed afleverede han en del patroner samt detonatorer til håndgranaterne. Efter behørig instruktion kunne Thorsen så gå i gang med at give sin nyerhvervede viden videre til folkene i de forskellige grupper.

En gruppe mødte en aften på et i forvejen aftalt sted, en anden gruppe en anden aften et andet sted o.s.v. Blandt andet var der samlingssted i et lagerrum hos installatør Axel Petersen, i Langelands Frøavlskompani, i isenkræmmer Thorsens forretning samt i nogle private hjem.⁽⁸⁾

I foråret 1944 var opbygningen af "M-grupperne" i Rudkøbing stort set afsluttet, man rådede på det tidspunkt over

nogle og tredive mand, men man var endnu ikke i besiddelse af det tilstrækkelige antal våben. Det blev der rådet bod på, da man i efteråret 1944 fra Fyn modtog et par sendinger våben og et stort antal patroner. Våbnene blev sendt som isenkram til isenkræmmer Thorsen, pakket i solide trækasser og sendt med Sydfyenske Dampskibsselskab. I Thorsens forretning var der på trappen fra isenkramafdelingen til porcelænsafdelingen et udstillingspodie, og her blev våbnene opbevaret indtil de kunne blive fordelt blandt mandskabet. Ved en enkelt lejlighed var værnemagten tættere på modstandsbevægelsens våbenlager, end den har kunnet forestille sig. En dag kom nogle tyske befalingsmænd ind i forretningen for at købe en fodbold. Mens de diskuterede, hvilken bold de skulle købe, satte den ene sig på kassen, der skjulte våbnene.

*Thorsen i våbendepotet i kælderen til Østergade 27.
Foto: 1945. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.*

Alle våben var ved modtagelsen indsmurt i et tykt lag beskyttelsespasta, der naturligvis skulle fjernes. Det arbejde

gik der mange aftener med i grupperne, idet det var et kæmpearbejde. Først skulle alt skilles totalt ad og renses i petroleum både ud- og indvendig; så skulle de forskellige dele indsmøres i geværolie og derpå pakkes ned igen. Ved instruktionerne og arbejdet med klargøringen havde man altid opladte våben liggende, klar til brug i påkommende tilfælde.

Man kunne forudse, at der ville blive brug for falske legitimationskort, men den sag lod sig forholdsvis let ordne. Man stjal simpelthen det nødvendige antal legitimationskort og politimesterens stempel fra politistationen, der dengang havde til huse på rådhuset. Jens Peter Hahn-Andersen, der var ansat på rådhuset, udfærdigede en stor del af disse kort, der senere blev til hjælp for mange.⁽⁹⁾

Samtidig med at dette arbejde foregik i Rudkøbing, havde Kai Ahlefeldt-Laurvig heller ikke ligget på den lade side. I efteråret 1943 blev han kontaktet af en udsending fra generalkommandoen, som ønskede at orientere sig om forholdene i de tidligere "P"-områder. Resultatet af dette møde blev, at Kai Ahlefeldt-Laurvig foreslog at danne en organisation på Lange-land med lægdsrullen som udgangspunkt. Med det formål for øje tog han en samtale med politifuldmægtig Oppermann i Rudkøbing, og nogle dage senere kom der et møde i stand i Svendborg hos en derværende kaptajn, hvor blandt andre politimester Schaldemose-Nielsen, Odense, og kaptajn Buch, Odense, var til stede. Den sidstnævnte havde Ahlefeldt-Laurvig tidligere været i kontakt med vedrørende "P"-ordningen.

Ved mødet i Svendborg godkendtes Ahlefeldt-Laurvigs forslag om at benytte lægdsrullen til at organisere en styrke af tidligere indkaldte, der i lighed med "P"-styrken skulle kunne oprettes ved særlige indkaldelsesordrer. Med hensyn til våben skulle man være henvist til civile våben og illegale våben fremskaffet fra Fyn. Nogle dage efter viste det sig imidlertid, at det var umuligt at få fat i lægdsrullen, og planen måtte altså opgives. Kai Ahlefeldt-Laurvig besluttede sig nu til at opbygge en organisation efter cellesystemet, og i den anledning henvendte han sig til inspektør B. Hansen, Broløkke, pastor Grell, Skrøbelev, sognefoged R. Mortensen, Tranekær,

sekretær Svend O. Andersen, Rudkøbing, og borgmester Marinus Larsen, Rudkøbing. De pågældende blev opfordret til snarest at sætte sig i forbindelse med så mange pålidelige personer som muligt - helst tidligere soldater - til "dannelse af grupper, der til enhver tid ville være beredt til at ofre liv og lemmer i en hvilken situation, der måtte opstå."⁽¹⁰⁾

Det varede ikke længe, før Kai Ahlefeldt-Laurvig fik besked fra de fem førnævnte, at de pågældende grupper var dannet, men på en sådan måde, at de enkelte i de fleste tilfælde ikke kendte til hinandens deltagelse. Det var det klogeste på det tidspunkt, hvor der endnu ikke forelå konkrete opgaver, og hvor faren for snak og indiskretioner ikke måtte overses.

På dette tidspunkt havde Kai Ahlefeldt-Laurvig og hans folk ingen anelse om de grupper, der var dannet i Rudkøbing under ledelse af Svend Aage Thorsen og Valdemar Møller, ligesom de sidstnævnte heller ikke var klar over, hvad der foregik i landdistrikterne. Det varede imidlertid ikke længe, inden trådene begyndte at krydse hinanden.

Svend Aage Thorsen og Valdemar Møller og deres folk var nemlig ikke ene om det illegale arbejde i Rudkøbing. På civilforsvarets kommandocentral i rådhuset i Rudkøbing var der den 23. juni 1944 blevet "anbragt" en mand på en særdeles vigtig post, søløjtnant Asger Jørgensen. Han havde indtil den 29. august 1943 gjort tjeneste i marinen, men blev under tyskerne angreb på flåden den dato såret og indlagt på Nyborg sygehus, hvor han lå et par måneder. Han var nu kommet så meget til hægterne, at han kunne deltage i illegalt arbejde, og med Marineministeriets viden gik han ind i en københavnsk gruppe under ledelse af løjtnant Kristjansen. Gruppen blev imidlertid revet op af tyskerne, lederen arresteret, og våbenlageret, der lå i Magasin du Nord's kælder gik også tabt. Forholdene i København blev nu lidt for trange for Asger Jørgensen, hvilket man også var klar over på højere sted. Der kom en forespørgsel fra Marineministeriet, om han kunne tænke sig at komme til Langeland, hvor der ville være en plads for ham officielt under Statens civile Luftværn, hvor

han skulle henvende sig. Der ville så en nærmere aftalt dato komme en herre og hilse på ham - han var for tiden på rejse på Fyn. Vel ankommet til Langeland fik Asger Jørgensen da også besøg af denne mand, der repræsenterede en militær organisation under Frihedsrådet. I første omgang skulle Asger Jørgensen beskæftige sig med efterretningsarbejde, men han skulle arbejde hen på at tilslutte sig den modstandsbevægelse, som man vidste var blevet dannet på Langeland.⁽¹¹⁾

På det tidspunkt havde kaptajnløjtnant Krarup under dæknavnet "Karlsen" fået kommandoen over samtlige illegale militærgrupper på Sydfyn, og alle direktiver fra eller meldinger til hovedledelsen gik gennem ham eller hans forbindelsesmand "Leif Olsen", identisk med lillebilchauffør Svend Aage Petersen i Ollerup. Kai Ahlefeldt-Laurvig kom i forbindelse med "Leif Olsen" gennem baron Juel-Brockdorff på Valdemars Slot.⁽¹²⁾ Den følgende tid kom Kai Ahlefeldt-Laurvig endvidere i snæver føling med politifuldmægtig Oppermann, fyrmester Brandt-Petersen og søløjtnant Asger Jørgensen, hvilket fik betydning for en nærmere kontakt med modstandsbevægelsen i Rudkøbing.

Fra fynsledelsen fik Ahlefeldt-Laurvig besked om, at man der regnede Langeland for en sekundær opgave, idet der ikke fandtes væsentlige tyske militære installationer, ej heller trafikårer eller industrielle anlæg af betydning. Der blev derfor lagt vægt på, at man ikke på Langeland af misforstået iver foretog aktioner på egen hånd, der kun kunne virke som nålestik på tyskerne, men som samtidig indebar en risiko for, at de kunne sprænge modstandsbevægelsen. Man ville gerne bevare øen som en fredelig oase, hvor folk, der var hårdt trængt af Gestapo, kunne finde et forholdsvis sikkert tilflugtssted. Ligeledes pointerede man fra fynsledelsens side, at man ikke kunne forvente at få sendt våben i større mængder, og dette i hvert fald ikke før i sidste øjeblik, så man måtte på Langeland stadig regne med at være henvist til civile våben. Våbenedkastning kunne der heller ikke blive tale om, da øens form og vejnet ikke var gunstig herfor.⁽¹³⁾

Under krigen var der tvungen aflevering af skydevåben,

men som oftest var det kun de ældste og dårligste, der blev afleveret. I Tranekær var man ikke til sinds at aflevere sine våben. I den sydlige ende af Skovridergården - Slotsgade 45 - blev der etableret et våbendepot, der blev skjult bag en dobbelt væg af lægteskelet og træbetonplader. Sognefoged Reimar Mortensen stod for arbejdet og anbragte 30-40 geværer og en del kasser med ammunition derinde, hvorefter der blev lukket til. Væggen er nu erstattet af en murstensvæg.⁽¹⁴⁾

Asger Jørgensen var imidlertid kommet godt i gang med sine hverv. Han havde i månederne efter sin ankomst til øen udarbejdet planer, som blev godkendt af marinens tilfornede for Fyn, først kommandørkaptajn Ernst, der senere blev afløst af kaptajnløjtnant Johansen med dæknævnet "Jonas". I henhold til disse planer blev der sluttet aftaler med havnefogden i Lohals og toldassistenterne i Spodsbjerg og Bagenkop om på ordre at kunne sende alle både til søs eller omvendt stoppe dem i havn. I Rudkøbing skulle Jørgensen selv klare sagerne. Han havde her en aftale med fire fiskere, der efter en nærmere aftalt plan skulle flytte afmærkningen i Rudkøbing Løb forbi Siø. Samtidig var der truffet aftale med telefonformanden, postmesteren og postassistenten samt en mand med forbindelse til kabelhusene på Siø om på given ordre at kunne afbryde tyskernes forbindelser, medens vore egne stadig skulle fungere.⁽¹⁵⁾

Der blev ligeledes oprettet en illegal rute over Langeland. Dens forløb var Als - Ærø - Langeland - Lolland - Stevns - Sverige. Fra Marstal anløb man Ristinge, og derfra gik turen videre fra Spodsbjerg til Albuen på Lolland. Sejladsen fra Spodsbjerg blev klaret af en lokal fisker, der i den anledning var blevet forsynet med ekstra forsyning af olie. Den pågældende rute blev vist kun brugt til personbefordring to gange, men flere gange til post.

I løbet af efteråret 1944 dannede man i Rudkøbing som overordnet ledelse den såkaldte bykomite, der kom til at bestå af isenkræmmer Svend Aage Thorsen, fisker Valdemar Møller, pastor Helge Grell, søløjtnant Asger Jørgensen og urmager H. Wilhelmsen. Da man kunne forudse, at frihedsbevægelsen ville

være den øverste myndighed, når tyskerne kapitulerede, fandt man det nødvendigt at have samarbejde med en dygtig og handlekraftig politimand, hvorfor man kontaktede politifuldmægtig Oppermann, der herefter deltog i alle komiteens møder. Bykomiteen udarbejdede i løbet af den vinter blandt andet et kartotek over alle på øen, der havde gået tyskernes ærinde, med henblik på en eventuel arrestation efter befrielsen.⁽¹⁶⁾

Samme efterår blev Svend Aage Thorsen en dag kontaktet af pastor Grell. Han var blevet opsøgt af Kai Ahlefeldt-Laurvig, der havde erfaret, at der var blevet dannet illegale grupper i Rudkøbing, og nu ønskede at komme i kontakt med dem. Dette resulterede i et møde på Thorsens bopæl i Rudkøbing, hvor Kai Ahlefeldt-Laurvig, Svend Aage Thorsen, Helge Grell og Valdemar Møller var til stede. På mødet drøftede man besættelsen, og Thorsen kunne oplyse, at man i Rudkøbing havde 6 M-grupper samt våben og ammunition til de fleste, medens Ahlefeldt-Laurvig fortalte, at han havde ca. 30 mand fordelt rundt på øen, og at disse var klar til at gå i aktion, blandt andet med klipning af telefonlinier. I løbet af de følgende måneder blev der holdt flere møder med de samme deltagere, men nu suppleret op med urmager Wilhelmsen og Asger Jørgensen.⁽¹⁷⁾

Rundt om i landet havde frihedsrådet på det tidspunkt fået dannet lokalkomiteer, og resultatet af møderne blev, at man også her på Langeland nu dannede Frihedsrådets Lokalkomite, der kom til at bestå af greve Kai Ahlefeldt-Laurvig, søløjtnant Asger Jørgensen, fisker Valdemar Møller, pastor Helge Grell, urmager Hans Jacob Wilhelmsen og isenkræmmer Svend Aage Thorsen. Efter de forhåndenværende direktiver blev det bestemt, at Ahlefeldt-Laurvig skulle have ledelsen af samtlige styrker på Langeland med Asger Jørgensen som næstkommanderende. Svend Aage Thorsen blev delingsfører for grupperne i Rudkøbing. Forbindelsen mellem Frihedsrådet og Lokalkomiteen blev formidlet af Kai Ahlefeldt-Laurvig. Udover de her nævnte medlemmer af Lokalkomiteen deltog politifuldmægtig Oppermann i de fleste af komiteens møder.⁽¹⁸⁾

Jævnside med oprettelsen af Lokalkomiteen foregik der

også drøftelser med "Karlsen", der mundede ud i følgende forholdsordre:

1. I tilfælde af tysk kapitulation skulle Kai Ahlefeldt-Laurvig have øverste militære og politimæssige myndighed, idet de forhåndenværende politifolk også skulle underlægges ham. Det skulle være hans opgave at træde i forhandling med den tyske kommandant og søge en snarlig afvikling af de tyske styrker og iøvrigt sørge for opretholdelse af ro og orden indadtil og udadtil, herunder etablere kystvagter, opbringe flygtninge og neutralisere eventuelle marodører.

2. I tilfælde af at tyskerne ville kæmpe videre i Danmark, var det opgaven i videst mulig omfang at beskytte dansk liv og ejendom. Åben kamp mod overlegne tyske styrker skulle undgås, men de skulle søges bundet til stedet, blandt andet ved afskæring af deres forbindelser.

Som led i en eventuel isolering af tyskerne fik søløjtnant Jørgensen til opgave at sørge for, at samtlige skibe i langelandske havne skulle kunne forsvinde ud og ankre op på så utilgængelige steder som muligt. Ligeledes blev der truffet aftale med telefonformand Christensen om at afbryde telefonforbindelsen over Siø til Fyn, fra Spodsbjerg til Lolland og fra Rudkøbing og nordefter. Til isolering af tyskerne på Fakkebjerg blev dr. Larsen og dyrlæge Benson, Tryggelev, samt forvalter Rasmussen, Broløkke, instrueret om at klippe telefonledninger over.⁽¹⁹⁾

Som tidligere nævnt ønskede man fra fynsledelsens side, at den langelandske modstandsbevægelse skulle holde lav profil med hensyn til aktioner, der kunne irritere tyskerne, og det ønske blev efterkommet fuldt ud. Man var her også klar over, at man på dette sene tidspunkt af krigen havde et stort ansvar overfor alle de personer, i særdeleshed politibetjente, der illegalt opholdt sig her på øen. De enkelte tilfælde af sabotage, der forekom på Langeland, havde den derværende modstandsbevægelse da heller ingen del i. De blev alle foretaget af personer, der ingen tilknytning havde til den.

Den tyske telefonforbindelse mellem Rudkøbing og Spodsbjerg blev således genstand for den uorganiserede sabotage,

idet en del af pælene en nat blev savet over. En af gerningsmændene, landbrugsmedhjælper Hans Jensen på Ølstrupgård, blev pågrebet. Heldigt nok for ham var udåden forøvet, medens dansk politi og retsvæsen endnu havde nogen myndighed, så han slap med nogle dages ophold i arresten i Rudkøbing. Sagen blev iøvrigt ikke omtalt offentligt.⁽²⁰⁾

Formodentlig på et lidt senere tidspunkt skete der atter en art sabotage mod den samme telefonledning. Den 10. september 1943 stod 5 unge mennesker anklaget ved retten i Rudkøbing for ved stenkast at have ødelagt en del isolatorer på telefonpæle tilhørende den tyske værnemagt. Den yngste, en dreng på 16 år, fik en bøde på 50 kroner, de øvrige fire, der var i alderen 17-21 år, fik henholdsvis 20, 24, 30 og 30 dages hæfte. Derudover skulle hver enkelt betale 40 kroner i salær til deres forsvarer, landsretssagfører Harald Clausen.⁽²¹⁾ De følgende to episoder virker mere professionelt udført.

Den 6. november 1944 blev der sat ild på et tømrerværksted på hjørnet af Fredensvej og Nørrebro, hvor der skete brandskader for 15.791 kroner. Fra Krigsforsikringens rapport kan citeres følgende: "Der havde tre gange tidligere været forsøg på at sætte ild til virksomheden, der leverede vinduer, skodder og døre til værnemagten. Også materialer til opbygning af Frøslev-lejren. Brand kl. 0.45 påsat i vindsiden". Man ved ikke, hvem der stod bag denne sabotage.

Den følgende er derimod noget bedre belyst. Natten mellem den 31. marts og 1. april 1945 blev Havnesmedien grundigt ødelagt ved en eksplosion. Man havde det foregående års tid lavet en del arbejde for tyskerne, særlig beslag til vogne. Mændene bag denne sabotage var tre unge langelændere, landbrugsmedhjælper Svend-Holger Brandt Frederiksen, mekaniker Niels Johansen og slagter Johan Christensen. En bekendt af dem, Mogens Jacobsen, der på det tidspunkt var bestyrer på Biskopstorp, havde fra en forbindelse på Sjælland skaffet noget plastisk sprængstof og nogle sprængblyanter. Det var disse materialer, som med stort held blev brugt nede i Havnesmedien. Ingen af de pågældende havde nogen forbindelse med modstandsbevægelsen - det var så udpræget et

Størstedelen af den langelandske modstandsbevægelse foto-

1. Preben Bondo Petersen,
Nørregade.	18. Carl Ellehave Nielsen.
2. Søløjnant Jørgensen.	19. Drager Johan Hansen,
Spodsbjergvej 59.
3. Erik Skovby Lauridsen,
Vinkældergade 4.	20. Egon Hansen, Lindelse.
4. Poul Eskebjerg, Torvet.	21.
5. P.A. Rasmussen,
Spodsbjergvej 57.	22. Ingvar Askgaard,
Strandløkken 11.
6. Valdemar Hansen, Havnegade 68.	23.
7. Politiass. Jørgensen.	24. Chresten Madsen, Humble.
8. Hugo Jansen, Ramsherredsgade.	25. Politiass. Poul Elian,
Simmerbølle.
9. William Christensen,
Rolighedsvej 4.	26.
10. Evald Hansen, Spodsbjergvej.	27.
11.	28.
12.	29. Murer Larsen, Tranekær.
13. Johannes Johansen,
Østergade 59.	30.
14. Harry Æbleøe Rasmussen,
Kastanievej 9.	31. Svend Mortensen, Tranekær.
15. Politiass. Iversen, Tranekær.	32. Arrestmedhjælper Jørgensen.
16. Kriminalass. Fall,
Rolighedsvej 32.	33. Poul Delfs-Jensen, Smedegade.
17. Politibetjent, Svendborg.	34. Børge Petersen, Østergade 21.
	35. Enevoldsen, Strandgade.
	36. Togfører Jørgensen, Nørrebro.
	37. Peter Knudsen, Lindevej 12.
	38. Ejvin Piil, Humblevej.

graferet i sommeren 1945.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

- 39. Eriksen, Knakgården,
Nr. Longelse.
- 40. Skovfoged Vognsen, Tranekær.
- 41. Arnold Nielsen, Tranekær.
- 42. Asger Saabye, Tranekær.
- 43. Karl Mortensen, Tranekær.
- 44.
- 45.
- 46. Sv. Aage Thorsen, Rudkøbing.
- 47. Hakon Christensen, Nørrebro 3.
- 48. Adolf Jansen, Ramsherredsgade.
- 49. Robert Toft Jacobsen, Nørregade.
- 50. Russel Larsen, Spangevej.
- 51. Forvalter Bruno Hansen,
Nordenbrogård/Broløkke.
- 52. Forvalter Jørgensen,
Grønslettegården.
- 53. K.B. Ahlefeldt-Laurvig,
Nordenbrogård.
- 54. Jens Sørensen, Stengade.
- 55. Christian Rykman, Tranekær.
- 56. Overtolder Olsen, Bagenkop.
- 57. H.E. Hansen, Bammeskov.
- 58.

- 59. H.V.M. Oppermann, Gåsetorvet.
- 60.
- 61. Leo Steffensen, Hjortholm.
- 62. Ejvind Gejr, Skråbelev.
- 63. Ejner Delfs-Jensen, Smedegade
10.
- 64. Henry Nielsen, Ramsherredsga-
de.
- 65. Harry Kruse, Nørrebro 64.
- 66. Svend Rene, Nordenbrogård.
- 67. Inspektør Christensen.
- 68. Forpagter Busch, Skovsgård.
- 69. Herluf Rasmussen,
Sædballegård.
- 70.
- 71. Henrik Carlsen, Tullebølle.
- 72. Christian Martensen, Løkkeby.
- 73. H.E. Hansen, Vestergård.
- 74. Skovfoged Hansen, Broløkke
- 75. Hans Jacob Wilhelmsen,
Østergade.

Det skal bemærkes, at en del var fraværende ved fotograferingen.

arbejde, der blev udført på egen hånd. Denne dåd gav efter befrielsen Valdemar Møller lejlighed til at udstyre dem med benævnelsen "Krudtuglerne".⁽²²⁾

Lidt mere diskret havde Valdemar Møller og hans pakhusfolk nede i m/s LANGE LANDS pakhus fine muligheder for at udøve gode gerninger. Når der afgik en forsendelse vinduer og døre fra værkstedet på Nørrebro til tyskerne, skete det ofte - rent tilfældigt - at trosserne sprang eller gled af de store bundter, så de faldt ned på kajen og gik i stykker.

Det stod efterhånden klart for alle, at afslutningen på besættelsen nærmede sig, og de nødvendige forberedelser måtte foretages. En aften i januar 1945 blev en del af våbnene transporteret ud til kalkbrænderiet på Sommerlyst, der blev ejet af købmand Bondo Petersen og hvis søn Preben var med i modstandsbevægelsen. De blev her anbragt i en kasse i garagen. Nogle uger senere blev de ligeledes ved nattetid transporteret til Fredeskoven for kort tid efter at blive fordelt blandt nogle af grupperne. I begyndelsen af maj 1945 omfattede den langelandske modstandsbevægelse 72 mand med de 36 i Rudkøbing, resten fordelt over hele øen.

Hen på foråret blev det besluttet, at Lokalkomiteen, så snart befrielsesbudskabet kom, skulle samles i isenkræmmer Frederik Thorsens hjem i Østergade nr. 27, og da øjeblikket oprandt den 4. maj om aftenen, varede det ikke mere end en halv times tid, før hele Lokalkomiteen samt politifuldmægtig Oppermann var samlet, og umiddelbart derefter blev grupperne indkaldt. Der blev nu udfærdiget en løbeseddel, der meddelte, at Lokalkomiteen var øverste myndighed og ville sørge for ro og orden. En del af mandskabet blev sendt ud parvis for at arrestere de i forvejen registrerede, der blev indsat i arresten i Rudkøbing. Den 5. maj om morgenen blev der indrettet kommandocentral i rådhuskælderen, Rudkøbingafdelingen blev inddelt i vagthold, og der blev sat poster ved færgerne, i jollehavnen og på Torvet. Nordpå blev der etableret vagthold ved havnene i Åsø, Dageløkke, Lohals og Spodsbjerg.⁽²³⁾

Efterhånden som opgaverne aftog, blev der mulighed for en

smule festivitas. Den 22. maj deltog 60 frihedskæmpere fra Langeland anført af Kai Ahlefeldt-Laurvig og Svend Aage Thorsen i en parade i Svendborg af frihedskæmpere fra Sydfyn og øerne. Men hverdagen meldte sig. Efterhånden hjemsendtes flere og flere af mandskabet, og den endelige afslutning på den langlandske modstandsbevægelse fandt sted den 14. august 1945. Lad Lokalkomiteens sidste officielle skrivelse sætte punktum for denne del af besættelsestidens historie.⁽²⁴⁾

Onsdag d. 14. Aug. afholder Modstandsbevægelsen paa Langeland Parade i Anledning af Styrkernes Hjemsendelse.

Modested og Tid: Dyrskuepladsen Kl. 18⁴⁵.

Tilstede ved Paraden vil være Repræsentanter for Fynsledelsen samt Major Lassen, der er Næstkommanderende i Special forces danske Afdeling.

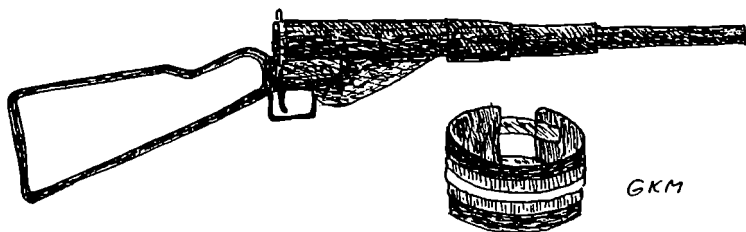
Efter Paraden har Byraadet indbudt til en Fællesspisning, hvorefter Major Lassen vil tale om den Organisation, der i England stod bag den danske Sabotage- og Modstandsbevægelse.

Anmeldelse om Dellagelse paa vedhængende Kort maa være Ledelsen i Hænde senest d. 12. Aug.

Frihedskæmpere fra Sydlangeland forhører sig paa nærmeste Station vedrørende Ekstratog.

Rutebilen afgaar fra Tranekær Kro Kl. 14³⁰ til Rudkøbing og afgaar fra Banegaarden i Rudkøbing Kl. 21³⁰.

Indkaldelse til parade den 14. august 1945. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Kapitel 9.

Begivenheder omkring Danmarks befrielse.

Af: *Bent Andersen*

Fra begyndelsen af året 1945 havde de allierede det totale herredømme i luften over Danmark og Nordtyskland, hvilket overvejende skyldes, at det tyske luftforsvar var svækket på grund af brændstofmangel. De allieredes flymissioner over Tyskland og de besatte områder ændrede i krigens sidste del karakter til også at omfatte togter mod alle former for fjendtlige transport, specielt tog- og skibstransporter. Disse togter var blevet aktuelle, da de tyske nederlag tvang tyskerne til at foretage panikagtige troppebevægelser, hvilke de allierede ønskede at genere mest muligt.

Den 3. maj 1945 blev Langelandsbæltet centrum for et sådant dramatisk togt. De tyske byer Hamburg, Neustadt, Bad Segeberg og Neumünster overgav sig denne dag. Overgivelserne fik følgende to konsekvenser:

- Mange tyske soldater blev isoleret og tvunget til overgivelse i Lübeck-området.
- Den britiske 2. arme's fremrykning kunne ikke længere forhindres.

På grund af disse nederlag forsøgte tyskerne en storstilet evakuering af tropper og civile flygtninge til Norge med skibe fra Lübeck-bugten og Kieler-bugten, op gennem de danske bæltet.

Tidligt om morgenen den 3. maj observerede to britiske piloter i Mosquito-fly fra 34. wing under RAF (Royal Air Force), at en meget stor konvoj af skibe var på vej mod danske farvande. Samme observation gjorde tre Spitfirepiloter, der klokken 7.15 var lettet fra deres base ved Eindhoven i Holland. En af disse piloter, Flight Lieutenant Thompson fra 16. Sqdn. under RAF, observerede en konvoj på ca. 200 skibe, der sejlede op gennem

Østersøen på vej mod de danske bæltter. Skibene varierede i størrelse fra ruteskibe på 15.000 tons til landgangs fartøjer.⁽¹⁾

Piloternes meldinger gik øjeblikkelig til tops i Royal Air Force, hvor det blev besluttet at stoppe skibsfarten nordpå.

De første angreb blev foretaget af No. 236 og No. 254 Squadron fra North Coates Strike Wing under RAF, der lettede fra deres base klokken 14.25.

Styrken omfattede 30 fly af typen Beaufighter, der er små 2-motorede bombefly med to mands besætning. Beaufighterne var bevæbnet med raketter og 20 mm maskinkanoner. Over basen mødtes styrken med 22 jagerfly af typen Mustang, der skulle eskortere bombeflyene under togtet. Jagerflyene, der var fra No. 165 og No. 118 Squadron, blev ledet af den danske oberstløjtnant i det norske flyvevåben under RAF, Kaj Birksted. Kaj Birksted var en erfaren jagerpilot med 177 missioner og 10 anerkendte nedskydninger bag sig.

Lederen af de 30 bombefly var Wing Commander Hutton, kaldet "Jock", i Beaufighter U fra No. 254 Squadron.

Styrken fra North Coates Strike Wing bestod af:

No. 254 Squadron.

Beaufighter	U	W/Cdr. Hutton og F/O Daly
Beaufighter	Z	W/O. Grant og F/Sgt. Taylor
Beaufighter	Y	F/Lt. Gendebien og F/Lt. Drinkwater
Beaufighter	B	W/Cdr. Cartridge og F/Lt. Pinkerton
Beaufighter	Q	F/Sgt. Taylor og F/Sgt. Brown
Beaufighter	W	F/Sgt. Hawkesford og F/Sgt. Cornford
Beaufighter	A	F/Lt. Leaver-Power og F/Lt. Musto
Beaufighter	M	F/O. Mills og F/O. Hurst
Beaufighter	D	S/Ldr. Freedman og P/O. Blake
Beaufighter	K	F/Sgt. McHutchen og F/Sgt. Caldwell
Beaufighter	H	F/Lt. Webb og P/O. Cay
Beaufighter	F	F/O. Ekbery og W/O. Thomas
Beaufighter	C	F/Sgt. Sharman og F/Sgt. Cordon
Beaufighter	J	W/O. Wright og W/O. Balfour
Beaufighter	T	W/O. Madsen og F/Sgt. Duncombe
Beaufighter	R	P/O. Hopwood og W/O. Mayes
Beaufighter	X	F/Sgt. Scott og F/Sgt. Farrington

No. 236 Squadron.

Beaufighter W S/Ldr. Hyland og F/O. Barnes
Beaufighter C S/Ldr. Christie og F/O. Irvine
Beaufighter E F/Lt. Fulton og F/O. Crisp
Beaufighter R F/O. Thompson og F/Sgt. Small
Beaufighter J F/O. Ross og W/O. Dowling
Beaufighter A F/O. Benson og F/Sgt. Lilly
Beaufighter T F/Lt. Chamberlain og F/Sgt. Shakespear
Beaufighter F W/O. Cornish og W/O. Bell
Beaufighter U W/O. Bennett og W/O. Bardoe
Beaufighter V W/O. Manning og W/O. Philpott
Beaufighter Q1 W/O. Sim og F/Sgt. Jefferies
Beaufighter E1 F/Sgt. Montgomery og W/O. Reeves
Beaufighter J1 W/O. Gregg og W/O. Purnell

På vej over Nordsøen blev Beaufighter J1 fra No. 236 Squadron nødt til at vende om på grund af problemer med den ene motor. W/O. Gregg landede klokken 16.07 igen på basen, North Coates. Beaufighter F fra samme Squadron fik over dansk område problemer med oliekøleren og satte kursen mod flyvepladsen ved Helmond.

Patruljen, der herefter bestod af 50 maskiner, skulle lede efter de fjendtlige skibe i Storebælt, og skulle starte eftersøgningen nordøst for Vejrø, fortsætte til syd for Langeland, hvorefter den skulle lande på basen ved Helmond.

Klokken godt 17.00 blev der observeret en del skibe ved Samsø, og en række af disse skibe blev angrebet. Klokken 17.20-17.26 angreb Beaufighter A, U, K, C, T og Z fra No. 254 Squadron og Beaufighter R, C, E, G og E1 fra No. 236 Squadron en uddykket ubåd som ret hurtigt kom i brand. Ubåden, der var på østlig kurs og havde Norge som bestemmelsessted, var U 2524 under kommando af Kapitänleutnant Ernst von Witzendorf. Ubåden var af typen XXI, hvilket var tyskernes mest moderne ubåd med en rækkevidde på 15.500 sømil. Ubåden var, som forsvar mod luftangreb, udstyret med 4 stk. 20 mm maskinkanoner. Ubåden nåede ikke at dykke. Adskillige raketter ramte ubåden, og den brød i brand midt under

angrebet. Det lykkedes det meste af besætningen at overleve ved at springe i vandet straks, da angrebet satte ind. To tyske marinere omkom dog under selve angrebet. Ubåden havde en besætning på 57 mand.

Lidt syd for Samsø gennemførte Beaufighter C fra No. 236 Squadron et angreb mod et skib på omkring 2000 BRT (brutto-registertons). Fire træffere under vandlinien med raketter blev observeret.

Raketangrebet blev støttet af Beaufighter U fra samme Squadron, der gennemførte tre angreb med maskinkanoner mod fartøjet, der blev efterladt brændende.

Lidt længere mod øst gennemførte Beaufighter U fra No. 236 Squadron et angreb på et mindre tysk eskortefartøj. Det tyske skib blev ramt flere gange med granater fra flyets 20 mm maskinkanoner. Det endelige resultat af angrebet kendes ikke.

Ud for Hindsholm i den nordlige del af Storebælt blev en mindre coaster på omkring 200 BRT angrebet af Beaufighter D fra No. 254 Squadron. Coasteren sejlede i følgeskab med tre andre, men Beaufighter D angreb kun denne ene, der blev observeret brændende efter angrebet.

I Storebælt på højde med Reersø angreb Beaufighter U fra No. 236 Squadron et skib, som besætningen anslog til omkring 2000 BRT. Beaufighter U angreb i to omgange og rapporterede efter angrebet, at alle otte raketter ramte skibet over vandlinien. Samtidig blev skibet beskudt af maskinkanoner, og talrige træffere blev observeret.

Skibet viste sig senere at være den norske damper RAMFORS. Af skibets besætning på 14 mand blev to dræbt under angrebet. De resterende 12 mand, hvoraf de 11 var såret, blev reddet af yachten VIGEN af Femø og en tysk slæbebåd. De sårede blev af slæbebåden sejlet til Korsør, hvor de blev indlagt på sygehuset.

RAMFORS brød i brand under angrebet og stødte senere på grund ved Asnæs.

Den tyske slæbebåd havde kort inden redningsaktionen været udsat for angreb med maskinkanoner af Beaufighter

Q1 fra No. 236 Squadron. W/O. Simm har rapporteret, at slæbebåden var i brand efter angrebet, men det har sandsynligvis været muligt for mandskabet at slukke ilden og derefter assistere RAMFORS.

Ikke langt derfra angreb syv Beaufighters tre mindre coastere.

Beaufighter U, Q og W fra No. 254 Squadron og Beaufighter J, E, W og R fra No. 236 Squadron angreb med maskinkanoner og raketter. Der blev observeret mange træffere efter beskydningen med maskinkanoner, og beaufighterbesætningerne har bagefter samstemmende rapporteret, at alle tre skibe blev efterladt brændende.

Et stykke sydøst for Sprogø blev en mindre gruppe skibe bestående af 4 coastere opdaget af bombeflyene.

Syv Beaufighters angreb, men efter angrebet kunne besætningerne ikke huske, hvor mange af skibene, de havde angrebet.

Angrebet blev udført af Beaufighter A, Y, B og J fra No. 254 Squadron og Beaufighter T, E1 og A fra No. 236 Squadron. Angrebet blev udført med raketter og maskinkanoner. Nogle få raketter blev set træffe målet, men hovedresultatet blev udført med maskinkanoner.

To Beaufightere fra No. 254 Squadron blev beskadiget af luftværnsild. F/Lt. Gendebiens Beaufighter Y fik et hul gennem et af propelbladene på venstre motor samt granatsplinter i flyets næse og venstre motor.

W/Cdr. Cartridge i Beaufighter B blev ramt i flyets bug, højre vinge og propeller. Samtidig fik F/Lt. Pinkerton sit livs chok, da en 20 mm granat gik ind gennem hans vindue. W/Cdr. Cartridge var dog i stand til at bringe flyet til flyvepladsen i Helmond.

Også Beaufighter T fra No. 254 Squadron var aktiv i Storebælt. Her angreb W/O. Madsen en coaster på omkring 200 btr. med maskinkanoner og forlod fartøjet brændende.⁽²⁾

Elleve Beaufighters tog derefter en afstikker ind over farvandet mellem Langeland og Fyn, hvor de angreb, hvad besætningerne betegnede som en lille coaster, en motorpram, en slæbebåd og

et skib på ca. 15.000 tons. Fra Lohals kunne disse angreb iagt-tages, og havnefogeden i Lohals indberettede dagen efter, at et skib på ca. 4000 tons var blevet sænket 1,5 sømil vest-sydvest for Lohals Fyr, samt at en minestryger var sænket i Stoense Løb. Havnefogeden indberettede videre, at det forlød, at der mellem Nyborg og Elsehoved Fyr var blevet sænket 3-4 skibe. Det skib, som havnefogeden beskrev som værende på ca. 4000 tons tungt, viste sig at være det 3535 tons DORPAT, som tilhørte Leth & Co. Reederei i Hamburg. DORPAT blev efter angrebet sat på grund på Rødgrunden, i Stoense Løb.⁽³⁾

DORPAT blev angrebet af Beaufighter U, Q og Z fra No. 254 Squadron og Beaufighter A fra No. 236 Squadron. DORPAT blev ramt af otte raketter over vandlinien og to under vandlinien. Desuden blev skibet beskudt med 20 mm maskinkanon. Beaufighter U fra No. 254 Squadron, der blev fløjet af formationslederen W/Cdr. Hutton, blev ramt af luftværnsild i venstre haleplan, bunden af halefinnen og højre vinge, dog uden at dette fik indvirkning på flyvningen.

DORPAT var på vej fra Tyskland med civile flygtninge, da det blev angrebet. Omkring 40 af flygtningene blev dræbt eller såret under angrebet. Størstedelen af de sårede blev af fiskekuttere sejlet til Nyborg, medens nogle ganske få blev indbragt til Lohals, hvor de i ambulancer blev kørt til behandling på Rudkøbing Sygehus.

I dagene lige efter forliset hævdede tyskerne, at ingen ombord på DORPAT var blevet dræbt. Den 14. juli 1945 startede Switzer en bjergning af DORPAT, der dog først den 1. august 1945 kunne bugseres til Kiel af Switzers SVAVA efter at være bragt flot den 26. juli om aftenen.

Af de andre elleve fly, der var inde over farvandet mellem Fyn og Langeland, angreb Beaufighter E, W, og R fra No. 236 Squadron og Beaufighter A, Y, D og M fra No. 254 Squadron, en ukendt tysk damper på omkring 2000 btr.

Beaufighterne beskød skibets overbygning med maskinkanon. Desuden blev damperen ramt af fire raketter over vandlinien og to under vandlinien. Da de syv Beaufightere forlod skibet, brændte det kraftigt. Kort efter angreb F/Lt

Leaver-Power i Beaufighter A fra No. 254 Squadron et mindre fartøj med maskinkanoner. Resultatet af dette angreb er ukendt.

Umiddelbart ud for Lohals angreb Beaufighter J og R fra No. 236 Squadron et mindre fartøj med raketter og maskinkanoner.

Flybesætningerne mente, at det drejede sig om en slæbebåd. Af rapporter fra Statens Civile Luftværn fremgår, at luftværnet har anset fartøjet for en tysk minestryger. Fartøjet blev ramt af to raketter - en over og en under vandlinien - og sank i Stoense Løb.

I Langelandsbæltet blev den tyske coaster DIANA på 550 btr. angrebet med maskinkanoner af Beaufighter Y fra No. 254 Squadron. F/Lt. Gendebien efterlod skibet brændende.

DIANA, der var et kulfyret dampskib fra 1901, var på vej fra Oslo til Tyskland med en last af fisk og motorcykler. DIANA havde intet luftværnsskyts ombord. Efter angrebet lykkedes det skibets besætning at slukke ilden midtskibs og lænse fartøjet for vand. DIANA drev omkring, indtil det stødte på grund ud for Tranekær fyr, hvor besætningen og to passagerer blev reddet af fartøjer fra Spodsbjerg, der sejlede dem ind til havnen.

De to tvillingebrødre Knud og Erik Poulsen på 7 år legede på stranden ved Botofte, da angrebet på DIANA blev sat ind. Da skyderiet fra flyene begyndte, løb en ældre tysk soldat, der gik vagt på stranden, hen til de to drenge og trykkede dem ned i sandet, for at de ikke skulle blive ramt.

Om aftenen sejlede nogle unge mennesker ud til DIANA og bragte en del ting med tilbage, blandt andet nogle kasser med fisk fra skibets lastrum. Nogle børn, der i ærbødig afstand så på landsætningen af fiskekasser, fik af de tyske soldater lov til at tage nogle af kasserne med indhold med hjem. Tvillingebrødre Knud og Erik Poulsen fik tillige en sæk med muffedisser og en tysk skolebog.

Nogle dristige unge mennesker fra egnen fik i ly af mørket landsat et par motorcykler fra DIANA's dækslast. Kort efter fik

de unge mennesker besøg af politibetjent Iversen fra Trane-kær, der gav dem besked på at sejle motorcyklerne tilbage til DIANA.

DIANA blev senere bugseret til Nakskov, hvor den kom på værft.⁽⁴⁾

Beaufighter Q fra No. 236 Squadron angreb i den nordlige del af Langelandsbæltet det tyske vagtskib GREIF VS524, der i den sidste del af krigen var stationeret ud for Spodsbjerg. GREIF VS524, der tilhørte 5. Sicherungsflottille, blev også anvendt som minestryger og til konvojtjeneste i Storebælt. Efter angrebet, der blev udført med maskinkanoner og raketter, blev GREIF VS524 sat på grund. GREIF VS524 var oprindeligt bygget som lystfartøj for en tysk rigmand. GREIF VS524 blev senere slæbt til Rudkøbing, hvor det blev købt af C.P. Jensen, der byggede det om til lastfartøj og døbte det BIBE.⁽⁵⁾

Ud for Spodsbjerg blev det tyske skib PALLAS af Bremen, tilhørende Neptun Dampfschiffahrts-Gesellschaft i Hamburg, skudt i brand. Skibet var på 627 btr. og var bygget i 1904.

Angrebet på PALLAS af Bremen blev udført af Beaufighter E og A fra No. 236 Squadron samt Beaufighter J, D, M, og K fra No. 254 Squadron, der alle beskød PALLAS med maskinkanoner.

Beaufighter D blev under angrebet ramt af luftværnsgranater i venstre vinge. Beskydningen af Beaufighteren har formodentligt været fra det tyske luftværnsbatteri ved Kappel på Lolland.

S/Ldr. Freedman var dog i stand til at fortsætte flyvningen og fulgtes med resten af flystyrken til basen ved Helmond.

Angrebet på PALLAS var en tragedie. Skibet havde ca. 300 civile tyske flygtninge ombord, her iblandt mange børn.

Klokken 19.20 modtog Statens Civile Luftværn's kommandocentral i Rudkøbing en telefonisk anmodning fra en læge i Spodsbjerg om at sende ambulancer til Spodsbjerg havn, da der var indbragt mange hårdt sårede personer fra PALLAS. Da ambulancerne vendte tilbage til stationen i Rudkøbing klok-

ken 22.20, havde de bragt 11 hårdt sårede personer til Rudkøbing sygehus.⁽⁶⁾

En toldembedsmand fra toldvæsenet i Spodsbjerg har i patruliejournalen skrevet følgende om begivenhederne:

"Om eftermiddagen ved 17.00-tiden angreb en betydelig formation allierede flyvere skibe ud for Spodsbjerg. Man kunne se, at to fragtdampere var ramt og skudt i brand. Da den ene damper trak ind mod land i retning af Tranekær fyr, underrettedes Dageløkke Toldkontrol. Den anden damper sejlede nogen tid brændende rundt i bæltet, tilsyneladende uden styring. Fiskerbåde fra Spodsbjerg gik ud for at assistere og kom senere ind med sårede og dræbte. To tyske marinefartøjer bragte ligeledes et større antal sårede og enkelte dræbte ind. I løbet af aftenen landsattes et stort antal uskadte militære og civile personer fra PALLAS. Så mange som muligt af de sårede anbragtes i SFDS' ventesal på havnen. Den frivillige luftværnskommandos to båre blev brugt til transport af de hårest sårede. Lægehjælp blev ydet af områdets læger, der i løbet af eftermiddagen og aftenen var blevet tilkaldt".

Hildegard Gut fra Heitersheim i Baden i Sydtyskland, der som 17-årig sammen med sin familie var ombord på PALLAS, har til forfatterne i 1993 givet en gribende skildring af rædslerne ombord på PALLAS. Hildegard Gut og hendes familie kom uskadte gennem angrebet.

De hårdest sårede blev, som tidligere nævnt, bragt til Rudkøbing sygehus, hvortil også de dræbte blev bragt i løbet af aftenen.

De øvrige blev, på foranledning af mandskab fra den tyske værnemagt, midlertidig anbragt på Spodsbjerg Badehotel, hvorfra de i løbet af aftenen blev transporteret til Rudkøbing.

I alt menes ca. 300 personer fra PALLAS at være blevet landsat i Spodsbjerg. Der hersker en del usikkerhed omkring antallet af dræbte og sårede, men det anslås, at omkring 30 mennesker blev dræbt, og at mellem 40 og 50 blev såret. En del af disse var børn fra 7 måneder og opefter.

PALLAS af Bremen sank senere nordpå i Langelandsbæltet, hvor den stod med mastetoppene over vandoverfladen.⁽⁷⁾

Indkvarteringsstedernes tilvejebringelse og beliggenhed samt flygtningenes ophold på øen beskrives nærmere i kapitel 3 og kapitel 10.

Danskeren Kaj Birksted ledede eskorten af jagerfly, der støttede de bombefly, som blandt andet skød flygtningeskibet PALLAS af Bremen i brand. På billedet får Kaj Birksted tildelt Distinguished Service Order af Air Chief Marshal Sir Tafford Leigh-Mallory, som tak for indsatsen i allieret tjeneste.

Fotografiet er stillet til rådighed af Frihedsmuseet.

I Langelandsbæltet mellem Tranekær fyr og Onsevig på Lolland blev det tyske skib INSTER på 4747 brt. angrebet.

Anbrevet blev foretaget af Beaufighter J fra No. 236 Squadron. Beaufighteren angreb INSTER med maskinkanoner og F/O. Ross og W/O. Dowling observerede træffere på skibets bro. Under angrebet blev Beaufighter J ramt af en måge, der beskadigede den ene motor, men F/O. Ross var i stand til at bringe flyet tilbage til basen ved Helmond, hvor flyet blev erklæret beskadiget i kategori A. Kategori A betød, at man vurderede, at skaderne kunne repareres af enheden selv i løbet af 36 timer.

Det lykkedes besætningen på INSTER at slukke branden. Skibet har dog været så beskadiget, at besætningen valgte at vende om og sætte kursen mod Kiel. Om aftenen samme dag blev INSTER sænket af en flystyrke fra enheden 2. TAF (2. Tactical Air Force), medens det befandt sig ud for Kiel Feuer-schiff, hvorved 119 mennesker blev dræbt.

I den sydlige del af Langelandsbæltet blev det 11430 brt. store passagerskib DER DEUTSCHE opdaget af 11 Beaufighters. DER DEUTSCHE, der var bygget i 1924 og tilhørte DAF/Norddeutscher Loyd i Bremen, lå for anker med den mindre DWARSEE på 552 brt. i nærheden. DWARSEE var bygget i 1920 og tilhørte Schuchman i Geestmunde-Wesermunde.

Det store skib tiltrak sig størst opmærksomhed og blev angrebet af Beaufighter X, A, W, Q, Y og C fra No. 254 Squadron og C, U, E1 og R fra No. 236 Squadron. Alle flyene, med undtagelse af Beaufighter W, angreb med maskinkanoner, idet raketterne på dette tidspunkt var opbrugt. S/Ldr. Hyland angreb med 8 raketter, og han mente, at han havde flere træffere under vandlinien. Flyene blev beskudt af flak fra DER DEUTSCHE, men skydningen ophørte i løbet af angrebet. Samtidig blev Beaufighterne kraftigt beskudt af to eskortefartøjer og en ubåd, der lå i nærheden. Flyene blev også beskudt af luftværnskanonerne ved Kappel på Lolland.

Det var især luftværnsilden fra de to eskortefartøjer, der var nøjagtig. Under angrebet blev Beaufighter X fra No. 254 Squadron ramt af luftværnsild og styrtede i havet.

F/Sgt. Scott og F/Sgt. Farrington omkom, da Beaufighteren ramte vandoverfladen med stor kraft. Scott og Farrington er aldrig fundet.

DER DEUTSCHE blev ramt af to raketter under vandlinien og en over vandlinien. Den ene raket under vandlinien bevirkede, at DER DEUTSCHE tog vand ind i stævnen og krængede over i en vinkel på 13 grader. Den anden raket bevirkede, at maskinrummet blev oversvømmet, og pumperne sat ud af drift. DER DEUTSCHE blev sat på grund ved Lolland, og dette forhindrede skibet i at synke.

Raketten, som ramte over vandlinien, borede sig ind i skibets

overbygning og endte i noget bagage uden at gøre større skade. Skibet blev også ramt af mange 20 mm projektiler, men disse anrettede dog ikke større skader.

DER DEUTSCHE blev efter krigen bragt flot af 10 slæbebåde og bugseret til Kiel.

Samtidig med angrebet på DER DEUTSCHE angreb Beaufighter Y fra No. 254 Squadron det mindre skib DWARSEE, uden at anrette større skader. Visse kilder hævder, at DWARSEE senere på dagen blev sænket af andre flystyrker. Dette har dog ikke kunnet bekræftes.

Formationen af Beaufighters angreb til sidst en konvoj på 10 skibe i Femern Bælt og vendte derefter hjem til flyvepladsen ved Helmond, hvor flyene landede mellem klokken 19.15 og 19.40.

Nogenlunde samtidig havde en anden flystyrke bestående af 46 lette bombefly af typen Mosquito og 18 jagerfly af typen Mustang været på et tilsvarende togt i Kattogat og Lillebælt.

Formationen af Beufighter-bombere og Mustang-jagere, blev senere på dagen den 3. maj afløst af en anden flystyrke.

Fra flyvepladsen Thornaby startede 26 Beaufighters tilhørende Dallachy Strike Wing mellem klokken 16.50 og 17.16 under ledelse af Wing Commander Milson, der fløj i Beaufighter U fra No. 144 Squadron.

Beaufighterne blev eskorteret af 19 Mustang-jagere fra No. 19 og 65 Squadron. Leder af eskorten var Squadron Leader Foster, der var chef for No. 65 Squadron.

De 9 Beaufighters fra No. 455 Squadron var bevæbnet med panserbrydende raketter og 20 mm maskinkanoner. Det samme var de 11 Beaufighters fra No. 144 Squadron, medens de 7 Beaufighters fra No. 489 Squadron var bevæbnet med torpedoer og 20 mm maskinkanoner.

Dallachy Strike Wing bestod af:
No. 455 Squadron.

Beaufighter TFX U W/Cdr. Milson og F/O. Jones.

Beaufighter TFX R S/Ldr. Smith og F/Lt. McIntyre.

Beaufighter TFX O F/Lt. Ellis og F/O. Jack.

Beaufighter TFX P F/O. Ives og W/O. Frey.
Beaufighter TFX Y F/O. Penhall og F/O. Blakers.
Beaufighter TFX Z F/O. Christofani og F/Sgt. Waldock.
Beaufighter TFX L P/O. McLean og P/O. McHugh.
Beaufighter TFX A F/O. Cox og W/O. Ibbotson.
Beaufighter TFX C F/O. McDonald og F/Lt. Bremmer.

No. 489 Squadron.

Beaufighter TFX H1 S/Ldr. Brice og F/O. Henson.
Beaufighter TFX U F/Lt. Pulham og F/O. Lang.
Beaufighter TFX L1 F/O. Southerwood og F/O. Gray.
Beaufighter TFX E1 F/lt. Hitchcock og F/O. Kahla.
Beaufighter TFX F1 F/O. Jolley og F/O. Morgan.
Beaufighter TFX X F/O. Marsh og F/O. Ward.
Beaufighter TFX C1 W/O. Priest og W/O. Ball.

No. 144 Squadron.

Beaufighter TFX D W/Cdr. Gadd og F/O. Marrow.
Beaufighter TFX M S/Ltd. Duncanson og W/O. Bower.
Beaufighter TFX Q F/Sgt. Hayle og F/Sgt. Fox.
Beaufighter TFX W F/Sgt. Robertshaw og F/Sgt. Hudson.
Beaufighter TFX C F/Lt. Daffun og F/O. Hill.
Beaufighter TFX N W/O. Brett og W/O. Boorer.
Beaufighter TFX Z F/Lt. Wood og F/Sgt. Siraut.
Beaufighter TFX S W/Cdr. Withworth og F/O. Carter.
Beaufighter TFX P W/O. Harrison og F/O. Anstey.
Beaufighter TFX A W/O. Meldrum og W/O. Harvie.

No. 65 Squadron.

Mustang KH788 S/Ldr. Foster.
Mustang KH708 F/O. Taylor.
Mustang KH678 F/Sgt. Coldhart .
Mustang KH724 F/O. Black.
Mustang KH758 F/Lt. Bedford.
Mustang KH715 F/O. Richardson.
Mustang KH829 W/O. Henderson.
Mustang KH644 F/Lt. Minto.

Mustang KH658 F/Sgt. Larkins.
Mustang KH646 F/O. Romain.
Mustang KM223 F/Lt. Sims.
Mustang KH657 F/O. Lucas.
Mustang KH777 W/O. Stone.

No. 19 Squadron.

Mustang KM152 F/Lt. Doley.
Mustang KH847 F/Lt. Clayton.
Mustang KM742 F/Lt. Shirreff.
Mustang KM118 F/O. May.
Mustang KH778 F/O. Maynard.
Mustang KH664 P/O. Avery.

Klokken 19.05 passerede Dallachy Strike Wing den jyske vestkyst lidt syd for Hvide Sande. Et par minutter senere kaldte Beaufighter N fra No. 144 Squadron op og meddelte, at de var blevet ramt af luftværnsild i den ene motor. W/Cdr. Milson beordrede W/O. Brett til at flyve til Malmø, men W/O. Brett mente, at de kunne nå tilbage til basen. Han kaldte op på WHF og meddelte, at de ville forsøge at nå Thornaby eller nødlande på havet.

Ca. 100 km fra den jyske vestkyst var Beaufighter N nødt til at gå ned på havet. Beaufighteren skøjtede hen over vandet, og W/O. Brett og W/O. Boorer nåede begge at komme ud af den tunge maskine, før den sank.

De nåede ikke at få deres overlevelsestasker indeholdende vand og fødevarer med ud af maskinen, men det lykkedes dem at komme op i deres gummibåd, hvor de trak en presenning over sig. Her tilbragte de to dage, inden fiskekutter S428 fra Esbjerg fandt dem. De var på det tidspunkt noget forkomne og måtte en tur på sygehuset til behandling for en for lav legemestemperatur.

En af de eskorterende Mustang-jagere havde over havet fået motorproblemer, og piloten måtte springe ud med faldskærm, hvorefter han havnede i Nordsøen ca. 35 miles fra den engelske kyst. Han blev senere samlet op af et søredningsfly og kom uskadt tilbage. Det er ikke oplyst, hvilken Mustang-

jager, det drejede sig om. Endnu et fly fik vanskeligheder over Nordsøen og måtte vende om. Det var en Beaufighter fra 455 Sqdn.

Over Jylland blev formationen beskydt, hvorved en Beaufighter fra 144 Sqdn. blev ramt og måtte nødlande på Nordsøen efter at have forsøgt at nå tilbage til basen.

Klokken 19.38 observerede Dallachy Strike Wing den kraftigt brændende RAMFORS i Storebælt. Klokken 19.51 blev en konvoj bestående af syv skibe observeret ved Sydlangeland. Konvojen bestod af et uidentificeret fartøj, et mellemstort handelsskib, en ministryger og tankskibet TAIFUN, efterfulgt af en ministryger og endnu to uidentificerede fartøjer. Agterude for denne konvoj blev yderligere to skibe med samme kurs observeret.

Alle syv fly fra No. 489 Squadron angreb konvojen med torpedoer, men de så ikke noget resultat af deres angreb.

Da TAIFUN efter krigen blev bragt flot, viste det sig, at den alligevel var blevet ramt af en torpedo.

TAIFUN, der var på 6405 brt. og bevæbnet med antiluftskyts, deltog i den tyske evakuering af tropper og civile fra Østpreussen, og der var derfor mange mennesker med skibet. TAIFUN havde tidligere sejlet for et norsk rederi under navnet FRIDA HØGH.

Under torpedoangrebet på konvojen blev Beaufighter E fra No. 489 Squadron ramt af luftværnsilden, hvorved der opstod to store huller i flyets underkrop. Det lykkedes dog F/Lt. Hitchcock og F/O. Kahls ved fælles hjælp at bringe flyet tilbage til England.

Beaufighter A og C fra No. 455 Squadron angreb tredje skib i konvojen med raketter og maskinkanoner. De mente at have ramt ministrygeren med 8 træffere under vandlinien og 4 over vandlinien. Efter angrebet blev ministrygeren efterladt kraftigt brændende både for og agten for broen med tyk sort røg.

Beaufighter U, R, O, Z og Y fra No. 455 Squadron angreb det femte skib med raketter og mente, at de havde ramt med adskillige træffere både over og under vandlinien. Samtidig

skød de angribende fly kraftigt med deres 20 mm maskinkanoner. Også dette skib blev efterladt kraftigt brændende .

Beaufighter O fik betydelige skader efter flakbeskydning, men det lykkedes F/Lt. Ellis at bringe flyet hjem til England.

Efter disse angreb fortsatte Dallachy Strike Wing til Nakskov Fjord, hvor de tre skibe JAVA, FALSTRIA og JUTLANDIA blev angrebet. Senere blev et par skibe angrebet i Kieler-bugten, og klokken ca. 22.00 kunne flyene endelig lande på deres baser i England.⁽⁸⁾

Fra Keldsnor fyr blev angrebene på konvojen med TAIFUN iagttaget, og her observerede man, at TAIFUN blev ramt i agterskibet og sat på grund. Man så endvidere, at den ene minestryger var så hårdt beskadiget, at den straks begyndte at synke. Besætningen fra minestrygeren blev reddet over i et andet tysk marinefartøj.

Med angrebet på TAIFUN var der sket endnu en tragedie i Langelandsbæltet. Nogle af de andre tyske fartøjer i konvojen begyndte straks forsøg på at redde flygtningene fra TAIFUN. Redningsarbejdet fortsatte tidligt om morgenen den 4. maj.

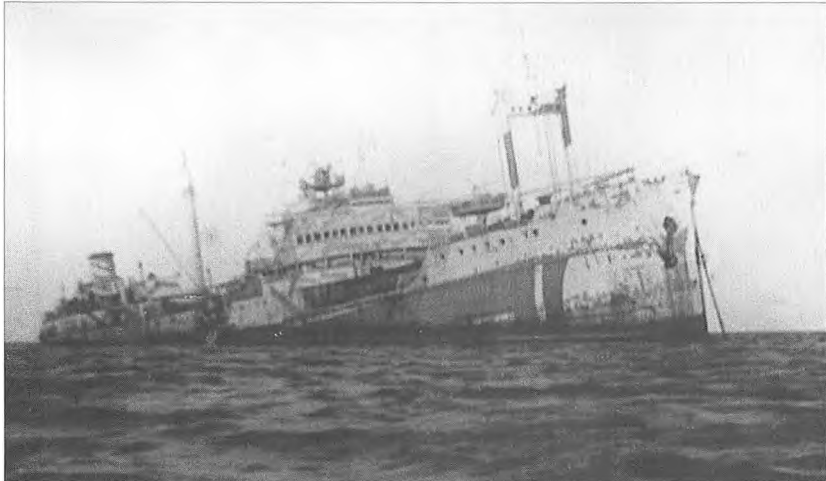
Klokken 8.13 denne morgen blev tragedien fuldendt, da nye flystyrker endnu engang angreb TAIFUN og de fartøjer, der befandt sig i området. På det tidspunkt befandt TAIFUN sig 3/4 sømil fra Keldsnor fyr. Dette angreb blev foretaget med bomber og maskinkanoner. Efter angrebet havde skibet slagside til styrbord. To af de fartøjer, der forsøgte at redde flygtningene fra TAIFUN, blev også ramt under dette angreb. Fra Keldsnor fyr så man en eksplosion med kraftig røgudvikling på et af disse fartøjer. Skibene holdt sig dog alle flydende.

Rædslerne var dog ikke forbi endnu. Klokken 11.25 angreb fly fra 2. Tactical Air Force det nu brændende TAIFUN og de andre fartøjer i nærheden med raketter og maskinkanoner.

Fra Keldsnor fyr sås dog ikke direkte træffere på nogle af skibene.

Tragedien på TAIFUN kostede 27 civile personer, her iblandt børn, livet, mens ca. 70 personer blev såret. De dræbte og de,

der var lettere såret, blev bragt ombord i andre fartøjer, men blev ikke landsat på Langeland. 22 hårdt sårede personer blev indbragt til kysten og af Falcks ambulancer og lastvogne fra Statens Civile Luftværn kørt til Rudkøbing sygehus.

TAIFUN - ødelagt og forladt.

Foto: Gunner Degn.

Tolv besætningsmedlemmer blev på TAIFUN til efter kapituleringen. Efter at flygtningene havde forladt skibet, roede de tolv besætningsmedlemmer ind til kysten, hvor de fik kontakt med lokale.

Besætningen blev på stedet i ca. tre dage, hvor seks af dem var indkvarteret hos gårdejer Hans Degn på Østergård, og seks andre hos gårdejer Carl Theodorsen på gården, der i dag har adressen Østervej 7, Bagenkop.

I begyndelsen af august 1945 blev TAIFUN hævet fra grunden af to fartøjer fra Switzer og midlertidigt repareret, hvorefter den blev slæbt til Kalundborg. Inden da slap der i begyndelsen af juni en hel del olie ud fra TAIFUN. Olien kunne det meste af måneden ses som større eller mindre plamager, der strakte sig fra Påø til Spodsbjerg.⁽⁹⁾

Som tidligere nævnt, fortsatte allierede fly med at angribe

skibe i Langelandsbæltet om morgenen og formiddagen den 4. maj 1945.

Flystyrken, der foretog angreb den 4. maj om formiddagen, tilhørte 2. Tactical Air Force. Angrebene omfattede området fra Sydlangeland og Ærø til helt ind i Kielerfjorden. Syd for Lolland blev den 7388 brt. store VEGA og den 3436 store BOLKOBURG sænket af flyene. Det mest kendte angreb, der blev foretaget af disse fly, er nok angrebene mod de to skibe ERNST HUGO STINNES og ELSE HUGO STINNES på hhv. 3295 og 3291 brt. Angrebene blev indledt kl. 12.46.

Begge skibe blev sænket med ringe tab af menneskeliv.⁽¹⁰⁾

Flystyrker fra enheden Coastal Command var også aktive i de indre danske farvande den 4. maj 1945. Coastal Command angreb mange skibe i Kattegat og sænkede blandt andet et par dampere ud for Århus.

Klokken 11.20 meddelte sognefogeden i Bagenkop til Statens Civile Luftværns kommandocentral i Rudkøbing, at der var faldet en granat på gårdejer Viggo Rasmussens mark (Kildebjerg i Magleby sogn). Granaten, der var en kaliber 40 mm, blev senere på dagen beset af løjtnant Jørgensen fra Rudkøbing, der foranledigede området afspærret. Granaten blev senere bortsprængt på stedet.

Klokken 11.25 meddelte personalet på Keldsnor fyr telefonisk til Statens Civile Luftværns kommandocentral i Rudkøbing, at allierede fly angreb et mindre tysk vagtskib, en større tysk lystbåd og en flydedok, som sås drivende herreløst om i farvandet.

Dette skulle blive indledningen til en af de mest omtalte begivenheder på Langeland under krigen.

Den 2. maj 1945 blev ca. 1500 krigsfanger sat ombord på FLYDEDOK C af Stettin i den tyske havneby Sassnitz. Fangerne var, for langt de flestes vedkommende, russere og franskmænd, men der var dog også enkelte belgiere med.

Det var vagtmandskabets mening at sejle fangerne til Flensburg, idet de anså det for langt mindre risikabelt at overgive sig til englændere eller amerikanere, end at skulle overgive sig til russerne, der hastigt nærmede sig Sassnitz fra øst.

Da flydedokken afsejlede fra Sassnitz, var den under bugsering af et tysk skib, idet flydedokken var uden egen motor-kraft. I Østersøen blev skibet, der slæbte flydedokken, angrebet af allierede fly, hvorefter det lod trosserne til flydedokken kappe for bedre at være i stand til at undgå træffere.

Kort efter blev slæbebåden ramt af en fuldtræffer og sank på få minutter. De fleste ombordværende druknede eller blev dræbt på stedet, men det lykkedes en marineofficer at bjærge sig op på flydedokken. Det første, han gjorde, da han stod på dækket blandt fangerne, var at trække sin pistol. Det blev hans død. En russisk krigsfange gav ham et kraftigt slag i baghovedet med en værktøjsnøgle, og hans lig blev kastet i havet, uden at det tyske vagtmandskab kunne eller ville gøre noget.

*Den 30 cm lange værktøjsnøgle, der dræbte en tysk officer ombord på FLYDEDOK C af Stettin.
Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.*

Værktøjsnøglen blev gemt af fangerne og senere givet til Martin Christensen, en ung mand fra Rudkøbing, der hjalp til på kommuneskolen, hvor russerne senere var indkvarteret under deres ophold på øen.

Værktøjsnøglen er senere overdraget til Rudkøbing byhistoriske Arkiv.⁽¹¹⁾

Flydedokken drev herefter for vind og strøm, indtil den nåede Langelandsbæltet ved middagstid den 4. maj.

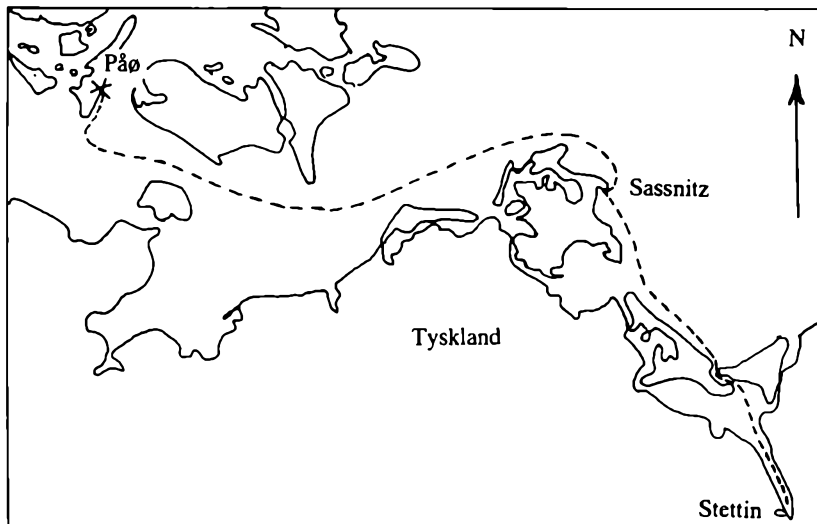
Her blev den, som tidligere nævnt, beskudt af de allierede fly, der på det tidspunkt opererede i luften over Langelandsbæltet. Under disse angreb blev nogle fanger lettere såret. Nogle medlemmer af det tyske vagtmandskab, der befandt sig på flydedokkens to løbebroer, blev ligeledes lettere såret. Det viste sig iøvrigt senere, at den ca. 150 mand store vagtstyrke fortrinsvis bestod af meget unge soldater.

Det var dog ikke alle fly, der angreb. Under de franske fangers ophold i fangelejren på Rügen havde de set deres snit til at stjæle nogle sukkersække, af hvilke de fremstillede det franske flag Tricoloren. Under et jagerangreb, mens flydedokken drev rundt i Østersøen, bredte man dette flag ud på bunden af dokken. De allierede fly drejede da straks af, og kippede med vingerne.

Klokken ca. 16.00 den 4. maj 1945 stødte FLYDEDOK C af Stettin på grund ved Påø strand på Langelands østkyst og var nu ude af stand til at komme videre.

Da det blev kendt, at dokken var strandet, blev alle fungerende danske og tyske myndigheder straks underrettet. Det var dog ikke myndighederne, der først tog sig sammen til at gøre noget. Et par timer efter strandingen var flere fiskefartøjer fra Spodsbjerg på stedet og indledte straks en landsætning.

Forinden havde nogle af fangerne på dokken forsøgt landsætning med en tømmerflåde, der på stedet blev lavet af planke og andet for hånden værende materiale. Dette blev dog opgivet, da tømmerflåden under første forsøg på landsætning kæntrede, hvorved en af fangerne druknede. Nogle få andre fanger druknede, da de, i deres afkræftede tilstand, forsøgte at svømme i land. På land var der mødt mange lokale personer - klar til at gøre, hvad de kunne for de strandede fanger. Bjergningsarbejdet måtte dog ret hurtigt indstilles på grund af mørke og tiltagende høj sø, og det var derfor ikke alle af de ialt ca. 1500 fanger, der kom i land den 4. maj.

FLYDEDOK C af Stettin's sandsynlige rute fra Stettin over Sassnitz til Pårø strand. Ruten er beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Meteorologiske Institut (DMI) om vind- og strømforholdene i området i perioden den 2. - 4. maj 1945.

Få timer efter strandingen optog borgmester Marinus Larsen og kæmner Aage Nielsen fra Rudkøbing kommune forhandlinger med kredslæge Dammegaard og den tyske kommandant i Rudkøbing, Oberleutnant Huggestein, om fangernes indkvartering. Efter forhandlingerne tog kæmner Aage Nielsen og luftværnschefens stedfortræder løjtnant Asger Jørgensen ud til Pårø strand sammen med en tysk løjtnant og 50 soldater.

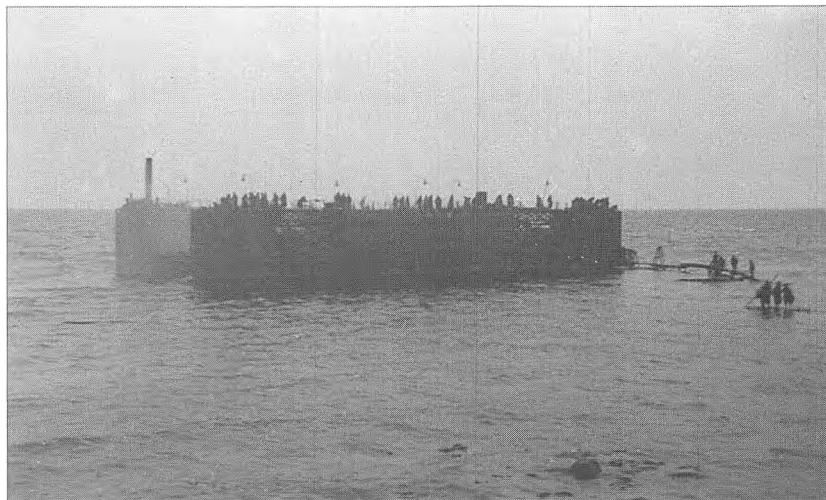
Kort efter deres ankomst til Pårø nåede budskabet om Danmarks befrielse frem til stedet og fangerne på flydedokken.

Den tyske løjtnant meddelte nu Aage Nielsen og Asger Jørgensen, at han i den situation trak sig tilbage med sit mandskab, og han tilføjede henvendt til Asger Jørgensen: "Vil De overtage kommandoen". - en underlig bemærkning, idet han overhovedet ikke havde haft nogen kommando på stedet.

Det var bjergningsmandskabets indtryk, at der blandt fangerne var mange syge. De få personer af bjergningsmandskabet, der under redningsarbejdet havde været ombord på flydedokken, berettede om, at der på dokken var et frygteligt svineri.

Øens tilkaldte læger henstillede derfor til Asger Jørgensen og Aage Nielsen, der nu havde en slags koordinerende og ledende funktion på stedet, at de strandede under hensyn til faren for epidemier ikke blev spredt rundt på øen.

Fangernes tøj var påmalet numre eller bogstaver øverst på ryggen. De strandede blev midlertidigt anbragt på stranden, indtil de med tilkaldte vogne af enhver slags blev transporteret videre.

*Landsætningen af krigsfangerne fra FLYDEDOK C af Stettin ved Påø Strand.
Foto: Knud Pedersen.*

K.B. Ahlefeldt-Laurvig, der i løbet af eftermiddagen var kommet til stedet, tog sig af den foreløbige indkvartering efter aftale med Asger Jørgensen og Aage Nielsen.

På en gård i nærheden af strandingsstedet traf K.B. Ahlefeldt-Laurvig telefoniske aftaler med frk. Fuglede på Skovsgård og proprietær Sørensen på Østergård om foreløbige indkvarteringer. Under dette ophold modtog Ahlefeldt-Laurvig telefonisk meddelelse om frihedsbudskabet af læge Bjørnson i Humble.

Straks da det blev lyst om morgenen den 5. maj, blev bjerg-

ningsarbejdet genoptaget. Bjergningen gik dog meget langsomt, da det var forholdsvis små både, der blev anvendt, men ved 11.00-tiden om formiddagen blev den sidste person fra FLYDEDOK C sat i land på stranden.

Krigsfanger fra FLYDEDOK C af Stettin på Påø Strand.

Foto: Knud Pedersen.

Vassilij Korsakov fra Moldavien, der var en af russerne ombord på flydedokken, har i 1991 berettet om, hvordan begivenhederne blev oplevet af fangerne på dokken. Korsakov har fortalt:

"Alt skete som i et eventyr. De, som var dødens sikre bytte, blev omfavnet af vidunderlige mennesker på en lille ø i Østersøen.

De kom til gode hjælpsomme gæstfrie danskere. Det var for os et eventyr med lykkelig udgang, men det skete i virkeligheden.

Om morgenen den 4. maj fik vi øje på, at der på kursen for vor dok, som blev jaget frem af vinden uden styring, efter bølgernes befaling, en ø, som vi - skønt langsomt - nærmede os.

Der kom håb om frelse. Mange bad til Gud om hjælp for de folk, som var kastet i skæbnens vold af de fascistiske udyr i det åbne hav, uden vand og føde - bestemt til en langsom død.

Øen kom for hver time tættere på. Over os fløj flyvemaskiner med de fascistiske kors, bombede og beskød os med maskingeværer. Det var vi blevet vant til. Vi var blevet vant til alting.

Imidlertid søgte alles øjne den ø, som nærmede sig med håb om frelse - håb om overlevelse.

Vi stillede i vor stille sjæl spørgsmål om mødet med den ukendte ø. Hvad ventede os der? Hvad var det for mennesker, som boede på den? Var det gode eller onde? Hvordan ville de forholde sig til et russisk menneske?

Vores fartøj gik på grund. Det skete sidst på dagen den 4. maj. Der var et halvt hundrede meter ind til bredden, som var brat og udhængende. Den så venlig ud. Intet forstyrrede freden og roen på dens overflade.

I nærheden såede en mand korn med en hestetrukken såmaskine. Hvor var vi blevet ført hen? Hvad var der forude?

Så begyndte der at vise sig folk. Der blev flere og flere for hvert minut. Vi følte, at de så os an. Hvor var vi fra - hvad var vi for nogle?

Blandt os var der vovehalse - de kastede sig i det kolde vand for at komme ind til bredden, men ikke for alle lykkedes det. Nogle af vore fandt deres grave i havet tæt ved bredden. Afkræftede og udsultede druknede de, da de havde overvurderet deres kræfter.

Disse syn overbeviste os andre om at blive på stedet og afvente vor skæbne.

På bredden var der ingen mennesker i tyske soldateruniformer, og dette indgød os håb om en god udgang. Kort efter lagde en stor båd med nogle mænd til hos os.

Vi så på dem som på guder og ventede mirakler fra dem. Der tog vi ikke fejl. En af folkene på båden præsenterede sig og sagde, at vi var kommet til en dansk ø, og at der ingen tyskere var i nærheden.

Folkene på dokken omfavnede hinanden af lykke. Kort efter kom der både, der begyndte at føre os ind til land. Danskerne så på os som på folk, der var kommet fra de dødes rige. Udhungrede som vi var, kunne vi næppe stå på benene - ubarberede, udmagrede og snavsede ansigter.

Vi var kommet til den store eventyrfortæller Hans Christian Andersens land. Ham, der har givet verden så mange eventyr, i hvilke det gode besejrer det onde, og hvis helte bliver sejrherre efter at have lært lykken at kende.

Vi var ikke eventyrhelte, men glæden over friheden lærte vi fuldt ud at kende på den vidunderlige ø, Langeland.

Vi kalder denne ø Frihedens ø. Vore børn, børnebørn og oldebørn kender den på kortet".

Der foreligger utallige øjenvidneberetninger om strandingen ved Påø, både fra folk, der deltog i redningsarbejdet, men også fra personer, der fulgte begivenhederne som tilskuere. De strandede krigsfangers ophold på øen vil blive beskrevet nærmere i kapitel 10.⁽¹²⁾

Den 12. maj 1945 blev flydedokken slæbt til Nakskov af et par slæbebåde fra Switzer. Her lå den ubenyttet hen, indtil den i sommeren 1946 blev slæbt til København som dansk statsejendom. Her blev dokken istandsat og i flere år anvendt på Flådestation Holmen som DOK IV.

I foråret 1984 blev flydedokken solgt til værft ejer Svend Weiss i Egersund. I 1990 solgte Svend Weiss dokken til selskabet Marstal Dok a/s. Marstal Dok a/s er et, selskab som lejer dokken ud til firmaet Marstal Flydedok a/s, som varetager den daglige drift. I driftsselskabet indgår Marstal Søndre Skibsværft, firmaet Thomsen & Thomsen samt Ebbes Bådebyggeri.

Flydedokken ankom til Marstal havn den 23. august 1990 bugseret af to slæbebåde. Efter klargøring og prøvning af dokken blev den officielt indviet ved et "Åbent Hus" arrangement lørdag den 17. november 1990.

Flydedokken, der har en løfteevne på 3500 tons, blev bygget i 1936 i Stettin. Selv om dokken, mens den var på Holmen, i 1965 gennemgik en større ombygning, er mange ting i dokken ikke ændret siden bygningen. Selv instruktionsbogen fra 1936 findes endnu i dokkens kontrolrum.

Sådan gik det til at, FLYDEDOK C af Stettin - 54 år efter bygningen - kom til at gøre nytte i det område, der gjorde den så omtalt i forbindelse med krigens afslutning.⁽¹³⁾

På 20 årsdagen for strandingen, den 4. maj 1965, blev der rejst en mindesten tæt ved strandingsstedet. Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Laurvig var initiativtager til projektet. Alle de franskmænd og russere, der havde været ombord, og hvis navne og adresser man kendte, blev inviteret, og der blev foretaget en indsamling for at dække rejseudgifterne. Af den grund var der mange af de tidligere krigsfanger, der deltog i den gribende afsløringshøjtidelighed den 4. maj 1965 kl. 15.30. Afsløringen fandt sted under et kraftigt tordenvejr, hvilket nok har været med til at forstærke følelserne hos de tilstedeværende.

Blandt gæsterne var blandt andre den franske ambassadør i Danmark, Monsieur Ledoux og frue, den russiske ambassade-råd Posseljanov og den engelske Kaptajn Paton. (Se om sidstnævnte senere i dette kapitel.) Desuden deltog politimester Oppermann, tidligere politifuldmægtig i Rudkøbing. Lensgreven indledte højtideligheden med en tale, hvori han indgående redegjorde for begivenhederne 20 år tidligere. Derpå afslørede den franske Monsieur Tarder stenen og holdt en kort tale. Her skulle man egentlig have sluttet, men den franske ambassadør bad om ordet og gav udtryk for, hvor rørt han var ved denne lejlighed, der efter hans mening var bevis på dansk hjertelighed.

Derefter sendte den russiske ambassaderåd en hilsen til alle langelændere, som stadig blev husket af de mange hundrede fra dokken, som reddede livet her. En særlig tak rettede han til dem, der deltog i selve redningsaktionen.

Foran mindestenen lå den nu stærkt falmede tricolore, som tidligere er omtalt.

Efter højtideligheden samledes alle på Skovsgård, hvor godsejerinden, frk. Fuglede, holdt åbent hus. Der var dækket op i hovedbygningen med vin, kage og tobak. Mange af de tidligere fanger genkendte straks den gamle tavle, hvorpå dagens menu og spisetider den gang stod skrevet. Tavlen var i dagens anledning atter hængt op.

På mindestenen står:

TIL MINDE OM
FRANSKE OG RUSSISKE KRIGSFANGER
SOM LANDEDE PÅ PÅØ STRAND
4. MAJ 1945

*Mindestenen ved Påø Strand.
Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.*

Omtrent samtidig med flydedokken strandede den tyske lystbåd, der ligesom flydedokken var blevet observeret fra Keldsnor fyr kl. 11.25 den 4. maj. Denne stranding skete lidt nordligere end flydedokken.

Ombord befandt sig flere tyske marinesoldater, samt nogle kvinder og børn. De strandede havde selv været i stand til at bringe sig i land, og soldaterne havde anbragt kvinderne og børnene i et skur på stranden. En medarbejder ved toldvæsenet i Spodsbjerg var den første, der fik kontakt med disse strandede. Over for ham erklærede soldaterne, at båden var et tysk marinefartøj uden navn, og at fartøjet var blevet delvis udplynret af russiske soldater. Da toldmedarbejderen kom tilbage til Spodsbjerg, underrettede han det lokale vagtværn og sine foresatte om bådens tilstedeværelse.

I følge Langelands Avis for den 19. maj 1945 drejede det sig om en tysk velhaverfamilie, der var flygtet fra de russisk-besatte områder af Tyskland, idet avisen mente at vide, at der ombord på båden var fundet et stort lager af spiritus og cigaretter samt en del 80%-sæbe, hviket ikke var almindeligt i de dage. Der var iøvrigt ingen, der tog sig af båden, og i de følgende dage skyllede den helt ind til stranden, hvor den snart fyldtes med vand og sand. Langelands Avis mente i ovennævnte udgave, at båden burde bjerges af myndighederne og anvendes som redningsbåd.

Ved 20.00-tiden den 4. maj indkom tre tyske hurtigbåde til Bagenkop Havn. Ombord på den ene båd havde man en dræbt og fire sårede marinesoldater, idet båden var blevet beskudt af allierede fly.

Nogenlunde samtidig med at Johannes G. Sørensen udsendte det berømte frihedsbudskab i den engelske radios danske udsendelse, nødlandede et tysk jagerfly af typen Focke Wulff på en mark i Hennemved. Det har ikke været muligt at skaffe sikre oplysninger om denne nødlanding, men flyet kom formentlig fra Nachtjagergeschwader 54, der var en enhed under Luftwaffe, som var stationeret på Kurland i Letland ikke langt fra Riga. Piloten er sikkert flygtet fra Kurland over hals og hoved, da Kurland på dette tidspunkt var ved at blive indesluttet af fremrykkende russiske tropper. Det er sandsynligt, at piloten, i forsøg på at nå Nordvest-Tyskland, har måtte nødlande på grund

af brændstofmangel. På billedet kan man se, at propelbladene er bøjeede, selv om landingsstellet tilsyne-ladende er intakt. Flyet viste ikke tegn på skader efter beskydning, hvilket bestyrker teorien om nødlandning på grund af brændstofmangel.⁽¹⁴⁾

*Det tyske jagerfly der i fredens time landede på en mark i Hennemved.
Foto: Fra billedhæftet "De glade Dage paa Langeland".*

Da kæmner Aage Nielsen om aftenen den 4. maj kom tilbage til Rudkøbing fra Påø Strand, blev han af repræsentanter for modstandsbevægelsen, der havde fået ordre til at træde i funktion, opfordret til at tage kontakt med kommandanten på Ørstedspavillonen, oberleutnant Huggestein. At det var Aage Nielsen, der fik denne opfordring, var på grund af, at han i tidens løb, i embeds medfør, havde haft en del med tyskerne at gøre. Klokken halv to om natten til den 5. maj begav Aage Nielsen sig derfor til Ørstedspavillonen med en anmodning fra modstandsbevægelsen om forhandling.

Ved ankomsten til Ørstedspavillonen blev han råbt an af vagterne, og måtte nu vente en tid, indtil det lykkedes at få Huggestein vækket.

Huggestein svarede Aage Nielsen høfligt men bestemt, at han som soldat kun handlede efter ordre fra sine foresatte. Da han ikke havde modtaget ordre om lokale forhandlinger, mente han ikke at kunne indlade sig på noget sådant.

Med denne besked begav Aage Nielsen sig tilbage til rådhuset, hvor der lidt senere blev modtaget meddelelse om, at de lokale tyske kommandanter ville træde i forbindelse med de lokale afdelinger af modstandsbevægelsen. Klokkeren ca. fire om natten blev Aage Nielsen ringet op af Huggestein, der meddelte, at han nu havde modtaget den før omtalte ordre. I henhold hertil meddelte han, at soldaterne på Ørstedspavillonen ville blive holdt inden for afspærringerne indtil afrejse, samt at de rundt på øen stationerede styrker snarest ville afgå til Rudkøbing. Der ville ikke blive tale om nogen afvæbning, og han fandt herefter ingen anledning til yderligere forhandling. Efter at have afleveret denne besked til modstandsbevægelsen, kunne Aage Nielsen endelig gå i seng efter en lang dag.⁽¹⁵⁾

Den 11. maj 1945 underskrev en af modstandsbevægelsens ledere K.B. Ahlefeldt-Laurvig og den tyske kommandant Huggestein de dokumenter, der overgav tyskernes våben og udrustning til modstandsbevægelsen. Det afleverede materiel blev registreret og derefter kørt til Nissemagasinet, en lagerbygning på havnen, der tilhørte trælasthandler Alfred Nielsen. Her blev det, på englændernes vegne, bevogtet af modstandsbevægelsen.

Materiellet omfattede blandt andet: 195 geværer af forskellige typer, 9 pistoler, ca 80.000 stk. ammunition af forskellig slags, 371 stålhelme og 223 gasmasker.⁽¹⁶⁾

Modstandsbevægelsen trådte ikke frem om aftenen den 4. maj, men samledes på aftalte mødesteder. I foråret 1945 var det blevet besluttet, at lokalkomiteen, så snart befrielsesbudskabet kom, skulle samles i isenkræmmer Frederik Thorsens hjem i Østergade nr. 27.

En halv time efter at frihedsbudskabet var meddelt i BBC's danske udsendelse, samledes hele lokalkomiteen plus politi-

fuldmægtig Oppermann som aftalt, og umiddelbart derefter blev modstandsgrupperne indkaldt. Modstandsgrupperne blev kort efter samlet, og armbind m.v. blev klargjort og udleveret.⁽¹⁷⁾

o) Ausrüstungsgegenstände

371	Stok.	Stahlhelme
223	"	Gasmasken
183	"	Gasmaskentragebüchsen
8	"	Doppelgläser
205	Paar	Gamaschen
308	Stück	Koppel
87	"	Tragerriemen
54	"	Seitengewehrtaschen
248	"	Patrontaschen
46	"	Spaten
7	"	Kreuzhacken
8	"	Drahtscheren
30	"	M.G.-Kb ten (Blech)
31	"	M.G.-Trommel
8	"	Trommelträger
2	"	Gasschutzansätze
2	Paar	Gummihandschuhe
4	Kisten	Gasbrillen
2	Stück	Heerbratmer
9	Pok.	Loosantin
3	Stück	Gaslöslufer
293	"	Gasplanen
3	Dosen	Waffenentgiftungsmittel
2	Stück	Stopuhren
2	Paar	Boxhandschuhe
8	Stück	Sturmlampen
1	"	Laternensubehörkasten
1	"	Stationsuhr
1	"	Rückentrage (klappbar)
2	"	Feldfernsprecher
2	"	Steigleisen mit Haltegurt
1	"	Flussgerätekiste leer
1	"	Baugerätetasche
1	"	Umformer
1	"	Pantherschrank

Der Übergebende:

Huggestein
 Kapitänleutnant (NA)
 und Kompaniechef

Der Übernehmende:

K.B. Ahlefeldt-Laurvig
 Inspekturmandant

Dokumentet der overgav tyskernes våben og udrustning til modstandsbevægelsen. Dokumentet er underskrevet den 11. maj 1945 af K.B. Ahlefeldt-Laurvig og den tyske kommandant Huggestein.

Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Glæden over frihedsbudskabet medførte, at folk over hele øen samledes i store flokke for sammen at fejre friheden. I Rudkøbing samlede folk sig spontant omkring rådhuset, hvor borg-

mester Marinus Larsen, provst Thelle og dommer Karsten holdt hver sin hurtigt forberedte tale. Derefter gik mængden i samlet trop gennem byen. Alt forløb i god ro og orden.

I hast var der dog, for en sikkerheds skyld, udkommanderet 8 vagtværnsfolk til at eskortere mængden gennem byen. Vagtværnets chef, tømrermester og brandinspektør Christiansen udtalte senere, at det ikke havde været nødvendigt at gribe ind over for nogen.

Som alle andre steder i landet, ringede de langelandske kirker freden ind fra morgenstunden den 5. maj, ligesom alle byer var flagsmykket. Meget hurtigt samledes ungdommen foran Ørstedspavillonen for at se den slagne fjende.

Tyske soldater bag pigtråd! Ørstedspavillonen den 5. maj om morgenen.

Foto: Rudkøbing Byhistoriske Arkiv.

Lokalkomiteen for Danmarks Frihedsråd på Langeland uddelte fra morgenstunden en løbeseddel, hvis indhold var blevet udfærdiget om aftenen den 4. maj i isenkrammer Frederik Thorsens lejlighed. Samme løbeseddel var gengivet i de langelandske aviser i dagens udgaver. I løbeseddelen opfordredes der til, at

- Opretholde ro og orden, undlade sammenstimlen demonstrationer og provokationer.

- Adlyde politiets, vagtværnets og M-gruppernes ordre.
- Ingen tog sig selv tilrette over tyskernes håndlangere, værnemagere m.v..
- Enhver god dansker måtte være frihedsbevægelsen behjælpelig med at overholde Frihedsrådets bud.

På hele øen samledes man i løbet af dagen den 5. maj til spontane møder og festligheder. Befolkningen stimlede sammen om frihedskæmperne, der også her på øen og specielt i Rudkøbing nu var trådt frem med deres armbind og stålhelme. Modstandsbevægelsens opgaver var i denne situation fastlagt af fynsledelsen i samarbejde med lederne af modstandsbevægelsen her på øen. Disse opgaver kunne opdeles i følgende:

- Bevogtning af tyskernes forladte kvarterer og installationer.
- Bevogtningsopgaver ved indkvarteringsstederne for flygtninge.
- Havnevagtsopgaver. Der blev oprettet havnevagter i Lohals, Spodsbjerg, Bagenkop, Rudkøbing, Dageløkke og Åsø.
- Opretholdelse af ro og orden ved patruljering og udrykning.
- Arrestation af personer der på forhånd var udpeget af modstandsbevægelsen.

De langelske aviser beskæftigede sig naturligvis stort set ikke med andet end befrielsen i dagens udgaver. Det er overraskende, at man allerede i 5. maj - udgaverne af Langelands Avis og Langelands Folkeblad var i stand til at bringe fyldige beretninger om begivenhederne på Påø strand. Som noget typisk for de dage brugte landets aviser, også de langelske, et meget hoverende, foragtligt og ubarmhjertigt sprogbrug over for alt, hvad der havde med tyskerne at gøre. Følgende eksempel fra Langelands Avis for den 7. maj 1945 er ganske typisk:

"Sent i går aftes blev der ringet fra Spodsbjerg, at tre tyskere gik uden for i regnen, fordi de ikke havde noget sted, de kunne være. Hvordan skulle man forholde sig? - Giv dem en stol eller lad dem stå op og sove, lød svaret, så kan de traske herop i morgen og melde sig".

Klokken 14.30 den 5. maj meddelte Fyns Distriktskommando under Statens Civile Luftværn til kommandocentralen i Rudkøbing, at

- Mørkelægningen kunne ophæves
- Bemandingen af de civile observationsposter kunne ophæves.
- Alle former for beredskabsvirksomhed iøvrigt kunne ophæves.
- Meldestedernes beredskabsvagt bortfaldt.

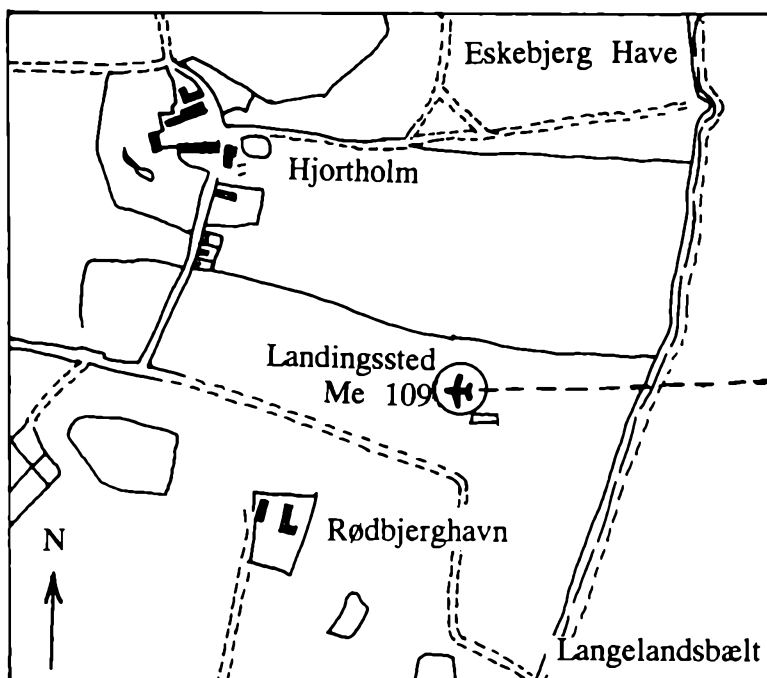
Den uundværlige motorordonnans rykkede også ud i Rudkøbing.

Foto: Fra billedhæftet "Store Dage paa Langeland".

Luftværnet fik dog hurtigt andre opgaver, idet Indenrigsministeriet og Socialministeriet den 8. maj bestemte, at de civile luftværnskommandoer skulle overtage arbejdet med forplejning af flygtninge. Dette arbejde blev her på øen løst i samarbejde med Danske Kvinders Beredskab.⁽¹⁸⁾

Fra den 5. maj og nogle dage frem kunne man langs de langeske kyster se nogle af de tragiske spor efter kampene i bæltet den 3. og 4. maj. Den 5. maj blev liget af en tysk soldat fundet på stranden lige nord for havnen i Spodsbjerg.

Den 6. maj blev ligene af 2 tyske soldater og liget af en kvinde indbragt til havnen i Spodsbjerg. Ligene blev anbragt i dampskibsselskabets pakhus, indtil de blev afhentet af tyske soldater og ført til Svendborg, hvor begravelsen fandt sted. Samme dag drev ligene af to civile tyskere i land ved Ristinge. Hele sommeren 1945 drev der jævnligt lig ind de langlandske kyster.

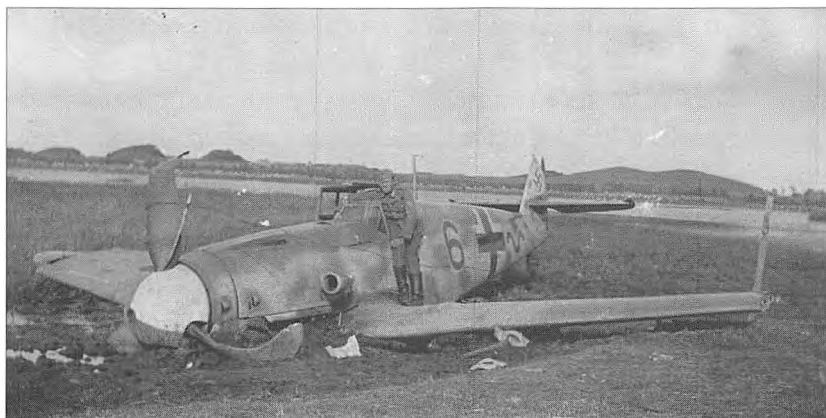
Stedet hvor den tyske Me 109 landede den 7. maj 1945 kl. ca. 7.30.

Den 7. maj kl. ca 7.30 - få timer før Tyskland betingelsesløst overgav sig til de allierede - nødlandede et tysk jagerfly af typen Messerschmitt 109 (Me 109, type G) på en mark mellem Hjortholm og Rødbjerghavn på Sydlangeland - få hundrede meter fra kysten.

Tre maskiner af samme type blev set kommende nordfra. Den ene havde tydelige motorproblemer og fløj i en cirkel for at ud-

søge et egnet landingssted og foretog derpå en nødlanding, mens de to øvrige fly kredsede over området. Så snart piloten var landet, affyrede han sin signalpistol op i luften som tegn til de to øvrige, at han var landet i god behold. De to maskiner forsvandt derefter i sydlig retning. De tre maskiner kom fra Norge og var på vej til Tyskland, men medbragte ingen ammunition eller bomber i bombeophæng under bugen.

En person, som talte med piloten, har senere oplyst, at piloten var estlænder i tysk tjeneste, men talte iøvrigt almindeligt tysk.

Den beskadigede Me 109 kort efter landingen. Bemærk den tyske værnemagts-soldat ved flyets cockpit. Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Lokale øjenvidner mener, at nogle personer tog kontakt til K.B. Ahlefeldt-Laurvig, der derefter skulle have sørget for, at piloten blev bragt til Nordenbrogård. Dette er dog usikkert og har ikke kunnet bekræftes. En kendsgerning er det, at piloten tilsyneladende er som sunket i jorden efter landingen, idet der ikke findes sikre officielle eller uofficielle oplysninger om pilotens videre færd.⁽¹⁹⁾

Samme dag indkom de to tyske dampere DUBORG og WILHELMSHAVEN, begge fra Hamburg og en stor lystbåd PELIKAN, til Spodsbjerg havn. Skibene havde ligget for anker ved Stengade fra den 4. maj om aftenen, idet besætningerne da

var blevet bekendt med, at de tyske tropper i Danmark havde kapituleret, og derfor ikke ønskede at fortsætte rejsen med den risiko, dette indebar. Besætningerne fra disse skibe, hvoraf nogle var militære, havde været i land om aftenen og opsøgt nogle landmænd i Botofte. Her havde nogle af soldaterne blandt andet tiggert om forplejning. Således oplevede den senere leder af Tranekær kommunes biblioteksvæsen, Ruth Tved og hendes mand befrielsesaftenen i selskab med nogle nervøse tyske marinere.

Ombord på den ene damper var ca. 50 tyske flygtninge, der på lastvogne, under eskorte af vagtværnet, blev kørt til indkvarteringsstederne i Rudkøbing. Den 29. maj afsejlede begge damperne mod Nakskov, hvor besætningerne ville proviantere inden hjemrejsen til Tyskland. De herværende toldmyndigheder underrettede toldvæsenet i Nakskov om skibenes forventede ankomst.⁽²⁰⁾

Samme dag, den 7. maj ved 11.00-tiden om formiddagen, blev modstandsbevægelsen tilkaldt til Longelse Sønderstrand, hvor nogle tyske marinesoldater fra et skib i bæltet forsøgte at true lokale for at få fødevarer. De tyske soldater var dog taget tilbage til deres skib med uforettet sag, inden medlemmer af modstandsbevægelsen nåede frem.⁽²¹⁾

Om eftermiddagen blev modstandsbevægelsen tilkaldt til havnen i Spodsbjerg, hvor nogle tyske soldater optrådte truende i forbindelse med proviantering, inden de med deres patruliebåd ville begive sig videre til et ukendt mål. Da 5-6 medlemmer af modstandsbevægelsen ankom, gjorde de tyske soldater sig klar til kamp. Da modstandsbevægelsens folk var i undertal, valgte de at forholde sig afventende og lade tyskerne forsvinde med deres skib. Denne episode er nok det nærmeste, medlemmer af den langlandske modstandsbevægelse har været på egentlige konflikter med tyske soldater under krigen.⁽²²⁾

Den 7. og 8. maj brød freden for alvor løs - også på Langeland. Flere steder på øen, navnlig i Rudkøbing, var nogle personer

gået til angreb på såkaldte tyskerpiger for at klippe dem skaldede.

I nogle tilfælde havde der ligefrem været tale om indtrængen i de pågældendes hjem eller på deres arbejdsplads. Tyskerpiger, undertiden kaldt feltmadrasser, var piger, der havde indladt sig med tyske soldater.

Aktionerne mod tyskerpigerne i Rudkøbing startede spontant tidligt på aftenen den 7. maj i mindre grupper. Efterhånden nåede mængden op på et anslået tal omkring 1500 ophidsede mennesker i alle aldre. Der blev klippet ialt tre piger. Det sidste sted - ude på Humblevej - ankom nogle frihedskæmpere, som i første omgang forsøgte at tale mængden fra deres forehavende. Da dette ikke lykkedes, opløste frihedskæmperne mængden ved brug af knipler.

Frihedskæmperne kom i et lidt skævt lys efter denne handling, og folk stimlede mod modstandsbevægelsens kommandocentral på rådhuset for at protestere. Her råbte mængden, at man ville have hævn over pigerne.

Frihedsrådets Lokalkomite havde i et møde kort forinden bestemt, at de piger, der blev anset for at være i farezonen, skulle have udgangsforbud fra klokken 19.00 til klokken 6.00 om morgenen - af beskyttelseshensyn.

Efter de utilfredses demonstration foran rådhuset besluttede modstandsbevægelsens ledelse at sætte tre piger, der endnu ikke var klippet, i sikkerhedsarrest på rådhuset. Da pigerne ankom til rådhuset, var der dannet en passage af frihedskæmpere og CB-ere gennem folkemængden. Der blev hujet og skreget, da pigerne blev ført op ad trappen, hvor de store lamper i begivenhedens anledning var tændt. Efter sigende var nogle af frihedskæmperne ulykkelige efter episoden, idet de troede, at de havde mistet en del af deres popularitet i befolkningen.

En af modstandsbevægelsens ledende skikkelser, Valdemar Møller, udtalte senere, at en af modstandsbevægelsens opgaver var at opretholde ro og orden, og man ville naturligvis heller ikke tolerere selvtægt og ødelæggelser af de pågældendes pigers og deres familiers ejendom.

Også i Lohals var der gang i selvjustitsen. Den 8. maj om aftenen gik et par hundrede mennesker på klippetogt. Tre gifte fruer og en ung pige nåede at blive klippet af mængden, inden modstandsbevægelsen også her greb ind.

Der var åbenbart flere, der havde følt sig i farezonen, idet man påstod, at en del kvinder nordpå ikke viste sig udendørs i flere dage.

Også andre "tysker-venlige" personer måtte lide under "gadens parlament". I Stoense blev en mand afhentet på sin arbejdsplads i en tørvemose for kort efter at blive smidt i gadekæret i Stoense. Efter dukkertten blev han tvunget til at råbe: Ned med nazisterne! - Leve Danmark!

Andre fik nogle spande vand smidt over sig. En af dem nægtede, trods mange spande vand, at råbe "Kongen leve!"

Da man tilsidst truede med at hænge ham på stedet, gav han sig - ved konens mellemkomst.

Angrebene på tyskerpigerne var så alvorlige, at myndighederne i annoncer i de langelandske aviser den 8. maj indtrængende henstillede til fortsat ro og besindighed. Annoncen havde følgende indhold:

BEVAR ROEN OG BESINDIGHEDEN

"I anledning af de kæmpemæssige opløb mod tyskerpigerne anmoder politifuldmægtig Oppermann og borgmester Larsen i dag befolkningen i Rudkøbing om stadig at bevare ro og besindighed.

De pågældende piger vil blive indsat i arresten, og deres straf skal de nok få.

Politiet vil gøre indhug i større opløb, og der vil ikke blive tale om ophævelse af feks. spiritusforbud, sålænge der er ballade".

- og det var jo en alvorlig trussel!

Den 11. maj havde nogle borgere i Rudkøbing et læserbrev i Langelands Avis, der blev gengivet under rubrikken FRIT ORDSKIFTE.

Brevskriverne gav modstandsbevægelsen og myndighederne deres fulde støtte til at opretholde ro og orden, samt sørge for at skyldige blev tilbageholdt med henblik på senere retsforfølgning. Brevskriverne tog der imod skarpt afstand fra mængdens selvtægt, som blev betegnet som bølleoptyger, og advarede i den forbindelse mod grundløse anklager, private intriger og faren for at uskyldige, ved misforståelser, skulle lide overlast.

Man må sige, at sådanne reaktioner var modigt gjort i de dage. Læserbrevet var underskrevet af:

Sigurd Thrane Jørgensen

Karl Jacobsen

Karl Petterson

Leo Kastrupsen

Emil Hansen

Nogen tid senere, den 26. maj, da emnet var knapt så kontroversielt, kunne man under rubrikken "Frit Ordskifte" i Langelands Avis læse følgende kommentar: "Jeg troede forlængst, det var ophørt med "klipningen" af pigerne, også i Fuglsbølle, men I må åbenbart være lidt bagefter derude. Det er ellers ikke lovligt mere, og har så vidt mig bekendt heller aldrig været det. Altså: Hvis pigerne skal straffes, så vil lovens rette håndhævere sikkert nok gøre det. Det er ikke selvsjustits, vi har brug for mere, da vi har fået vor retmæssige danske øvrighed igen. "Dommer Lynch" kan så let tage fejl, og "klippe" en uskyldig, der ikke alene er skamferet i hovedet de første par år, men hele livet slæbe rundt på det rygte at have været en "tyskertøs". Derfor hold fingrene fra pigerne!

Med tak for optagelsen Peter Andersen, Tullebølle".

Det første møde i Rudkøbing Byråd efter befrielsen blev afholdt mandag den 7. maj 1945. Der var flag og rød-hvide blomster på bordene i byrådssalen. Borgmester Marinus Larsen udtrykte sin glæde over, at fred og frihed atter havde holdt sit indtog i Danmark. Vi vil, sagde han, i glæde og lykke bygge det op, som er slået i stykker. Vi mindes dem, der satte livet til: Søens folk og de, der kæmpede for Danmarks frihed. Og vi

mindes dem, der faldt som uskyldige ofre. Vi vil gøre vort til, at sorgen i disse hjem kan mildnes. Æret være deres minde.

Byrådets medlemmer påhørte talen stående.

Borgmesteren meddelte herefter, at der var afsendt telegram til Kongen. Telegrammet havde følgende ordlyd:

"Rudkøbing Byråd hilser og lykønsker Deres Majestæt i anledning af Danmarks befrielse og tilsiger Dem vor fulde tilid og støtte til løsningen af fremtidens opgaver i vort land.

Allerunderdanigst

Marinus Larsen".

Derefter gik byrådet over til behandlingen af den ordinære dagsorden, der ikke bød på store sager.⁽²³⁾

Den 8. maj måtte medlemmer af modstandsbevægelsen atter rykke ud til konfrontation med tyske soldater. Denne gang var det tyskerne selv, en marineofficer, der rekvirerede hjælpen. Om natten havde der været mytteriforsøg på et tysk marinefartøj, der på det tidspunkt befandt sig ud for Spodsbjerg.

Selv om kaptajnen igen havde fået kontrol over situationen, ulmede konflikten stadig, da han valgte at tilkalde modstandsbevægelsen som forstærkning. Frihedskæmperne hjalp kaptajnen, og de folk, der støttede ham med at internere skibets førstestyrmand, som stod bag mytteriforsøget. Førstestyrmanden blev interneret i skibets lastrum, hvor nogen senere har ment, at han blev henrettet. Som tak for hjælpen fik frihedskæmperne en mindre kanon, som blev bragt med tilbage til Rudkøbing.⁽²⁴⁾

Den 9. maj klokken ca. 17.00 styrtede et engelsk jagerfly ned i Langelandsbæltet ud for Spodsbjerg. Flyet var Spitfire Mk, XL, 400 FS, RAF ført af F/Lt. Lawrence McMillan der var dekoreret med DFC og Air Medal (USA). Flyet var sammen med en anden Spitfire på foto-rekognoscering over de mange sydgående tyske skibe i Langelandsbæltet, da et tysk skib pludselig åbnede ild mod flyet.

Man skal her huske på, at krigen i Europa officielt sluttede med den tyske udenrigsministers overgivelse den 7. maj om eftermiddagen. Øjenvidner fra Spodsbjerg har berettet, at flyet pludselig brød i brand, da det passerede det sidste (nordligste) skib i en konvoj, der på det tidspunkt befandt sig ud for Ankerhus ved Spodsbjerg. Straks efter, at flyet var blevet beskudt af skibet, blev flyet set gå direkte på næsen i vandet, hvor det forsvandt kun efterladende en større olieplet. Det andet fly steg øjeblikkelig og forsvandt hurtigt, mens konvojen fortsatte uantastet sydpå. Fiskere fra Spodsbjerg begav sig straks til nedstyrtningstedet, men fandt intet udover oliepletten.

Den 12. maj klokken 17.00 (samme tid som nedstyrtningen 3 dage tidligere) stævnedes en æresdeputation ud fra havnen i Spodsbjerg i et fiskefartøj. Deputationen bestod af en toldembedsmand, en politimand samt en mindre gruppe frihedskæmpere. Da man nåede det omtrentlige nedstyrtningsted, blev en krans i Royal Air Force's farver sænket i vandet til ære for den dræbte flyver.⁽²⁵⁾

I perioden fra den 7. maj og ca. fjorten dage frem havde strømmen af skibe i Langelandsbæltet en anden retning end i begyndelsen af måneden. Tusindvis af tropper vendte efter Tysklands sammenbrud tilbage til Tyskland via Langelandsbæltet. Toldvæsenet i Spodsbjerg har i denne periode rapporteret om livlig trafik i sydgående retning af skibe af alle arter, krigsskibe, fragtskibe, mindre motorbåde osv.

Den 10. maj ankom to store slæbedampere fra Switzer til Spodsbjerg havn for at forberede oprydningen i Langelandsbæltet efter de forlis, der fandt sted en uge tidligere. Selskabet begyndte med at slæbe den damper, der var sat på grund ved Stengade, fri. Den 12. maj blev, som tidligere nævnt, flydedokken ved Påø slæbt til Nakskov, som firmaets anden opgave i denne omgang.

Straks efter at modstandsbevægelsen var trådt i funktion den 5. maj, begyndte man at foretage arrestationer af de personer, som modstandsbevægelsens ledelse på forhånd havde udpeget.

Arrestationerne på Langeland foregik, som i resten af landet, på en for alle parter nedværdigende måde. Under stort opbud af modstandsfolk blev personer, der blot var mistænkt for mindre værnemageri, afhentet på deres bopæl og kørt bort, stående på lastvogne med hænderne over hovedet.

På Langeland blev der arresteret 51 personer. En del af disse var folk, der havde udøvet deres virksomhed uden for øen, og som var eftersøgt af modstandsbevægelsen andre steder i landet.

Af de arresterede var 40 løsladt eller overgivet til retsforfølgning andre steder i landet inden den 7. juni 1945.

Den 7. juni ventede ialt 18 personer på retsforfølgelse på Langeland. Nogle af arrestationerne omtales nærmere nedenfor.⁽²⁶⁾

Den 10. maj anholdt modstandsbevægelsen en mand i Rudkøbing efter et praj fra modstandsbevægelsen i Assens. Manden havde efter sigende drevet omfattende stikkervirksomhed på Vestfyn. Den 11. maj blev han afhentet i arresten i Rudkøbing af en såkaldt udrykningskolonne fra Assens.

Modstandsbevægelsen her på øen havde også efterlysninger ude i landet. Den 11. maj ankom to modstandsfolk fra Fyn med den kvindelige trikotagehandler fra Ørstedsgade, der under tysk beskyttelse rejste fra øen kort efter det danske politis internering den 19. september 1944. Se nærmere herom i kapitel 3.

Søndag den 13. maj anholdt modstandsbevægelsen 3 personer i skovene ved Hjortholm. To af dem var tyskere, en mand og en kvinde, som havde været medlemmer af Gestapo, det tyske politi, i Korsør. Den tredje var en mand fra Korsør, som havde virket i det tyske politis tjeneste. De tre var flygtet fra Korsør i en robåd og senere gået i land ved Hjortholm. Her havde lokale beboere tilkaldt modstandsbevægelsen, idet man havde fundet deres ankomst og tilstedeværelse mistænkelig. Den 14. maj blev de tre sendt med morgenfærgen til Svendborg under ledsagelse af fire mand fra modstandsbevægelsen og to politibetjente. Under stor opmærksomhed fra mængden blev de tre kørt til færgen stående på en lastvogn. Om halsen på danskeren havde man hængt et skilt, hvorpå der stod:

"Jeg er stikker. Fanget af politi og frihedskæmpere fra Rudkøbing".

Mandag den 14. maj blev en langelænder, der var mistænkt for at have gjort tjeneste ved den tyske marine, anholdt og indsat i arresten i Rudkøbing.

Arrestationernes retlige efterspil vil blive omtalt i kapitel 11.⁽²⁷⁾

En uge efter befrielsen begyndte man at afholde frihedsfester overalt på øen.

Longelse Beboerforening var de første, der lagde ud med stor fest den 14. maj. Festen blev holdt på Nr. Longelse skole, hvor ca. 200 mennesker var mødt op. Pastor Østerby holdt en tale, der blev indledt med tre vers af Kaj Munk. Senere talte et medlem af modstandsbevægelsen, fisker Carl Petersen fra Spodsbjerg.

Jubelen ville ingen ende tage, da børnene sang frihedssangen - måske også fordi sangens forfatter, Svend Møller Kristensen, stammer fra Longelse. Aftenen blev afsluttet med tale af lærer Hagemann, der sluttede sin tale med at udbringe et leve for kongen, og han foreslog, at man afsendte et telegram til majestæten, hvilket alle deltagerne tilsluttede sig.

Onsdag den 16. maj blev der afholdt frihedsfest på Fuglsbølle skole. Hovedtaler var lærer Rasmussen. Der indkom 120 kr. i entreindtægt, som blev afleveret til Fonden til Frihedskampens Efterladte.

I de følgende dage blev der afholdt tilsvarende frihedsfester, eller Danmarksaften, som det også kaldtes, i Lohals, på Simmerbølle skole, Borgerforeningens hus i Tullebølle, Østerskov forsamlingshus og på Strynø.

Ved festen i Lohals samlede man ind til det bomberamte Bornholm.

Spodsbjerg og Humble sluttede rækken af fester den 27. og 28. maj.

Festen i Spodsbjerg blev afholdt på færgekroen, hvor ca 125 mennesker var samlet. Efter den indledende sang bød modstandsmanden, fisker Carl Petersen, velkommen. Derefter

holdt lærer Rasmussen fra Fuglsbølle en tale med nationalt indhold. Senere talte lærer Jørgensen fra Nørre Longelse, som mindedes de faldne i Danmarks frihedskamp. Festen afsluttedes med en tale af fisker H.P. Bølle fra Bagenkop og sangen "Kongernes Konge".

Den 23. maj kulminerede sejr- og fredsrusen, da 10 engelske soldater i tre panservogne endelig kom til Langeland. Efter Montgomerys triumftog i København den 12. maj kappedes provinsen om også at få englænderbesøg, som det synlige bevis på befrielse. Også på Langeland ville man ikke nøjes med at være befriet på et stykke papir, så ved ihærdigt arbejde fra modstandsbevægelsens ledelse lykkedes det omsider at få englændere her over.

Englænderne fik en storstilet modtagelse. Allerede tre timer før færgen, der var et kvarter forsinket, ankom til færgelejet, havde folk fra hele øen taget opstilling. Da færgen lagde til klokken kvart i tolv, var der mødt ca. 5000 mennesker. Poli og frihedskæmpere, der var marcheret til færgelejet med et blæseorkester i spidsen, dannede afspærring på havnen.

Englænderne kører i land i Rudkøbing.

Foto: Knud Pedersen.

Inden for afspærringen sås alle medlemmerne af Rudkøbing byråd, modstandsbevægelsens ledelse, dommer Karsten, postmester Holm og repræsentanter for de russere og franskmænd, der var strandet ved Påø.

Straks englænderne var kørt fra borde blev borgmester Marinus Larsen hjulpet op på den forreste panservogn og udtalte blandt andet: Det er med inderlig glæde og taknemmelighed, jeg byder repræsentanter for den engelske armé velkommen til vor lille danske provinsby. Englænderne har kæmpet for friheden og retfærdigheden og har nu høstet sejrens palmer. De har sejret over voldsherredømmet og brutaliteten, og denne tid er den stolteste i det danske folks liv.

Derefter var det en af modstandsbevægelsens ledere, K.B. Ahlefeldt-Laurvigs tur til at entre en kampvogn. Han udtalte blandt andet, at det danske folk med tillid i fremtiden ville stå skulder ved skulder med de allierede nationer. Derefter takkede englændernes leder, Kaptajn Paton (selv navnet lignede) for den overvældende og venlige modtagelse. Han beklagede indledningsvis, at han ikke kunne tale dansk, og fortsatte herefter med at udtrykke sin glæde over, at der endelig var fred, og at den danske modstandsbevægelse havde gjort sit til at fredsslutningen kunne fremskyndes.

Ørkenrotterne er kommet!

Foto: Knud Pedersen.

Efter en kort æresrunde i Rudkøbing, der var et sandt triumftog, spiste englænderne frokost på Hotel Langeland sammen med ca. 200 indbudte personer. En journalist fra Langelands Folkeblad, der interviewede Kaptajn Paton, beskrev ham som en typisk englænder, ulasteligt klædt i battle-dress, kasket eller barret'. Overskægget i tidens snit manglede heller ikke. Kaptajnen sluttede interviewet med at udtale, at det danske øl var Europas bedste og de danske piger - OK. Kaptajn Paton og hans ni soldater var rigtige "ørkenrotter", idet de alle havde deltaget i kampene ved El Alamein.

Efter frokosten startede englænderne en rundtur på det meste af øen. Turen begyndte klokken lidt over to om eftermiddagen. Inden kortegen forlod Rudkøbing, gjorde man holdt ved sygehuset, hvor englænderne fik en stormende modtagelse af de russere og franskmænd, der var indlagt til behandling der.

Over alt, hvor englænderne og deres store følge kom frem, havde folk taget opstilling for at deltage i festlighederne. I Stoense holdt kortegen pause ved byanlægget, hvor pastor Hansen-Lavind holdt en tale på engelsk. Besøget i Stoense sluttede med, at skolebørnene sang den engelske og danske nationalsang.

En af de smukkeste og bedst arrangerede modtagelser fik englænderne i Lohals. Før indkørslen til byen var der et stort malet skilt med "Welcome to Lohals". Formanden for arrangementkomiteen, kaptajn Rasmussen, holdt en tale på engelsk ved Lohals Badehotel.

Han sagde:

"Kære venner! På byens vegne byder jeg Dem velkommen. Vi er glade for at få det blik af Dem, som er forundt os i dag. Vi takker Dem for, hvad de har gjort gennem disse frygtelige tider. For den glimrende måde, hvorpå De har nedkæmpet nazityraniet. Leve England!"

Kaptajn Paton udtalte herefter, at han og de øvrige soldater var lykkelige for at være på øen. Han sagde også, at hans kampvogne nu så kønnere og knapt så militaristiske ud, end de plejede, hvilket skyldes de mange blomster, som de var blevet pyntet med langs ruten.

Englænderne er på vej nordpå. Her er de nået til "Rødbysvinget" ved indkørslen til Tranekær, lige før de når husene, der i dag har adresserne Slotsgade 17-21.
Foto: Karl Mortensen.

Turen gik derefter til Spodsbjerg, hvor der opstod en misforståelse, idet englænderne kørte direkte til havnen, hvor de havde fået at vide at de ville blive modtaget.

Indbyggerne i Spodsbjerg havde imidlertid taget opstilling oppe ved hotellet. På grund af denne misforståelse blev englændernes ophold i Spodsbjerg ret kort, men man fik dog set englænderne.

Næste stop var Longelse, hvor folk fra Skrøbelev næsten ikke kunne kende deres egen præst, pastor Grell, en af modstandsbevægelsens ledere. Han havde gjort hele turen med på den sidste panservogn i truppen, og var efterhånden dækket af et tykt lag støv efter de mange kilometer på landevejene.

Turen gennem Lindelse og Humble var ligeledes et sandt triumftog.

I Humble blev der gjort holdt uden for realskolen, hvor lærer Møller ledede et større kor af elever, der sang den franske, den engelske og den danske nationalsang. En franskmand fra Påø-strandingen holdt en tale for englænderne stående på en

af panservognene. Talen blev besvaret af kaptajn Paton, der holdt en takketale på gebrokkent fransk. Turen gik derefter til Broløkke, hvor nogle af franskmændene fra flydedokken var indkvarteret.

På Broløkke blev der holdt en parade, hvorunder kaptajn Paton, K.B. Ahlefeldt-Laurvig og franskmændenes leder, La Coste, skridtede fronten af.

Ved 19.30-tiden nåede kortegen til Bagenkop, et par timer senere end beregnet. I Tryggelev var en af kampvognene iøvrigt tæt på at køre en lille pige over. Faren blev afværget i sidste øjeblik på grund af den engelske førers hurtige undvigemanøvre.

Efter at englænderne havde passeret de obligatoriske løvporte og overstået de forudsigelige taler, kom de for første gang den dag ud for noget uforudset.

Nogle mindre tyske marineskibe på vej hjem var kort forinden ankommet til havnen i Bagenkop, antagelig for at proviantere. Folk fra modstandsbevægelsen, der holdt vagt på havnen, rådførte sig nu med kaptajn Paton og Ahlefeldt-Laurvig.

Dette resulterede i, at man ved forhandling med tyskerne fik disse til at aflevere deres våben, hvorefter de frit kunne sejle videre. De tyske soldater smed derefter alt, hvad de havde af våben på kajen, og deres leder afleverede personligt sin pistol til kaptajn Paton. Da den tyske leder skulle aflevere sin pistol til kaptajn Paton, opstod der et optrin, der for de omkringstående et øjeblik så faretruende ud. Det så nemlig ud som om den tyske leder pludselig stak den ladte pistol i maven på kaptajn Paton. Kaptajnen tog det tilsyneladende roligt, mens han for første gang under sit langelandsophold udslyngede nogle eder og forbandelser mod den tyske leder. Hvad han helt nøjagtigt sagde, har Ahlefeldt-Laurvig, der overværede episoden, ikke ville gengive i sine erindringer.

Våbene blev senere transporteret til depot, hvor modstandsbevægelsen opbevarede dem på englændernes vegne.⁽²⁸⁾

Dagen efter, den 24. maj klokken 10.00, deltog de ti engelske soldater i en stor mindehøjtidelighed i Magleby kirke, hvor der

blev foretaget engelsk begravelsesritual for de 12 allierede flyvere, der på det tidspunkt var begravet på kirkegården. Foruden englænderne deltog hele modstandsbevægelsens ledelse her fra øen, samt repræsentanter for de franskmænd og russere, der var kommet hertil med flydedokken ved Påø. Af særligt indbudte deltog blandt andre desuden alle sognerådsformændene fra øen og borgmester Marinus Larsen fra Rudkøbing, politifuldmægtig Oppermann, dommer Karsten, landsretssagfører Hinrichsen, lederen af DKB's lokale afdeling, fru Christensen, samt den katolske præst, Oppermann, fra Svendborg.

Provst Thelle forestod mindegudstjenesten i kirken, og sammen med den franske abbed Frotin foretog han jordpåkastelsen på gravene. Skolebørn fra Magleby smykkede de faldnes grave med blomster i hjemnationens farver, mens et kor af franskmænd sang engelske og franske salmer.

Ved gravene holdt pastor Oppermann fra Svendborg en gribende tale, hvor han blandt andet sagde:

"Vi takker dem, fordi de kæmpede, fordi de gav deres liv og kæmpede for frihed og ret. Vi vil ære deres minde og værne om deres grave".

Pastor Oppermann mindedes også de flyvere, der var begravet i Bagenkop og Bøstrup.

De flyvere der var begravet på Magleby kirkegård var følgende:

Englænderen	Norman Pendlebury
Canadieren	Bernard Bercuson
Canadieren	Joseph Georges Marcel Savard
Canadieren	James Leo Donald
Canadieren	Marc Alexander Gerard Fournier
Amerikaneren	Louis J. Julliard
Amerikaneren	Glenn W. McMurty
Amerikaneren	Herbert C. Wood
Amerikaneren	Wilson F. Brown
Amerikaneren	Abraham Silvermann
Amerikaneren	Darrell H. Argubright
Amerikaner	Ukendt

Det kan tilføjes, at der den 20 juli 1945 blev begravet endnu en flyver på Magleby kirkegård. Det var canadieren Stanley Edward Bostwick, der den 16. juli drev i land ud for Vindeby i Lindelse Sogn, efter at han den 15. februar 1945 var styrtet i havet ombord på en bombemaskine af typen Halifax.

Begravelsen den 20. juli blev forrettet af en canadisk feltpræst. Begravelsen blev overværet af 41 engelske RAF-soldater, der på det tidspunkt var stationeret på den tidligere tyske flyveplads ved Odense - den nuværende Beldringe Flyveplads. Et meget stort antal af lokale, herunder nogle særligt indbudte, overværede også denne begravelse.

Kort efter krigen nedsatte de amerikanske myndigheder en kommission, der havde til opgave at forsøge at identificere de ukendte soldater, der var begravet i Europa.

Den 8. juli 1946 besøgte en amerikansk enhed under kommissionen Magleby kirkegård. Enheden, der bestod af en officer, fem soldater og en dansk tolk, foretog opgravning af den ukendte amerikanske flyver under medvirken af Magleby kirkegårds egen graver. Liget kunne imidlertid ikke identificeres, hvorefter man foretog et tandaftryk med henblik på yderligere efterforskning. Såvidt vides er det dog aldrig lykkedes at fastslå den dræbtes identitet.

Alle syv amerikanske flyvere på Magleby kirkegård blev i 1948, på foranledning af de amerikanske myndigheder, flyttet til kirkegårde i USA.

Ved flyvernes grave på Magleby Kirkegård blev der i 1948 rejst en mindemur af sognets beboere.

Det var Dansk Røde Kors' afdeling på Langeland, der tog initiativet til rejsning af muren, som er opført af røde mursten efter tegning af billedhugger Hammerich fra Ærøskøbing.

Inskriptionen i marmortavlen blev udført af stenhugger Holm, Rudkøbing, og selve murerarbejdet blev udført af murermester Thygesen, Søndebro. Gartnerarbejdet blev udført af anlægsgartner Edv. Rasmussen, Humble.

Den 5. maj 1948 - treårsdagen for Danmarks befrielse - blev mindemuren afsløret. Over tusinde mennesker var mødt op,

og ved mindegudstjenesten i kirken kl. 15.00 var der langt fra plads til alle. I kirken prædikede provst Thelle fra Rudkøbing, og efter gudstjenesten samledes man ved muren, hvor formanden for Dansk Røde Kors på Langeland, politifuldmægtig Dannelund, Rudkøbing, talte og man sang herefter:

"Brat bag hav, mens sky de kløved" - skrevet til lejligheden af pastor H.P. Hansen-Lavind.

Mindemuren foran flyvergravene på Magleby kirkegård.

Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.

Herefter afsløredes mindepladen i muren, der har denne inskription:

REJST TIL MINDE
OM ENGELSKE, AMERIKANSKE
OG KANADISKE FLYVERE
SKUDT NED OVER LANGELAND
I KRIGEN 1939-45

I FRIHEDS SØNNER, HIMMELRUMMETS HELTE !
EDERS DØD OM DÅD I OND OG MØRK TID MELDTE
HER I FRÆNDERS LAND GUDS FRED OM EDERS TUER
VI HVÆLVER MINDETS, SEJRENS,
TAKKENS TEMPELBUER

Tre repræsentanter for det engelske, amerikanske og canadiske forsvar, som var kommet til Langeland i dagens anledning, holdt derpå hver en mindetale. På Magleby menighedsråds vegne overtog formanden, gårdejer H.J. Brogaard, herefter mindemuren og vedligeholdelsen af den. Mindehøjtideligheden blev optaget af Statsradiofonien, nu Danmarks Radio, og udsendes i radioen samme aften.

De omstændigheder der førte til flyvernes død, er beskrevet nærmere i kapitel 4.⁽²⁹⁾

Efter mindehøjtideligheden på Magleby kirkegård, den 24 maj 1945, besigtigede englænderne tyskernes forladte stillinger ved Dovns Klint, Fakkebjerg, Oldenbjerg, Spodsbjerg og Hou. Kaptajn Paton havde, gennem en motorcykelordonans, der var kommet til øen om morgenen, fået ordre til at foretage inspektionen, som således ikke var planlagt på forhånd.

Den 25. maj klokken 13.00 forlod englænderne øen med færgen til Svendborg. Befolkningen var mødt næsten lige så talstærkt op, som ved ankomsten, for at tage afsked. Englænderne havde, under deres to døgn lange ophold på øen, boet hos K.B. Ahlefeldt-Laurvig på Nordenbrogård.

Englændernes næste stop var Svendborg, hvor de også blev officielt modtaget. Samme dag begav englænderne sig videre til Odense, hvor deres enhed foreløbigt var stationeret.

Det var dog ikke helt slut med englænderbesøg endnu. Den 10. juni ankom en engelsk U-bådsjager til Rudkøbing. Dette flådebesøg var sat i værk af fyrmester Brandt Petersen, der på det tidspunkt gjorde tjeneste ved det sømilitære distrikt i Svendborg.

Om eftermiddagen ankom U-bådsjageren M.L.158 (M.L.= Motor Lawns) til havnen i Rudkøbing. Atter havde øens befolkning, i stort tal, taget opstilling for at hylde Danmarks befriere. Politibetjent Kønig holdt en smuk tale på engelsk. Den engelske øverstkommanderende Scott holdt derefter en tale, hvor han efter at have beklaget, at han ikke kunne holde talen på dansk, takkede modstandsbevægelsen for dens medvirken til krigens afslutning. Mens folk blottede hovederne, spillede et blæserorkester den efterhånden kendte engelske nationalmelodi efterfulgt af den danske.

Om aftenen deltog 10 af englænderne i et middagsselskab på Hotel Langeland, hvor modstandsbevægelsen var vært.

Båden, der blandt andet var bygget af maghonitræ, var armeret med en 40 mm kanon, to Lanchester maskingeværer samt to antiluftskytsskanoner. Der ud over var båden udstyret med 12 dybvandsbomber på hver 250 kg. Båden, der kunne skyde en fart af 20 knob i timen, var udstyret med to motorer på hver 650 hestekræfter.

U-bådsjager M.L. 158 er ankommet til havnen i Rudkøbing.

Foto: Knud Pedersen.

En medarbejder fra Langelands Avis havde fået lov til at tage turen med fra Svendborg til Rudkøbing. Mandskabet fortalte ham forventningsfuldt, at de havde hørt, at der fandtes et jazz-orkester på Langeland. Avismedarbejderen måtte dog skuffe englænderne, for der skulle gå mange år, før øen rådede over et sådant ensemble. Avismedarbejderen har iøvrigt senere oplyst, at det gav et stik i hjertet på ham, da han fik at vide at englændernes tobaksration udgjorde 20 cigaretter pr. dag samt et pund pibetobak pr. måned.

Der skulle gå lang tid endnu, før man også havde det på Langeland. De engelske søfolk var også interesseret i at vide, hvordan øl-landet lå. Med en sørgmodig bevægelse til halsen måtte avismanden atter skuffe englænderne, der iøvrigt på stående fod udnævnte Gammel Carlsberg til verdens næstbedste øl - kun slået af det skotske.

Den 11. juni om aftenen var der mødt ca. 3500 tilskuere på Rudkøbing stadion for at overvære en venskabskamp i fodbold mellem de engelske marinere og et udvalgt hold fra Rudkøbing Boldklub, hvilket var rekord for Rudkøbing stadion.

*Billedet er taget under første halvleg af "landskampen" på Rudkøbing stadion mellem England og Danmark. Det er englænderne i lyse trøjer og lyse bukser.
Foto: Fra billedhæftet "Store Dage paa Langeland".*

Kampen indbragte 1728 kroner i entreindtægt, som blev skænket til det krigshærgede Norge.

Gæsterne vandt lodtrækningen og fik derved sol og vind i ryggen i første halvleg, som endte 0-0.

I anden halvlegs femte minut kom englænderne foran. Få minutter senere udlignede en spiller, der kun er omtalt som Orla, for Rudkøbing. Ti minutter før kampens afslutning lykkedes det Rudkøbing Boldklub at score sejrsmålet.

Efter kampen samledes spillerne i klubhuset, hvor de engelske spillere fik et emblem hver af boldklubben. Formanden for Rudkøbing Boldklub, glarmester Jensen, takkede alle spillerne for en velspillet kamp.

Efter kampen gav de russiske flygtninge, der boede på kommuneskolen, opvisning i russiske danse.

Ved 11.00-tiden den 12. juni afsejlede U-bådsjageren fra Rudkøbing. Ved middagstid anløb den Lohals, hvor mandskabet spiste frokost. Herefter gik turen på inspektion i Lunkebugten, hvor der lå et par havarede tyske skibe. Efter et kort smut til Svendborg vendte U-bådsjageren tilbage til Nakskov, hvor den foreløbigt var stationeret.⁽³⁰⁾

Den 16. juni foretog det Sømilitære Distrikt fra Svendborg sprængning af noget indsamlet ammunition, som var drevet i land forskellige steder på øen. Sprængningerne foregik på Langholm i Lindelse Nor.⁽³¹⁾

I den følgende tid blev langelske havne anløbet flere gange af engelske marinefartøjer, der deltog i kontrollen af de tyske troppers hjemrejse, blandt andet for at opspore krigsforbrydere, herunder politisoldater, der havde deltaget i organiserede drab på civile i de besatte lande.

Kun i et tilfælde har man haft mistanke om, at krigsforbrydere har benyttet Langeland som skjulested eller flugtvej. Den 8. august om eftermiddagen observerede lokale beboere, at der ved Dimes Odde lidt syd for Bagenkop landede et mindre lystfartøj der bar navnet ECKERNFÖRDE. To mænd i båden begav sig straks ind i landet og lod båden være, uden

på nogen måde at sikre den, hvilket kunne tyde på, at de ikke har haft til hensigt at bruge den igen.

De lokale øjenvidner tilkaldte straks den lokale politibetjent, der senere fik forstærkning fra Rudkøbing. Hen under aften fik politistyrken og nogle lokale fiskere færten af de to mænd i en lille skov lidt nord for Bagenkop. Da mændene opdagede, at de blev forfulgt, forlod de straks stedet. Det lykkedes dem i ly af mørket at slippe væk, og trods intens eftersøgning overalt på øen de næste par dage lykkedes det ikke at opspore flygtningene.⁽³²⁾

Den 25. juli 1945 indbjærgede strandfoged Aage Nielsen, Spodsbjerg en benzintank fra en flyvemaskine. Benzintanken, der var fundet ca. 3 kilometer ud for Spodsbjerg var lavet af aluminium og forsynet med sejldugsgjorder til ophængning eller transport. Tanken var forsynet med en mærkeplade, hvor der stod: Kraftstoffbehalter, Inh. 380 l, W nr. 92 IV R. Tankens skrudedæksel bar mærke: Preschona, Baumuster 1050 D. Tanken vejede ca. 15 kg.

Den 27. september 1945 indbragte fiskere fra Spodsbjerg, to jernbeholdere med tyske granater. Granaterne blev straks overgivet til kystpolitiet.⁽³³⁾

Den 31. oktober 1945 indberettede toldvæsenet i Spodsbjerg, at der i de seneste dage var inddrevet et større antal jernbeholdere ved kysten omkring Spodsbjerg. Beholderne, der var 25 cm. lange, var udstyret med styremekanismer og indeholdt væske. Det viste sig, at der var tale om nogle specielle brandbomber. Brandbomberne blev senere overgivet til det danske militær.⁽³⁴⁾

Som afslutning på dette kapitel kan det nævnes, at Spodsbjerg den 8. september 1945, i al ubemærkethed, havde besøg af feltmarskal Montgomerys 17-årige søn David, der var på lynvisit på havnen. Baggrunden for besøget var, at han sammen med nogle kammarater om bord på et militærfartøj under en rundtur ved Nordtyskland slog et smut ind til Spodsbjerg for at proviantere.

Kapitel 10.

"Krigens drivtømmer," krigsfanger og flygtninge.

Af: *Jens Møllerup*

I januar 1945 iværksatte den røde hær en storoffensiv på østfronten, og det stod snart klart for tyskerne, at dele af Tyskland nu for første gang i denne krig ville komme under fjendtligt herredømme. Når man tager de grusomheder, som tyskerne havde udøvet i Sovjetunionen, i betragtning, er det ikke underligt, at det udløste en masseflugt fra de truede egne. Den 4. februar traf Hitler den beslutning, at en del af de civile flygtninge fra Østprøjsen, Danzig og Pommern skulle sendes til Danmark.

Russernes fremrykning skete hurtigere, end tyskerne havde kunnet forudse, og adskillige af de her nævnte landsdele blev snart afskåret fra forbindelse med det øvrige Tyskland, så de eneste flugtveje var over Østersøen. Resultatet blev historiens største og hurtigste evakuering over hav. Mere end to millioner mennesker blev i perioden februar-maj 1945 transporteret vestpå fra havnene i Danzig, Hela, Gotenhafen, Königsberg, Pillau, Libau og Memel.

Ingen har bedre beskrevet situationen i disse måneder end Henrik Havrehed i sin disputats "De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949", hvorfra følgende er taget: "Søtransporterne, der skulle resultere i ca. 2 millioner menneskers evakuering, kom i gang i slutningen af januar, da russernes storoffensiv mod Østprøjsen, igangsat den 12. og 13. januar, på 3 uger væltede alt omkuld, fejede alt over ende i en uimodståelig vinterstorm af orkanstyrke.

Datoerne siger alt om den røde hærs succes. Den 22. januar faldt de vigtige østprøjsiske byer Insterburg, Allenstein og Marienburg. Den 26. januar faldt Tolkemit ved Frisches Haff, hvorved den tyske hær og befolkning reelt var afskåret fra omverdenen, idet den røde hær var nået "indersiden" af Østersøen. Den 27. januar erobredes Elbing, og Königsberg

indesluttedes 31. januar. Skibstransporter med flygtninge fra Østprøjsens hovedstad Königsberg var ved udgangen af januar umuliggjort. 31 skibe med flygtninge og soldater nåede i løbet af januar at afgå fra Königsberg og 65 fra Königsbergs østersøhavn Pillau, der fra nu af og til kapituationen sammen med Hela var de eneste byer af betydning foruden Libau og Windau, der var på tyske hænder og kunne tjene som udskibningshavne til den bitre ende.

Midt i snestorm og bidende vinterkulde evakueredes hele landsbyer og hele provinsbyer i løbet af få timer - næsten uden varsel - kulde, udmattelse, sult og epidemier gjorde deres store indhug. Men de stærke, udholdende og af skæbnen begunstigede nåede ud til Østersøen, og de særligt heldige fik hurtigt skibslejlighed. Armadaen sejlede i pendulfart dag og nat mellem øst og vest. Væk fra øst, fra russerne".⁽¹⁾

Men også på havet tog døden sin told. Farerne lurede overalt. Russiske ubåde ventede på deres bytte, og engelske og amerikanske fly dominerede luftrummet og angreb gang på gang de overfyldte tyske skibe. De største katastrofer i skibsfartens historie fandt sted i det første halvår af 1945. Den 30. januar blev damperen WILHELM GUSTLOFF torpederet af en russisk ubåd og omkring 4000 mennesker omkom i det iskolde vand; ved torpederingen af GENERAL VON STEUBEN den 9. februar druknede ca. 4500, og endelig omkom der 6000 af de ombordværende på GOYA, da den blev torpederet den 16. april. Antallet af druknede ved disse tre forlis overstiger Langelands samlede befolkningstal i året 1994.⁽²⁾

Det nøjagtige antal af forlis med færre omkomne vil aldrig kunne opgøres, men udover de her nævnte vil vi i denne bog kun holde os til dem, vi kender fra farvandene omkring Langeland. Den 13. februar blev damperen HEDWIGSHÜTTE sænket ved Langeland, hvorved der omkom 96 af de ombordværende. De 8 lig, der - som omtalt i kapitel 5 - drev i land den 19. februar mellem Spodsbjerg og Tranekær Fyr, stammer formodentlig fra denne tragedie. Den 24. april blev INGRID LEONHARDT sænket, ligeledes i langelandske farvande. Hvorvidt nogen omkom, vides ikke.⁽³⁾

Langeland var ikke tænkt som mål for de tyske flygtningetransporter. For de danske øers vedkommende var København og Nyborg de vigtigste anløbshavne, og de første tre måneder af 1945 spillede man her på øen kun tilskuernes rolle til den store evakuering. Den 19. marts 1945 anløb m/s GORCK FOCH af Hamburg Spodsbjerg dampskibsbro. På forespørgsel oplyste kaptajnen, at skibet var på vej fra Gotenhafen til Kiel med flygtninge ombord, og man kun ville ligge natten over ved broen på grund af det usigtbare vejr. Ingen af de ombordværende gik da heller i land, og næste dag afsejlede skibet igen.⁽⁴⁾

Men den 3. maj 1945 blev krigens grusomhed kun alt for nærværende for en del af Langelands befolkning. Som tidligere fortalt i kapitlet om begivenheder omkring Danmarks befrielse blev en mindre tysk flotille den dag om formiddagen udfor Lohals angrebet af engelske fly, og samme dag om eftermiddagen blev tyske skibe med flygtninge ombord angrebet af en formation allierede fly ud for Spodsbjerg. Begge steder med et betydeligt antal døde og sårede til følge. Dagen efter strandede den tyske flydedok med 1500 franske og russiske krigsfanger ombord nede ved Påø. Også den medførte døde og sårede.⁽⁵⁾

Disse krigsbegivenheder bragte Langeland i en situation, som ingen her havde kunnet forestille sig mulig på dette sene tidspunkt af krigen. I løbet af et par dage skulle øens befolkning indstille sig på at huse henved 2000 fremmede, hvoraf en del var i en elendig forfatning. Hvor længe de skulle blive her, kunne ingen forudse, men havde man den gang sagt, at de sidste først skulle forlade Langeland i marts 1946, ville ingen have troet det.

Personalet på Rudkøbing sygehus kom den dag og de følgende par dage ud for den største belastning i sygehusets historie. Endnu medens man var i færd med at behandle de sårede, der var kommet fra Spodsbjerg og Lohals, kom der flere sårede fra tankeren TAIFUN, der var blevet angrebet øst for sydspidsen af Langeland, og den 4. maj om aftenen begyndte ofre fra den strandede flydedok ved Påø at strømme ind. Der blev i dagene fra den 3. til den 5. maj foretaget henved tredive

større operationer på hårdt sårede mennesker, for størstedelens vedkommende folk, der var blevet såret af granatsplinter. Derudover blev der behandlet mange letsårede, der kunne udskrives efter endt behandling.⁽⁶⁾

De lettere sårede og de uskadte tyske flygtninge blev de følgende dage indkvarteret på Langelands Højskole på Nørrebro i Rudkøbing og i mindre grupper på Hotel "Skandinavien" og Borgerskolen. Flygtningene bestod dels af militær af forskellige våbenarter, dels af civilpersoner, for størstedelen kvinder, børn og gamle mænd. Militærpersonerne blev allerede dagen efter skilt fra og sendt videre til Svendborg, mens de civile blev samlet på højskolen.⁽⁷⁾

Landsætningen af flygtninge fortsatte imidlertid i dagene efter kapitulationen den 5. maj.

To større tyske dampere, DUBORG og WILHELMSHAFEN begge af Hamburg ankrede op ud for Tranekær Fyr og blev liggende der nogle dage. Den 7. maj lettede WILHELMSHAFEN anker og stod sydpå sammen med en konvoj på omkring 20 tyske fartøjer. DUBORG blev liggende, og derfra landsatte man samme dag omkring 50 personer, hvoraf en stor del var kvinder og børn. Også i dette tilfælde skilte man med det samme fårene fra bukkene. De civile flygtninge blev anbragt hos de øvrige flygtninge på Langelands Højskole, medens militærpersonerne blev sendt videre til Fyn.⁽⁸⁾ Endnu den 22. maj lå der en 7-8 tyske skibe i Bagenkop havn, hvoraf flere havde flygtninge ombord. Disse mennesker blev også bragt til Højskolen, der nu kom til at rumme henved 260 flygtninge, alt overvejende kvinder, børn og ældre mænd. Den menneskelige tragedie, disse mennesker var udtryk for, blev yderligere understreget af de mange lig, der i månederne maj og juni drev i land på de langelandske kyster.

Umiddelbart efter den tyske kapitulation blev administrationen af lejrene med de tyske flygtninge lagt i hænderne på Statens Civile Luftværn, der udnævnte en lejrleder for hvert luftværnsdistrikt. Lederen af de langelandske flygtningelejre blev officiant Victor Jensen. Selve for sorgen for flygtningelejrene i Danmark påhvilede Arbejds- og Socialministeriet, der i

en instruks til lejrlederne beskrev deres pligter. - Der var mange opgaver, der skulle udføres, men lejrlederen kunne udvælge tyske flygtninge til alle funktioner, for eksempel til kontorarbejde, sygepleje, køkkenarbejde og rengøring. Lejrlederen kunne idømme disciplinærstraffe som stuearrest, ekstraarbejde eller forbud mod brevveksling. Endelig skulle lejrlederen for hver flygtningelejr udpege en tysk lejrinspektør, udvalgt mellem lejrens beboere. Da det hen på sommeren 1945 stod klart, at man ikke slap af med de tyske flygtninge indenfor det første års tid - der kom til at gå omtrent fire år - måtte man her i landet gå i gang med at opbygge en flygtningeadministration, hvis leder blev forhenværende minister Johannes Kjærbo. Det skulle vise sig, at man ikke kunne have valgt en bedre mand til den post.

Indkvarteringen af de 1500 krigsfanger fra flydedokken ved Påø og de 260 tyske flygtninge måtte naturligvis volde myndighederne på Langeland store problemer, men omstændighederne taget i betragtning lykkedes det at klare dem over al forventning. Det vil være naturligt at behandle hver kategori for sig.

Først de tyske flygtninge, der var blevet anbragt i Langelands Højskoles bygning på Nørrebro i Rudkøbing. Højskolen var absolut ikke noget ideelt sted at anbringe 260 mennesker. Rummene var ikke egnede, køkkenfaciliteterne ej heller og de sanitære forhold var ganske utilstrækkelige for folk, der i længere tid skulle opholde sig på stedet uden at kunne forlade det. Men noget bedre kunne ikke skaffes under de daværende omstændigheder, så man måtte klare sig, som man bedst kunne. De første måneder var det ikke muligt at skaffe senge eller køjer nok, så de fleste tyskere måtte sove på gulvet på et leje af halm, dækket af et tæppe. Ude i højskolens have blev der gravet to store latriner - for at forebygge epidemier blev der hyppigt strøet kalk over indholdet, og man opnåede da også det tilsigtede resultat. Bortset fra de direkte følger af strabadserne ved flugten over Østersøen var sundhedstilstanden god hos flygtningene i den tid, de opholdt sig på Langeland.

I midten af maj måned foretog modstandsbevægelsen en razzia på Højskolen, og flygtningenes ejendele blev nøje gen-

nemgået. Det var på det tidspunkt ikke længere tilladt tyskerne at være i besiddelse af danske penge, så dem man fandt blev konfiskeret. Det blev nu ikke til større summer, kun en 1700-1800 kroner. Derimod faldt der en større mængde tobak i danskernes hænder.⁽⁹⁾ Flygtningene havde de første par uger kunnet færdes ret frit uden for Højskolens område, og der var i den periode opstået kontakter mellem dem og nogle langelændere, men den 31. maj udstedte politimesteren i Rudkøbing forbud mod alt samkvem mellem flygtningene og den lokale befolkning, og den 15. juni blev der efter ordre fra København indført generelt udgangsforbud for de tyske flygtninge i Danmark.⁽¹⁰⁾

Bevogtningen af flygtningene blev den første måneds tid varetaget af den lokale modstandsbevægelse, men et stykke hen på sommeren overtog politiet opgaven. Det blev nu CB-mandskab, der skulle sørge for, at de strenge isoleringsbestemmelser blev overholdt. Fra myndighedernes side blev der dog også taget hensyn til de indespærredes åndelige behov. Pastor Jepsen, Lindelse, der var sønderjyde og talte flydende tysk, begyndte fra slutningen af juni at holde to ugentlige møder på Højskolen, og den 28. juni var 25 flygtninge til katolsk messe i Skt. Bendts kapel hos pastor Oppermann. Ved samme lejlighed blev der døbt tre børn.⁽¹¹⁾

Den 6. juli modtog officiant Jensen et brev fra Statens civile Luftværn, hvori der stod, at S.H.A.E.F. - Den allierede overkommando - havde besluttet, at samtlige pengemidler skulle fratages de tyske flygtninge, dog således at hver måtte beholde 10 reichmark. Her på øen måtte flygtningene aflevere et samlet beløb på 69.134 rm. De modtog hver en personlig kvittering for det afleverede beløb. Pengene blev afleveret til den engelske garnison i Næsby skole ved Odense og derfra sendt videre til Den danske Nationalbanks Odense filial. Til hvilket formål, der blev udstedt kvittering, må guderne vide. Pengene fik de arme folk aldrig igen.⁽¹²⁾

Den 27. juli kunne officiant Jensen oplyse, at forplejningsudgiften pr. 1. juli androg 67,99 øre pr. dag pr. flygtning på Højskolen. Der var 260 flygtninge, der havde været her siden

den 6. maj, så de samlede udgifter havde hidtil beløbet sig til ca. 16.000 kr.⁽¹³⁾

Som tidligere nævnt var indkvarteringsforholdene på Højskolen ikke tilfredsstillende, og man levede under meget snævre forhold, så flere af de internerede begyndte at udvise tegn på fængselspsykose. Den kreds, der ejede Højskolen, ville meget gerne have bygningen frigivet, så man kunne få den sat i stand og derefter starte den nyoprettede Landbrugs- og Husholdningsskole. Forstander Johannes Johansen fremsatte derfor et forslag, der gik ud på at overflytte flygtningene til pavillonen i Fredeskoven, hvor der var bedre plads, og byrådet støttede hans plan.⁽¹⁴⁾ Fredeskovens ejer var positivt stemt, da pavillonen alligevel stod ubenyttet hen om vinteren, og den lokale presse bakkede forslaget op ved at aflægge et besøg på Højskolen og skildre de trange forhold der, omend man meget roste den orden, som den tyske lejrleder, en sparekasse-direktør fra Memel, havde i sagerne.⁽¹⁵⁾ Fra byens side rettede man nu henvendelse til ministeriet om sagen, og efter et besøg af ritmester Garde, lod ministeriet forstå, at man ikke ville modsætte sig en flytning. Den 22. august indtraf iøvrigt en begivenhed på skolen, som må have bragt håb til mange af de stakkels internerede. 5 af flygtningene fik lov til at rejse hjem til Tyskland. Det var folk, der i sin tid havde været ansat ved post- og telegrafvæsenet dernede, og som besættelsesmyndighederne nu kunne anvende ved genopretningen af infrastrukturen i det sønderbombede Tyskland. Det blev desværre kun ved denne ensomme svale, de øvrige måtte blive tilbage.⁽¹⁶⁾

Men den sommer var der en anden gruppe fremmede, der i langt højere grad tiltrak sig langelændernes opmærksomhed, end de tyske flygtninge gjorde. Det var de 760 sovjetiske og ca. 640 franske krigsfanger, der var kommet i land fra den strandede flydedok ved Påø i dagene 4. og 5. maj. Disse forkomne mennesker skulle snarest muligt indkvarteres og afluses, og adskillige af dem skulle under hurtig lægebehandling. De russiske fanger, der den første nat i land var blevet indkvarteret på Østergården ved Frederiksberg og dagen efter

var blevet fordelt på Sydlangelands forsamlingshuse, blev den 7. maj samlet og med særtog kørt til Rudkøbing, hvor de efter endt afluening blev anbragt på kommuneskolen, der var blevet beslaglagt til formålet. De var generelt i noget ringere fysisk form end franskmændene, der i første omgang var blevet anbragt på Skovsgård. I dagene 5. og 6. maj strømmede i hundredevis af mennesker til Skovsgård for at hilse på franskmændene. Det franske og det danske flag vajede over gården, hvor modstandsbevægelsen stod for indkvarteringen, og D.K.B. - Danske Kvinders Beredskab - og Skovsgårds folk sørgede for bespisningen af krigsfangerne. En del fanger, både russere og franskmænd, var iøvrigt privat indkvarteret de første dage.⁽¹⁷⁾

Russerne ankommer til Rudkøbing.

Foto: Knud Pedersen.

I Rudkøbing var der travlhed. Den 5. maj om eftermiddagen blev diakonisse, søster Elfrida Frederiksen, opsøgt af borgmester Marinus Larsen, der bad hende oprette et lazaret og være parat til at modtage syge soldater inden aften. Teknisk Skole blev med det samme beslaglagt, og sammen med kvinder

fra D.K.B. fik Elfrida Frederiksen lazarettet gjort klart til om aftenen klokken 19. Rudkøbing sygehus havde 8 senge, man kunne undvære derude, en del senge og madrasser fik man til låns fra beboere, porcelæn og spisegrejer kom fra forskellige kanter, og linned og lagner kom fra det lokale Røde Kors depot. Lazarettet omfattede fire store sygestuer, der fuldt belagt kunne rumme 42 patienter. En stor stue blev anvendt til modtagelse, operationer og behandlinger af de ambulante patienter, der kom fra kommuneskolen. De første 7 patienter kom i tidsrummet 20.30-23. De var forskræmte, og deres øjne lyste af mistro, de foregående måneders rædsler sad dybt prentet i dem. De var alle meget forsømte og led af forfrysninger i fødderne, da de havde stået i vand i alle de døgn, de havde været på flydedokken. Deres klæder var kun laser, befængt med lus, og fodtøjet var træbunder i mange forskellige arter med mere eller mindre bund, ofte kun et par læderstumper sat omkring fødderne med bånd. I løbet af få dage blev alle stuerne belagt med patienter.⁽¹⁸⁾

Den 6. maj om aftenen klokken 18 fandt en højtidelighed sted på Skovsgårds gårdsplads. Franskmændene stod opstillet i tre kolonner omkring den store græsplæne, og alle de tilstedeværende danskere stod foran hovedbygningen. De to flag blev midlertidig taget ned, og der blev udvekslet hilsener mellem kommandør Louis la Coste, der nu havde taget kommandoen over franskmændene, stationsleder Ljungdal, der var kommandørens danske assistent, og politifuldmægtig Oppermann. Præcis klokken 18 gled flagene op, mens der blev afgivet en militær honnør, og to af franskmændene afgav hornsignal med en trompet og en saxofon. Derefter spillede de to franskmænd "Kong Christian", "Marseillaisen" og "Rouget de l'Isle".⁽¹⁹⁾

Samme dag var en af de døde krigsfanger fra flydedokken blevet begravet fra Lindelse kirke. Det var en polsk frivillig i den franske hær ved navn Kalita Joseph. En af de tre katolske præster blandt krigsfangerne forestod den katolske begravelse. Dagen efter indrykkede la Coste og Albert Dedal en tak i de lokale aviser til danskerne for den store deltagelse, man havde udvist.⁽²⁰⁾ Den 8. maj indrykkede russerne en tak i de lokale

dagblade, underskrevet af kommandør Ivanoff med flere. Man var meget rørt over den venlige modtagelse, den langelandske befolkning havde givet dem - og en speciel tak blev rettet til Valdemar Møller, hvis hjertebørn de var blevet.⁽²¹⁾

Begravelse af to russere i Rudkøbing.

Foto: Knud Pedersen.

Den 7. maj blev Humble Realskoles sidefløj beslaglagt til brug for franskmændene, og 150 af dem blev indkvarteret i salen på Humble Afholdshjem. Men de foregående ugers strabadser havde sat deres spor. Den følgende dag blev to russere begravet på Rudkøbing kirkegård under overvældende deltagelse. Mange hundrede danskere var mødt frem, deriblandt det samlede byråd. En deling frihedskæmpere paraderede sammen med repræsentanter for de franske fanger, 11 foreninger mødte med faner, et russisk kor sang, og provst Thelle foretog den kirkelige handling, da der ikke var nogen græsk-katolsk præst ved hånden.⁽²²⁾ Senere blev endnu et par russere begravet på Rudkøbing kirkegård, den ene var omkommet ved en trafikulykke på Tåsinge. Ialt er følgende russere

begravet der: Fedor Laschtschiuk, født 1900 i Tjernigow, død den 4/5 1945; Vladimir Asovik, født i Hviderusland i 1925, død den 4/5 1945; Fedor Grigorewitsch Swischtsch, født 1904 i Novosibirsk, død den 5/7 1945, og Iwan Jewstirneiw, født 1906 i Penza, død den 12/6 1945. Få dage senere begravedes to russere, der var drevet ind ved Bammeskov, på Tranekær kirkegård - ligeledes under stor deltagelse. Begravelsen blev forestået af to af de franske præster fra flydedokken. Den ene af de døde blev angivet at være Vlaulandt Josif, den anden er ukendt.

De to russiske grave på Tranekær kirkegård.

Foto: Svend Erik Pryds-Pedersen.

Naturligvis måtte der opstå problemer, men man søgte at tackle dem, inden de blev for store. Der blev nedsat et udvalg bestående af fru Ellen Minna Christensen, pastor Grell, overlærer Ravn, Valdemar Møller og politibetjent Kønig, der fik til opgave at forestå hjælpen til russerne. Fangerne gav daglige udgifter på 2500 kroner; derudover søgte man at samle tøj, tobak, sæbe, spillekort og musikinstrumenter ind. I særdeles-

hed manglede man tøj. Russerne og franskmændene havde lov til at færdes frit på øen, men man henstillede til folk ikke at give russerne mad privat - deres maver kunne ikke tåle den kraftige danske kost. Disciplinen blandt russerne på kommuneskolen var god. De havde valgt 30 tillidsmænd, der sammen med løjtnant Nikolaj formåede at holde god ro og orden. Maden blev lavet af frivillige fra D.K.B.⁽²³⁾

Russerne forsamlet ved Rudkøbing Kommuneskole.

Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Men det kunne naturligvis være rart for alle parter at få dem sendt hjem. Franskmændene opnåede hurtigt kontakt med deres hjemland, men russerne ikke. Den 15. maj forsøgte man uden held at komme i forbindelse med de russiske styrker på Bornholm, så foreløbig måtte de affinde sig med at vente. Tiden gik med håndarbejde og underholdning udefra. Den 18.

maj om aftenen underholdt Rudkøbing Sangkreds russerne med en række numre, og dagen efter kvitterede russerne med en underholdningsaften for befolkningen med sang, musik og russerdans. Mange af russerne var meget fingernemme og tjente lidt lommepege ved at snitte figurer, lave ringe af mønter eller flette fine, små syskrin af halm. Mange af disse ting kan stadig findes i langelandske hjem.

Den 23. maj kom en lille engelsk styrke til Langeland, hvor den blev modtaget med jubel af alle. Rudkøbing by gav frokost på rådhuset for de engelske befalingsmænd, hvor også repræsentanter for russerne og franskmændene var til stede. Derefter kørte den lille engelske panser-kolonne til kommuneskolen, hvor russerne hilste den med en parade, og den engelske kaptajn Paton hilste på den russiske løjtnant Nikolaj. På en tur ned gennem øen mødtes englænderne med franskmændene i Humble, hvor der også blev afholdt en ceremoni. En franskmænd holdt takketale på - ret dårligt - engelsk, og kaptajn Paton talte på tilsvarende fransk. Den 26. maj ankom fire officerer fra de frie franske styrker til øen for at ordne hjemrejsen for deres landsmænd. Den skulle gå via Røde Kors, samlet til København, derfra skulle man så i grupper flyves hjem.⁽²⁴⁾

Franskmændenes afrejse.

Foto: Knud Pedersen.

Den 30. maj forlod de franske fanger Langeland. Et smukt pyntet særtog bragte dem fra Humble til Rudkøbing havn, hvor omkring 2000 danskere var samlet for at tage afsked med dem. Alle russerne kom marcherende i militær orden for at se kammeraterne fra flydedokken sejle væk fra øen med færgen LANGE LAND. Da færgen forsvandt rundt om Siø, har mange formodentlig tænkt: "Hvornår bliver det russernes tur?" Men endnu forelå intet nyt om deres hjemrejse.⁽²⁵⁾ I begyndelsen af juni rejste borgmester Marinus Larsen derfor til København for at få fremskyndet russernes hjemsendelse. De mange gæster var en tung byrde for byens økonomi. Desværre var man i ministeriet ikke i stand til at oplyse, hvornår det kunne ske, så borgmesteren måtte vende hjem med uforrettet sag.⁽²⁶⁾

Man måtte nu se i øjnene, at russernes ophold kunne blive af længere varighed, så man måtte se at få det bedst mulige ud af forholdene, som de var. I løbet af juni blev der arrangeret flere udflugter for russerne. Over tre gange fik de alle mulighed for at komme en tur til Svendborg. Sydfyenske Dampskibsselskab stillede hver gang en gratis ekstrapærgæ til rådighed for de godt 200 mand, der skulle af sted. I Svendborg blev deltagere indkvarteret hos private, og turene sluttede ude ved Christiansminde, hvor der blev underholdt med sang, dans og musik.⁽²⁷⁾ En anden gang gik 300 mand til Spodsbjerg, hvor borgerne havde inviteret på kaffe - russerne blev ved ankomsten fordelt til de forskellige værter. Dagen sluttede med en fælles sangoptræden, hvorefter løjtnant Nikolaj varmt takkede på russernes vegne.

I første halvdel af juni forlød rygter, at Sovjetunionen havde udnævnt to officerer til at være forbindelsesofficerer ved tilbage-sendelsen af de sovjetiske krigsfanger i Danmark, men da der i den følgende tid intet skete på det område, måtte man slå sig til tåls med, at det kun havde været et rygte. Helt glemte folkene på Langeland havde man dog ikke. Den 12 juni blev alle fangerne vaccineret og derefter omhyggelig registreret af et registreringshold udsendt af S.H.A.E.F. Hver mand fik 27 spørgsmål, der nøje skulle besvares. Man havde på højere

sted opdaget, at der i fangelejrene godt kunne skjule sig folk, man af flere grunde skulle kigge nøjere efter i sømmene. Det var dog ikke tilfældet på Langeland. Den 21. juni så det pludselig ud til at lysne med hensyn til hjemrejse. Den russiske kaptajn Brovkin, en russisk journalist og grev Mogens Friis fra Dansk Røde Kors kom til Langeland for at snakke hjemrejse, men også for at inspicere forholdene her. Brovkin udtalte, at der kunne blive tale om hjemrejse i løbet af 10-30 dage. Iøvrigt udtrykte herrerne stor tilfredshed med forholdene her, og besøget sluttede med, at Brovkin holdt en tale til sine landsmænd. Tiden skulle vise, at Brovkins tidsskema for en hjemrejse ikke holdt stik. Helt glemt af det sovjetiske fædreland var soldaterne herovre dog ikke. Sidst i juni kom en af de før nævnte forbindelsesofficerer på et kort besøg til Rudkøbing. Han medbragte et par russiske film, men kom ellers ikke ind på afrejsedatoen.

Om det var Brovkins besøg, der var årsagen, er ikke let at vide, men umiddelbart efter hans afrejse, blev der indført et fast dagligt program for fangerne. Man startede nu hver morgen klokken 7 med morgengymnastik, derefter morgenmad, tøjvask o.l. Fra 10-12 var der eksersits og march, derefter 1 times middag og 1 times middagshvile. Fra 14-16 var der igen eksersits og fra 16-17 politisk undervisning.

Forvaltningen af russernes forplejning var i den første tid blevet foretaget af Statens civile Luftværn bistået af D.K.B. Et lille stykke hen i juni overgik forplejningen til Røde Kors, der overlod den daglige ledelse til overlærer Ravn. Samtidig takkede man D.K.B. for hjælpen. Om man ved den lejlighed har udtrykt sig lidt kantet, er svært at se nu, men resultatet blev imidlertid, at D.K.B. trak sig helt ud af arbejdet, da Røde Kors kom ind i billedet. Fru Ellen Christensen og fru Irma Thaae havde hidtil ledet størstedelen af administrationen for D.K.B.⁽²⁸⁾ Administrationen kunne til tider også have sine problemer. I en annonce i de lokale dagblade efterlyste borgmesteren den 26. juni 700 langelandske familier, der hver ville overlade en dyb tallerken til en russisk soldat. Ejeren af det hidtil lånte service skulle selv bruge det nu.

Juli måned gik stille hen uden større begivenheder, og man begyndte så småt at drøfte, om russerne kunne hjælpe til med høstarbejdet. Det blev kun ved drøftelserne, for der viste sig at være tilstrækkelig med dansk arbejdskraft, og den 14. august kom så den længe ventede besked. Afrejse med færgen fredag den 17. august klokken 12. De følgende dage blev der købt kufferter i store mængder, og adskillige langelændere slap af med deres gamle kufferter på en behagelig måde. På afrejse-dagen samledes flere tusinde langelændere med flag og blomster nede ved færgelejet. Borgmester Marinus Larsen og overlærer Ravn holdt tale for de bortdragende. Der blev fældet mange tårer, både blandt russere og danskere, for de foregående måneder havde knyttet mange venskaber. Klokken 12 præcis dampede LANGELAND pyntet med blomster og med et stort billede af Stalin på kommandobroen ud af havnen og afsluttede hermed et farverigt afsnit af Langelands besættelses-historie.

Tilbage var nu blot de tyske flygtninge, som man nu også gerne ville af med. Men sådan skulle det ikke være. I begyndelsen af september kom en meddelelse fra København, der vakte en vis opstandelse på øen. Langeland blev nødt til at modtage yderligere et kontingent tyske flygtninge, idet man var nødt til at fordele flygtningepresset jævnt over hele landet, og Langeland hørte til blandt de mindre belastede områder. Flindts Pensionat i Lohals blev beslaglagt af myndighederne til formålet, og i Lohals fik man at vide, at der sikkert ville blive foretaget flere beslaglæggelser i den kommende tid. Pavil-lonen i Fredeskoven ville også blive anvendt. Der blev i den anledning indkaldt til et borgermøde i Lohals, hvor ialt 14 foreninger skrev under på en protest til flygtningeadministrati-onen. Man fremhævede heri blandt andet, at flere hundrede flygtninge ville betyde en væsentlig sundhedsfare for byen, idet den foreslåede renovationsordning var ganske utilstræk-kelig.⁽²⁹⁾ Efter forhandling med myndighederne trak lohals-borgerne dog deres protest tilbage, idet der blev indgået et forlig om renovationen. Samtidig fik man løfte om, at badeho-tellet ikke ville blive beslaglagt. Flindt, der ejede det beslag-

lagte pensionat og i den anledning havde indleveret en ekstra protest, trak dog ikke sin tilbage, hvad man jo godt kan forstå.⁽³⁰⁾

Den 17. september udtalte kontorchef Glente på amtskontoret i Svendborg, at man formodentlig ville være nødt til at sende et par hundrede tyske flygtninge til Langeland, og at man overvejede at indkvartere dem i pavillonen i Fredeskoven og på pensionatet "Østerstrand" i Østerhuse. Allerede dagen efter forlød det, at det ikke ville blive ved det antal, kontorchefen havde nævnt, men der ville nok blive tale om henved 400 flygtninge, der skulle anbringes på Langeland udover dem, man havde i forvejen.⁽³¹⁾ I dagene 20. til 22. september blev de ca. 250 flygtninge på Højskolen overflyttet til Flindts Pensionat i Lohals, hvilket gav dem noget bedre forhold at leve under. Kredsen bag den nystiftede Langelands Landbrugs- og Husholdningsskole kunne derefter gå i gang med at sætte den frigivne højskolebygning i stand, hvad den i høj grad trængte til.

De følgende dage ankom flere hold tyske flygtninge til Lohals med Lohals-Lundeborg-færgen. De ældste blev indkvarteret på pensionatet "Langeland" i Østerhuse, da det var meningen, at den fælles spisning skulle foregå der. Det blev dog ikke ved det. De følgende uger ankom endnu flere, og pavillonen i Fredeskoven og Jehovas Vidners Bibelskole i Lohals kom nu også i brug. Ved udgangen af oktober 1945 var indkvarteringen således fordelt:

Pavillonen i Fredeskoven ved Rudkøbing ...	142 personer.
Pension "Langeland", Østerhuse	131 personer.
Pension "Østerstrand", Lohals	112 personer.
Flindts Pensionat, Lohals	252 personer.
Jehovas Vidners Bibelskole, Lohals	143 personer.

Hvilket giver et samlet antal tyske flygtninge på 780 personer.⁽³²⁾ Da antallet af flygtninge var på sit højeste, var der ansat 80 CB-betjente som bevogtningsmandskab, deraf de 64 på Nordlangeland.

Et - ganske vist noget overfladisk - indtryk af forholdene for de internerede får man gennem en beskrivelse af et besøg i

pavillonen, som Langelands Folkeblad bragte den 5. oktober. I hver af de to sale i den tidligere restauration var der ved hjælp af spanske vægge indrettet 10 "lejligheder", hver med køjeplads til 6. Der ville blive sat pigtråd op omkring bygningen, så flygtningene ikke kunne forlade området, men de havde lov til at færdes udendørs indenfor pigtråden indtil klokken 22. Lejrlederen - en tidligere storgodsejer - holdt med tykke bøger og lange lister kontrol med alt og alle.

Da tyskerne rent internt selv administrerede dagligdagen, var der enkelte i forlæggningerne her på øen, der havde visse privilegier. Følgende personer havde således lov til at forlade deres lejr uden særlig tilladelse:

Den tyske lejrleder i dagtimerne.

Den tyske sygeplejerske døgnet rundt.

Den tyske kok fra klokken 14-18.⁽³³⁾

Hele sommeren havde flygtningenes post været undergivet streng censur, og ingen breve måtte indeholde mere end 25 ord. Censuren blev ophævet sidst på efteråret, men dog med det forbehold, at al post skulle sendes via den tyske lejrleder.⁽³⁴⁾

Ordensreglerne blev håndhævet strengt - undertiden måske for strengt. Man kan ikke undgå at føle medlidenhed med den stakkels fru Christel Schaaper, der på grund af dårlig opførsel, fraternisering med vagtmandskabet og gentagen ulovlig brevskrivning efter aftale med den sovjetiske legation i København i oktober bliver overført til den russiske flygtningelejr "Baltichport" ved Riga. Selv om fruén tydeligt nok har været en strid person, så har hun så sandelig måttet bøde for sine synder.⁽³⁵⁾

Den danske flygtningeadministration sørgede for, at flygtningene fik en vis mulighed for at følge med i, hvad der foregik udenfor lejrene. I den første del af sommeren 1945 abonnerede man på den hjemmetyske avis "Nordschleswigsche Zeitung",⁽³⁶⁾ men da avisens bygning i Åbenrå hen på sommeren blev saboteret og ødelagt, hvorved avisen gik ind, måtte man søge andre løsninger. Fra slutningen af oktober gik man derfor over til at holde ugeavisen "Deutsche Nachrichten", der var skrevet af tyske emigranter for tyskere. Udgivelsen af

bladet blev fra den 1. december finansieret af flygtningeadministrationen. Oplaget var begrænset; her på Langeland skulle 15 personer være fælles om et eksemplar af avisen.

Da antallet af flygtninge på Langeland var på sit højeste, var der mellem dem 262 skolepligtige børn. Fra Statens civile Luftværn havde man fået besked på, at disse børn skulle undervises, ligesom man havde fået tilsendt skolebøger for 4 alderstrin, så man gik i gang med at oprette skole eller rettere sagt tre skoler. En i Østerhuse, hvor man lejede lokale i "Lærkenborg", en i Lohals og en i et mindre lokale i pavillonen i Fredeskoven. Elevfordelingen blev som følger:

Lærkenborg	102 elever
Lohals	112 elever
Fredeskoven	48 elever

Til at bestride skoleundervisningen var der 5 meget kvalificerede tyske lærere, hvoraf de to, nemlig Poul Mattern og Wilhelm Grassel var akademikere, der havde undervist ved tyske universiteter, de øvrige tre var uddannede folkeskolelærere. Ingen af dem var belastet af nogen nazistisk fortid. Som hjælpelærere fik de 6 unge tyske piger, der under krigen havde virket som "Jugendleiterinnen" og "Volkspflegerinnen". På luftværnskontoret i Rudkøbing var man ganske klar over, at pigernes tidligere virke havde været indenfor den nazistiske ungdomsopdragelse i Tyskland, men man fandt det betryggende nok, at de nu arbejdede under opsyn af Poul Mattern og Wilhelm Grassel.⁽³⁸⁾

I slutningen af 1945 begyndte man at samle de tyske flygtninge i Danmark i større lejre og nedlægge de små, forholdsvis dyre forlægninger, og den 6. december blev 541 flygtninge fra Langeland overflyttet til Oksbøllejren, hvorved pavillonen i Fredeskoven og pensionaterne "Langeland" og "Østerstrand" blev frigjort. Tilbage blev 246 internerede på Flints Pensionat og 5 på Jehovas Vidners Bibelskole, som man beholdt som sygehjem. De 5 fungerede som sanitetspersonale. Som så ofte før i det år var det færgen LANGE LAND, der tjente som transportmiddel for de bortrejsende, denne gang dog ikke festligt udsmykket. Af de 80 CB'ere, der gjorde vagttjeneste,

blev de 64 hjemsendt med 8 dages varsel. Den 12. december kunne Langelands Folkeblad fortælle, at udgiften til de tyske flygtninge på Langeland indtil nu havde været på 200.000 kroner incl. bevogtning.⁽³⁹⁾

Den første jul i det fremmede blev fejret under snævre forhold. Myndighederne havde forbudt flygtningene at bruge kirkerne til julegudstjenester - man skulle blive i lejrene. Pastor Jepsen og pastor Oppermann holdt derfor julegudstjenester på Flindts Pensionat. Selve juleaften deroppe blev fejret med et 3 meter højt juletræ, sparsomt pyntet og med ti lys. Børnene sang flerstemmigt og viste nogle julespil. Den danske stat havde sørget for, at alle børnene fik en kop erstatningskakao (der fandtes ikke andet i landet på det tidspunkt) og en lille gave til en værdi af 50 øre. Julemiddagen bestod for hver enkelt af 125 gram okse- eller kalvekød, budding af 100 gram buddingpulver og 1/10 liter frugtsaft. Så selve middagen var såmænd ikke meget ringere end den, mange danske fik det år.⁽⁴⁰⁾

I begyndelsen af januar 1946 blev man nødt til at forøge vagtstyrken i Lohals med tre politibetjente, der skulle fungere som overvagtmandørere. Det havde vist sig, at CB'erne ikke havde den fornødne myndighed til at håndhæve fraterniseringsforbudet, der flere gange var blevet overtrådt. En enkelt lohalsborger fik ved samme lejlighed forbud mod at nærme sig flygtningeforlægningen.⁽⁴¹⁾

I slutningen af januar kom der yderligere 5 tyske flygtninge til Flindts Pensionat. De tilhørte sekten Jehovas Vidner og havde af den grund siddet i tysk koncentrationslejr. Som tidligere koncentrationslejr fanger var de hidtil blevet betegnet som allierede fanger, og de havde i de forløbne måneder opholdt sig i hjemmet hos en trosfælle i Lohals. Medens de boede der, havde de drevet en ret pågående religiøs propaganda overfor deres internerede landsmænd. Flygtningeadministrationen besluttede ved starten på det nye år, at de skulle indkvarteres hos de andre flygtninge - men det blev dem samtidig pålagt, at de ikke måtte drive propaganda i lejren.⁽⁴²⁾

Den 18. marts fik de internerede besked om, at de dagen

efter skulle forlade Langeland og overføres til større lejre. Meddelelsen vakte ingen jubel. De fleste havde været glade for at bo under overskuelige forhold på Langeland, og sundhedstilstanden blandt flygtningene havde været god. Der var ikke forekommet flere dødsfald, end man kunne forvente efter de strabadser, de havde gennemgået under deres flugt fra Tyskland. Der blev nu travlhed med at få pakket de få ejendele, de rådede over. Den følgende dag blev de transporteret til Rudkøbing, men det viste sig, at damperen CIMBRIA, der skulle hente dem, var forsinket på grund af tåge. De blev derfor midlertidigt anbragt i gymnastiksalen ved den gamle skole på Kirkepladsen, og da der ikke var tilstrækkelig plads der, kom nogle stykker hen i Skt. Bendts præstegård på Gåsetorvet, der var ledig det år. Deres ejendele - bylter, kurve, børnesenge, symaskiner og køkkenstole blev opbevaret i Det forenede Dampskibsselskabs pakhuis på molen. Næste dag kom de ombord på CIMBRIA. Efter alle var kommet ombord, gik den tyske lejrchef Nitz hen til overbetjent Iversen og takkede ham bevæget på sine landsmænds vegne for opholdet. Da skibet forlod kajen, blev der råbt farvel til CB'erne og de ca. 50 danskere, der var kommet for at se dem sejle bort.⁽⁴³⁾

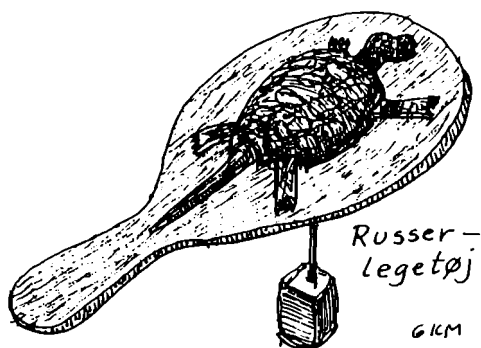

De sidste tyske flygtninge forlader Langeland i marts 1946.

Foto: Knud Pedersen.

Tilbage i lazarettet i Jehovas Vidners Bibleskole lå 8 tyskere, der var for syge til at rejse. De forlod Langeland den 29. marts og afsluttede hermed et specielt kapitel af besættelsestidens historie på vor ø.⁽⁴⁴⁾

De sidste spor efter de tyske flygtninge på Langeland blev udslettet i 1965. På kirkegården i Rudkøbing lå der begravet 7 flygtninge, og på Longelse kirkegård fandtes en tysk soldatergrav. I 1965 indgik den danske regering på en overenskomst med den tyske regering, at de tyske soldater- og flygtningegrave, der fandtes på mange danske kirkegårde, skulle flyttes og samles på nogle få store kirkegårde her i landet. Planerne stødte på stærk modstand i den danske befolkning, og også på Langeland mærkede man reaktionerne mod flytningen, der gav sig udslag i flere henvendelser til pressen. Den 17. juni 1965 bragte Langelands Avis en samtale med pastor Wilhelm Reiss, Rudkøbing, der omtalte den forestående flytning som usømmelig og uetisk, og 6 langelandske menighedsråd protesterede mod flytningen hos kirkeministeriet. Det nyttede dog ikke noget. De døde blev flyttet til Odense kirkegård den 25. november 1965 af et specielt tysk graverhold. Den 27. november samme år beskrev Langelands Avis et kedeligt intermezzo ved flytningen af gravene. De opbrudte og tømte kister var blevet kørt på byens losseplads ved Langelandsbroen, hvor de i flere dage henlå i udækket tilstand, før behjertede mennesker sørgede for, at de blev brændt.

Retsopgøret efter besættelsen.

Af: *Bent Andersen*

Danmarks Frihedsråd dannede i løbet af besættelsens sidste år flere udvalg, der skulle tage sig af særlige opgaver. I slutningen af 1944 dannedes juridisk udvalg og arrestationsudvalget.

Juridisk Udvalgs opgave var at tilvejebringe forslag til et straffelovstillæg, der kriminaliserede nærmere angivne handlinger foretaget under den tyske besættelse, og som på en eller anden måde kunne anses som landsskadelig.

Arrestationsudvalgets opgave var at tilvejebringe navne på personer, der kunne tænkes at være omfattet af de straffebestemmelser, som juridisk udvalg ville foreslå anvendt.

Arrestationsudvalgets opgave var desuden at tilvejebringe forslag til retningslinier for arrestationernes praktiske gennemførelse, herunder at påse, at de arresteredes rettigheder efter den eksisterende retsplejelov blev overholdt. Endelig skulle arrestationsudvalget tilvejebringe forslag til fornøden beskyttelse af de arresterede og deres ejendom.

På baggrund af de nedsatte udvalgs betænkninger udsendte Frihedsrådet i november 1944 pjecen "Når Danmark atter er frit".

Om retsopgøret efter befrielsen hed det i denne pjecce blandt andet:

"Men det må på forhånd fastslås, at der ved idømmelse af straf ikke kan blive tale om at gå uden om de straffearter, som gældende straffelov hjemler med fængsel på livstid som højeste straf. Og ligeledes må det stå fast, at enhver sag skal behandles i den lovlige strafferetsplejes former, med offentlig tiltale og med samme adgang til forsvar for domstolen som i enhver anden sag".

Disse målsætninger blev fastholdt af Frihedsrådet, da Frihedsrådet umiddelbart efter besættelsen skulle rådgive befrielsesregeringen - den regering, hvori nogle af Frihedsrådets medlemmer indtrådte som ministre.

Efter befrielsen stod det hurtigt klart, at befolkningen krævede udrensning og hurtig indgriben og hårde straffe over for landsforrædere.

For simpelthen at undgå "de lange knives nat" så Rigsdagen, der var samlet allerede den 9. maj 1945, sig nødsaget til at vedtage et straffelovstillæg, som på væsentlige punkter brød med Frihedsrådets oplæg, og som mange år frem i tiden skulle blive genstand for kritik.

Da straffelovstillægget blev forelagt for Rigsdagen den 25. maj 1945, sagde justitsminister Busch-Jensen, der havde siddet i Frihedsrådets juridiske udvalg, blandt andet:

"At Danmark skulle blive prisgivet en magt, hvis åndelige våben var løggen, og hvis magtudfoldelse var terror, havde ingen på forhånd kunne tænke sig ville være muligt. Under normale forhold vil love blive ændret, når der er trang til det, og spørgsmålet om at give straffelove tilbagevirkende kraft opstår da ikke, men ved besættelsesmagts tilstedeværelse her i landet var lovgivningen forhindret i at foretage sådanne ændringer i straffeloven, at der blev hjemmel for den rette behandling af landsforræderiske og landsskadelige handlinger. Efter den 29. august 1943 havde den løsslupne terror frit spil, og landets lovlige regering var sat ud af kraft. Enhver lovgivning har sin sidste begrundelse i retsfølelsen, og det ville være mere krænkende for retsfølelsen, om sådanne alment fordømte forbrydelser, som vi har været vidne til, ikke skulle medføre de alvorligeste følger, end det ville krænke retsfølelsen, at ny lovhjemmel nu gives med tilbagevirkende kraft. Vor grundlov, således som den har været gældende siden 1849, indeholder ingen bestemmelse, som hindrer, at en straffelov med tilbagevirkende kraft skærper straffen for forbrydelser, som også tidligere var strafbare, og indfører straf for handlinger, som lovgivningen ikke tidligere havde kunnet tænke sig ville forekomme. Bag ved forslagets bestemmelse om straffelovstil-

lægget skal have tilbagevirkende kraft, står en enstemmig folkevilje, og herimod kan der ikke anføres noget holdbart argument for at lade samfundet forblive værgeløst over for forbrydere, hvis gerninger har rystet os alle på det dybeste".

Som man ser, var det "folkeviljen", der anførtes som det afgørende moment, og dette kom også til orde i justitsministerens begrundelse for anvendelsen af dødsstraffen, hvormed han udtalte:

"Når lovforslaget nu foreslår at genindføre dødsstraf for nogle af de forbrydelser, som lovforslaget omfatter, er dette ikke udtryk for nogen vilje til at bryde den linie, som dansk retsudøvelse gennem så mange år har fulgt. Livsstraf bringes kun i forslag for de handlinger, som under krigen har spredt gru og rædsel. Bag ved forslaget om livsstraf står et almindeligt krav i folket om, at de, som ved de groveste forbrydelser har rystet samfundet, da landet var i nød, udskilles ved, at de kommer til at bøde for deres gerninger med livet".

Efter Rigsdagens vedtagelse af straffelovstillægget den 1. juni 1945 gik anklagemyndigheden - politimestrene i de enkelte politikredse - igang med at rejse sigtelse mod de internerede eller tidligere internerede personer.

I perioden kort før vedtagelsen af den nye straffelov havde de fleste underretter i landet taget stilling til anklagemyndighedernes begæringer om fortsat fængsling af de anholdte, der senere ville blive sigtet efter de nye bestemmelser.

På Langeland blev de første begæringer om fortsat fængsling prøvet af retten i Rudkøbing den 17. maj 1945, idet der da blev fremstillet fem personer, der af modstandsbevægelsen og politiet som anklagemyndighed var sigtet for at have begunstiget fjenden på forskellig måde.

Dommersædet blev beklædt af dommer Karsten fra Rudkøbing, og for anklagemyndigheden var mødt politifuldmægtig Oppermann ligeledes fra Rudkøbing.

Den første, der blev fremstillet, var en mand med et tyskklingende navn, som i nogle få år havde boet i Rudkøbing.

*Hans Anthon William Karsten.
Dommer i Rudkøbing 1936-1945.
Foto: Rudkøbing byhistoriske Arkiv.*

Manden var sigtet for at have været medlem af Schalburgkorpset og Frikorps Danmark under det tyske Waffen SS. På dommer Karstens foranledning erkendte manden, at han tidligere havde været straffet for gadeuorden og blufærdighedskrænkelser. Manden, der var vansiret i ansigtet efter en bombeulykke, forklarede retten, at han havde opfundet en ny type flymotor, som han oprindeligt havde forsøgt at gøre de svenske myndigheder interesseret i. I Sverige var han imidlertid blevet udvist, hvorefter han havde forsøgt at gøre de tyske myndigheder interesseret i sin opfindelse. Da tyskerne heller ikke var interesseret i hans opfindelse, tog han plads på det nazistiske blad "Fædrelandet", hvor han pakkede aviser og uddelte løbesedler. Efter at være optaget i Frikorps Danmark rejste han til Tyskland, hvor han fik en 9 måneders militær uddannelse i Tyskland og Rusland. Han oplyste til retten, at han i tysk tjeneste havde fået 105 kroner i løn hver 10. dag. Desuden blev der hver måned sendt 313 kroner til familien i Danmark. Efter nogen tid i tysk tjeneste på østfronten blev han sendt hjem til Danmark, hvor han straks blev optaget i Schalburgkorpset. Politifuldmægtig Oppermann begærede sigtede fængslet for yderligere en måned. Sigtede forklarede,

som en formildende omstændighed, at han havde meldt sig selv til modstandsbevægelsen. Dommer Karsten bemærkede til dette, at det ingen forskel gjorde, hvorefter der blev afsagt kendelse om fængsling foreløbig for en måned. Den 14. juni 1945 blev manden atter fremstillet for retten med begæring om forlængelse af den tidligere fængslingskendelse. Under dette retsmøde fortalte manden blandt andet, at han kun en gang havde skudt efter en russer - iøvrigt uden at ramme. Manden, der fortsat erklærede sig uskyldig i landsskadelig virksomhed, fik fængslingen forlænget i 14 dage. Fra omkring 1. juli 1945 skulle alle sager, der ønskedes pådømt efter straffelovstillæget, forelægges for statsadvokaten, hvilket forsinkede sagerne en del. Af den grund blev fængslingen af schalburgmanden fra Rudkøbing forlænget yderligere en måned ved et retsmøde den 31. juli 1945. Den 30. august 1945 blev schalburgmanden overført til København, hvor man havde koncentreret den videre retsforfølgning af tidligere medlemmer af Waffen SS. I midten af 1946 fik schalburgmanden fra Rudkøbing endelig sin dom, som kom til at lyde på 5 års fængsel.

Under det første retsmøde ved retten i Rudkøbing den 17. maj 1945 blev også en 24-årig mand fra Longelse Sønderskov begæret fængslet, sigtet for at have gjort tjeneste i den tyske marine.

Den sigtede erklærede sig skyldig. Han havde været i Tyskland som arbejder og var senere trådt ind i den tyske marine, hvor han havde gjort tjeneste som flakskytte på armerede handelsskibe og lazaretskibe. Den sigtede lagde vægt på, at årsagen til, at han var gået i tysk tjeneste, var ønsket om at tjene gode penge. Under et retsmøde i juni 1945 blev fængslingskendelsen over marineren fra Longelse forlænget til udgangen af juli 1945. Den 20. juli 1945 blev der afsagt dom i sagen. Det var den første dom efter straffelovstillæget, der blev afsagt af retten i Rudkøbing. Dommersædet blev beklædt af dommer Karsten. Politifuldmægtig Oppermann fungerede som offentlig anklager. Forsvarer for den anklagede var

landsretsagfører Hinrichsen. Som domsmænd fungerede en lærer fra Simmerbølle og en boelsmand fra Fodslette.

Der var rejst tiltale efter straffelovstillæget - Lov nummer 259 af 1. juni 1945, § 10, stk. 1, hvorefter den der havde hvervet eller ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, blev straffet med fængsel.

Tiltalte forklarede, at han oprindeligt havde tjent på en gård på Langeland, men var i krigens første år taget til Tyskland som almindelig arbejder. Her tjente han en god løn, som han dog ikke fik sparet op, men brugte til at leve et godt og muntert liv. Da han i midten af krigen vendte hjem, havde han svært ved at falde til ro, og tog derfor ret hurtigt tilbage til Tyskland. Her havde forholdene imidlertid vendt sig, således at man nu dårligt nok kunne få mad. Tiltalte forklarede videre, at han tilsidst lod sig hverve til den tyske marine på grund af massive hvervekampagner og de efterhånden elendige levevilkår. Tiltalte forklarede, at han havde gjort tjeneste som flakskytte på lazeretskibe og troppetransportskibe, der gik på fart mellem Tyskland, Finland og Randstaterne. Efter Tysklands kapitulation havde han sneget sig over den danske grænse og havde klaret sig med nogle danske penge, som han havde fået af nogle tyske marinesoldater, der ikke selv kunne bruge dem. Han havde sprættet alle mærker og knapper af uniformen, men var alligevel blevet pågrebet på færgen til Rudkøbing.

Efter et kort indlæg nedlagde anklagemyndigheden, ved politifuldmægtig Oppermann, påstand om fængsel på ikke under fire år og frakendelse af almen tillid i fem år efter dommens afsoning.

Herefter havde landsretssagfører Hinrichsen et kort indlæg til forsvar for sigtede. Hinrichsen lagde vægt på, at tiltalte ikke havde haft noget at gøre med nazister, samt at han havde ladet sig hverve i udlandet og under påvirkning af sult og mangel på alt.

Forsvareren påstod derfor tiltalte idømt lovens mildeste straf. Klokkeren præcis 11.00 afsagde dommer Karsten dom i overensstemmelse med anklagemyndighedens påstand -

fængsel i fire år - og frakendelse af almen tillid i fem år efter dommens afsoning. Fra strafudmålingen blev fratrukket 45 dage for allerede udstået varetægtsfængsling.

Tiltalte blev desuden dømt til at betale sagens omkostninger, herunder salær til forsvareren som androg 75 kroner.

Under et retsmøde i maj 1945 blev en 27-årig mand, der i et par år havde boet et par kilometer syd for Rudkøbing, sigtet efter straffelovstillægts § 10, stk. 1, for at have gjort tjeneste som chauffør for Luftwaffe.

Sigtede, der ikke tidligere havde været straffet, forklarede for retten at han aldrig havde haft noget at gøre med det nationalsocialistiske parti, men at han havde deltaget i nogle kurser i Schlesien arrangeret af den tyske Rigsarbejdstjeneste. Han erkendte at have båret tysk uniform, men nægtede at have været bevæbnet. Under tjeneste i Tyskland var han blevet forfremmet til overchauffør, hvilket indbragte en løn på 700 kroner om måneden.

Ved et retsmøde den 18. juni 1945 blev varetægtsfængslingen forlænget en måned. Den 8. august 1945 var sagen berammet til domsafsigelse ved retten i Rudkøbing. Et par dage i forvejen fremsatte sigtede imidlertid begæring om at få sin sag pådømt af retten i Horsens, idet det var der, han i sin tid havde ladet sig hverve til tysk tjeneste.

I overensstemmelse med retsplejelovens regler imødekom dommer Karsten sigtedes begæring, hvorefter han et par dage senere blev overført til arresten i Horsens.

Under retsmøder ved retten i Horsens kom det frem, at sigtede i efteråret 1943 havde ladet sig hverve til chauffør og havde virket som sådan i Riga indtil 13. maj 1944, hvorefter han indtil den 1. marts 1945 havde gjort tjeneste som Hilfkolonchef i Transportkorps Speer i Kolding. Luftwaffechaufføren fik senere en dom på 5 års fængsel.

Ved et retsmøde i Rudkøbing den 11. april 1946 blev en 26-årig mand fra Ærø dømt for at have fungeret som såkaldt Gefreiter på Mellemførtet i København og for senere at have

deltaget i krigen på østfronten, hvor han angiveligt var blevet taget til fange.

Han var derudover tiltalt for at have ladet sig hverve til Frikorps Danmark under Waffen SS ved henvendelse til Frikorps Danmarks hvervekontor i Svendborg. Ved første henvendelse til hvervekontoret blev han kasseret, men ved anden henvendelse nogen tid efter blev han alligevel hvervet.

Dagen før domsafsigelsen, den 10. april, havde anklagemyndigheden besluttet at opretholde sigtelsen fra december 1945. Det fremgik af sagen, at tiltalte i 1937 kom i tjeneste hos en nazistisk gårdejer på Ærø. I 1940 meldte han sig ind i DNSAP og ville senere til østfronten for at kæmpe mod russerne. I stedet for at blive sendt til østfronten kom han til Mellemførtet i København, hvor han flere gange deltog i beskydning af allierede fly. Om der blev ramt nogen, vidste han ikke. Efter at han var blevet gefreiter, blev hans afdeling flyttet til Tyskland, hvor han var ved flakskytset. I maj 1945 blev han overført til infanteriet, hvor hans afdeling marcherede mod Böhmen-Mähren, hvor russerne trængte frem alle vegne. Den 13. maj 1945 blev han taget til fange og sad i flere fangelejre, indtil han sammen med nogle kammerater flygtede til Danmark, hvor de imidlertid blev anholdt ved grænsen.

Forsvareren, landsretssagfører Hinrichsen, anførte som forsvaret, at sigtede havde været under indflydelse af en nazistisk arbejdsgiver i 5 år og derfor, med sin unge alder, havde været et let bytte for den nazistiske agitation. Dette synspunkt gik sigtede dog selv imod, men kunne iøvrigt ikke forklare motivet til ønsket om at komme i tysk tjeneste. Forsvareren fremførte så, at det ikke var pengebegær, der havde drevet sigtede, idet lønnen som Gefreiter i Danmark havde udgjort 25 kroner hver 10. dag, ligesom han i Tyskland havde tjent 36 kroner om måneden.

Anklageren, politifuldmægtig Dannelund, begærede sigtede dømt udover den fastsatte minimumsstraf på 4 års fængsel, idet han absolut ikke fandt nogen formildende omstændigheder.

Dommer Klingenberg fra Assens, der virkede som dommer i Rudkøbing indtil dommer Karstens afløser, dommer Erik Bon-

nevie, kunne tiltræde, afsagde klokken 16.00 en dom, der kom til at lyde på 4 års fængsel - lovens minimumstraf - idet dommeren fandt, at de af forsvareren fremførte formildende omskændigheder var til stede. Desuden mistede sigtede almen tillid i fem år efter dommens afsoning. Fra fængselstiden blev fratrukket allerede udstået varetægtsfængsling siden december 1945.

Efter et par forberedende retsmøder i april og maj 1946 blev der den 6. juni 1946 afsagt dom over en mand fra Midtjylland, der var tiltalt for at have gjort tjeneste som tysk sabotagevagt i Frankrig og Italien. Ligeledes sigtedes han for - før den tid - at have forsøgt optagelse i Frikorps Danmark.

Af anklagerens sagsfremstilling fremgik, at sigtede i 1942 havde indsendt begæring til Frikorps Danmarks hovedkontor i København om optagelse i korpset. Han blev imidlertid erklæret uegnet til tjenesten på grund af ringe højde.

Dommer Klingenberg fra Assens, der stadig var fungerende dommer i Rudkøbing, afsagde en dom, der "efter omstændighederne", kom til at lyde på 2 års fængsel, hvoraf 125 dage blev anset som udstået varetægtsfængsling. Manden blev desuden kendt uværdig til almen tillid i fem år og skulle desuden betale sagens omkostninger, herunder 90 kroner til den beskikkede forsvarer, sagfører Gerling Jensen. Domfældte ønskede betænkningstid med hensyn til eventuel anke.

Ved tre retsmøder i Rudkøbing i slutningen af maj 1945 blev 5 personer sigtet for at have været bevæbnede sabotagevagter ved tyske flyvepladser her i landet.

En 35-årig mand fra Rudkøbing blev tiltalt for at have været sabotagevagt på Lunde flyveplads på Sydfyn. Under sagens første retsmøde fortalte manden, at han ikke et sekund havde tænkt på, at hans tjeneste som vagt kunne medføre straf efter krigen. Manden fortalte videre, at han var stoppet som vagt, da han i den engelske radio havde hørt, at danske statsborgere i tysk tjeneste omgående skulle stoppe deres virksomhed, hvis de ville undgå retsforfølgning. Manden,

der tidligere havde været straffet for overtrædelse af jagtloven og ulovlig våbenbesiddelse, skulle have været gift fire dage før arrestationen. Manden bad derfor under et af de første retsmøder om tilladelse til udgang for at blive gift, hvilket blev afslået, så længe han var varetægtsfængslet under sagens undersøgelse.

Ved et retsmøde den 16. august 1945 blev sagen optaget til dom.

Som offentlig anklager fungerede sagfører Gerling Jensen, der påstod sigtede dømt i overensstemmelse med anklageskriftet, hvorefter han var tiltalt efter straffelovstillæggets § 10, stk 1, der kriminaliserede den, der havde ladet sig hverve til tysk krigstjeneste.

Forsvareren, landsrettsagfører Hinrichsen, påstod tiltalte frifundet eller højst idømt lovens mildeste straf. Tiltalte erklærede sig, som han havde gjort under hele sagen, uskyldig, idet han ikke kunne se noget forkert eller landsskadeligt i det, han havde gjort. Tiltaltes tjeneste som vagt havde strakt sig fra den 14. april 1944 til den 31. marts 1945.

Under sagen påstod anklageren, at tiltalte havde deltaget i en episode, hvor nogle modstandsfolk, der var kommet ind på flyvepladsens område, blev jaget væk med riffelskud. Ingen mennesker var kommet noget til ved episoden. Tiltalte erklærede, at han ikke havde deltaget i episoden og aldrig havde skudt efter nogen.

Dommen kom til at lyde på 4 års fængsel og frakendelse af almen tillid i 5 år efter udstået straf. Desuden blev vagtmanden dømt til at betale sagens omkostninger. I fængselsdommen blev fradraget 70 dage for allerede udstået varetægtsfængsling.

Den 9. august 1945 blev der afsagt dom over en 20-årig mand fra Torpe. Manden var sigtet for - i 14 dage - at have været sabotagevagt på Lunde flyveplads. Også i denne sag var det straffelovstillæggets § 10, stk. 1, der blev angivet som hjemmel til straffen. Manden var nevø til den 35-årige rudkøbingenser, der blev dømt for samme forseelse.

Dommersædet blev beklædt af dommer Karsten. Politifuld-

mægtig Oppermann fungerede som offentlig anklager, mens landsretssagfører Hinrichsen var beskikket som forsvarer for tiltalte.

Dommen kom til at lyde på 3 års fængsel og frakendelse af almen tillid i 5 år efter dommens afsoning. I fængselsstraffen blev fratrukket 53 dage som udstået varetægtsarrest. Den 20-årige mand blev desuden dømt til at betale sagens omkostninger, herunder salær til forsvareren, der beløb sig til 75 kroner. Tiltalte erkendte at han, i tysk uniform og bevæbnet med en tromlerevolver, havde været sabotagevagt i 14 dage. Tiltalte mente ikke, at han havde gjort sig skyldig i noget landsskadeligt. Tiltalte forklarede, at han tidligere havde været i Tyskland som jord- og betonarbejder, dog kun i en måned, idet han var for ung til at tegne en længerevarende kontrakt. Tiltalte fortalte videre, at han aldrig havde været medlem af nazipartiet.

Til illustration af, hvordan en typisk domsforhandling i disse sager formede sig, er anklagerens afhøring af sigtede under retsmødet den 9. august 1945 i det følgende gengivet ordret.

t = tiltalte a = anklager

t: Det har altid været mit store ønske at komme ind i det illegale arbejde, men jeg havde ikke held til det, skønt jeg spurgte både her og der, hvor man skulle melde sig.

a: Så var det mærkeligt af Dem, at melde Dem til tyskerne.

t: Ja - men jeg lod mange uvedkommende gå ind på flyvepladsen, mens jeg havde vagt.

a: Er De klar over, at de gjorde tyskerne en tjeneste ved at være sabotagevagt.

t: (Tiltalte rystede her ivrigt på hovedet) Jeg har ikke gjort tyskerne nogen tjeneste.

a: De har dog sparet tyskerne for at sætte en af deres egne på denne post.

a: De har forklaret, at De sjuskede med vagttjenesten.

t: Det gjorde jeg også. Jeg lod mange uvedkommende passere uden at vise ausweiss. Nogle gange fik jeg en eller to kroner for denne tjeneste. Da tyskerne opdagede det, blev jeg afskediget uden at få betaling for vagten, og de truede mig med koncentrationslejr eller skydning. Det var min onkel fra Rudkøbing, der reddede mig.

Tiltalte forklarede videre, at han var rejst til Ålborg, idet han havde hørt, at der der var et hvervekontor for vagter. Her var han blevet anvist arbejde som sabotagevagt i Vojens, et job, som han dog ikke tog imod. Det var hans tidligere omtalte onkel, der tilsidst skaffede ham jobbet ved Lunde flyveplads. Tiltalte fortalte, at han havde været arbejdsløs, før han kom til Lunde, og han havde fået at vide, at man som vagt i Lunde kunne tjene 550 kroner om måneden.

Tiltalte benægtede dog, at han havde taget jobbet for pengenes skyld, ligesom han hævdede, at det ikke var for at gavne tyskerne - tværtimod. Tilsidst oplyste sigtede, at han havde siddet i tysk fængsel i tre dage for sin forseelse med den sjuskede vagttjeneste.

Ved et retsmøde i Rudkøbing i oktober 1945 blev en 20-årig mand fra Rudkøbing idømt 4 års fængsel for at have været sabotagevagt på Lunde flyveplads.

Under et af de indledende retsmøder forklarede tiltalte, at han var ustraffet. Hertil bemærkede dommer Karsten, at det forekom ham, at han engang havde idømt tiltalte en bøde på 200 kroner for at have handlet tobak med en tysk soldat. Manden havde været sabotagevagt på Lunde flyveplads fra maj til juli 1944, hvorefter han var blevet overflyttet til tjeneste på Ry flyveplads, hvor han var til 1. oktober 1944. Manden, der under hele sagen erklærede sig uskyldig i landsskadelig virksomhed, havde under tjenesten været bevæbnet med en

karabin, som han aldrig havde brugt. Han havde tjent 14 kroner om dagen som sabotagevagt.

Ved et retsmøde i oktober 1945 blev en 21-årig mand fra Frellesvig idømt 4 års fængsel for også at have været sabotagevagt på Lunde flyveplads.

Igen var det den efterhånden kendte trekløver - dommer Karsten, politifuldmægtig Oppermann og landsretssagfører Hinrichsen, der satte retten.

Tiltalte forklarede, at han, der ikke tidligere havde været straffet, havde været sabotagevagt på Lunde flyveplads fra august 1944 til maj 1945. Han havde båret tysk uniform og havde været bevæbnet med en karabin. For vagttjenesten havde han modtaget 511 kroner i løn om måneden. Da dommer Karsten spurgte tiltalte, om han erkendte sig skyldig, svarede han:

"Når det står i loven, må der jo være noget om det, men da jeg meldte mig til tjenesten i 1944, tænkte jeg ikke på, at jeg derved gjorde noget, der kunne skade mit land".

Den sidste, der blev dømt for at have været vagt på en tysk flyveplads, var en 25-årig mand fra Rudkøbing.

Han blev i november 1945 idømt standardtaksten, 4 års fængsel, for at have været sabotagevagt på Kastrup flyveplads ved København fra oktober 1944 til maj 1945. Manden havde under de indledende retsmøder forklaret, at han aldrig havde båret uniform eller våben udenfor tjenesten. Inden han blev ansat som vagt, havde han arbejdet et år i Tyskland som arbejdsmand. Tiltalte erkendte sig skyldig under hele sagen.

Den 15. august 1946 anholdt kriminalpolitiet i Rudkøbing en 25-årig mand fra Sjælland på en gård på Midtlangeland. Manden var af Københavns politi sigtet for at have været medlem af Sommerkorpsen, som var et nazistisk sabotagevagtkorps bestående af danske nazister.

Under efterforskningen hos politiet i København havde man fundet ud af, at han havde taget arbejde som landarbejder på

en gård på Langeland. Politiet på Langeland fandt hurtigt frem til manden, som blev anholdt midt under høstarbejde. Under et forhør på politistationen i Rudkøbing samme dag indrømmede manden, at han havde været medlem af Sommerkorpset og som sådan blandt andet gjort tjeneste på flyvepladsen på Kløvermarksvej. Manden nægtede derimod at have båret våben. Et par dage senere blev manden sendt til København, hvor han blev fængslet med henblik på senere retsforfølgning.

Retsopgøret på Langeland omfattede kun en sag om stikkervirksomhed.

Som stikker eller angiver kriminaliserede straffelovstilæggets § 12, den som ved angiveri eller på anden måde havde medvirket til, at nogen var blevet anholdt af en tysk myndighed eller nogen dermed samarbejdende organisation.

Den sigtede, der var en 30-årig tjenestekarl fra Frellesvig, var tiltalt for forsøg på angiveri.

Tiltalte var kort efter befrielsen blevet anholdt for forsøg på at angive en politibetjent, der levede "under jorden" i Tullebølle. Tiltalte blev under sagen mentalundersøgt af kredslege Dammegaard, der imidlertid konstaterede, at han intet fejlede.

Den tiltalte erklærede sig skyldig i forsøg på angiveri, idet han i slutningen af besættelsen havde henvendt sig på Hotel Rudkøbing for at meddele, at en betjent levede illegalt i Tullebølle. Han havde hørt, at Gestapo - det tyske politi - holdt til på hotellet, hvilket ikke var tilfældet. Det skal her bemærkes, at der under besættelsen ikke var stationeret tysk politi på Langeland.

Da tiltalte var ankommet til Hotel Rudkøbing, havde han henvendt sig til hotelejer Erlandsen og fremført sit ærinde. Hotelejer Erlandsen fik under samtalen den sigtede til at opgive sit forehavende og erfarede samtidig, at sigtede havde en forestilling om at kunne tjene omkring tusinde kroner ved angiveriet som, ved Erlandsens mellemkomst, ikke blev til noget.

Ved et retsmøde i slutningen af 1945 blev den sigtede frifun-

det, idet dommer Karsten fulgte forsvareren, landsretssagfører Trolle-Christensens påstand om, at forsøg af en beskaffenhed som den omhandlede ikke var omfattet af straffelovstillæget eller den ordinære borgerlige straffelov.

Det skal tilføjes, at der ved et af de første retsmøder efter besættelsen, den 19. maj 1945, blev fremstillet en 32-årig mand fra Odense, der var anholdt på Langeland og sigtet for angiveri af modstandsfolk i Odense. Ved en kendelse afsagt i første retsmøde lod dommer Karsten den sigtede overføre til retsforfølgning i Odense.

Efter at Rigsdagen i juni 1945 havde afsluttet arbejdet med det første straffelovstillæg vedrørende forræderi og anden landsskadelig virksomhed, påbegyndtes arbejdet med et tillæg til straffeloven vedrørende anden form for samarbejde med den tyske værnemagt.

Dette straffelovstillæg, i daglig tale kaldet værnemagerloven, blev vedtaget af Rigsdagen den 28. august 1945 og trådte i kraft samme dag.

Lovens § 2, stk. 1, kriminaliserede den, som på utilbørlig måde havde samarbejdet med besættelsesmagten i erhvervs-mæssig henseende, uden at forholdet dog kunne henføres under straffebestemmelserne i det første straffelovstillæg angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed.

Strafferammen (den strengeste straf) var fængsel i 4 år.

Efter lovens § 10 skulle den beregnede eller anslåede nettofortjeneste ved værnemageriet inddrages til fordel for statskassen.

Ved afgørelsen af, om og i hvilken grad forholdet måtte anses som utilbørligt, blev der efter lovens § 4 blandt andet lagt vægt på:

- om tiltalte selv havde været aktiv for at få forretningsforbindelsen etableret, fortsat eller udvidet.
- om tiltalte havde foretaget en omlægning af virksomheden, der klart ville fremme tyske interesser.
- om tiltalte havde påkaldt besættelsesmagtens bistand til beskyttelse af virksomheden.

- om tiltalte havde hindret eller søgt hindret, at danske myndigheder fik fuld adgang til oplysninger om virksomhedens forhold.
- om tiltalte havde søgt at opnå en urimelig fortjeneste ved samarbejdet med besættelsesmagten.

Erhvervsmæssigt samarbejde med værnemagten var altså, når det blot ikke var utilbørligt, i sig selv ikke kriminelt, hvilket vist nok er mod en almindelig opfattelse.

Denne almindelige opfattelse er blevet styrket af historikere, der ikke har været denne juridisk meget vigtige sondring bevidst.

Som det vil fremgå af det følgende, blev nogle personer, der i maj 1945 var blevet tilbageholdt af modstandsbevægelsen som værnemagere, senere enten overhovedet ikke sigtet, eller sigtet for overtrædelse af andre regler end værnemagerlovens. Ingen af disse andre regler hjemlede straf i form af frihedsberøvelse.

I de sidstnævnte tilfælde var der som regel tale om overtrædelse af reglerne om maksimalpriser eller overtrædelse af regler fastsat i henhold til aftaler mellem Danmark og Tyskland om gensidig vareudveksling.

Udenrigsministeriet udsendte i besættelsens første år en række bekendtgørelser i henhold til aftalerne om gensidig vareudveksling. Efter disse bekendtgørelser skulle der indhentes tilladelse fra ministerierne, inden der kunne leveres varer eller tjenesteydelser til tyskerne.

Aftalerne med Tyskland om vareudveksling blev gennem hele besættelsen løbende fornyet, sidste gang den 21. december 1944.

Når de danske myndigheder indlod sig på sådanne aftaler i krigens sidste tid, var det i erkendelse af, at tyskerne ellers ville skaffe sig de ønskede varer og tjenesteydelser ved konfiskation og tvang.

Allerede den 6. januar 1943 var der af retten i Rudkøbing blevet afsagt en dom over en tørvefabrikant fra Nordlangeland

for salg af tørv til tyske enheder på Langeland uden tilladelse fra udenrigsministeriet. Fabrikanten var tiltalt for at have solgt og leveret tørv til værnemagten i 1942 for ialt 667,50 kroner. Han nægtede sig under sagen skyldig, idet han ikke vidste, at salg til tyskerne uden tilladelse var ulovligt. Fabrikanten blev idømt en bøde på 75 kroner. Fortjenesten der var opgjort til 55,20 kroner, blev konfiskeret til fordel for statskassen.

Ved retten i Rudkøbing blev der i perioden fra den 17. maj 1945 til midten af 1948 behandlet 7 sager, der drejede sig om forhold i forbindelse med erhvervsmæssigt samarbejde med værnemagten.

Under det første retsmøde ved retten i Rudkøbing efter besættelsen, den 17. maj 1945, blev en arbejdsmand og en radioforhandler varetægtsfængslet - sigtet for at have været lønarbejdere på den tyske flyveplads ved Lunde. De to mænd, der begge var fra Rudkøbing, havde været interneret af modstandsbevægelsen siden den 5. maj 1945. De blev løsladt efter et retsmøde den 6. juni 1945, og anklagemyndigheden rejste ikke siden sigtelser mod dem.

En anden sag, der blev forelagt for retten den 17. maj 1945, drejede sig om en bankkasserer fra Rudkøbing, der af modstandsbevægelsen var sigtet for at have virket som direktør for et skibsværft i Svendborg, der arbejdede for tyskerne. Værftet var startet i 1941 af bankkasserens tyske familie. Virksomhedens samlede aktiekapital var på 275.000 kroner. Bankkassereren blev ansat i firmaet som direktør, hvilket gav en løn på 300 kroner om måneden. I 1944 måtte det lukke på grund af dårlig økonomi og interne stridigheder, hvorefter direktøren havde fået ansættelse som bankkasserer i Rudkøbing.

På værftet byggedes minestrygere, mindre motorbåde og joller.

Sigtede nægtede sig skyldig.

Han erklærede, at han, inden han tiltrådte, havde været klar over, at der arbejdedes for tyskerne. Tobaksfabrikant Halberg

fra Svendborg, der iøvrigt senere blev myrdet af en tysk terrorbande for sine åbenlyse antinazistiske holdninger, havde siddet i bestyrelsen for værftet, men havde trukket sig tilbage på grund af stemningen mod værftet.

Politifuldmægtig Oppermann, der var anklager, i sagen begærede sigtede fængslet. Forsvareren, landsrettsagfører Hinrichsen, protesterede herimod. Der blev derefter afsagt fængslingskendelse for foreløbig 14 dage. Ved et retsmøde i begyndelsen af juni 1945 besluttede dommeren at overføre sigtede til videre retsforfølgning i Svendborg.

Den 25. august 1945 afsagde retten i Rudkøbing dom over en slagtermester fra Midtlangeland. Slagtermesteren blev idømt en bøde på 500 kroner samt konfiskation af fortjeneste.

Slagtermesteren havde i efteråret 1944 leveret et svin på 125 kg. til det tyske mandskab på observationsposten på Oldenbjerg ved Tullebølle. Han var sigtet for overtrædelse af prisloven samt en bestemmelse, der var fastsat i henhold til aftalerne mellem Danmark og Tyskland om gensidig vareudveksling.

Denne bestemmelse var § 1, stk. 2 i Bekendtgørelse af 5. maj 1943 om Hjemmemarkedets Forsyning med Flæsk.

Bekendtgørelsen havde følgende ordlyd:

"Til den tyske værnemagts afdelinger og institutioner, herunder kantiner til organisationer tilsluttet den tyske værnemagt, såsom SS, politi, NS-flyverkorps, NSKK (NS-motor-korps), arbejdstjenesten, NSV (NS-folke-forsorg), Organisation Todt, Teknisk Nødhjælp, Røde Kors og NS-sammenslutningen "Kraft durch Freude", samt til medlemmer i uniform eller civil af den tyske værnemagt eller denne tilsluttede organisationer må salg til slagting eller til levebrug af svin af enhver art kun finde sted, når salget sker gennem Landbrugsministeriets Baconudvalg".

Politimester Madsen, der var mødt for anklagemyndigheden, nedlagde påstand om en bøde på ikke under 500 kroner samt konfiskation af fortjenesten på 76,65 kroner. Slagtermesteren erklærede sig skyldig i overtrædelse af bekendtgørelsen, men

nægtede sig skyldig i overtrædelse af prisloven. Han havde solgt en levende gris og mente ikke, at dette var så strafbart, som at sælge en slagtet gris. Han kunne jo ikke vide, at tyskerne ville slagte grisen. Han mente iøvrigt, at de 3 kroner pr. kilo, han havde taget for grisen, var almindelig pris for grise, der blev solgt til viderefodring.

Ved et retsmøde i Rudkøbing den 23. august 1946 blev der rejst tiltale mod en købmand fra Midtlangeland. Købmanden havde været varetægtsfængslet fra den 5. maj til den 6. juni 1945.

Anklageskriftet lød på, at han havde overtrådt en bekendtgørelse i henholdt til aftalerne mellem Danmark og Tyskland om den gensidige vareudveksling ved i perioden fra december 1944 til marts 1945 at have leveret forskellige varer til tyskerne uden forudgående tilladelse fra udenrigsministeriet.

Købmanden havde leveret varer til en tysk kantine i Thy for ialt 1612 kroner.

Købmanden var desuden tiltalt for at have indført status i en statusbog, der ikke var autoriseret.

Der var ikke rejst tiltale for overtrædelse af værnemagerloven.

Købmanden, der mødte sammen med sin forsvarer, landsretssagfører Trolle-Christensen, erkendte sig skyldig, men kunne ikke vedtage den bøde på 3000 kroner, som blev forelagt. Ligeledes var han ikke enig med anklagemyndigheden i, at fortjenesten ved værnemageriet kunne opgøres til 200 kroner. Den 30. august 1946 blev der afsagt dom i sagen. Købmanden blev idømt en bøde på 1500 kroner for ulovligt salg til tyskerne og fik derfor konfiskeret fortjenesten, der af anklagemyndigheden og dommeren blev sat til 200 kroner. Desuden blev købmanden idømt ti dagbøder på hver 10 kroner for overtrædelse af bogføringsloven.

I retsmødet den 17. maj 1945 blev ejeren af Havnesmedien i Rudkøbing fremstillet for retten, sigtet for værnemageri.

Havnesmedien var en af de få virksomheder på øen, der blev udsat for sabotage. Se nærmere herom i kapitel 8.

Smedemesteren erkendte, at hans virksomhed havde leveret varer til tyskerne, fortrinsvis beslag af forskellig slags.

Smedemesteren forklarede under det første retsmøde, at han tog arbejdet for tyskerne for at redde virksomheden. Han forklarede samtidig, at han havde været medlem af det kommunistiske parti i Rudkøbing, og at han desuden havde været leder af en M-gruppe og havde været med til at starte 4 andre M-grupper. En M-gruppe var en gruppe af frihedskæmpere i venteposition.

Efter yderligere to retsmøder hhv. den 18. maj 1945 og 6. juni 1946 blev sagen optaget til dom den 10. juni 1947.

Anklageskriftet lød på:

- overtrædelse af værnemagerlovens § 2, stk. 1, ved perioden fra februar 1945 til Tysklands kapitulation, på utilbørlig måde, at have samarbejdet erhvervsmæssigt med den tyske værnemagt ved levering af vogne og vognbeslag til en værdi af ikke under 87.960 kroner. Dette beløb var fremkommet ved gennemgang af bilag til de såkaldte clearingkonti i Nationalbanken.
- drevet virksomhed uden næringsbrev.
- drevet virksomhed uden at have ført autoriserede forretningsbøger.
- have undladt at besvare en henvendelse fra nationalbanken vedrørende overførte pengebeløb.

Dommersædet blev beklædt af den beskikkede særdommer H. Klingenberg fra Assens, mens politifuldmægtig Dannelund fra Rudkøbing fungerede som anklager. Forsvarer for sigtede var landsretssagfører Trolle-Christensen.

Domsforhandlingerne blev indledt med en gennemgang af smedemesterens anslåede fortjeneste ved værnemageriet, og hvordan samarbejdet med tyskerne blev formidlet. Smedemesteren forklarede, at han selv havde søgt at få arbejde med tyske leverancer. Dette var foregået ved, at han på Grand Hotel i København havde truffet en mand ved navn Nielsen, der angiveligt senere var blevet skudt af tyskerne. Nielsen havde henvist ham til Feltwirtschaft på Vesterport, hvor han henvendte

sig med tilbud over, hvad han kunne levere. Kort efter tilbagekomsten til Rudkøbing var der kommet ordre på leverancer af vognbeslag, der skulle sendes til Køge Vognfabrik. Smedemesteren skulle desuden forestå opkøb af vogne på Fyn og Langeland og levere disse til vognfabrikken i Køge. Beslagene blev betalt i cheks fra Køge Vognfabrik, mens betalingen for vognkøbene blev afregnet direkte med Feltwirtschaft i København.

Retten fastslog bruttofortjenesten ved værnemageriet til mindst 32.000 kroner.

Efter denne udredning, hvor anklageren stillede en lang række spørgsmål, redegjorde forsvareren for tiltaltes politiske forhold og gjorde herunder gældende, at tiltalte havde været med til at starte modstandsbevægelsen på Langeland.

Efter fremlæggelse af meget omfattende erklæringer fra Danmarks kommunistiske Parti på Langeland og den lokale modstandsbevægelses ledelse konkluderede dommeren, at smedemesteren ikke havde været med til at starte modstandsbevægelsen på Langeland, men havde haft et vist kendskab til kredse, der startede modstandsbevægelsen her.

Det var derimod rigtigt, at han senere var blevet leder af en militær ventegruppe og havde været med til at starte 2-3 andre tilsvarende grupper. Da hans værnemageri blev kendt af modstandsbevægelsens ledelse og gruppens medlemmer, blev han nægtet adgang til fortsat medlemskab af modstandsbevægelsen. Til dette forklarede smedemesteren, at det var ham selv, der meddelte gruppen, at han havde taget arbejde for tyskerne, og at han selv havde valgt at trække sig ud af arbejdet i modstandsgruppen.

Domsmandsretten afsagde en dom, der kom til at lyde på 3 måneders ubetinget fængsel, hvoraf de 30 dage blev anset som allerede udstået på grund af varetægtsfængsling i maj og juni 1945. Desuden lød dommen på konfiskation af 32.000 kroner til fordel for statskassen samt betaling af alle sagens omkostninger.

I juni 1948 blev den sidste sag om erhvervsmæssig samarbejde med værnemagten behandlet af retten i Rudkøbing.

Manden, der var entreprenør og cementvarefabrikant, var tiltalt for overtrædelse af prisloven, idet han havde overtrådt de fastsatte bestemmelser vedrørende takster for vognmandskørsel ved kørsel på Lunde flyveplads for den tyske værne-magt.

Anklagemyndigheden påstod, at han ved at have kørt for ialt 33.652 kroner havde opnået en anslået overpris på ca. 3.400 kroner.

Endvidere var han tiltalt for overtrædelse af bogføringsloven ved at have undladt at føre regnskab over de indkørte beløb.

Anklagemyndigheden nedlagde under sagen påstand om en bøde på ikke under 10.000 kroner samt konfiskation af den indvundne overpris på ca. 3.400 kroner.

Tiltalte havde været varetægtsfængslet fra anholdelsen den 5. maj 1945 og indtil den 6. juni samme år.

Under det første retsmøde i sagen den 18. marts 1948, hvor han var mødt med sin forsvarer, landsretssagfører Trolle-Christensen, nægtede han sig skyldig i noget ulovligt, idet han dog erkendte, at han ikke havde ført sine regnskabsbøger korrekt. Han erkendte, at han for kørsel for værnemagten havde modtaget et større beløb, end reglerne anviste, men at der ikke var tale om overpris, idet han ikke havde fået dækket sine udgifter i forbindelse med transport med færgе.

I et retsmøde den 7. april 1948 fremførte han, at han ved afregning med tyskerne blot modtog check og aldrig specificerede regninger, hvorfor han ikke havde vidst, at han modtog overpris. Til dette anførte anklageren, at han tidligere til politiet havde oplyst, at han havde fået 9 kroner i timen efter en timelønstakst og 75-81 øre pr. kilometer efter kilometertakst. Anklageren anførte endvidere, at tiltalte tidligere havde erkendt, at han var klar over, at dette var meget mere, end hvad man kunne opnå ved kørsel for andre. Som svar på dette forklarede tiltalte, at de nævnte takster blot var noget, han havde hørt andre vognmænd på flyvepladsen tale om.

I midten af juni 1948 blev entreprenøren idømt en bøde på 10.000 kroner samt konfiskation af den indvundne overpris, der blev fastsat til 3.400 kroner.

I kapitel 8 er beskrevet, hvordan der 4 gange blev sat ild til et tømrerværksted på Nørrebro i Rudkøbing.

Efter den sidste ildspåsættelse den 6. november 1944, hvorved værkstedet nedbrændte, forlod tømrermesteren øen.

Efter befrielsen blev han anholdt af modstandsbevægelsen i Jylland. I 1947 blev han ved retten i Vejle - i henhold til værnemagerloven - idømt et halvt års fængsel, blandt andet for værnemageriet i Rudkøbing.

Med til historien om retsopgøret på Langeland hører, at Statsadvokaten for Særlige Anliggender i slutningen af december 1947 besluttede at rejse tiltale efter værnemagerlovens § 2, stk. 1, mod Sydfyenske Dampskibsselskab og en af selskabets ledende medarbejdere.

Sagen skulle behandles af en særlig ret i Svendborg, hvor dommer Keiser Nielsen fra Nyborg skulle beklæde dommersædet.

Anklageskriftet lød på, at medarbejderen den 13. august 1940 havde truffet aftale med den tyske krigsmarine om udlejning af selskabets dampskib AGNETHE til anvendelse ved minestrygning uden først at indhente godkendelse fra de danske myndigheder.

Desuden havde han den 23. december 1940 - også uden de danske myndigheders udtrykkelige tilladelse - udlejet s/s TRANEKÆR til tyskerne for 400 kroner om dagen.

Fragtnævnet havde dog senere nedsat lejebetalingen til 230 kroner om dagen. Oprindeligt havde medarbejderen krævet 700 kroner i leje om dagen.

Ved udlejningen havde han modtaget 17.579 kroner i mægler-salær direkte fra værnemagten.

Denne sum og hans øvrige fortjeneste på udlejningsarrangementerne - ialt 45.310 kroner - krævede anklagemyndigheden konfiskeret. Desuden nedlagde anklagemyndigheden påstand om fængselsstraf.

Anklagemyndigheden nedlagde også påstand om konfiskation af den fortjeneste, som selskabet havde haft ved udlejningsforretningerne - ialt 148.887 kroner. Desuden blev der nedlagt påstand om, at selskabet blev idømt en klækkelig bøde.

Den 13.juni 1948 besluttede statsadvokaten at frafalde tiltalen mod selskabet og den ledende medarbejder.

Om baggrunden for dette udsendte statsadvokat Bach fra København den 14. juni 1948 en pressemeddelelse, der blandt andet indeholdt følgende:

"Jeg har som bekendt arbejdet med denne sag gennem flere måneder. Efter at jeg besluttede at rejse tiltale, er arbejdet med at gennemgå sagen fortsat, og herunder kom der fornylig forskellige oplysninger frem, der ændrede det billede, jeg indtil da havde dannet mig af sagen. Det viste sig nemlig - og det var egentlig det der blev afgørende for min beslutning om at lade tiltalen falde - at der, inden der blev sluttet kontrakt mellem Sydfyenske Dampskibsselskab og den tyske værnemagt om udlejning af dampskibene AGNETHE og TRANEKÆR, havde været en forhandling mellem selskabet og repræsentanter for Udenrigsministeriet og Handelsministeriet, der for så vidt sanktionerede udlejningerne, uden at dette dog blev fulgt op af skriftlige tilsagn.

Det var disse oplysninger, der foranledigede mig til at indstille til Rigsadvokaten, at tiltalen skulle bortfalde, og det sker altså nu".

Statsadvokat Bach oplyste samtidig, at spørgsmålet om, hvorvidt selskabet havde taget for meget i leje, endnu ikke var afgjort.

Denne del af sagen blev senere oversendt til Revisionsudvalget for tyske Betalinger, der skulle afgøre, om selskabet og direktøren havde afkrævet for høj betaling, der kunne konfiskeres til fordel for statskassen.

På baggrund af revisionsudvalgets udtalelse senere på året besluttede anklagemyndigheden ikke at rejse tiltale for overtrædelse af prisloven.

Ikke alle værnemagere eller "tyskersympatisører" fik glæde af den retsbeskyttelse, som lovgivningen skulle sikre.

Også på Langeland traf "folkets domstol" afgørelser, som fik alvorlige konsekvenser for dem, det gik ud over. I kapitel 9 er der berettet om klipning af tyskerpiger og afklapsning af på-

ståede nazisympatisører i de hektiske befrielsesdage, hvor "folkeviljen" fik frit spil.

Sådan gik det også, da to medarbejdere ved Hou Brugsforening mistede deres job på grund af påståede nazistiske sympatier.

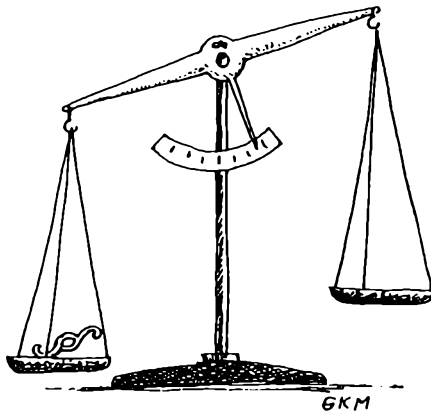
Den 19. juni 1945 blev der afholdt ekstraordinær generalforsamling i Hou Brugsforening.

Formanden, sognefoged Hans Rasmussen, bød velkommen og redegjorde herefter for baggrunden for indkaldelsen til den ekstraordinære generalforsamling. Baggrunden var, at der var indkommet klager fra nogle medlemmer over regnskabsføreren og varekøreren, fordi de var nazivenlige. Klagerne forlangte derfor de to medarbejdere fjernet fra deres stillinger.

Bestyrelsen havde holdt møde om sagen, men var ikke enige om afskedigelserne og havde derfor besluttet at indkalde til generalforsamlingen og lade den træffe afgørelsen.

Efter en del udtalelser for og imod blev der foretaget skriftlig afstemning, der gav flertal for de to medarbejders afsked.

Der var mødt ca. 100 stemmeberettigede medlemmer. Regnskabsføreren fik 38 stemmer for og 53 stemmer imod forbliven i stillingen, mens varekøreren fik 38 stemmer for og 49 stemmer imod fortsat ansættelse.

Resumé:

Langelands beliggenhed var årsag til de fleste af de krigsbegivenheder, der fandt sted på øen eller i dens umiddelbare nærhed.

Storebælt og Langelandsbæltet var den eneste adgang for fartøjer af alle størrelser mellem østersøhavnene og Atlanterhavet. For at forhindre fjendtlige fartøjer i at operere i Østersøen udlagde Tyskland massive mine-spærringer i farvandet lige syd for Langeland. På grund af ønske om at hævde Danmarks suverænitet og på grund af naboskabet med det aggressive Tyskland udlagde Danmark miner i farvandet ved Als, Ærø og Langeland. De danske og tyske minefelter i Langelandsbæltet og den nordvestlige del af Østersøen gjorde farvandet til et af de tættest minerede i verden.

Som resultat af mineringen minesprængtes ca. 50 skibe i området i perioden fra krigsudbruddet til Tysklands kapitulation.

Der kom ingen egentlige besættelsestropper til Langeland den 9. april 1940. Indtil oktober 1944, hvor Ørstedspavillonen i Rudkøbing blev beslaglagt til indkvartering af ca. 250 tyske soldater, var der relativt få tyske soldater på øen. Allerede i maj 1940 havde tyskerne oprettet tre luftmeldeposter - ved Hou, Tullebølle og Bagenkop. Senere blev der opstillet antiluftskytzbatterier ved Bagenkop og Spodsbjerg.

En mærkbar påmindelse om krigen var lyden af de natlige overflyvninger af britiske luftstyrker på vej til bombemål i Tyskland eller om dagen synet af de amerikanske flyvende fæstninger på vej til tilsvarende dagangreb. Selv om fronterne synes at ligge så uvirkeligt langt væk, blev man mindet om, at ingen kunne føle sig sikre. På øen faldt enkelte bomber eller miner, men lykkeligvis omkom ingen af øens befolkning under disse hændelser. Det skete af og til, at omkomne flyvere drev i land ved øens kyster, og såfremt det ikke blev forhindret af den tyske besættelsesmagt, forsøgte den lokale befolkning at give de forulykkede en værdig begravelse, men i mange tilfælde fik man ikke denne mulighed.

Mod krigens slutning steg intensiteten af overflyvninger, og det medførte jævnligt fund af ammunition, droptanke mm. I enkelte tilfælde landede overlevende flyvere på Langeland og Siø, men i de tilfælde lykkedes det desværre ikke at skaffe dem videre til Sverige, før de blev overgivet til tysk krigsfangenskab.

I de sidste dage inden befrielsen forekom en anden type af overflyvninger: dagangreb på tyske ubåde og fragtskibe på vej fra Tyskland og Norge. Under disse angreb udspandt sig mange tragedier, idet mange af fartøjerne transporterede tyske civile flygtninge i sikkerhed fra den fremrykkende russiske front.

Den væsentligste årsag til de problemer, Langeland måtte døje med under krigen var, at man befandt sig på en ø. I strenge vintre kunne forbindelsen med omverden blive afbrudt i flere uger på grund af is, og en streng rationering af kul og olie var derfor nødvendig under de forhold. I sommerhalvåret var øen derimod i stand til at levere en del tørv til det øvrige land, ligesom der også blev afskibet en del landbrugsvarer.

Tobaksdyrkning viste sig i de år at blive en god indtægtskilde for mange langelængere. Der blev under krigen og de nærmest følgende år leveret ganske store mængder tobak til forarbejdning andre steder i landet.

Den langelandske modstandsbevægelse fik sin første spæde start i forsommeren 1942, da kommunisterne Helga og Valdemar Møller og muremester Heide begyndte at omdøle illegale blade, og senere startede et trykkeri. Kort tid efter gik den konservative isenkræmmer Svend Aage Thorsen ind i arbejdet, og i løbet af det næste års tid blev der dannet illegale militærgrupper i Rudkøbing by under ledelse af Thorsen og Valdemar Møller. Disse grupper opbygning var stort set afsluttet i 1944. Sideløbende hermed blev der opbygget nogle modstandsgrupper i landsognene under ledelse af K.B. Ahlefeldt-Laurvig, men de to organisationer fik først forbindelse med hinanden i slutningen af 1944, hvor de så begge blev underlagt Frihedsrådets Lokalkomite, der som leder fik K.B. Ahlefeldt-Laurvig. Svend Aage Thorsen blev delingsfører for grupperne i Rudkøbing. Forbindelsen mellem Frihedsrådet og Lokalkomiteen blev formidlet af K.B. Ahlefeldt-Laurvig.

Det var fra Fynsledelsens side ønsket, at den langelandske modstandsbevægelse skulle holde sig i ro og ikke irritere tyskerne, da man ønskede at bevare øen som en art "fredens oase", hvor folk, som var eftersøgt af tyskerne, kunne holde sig skjult.

På Langeland fik man krigen ganske tæt ind på livet, da ca. 260 tyske flygtninge og 1500 russere og franskmænd de sidste dage inden kapitulationen strandede på Langeland. Russerne og franskmændene havde været krigsfanger hos tyskerne og drev i land på en flydedok ved Påø strand på Langelands østkyst. De tyske flygtninge kom fra skibe, der i krigens sidste dage blev angrebet af allierede fly i Langelandsbæltet.

Russerne og franskmændene blev sendt hjem i løbet af sommeren 1945, hvorimod de tyske flygtninge måtte blive på øen i længere tid. Ydermere blev deres antal i løbet af efteråret 1945 forøget til 780, da der blev overflyttet en del fra overfyldte lejre andre steder i landet. De sidste tyske flygtninge forlod Langeland den 29. marts 1946.

Modstandsbevægelsen på Langeland arresterede kort efter befrielsen 51 personer, der var mistænkt for forskellige former for samarbejde med den tyske værnemagt eller for at have nazistiske sympatier. I perioden fra den 17. maj 1945 til midten af 1948 behandlede retten i Rudkøbing 19 sager, der drejede sig om militært eller erhvervsmæssigt samarbejde med den tyske værnemagt.

Langeland blev med få undtagelser forskånet for egentlige krigshandlinger, og selv om ca. 25 personer med tilknytning til Langeland, omkom på grund af krigen, var Langeland i relation til verdenskrigen trods alt kun - en dråbe i havet.

English summaries.

Most of the military events that took place on Langeland or in its immediate vicinity were due to the geographical position of the island.

The Great Belt and the Langeland Belt were the only approaches available to vessels of all sizes between the Baltic ports and the Atlantic. In order to prevent enemy vessels from operating in the Baltic a massive mine barrier was laid by Germany in the waters immediately south of Langeland. Because of a desire to uphold the sovereignty of Denmark and because of the neighbourhood to the aggressive Germany, Denmark laid mines in the waters around Als, Ærø, and Langeland. The Danish and German minefields in the Langeland Belt and the southwestern part of the Baltic made those waters some of the most dense mined in the world.

As a result of the Danish and German mining 50 ships were mined in the area during the period from the outbreak of war until the capitulation of Germany.

Early in the morning of 9 April 1940 the ship in command of the Great Belt Naval District, the Inspection Ship, INGOLF, anchored off Spodsbjerg, received the King's and the Government's order not to fight the German occupation force. Before that, the Commander of Naval District Great Belt had tried to warn the Government of the imminent German attack by despatching the torpedo boat GLENTEN to Spodsbjerg to telephone the warning.

No actual occupying troops arrived on Langeland until October 1944, when the Ørsted Pavillion in Rudkøbing was requisitioned for the billeting of about 250 German soldiers. Already in 1940 the Germans had established three Air Observation Posts - at Hou, Tullebølle, and Bagenkop. Later, anti-aircraft batteries were mounted at Bagenkop and Spodsbjerg.

Immediately after the German occupation of Denmark and Norway blackout was ordered everywhere. At the beginning of the war only sporadic instances of allied aircraft flying over occurred, but gradually the number of operations increased. Allied aircraft flew over mainly the southern part of Denmark in order to attack Berlin and others cities in the eastern part of Germany. Another reason for flights over Denmark was minelaying by aircraft in the Danish approaches to the Baltic and in the waters off the German Baltic ports. The idea was, partly, to impede shipping to Norway and, partly, in the spring of 1944, to prevent the Germans from moving naval vessels to the Channel prior to D-day. In Denmark about 1200 allied airmen lost their lives, and a number of these fatal accidents occurred in the waters south of Langeland. Unless prevented by the German Wehrmacht the Danish population tried to arrange a dignified funeral for the airmen. In some cases it was possible to get survivors ashore, but they were all arrested by Germans. As Langeland was an island from which all ferry connections were controlled by the Germans, it was impossible to bring allied air-

men to Sweden. The surviving airmen, with whom the authors have been in contact, were all disappointed with becoming prisoners of war, but nevertheless happy for the help provided by the local population in the form of food, dry clothes, and shelter.

Visitors today may satisfy themselves that the graves of the allied airmen are still nicely kept.

In the last days of the war, before the liberation, another type of air operation occurred: daylight attacks on German submarines and cargo vessels on their way from Germany and Norway. Many tragedies took place as a result of these attacks, because many of the vessels transported German civilian refugees to safety from the advancing Russians.

One of the most difficult problems encountered by the people of Langeland during the war stemmed from the fact that they lived on an island. In severe winters, connections to the outside world could be disrupted for several weeks because of ice as well as strict rationing of coal and oil. However, during calmer weather loads of peat and agricultural produce could still be shipped to other parts of Denmark.

A good source of income to many of the inhabitants during the war was tobacco-growing. Quite large quantities were shipped to other parts of the country, even a few years after the war.

The resistance movement on Langeland started slowly in the early summer of 1942, when the communists, Helga and Valdemar Møller and the builder, Heide, began distributing illegal newsletters and later started a printing operation. Shortly thereafter the conservative ironmonger, Svend Aage Thorsen joined them, and in the course of the following year illegal military groups were formed in Rudkøbing under the direction of Thorsen and Valdemar Møller. The formation of these groups was more or less completed in 1944. Simultaneously, some resistance groups were formed in the rural parishes, directed by K.B. Ahlefeldt-Laurvig, but the two organizations did not connect until the end of 1944, when they were both placed under the local committee of the Danish Freedom Council, with K.B. Ahlefeldt-Laurvig as its leader. Svend Aage Thorsen became the leader of the groups in Rudkøbing. The connection between the Freedom Council and the local committee was effected by K.B. Ahlefeldt-Laurvig.

The resistance leadership on Fyn wanted the Langeland resistance movement to keep a low profile and not to antagonize the Germans, as they wished to keep the island as a sort of "oasis of peace", on which people, wanted by the Germans, could go into hiding.

The war came quite close to Langeland when 260 German refugees and 1500 Russians and Frenchmen were shipwrecked on the island on one of

the last days before the capitulation. The Russians and the Frenchmen had been prisoners of war in Germany and beached on a floating dock at Pålø beach on the east coast. The German refugees came from ships that had been attacked by allied aircraft in the Langeland Belt.

The Russians and the Frenchmen were sent home in the course of the summer of 1945, whereas the German refugees had to stay on the island for some time. Moreover, their number increased to 780 in the autumn of 1945, when others were transferred from overcrowded camps in others part of the country. The last German refugees left Langeland on 29 March 1946.

Shortly after the liberation the resistance movement on Langeland arrested 51 persons, who had been suspected of various forms of collaboration with the German Wehrmacht, or of sympathizing with the nazis. During the period from 17 May 1945 to the middle of 1948 the court in Rudkøbing tried 19 cases involving military or commercial collaboration with the German forces.

With a few exceptions Langeland was spared actual military operations and although about 20 persons having connection with Langeland, including 15 seamen, were lost because of the war, Langeland was - in relation to World War II - merely a drop in the ocean.

Noter til kapitel 1.

- 1) Journalkladde for Snøde Øre, Kystudkigstjenesten. Rigsarkivet i København. Journalen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Oplysninger i 1993 til forfatterne fra fhv. fisker Henrik Christensen, Bagenkop og fhv. fyrassistent Th. Thoft, Hals.
Marineministeriet, Skematiske Oversigter, bilag nr. 81-95 1943, og Generalrapport for Sikringsstyrken nr. 14, Søværnskommandoen København, juni 1943. Rigsarkivet i København.
- 2) Toldvæsenets Patuljejournaler for Spodsbjerg Toldsted side 373.
Journalerne findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Marinedistrikternes indberetninger til Søværnskommandoen fra 1/9 1939-31/12 1939.
- 3) Langelands Avis for den 8. september 1939.
- 4) Langelands Avis for den 15. september 1939.
- 5) Langelands Avis for den 12. september 1939 side 2.
- 6) Bogen "Rudkøbing 700 år" af Jens Mollerup m. fl. Udgivet af Rudkøbing kommune i 1987, side 159.
- 7) Langelands Avis for den 25. november 1939.
- 8) Langelands Avis for den 3. november 1939.
- 9) Langelands Avis for den 25. januar 1940.
- 10) Langelands Avis for den 11. december 1939.
- 11) Langelands Avis for den 25.-29. november 1939.
- 12) Langelands Avis for den 28. november 1939.
- 13) Langelands Avis for den 5.-7. december 1939.
- 14) Langelands Avis for den 10. februar 1940.
- 15) Langelands Avis for den 22. maj og 9. juni 1943 samt 20. januar 1944.
- 16) Langelands Avis for den 19. februar 1940.

Kapitlet er iøvrigt udarbejdet på grundlag af:

Beretning afgivet i 1992 af tidligere fyrassistent Th. Thoft, der var ansat ved Keldsnor fyr fra den 1. april 1939 til slutningen af året 1946. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Socialministeriet - Erstatningsrådets arkiver. (I uddrag)

Direktoratet for Ulykkesforsikrings arkiv. (I uddrag)

Dagbog af sognefoged Rasmus Nielsen, Hou. Dagbogen, der er i privat eje på Langeland, findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Bogen "Styrmænd til orlogs - Optakten til 9. april" af kommandørkaptajn Kaj Nolsøe Bang, Chr. Eriksens forlag, København 1976.

Notater af kommandørkaptajn Kaj Nolsøe Bang fra 1993.

Notaterne, der er udarbejdet til brug for denne bog, findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Fyrvæsenets årsberetninger for 1939 og 1940. Beretningerne findes på Rigsarkivet i København.

Bogen "De sejlede bare...", af H.C. Røder.

Bogen "Søfolk og Skibe 1939-1945", Christian Tortzen, Grafisk Forlag 1982.

Det engelske flyveblad, trykt på tysk, er udlånt af Karl Mortensen, Maribo, søn af tidl. sognefoged R. Mortensen, Tranekær.

Noter til kapitel 2.

- 1) Beretning afgivet af Vincens Steensen-Leths søn Christian Steensen-Leth i 1992. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 2) Beretning afgivet til forfatterne i 1993 af Kaj Nolsøe Bang. Desuden er anvendt uddrag af Kaj Nolsøe Bangs bog "Styrmænd til Orlogs - Optakten til 9. april" Chr. Eriksens. Forlag, København 1976. (Uddrag med særlig tilladelse.)
- 3) Oplysninger fra postbud Aksel Christensen, Nordenbro.
- 4) Beretning afgivet til forfatterne i 1992 af fru Mengel, Frederiksberg ved Humble.
- 5) Beretning af tidligere fyrassistent Th. Thoft. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 6) Langelands Avis for april 1940. Beretning afgivet til forfatterne i 1992 af M.K. Jepsen fra Nyborg. Botilde Hansens og M.K. Jepsens beretning fra april 1990 i anledning af 50-året for Danmarks besættelse.
- 7) Beretning afgivet til forfatterne i 1992 af C.H. Vous' søster, Frida Vous Nørregaard, Tved.
- 8) Bogen Danmarks militære Besættelse af Niels Petersen, Folklung Forlaget 1942.
- 9) Beretning afgivet i april 1992 af Carlo Hansen, Rudkøbing. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 10) Journal for udgåede skrivelser vedr. Keldsnor fyr. Journalen findes på Keldsnor fyr. Beretning afgivet i 1992 af tidligere fyrassistent Th. Thoft. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 11) Tidligere Oberfeldwebel Franz Eitels beretning til forfatterne. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 12) Langelands Avis for den 27. april 1940.

Kapitlet er iøvrigt udarbejdet på grundlag af følgende:

"Danmark besat og befriet", bind 1-3, under redaktion af Hartvig Frisch 1945-1948. Forlaget Fremad København.

Bogen "Besættelsen 1940: de danske forudsætninger for den 9. april", V. Sjøqvist 1978.

Bogen "Derfor gik det sådan den 9. april", Bjørn Svensson 1965.

Noter til kapitel 3.

- 1) Bogen "Rudkøbing 700 år", kapitel af Jens Møllerup side 159 og følgende sider. Rudkøbing byråd 1987.
- 2) Beretning på lydband samt håndskrevet manuskript af tidligere fyrassistent Th. Thoft. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 3) Beskrivelse af Statens Civile Luftværns og FLUKOs organisation i "Luftkrig over Danmark", bind I - V Carsten Petersen, Bollerup Boghandels Forlag.

- "Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig" Henrik Skov Kristensen m. fl. Århus Universitetsforlag, side 83 ff.
Journaler for Statens Civile Luftværn 1940-1945, Rigsarkivet København.
- Oplysninger fra "Kriegstagebuch (KTB) des Kommandanten im Abschnitt Fünen", Rigsarkivet, DANICA 203-208.
Oplysningerne om civilbeskyttelsens organisation bygger tillige på et 9 siders notat af politiassistent P.A. Rasmussen, Rudkøbing.
Notatet findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 4) Tidligere Oberfeldwebel Franz Eitels beretning til forfatterne.
Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
 - 5) Oplysninger fra "Kriegstagesbuch" (KTB) des Kommandanten im Abschnitt Fünen, Rigsarkivet, DANICA 203-211.
 - 6) Oplysninger fra "Kriegstagesbuch" (KTB) des Kommandanten im Abschnitt Fünen, Rigsarkivet, DANICA 203-211.
Oplysninger fra bogen "Radar Stations in Denmark 1942-1945" af M. Svejgaard, Miljøministeriet, Skov-og Naturstyrelsen 1992.
Tillige oplysninger fra dagbog ført af sognefoged Rasmus Nielsen på Hou.
Dagbogen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
 - 7) Beretning afgivet til forfatterne i 1992 af fhv. gårdejer Gunner Degn, Bagenkop. Langelands Avis for den 17. maj 1945, side 5 og 2. juni 1945 side 3.
 - 8) Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Laurvigs beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv og Tranekær Godskontor.
 - 9) Bogen "Fæstningsbyggerier i Danmark. 1933-1945", under red. af Viggo Nielsen, Miljøministeriet, Skov-og Naturstyrelsen 1989.
Bogen "Radar Stations in Denmark 1942-1945", af M. Svejgaard, Miljøministeriet, Skov-og Naturstyrelsen 1992.
 - 10) Gårdejer Gunner Degns beretning. Tidligere fyrassistent Th. Thofts beretning på lydband og håndskrevet manuskript. Beretningerne findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
 - 11) Toldvæsenets Patruljejournaler for Spodsbjerg Toldsted jr. nr. 420 side 401. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
 - 12) Beretning afgivet til forfatterne i 1992 af Henning Lund, Snøde.
Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
 - 13) Kæmner Aage Niensens og Knud Grove Christensens beretninger.
Beretningerne findes på Rudkøbing byhistorisk Arkiv.
 - 14) Langelands Avis for den 12/5 1945 side 2, 18/5 1945 side 3, 28/5 1945 side 3 og 13/7 1945 side 2.
 - 15) Bagenkop Toldstedes årsberetning for 1945.
Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
 - 16) Hans Bücherts beretning i Langelands Avis for den 1. juni 1945.
Tillige mundtlig beretning af Hans Büchert til forfatterne i 1991.
Frede Lundsgaard Nielsen beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Noter til kapitel 4.

- 1) Statens Civile Luftværn, Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 2) Rudkøbing 700 År, Jubilæumsbog 1987, side 160.
- 3) Statens Civile Luftværn, Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 4) Statens Civile Luftværn, Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 5) Langelands Avis 7.10.1941, 8.10.1941 og 11.10.1941.
- 6) Langelands Avis 9.2.1941.
- 7) Langelands Avis 28.5.1942 og 2.6.1942.
- 8) Henrik Skov Kristensen, Claus Kofoed og Frank Weber: Vestallierede Luftangreb i Danmark under 2. Verdenskrig, Aarhus Universitetsforlag 1988 (i det følgende benævnt Vestall. Luftangr.) side 319 ff.
- 9) Oplyst af Carsten Petersen, Århus.
- 10) Vestall. Luftangr. side 335.
- 11) Vestall. Luftangr. side 336.
- 12) Oplyst af Karlo Banke, Frellesvig, Tullebølle.
- 13) Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. (i det følgende benævnt SCL), journal 1.
- 14) SCL journ. 1 og Vestall. Luftangr. side 337.
- 15) Langelands Avis 12.8.1940 samt oplysn. af Ejner Gotfredsen, Tullebølle plejehjem.
- 16) SCL journ. 1.
- 17) SCL journ. 2.
- 18) SCL journ. 3 samt oplysn. af H. Busch-Petersen, Fuglsbølle.
- 19) SCL journ. 3.
- 20) SCL journ. 3.
- 21) Oplyst af Aksel Christensen, Nordenbro.
- 22) Oplyst af Aksel Christensen, Nordenbro.
- 23) Oplyst af Aksel Christensen, Nordenbro.
- 24) Oplyst af Gunner Degn, Bagenkop og Aksel Christensen, Nordenbro.
- 25) Oplyst af Aksel Christensen, Nordenbro.
- 26) SCL journ. 3.
- 27) SCL journ. 3.
- 28) SCL journ. 3A.
- 29) SCL journ. 3A.
- 30) Vestall. Luftangr. side 367.
- 31) SCL journ. 3A.
- 32) Skrivelse fra Forvaltningsnævnet for Krigsforsikring af Landbrugets Løsøre, udlånt af Else Rasmussen, Humble.
- 33) Anders Bjørnvad: Faldne Allierede Flyvere 1939-1945; Odense Universitetsforlag 1978 (i det følgende benævnt FAF) side 131-32, samt oplysninger fra Ole Kraul, Horsens .
- 34) FAF side 160 og 132.
- 35) SCL journ. 4.
- 36) SCL journ. 4.
- 37) Oplyst af Carsten Petersen, Århus .
- 38) FAF side 144.
- 39) FAF side 132.

- 40) Oplyst af Carsten Petersen, Århus.
- 41) Langelands Avis 12.10.1942.
- 42) Anders Bjørnvad: De fandt en Vej, side 74-76.
- 43) Oplyst af Karl Andersen, Rudkøbing og avisudklip af ukendt dato (70-års fødselsdagsinterview m. fisker Anders Andersen, Vemmenæs).
- 44) FAF side 132.
- 45) Oplyst af Karl Andersen, Rudkøbing.
- 46) Iltbeholder og oplysn. fra smedemst. Frede Lundsgaard Nielsen, Strynø.
- 47) Oplyst af Laurits Hansen, Vojens.
- 48) Oplyst af Ole Kraul, Horsens.
- 49) SCL journ. 4.
- 50) SCL journ. 5.
- 51) Langelands Avis 6.2.1943.
- 52) Carsten Petersen: Luftkrig i Danmark V side 14 og Air 27/656..
- 53) SCL journ. 5.
- 54) Carsten Petersen: Luftkrig i Danmark V side 26 og SCL journ. 5.
- 55) Oplyst af Franz Eitel (skriftlig beretning, beror hos Gunnar Kjær Mortensen).
- 56) FAF side 126, 132 og 115.
- 57) Dagbog af sognefoged Rasmus Nielsen, Hov, Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 58) Oplysninger af Carsten Petersen, Århus og Erik Jensen, Odense.
- 59) SCL journ. 5 samt oplysn. af Bendt Andersen, Snøde.
- 60) Oplyst af Carsten Petersen, Århus.
- 61) Oplyst af Ole Kraul, Horsens; Carsten Petersen, Århus og FAF side 124.
- 62) Oplyst af Ole Kraul, Horsens og FAF side 124.
- 63) Langelands Avis 15.4.1956.
- 64) Oplysninger af fisker Eigel Hansen, Flekkerøy, Norge og oplysning fra Air Attache, Colonel Lawrence H. Shaevitz, USA's ambassade, København.
- 65) FAF side 124.
- 66) SCL journ. 6.
- 67) Oplyst af Carsten Petersen, Århus.
- 68) Indtalt på bånd af fhv. fyrass. Th. Thoft, Hals.
- 69) SCL journ. 6.
- 70) Toldvæs. i Spodsbjerg, patruljefjournal side 421.
- 71) SCL journ. 6.
- 72) Langelands Avis 31.7.1943 .
- 73) SCL journ. 6.
- 74) Oplyst af Carsten Petersen, Århus.
- 75) Langelands Avis 24.9.1943 .
- 76) Missing Air Crew Report, udlånt af O. Kraul, Horsens og FAF side 124.
- 77) SCL journ. 7.
- 78) SCL journ. 7.
- 79) Oplyst af Carsten Petersen, Århus og Air 14/3376.
- 80) Oplyst af fhv. Squadron Leader, pilot Alan Owen McCormack, Australien
- 81) Oplyst af Danmarks Meteorologiske Institut.

- 82) Fåborg Avis 15.2.1964.
- 83) Oplyst af Betty Beck, Australien.
- 84) Oplyst af Valdemar Jensen, Vornæs.
- 85) Oplyst af Betty Beck, Australien.
- 86) Oplyst af Hilda Clark, Australien.
- 87) Oplyst af Geof Walker, Australien.
- 88) Oplyst af Boris Valentin, Tåsinge.
- 89) Oplyst af Sidney L. Smith, Australien.
- 90) Oplyst af Ellen Petersen, Rudkøbing.
- 91) Oplyst af Erik Rasmussen, Rudkøbing.
- 92) Oplyst af Erik Rasmussen, Rudkøbing.
- 93) Oplyst af Ross Whitfield, Australien.
- 94) Oplyst af Alan O. McCormack, Australien.
- 95) Ejes i dag af frugtavlser Peder Lollesgaard, Rudkøbing.
- 96) Oplyst af Ole Kidmose, Frederikssund.
- 97) Oplyst af Hansigne Hansen, Svendborg.
- 98) Gunnar Kjær Mortensen: Luftkamp omkring Tåsinge I-III, artikler i Tåsinge Årbog 1989, 1990 og 1991.
- 99) SCL journ. 7.
- 100) SCL journ. 7.
- 101) SCL journ. 7.
- 102) Oplysn. fra Ole Kraul, Horsens; FAF s. 123 og SCL journ. 7.
- 103) SCL journ. 7.
- 104) SCL journ. 7.
- 105) SCL journ. 7.
- 106) Gunnar Kjær Mortensen: Vemmenæs 23. April 1994, udg. af Tåsinge Museumslaug 1994 (hefte).
- 107) Oplyst af malermst. Henning Lund, Snøde.
- 108) Vestall. Luftangr. side 356.
- 109) SCL journ. 8.
- 110) Dagbog af sognefoged Rasmus Nielsen, Hov, Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 111) SCL journ. 8.
- 112) Air 50/146 stillet til rådighed af Carsten Petersen, Århus, samt Vestall. Luftangr. side 530-31.
- 113) Tysk nedskydningsrapport stillet til rådighed af Carsten Petersen, Århus.
- 114) SCL journ. 8 samt Missing Air Crew Report stillet til rådighed af Ole Kraul, Horsens.
- 115) Materiale stillet til rådighed af fhv. fyrass. Th. Thoft, Hals.
- 116) Missing Air Crew Report stillet til rådighed af Ole Kraul, Horsens.
- 117) Skriftlig beretning af Jacob G. Heilich, stillet til rådighed af Ole Kraul, Horsens.
- 118) Oplyst af fisker Eigil Hansen, Flekkerøy, Norge.
- 119) SCL journ. 8.
- 120) FAF side 125.
- 121) Missing Air Crew Report stillet til rådighed af Ole Kraul, Horsens.

- 122) SCL journ. 9.
- 123) SCL journ. 9 og FAF side 76.
- 124) SCL journ. 9.
- 125) FAF side 75.
- 126) SCL journ. 9.
- 127) Sognefoged Rasmus Niensens dagbog, Hov, Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 128) Missing Air Crew Report stillet til rådighed af Ole Kraul, Horsens.
- 129) FAF 124.
- 130) SCL journ. 9.
- 131) SCL journ. 9 og Langelands Avis 30.10.1944.
- 132) SCL journ. 9.
- 133) Air 27-1854 og oplysn. fra Ole Kraul, Horsens.
- 134) Oplyst af Carsten Petersen, Århus.
- 135) Langelands Avis 21.7.1943.
- 136) FAF side 123.
- 137) Vestall. Luftangr. side 461 ff..
- 138) Langelands Avis 31.5.1945.
- 139) Langelands Avis 30.8.1945 og 29.11.1945.
- 140) Foto bragt i Langelands Avis 1976.

Noter til kapitel 5.

- 1) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg Toldsted side 382. Journalen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 2) Oplysninger fra bogen "De sejlede bare..." af H.C. Røder, side 55. Endvidere gårdejer Hans Petersens optegnelser side 25. Optegnelserne findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 3) Oplysninger fra Statens Civile Luftværns turnaler for Rudkøbing komandocentral, journal nr. 1 (CF-Kc-Ru-J1). Turnalerne findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 4) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg toldsted side 402 og 410. Endvidere gårdejer Hans Petersens optegnelser side 26.
- 5) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg Toldsted side 406. Endvidere gårdejer Hans Petersens optegnelser side 26.
- 6) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg Toldsted side 407 i patruljeturnalerne. Endvidere gårdejer Hans Petersens optegnelser side 27. Mundtlig beretning af Peter A. Hansen, Tullebølle.
- 7) Optegnelser fra bogen "De sejlede bare..." af H.C. Røder side 206.
- 8) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg Toldsted side 408 i patruljeturnalerne. Endvidere gårdejer Hans Petersens optegnelser side 27.

- 9) Oplysninger fra bogen "De sejlede bare..." af H.C. Røder side 202, samt oversigt fra Bagenkop Toldsted for 1942.
- 10) Oplysninger fra bogen "De sejlede bare..." af H.C. Røder side 207.
- 11) Oplysninger fra dagbog ført af fhv. sognefoged Rasmus Nielsen, Hou. Dagbogen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 12) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg Toldsted side 416. Journalen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 13) Oplysninger fra dagbog ført af fhv. sognefoged Rasmus Nielsen, Hou. Dagbogen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 14) Oplysninger fra Toldvæsenets patruljeturnaler, journal nr. 420 for Spodsbjerg Toldsted side 421 Journalen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 15) Bogen "De sejlede bare..." af H.C. Røder side 296.
Oplysninger fra dagbog ført af fhv. sognefoged Rasmus Nielsen, Hou. Dagbogen findes i kopi på Rudkøbing byhistorisk Arkiv.
- 16) Beretning afgivet til forfatterne i 1993 af fhv. kommandørkaptajn Kaj Nolsøe Bang. Beretningen findes i original på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Uddrag af dagbog ført af fhv. sognefoged Rasmus Nielsen, Hou. Dagbogen findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Bogen "Augustoprøret 1943": samarbejdspolitikens fald: forudsætninger og forløb: et studie i kollaboration og modstand. bind 1-3, af Hans Kirchoff.
Danmark besat og befriet. Bind 3, side 11, af Hartvig Frisch m. fl. Forlaget Fremad, København 1945-1948.
Bogen "Da Danmarks flåde blev sænket" af F.H. Kjølser.
Bogen "De sidste augustdage 1943" af J. Arentoft.
Marinehistorisk Tidsskrift, august 1968 1. årgang nr. 4. Heri uddrag af dagbog ført af senere Kaptajnøjntant E. Bisp.
Tegningen af HVIDBJØRNENS sænkning blev offentliggjort første gang i ovennævnte tidsskrift. Tegningen er i den Hempel-Jørgensenske families besiddelse.
- 17) Oplysninger fra bogen "Luftkrig over Danmark" Bind 4 af Carsten Petersen, Bollerup Boghandels Forlag, side 98.
Oplysninger fra bogen "Nachtjagdleitschiff TOGO" af Fregattenkapitän Kurt Petsch, Preussischer Militärverlag.
- 18) Oplysninger fra dagbog ført af fhv. sognerådsfoged Rasmus Nielsen, Hou. Dagbogen findes i kopi på Rudkøbing Byhistoriske Arkiv.
Toldvæsenets patruljeturnaler for Dageløkke Toldsted, maj 1945, Rigsarkivet.
- 19) Beretninger gengivet i Langelands Avis for den 12. juli og 27. juli 1945.
- 20) Fra bogen "De sejlede bare..." af H.C. Røder side 331.
Endvidere bogen "Rudkøbing Skibe" af Emil Gotfredsen, udgivet af Rudkøbing Sømandsforenings Hjælpekasse 1972, side 89 og 90.
Endvidere Langelands Avis for den 25, 26, 27 oktober 1945 side 3,3 og 2, samt Langelands Avis for den 8. november 1945 side 2.

Kapitlet er iøvrigt udarbejdet på baggrund af oplysninger fra Langelands Folkeblad og Langelands Avis for 1940-1945, samt Nationaltidendes oversigt over krigsforliste skibe, udgivet i slutningen af 1945. Desuden er der benyttet oplysninger fra "De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949" - Henrik Havreheds doktordisputats, Odense Universitetsforlag 1987, oplysninger fra det tyske marinemuseum i Kiel, samt indberetninger til Marineministeriet fra det langelandske fyrfpersonale.

Noter til kapitel 6.

- 1) Langelands Avis den 11/9 1939.
- 2) Langelands Avis den 11/4 1939.
- 3) Langelands Avis den 19/8 1940.
- 4) Langelands Avis den 4/10 1940.
- 5) Langelands Avis den 24/8 og 27/8 1940.
- 6) Langelands Avis den 22/5 1940.
- 7) "Elforsyning på Langeland 1910-1985". Side 35.
- 8) Langelands Avis den 10/6 1940.
- 9) Langelands Avis den 28/5 1940.
- 10) "Elforsyning på Langeland 1910-1985". Side 9.
- 11) Langelands Avis den 9/7 1940.
- 12) Langelands Avis den 15/6 1940.
- 13) Langelands Avis den 11/6 1940.
- 14) Langelands Avis den 19/3 1941.
- 15) Langelands Avis den 1/9 1940.
- 16) Langelands Avis den 24/9 1941.
- 17) Langelands Avis den 12/12 1940.
- 18) Langelands Avis den 7/11 1940.
- 19) Langelands Avis den 17/10 1940.
- 20) Langelands Avis den 29/11 1940 og den 14/4 1941.
- 21) "Rudkøbing 700 år. Blade af byens historie", side 118.
- 22) Chr. Kiilsgaard: "Rudkøbing Gasværk 1894-1944". Side 20.
- 23) Langelands Avis den 15/5 1941.
- 24) Langelands Avis den 12/2 og den 22/8 1941.
- 25) Langelands Avis den 19/2 1941.
- 26) Langelands Avis den 26/7 1941.
- 27) Langelands Avis den 17/5 1941.
- 28) Langelands Avis den 12/7 1993.
- 29) Langelands Avis den 5/2 1941.
- 30) Langelands Avis den 8/3, 17/3 og 25/3 1941.
- 31) Langelands Luftværnsforenings arkiv. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 32) Langelands Avis den 6/10, 1/11 og 4/11 1941.
- 33) Langelands Avis den 16/12 og 20/12 1941.
- 34) Langelands Avis den 11/11 og 29/12 1941.
- 35) Langelands Avis den 8/2 1942.
- 36) Langelands Avis den 20/1 1942.

- 37) Langelands Avis den 14/1 1942.
- 38) Langelands Avis den 24/6, 25/6 og 30/6 1942.
- 39) Langelands Avis den 12/5 1942.
- 40) Langelands Avis den 20/5 1942.
- 41) Langelands Avis den 21/8 1942.
- 42) Langelands Avis den 18/9 1942.
- 43) Langelands Avis den 2/8 1942.
- 44) Langelands Avis den 4/9, 22/9 og 15/12 1942.
- 45) Langelands Avis den 7/11 1942.
- 46) Langelands Avis den 30/9 og 1/12 1942.
- 47) Langelands Avis den 15/1 og 29/1 1942.
- 48) Langelands Avis den 19/1, 28/1 og 10/2 1943.
- 49) Langelands Avis den 6/2 og 24/2 1943.
- 50) Langelands Avis den 27/11 1943.
- 51) Langelands Avis den 12/6 1943.
- 52) Langelands Avis den 2/7, 23/7 og 11/9 1943.
- 53) Langelands Avis den 2/7 og 10/9 1943.
- 54) Langelands Avis den 8/9, 2/10 og 18/10 1943.
- 55) Langelands Avis den 12/2 og 25/3 1943.
- 56) Langelands Avis den 13/1 og 2/4 1944.
- 57) Langelands Avis den 4/1, 18/2, 28/2 og 24/3 1944.
- 58) Langelands Avis den 22/2 og 25/3 1944.
- 59) Langelands Avis den 27/3, 10/5 og 30/8 1944.
- 60) Langelands Avis den 18/4, 8/5, 7/6, 9/6, 21/6 og 29/8 1944.
- 61) Langelands Avis den 12/10, 17/11 og 1/12 1944.
- 62) Langelands Avis den 10/11 1944.
- 63) Langelands Avis den 23/11 1944.
- 64) Langelands Folkeblad den 11/1, 27/1 og 16/2 1945.
- 65) Langelands Folkeblad den 24/1, 17/2 og 27/3 1945.
- 66) Langelands Folkeblad den 30/1, 9/4, 7/6 og 14/6 1945.
- 67) Langelands Folkeblad den 19/4 og 25/4 1945.
- 68) Langelands Folkeblad den 26/3, 14/4 og 19/5 1945.
- 69) Langelands Folkeblad den 30/5 og 15/6 1945.
- 70) Oversigt over langelandske tobaksavlere og deres plantetal i 1947.
Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 71) Langelands Folkeblad den 22/6 1945.

Noter til kapitel 7.

- 1) Langelands Avis og Langelands Folkeblad for den 17., 20. og 22. august 1940.
Rudkøbing Sangforenings mødeprotokol 1938-1946. Protokollen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 2) Langelands Avis og Langelands Folkeblad for den 23. august 1940.
- 3) Langelands Avis og Langelands Folkeblad for den 2. september 1940.
Beretning af Frede Lundsgaard, Strynø. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

- 4) Langelands Avis og Langelands Folkeblad for den 2. september 1940.
Rudkøbing Sangforenings protokol 1938-1946. Protokollen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 5) Langelands Avis for den 2. september 1940, side 3.
- 6) Langelands Avis for den 16. september 1940, side 2.
Manuskript til H.P. Hansen-Lavinds tale. Manuskriptet findes i kopi på Lokalhistorisk Arkiv i Stoense.
Biografi over H.P. Hansen-Lavind i navneregister på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Kirkelig Haandbog, 5. udgave under red. af Paul Nedergaard. O. Lohses Forlag, København 1939, side 261.
- 7) Langelands Avis og Langelands Folkeblad for den 21. oktober 1940.
- 8) Langelands Folkeblad for den 9. november 1940.
Optegnelser i udateret protokol fra Kassebølle Friskole.
Protokollen er i privat eje på Langeland.
- 9) Lovtidende A. Lov nr. 36 af 9/6 1941.
Langelands Avis for den 19. marts 1941, side 2.
- 10) Rudkøbing Sangforenings protokol, 1938-1946. Protokollen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 11) Langelands Avis for den 17. juli 1940.
- 12) Langelands Avis for den 26. september 1940, side 2.
Landsarkivet for Fyn. Svendborg Amt 1940 nr. 31-46.
- 13) Langelands Avis og Langelands Folkeblad for den 27. og 28. september 1940.
- 14) Langelands Avis for den 15. maj 1942, side 2.
- 15) Langelands Avis for den 19/3, 27/5, 30/7, 14/8 og 16/8 1941.
Algangkort og program for sportsugen i Rudkøbing. Findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Bogen "Rudkøbing 700 år", Rudkøbing kommune af Jens Møllerup m. fl. 1987 side 161-162.
- 16) Langelands Avis for den 26. november 1941, side 2.
- 17) Langelands Avis for den 27. november 1941, side 1.
- 18) Langelands Avis for den 18. juni 1942.
- 19) Langelands Avis for den 25. november 1942, side 2.
- 20) Langelands Avis for den 3. december 1942.
- 21) Langelands Avis, Langelands Folkeblad og Langelands Socialdemokrat for perioden 1943-1945.
Foreningsprotokoller og programmer på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 22) Valdemar Møllers beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Beretning afgivet i 1992 af Lauritz Kruse, Longelse.
- 23) Lovtidende A nr.16, Lov nr. 123 af 30/3 1942. Kongelig Anordning nr. 124 af 30/3 1942. Bekendtgørelse nr. 125 af 30/3 1942 om anmeldelsespligt for logigivere.
- 24) Langelands Avis og Langelands Socialdemokrat for 3. august 1942.
Landsarkivet for Fyn, Svendborg Amt 1942 nr. 26-34.
- 25) Langelands Avis for den 25. januar 1943, side 2.
- 26) Dagbladskonkurrencen 1870-1970, bind 1, Niels Thomsen, Gads Forlag

- København 1972., side 457-468.
Danmark besat og befriet, under red. af Hartvig Frisch m. fl. Forlaget Fremad, København 1945. Bind 2, side 456-458.
Langelands Avis for den 27/2, 2/3 og 14/9 1943.
- 27) Danmark besat og befriet, under red. af Hartvig Frisch m. fl. Forlaget Fremad, København 1945. Bind 2 side 284-286.
Pressen under Besættelsen, af L. Bindsløv Frederiksen. Universitetsforlaget i Århus 1960, side 70.
Langelands Avis, Langelands Folkeblad og Langelands Socialdemokrat 1940-1943.
- 28) Pressen under Besættelsen, af L. Bindsløv Frederiksen. Universitetsforlaget i Århus 1960, side 70-73.
- 29) Danmark besat og befriet, under red. af Hartvig Frisch m. fl. Forlaget Fremad 1945. Bind 2, side 283-290.
- 30) Langelands Avis, Langelands Folkeblad og Langelands Socialdemokrat for den 9/3, 12/4, 15/4, 28/4 og 2/5 1943.
- 31) Danmark besat og befriet, under red. af Hartvig Frisch. Forlaget Fremad, København 1945, Bind 1, side 310-311.
Borgerlige Partisaner. Af Leif Larsen 1982.
Churchill-Klubben, af Knud Pedersen Bind 1-3.
- 32) Danmarks Frihedskamp, under red. af Ebbe Munck og Børge Outze. Forlaget Nutiden, København 1945, Bind 1, side 306-308.
Særtryk af Nationalmuseets Arbejdsmark, ved Jesper Vang Hansen 1978, side 40.
- 33) Dagbladskonkurrencen 1870-1970 af Niels Thomsen, Gads Forl. København 1972, Bind 2, side 458-465.
- 34) Dagbladskonkurrencen 1870-1970 af Niels Thomsen, Gads Forl. København 1972, Bind 2, side 629 og 907.
- 35) Dagbladskonkurrencen 1870-1970 af Niels Thomsen, Gads Forl. København 1972, Bind 2, side 629-631.
- 36) Dagbladskonkurrencen 1870-1970 af Niels Thomsen, Gads Forl. København 1972, Bind 2, side 629-633.
- 37) Langeland - En radikal højborg i forfald. Af Jesper Friis Kromann, Tidens Tankers Forlag 1987, side 93.
Rudkøbing. Topografi og Bystyre, Bind 4. Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Af Chr. Kiilsgaard og Jens Møllerup, side 129.
- 38) Danmark besat og befriet. Under red. af Hartvig Frisch m. fl. Forlaget Fremad, København 1945. Bind 1, side 290-314.
Langelands Avis for 10-22/3 1943.
- 39) Personregister på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Dansk Biografisk Haandleksikon. Red. Af Svend Dahl og P. Engelstoft, Bind 2. Nyt Nordisk Forlag, København 1923, side 309.
- 40) Langelands Folkeblad for 15/3-21/3 1943.
- 41) Langelands Folkeblad for 15/3-21/3 1943.
- 42) Langelands Avis for 9/3-21/3 1943.
- 43) Danmark besat og befriet. Under red. af Hartvig Frisch m. fl. Forlaget Fremad, København 1945. Bind 1 side 56-73.

- 44) Personregister på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Rudkøbing. Topografi og Bystyre, af Chr. Kiilsgaard og Jens Møllerup.
Rudkøbing byhistoriske Arkiv, bind 4, side 93 og 129-130.
Langeland - En radikal højborg i forfald. Af Jesper Friis Kromann,
Tidens Tankers Forlag 1987, side 114.
- 45) Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Laurvigs beretning. Beretningen findes i kopi
på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Langelands Tidende for den 8/2 1943.
Langelands Avis for den 8/2 1943.
Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. række, 120. bind,
1. hæfte, side 129. København 1943.
- 46) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. række, 120. bind,
1. hæfte, side 129. København 1943.
- 47) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. række, 120. bind,
1. hæfte, side 129. København 1943.
Langelands Socialdemokrat for den 8/3 1943, side 2.
- 48) Personregister på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Nekrolog i Fyns Amts Avis den 29/1 1985.
Rudkøbing. Topografi og Bystyre. Af Chr. Kiilsgaard og Jens Møllerup.
Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Bind 4, side 155 og 166.
- 49) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. række, 120. bind,
1. hæfte, side 130 og følgende sider.
Danmark under Besættelsen. Under red. af Vilhelm La Cour. Wester-
manns Forlag, København 1945. Bind 1, side 357.
- 50) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 109. bind,
4. afsnit. København 1940.
- 51) Bovrup Kartoteket. Bogforlaget af 1946. København 1946.
- 52) Danmark under Besættelsen. Under red. af Vilhelm La Cour. Wester-
manns Forlag, København 1945. Bind 1, side 356-357.
- 53) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. række, 120. bind,
1. hæfte, side 129. København 1943.
Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 109. bind,
4. afsnit. København 1940.
- 54) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. række, 120. bind,
1. hæfte, side 129. København 1943.
- 55) Danmark besat og befriet. Under red. af Hartvig Frisch, m. fl. Forlaget
Fremad, København 1945, Bind 2, side 291-292.
- 56) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 121. bind,
2. hæfte side 99. København 1944.
Langelands Avis for den 11/5 1943, side 2.
- 57) Langelands Avis for den 11/5 1943, side 2 og 3.
Langelands Avis for den 27/5 1943, side 1 og 2.
Landsarkivet for Fyn, Svendborg Amts Arkiv 1943, 39-40.
- 58) Langelands Avis for den 11/5 1943, side 2 og 3.
Landsarkivet for Fyn, Svendborg Amts Arkiv 1943, 41-44.
- 59) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 126. bind. Køben-
havn 1948.

- 60) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 126. bind. København 1948.
- 61) Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 109. bind, 4. afsnit. København 1940.
Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. række, 126. bind. København 1948.

Noter til kapitel 8.

- 1) Frands Wendt: "Danmarks Historie 1939-1965". Bd. 14. Politikens Forlag.
- 2) Jørgen Hæstrup: "Hemmelig Alliance". I.
- 3) "Faldne i Danmarks Frihedskamp 1940-1945" Ib Damgaard Petersen.
- 4) Kai Ahlefeldt-Laurvigs beretning om modstandsbevægelsen på Langeland. Håndskrevet manuskript på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 5) Valdemar Møllers beretning om livet under besættelsen. Båndoptagelse på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 6) Valdemar Møllers beretning om livet under besættelsen. Båndoptagelse på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 7) Valdemar Møllers beretning om livet under besættelsen. Båndoptagelse på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 8) Svend Aage Thorsens beretning om modstandsbevægelsen på Langeland. Maskinskrevet manuskript på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Richard G. Niensens manuskript samme sted med beretning om det illegale bladarbejde på Langeland og Fyn.
- 9) Svend Aage Thorsens beretning om modstandsbevægelsen på Langeland. Maskinskrevet manuskript på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Richard G. Niensens manuskript samme sted med beretning om det illegale bladarbejde på Langeland og Fyn.
- 10) Kai Ahlefeldt-Laurvigs beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.
- 11) Brev fra søløjtnant Asger Jørgensen til Svend Aage Thorsen, dateret 7/5 1948. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 12) Kai Ahlefeldt-Laurvigs beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.
- 13) Kai Ahlefeldt-Laurvigs beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.
- 14) Beretning af Karl Mortensen, Museumsgade 41, Maribo, om modstandsbevægelsen på Nordlangeland. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 15) Brev fra søløjtnant Asger Jørgensen til Svend Aage Thorsen af 7/5 1948.
- 16) Svend Aage Thorsens beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.
- 17) Svend Aage Thorsens beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.
- 18) Svend Aage Thorsens beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.

- 19) Kai Ahlefeldt-Laurvigs beretning om modstandsbevægelsen på Langeland.
- 20) Meddelt af Arne Jørgensen, Helsnedvej, Humble.
- 21) Langelands Avis den 10/9 1943.
- 22) Meddelt af Niels Johansen og Svend Frederiksen 1992.
- 23) Karl Mortensens beretning om modstandsbevægelsen på Nordlangeland.
- 24) Lokalkomiteens indkaldelse skænket byarkivet af fhv. sparekassedirektør Arne Lolck.

Noter til kapitel 9.

- 1) Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig, side 642-644, Henrik Skov Kristensen m. fl. Århus Universitetsforlag 1988.
Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
- 2) Danmark Under Besættelsen, Bind 3, side 720, Under red. af V. La Cour, Westermanns Forlag, København 1945.
Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig, side 644, Henrik Skov Kristensen m. fl. Aarhus Universitetsforlag 1989.
Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
- 3) Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig, side 643-644, Henrik Skov Kristensen m. fl. Aarhus Universitetsforlag 1989.
Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
Årsberetning for Dageløkke Toldsted 1945. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
Gårdejer Hans Petersens optegnelser. Optegnelserne findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 4) Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
Beretning afgivet til forfatterne i 1994 af Knud Poulsen, Ennebølle.
Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 5) Rudkøbing Skibe, af Emil Godtfredsen udgivet af Rudkøbing Sømandsforenings Hjælpekasse 1972, side 31.
Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
- 6) De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949, Henrik Havrehed, Odense Universitetsforlag 1987.
Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
Patuljejournal for Spodsbjerg Toldsted, j.nr. 420. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

- 7) Beretning afgivet til forfatterne i 1993 af Hildegard Gut, Heitersheim i Baden i Sydtykland, der som 17-årig sammen med sin familie var ombord på PALLAS af bremen. Ingen i Hildegard Guts familie kom noget til ved ulykken. Beretningen findes på Rudkøbings byhistoriske Arkiv. Patuljejournal for Spodsbjerg Toldsted, j.nr. 420. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 8) Vestallierede luftangreb i Danmark under den 2. verdenskrig, side 644 ff. Henrik Skov Kristensen m. fl. Aarhus Universitetsforlag 1989. Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London. Beretning af tidl. fyrassistent Th. Thoft. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Fhv. gårdejer Gunner Degns beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Patuljejournal for Spodsbjerg Toldsted, j.nr. 2 og 3. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Patuljejournal for Spodsbjerg Toldsted. Journal nr. 420, side 445. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. Journal nr. 11 side 18. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
- 10) Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. Journal nr. 11 side 19. Journalen findes på Rigsarkivet i København. Oplysninger indhentet af Carsten Petersen. Oplysningerne hidrører fra eskadrilledagbøger og andet materiale hos Royal Air Force i London.
- 11) Mundtlig beretning afgivet i 1991 af Carl Henning Christensen, søn af den daværende leder af Danske Kvinders Beredskabs Langelandsafdeling.
- 12) Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Laurvigs beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Kæmner Aage Nielsens beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. Journal nr. 11. Journalen findes på Rigsarkivet i København. Patuljejournal for Spodsbjerg Toldsted. Journal nr. 420 side 445 ff.. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Vassilij Korsakovs beretning i brev til læge Vagn Holten. Brevet er oversat af adjunkt Ebbe Rene Frederiksen og bearbejdet af journalist Iben Friis Jensen. Brevet er skrevet i 1991. Brevet findes i kopi på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 13) Oplysninger fra dokmester C. Carstensen, Marstal, afgivet i 1993 samt oplysninger fra dokingeniør Peter Sahlertz, Flådestation Holmen, ligeledes afgivet i 1993. Peter Sahlertz har foræret et sæt fotokopier af tekniske tegninger over dokken fra hhv. 1936 og 1965 til Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Avisartikler i Fyns Amts Avis hhv. 24/8 1990 og 19/11 1990

- 14) Billedhæftet "Store Dage paa Langeland" Billedhæftet findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 15) Kæmner Aage Niensens beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 16) Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Lauervigs beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 17) Svend Aage Thorsens beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 18) Journaler for Statens Civile Luftværn, Kommandocentral Rudkøbing j.nr. 11-13. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
- 19) Oplysninger fra postbud Aksel Christensen, Nordenbro.
- 20) Patruljejournal for Spodsbjerg Toldsted. Journal nr. 420. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 21) Langelands Avis for den 7. maj 1945, side 2.
- 22) Patruljejournal for Spodsbjerg Toldsted. journal nr. 420 side 444 ff.. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 23) Langelands Avis for den 8. maj 1945, side 2. Kæmner Aage Niensens beretning.
- 24) Langelands Avis for den 9. maj 1945, side 2. Patruljejournal for Spodsbjerg Toldsted, Journal nr. 420 side 445. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 25) Langelands Avis for den 11. maj 1945, side 2 og den 14. maj 1945 side 3. Patruljejournal for Spodsbjerg Toldsted. Journal nr. 420, side 446-447. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 26) Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing journal nr. 11, side 147 og 151. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
- 27) Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing, journal nr. 12. Journalen findes på Rigsarkivet i København. Billedhæftet "Store Dage paa Langeland." Billedhæftet findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Svend Aage Thorsens beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 28) Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Laurvigs beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Billedhæftet "Store Dage paa Langeland". Valdemar Møllers beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 29) Lensgreve K.B. Ahlefeldt-Laurvigs beretning. Beretningen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Bogen "Mindesmærker på Langeland" af Jørgen Jensen og Tage Heunicke. Udgivet i et meget begrænset oplag på eget forlag. Et eksemplar findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv. Langelands Avis for den 9. juli 1946. Langelands Avis for den 5. maj 1948, side 1. (Om sangen "Brat bag hav,...")
- 30) Billedhæftet "Store Dage paa Langeland."

- Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. Journal nr. 13. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
- 31) Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing. Journal nr. 13. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
 - 32) Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing, journal nr. 14. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
 - 33) Journal for Statens Civile Luftværn, Kommandocentralen i Rudkøbing, journal nr. 15. Journalen findes på Rigsarkivet i København.
 - 34) Patruljejournal for Spodsbjerg Toldsted. Journal nr. 420. Journalen findes på Rudkøbing byhistoriske Arkiv.

Kapitlet er iøvrigt udarbejdet på baggrund af:

Langelands Avis, Langelands Folkeblad og Langelands Socialdemokrat for perioden 1. maj til 31. december 1945.

Danmark under besættelsen, Markus Bjarnason 1965.

Danmark under 2. verdenskrig. Kilder og tekster, Jørgen H. Barfod og Edele Kruchow.

Danmark Besat og Befriet, bind 1-3, under redaktion af Hartvig Frisch 1945-1948, Forlaget Fremad, København.

Danmarks Frihedskamp, under redaktion af Ebbe Munck og Børge Outze, Bogforlaget Nutiden, København 1945.

Noter til kapitel 10.

- 1) Henrik Havrehed: "De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949", side 26 og 27.
- 2) Henrik Havrehed: "De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949", side 45.
- 3) Henrik Havrehed: "De tyske flygtninge i Danmark 1945-1949", side 45.
- 4) Patrulje Journal for Spodsbjerg Toldsted 19/3 1945. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 5) Patrulje Journal for Spodsbjerg Toldsted 3/5 og 4/5. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 6) Uddrag af sygejournaler fra Rudkøbing sygehus.
- 7) Kæmner Aage Niensens maskinskrevne beretning om "Tyskerne i Rudkøbing". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 8) Patrulje Journal for Spodsbjerg Toldsted 7/5 1945.
- 9) Langelands Folkeblad 15/5 1945.
- 10) Brev af 15/6 1945 fra Statens civile Luftværn. I pk. mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 11) Langelands Folkeblad 15/5 1945.
- 12) Kopi af brev af 3/2 1946 fra Luftværnets kontor i Rudkøbing til Statens civile Luftværn, København, med oversigt over de beslaglagte penge. I pk. mr. "Luftværnet - Flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 13) Langelands Folkeblad den 27/7 1945.

- 14) Langelands Folkeblad den 9/8 og 10/8 1945.
- 15) Langelands Folkeblad den 14/8 1945.
- 16) Langelands Folkeblad den 22/8 1945.
- 17) Langelands Folkeblad den 6/5 1945.
- 18) Søster Elfrida Frederiksens beretning om modtagelsen af de russiske krigsfanger i Rudkøbing i maj 1945. Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 19) Langelands Folkeblad den 7/5 1945.
- 20) Langelands Folkeblad den 7/5 1945.
- 21) Langelands Folkeblad den 8/5 1945.
- 22) Langelands Folkeblad den 9/5 1945.
- 23) Langelands Folkeblad den 11/5 1945.
- 24) Langelands Folkeblad den 23/5 1945.
- 25) Langelands Folkeblad den 30/5 1945.
- 26) Langelands Folkeblad den 4/6 1945.
- 27) Langelands Folkeblad den 11/6 1945.
- 28) Langelands Folkeblad den 13/6 og 14/6 1945.
- 29) Langelands Folkeblad den 10/9, 11/9 og 12/9 1945.
- 30) Langelands Folkeblad den 13/9 1945.
- 31) Langelands Folkeblad den 17/9 og 18/9 1945.
- 32) Navneprotokol over de tyske flygtninge på Langeland.
I pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 33) Brev dateret den 30/10 1945. Nr. 308. Fra officiant Jensen til vagtkommandøren.
I pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 34) Brev dateret den 9/11 1945 fra officiant Victor Jensen til den tyske lejrleder Hans Kamhowski, pension "Østerstrand".
Pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 35) Brev dateret 20/10 1945.
I pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 36) Langelands Folkeblad den 11/8 1945.
- 37) Brev af 25/10 1945 fra redaktionen af "Deutsche Nachrichten".
I pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". I Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 38) Officiant Victor Jensens håndskrevne beretning om "De tyske flygtninge paa Langeland fra 5/5 1945 - 15/3 1945".
I pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 39) Langelands Folkeblad den 5/12 og 6/12 1945.
- 40) Langelands Folkeblad den 19/12 1945.
- 41) Langelands Folkeblad den 10/1 1946.
Skriftlig ordre til vagtkommandøren af 4/1 1946.
I pakke mrk. "Luftværnet - flygtningene". Rudkøbing byhistoriske Arkiv.
- 42) Langelands Folkeblad den 21/1 1946.
- 43) Langelands Folkeblad den 20/3 1946.
- 44) Langelands Folkeblad den 27/3 1946.

Forkortelser og ordforklaringer:

RAF Royal Air Force

RCAF Royal Canadian Air Force

RAAF Royal Australian Air Force

RNZAF Royal New Zealand Air Force

USAAF United States Army Air Force

Sqdn Squadron (Eskadrille)

flak Luftværnskanon (fra tysk: Flieger Abwehr Kanone)

Britiske grader

W Cdr. Wing Commander

S/Ldr. Squadron Leader

F/Lt. Flight Lieutenant

F/O. Flying Officer

P/O. Pilot Officer

Wt/O. Warrant Officer

F/Sgt. Flight Sergeant

Sgt. Sergeant

Amerikanske grader

1st Lt. 1st Lieutenant

2nd Lt. 2nd Lieutenant

T/Sgt. Technical Sergeant

S/Sgt. Staff Sergeant

Sgt. Sergeant

Britiske ordner og medaljer

DSO Distinguished Service Order

DFC Distinguished Flying Cross

DFM Distinguished Flying Medal

brt. bruttoregistertons

m/s motorskib

s/s dampskib

m/sk motorskonnert

m/gl motorgalease

Personregister

Acland	Woodward Russell	130
Adelman	Joseph P.	175
Adolfson	Holger	321, 322, 323
Ahlefeldt-Laurvig	Frederik	223
Ahlefeldt-Laurvig	Kai B.	67, 68, 69, 81, 152, 180, 263, 292, 295, 316, 317, 325, 326, 327, 329, 330, 333, 335, 357, 361, 365, 366, 371, 381, 384, 388, 441, 443, 456, 457, 459, 460
Alletorp	Carl	256
Andersen		78
Andersen	Anders	114, 448
Andersen	Bendt	449
Andersen	Bent	22, 271
Andersen	Børge Minor	247
Andersen	fru	247, 249
Andersen	H. C.	360
Andersen	Hahn	304
Andersen	Karl	115, 448
Andersen	Laurits	113
Andersen	Nina	225, 244
Andersen	Peter	375
Andersen	Svend O.	326
Andersen	Theordine	304
Andersen	Thorvald	275, 289
Andreasen	Alfred	305
Anstey		348
Arbuthnott	Hugh	160
Arentoft	J.	451
Argubright	Darell H.	175, 385
Arrenth		77
Ask	Carl A.	267
Askebjerg	Johs.	155, 156
Askgaard	Ingvar	332
Asovik	Vladimir	403
Atkinson	Ralph I.	172, 173
Avery		349
Bach		438
Bahnsen		49
Bailey	Robert	160
Baker	Brenton W.	164
Baker	Thomas L.	172, 173
Balfour		337
Ball		348
Bang	Kaj Nolsøe	5, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 445, 446, 451

Banke	Karlo	245, 448
Bardoe		338
Barfod	Jørgen H.	460
Barnes		338
Barnes	Gordon J. L.	180
Bartholdy		49
Bastrup		197
Bauer	Axel	219
Bay		234
Bay	Jens	273
Beadle	Roggie L.	126
Beck	Betty	134, 135, 136, 449
Bedford		348
Bell		338
Bennett		338
Benson		338
Benson	B. S.	101, 330
Benthien	Emilie	287
Bercuson	Bernard	174, 385
Bercuson	Jack	174
Bercuson	Regina	174
Bercuson	Sarah	174
Bigham	Douglas	130
Birksted	Kaj	337, 345
Bisp	E.	195, 197, 198, 452
Bjarnason	Markus	460
Bjørnson		357
Bjørnvad	Anders	114, 448
Black		348
Black	Einar	281
Blake		337
Blakers		348
Blædel	Nic.	281
Boch		127
Boesgaard		239
Boesgaard	Ove Fay	25
Bonnevie	Erik	422
Boorer		348, 349
Borgstrup	Astrid H.	291
Borgstrup	Herman	285, 289, 290, 291, 292, 299, 301, 304
Bostwick	Standly E.	180, 386
Boudreaux	Oscar J.	164
Bower		348
Brandt	Andreas	154, 156
Brandt Petersen		9, 16, 46, 51, 54, 164, 165, 166, 180, 316, 317, 327, 388

Brantz	Theodore W.	131
Bredo	Julius H. R.	321
Bremmer		348
Brett		348, 349
Brice		348
Brink	L. G.	200
Brodersen	Arthur K. B.	162
Brogaard	H. J.	388
Brorson	H. A.	264
Brovkin		407
Brown		337
Brown	James Herbert	130
Brown	Raymond L.	124
Brown	Wilson F.	126, 385
Bruhn	Carl Johan	107, 274
Bruun	Carl	48
Buch		325
Buhl	Wilhelm	276, 277, 302
Burkitt	A. E.	109
Busch		333
Busch	Axel	263
Busch-Jensen		416
Busch-Petersen	Henning	100, 448
Buschmann		77, 78, 79
Butler	Patrick F.	160
Büchert	Hans	83, 447
Bøgh	Jacob	314, 315, 316
Bøgh	Jakob Mynster	315
Bølle	H. P.	206, 380
Bølle	Poul	192
Caldwell		337
Callesen	Thor	261
Campbell	David	110, 111
Carlsen	Henrik	333
Carstensen	C.	459
Carter		348
Cartridge		337, 340
Cay		337
Chamberlain		338
Chambers	Kenneth C.	124
Chappell	Herschell R.	166
Charlton	Ross C.	180
Chievitz	Ole	310
Christensen		333
Christensen	Aksel	446, 448, 459
Christensen	August	304
Christensen	Carl	459

Christensen	Ejvind	322
Christensen	Ellen	249, 385, 403, 407
Christensen	Esther	82
Christensen	Hakon	333
Christensen	Hans Rosendahl	205
Christensen	Henrik	445
Christensen	Johan	331
Christensen	Knud Grove	242, 247, 447
Christensen	Martin	354
Christensen	Møllgaard	250
Christensen	Niels Thy	316
Christensen	Oluf	228, 252, 262
Christensen	Rasmus	304
Christensen	William	330, 332
Christensen	Thorvald	21
Christensen	W. W.	200
Christian X		270
Christiansen	Axel	75, 367
Christiansen	Rasmus	304
Christiansen	Oscar	73
Christie		338
Christofani		348
Christoffersen		197
Clark	Hilda	135, 138, 449
Clark	Jack	133, 134, 135, 137, 138, 144
Clausen		239, 252
Clausen	Eline	102, 103
Clausen	Harald	331
Clausen	Knud	103
Clayton		349
Coe	Robert W.	130
Coldhart		348
Collings	R.	133, 134, 140, 141
Collins	Samuel L.	126
Collins	Thomas	129
Colwill	Wallace J.	120, 121
Cordon		337
Cornett		124
Cornford		337
Cornish		338
Cox		348
Crisp		338
Cryer	Robert P.	120, 121
Curle	Joseph	112, 113, 114, 115
Curle	Joseph sr.	115
Curle	Mary Alice	115
Curtis	Robert L.	126

Curtis	Theodore P.	131
Daffun		348
Dahl		15
Dahl	Svend	455
Dahlgaard	Bertel	50, 85
Daly		337
Damgaard-Nielsen		271
Dammegaard	P.	356, 422, 434
Danis	Joseph	164
Danneker	John H.	164
Dannelund		387
Davies	Ame Jane	110
Davies	Benjamin	110
Davies	Hiley Rhys	109, 110
Dedal	Albert	401
Degn	Gunner	66, 67, 104, 105, 352, 447, 448, 458
Degn	Hans	65, 66, 67, 352
Delfs-Jensen	Ejner	323, 333
Delfs-Jensen	Poul	323, 332
Doley		349
Donald	James Leo	156, 385
Dowling		338, 345
Drinkwater		337
Due	P.	208
Due	Valdemar	214
Duncanson		348
Duncombe		337
Durrant	Harold V.	120, 121
Døssing	Thomas	310
Egmose		17
Ehrenreich		54
Eisenhower	Dwight D.	166
Eitel	Franz	5, 51, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 71, 72, 120, 446, 447, 449
Ekbery		337
Elian	Poul	332
Ellis		347, 351
Enevoldsen		332
Engelstoft	P.	455
Eriksen		333
Eriksen	Aksel	100
Eriksen	Holger Groth	207
Erlandsen		428
Ernst		328
Eskebjerg	Poul	332
Evers	Christian V.	195, 196, 197, 198, 199

Fairall	Maurice E.	174
Fall		332
Farrington		337, 346
Fedorchuck	Wolodmir	180
Feliz	Ralph P.	166
Fensbo	Mogens	316
Finseth	H.	48
Fleming	Maleon H.	172, 173
Flindt		408
Flindt		55
Flindt	Niels	212
Fog	Mogens	181, 310, 311
Fogedgaard	Jens Peter	303, 305
Fogh	Aage Jacobsen	307, 308
Foss	Erling	311
Foster		348
Fournier	Marc A. G.	156, 385
Fox		348
Frandsen	Erling	21
Frandsen	Ole	125
Frandsen	Rasmus	22
Frederiksen	Chr.	155
Frederiksen	Ebbe R.	459
Frederiksen	Elfrida	400, 401, 461
Frederiksen	L. Bindsløv	455
Frederiksen	Svend-Holger Brandt	331, 457
Freedman		337, 343
Frey		348
Friis	Mogens	407
Frisch	Hartvig	446, 451, 455, 456, 460
Frost	Herbert F. H.	112, 114
Frotin		385
Fuglede	Ellen	357, 361
Fuglsang	Villy	308
Fuller	Donald M.	166
Fulton		338
Gadd		348
Gamst	Arne	172, 271
Garde		399
Gardmer	John	112, 114
Gay	Frederick C.	124
Gejr	Ejvin	333
Gendebien		337, 340, 342
Gettrup	Adolf C.	270
Glente	Knud	82, 409
Goebbels	Joseph	14
Gonzales	John S.	126

Gordon	Richard P.	164
Gotfredsen	Ejnar	97, 448
Gotfredsen	Emil	52, 458
Gourlay	Catherine W.	111
Gourlay	Robert F.	110, 111
Grant		337
Grassel	Wilhelm	411
Gray		348
Gregg		338
Grell	Helge	325, 328, 329, 383, 403
Grigorewitsch	Fedor	403
Grimble	H.	174
Grundtvig	N. F. S.	264
Gudmundsen		7
Guse	William G.	125
Gut	Hildegard	344, 458
Göring	Hermann	14
Gørtz	Ebbe	313, 314
Hagemann	Adolph J.	379
Hagh		74
Hahn-Andersen	Jens Peter	325
Haight	David E.	175
Hale	Charles L.	126
Hale	Roderich W.	124
Hall	Ralph W.	175
Hallar	Søren	268, 269
Hallenberg		78, 255
Hammer	Mogens	107, 274
Hammerich		386
Hammerum	fru	273
Hammond	Raymond A.	131
Hansen		242
Hansen		218
Hansen		333
Hansen	Aksel	168
Hansen	Aksel E.	292, 295
Hansen	Alf	251
Hansen	Alfred	280
Hansen	August	280
Hansen	Anton	108
Hansen	Arvid	191, 205
Hansen	B.	325
Hansen	Bendix	246
Hansen	Botilde	47, 446
Hansen	Bruno	333
Hansen	Carl	192
Hansen	Carlo	49, 50, 446

Hansen	Christen Lyst	180, 181
Hansen	E.	223
Hansen	Egon	332
Hansen	Eigil	125, 126, 449, 450
Hansen	Emil	375
Hansen	Erik	117
Hansen	Erland	64
Hansen	Evald	332
Hansen	H. C.	231
Hansen	H. E.	333
Hansen	H. P.	238
Hansen	Hansigne	449
Hansen	Holger	22
Hansen	Ingvard	155
Hansen	Jens	209
Hansen	Jesper Vang	455
Hansen	Johan	332
Hansen	Johannes	194
Hansen	Jørgen Lyst	181
Hansen	K.	292
Hansen	Laurits	448
Hansen	Leo	126
Hansen	Mads	206
Hansen	Peter A.	187, 188, 190, 211, 451
Hansen	Peter Emil	192, 280
Hansen	Poul	88
Hansen	Rasmus	305
Hansen	Svend	188
Hansen	Svend Orla	207
Hansen	Valdemar	332
Hansen	Verner	320
Hansen	Viggo	25
Hansen	Valdemar	64
Hansen-Lavind	H. P.	242, 263, 265, 266, 267, 382, 387, 454
Harkin	John Thomas	112, 114
Harmon	Nelson O.	131
Harrison		348
Harrison	William F.	160
Hartnett	Frederick	156
Harvie		348
Haschke	Helmut	162
Havrehed	Henrik	393, 452, 458, 461
Hawkesford		337
Hayle		348
Heide		87
Heide	Anton	233

Heide	Ernst	18, 320, 443
Heilich	Jacob G.	166, 167, 168, 169, 170, 450
Helms		195
Helweg-Larsen	Gunnar	281
Hempel-Jørgensen	Frederik	195, 196, 200, 452
Henderson		348
Henningsen	Agnes	234
Henriksen	Carl	21
Henriksen	Frederik L.	25
Henriksen	Jens	25, 157, 159
Henson		348
Herner	N. A.	284
Herr	Karl Hermann	182
Hess	Wilhelm	163
Heunicke	Tage	5, 460
Heuser	Ellen	115
Heuser	Laur.	115
Hill		348
Himmler	Heinrich	14
Hinrichsen		95
Hinrichsen	Erik	26, 304, 385, 420, 422, 425, 427, 432
Hinrichsen	Pylle	26
Hitchcock		348, 350
Hitler	Adolf	145, 274, 393
Hjorth	Anders	182
Hjorth	Ketty	182
Holly	Robert W.	164
Holm	Einar	386
Holm	H. C.	381
Holten	Vagn	459
Hopper	Dennis A.	156
Hopwood		337
Houmann	Børge	310, 311
Hudson		348
Huggestein		79, 81, 356, 364, 365, 366
Hughes	Noah T.	24
Huletsky	Peter	162
Hune	Johannes	272
Hurst		337
Hutton	Jock	337, 341
Hyland		338, 346
Hymes	Milton L.	164
Hæstrup	Jørgen	457
Ibbotson		348
Ingemann	Bernhard	264
Irvine		338

Ivanoff		402
Ivers	Donald Arthur	110, 111
Ivers	John H.	111
Ivers	Sally R. P.	111
Ivers	Yvonne	111
Iversen		123, 332, 343, 413
Ives		348
Jack		347
Jacobsen	Christian	20
Jacobsen	Frode	311
Jacobsen	Karl	375
Jacobsen	Mogens	331
Jacobsen	Robert Toft	333
Jacobsen	Thoft	242
Jacobsen	Willy	209
Jansen	Adolf	333
Jansen	Hugo	332
Jansen	Martha	245
Jeanes	Alvin L.	131
Jefferies		338
Jensen	Axel	209
Jensen	B. I.	47
Jensen	Bente Edith Rye	315
Jensen	Erik	449
Jensen	Grethe Broager	178, 179
Jensen	Hans	331
Jensen	Helge	207
Jensen	Ib	10
Jensen	Iben Friis	459
Jensen	Jack	192
Jensen	Jacob	64
Jensen	Jørgen	460
Jensen	Jørgen Gerling	423, 424
Jensen	Niels Peder	137
Jensen	Thorvald	26, 269, 391
Jensen	Valdemar	449
Jensen	Victor	396, 398, 461, 462
Jepsen	Carl J.	398, 412
Jepsen	M. K.	46, 47, 446
Jessen		64
Jessen	Franz	281
Jewstirneiw	Iwan	403
Johansen		328
Johansen	Chr.	305
Johansen	Frits	243, 244
Johansen	Johannes	332
Johansen	Johannes	399

Johansen	Niels	22
Johansen	Niels	331, 457
Jolley		348
"Jonas"		328
Jones		347
Jones	Gordon F.	120, 121
Josif	Vlaulandt	403
Juel-Brockdorff		327
Julliard	Louis J.	125, 385
Juul	C.	247, 250, 253
Jørgensen		242
Jørgensen		332
Jørgensen		332
Jørgensen		332
Jørgensen		333
Jørgensen	Aksel	305
Jørgensen	Aksel E.	267, 380
Jørgensen	Arne	457
Jørgensen	Asger	326, 327, 328, 329, 330, 332, 353, 356, 357, 457
Jørgensen	Carl Johan	105
Jørgensen	Johannes	55, 157, 158
Jørgensen	Johannes Th.	296, 303
Jørgensen	Karl	157, 158
Jørgensen	Laurits	272
Jørgensen	M.	105
Jørgensen	Rasmus	158
Jørgensen	Sigurd Thrane	375
Kaern	Teit	320
Kahla		348, 350
Kalita	Joseph	401
Kalkacker	Frits	118
Kamhowski	Hans	461
Kanstrup	Valdemar	271
Kaper	Ernst	260
Kappen	Hans W.	94
Karlebjerg	Hans Jørgen	65
Karlebjerg	Ingvor Hansen	64, 65
Karlebjerg	Preben	65
"Karlsen"		327
Karsten	Hans A. W.	367, 381, 385, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 426, 427, 429
Karstensen	Asger	275, 277, 278, 285, 287, 288, 289, 290, 295, 302
Karstensen	J. F. K.	287
Kastenbauer		76, 77
Kastrupsen	Leo	375

Keilgaard	Anthon	270, 292, 303
Kidmose	Ole	151, 449
Kidmose	Palle	151, 152
Kieler	S. S. v. F.	200
Kiilsgaard	Christian	21, 213, 285, 292, 453, 455, 456
Kingo	Thomas	264
Kipp	Robert A.	162
Kirchoff	Hans	451
Kjærboel	Johannes	397
Kjølsen	F. H.	7, 31, 34, 35, 451
Klingenberg	H.	422, 423, 434
Knudsen	A. M.	208
Knudsen	Harald	26, 261
Knudsen	Helge	31
Knudsen	Johannes	272
Knudsen	Knud	304
Knudsen	Peter	332
Koch		60, 95
Kofoed	Claus	448
Konzack	Helmuth G.	162
Korsakov	Vassilij	358, 459
Kraft	Ole Bjørn	292
Krag	Oluf	290
Krarup		327
Kraul	Ole	448, 449, 450
Krenchel	Ejnar	278
Kristensen	Erik	158
Kristensen	H. J.	22
Kristensen	Henrik Skov	446, 448, 458
Kristensen	Svend Møller	379
Kristjansen		326
Kromann	Jesper Friis	455, 456
Kronika	Jacob	31
Kruchow	Edele	460
Kruse	Harry	333
Kruse	Lauritz	454
Krüger	Peter H. G.	163
Kølle	Valdemar	125
Kønig		389, 403
Köhn	Walter K. R.	162
Köper		60
Kaald		190
Kaalund	P. W.	292
La Cour	Vilhelm	125, 456, 458
La Coste		384, 401
La Sarge	Joseph L.	125
Lambert	John	125

Lammas	Manson	160
Lang		348
Lange	Hermann	95
Larkins		349
Larsen		169, 177, 330
Larsen		332
Larsen	Aksel	275
Larsen	Aksel	310
Larsen	Ditlev	64
Larsen	Hjalmer	206
Larsen	Holger	137, 138
Larsen	Jens L.	308
Larsen	Karl	176
Larsen	Kirstine	223
Larsen	Laurits	305
Larsen	Leif	455
Larsen	M. J.	305
Larsen	Marinus	26, 52, 53, 74, 75, 76, 78, 80, 214, 223, 252, 261, 262, 291, 292, 304, 326, 356, 367, 374, 375, 376, 381, 385, 400, 406, 408
Larsen	P.	232
Larsen	Rasmus Peter	304
Larsen	Russel	333
Larsen	Sigurd	263
Larson	Ivar	160
Laschtschiuk	Fedor	403
Lassen		82
Lauesen	Vilhelm	223
Lauridsen	Erik Skovby	332
Lauritsen	Bondo	211
Leaver-Power		337, 342
Ledoux		361
"Leif Olsen"		327
Leigh-Mallory	Tafford	345
Lichtenberg		17
Lilley	George H.	174
Lilly		338
Lind	Vincent	160
Lindberg	Emil	25
Ljungdal	Otto	401
Lohmann-Hansen		292
Lolck	Arne	457
Lollesgaard	Peder	449
Lucas		349
Luck		203
Lund	Henning	447, 450

Lund	Poul	243
Løgager	Frederik	26
Macaulay	G.	109
MacQueen		120
Madsen		126, 182
Madsen		337, 340
Madsen	Chresten	332
Madsen	Ejnar	74, 85, 223, 274, 432
Madsen	Gothar	208, 209
Madsen	Inge	58
Madsen	Jørgen	169
Madsen	Peter Winther	305
Madsen	Rasmus	308
Madsen	Scheel	236
Maegaard		48
Maegaard	Arne	48
Manning		338
Marrow		348
Marsh		348
Martensen	Christian	333
Martinsen		114
Mathiesen		235
Mattern	Poul	411
May		349
Mayes		337
Maynard		349
McCallum	Robert John	180
McCarty	William A.	175
McCollum	Robert T.	164
McCormack	Allan O.	133, 134, 141, 147, 151, 152, 153, 449
McDonald		348
McEllenborough	Samuel J.	130
McHugh		348
McHutchen		337
McIntyre		347
McLean		348
McMichael	Robert D.	175
McMillan	Lawrence	376
McMurty	Glenn W.	125, 385
McNeeley	Cicero J.	125
Meldrum		348
Mengel	fru	446
Middlebrock	Martin	90
Mills		337
Milson		347, 349
Minto		348

Mogensen	Arengot	64
Mollerup	Jens	445, 446, 454, 455, 456
Montgomery		338
Montgomery		380
Montgomery	David	392
Morgan		348
Mortensen	Gunnar Kjær	58, 149, 259, 449
Mortensen	Karl	95, 333, 383, 445, 450, 457
Mortensen	Reimar	325, 328
Mortensen	Svend	332
Mullins	Richard M.	166
Munch	Peter	17, 29, 31, 34, 285, 287, 288, 289, 290, 295, 301, 303
Munck	Ebbe	455, 460
Munk	Kaj	70, 379
Musto		337
Muus	Flemming	313
Møller	Christmas	273, 277, 310, 321, 326, 328, 329, 334, 372, 402, 403, 441, 443, 454, 457, 460
Møller	Ebbe Kjerulff	253
Møller	Erik	383
Møller	Helga	318, 441, 443
Møller	Valdemar	273, 274, 317, 318, 319, 320
Møller	Verner	20
Møller-Holst	Berna	240
Møller-Holst	Jørgen	240
Navne	Arne	146
Navne	Rudolf	145, 146
Neale	G. L. A.	109
Nedergaard		156
Nedergaard	Paul	454
Nesbitt Hill	Francis W.	112, 114
Nettleton	E.	109, 110
Nielsen		245
Nielsen		434
Nielsen	Aksel Pram	247, 250
Nielsen	Alfred	275
Nielsen	Alfred	365
Nielsen	Anton	16
Nielsen	Arnold	333
Nielsen	Carl Ellehave	332
Nielsen	E. A.	25
Nielsen	Evald H.	284
Nielsen	Frede Lundsgaard	447, 448, 454
Nielsen	Frederik	20
Nielsen	Hans Hermann	284, 292, 293, 295, 307, 308

Nielsen	Henry	273, 274, 318
Nielsen	Henry	333
Nielsen	Herman	31, 232
Nielsen	Inger Johanne	287
Nielsen	Keiser	437
Nielsen	Kristian K.	208
Nielsen	Kristian Sofus	253
Nielsen	O. E.	246
Nielsen	Oscar	257
Nielsen	P. J.	304
Nielsen	P. Johs.	233
Nielsen	Poul P. R.	294, 295, 296
Nielsen	Rasmus	121, 200, 445, 447, 449, 450, 451, 452
Nielsen	Richard G.	284, 320, 321, 457
Nielsen	Tom	257
Nielsen	Viggo	447
Nielsen	Age	15
Nielsen	Aage	192, 205, 392
Nielsen	Aage	53, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 356, 357, 364, 365, 447, 459, 461
Nikolaj		404, 405, 406
Nitz		413
Nogel	Alfred	172
Nørregaard	Frida Vous	48, 446
Oehlenschlager	Adam	247
Olesen	Svend	304
"Olsen"		322, 323
Olsen		333
Olsen	A.	25, 47
Olsen	Jens	129
Olsen	Laurits	25
Olsen	Thomas	209
Oppermann	Haldur	85, 223, 327, 329, 333, 334, 374, 385, 401, 417, 418, 419, 420, 425, 427, 432
Oppermann	Regnar	385, 398, 412
Orla		391
Orloff	Svend	242, 247, 248
Orth		70
Outze	Børge	320, 455, 460
Owen	Richard V.	166
Parker	John A.	156
Paton		361, 381, 382, 384, 388, 405
Peake	Fergus T.	120, 121
Pedersen	Knud	357, 358, 380, 381, 389, 400, 402, 405, 413

Pedersen	Peder Wagner	55
Pedersen	Sigfred	247
Pendlebury	Arthur	130
Pendlebury	Jessie	130
Pendlebury	Norman	129, 130, 385
Penfield	Howard R.	166, 167, 168
Penhall		348
Petersen	Alex	46
Petersen	Axel	323
Petersen	Børge	332
Petersen	Carl	379
Petersen	Carsten	5, 446, 448, 449, 450, 452, 458, 459
Petersen	Einar	97
Petersen	Ellen	144, 449
Petersen	H. P.	263, 304
Petersen	Hans	451, 458
Petersen	Ib Damgaard	457
Petersen	Kresten Helveg	308
Petersen	Martin	212
Petersen	Niels	446
Petersen	Oscar	161
Petersen	P. M.	97
Petersen	Peter	209
Petersen	Peter Bondo	334
Petersen	Peter Hansen	144, 145
Petersen	Preben Bondo	332, 334
Petersen	Svend	204
Petersen	Svend Aage	327
Petersen	Victor	320
Petrie-Andrews		119
Petsch	Kurt	452
Petterson	Karl	375
Pfeiffer		35, 42
Philpott		338
Piil	Ejvin	332
Pimlot	C. E.	180
Pinkerton		337, 340
Ploug	Carl	264
Poley	Albert J.	125
Posseljanov		361
Poulsen	Erik	342
Poulsen	Knud	342, 458
Powers	William	164
Priest		348
Prins Flemming		198
Pryds		124
Pryds-Pedersen	Svend Erik	5, 173, 214, 254, 322, 354, 362,

		387, 403
Pulham		348
Purnell		338
Pyle	Harry R.	126
Quistgaard		36
Quistgaard	Erh.	6
Rafn	Gunhilda Jørgine W.	315
Raine	Harold Thomas	156
Rainford	Keith W.	180
Rask	Otto	97
Rasmussen		170
Rasmussen		382
Rasmussen	Albert	270, 305
Rasmussen	Carlin	128
Rasmussen	Carl	106
Rasmussen	Carlo	226
Rasmussen	Edith	223
Rasmussen	Edv.	386
Rasmussen	Ejnar Lollesgaard	151
Rasmussen	Else	448
Rasmussen	Erik	146, 449
Rasmussen	Hans	439
Rasmussen	Hans Chr.	157
Rasmussen	Harry ibløø	332
Rasmussen	Herluf	333
Rasmussen	Jens	158, 159
Rasmussen	Johannes Drost	273
Rasmussen	Niels I.	305
Rasmussen	Niels Aage	284
Rasmussen	P. A.	332, 447
Rasmussen	Peter	206
Rasmussen	Rasmus	208
Rasmussen	Verner B.	99
Rasmussen	Viggo	353
Rasmussen	Viggo	379, 380
Ravn		255, 403, 407, 408
Reeves		338
Reichstein-Larsen		272
Reid	Wallace J.	170
Reiss	Wilhelm	414
Renaud	William G.	125, 126
Rene	Svend	333
Riatkowski	Chester L.	125
Richard	Christian	264
Richards	John C.	120, 121
Richards	Kenneth L.	112, 114, 115
Richardson		348

Riley	Harley H.	125
Roberts	B. W.	109
Robertshaw		348
Rodek	Alex M.	166
Rodger	W.	180
Romain		349
Rosenberger	Willis L.	126
Rosenstand	Thomas	308
Ross		338, 345
Ross	Reginald N.	156
Rummery	Lavrence A.	120, 121
Ruth	Larry A.	175
Rykman	Christian	333
Røder	H. C.	445, 451, 452
Sahlertz	Peter	459
Savard	Antoinette	174
Savard	Joseph G. M.	174, 385
Savard	Joseph O.	174
Scavenius	Erik	285, 286, 299
Schaldehose-Nielsen		325
Scheibel		35, 37, 41
Schimmelmann	Heinrich	295
Schleimann	Elna Sophie	314
Schnitzer	Herbert	162
Schoch	Aage	281, 311
Schrøder	Edvard	180
Schwarting	Walter	163
Schaadt	C.	118
Schaadt	Fr.	118
Schaaper	Christel	410
Scott		337, 346
Scott		389
Scott	George	172, 173
Seehusen	Knud Heine	199
Shaevitz	Lawrence H.	449
Shakespear		338
Sharman		337
Sharples	J. D.	162
Shirreff		49
Sibbald	G. J.	160
Silverman	Abraham	131, 385
Sim		338, 340
Simonsen	Jesper	30
Sims		349
Sims	M. H.	162
Sinding	P.	211, 212
Siraut		348

Sjøquist	V.	446
Skadegaard	Jytte	308
Skov		263
Skytte	Svend	263
Skaarup	Margrethe	223
Small		338
Smith		347
Smith	Emanuel P.	314
Smith	John	314, 315
Smith	Sidney L.	133, 134, 140, 144
Smythson	Ethel	112
Smythson	George W.	112
Smythson	Leslie	110, 111, 112
Sommer	Erik	5
Southerwood		348
Spowart	George B.	111
Spowart	George W.	110, 111
Spowart	Jeannie	111
Sprott	John C.	172, 173
Staffelt	Jørgen	311
Stalin	Josef	408
Starke	Frederich	94
Stauning	Thorvald	262, 273
Steensen-Leth	Christian	32, 446
Steensen-Leth	Vincens	29, 31, 32, 446
Steffensen		71, 72
Steffensen	Leo	333
Steiner		68, 69
Stevens	S. E.	109, 110
Stokholm	Grethe	177, 178, 179
Stokholm	Knud	177, 178, 268
Stokholm	Marie	177, 179
Stone		349
Sullivan	Henry Bartholomew	112
Sullivan	Henry Edward	110, 111
Sullivan	Johanna Elizabeth	112
Svejgaard	M.	447
Svenson	Bjørn	446
Sylvest	Johannes	234, 235, 255
Symmons	A.	120
Szametat		129
"Sørensen"		319, 320, 321, 323
Sørensen		357
Sørensen	Jens	333
Sørensen	Johannes G.	363
Sørensen	K.	238
Sørensen	S. P.	304

Sørensen	Søren	273, 274, 318
Saabye	Asger	333
Tarder		361
Taylor		337
Taylor		348
Teglbjerg	H. V. R.	303
Thamsborg		197
Thelle		214, 221, 222, 262, 263, 367, 385, 387, 402
Theodorsen	Carl	352
Theodorsen	Herman	16
Theodorsen	Preben	22, 189
Thisland	O.	192
Thoft	Th.	5, 11, 46, 55, 105, 127, 164, 445, 446, 447, 449
Tholstrup	A.	312
Thomas		337
Thomas	Edwin H.	160
Thomsen	Andrea	266
Thomsen	Niels	455
Thompson		336
Thompson		338
Thorne	Robert A.	180
Thorsen	Frederik	225, 334, 365, 367
Thorsen	Svend Aage	317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 326, 328, 329, 333, 335, 441, 443, 457
Thostrup		198
Thygesen		386
Thaae	Irma	407
Timko	John J.	124
Tolmie	John Andrew	172, 173
Tolmie	Mary M.	173
Tolmie	Roderich G.	173
Tortzen	Christian	445
Trask	William E.	131
Trolle-Christensen		429, 433, 434, 436
Turley	Joseph H.	130
Tuxen		69
Tved	Ruth	372
Tylor	Betty	135
Tylor	Ethel Rose	135
Tylor	Horace W.	135, 136
Tylor	Jack W.	133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 142
Tylor	Pauline	135
Valentin	Boris	449
Valentine	Harold H.	166

Valk	John C.	172, 173
Vancil	Jessie C.	164
Vaughan	Douglas W.	160
Veie	Harald	247
Verndal		252
Vogn	Lars	303
Vognsen		333
Vous	Martha	47
Vous	Carl Henrik	46, 47, 48
Vous	Johannes	47
Völlmann		63, 72
Wagner	Jack E.	166, 167, 170
Waldock		348
Walker	Geoffrey	133, 134, 139, 140, 141, 142, 449
Ward		348
Watson	R.	246
Webb		337
Webb	Joseph A.	130
Weber	Frank	448
Wedel-Brandt	Hulda	315
Wedel-Brandt	Otto	315
Wedel-Brandt	Viggo	314, 315
Weeks	Charles B.	175
Weight	James P. J.	112, 113
Weiss	Svend	360
Welden	Lloyd H.	126
Wendt	Frands	457
Westermann		218
Westrup		196
Whitfield	Ross A.	133, 134, 141, 142, 145, 146, 147, 449
Wildhagen		58
Wilhelmsen	Hans Jacob	328, 329, 333
Williams	Frank E. Jr.	130, 131
Williams	Quinton S.	126
Willum	Svend	272
Winkel	Per	317
Winther	Jens	221, 222
Wisznoski	Jack J.	124
Withworth		348
Witzendorf	Ernst von	338
Wolff		55
Wood		348
Wood	Herbert C.	124, 385
Wright		337
Yarmosky	Frank A.	175
York	Drakeford L.	124
Østerbye	Helge I.	379

Frihedskæmpere visiterer passagererne fra Svendborg Færgen. Maj 1945.

